ਸਭ ਹੱਕ ਕਰਤਾ ਪਾਸ ਹਨ, ਕੋਈ ਨਾਂ ਛਾਪੇ.

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦੋਕੁ ਸੌ ਮਤਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਅਥਵਾ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਤ ਮਤਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ!

ਅਰਥਾਤ

ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਣ

ਜਿਸ ਨੂੰ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨਜ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਕੱਤ੍ਰ

ਅਖਾੜਾ ਪੰਚੈਤੀ ਨਿਰਮਲਾ

ਨੇ

ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ-ਭਾਲ, ਤੇ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਟਨ ਕਰਕੇ
ਮਤ ਮਤਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਤਯਾਰ ਕੀਤਾ!

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਭਾਈ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਨੀ ਵੈਦ ਤਰਨਤਾਰਨ,
ਗਯਾਨੀ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸੰਸ਼ੋਧਕ

ਗਯਾਨੀ ਗੁਰੁ-ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਰੋਜ਼" ਜੀ. ਟੀ.

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭੂਮਿਕਾ

ਸੱਜਨੋ! ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਅਨਾਦੀ ਕਾਲ ਦਾ ਚਲਿਆ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਆਦ ਅੰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਅੱਜ ਤਕ ਕਿਸੀ ਨੇ ਨਹੀ ਕੱਢਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰ ਕਈ ਬਾਦ-ਬਿਬਾਦ ਬੀ ਹਨ, ਇਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਜਾ ਕਰਤਾ ਸਿਰਠੀ ਕਉ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਸੋਈ" ਸੋ ਇਹ ਨਜ਼ਾਯ ਯਾ ਕਥਨ ਹੀ ਬਿਲ-ਕੁਲ ਠੀਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ॥

ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਆਯੂ ੧੪ ਮਨੰਤ੍ਰਾਂ ਪਰ ਵੰਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ੬ ਮਨੰਤ੍ਰ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਹਨ, ੭ਵਾਂ ਮਨੰਤ੍ਰ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਨੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ੭੧ ਚਤੁਰਯੁਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ੪ ਯੁਗ ੭੧ ਬਾਰ ਬੀਤਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਨਾਂ ਦੀ ਆਯੂ—

ਸਤਯੁਗ ਦੀ ਆਯੂ ੧੭੨੮੦੦੦ (ਸਤਾਰਾਂ ਲੱਖ ਅਠਾਈ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ
ਤ੍ਰੇਤਾਯੁਗ ਦੀ ਆਯੂ ੧੨੯੬੦੦੦ (ਬਾਰਾਂ ਲਖ ਛਿਆਨਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ, ਸਾਲ
ਦ੍ਵਾਪੁਰਯੁਗ ਦੀ ਆਯੂ ੮੬੪੦੦੦ (ਅੱਠ ਲੱਖ ਚੌਠ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ
ਕਲਿਯੁਗ ਦੀ ਆਯੂ ੪੩੨੦੦੦ (ਚਾਰ ਲਖ ਬੱਤੀ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ

ਚਾਰ ਯੁਗਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੋੜ ੪੩੨੦੦੦੦(ਤ੍ਰਿਤਾਲੀ ਲੱਖ ਬੀਹਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ ਹੋਯਾ। ਇਸਨੂੰ ਜਦ ੭੧ ਨਾਲ ਜਰਬ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ੩੦੬੭੨੦੦੦੦ (ਤੀਹ ਕ੍ਰੋੜ ਸਤਾਠ ਲੱਖ ਬੀਹ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ੦ਬਸ! ਏਹੋ ਇਕ ਮਨੰਤ੍ਰ ਦੀ ਉਮਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਹਿਸਾਬ ੬ ਮਨੰਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਉਮਰ੧੮੪੦੩੨੦੦੦੦ (ਇਕ ਅਰਬ ਚੌਰਾਸੀ ਕ੍ਰੋੜ ਤਿੰਨ ਲਖ ਬੀਹ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

ਸੋ ਇਤਨੀ ਬੀਤ ਚੁਕੀ ਹੈ,

ਹੁਣ ਸੱਤਵੇਂ ਮਨੰਤ੍ਰ ਵਿਚੋਂ ੨੭ ਚਤੁਰਯੁਗੀਆਂ ਬੀਤ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਸੋ ੧੧੬੬੪੦੦੦੦ (ਯਾਰਾਂ ਕ੍ਰੋੜ, ਛਿਆਠ ਲੱਖ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ) ੨੮ਵੀ

•ਇਸ ਵੇਰਵੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹਾਲ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬਣਾਯਾ ''ਨਿਰਮਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇਖੋ' ॥

ਚਤੁਰਯੁਗੀ ਜਿਸਦੇ * ਯੁਗ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਸੋ-
੩੮੮੮੦੦੦ (ਅਠੱਤੀ ਲੱਖ ਅਠਾਸੀ ਹਜ਼ਾਰ) ਹੁਣ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿਚੋਂ ੫੦੩੦ ਸਾਲ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਹਨ (੪੨੬੯੭੦ ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਹਨ) ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਅਜ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ੧੯੬੦੮੫੩੦੪੭ (ਇਕ ਅਰਬ, ਛਿਆਨਵੇਂ ਕ੍ਰੋੜ, ਅੱਠ ਲੱਖ ਤਿਰਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਸੰਤਾਲੀ) ੦ਸਾਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ੪,੨,੯੪,੦੮੦,੦੦੦ ਸਾਲ ਹੈ।

ਸੋ ਇਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਅਰੰਭ ਅਨਾਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਅਸਲੀ ਯਾ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਤਾ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਨਹੀ ਲਗ ਸਕਦਾ, ਫਿਰ ਭੀ ਬੁਧੀਮਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖੋਜ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਓਹਨਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਯ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮਤ ਧਰਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏਂ ਅਰ ਪੰਥ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ, ਜੇ ਅੰਦਾਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਲਗਪਗ ੯੬੦੦੦ (ਛਿਆਨਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ) ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਨ।

ਸੋ ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਸਾਧਨ ਹੀ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਿਸੀ ਵਿਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਕੋਈ ਕਿਸੀ ਦ੍ਵਾਰਾ, ਪਰੰਤੂ ਅੰਤ ਸਭੋ ਇਕ ਥਾਂ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਸਲੀ ਖੋਜ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀ, ਸਿਰਫ ਸਾਧੂ ਤੇ ਅਸਾਧੂ ਦੋ ਹੀ ਮਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਦੇਖੋ ਸਤਯੁਗ ਵਿਚ ਸਭੇ ਪੁਰਖ ਸਤ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੇਵਲ ਯਾ ਮੰਦਿਰ ਅਥਵਾ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਫਿਰ ਜਦ ਤ੍ਰੇਤਾਯੁਗ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਯੱਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਈ ਅਰ ਦ੍ਵਾਪੁਰ ਯੁਗ ਵਿਚ ਕੁਛ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ, ਫਿਰ ਬੀ ਕਿਸੇ ਮਤ ਪੰਥ ਦੀ ਅਧਿਕ ਥਾਪਣਾ ਹੋਈ ਨਿਸਚੇ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁਣ ਜਦ ਕਲਿਯੁਗ ਦਾ ਜਮਾਨਾ ਆਯਾ ਤਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਨਿਸਚੇ ਹੋਯਾ। ਬਸ ! ਇਸੇ ਯੁਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਮਤ, ਧਰਮ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਰ ਪੰਥਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ। ਸੋ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਯਾ ਸਾਧਨਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਨਹੀਂ ਹੋਯਾ ਕਿ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਕੌਨ ਮਤ ਧਰਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਰ ਪੰਥ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਕਯੋਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਖ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੁਛ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਸਮਝਕੇ ਬਰਨਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਮਤ ਮਤ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ

*ਸੰਮਤ ੧੯੮੩ ਤਕ

ਕਰਨੀ ਸਹਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ, ਖੋਜ ਭਾਲ ਕਰਕੇ ਇਹ 'ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਣ' ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਚਾਹਵਾਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਕਿਸੀ ਮਤ ਧਰਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਥਵਾ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਯਾ ਬੁਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲਿਖਯਾ, ਮੇਰਾ ਮਨਸ਼ਾਇ ਜੈਸੇਦਾ ਤੈਸਾ ਕਹ ਦੇਣਾ ਨਿਸਚੇ ਹੈ, ਫਿਰ ਬੀ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸਬਦ ਵਿਰੁਧ ਯਾ ਅਯੋਗ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਲਿਖਯਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਮੈ ਖਿਮਾ ਪ੍ਰਾਰਥੀ ਹਾਂ॥

ਅਰ ਇਸਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਊੜੇ ਐੜੇ ਦੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜਨ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕਰਨ॥

ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੀ ਹਰਕਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਗ ਮਾਤ੍ਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇ ਯਾ ਕੋਈ ਮਤ ਲਿਖਣਾ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਸਜਨ ਇਸ ਤ੍ਰੁਟੀ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਵੇ ਮੈ ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਊਂ॥

ਇਸ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਨੀ ਵੈਦ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਾ ਬਾਬੂ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਗਜਾਨੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਤ ਮਤਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਖੋਜੀ ਯਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਨ ਸੁਖੇਨ ਹੀ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਨ॥

ਲੇਖਕ—

ਵੈਦਕ ਭੰਡਾਰ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਕੱਤਕ ਸੰ: ੧੯੮੩

ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ
(ਅਖਾੜਾ ਪੰਚੈਤੀ ਨਿਰਮਲਾ)

ਪੁਸਤਕ ਮਿਲਨ ਦਾ ਪਤਾ—

(੧) ਭਾਈ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਸੋਨੀ ਵੈਦ ਤਰਨਤਾਰਨ

(੨) ਬਾਬੂ ਮਦਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਗਜਾਨੀ
ਮਾਰਫਤ ਵੈਦਕ ਭੰਡਾਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

(੩) ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਣ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਅੱਖਰਕ੍ਰਮ ਨਾਲ

ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫ਼ਾ
(ੳ)	
ੳਦਾਸੀਨ, ੬ ਬਖਸ਼ਾਂ	੧
ੳਧਵੀ (ਸੁਾਮੀ ਨਾਰੈਣੀਏ)	੯
ੳਨਮਤ ਭੈਰਵਮਤ	੧੧
ੳਦਾਮਤ	੧੨
ੳੜੀਆ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ	੧੨
ੳਖੜ	੧੭੫
ੳਘੜ	੧੭੫
(ਅ)	
ਅਕਾਲੀ	੧੩
ਅਡਨ ਸਾਹੀ (ਸੇਵਾਪੰਥੀ)	੧੫
ਅਨੰਦ ਸਭਾ	੧੭
ਆਰਯ ਸਮਾਜ	੧੮
ਅਨੰਤ ਪੰਥੀ	੨੪
ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਦੇਖੋ ਦਸਨਾਮ ਸੰਨਯਾਸੀ	੧੫੮
ਆਦਿ ਬਰਾਹ	੨੫
ਅਕਾਸ਼ ਮੁਖੀਏ	੨੫
ਅਗਨੀ ਪੂਜਕ, ਦੇਖੋ ਪਾਰਸੀ	੨੦੭
ਆਪਾਪੰਥੀਏ	੨੫
ਅਲੇਖੀਏ	੨੬
ਆਪਾਮਤੀਏ	੨੭
ਆਪੋਆਪ	੨੭
ਅਘੋਰਮਤ (ਕਿਨਾਰਾਮੀਏ)	੨੮
ਆਊਲ ਮਤ	੩੨
ਅਨਾਮਯ	੩੩
ਅਜਾਤ ਪੰਥੀਏ	੩੩
ਅਵਧੂਤ	੧੭੦
(ੲ)	
ਈਸਾਈ ਦੇਖੋ ਕ੍ਰਿਸਚਨ	੧੦੦
ਏਕ ਨਾਥੀਏ	੩੩
ਇੰਦ੍ਰਮਤ	੩੪
(ਸ)	
ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ	੩੪
ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਸਿੰਘਸਭਾ	੪੯
ਸਤਨਾਮੀ	੫੦
ਸਤਨਾਮੀ ਦੂਸਰੇ	੫੧
ਸਰਭੰਗੀ	੫੧
ਸੇਵਾਪੰਥੀ, ਦੇਖੋ ਅੱਡਣਸ਼ਾਹੀ	੧੫
ਸੇਵਾ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇਖੋ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮਿਸ਼ਨ	੧੮੧
ਸੈਣਪੰਥੀ	੫੨
ਸਿੰਘਜੀ ਸਾਧੂਮਤ	੫੨
ਸੁਥਰੇ	੫੩
ਸ਼ਾਕਤ, ਵਰੀਕਰੀ	੫੬
ਸ਼ਿਵਨਰੈਣੀ	੫੬
ਸਹੇਜੀ	੫੬
ਸਾਂਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੫੭
ਸਾਹਿਬ ਧਨੀ	੫੭
ਸੰਤਰਾਮ ਮਤ	੫੭
ਸਖੀਭਾਵਕ	੫੮

ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫ਼ਾ	ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫ਼ਾ
ਸਧਨਪੰਥੀਏ	੫੮	ਕ੍ਰਿਸਚਿਨ (ਈਸਾਈ)	੧੦੮
ਸ਼ਾਕਤ ਮਤ	੬੦	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਮ	੧੧੧
ਸਤਕਰਤਾਰੀਏ	੬੫	ਕਿਨਾਰਾਮੀਏ, ਦੇਖੋ ਅਘੋਰ	੨੮
ਸਨਕਾਦਿ ਸੰਪ੍ਰਦਾ, ਨਿੰਬਾਦਿਤ	੬੬	ਕੂਕੜ	੧੧੫
ਸ਼੍ਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ (ਬਸਿਸ੍ਟਾਦ੍ਵੈਤ)	੭੦	(ਖ)	
ਸਤਜਸੋਧਕ ਸਮਾਜ	੮੩	ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ	੧੧੧
ਸਪਸ਼ਟਦਾਯਕ	੮੪	ਖੰਡੋਵਾ ਉਪਾਸ਼ਕ	੧੧੫
ਸੁਧਾ ਦ੍ਵੈਤ,ਦੇਖੋ ਰੁਦ੍ਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੮੪	ਖਟ ਦਰਸਨ ਪੰਥ	੧੧੫
ਸੁਲਤਾਨੀਏ	੮੪	ਖਾਕੀ ਮਤ	੧੧੫
ਸਮਰੱਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੮੪	ਖੁਸ਼ੀਵਿਸ੍ਵਾਸੀ	੫੧੬
ਸੌਰ ਪੂਜਾ	੮੪	(ਗ)	
ਸ਼ੈਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੮੫	ਗਣੇਸ਼ਪੂਜਾ	੧੧੬
ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਰੈਣੀਏ ਦੇਖੋ ਉੱਧਵੀ		ਗ੍ਰੀਬ ਦਾਸੀਏ	੧੧੬
(ਹ)		ਗੋਪੀਨਾਥ	੧੧੭
ਹਿੰਦੂਧਰਮ	੮੫	ਗੌੜ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੧੧੯
ਹਰੀਬੋਲਾ	੮੬	ਗੁਰਬਾਦੀਏ	੧੨੬
ਹਰੀਚੰਦ੍ਰ [ਡੂੰਮ]	੮੬	ਗਰੁੜਮਤ	੧੨੬
ਹਿੰਦਾਲੀਏ (ਨਿਰੰਜਨੀਏ)	੮੭	ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ	੧੨੭
ਹੀਰਾਦਾਸੀਏ	੮੮	ਗੰਗੂਸ਼ਾਹੀਏ	੧੩੦
ਹੰਸ ਪਰਮਹੰਸ	੧੭੦	ਗੁਦੜ	੧੩੧
(ਕ)		ਗਹਰਗੰਭੀਰੀਏ	੧੩੨
ਕੂਕੇ (ਨਾਮਧਾਰੀਏ)	੯੦	ਗੁੱਗੇ ਦੀ ਪੂਜਾ	੧੩੨
ਕਬੇਰਮਤ	੯੪	ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ	੧੩੩
ਕਰਤਾਭਜਾ	੯੫	ਗੋਸਾਂਈ	੧੭੪
ਕਾਛੂਕਟੀਏ	੯੭	(ਘ)	
ਕਾਲੂਪੰਥੀਏ	੯੮	ਘੀਸਾਪੰਥੀਏ	੧੩੩
ਕੁੰਭੀਪੰਥੀਆ	੯੮	(ਚ)	
ਕਪੜੀਆ	੯੯	ਚਰਣਦਾਸੀਏ	੧੩੩
ਕਬੀਰਪੰਥੀ	੯੯	ਚਾਰਵਾਕ (ਲੋਕਾਯਤ)	੧੩੫
ਕੂੜਾ ਪੰਥੀ	੧੦੮	ਚੋਲੀਪੰਥ	੧੩੮

ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫਾ
ਚੂਹੜਪੰਥੀ	੧੩੯
ਚੰਦ੍ਰਭਾਂਟ ਮਤ	੧੪੦
ਛਕੁਲਾ ਮਤ	੧੪੦
(ਜ)	
ਜਗ ਮੋਹਨੀ ਮਤ	੧੪੦
ਜਾਨਕੀਦਾਸੀਏ	੧੪੦
ਜੈਨ ਮਤ	੧੪੧
ਜੰਗਮ	੧੫੫
(ਠ)	
ਠੀਕਰ ਨਾਥੀ	੧੫੬
(ਡ)	
ਡੂਮ, ਦੇਖੋ ਹਰੀਚੰਦ੍ਰ ਮਤ	੧੮੯
(ਥ)	
ਥਿਓਸੋਫੀਕਲ	੧੫੭
(ਦ)	
ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਿਆਸੀ (ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ)	੧੫੮
ਦਰਵੇਸ਼ ਮਤ	੧੭੮
ਦਸ ਨਾਮੀ ਭਾਂਟ	੧੭੮
ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ ਪੰਥ	੧੭੯
ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਏ	੧੭੯
ਦਾਦੂ ਰਾਮ	੧੮੨
ਦੀਨੇਇਲਾਹੀ	੧੮੨
ਦੀਵਾਨੇ ਯਾ ਮਿਹਰਬਾਨੀਏ	੧੮੩
ਦੇਵ ਸਮਾਜ	੧੮੫
ਦੇਵੀ ਪੂਜਾ	੧੮੫
ਦੰਗਲੀ	੧੬੮
ਦੰਡੀ	੧੬੯
(ਧ)	
ਧਨੂ ਮਤ	੧੮੫

ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫਾ
ਧਾਮੀ ਮਤ	੧੮੬
ਧੂਕੜ	੧੫੭
(ਨ)	
ਨਿਰਮਲੇ	੧੮੬
ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ ਰਾਮੀਏ	੧੯੪
ਨਿਰੰਜਨ	੧੯੪
ਨਿਰੰਜਨੀਏ	੧੯੫
ਨਿਆੜਾ	੧੯੯
ਨਯਾਕਾਕਾ	੧੯੯
ਨਿਰਾਂਤ	੧੯੯
ਨਿਰੀਕਾਰੀਏ	੨੦੦
ਨਿਰੰਕਾਰੀਏ	੨੦੧
ਨਿਹੰਗ	੨੦੧
ਨਿੰਬਾਦਿਤ ਦੇਖੋ ਸਨਕਾਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੭੦
ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਦੇਖੋ ਕੂਕੇ	੯੦
ਨਾਥ, ਦੇਖੋ ਜੋਗੀ	੨੦੩
(ਪ)	
ਪਲਟੂਦਾਸੀਏ	੨੦੩
ਪ੍ਰਣਾਮੀ ਮਿਹਰਾਜ ਮਤ	੨੦੩
ਪ੍ਰਤਿਭਿਗਜ਼ਾ	੨੦੫
ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਸਮਾਜ	੨੦੫
ਪਾਸਪਤੀ	੨੦੫
ਪਾਣਪਦਾਸੀਏ	੨੦੬
ਪਾਰਸੀਧਰਮ	੨੦੭
ਪ੍ਰਿਯਤਮ ਧਰਮ	੨੧੦
ਪਿਰਾਨਾਪੰਥ, ਦੇਖੋ ਮਤੀਆਮਤ	੨੫੨
ਪੰਜ ਮਕਾਰੀ	੨੧੧
ਪੁਸ਼ਟੀ ਮਾਰਗ ਦੇਖੋ ਰੁਦ੍ਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੨੯੬

ਨਾਮ ਮਤ	ਸਫ਼ਾ
(ਫ)	
ਫ੍ਰੀਮੈਸਨ	੨੧੧
ਫਾਂਸੀ ਮਤ	੨੧੧
(ਬ)	
ਬਸਿਸ਼ਟਾ ਦ੍ਵੈਤ ਦੇਖੋ ਸ੍ਰੀਸੰਪ੍ਰਦਾ	੭੦
ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ	੨੧੨
ਬਾਵੇ	੨੧੬
ਬਾਉਲ ਪੰਥੀ	੨੨੧
ਬਾਬਾਲਾਲਗੁਰੂਕਾ	੨੨੨
ਬਾਬਾਦੇਵ	੨੨੨
ਬੀਜ ਮਾਰਗੀ	੨੨੪
ਬਿਹਾਰ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ	੨੨੫
ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ	੨੨੭
ਬੋਧ ਮਤ	੨੨੮
ਬੈਰਾਗੀ	੨੪੩
ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ	੨੪੯
(ਭ)	
ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ	੨੪੯
ਭਾਈ ਮੂਲੇ ਦਾ ਮਤ	੨੫੧
ਭਾਭਾਰਾਮ ਮਤ	੨੫੧
ਭੂਕੜ	੧੭੫
ਭੋਪਾਰਾਮ	੨੫੨
(ਮ)	
ਮਤੀਆ ਮਤ ਪਿਰਾਨਾ ਪੰਥ	੨੫੨
ਮਲੂਕਦਾਸੀਏ	੨੫੩
ਮਹਾਨਭਾਵ ਮਤ	੨੫੪
ਮਰੂਵਾ	੨੫੬
ਮਾਰਗੀ	੨੫੬
ਮਹਾਂਪੁਰਖਮਤ	੨੫੭
ਮਾਧਵੀ ਪੰਥ	੨੫੮

ਨਾਮਮਤ	ਸਫ਼ਾ
ਮਿਹਰਾਜ, ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਣਾਮੀ	
ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ	੨੫੮
ਮੁਸਲਮਾਨ(ਦੀਨਇਸਲਾਮ)	੨੫੯
(ਯ)	
ਯਹੂਦੀ	੨੬੪
ਯੋਗੀ ਨਾਥ ਮਤ	੨੬੭
(ਰ)	
ਰਵੀਭਾਣ ਮਤ	੨੭੨
ਰਾਮੇਸ੍ਵਰ	੨੭੩
ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ	੨੭੩
ਰਾਮਨਿਵਾਜੀਏ	੨੮੦
ਰਾਧਾ ਬਲਭੀ	੨੮੧
ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਮਿਸ਼ਨ (ਸੇਵਾ ਆਸ਼੍ਰਮ)	੨੮੧
ਰਾਇਦਾਸੀਏ	੨੮੫
ਰਾਮਬਲਭੀ ਮਤ	੨੮੮
ਰਾਮਪ੍ਰਸਾਦੀਏ	੨੮੮
ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ	੨੮੯
ਰੁਦ੍ਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ	੨੯੬
(ਲ)	
ਲਸ਼ਕਰੀ	੩੦੫
ਲਿੰਗਾਯਤ	੩੦੫
ਲੋਕਾਯਤ, ਦੇਖੋ ਚਾਰ ਵਾਕ	੧੩੫
(ਵ)	
ਵਾਮ ਮਾਰਗ	੩੦੯
ਵਾਮ ਮਾਰਗੀ ਸਾਧੂ ਮਤ	੩੧੩
ਵਿਸ਼ਨੂ ਪੰਥ	੩੧੩
ਵਿਠੁਲ ਭਗਤ	੩੧੪
ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ	੩੧੫
ਵਿਸ਼ਨੂਪੰਥ ਦੇਖੋ ਵੈਸ਼ਨਵ	

ਇਤਿ

ਮੰਗਲ-ਕਬਿੱਤ

ਆਦਿ ਪਾਦ ਨਾਯ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਨਕ ਹਰ, ਕਰਕੈ *ਭ੍ਰਮਨ ਜਿਨ ਭ੍ਰਮਨ ਨਸਾਯੋ ਹੈ। ਸਿਮਰ ਗੋਬਿੰਦ ਮ੍ਰਿਗਰਾਜ ਜਿਨ ਸਾਜ †ਬਰੇ, ਪਾਜਿਨ ਕੋ ਦਰ ਕਰ ਪਾਜਨ ਪਲਾਯੋ ਹੈ। ਹੀਰਾ ਹਰੀ ਗੁਰ ਉਰ ਵਸਿ ਕੈ ਸਫੁਰ ਕਰੈਂ, ਕਰੈਂ ‡ਮੋਖ ਯੋਗ ਭੋਗ ਮੋਖ ਜਿਨ ਪਾਯੋ ਹੈ। ਭਾਰਤ ०ਭ੍ਰਮਨ ਕਰ ਭਾਰਤ ਕੇ ਮਤ ਕਹੋਂ, ਭਾਰਤ ਕੇ ਜਨ ਚਹੋਂ ਪੜ੍ਹੇਂ ਭਾਉ ਚਾਯੋ ਹੈ॥

ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਕੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਸ੍ਰੀ ਸੁ ਦਸ਼ਮੇਸ ਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਏਸ, ਥਿਰਕੈ §ਥਾਨੇਸ੍ਵਰ ਬਿਸ੍ਵੇਸ੍ਵਰ ਧਜਾਯੋ ਹੈ। ਤਾਕੇ ਸਿੱਖ ०ਮੋਹਰ ਮ੍ਰਿਗੇਸ ਕਟਿਬੱਧ ਭੇਸ, ਥਿਰਕੈ ਬਿਬੇਕਸਰ ਬਾਸ੍ਰਕਿ ਬਿਰਾਯੋ ਹੈ। ਤਾਹੀ ਕੇ ਬਸੰਤ ਹਰਿ ‖ਮੋਹਰ ਮ੍ਰਿਗਿੰਦ ਤਾਕੇ ਬੂਟਾਹਰੀ ਤਾਕੇ ਜਿਨ ਖੁੱਡੇ ਬੂਟਾ ਲਾਯੋ ਹੈ। ਤਾਕੇ ਭਏ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾਸ ਤਾਂ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ਕੇ ਮਤਨ ਕੋ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਜਿਨ ਵਾਯੋ ਹੈ॥

---

*ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਕੇ ਜਿਨਾਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

†ਜਿਨਾਂ ਆਪਣਾ ਬਲ ਸਾਜਿਆ ਤਾਂ ਪਾਜੀਆਂ ਦੇ ਦਲ ਪੱਜ ਕਰ ਭੱਜ ਗਏ

‡ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਯੋਗਯ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਭੋਗਾਂ ਵਲੋਂ ਮੋਹ ਛੁੜਾ ਦੇਣਾ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ॥

०ਮੈਂ ਸੰਮਤ ੧੯੬੦ ਵਿਚ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਰ ਸੰਮਤ ੧੯੭੩ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ॥

§ਥਾਨੇਸ੍ਵਰ-ਕੁਰਛੇਤ੍ਰ ਹੁਣ ਜਿਥੇ ਸਮਾਧ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫਰੀਦਕੋਟ ਹੈ ਉਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਥਾਨਵਿਖੇ ਯੋਗਾਭ੍ਯਾਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਓਥੇ ਹੁਣ ਮਹੰਤ ਸੇਵਾਸਿੰਘਹੈ

०ਇਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗੀਰਾਜ ਸੰਗ੍ਯਾ ਸੀ ਆਯੂ ੧੪੫ ਸਾਲ ਹੋਈ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਮਰਕੱਸਾ ਹੀ ਰਖਦੇ ਸਨ,ਇਉਂ ਕਟਿਬੱਧ ਹੋਣ ਤੇ ਲੋਕੀ "ਕਟਈ" ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਕਤ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਕੋਟ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਬਬੇਕ ਸਰੋਂ ਉਠਕੇ ਬਾਸਰਕੇਗਿੱਲ ਜਾਕੇ ਗੁਰਦ੍ਵਾਰੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਨਾਮ ਗੁਰਯਾਣਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਰਵਾਈ ਅਰ ਉਸੇ ਅਮਾਰਤ ਪਰ ਸੰਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਨਿਵਾਸੀ ਨੇ ਗਚਕਾਰੀ ਅਰ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਮਤ ੧੯੪੦ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਅਰ ਇਕ ਖੂਹ ਸੰ: ੧੯੮੫ ਹਾੜ੍ਹੋਂ ੧ ਲਗਵਾਯਾ।

‖ਇਹ ਠਾਕੁਰ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਾਂਡੇ ਜਾਕੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਦਾ ਨਾਮ ਮਸਤਗੜ ਪਲਟਾਕੇ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁੱਡਾ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਬੂਟਾ ਲੌਣ ਵਾਲੇ ਹੋਏ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਮਹੰਤ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੇਰੇ ਗੁਰਭਾਈ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ॥ ਲੇਖਕ—ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਥ ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਣ ਲਿਖਯਤੇ ॥

ਉਦਾਸੀਨ

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਬਾਬੇ A ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਦਾ ਜਨਮ ੧੫੫੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸਾਵਣ ਪ੍ਰਵਿਸ੍ਟੇ ੫ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਾਤਾ ਸੁਲਖਣੀ ਜੀ, ਗ੍ਰਾਮ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਲੋਦੀ (ਕਪੂਰ ਥਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਤ) ਹੋਯਾ, ਜਨਮ ਤੇ ਹੀ D ਜਟਾਜੂਟ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋਏ। X 'ਬਾਰਠ' ਗ੍ਰਾਮ ਹੀ ਅਧਿਕ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਰਹੇ। ਜਦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਣ ਵਿਰਾਜੇ, ਤਾਂ () ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰੀਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀ, ਸੋ ਇਸੇ ਧਾਰਣਾ ਪੁਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ੧੬੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਛੇਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਬਾਰਠ ਪਿੰਡ ਆਪਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗਏ, ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਾ ਪੁਤ੍ਰ ః ਗੁਰ ਦਿੱਤਾ ਜੀ। ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ, ਅਰ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕਿਹਾ ਆਪਦੇ ਕਿਤਨੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹਨ ? ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਕਹੇ। ਤਦ ਬਾਬੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਕ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵੋ। ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ 'ਪੰਜੇ ਆਪਦੇ ਹਨ' ਕਹਿਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਮਣੇ ਕੀਤਾ। ਬਾਬੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੇਖ ਦੀ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਅਰ ਬਾਬਾ ਪਦ ਬਖਸ਼ਕੇ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਏਹੋ ਭੇਖ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀਨੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਕੇ ਦਿਤਾ, ਜਿਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਚਾਰ ਧੂੰਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ।

ਪਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਪਦ ਬਾਬਤ [] ਇਕ ਕਥਾ ਇਸਤਰਾਂ ਬੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ੦ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਦੇ ਪਾਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਸਾਂਈ ਲੋਕ ਦੇ

A ਪ੍ਰਲੋਕ ੧੬੬੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਹੋਯਾ।

D ਦੇਖੋ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਿ: ੮੭।

X ਡੇਹਰਾ ਨਾਨਕ ਤੇ ੧੬ ਕੋਸ ਈਸਾਣ ਕੋਣ ਹੈ।

() ਨਾਨਕ ਭਇਆ ਉਦਾਸੀ ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ।

ః ਜਨਮ ੧੬੭੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਡਰੋਲੀ ਭਾਈ ਹੋਯਾ ਸੀ।

[] ਦੇਖੋ ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਿ: ੧੭੨।

੦ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ੧੬੮੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਖੀ।

ਨਾਲ ੧੫੭੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁਧ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਂਈਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਦੁੱਧ ਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਰਹੇ ਫਿਰ ਪੀਵਾਂਗੇ। ਇਉਂ ਕਹਿ ਕਰ ਚਲੇ ਗਏ॥

ਫਿਰ ਓਹੋ ਦੁਧ ਇਕ ਬਾਰ ਅਰਥਾਤ ੧੬੯੨ ਬਿਃ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਹਰਿ-ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜਾ ਮੰਗਿਆ। ਅਗੋਂ ਸਾਈਂ ਕਿਹਾ ਜਿਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਜਦ ਤੀਕ ਓਹ ਰੂਪ ਨਹੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ, ਦੁਧ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਯਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਓ। ਜਦ ਸਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਝਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵਾਂਗ ਸਰੂਪ ਪਲਟ ਗਿਆ। ਅਜੇਹਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ ਵੇਸ ਵੇਖਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮ ਪਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ "ਬਾਬਾ ਜੀ! ਇਧਰ ਬਿਰਾਜੋ"। ਪਸ! ਇਸ ਦਿਨ ਤੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਪਦ "ਬਾਬਾ" ਜੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਿਆ। ਅਰ ਫਿਰ ਦੁਧ ਪੀਕੇ ਫਕੀਰ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਕਰ ਉਠ ਚਲੇ। ਪਿਤਾ ਜੀਦੀ ਆਗਯਾ ਪਾਇ ਮੁੜ ਸਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਝਟ ਓਹੋ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਜੇਹਾ ਚਮਤਕਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਸਭੇ ਅਸਚਰਯ ਰਹਿ ਗਏ। ਤਦ ਜੇਹੜਾ ਇਹ ਵੇਸ ਉਤਾਰਿਆ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ੪ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਕੇ ਦਿਤਾ ਜੇਹੜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਨਾਮ "ਬਾਲੂ" ਸੀ, ਉਹ ਲਿਬਾਸ ਪਾਕੇ ਬਾਹਲਾ ਖਿੜ ਖਿੜਾਇ ਹਸਿਆ, ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ()"ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ" ਨਾਮ ਪੁਕਾਰਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਾਮ "ਆਲੂ" ਸੀ ਇਹ ਬੀ ਬਾਣਾ ਪਾਕੇ ਅਹਲਾਦ (ਅਨੰਦ) ਵਿਚ ਆਯਾ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ०"ਅਲਮਸਤ" ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਤੀਜਾ "ਫੂਲਾ" ਸੀ ਇਹ ਬੀ ਬਾਣਾ ਪਾਕੇ ਫੁਲਿਆ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ []"ਫੂਲ ਸਾਹਿਬ" ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੀਤਾ। ਚੌਥੇ ਦਾ ਨਾਮ ਗੋਂਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਬੀ ਬਾਣਾ ਲੈਕੇ ਗੁਟਕਿਆ, ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ঃঃ"ਗੋਇੰਦ-ਸਾਹਿਬ" ਕਹਕੇ ਆਖਿਆ॥

ਇਸਤਰਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਦਵੀ ਤੇ ਬਾਣਾ ਦੇਕੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਿਲਾਯ ਸਤਿਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਕੇ ਚੇਲੇ ਬਣਾਇ ਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਗਯਾਨੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਉਦਾਸੀਨ, ਨਿਜ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੁਣ

()ਸਮਾਧ ਡੇਹਰੇ ਦੂਨ ਹੈ।

•ਸਮਾਧ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਹੈ।

[]ਸਮਾਧ ਬਹਾਦਰਪੁਰ, ਪਾਸ ਹੁਸ਼ਯਾਰਪੁਰ ਦੇ ਹੈ।

ঃঃਸਮਾਧ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪ ਸਮੁੰਦਰ ਕਿਨਾਰੇ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਚਖਾਰੀ ਹੋਗਏ॥

ਤੁਸੀ ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਸਤਨਾਮ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਪ ਤਪ ਵਿਚ ਭਿੰਨੇ ਵਿਚਰੋ, ਤੁਸੀ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਵੋਗੇ। ਇਉਂ ਚਾਰੇ ਵਰ ਦਾਨ ਪਾਇ, ਉਦਾਸੀਨ ਹੋਏ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ ਇਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ੧੬੯੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਖੋ ਵਖ ਚਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ੪ ਧੂੰਏਂ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ॥

ਸੰਕੇਤ

ਉਕਤ ਚੌਹਾਂ ਧੂੰਇਆਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਚਲੀਆਂ ਚਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਜਪਤਪ ਦੇ ਪੁੰਜ,ਨਾਮਦੇ ਰਸੀਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨਹਾਰ,ਸੰਤੋਖ ਦ੍ਵਾਰੇ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ,ਬੇਅੰਤ ਹੋਏ,ਪਰੰਤੂ ਰੀਤੀ ਇਹ ਕਿ ਗਲ ਵਿਚ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ, ਸਿਰ ਪਰ ਦਲਕੀ ਤਾਜ,ਸੇਲੀ,ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਝੋਲੀ, ਤੂੰਬਾ,ਕਾਲਾ ਆਸਨ, ਦਾੜੀ ਅਰ ਕੇਸ ਰਖਣੇ, ਗੁਰਪਰਨਾਲੀ ਅਰ ਮਾਤ੍ਰਾ ਕੰਠ ਕਰਕੇ, ਝਤੋ ਪਹਿਰ ਹਰਿ ਭਜਨ ਦੇ ਅਭਯਾਸ ਪ੍ਰਾਇਣ ਰਹਿਣਾ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਅਰ ਮਿਰਯਾਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਜਮਾਨਾ ਸਦਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਕ ਬਾਰ ੧੯੨੦ ਬਿ੦ ਵਿੱਚ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਬਾਵਾ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਜਦ ਨੇਪਾਲ, ਪਸ਼ਪਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਦ ਰਸਤੇ ਵਿਚ, ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਮਿਲੇ,ਤਾਂ ਰਾਤ੍ਰਿ ਇਥੇ ਰਹੇ। ਪ੍ਰਾਤਾ ਸੌਚ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਚੁਕੇ ਤਾਂ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਕਿ ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਜ਼ਰਾ ਉਪਰਲਾ ਸੰਤਬਾਣਾ ਬੈਰਾਗੀਆਂ, ਗੁਸਾਈਆਂ, ਫੁਕਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਲਟ ਲਈਏ ਤਦੇ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਚਾਹੋ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰਮਣੀਕ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਉਨਤੀ ਪੌਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸ੍ਰੀ ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਮ ਸੋਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਵੱਸ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਏ॥

ਇਉਂ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ੧੯੩੧ ਬਿ੦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜਟਾਂ ਦਾ ਜੂੜਾ ਲੱਕ ਵਿਚ ਜੰਜੀਰ, ਸਰੀਰ ਪਰ ਵਿਭੂਤ ਮਲਕੇ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਤਪਸ੍ਵੀ ਅਵਧੂਤਾਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ॥

ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿਧ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਹੋਏ। ਹੋਰ ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਆਪ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰਬਾਣਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਉਂ ਆਪ ਉਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਧ ਗੁਰੂ ਹੋਏ।

ਅਰ ਸ੍ਰੀ ੦ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧੂਏਂ ਦੀ ਵਿਭੂਤ ਦਾ ਗੋਲਾ ਬੰਨਕੇ ਪੂਜਣੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਨਿਯਮ ਪਲਟੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਛੇ ਨਿਯਮ ਸਦਾ ਸਭ ਥਾਓਂ ਗ੍ਰਿਹਣ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਤਦ ਤੋਂ ਖਾਕੀ ਨਿਰ ਬਾਣ ਸੰਤ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਸਦੌਣ ਲਗ ਪਏ ॥

ਫਿਰ ਕੁਛ ਚਿਰ ਠਹਿਰਕੇ ਨੇਪਾਲ ਪਸੁਪਤੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਜੋ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਏਹੋ ਬਾਣਾਂ ਕਰ ਦੇਣ ॥

ਸ਼ਕਤੀ

ਇਕ ਬਾਰ ਗੰਗਾ ਪਰ ਕੁੰਭ ਦੇ ਮੇਲੇ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਨਾਲ ਗੁਸਾਂ-ਈਆਂ ਦਾ ਭਾਰਾ ਫਸਾਦ ਹੋ ਪਿਆ। ਗੁਸਾਂਈ ਆਖਣ ਜੰਜੀਰ ਤੇ ਵਿਭੂਤ ਸਾਡੇ ਹਨ, ਤੁਸਾਂ ਕਯੋਂ ਧਾਰੇ? ਤਦ ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਜੰਜੀਰ ਲਾਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ, ਓਹ ਅੱਗੋਂ ਤਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਬਣ ਢੁਕੇ, ਓਥੋਂ ਗੁਸਾਈਂ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਿਵ ਕਰਦੇ ਭੱਜ ਉਠੇ, ਅਰ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੱਕ ਲਪੇਟ ਲਿਆ ॥

ਇਸੇਤਰਾਂ ਬਾਵਾਜੀ ਵਿਭੂਤ ਮਲਕੇ ਗੁਸਾਂਈਆਂ ਨਾਲ ਗੰਗਾਧਾਰ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਪਏ, ਤਾਂ ਗੁਸਾਂਈਆਂ ਦੀ ਵਿਭੂਤ ਧੋਤੀ ਗਈ, ਬਾਵੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਲਗੀ ਰਹੀ ॥

ਭਾਂਵੇ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇਖਕੇ ਗੁਸਾਂਈਆਂ ਸ਼ਰਮ ਦਿਆਂ ਮਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤ ਨਾ ਵੇਹਲ ਦੇਵੇ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਫੜਕੇ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭੀ, ਉਦਾਸੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ, ਕੁਛ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਅਰ ਕੁਛ ਮਰ ਬੀ ਗਏ। ਅਰ ਗੁਸਾਂਈਆਂ, ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਕੀਤੇ ਅਰ ਛਾਵਣੀ ਤੇ ਧਜਾ ਫੂਕ ਦਿਤੀ ॥

ਉਦਾਸੀ ਮੇਲੇ ਪਰ ਆਏ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਪੁਕਾਰੇ। ਇਹ ਕਰਤੂਤ ਗੁਸਾਂਈਆਂ ਦੀ ਸੁਣਕੇ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ, ਬਲਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪਟਿਆਲੇਸ਼੍ਵਰ ਬੀ ਖੁਦ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾਇ ਚੜ੍ਹੇ, ਦਬੀਣਕ ਦੇਕੇ ਗੁਸਾਂਈ ਭਜਾ ਦਿਤੇ, ਜੇੜੇ ਅੱਜ ਤਕ ਕਦੇ ਸਾਮਨੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ॥

ਚੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤੀ

ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਧੋਕੇ ਸਤਨਾਮ ਪੜ੍ਹ, ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਪਾਹੁਲ ਪਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਸਮੇ ਦੁਆਰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਲਟ ਕਤਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਹਜਾਮਤ ਨਾਈ ਕਰੇ ਯਾ ਕੇਸ ਰਹਿਣ। ਇਸਟ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਉਂਞ ਗੋਲਾ ਬੀ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਤ੍ਰਾ, ਗੁਰ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਕੰਠ ਰਖਣੀ। ਮੰਜੀਠੀ, ਸੰਧੂਰੀ,

੦ ਇਹੋ ਸ੍ਰੀ ਬਣਖੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ੧੮੪੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸਾਧ ਬੇਲੇ, ਸੱਖਰ, ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼ ੧੯੮੪ ਬਿ: ਤਕ ਵਿਚਰ ਵਿਚਰ ਸਿਧ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਏ ॥

ਯਾ ਗੇਰੂਏ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਨੇ, ਨਾਂਗੇ, ਨੰਗੇ ਰਹਿਕੇ ਧੂਣੀ ਤਪਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਿਰਬਾਂਣ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਦ ਮਾਸ ਭੰਗ ਤਮਾਕੂ ਆਦਿ ਮਨੇ ਹਨ, ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਵਿਖੇ ਮਸਤ ਰਹਣਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਬੋਲੋ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਥਾਂ ਇਹ ਗਾਜੋ ਜੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ॥

ਪੰਚੈਤੀ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਰਚਨਾਂ

ਨਿਰਬਾਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ੧੦੮ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ। ਇਕ ਬਾਰ ਦਖਣ ਹੈਦਰਾ ਬਾਦ,ਲਾਲਾ ਚੰਦੂਲਾਲ ਜਾ ਚਿਤਾਯਾ। ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਚਾਚਾ ਨਾਨਕ ਚੰਦ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਸੰਤਾਨ ਵਲੋਂ ਘਰ ਸੁੰਨਾ ਸੀ, ਇਸ ਸੱਤ ਲਖ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਅਰ ਕਿਹਾ ਇਸ ਨਾਲ ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਕੁੰਭ ਵੇਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਭੋਜਨ ਜਮਾਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰੇ॥

ਇਹ ਰੁਪਯਾ ਨਿਰਬਾਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਣ ਜਮਾ ਕੀਤਾ ਫਿਰ ਇਸੇ ਪੂੰਜੀ ਨਾਲ ਅਖਾੜਾ ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਜੇੜਾ ਅੱਜ "ਪੰਚੈਤੀ ਅਖਾੜਾ ਬੜਾ ਉਦਾਸੀਨ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ, ੧੮੩੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੇ ਧਜਾ ਫਹਿਰਾਈ। ਗੰਗਾਰਾਮ, ਕੁਣਸਥਬ੍ਰਹਮ, ਅਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ, ਅਰ ਅਟਲਬ੍ਰਹਮ ੪ ਮਹੰਤ ਹੋਏ। ਖਟਦਰਸਨ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਕੁਠਾਰੀ, ਭੰਡਾਰੀ, ਗੰਥੀ, ਪੁਜਾਰੀ, ਤੰਬੂ, ਚਾਨਣੀ, ਗਲੀਚੇ ਬਣਾਏ! ਭਾਰ ਬ੍ਰਦਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਊਟ ਖ੍ਰੀਦੇ। ਅਕਸਰ ਉਹ ਸਭ ਸਮਾਨ ਅਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ੨ ਦੀ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਕਾਨ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਕੁਰਛੇਤ੍ਰ, ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ (ਕੰਨਖਲ) ਉਜੈਨ, ਅਰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਪਰ ਖਰੀਦੇ। ਮੇਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਸਮਾਨ ਬਣਾਯਾ, ਸੋ ਦਿਨ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਜੇੜਾ ਅੱਜ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰਨਾ ਬੀ ਮੁਹਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਉਨਤੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਕੁੰਭਾਂ ਪਰ ਸਨਾਨ ਸਮਯ ਸ਼ਾਹੀ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਦੇਖੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਕਿਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਤੀ ਦੇ ਹੋਣੀ ਬੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰ ਮਕਾਨ

ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਸ ਮਤ ਦ੍ਵਾਰਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰਇਕ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਬੇਂਗਾਲ, ਬਿਹਾਰ, ਮਗਧ, ਉੜੀਸਾ, ਅਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਮੇਸ੍ਵਰ ਤਕ ਅਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਿਰਹੱਦੀ ਭਾਗਾਂ ਤਕ ਹੋਯਾ॥

ਉਕਤ ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਮਕਾਨ ਅਰ ਜਾਇਦਾਤਾਂ, ਜਾਗੀਰਾਂ ਬੀ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਸ੍ਰੀਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੮੩੮ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖਦਾਸ ਵਾਲਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਤੇ ੫ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ੧੮੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਗਲਵਾਲਾ ਅਖਾੜਾ ਕੈਮ ਹੋਯਾ। ਏਸੇਤਰਾਂ ੭ ਸਾਲ ਬਾਦ ੧੮੫੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਨਿਰ-

ਬਾਣ ਸਰ ਸਥਾਪਤ ਹੋਯਾ। ਗਲ ਕਾਹਦੀ ਇਹ ਮਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਨਤੀ ਪਰ ਹੋਯਾ। ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਤਾਂ ਅਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਥਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਛੇ ਬਖਸ਼ਾਂ

ਸਭ ਉਦਾਸੀ ੪ ਧੂੰਇਆਂ ਛੇ () ਬਖਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ,

ਪਹਿਲੀ ਬਖਸ਼ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਦੀ

ਬੁਧ ਗਯਾ ਦਾ ਮਹੰਤ ਦੇਵਗਿਰੀ ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਭਗਵਾਨਗਿਰੀ ਸੀ,ਸੋ ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਭਿੰਨਾਂ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦਾ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਥਾਂਣੀ ਅਮਰਨਾਥ,ਅਰ ਹਿੰਗਲਾਜਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ,ਰਮਤਾਰ ਜਦ ਨਾਨਕਦੇਹੁਰੇ ਵਿਖੇਆਯਾ ਤਾਂ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ੪ਧਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਸੰਤ ਜਾਣ ਭੋਜਨ ਬਰਜਿਆ। ਪੰਗਤਿ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਗਿਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਿਪੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਾਲ ਭਰਾਉਣ ਨੂੰ ਹਠ ਕੀਤਾ। ਭੰਡਾਰੀ ਨੇ ਨਾਂਹ ਨੁਕਰ ਬੀ ਕੀਤੀ ਪਈ ਪੰਗਤੋਂ ਪਹਿਲੇਂ ਨਹੀ ਪ੍ਰੋਸ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਮੁਖੀਆ ਜਾਣਕੇ ਚਿੱਪੀ ਭਰਨ ਲੱਗਾ।ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਪ੍ਰਾਤਾਂ ਦਾ ਕੜਾਹ ਪਲਟਿਆ, ਪਰ ਚਿੱਪੀ ਨਾ ਭਰੀ । ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇਖਕੇ ਧਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਰਤਾਕੁ ਕੁਣਕਾ ਪਾਯਾ ਤਾਂ ਭਕੋ ਭਕ ਭਰ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਖਕੇ ਭਗਤਗਿਰ ਧਰਮਚੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋ ਗਯਾ। ਨਾਮ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇ ਸੰਤ ਲਗ ਭਗ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਠ (੩੬੦) ਬੀ ਉਦਾਸੀ ਹੋਗਏ। ਪਿਛਲੇ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਥਾਨ ਸਭ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ ਜੇੜੀਆਂ ਹੁਣ ਤਕ ੩੬੦ ਗੱਦੀਆਂ ਮਘਾ ਜ਼ਿਲਾ ਪਟਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਮਘਾ ਦੇਸ, ਬਰੇਲੀ, ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ, ਅਰ ਬਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਬੀ ਅਖਾੜੇ ਅਰ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਹੋਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੱਤੇ ਗਾਂਉਂ ਵਿਚ ਬੀ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਜਟਾ ਵਿਭੂਤ ਜੰਜੀਰ ਪਿਛਲਾ ਢੰਗ ਰਿਹਾ । ਬਾਕੀ ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਹੋਗਈ ਇਸਤੇ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਬਖਸ਼ ਧਰਮ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਵਾਲੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. ਬਖਸ਼ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਕੇ

ਲੰਮੇ ਦੇਸ਼, ਅੰਬਮਾੜੀ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਗਨੇ ਮੀਏਮੌੜ (ਛੂਹਣੀਆਂ) ਵਿਖੇ ਉਪਲ ਬਿੰਨੈ ਖਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ੧੬੯੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਫਰੂ ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਤਕੜਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ੧੭੧੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਭਿੰਨਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ

() ਬਖਸ਼ਾਂ ਅਧਿਕ ਬੀ ਹਨ।

੪ ਧਰਮ ਚੰਦ ਦਾ ਜਨਮ ੧੫੫੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ਸੀ।

ਹੋਇਆ। ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਅਜੇਹੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਰ "ਭਾਈ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿਤੀ। ਸੇਲ੍ਹੀ, ਟੋਪੀ ਅਰ ਚੋਲਾ ਗਲ ਪਵਾਇ ਆਖਿਆ ਤੂੰ ਲੰਮੇ ਦੇਸ ਦਾ ਮਸੰਦ (ਮੁਖੀਆ) ਹੋਯਾ। ਫਿਰ ਭੀ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਰਵੌਂਦਾ ਰਿਹਾ॥

ਜਦ ਦਸਮੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਮਸੰਦ ਸਿਰ ਵਿਚ ਤੱਤਾ ਤੇਲ ਪਾਇ ਸਾੜੇ ਤਾਂ 'ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਨੂੰ ਭੀ ਦਾੜੀਓਂ ਫੜ ਲਿਆਓ' ਕਿਹਾ ਸਿਖ ਜਦ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ ਇਨਕਾਰੀ ਨਾ ਜਾਤਾ। ਸਿਖ ਹਿਜਕ ਗਏ। ਤਦ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਆਪਣੇ ਹਥ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਦਾਹੜੀ ਫੜਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਿਖ ਛੁਡਾ ਰਹੇ, ਇਸ ਫੜੀ ਹੀ ਰਖੀ। ਅਜੇਹੇ ਅਡੋਲ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲਾ ਵੇਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਅਰ ਆਖਿਆ 'ਆਓ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਸੱਚੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਬੈਠੀਏ'। ਆਪਣੀ ਅਧੀ ਪਗ ਦੇਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ "ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਬ" ਪਦਵੀ ਦੇਕੇ ਪਾਸ ਬੈਠਾਲ ਆਖਿਆ ਤੇਰਾ ਪੰਥ ਤੁਰੇਗਾ, ਮੁੜ ਓਸੇ ਦੇਸ ਦਾ ਮਸੰਦ ਕਰਕੇ ਮੋੜ ਦਿਤਾ। ਤਦ ਅਨੇਕਾਂ ਆਹ ਚੇਲੇ ਹੋਏ, ਸੋ ਫਿਰ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਕਹਾਏ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰੀ ਬਰਕਤ ਵਾਲੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ, ਜਿਨਹਾਂ ਨਿਰਬਾਣ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਬਾਤੋਂ ਰੰਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਬੜੇ ਅਖਾੜੇ ਨਾਲੋਂ ੧੯੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਆਪਣਾ ਅਖਾੜਾ ਵਖ ਕਰ ਲਿਆ ਜੇਹੜਾ ਅਜ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਯਾ ਅਖਾੜਾ ਉਦਾਸੀਨ" ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ॥

੩--ਬਖਸ਼ ਰਮਦਾਸ ਕੇ

ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਦਾ *ਜਨਮ ੧੫੮੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਮਦਾਸ ਗ੍ਰਾਮ ਹੋਯਾ, ਜੇਹੜਾ ਨਾਨਕ ਦੇਹਰੇ ਦੇ ੩ ਕੋਸ ਪੱਛਮ ਹੈ। ੧੫੯੩ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੋਯਾ। ਇਹੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਢੰਡ ਕਸੇਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੀੜ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਪੰਜਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਇਸੇ ਦੇ ਹਥੋਂ ਹੋਯਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਾਰ ਤਾਲ ਦੇ ਉਤਰ ਤਰਫ ਬੇਰੀ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਜੇਹੜੀ ਬੇਰੀ ਘੰਟਾਘਰੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਗੁਰਦਿਤੇ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਜੇਹੜੇ ਹੋਏ ਓਹ ਸਾਧ ਉਦਾਸੀ ਰਮਦਾਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਮਦਾਸ ਪੁਰ, ਨਵੇਕੋਟ, ਵਜਟੜੇ ਅਰ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਆਦਿ ਇਨਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਅਰ

*ਪਰਲੋਕ ੧੬੮੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਯਾ ਵੇਖੋ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੁਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਿ: ੧੫੦

ਜਗੀਰਾਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਹੈ॥

੪. ਬਖਸ਼ ਬਖਤ ਮੱਲ ਕੇ

ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਂਦੇ ਦੇਖ, ਮਸੰਦ ਸਾੜੇ ਤਾਂ, ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬਖਤ ਮਲ ਭਜਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਲਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਇ ਪ੍ਰਾਰਥੀ ਹੋਯਾ। ਇਹ ਸਖੀ ਦਾ ਭੇਸ ਰਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਨੇ ਤਰਸ ਖਾਕੇ ਬਖਸ਼ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਭੇਖ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਕੀਤੀ।ਸਮਾ ਪਾਇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ ਸੋ ਸਭ ਉਦਾਸੀ ਕਹਾਏ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਨ ਸਮਯ ਮਹੰਤ ਸਖੀ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਚੂੜੀਆਂ ਤਾਂ ਅਵੱਸ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

੫. ਬਖਸ਼ ਸੋਢੀ ਕੇ

ਦਖਣੀ ਰਾਇ ਸੋਢੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਵੰਸ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਬੀ ਉਦਾਸੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂਚੋ, ਢਿਲਵਾਂ ਵਿਖੇ ਸਥਾਨ ਹਨ।

੬. ਬਖਸ਼ ਅਜੀਤ ਮਲ ਕੇ

ਅਜੀਤ ਮਲ ਮਸੰਦ ਬੀ ਸਾੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਬੀ ਚੇਲੇ ਹੋਏ,ਸੋ ਉਦਾਸੀ ਕਹਾਏ, ਫਤੇ ਪੁਰ ਇਨਾਂ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਹੈ।

੭. ਬਖਸ਼ ਮੀਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਕੇ

ਇਕ ਰਾਮਦੇਵਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਖ ਮਾਸ਼ਕੀ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਗੁਜਰ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਨੌਮੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਛਿੜਕਾਉ ਕੀਤਾ, ਦੇਖਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਭਉਂਦਾ"ਮੀਹਾਂ" ਹੈਂ। ਤਦ ਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਮੀਹਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਯਾ। ਫਿਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਮਧਾਣ ਗਏ ਮੀਹੇਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇਖ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਤਦ ਆਪਣਾ ਚੋਲਾ ਸੇਲੀ, ਟੋਪੀ, ਲੋਹ ਅਰ ਨਗਾਰਾ ਦੇਕੇ ਆਖਿਆ 'ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਖੁਲਾਉਂਦਾ ਰਹੁ ਅਰ ਨਾਮਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋਹੁ'। ਤਦ ਤੇ ਸੰਤ ਹੋਯਾ ਜਮਾਤ ਬੰਨਕੇ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਬਾਰ ਦਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਨਗਾਰਾ ਬਜਾਉਂਦਾ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਗਾਰਾ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਕੁਝ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਨਾ ਹੋਯਾ ਸਗੋਂ ਭੇਟਾ ਲੈਕੇ ਜਾ ਚਰਨੀ ਲਗਾ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਯੋਗ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਜਾਣਕੇ ਮੁੜ ਨਗਾਰਾ ਵਾਪਸ ਦਿਤਾ। ਨਾਲ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਹੋਰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਸਾਹਿਬ ਅਰ "ਸਾਹਿਬ" ਦਾ ਪਦ ਦੇਕੇ ਅਧੀ ਪਗ ਦਿਤੀ, ਤਦ ਤੇ ਮੀਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਹੁਣ ਬੀ ਏਨਾਂ ਦੇ ਗਦੀ ਵਾਲਾ ਮਹੰਤ ਅੱਧੀ ਪੱਗ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੀਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਚੇਲਾ ਲਖਮੀਰ, ਬਣਾਯਾ। ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ

ਮਗਨੀ ਰਾਮ ਵਾਲਾ ਡੇਰਾ,ਲਖਨਊ ਵਾਲਾ ਗੁਰਨਰੈਣ ਦਾ ਡੇਰਾ ਇਸੇ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮੀ ਸਾਧੂ ਹਨ।

੮. ਰਾਮ ਰਈਏ

ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂ ਰਾਮਰਈਏ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੇਹਰੇਦੂਨ ਵਾਲੇ ()ਮੰਦਿਰ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ। ਬੋਲੋ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦੇ ਥਾਂ ਇਹ ਆਖੋ ਵਾਹਗੁਰੂ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

੯. ਰਾਵਲ ਪਿੰਡੀ ਵੱਲ ਇਕ ਥਾਨ ਸਿੰਘੀਏ ਉਦਾਸੀ ਬੀ ਹਨ। ਇਸ-ਤੁਰਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਬਖਸ਼ਾਂ ਹਨ॥

ਉੱਧਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਯਾ (ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣੀਏ)

ਅਜੋਧਯਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਛਪਈਆ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲਾ ਗੌਂਡਾ ਵਿਖੇ ਕਰਮਦੇਵ ਸਰਯੂ ਪਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਭਗਤੀ, ਦੇਵੀ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੮੧ ਈਸਵੀ ਅਰ ੧੮੩੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੯ ਨੂੰ ਇਕ ਬੱਚਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਯਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਉਂ "ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ" ਰਖਿਆ। ਕਈ ਘਨਸ਼ਾਮ ਬੀ ਨਾਮ ਸਦਦੇ ਸਨ। ਲੜਕੇ ਜਦ ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲੀ, ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਕੇ ਚੰਗਾ ਸਯਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਉਠ ਤੁਰਿਆ। ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਸਨਾਨ ਦ੍ਰਸਨ ਕਰਕੇ ਕਈ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਸਤ ਸੰਗ ਮੇਲੇ ਕਰਦੇ ਦਾ ਕੁਝ ਮਨ ਯੋਗ ਸਾਧਨ ਵਲ ਝਕ ਗਿਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਮਨ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰ ਫਿਰਨ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰ ਬੀ ਨਾਂ ਰੱਜਿਆ। ਅੰਤ ਗੁਜਰਾਤ, (ਕਾਠੀਆਵਾੜ) ਅਰ ਕੱਚ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਨਿਕਲਿਆ, ਏਥੇ ਬੈਰਾਗੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨਹਾਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਨਾਮ ਸਹਜਾਨੰਦ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ।

ਸਹਜਾਨੰਦ ਕਿਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ ਨਾਲ, ਚਤੁਰ ਭੁਜਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਆ ਕਰੇ। ਇਹ ਇਕ ਅਣੋਖਾ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖ ਸੁਣਕੇ, ਦਾਦਖਾਚਰ ਗੜੜੇ ਦਾ ਭੂਮੀਆਂ (ਜਿਮੀਂਦਾਰ) ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਯਾ। ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਨਾਮੀ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਇਸਦੀ ਦੇਖਾਦੇਖੀ ::ਅਣਗਿਣਤ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਜਦ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਆਪਣੀ ਇਕ ਨਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ "ਉਧਵੀ" ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀ। ਪਰੰਤੂ ਲੋਕੀ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾ-

() ਇਹ ਮੰਦਰ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ ਨੇ ੧੭੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਬਣਵਾਯਾ।

:: ਮਿਸਟ੍ਰ ਵੰਲਸੀਅਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੇਲੇ ਡੇਢ ਯਾ ਦੋ ਲਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਸੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹੀਏ ਹੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਆਪਨੇ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣ, ੧੮੮੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ॥

ਹੁਣ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸਿਖਰਾਂਦਾਰ ਮੰਦਿਰ ਅਹਮਦਾਬਾਦ, ਜਾਮ-ਨਗ੍ਰ, ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ, ਤੇ ਭਾਉਨਗ੍ਰ, ਹਨ। ਇਨਾਂ ੪ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨਭਿੰਨ ਸਮਯ ਪਰ ਮੇਲੇ ਬੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਮੰਦਿਰ ਬੜੋਦਾ, ਸੂਰਤ, ਭੜੋਚ, ਤੇ ਬੜ-ਤਾਲ ਆਦਿ ਸ਼ਹਰਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਲਖਮੀ, ਨਾਰਾ-ਇਣ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬਲਦੇਵ, ਨਰਨਾਰਾਇਣ, ਸਹਜਾਨੰਦ, ਤਥਾ ਸਹਜਾਨੰਦ ਦੇ ਪਿਉ ਧਰਮਦੇਵ ਮਾਤਾ ਭਗਤੀ ਦੇਵੀ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ ਸ਼ਿਵ, ਗਣੇਸ਼, ਸੂਰਜ, ਹਨੂਮਾਨ, ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਬੀ ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪਜਾਂ ਦੇ ਜੇਵਰਾਂ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਈਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਜਰਾਤ ਕਾਠੀਆਵਾੜ, ਅਰ ਕੱਛ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹਜਾਰਾਂ ਲਖਾਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਨ॥

ਸੰਕੇਤ ਤੇ ਰੀਤੀ

ਸਾਧੂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਸਫੇਦ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਪੂਜਾ ਤੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਗੇਰੂਰੰਗੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦ੍ਰਵ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੋਂਦੇ। ਪਰੰਤੂ ਬੋਦੀ ਜਨੇਊ ਸਭੋ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਧੂ, ਪਰੰਤੂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅਕੇਲਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਯਾ ਕਿਸੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਝਾਕਣਾ ਹੋਰ ਬਾਤਚੀਤ ਰਮਜ ਆਦਿ ਕਤਈ ਮਨਾ ਹੈ। ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਦਾ ਰਸਤਾ ਬੀ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਔਣ ਦਾ ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ⁕ਸਾਧੂੜੀ (ਸਾਧੁਣੀਆਂ) ਦਾ ਨਿਵਾਸਸਥਾਨ ਸਾਧੂਆਂ ਤੇ ਅਲਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਸਤ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਦੇਸਟਾ ਬੀ ਸਾਧੂੜੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਜਲ ਪਾਤ੍ਰ ਕਮੰਡਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਭੱਖ ਭੱਖਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਾਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਿਲਕ

ਮਥੇ ਪਰ ਸਫੈਦ ਖੜਾ ਤਿਲਕ, ਮੱਧ ਪੈਸੇ ਦੇ ਬ੍ਰਾਬਰ ਲਾਲ ਬਿੰਦੂ ਲਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚ ਪਾਲਾ ਆਦਿ ਕਈ ਭੇਦ ਬੀ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਤੇ ਸਾਧੂ ਮੁਜਰਦ ਅਰਥਾਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੀਣ, ਅਰ ਗਦੀ ਤੇ ਬੈਠਨੇ ਵਾਲਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮੇਤ ਭੂਖਣ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਤਸੰਗੀ, ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੁਸੰਗੀ ਸਦਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਮਤ

⁕ ਇਹ ਸਾਧੁਣੀ ਨੂੰ ਸਾਧੂੜੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਦੇ ਸਾਧੂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਆਦਰਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਮੰਤ੍ਰ "ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸ਼ਰਣੰਮਮ" ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਪਰ-ਮੇਸ੍ਵਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਯਣ ਨਾਮ ਤੇ ਜਪਦੇ ਤੇ ਜਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ॥

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸਾਧੂ ਯਾ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਰੋਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ *ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਜਿਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਮਰਨ ਸਮਯ ਯਮਦੂਤ ਲੈਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਿਸਤਰਾਂ ਇਹ ਚਿਟੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜਕੇ ਸਹਜਾ-ਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਚਮਾਰ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਸ ਪਾਸ ਆਯਾ ਇਕ ਬੈਰਾਗੀ ਮਰ ਗਯਾ,ਜਿਸ ਪਾਸ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੀ,ਕਦੇ ਫਿਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਮ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਣ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਯ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਰਚੀ ਜੋੜੀਦਿਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣੀ ਕਹਾਏ,ਇਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਕੁਛ ਬੀ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਰਖ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀ ਕਿੰਤੂ ਹਜਾਰਾਂ ਇਸਨੂੰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਰੂਪ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਖੇ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੜਨ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਪਾਠਸਾਲਾ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਿਖਸ਼ਾਪਤ੍ਰੀ,ਬਚਨਾਮ੍ਰਿਤ, ਹੋਰ ਕਈ ਭਜਨ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਬੀ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਬਾਤਾਂ ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਸੋ ਰਹੋ ॥

ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਸਮਯ, "ਜਯ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਰਾਇਣ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਅਯੋਗਯ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗਦੀ ਹੇਠ ਉਤਾ-ਰਿਆ ਬੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੯੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਯੋਗ ਬਰਤਾਵ ਤੇ ਬੜਤਾਲ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਹੰਤ ਲਖਮੀਪ੍ਰਸਾਦ ਨੂੰ ਵਿਰਕਤਾਂ ਅਰ ਗ੍ਰਿਸਤਾਂ ਮਿਲਕੇ ਥੱਲੇ ਲਾਹਿਆ, ਅਰ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪਤੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬੈਠਾਯਾ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਬਾਤ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਪਹਿਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੜਤਾਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਬੜੋਦਾ ਪਾਸੋਂ ਨਾਵਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ਉਤਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਓਥੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ। ਸਥਾਨ ਮੰਦਿਰ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਗੋਮਤੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਸੋ ਵੇਖਣੇ ਯੋਗਯ ਹੈ ॥

ਉਨਮੱਤ ਭੈਰਵ ਮਤ

ਕਰਨਾਟ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਜਿਸ ਸਮਯ "ਉੱਜਨੀਪਲੀ" ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਹਾ-ਰਾਜਾ ਸੁਧਨ੍ਵਾ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਓਸੇ ਜਮਾਨੇ "ਕ੍ਰਿਕਚ" ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਸੂਦ੍ਰ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ। ਸੋ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਤ

*ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗਲਾ ਘੁਟਦੇ ਹਨ ॥

ਉਨਤੀ ਪਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੱਟਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੰਕਰਸੁਾਮੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਯਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੂਲ ਨਾਸ ਨਾਂ ਹੋਯਾ॥ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਮਦ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ, ਮਨ ਭਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਭੋਗ ਕਰਨਾ, ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਟਕੇ ਲਹੂ ਸਮੇਤ ਭੈਰਵ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹਨਾ, ਅਰ ਉਸ ਵਿਚ ਮਦ ਪਾਕੇ ਪੀਣਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ) ਬ੍ਰਨਾਸ਼੍ਰਮ ਤੇ ਮੰਨਤ ਕਰਨਾ ਸਭ ਝੂਠ ਹੈ, ਇਤਯਾਦੀ ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ॥

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਨਾਟ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਹੁਣ ਬੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਏਸੇ ਮਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ "ਔਘੜ" ਹਨ। ਇਹ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਧੜਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਸ਼ਾਖ "ਅਘੋਰੀ" ਹਨ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਾਸ ਤੁਰਤ ਦਾ ਮਰਿਯਾ, ਸੜੀ ਗਲੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਨੁਖ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਬੀ ਮਨ ਆਏ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਰੂਪ ਇਨਾਂ ਦਾ ਡਰਾਵਨਾ ਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਸੋ ਕਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਨੋਂ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਬ੍ਰਨਨ "ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੀ ਕੁਛ ਕੁਛ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥

ਊਦਾ ਮਤ

ਊਦਾ ਮਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ:–

"ਮਿਲਿਆ ਚਾਹੇ ੧ਸਿੰਧੁ ਕੋ, ਕਰ ੨ਸਰਤਾ ਕਾ ਸੰਗ।
ਰਾਮ ਮਿਲਨ ਕੋ ਪਰਸ ਰਾਮ, ਮਾਰਗ ਹੈ ਸਤਸੰਗ॥

ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਸਤਸੰਗ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਕੋਈ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਮਿਲਕੇ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨੱਕ ਤੋਂ ਤਿਲਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਬੀਰ ਮਤ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਉੜੀਆ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ

ਬਿੰਦੂ ਧਾਰੀ,ਕਵੀਰਾਜੀ, ਨਿਹੰਗ ਅਰ ਕਲਿੰਦੀ ਆਦਿ ਕਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਉੜੀਸਾ ਦੇਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਭੇਦ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵਲੋਂ ਸੰਖੇਪ

੧ਸਮੁੰਦ। ੨ਨਦੀ।

ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕੋ ਥਾਂ ਬਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਕੰਠੀ ਪਾਕੇ ਦੀਖਯਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਜਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ, ਰਾਧਾਗੋਪਾਲ, ਅਰ ਸਾਲਿਗ੍ਰਾਮ ਆਦਿ ਕਈ ਮੂਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਜਗੰਨਾਥ ਇਨਾਂ ਵਿਖੇ ਬੜਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਜਦ ਕਦੇ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਪਕਾਕੇ ਮੁਰਦੇ ਪਾਸ ਰੱਖਕੇ ਫਿਰ ਫੂਕਦੇ ਹਨ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਸ਼ਮਸਾਨ ਪਰ ਥੜੀ ਬਨਾਕੇ ਉਪਰ ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪਾਸ ਹੀ ਛਤਰੀ ਪੱਖਾ ਬੀ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਛਤਰੀ ਤਾੜ ਪੱਤ੍ਰ ਦੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਉੜੀਸਾ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਧ ਮਨੁਖ ਮਰੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਹੱਡੀ ਲਿਆਕੇ ਘਰ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਸਮਾਧ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਿਨ ਵਿਚ ੩ ਬਾਰ ਫੁੱਲ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਕਵੀਰਾਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਰੂਪਕਵੀ" ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਕਰਨਹਾਰ ਸੀ, ਇਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨੇਂ ਹੋਈ ਦੇ ਹਥੋਂ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾਂ। ਇਸ ਮਨਾਹੀਂ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਹੂ ਬੇਟੀ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਤੱਕਣਾਂ। ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਬਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਘਲ ਦਿੱਤਾ। ਘਰੋਂ ਜਦ ਗੁਰਿਆਣੀ ਜੀ ਰੂਪ ਕਵੀਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਸਣ ਆਈ, ਤਾਂ ਇਸ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਵਲੋਂ ਨਾਂਹ ਚੁੱਕ ਕੀਤੀ ਅਰ ਉਠ ਆਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੇਣੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਖੇ ਗਹਿਣੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਿੱਛੋਂ ਘਰ ਆਏ ਮਾਲਿਕ ਪਾਸ ਛੱਤੀ ਛੱਤੀ ਸੌ ਗੱਲ ਉਸ ਰੰਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਇਸਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਰੰਜ ਆਯਾ, ਆਣਕੇ ਚੇਲੇ ਦੇ ਗਲੋਂ ਤਿੰਨ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਕੰਠੀ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਲੜੀਆਂ ਹਥ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸੋ ਤੋੜ ਲਈਆਂ ਅਰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਤੇ ਰੂਪ ਕਵੀਰਾਜ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਾਖ ਹੋਗਈ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਇਕ ਲੜੀ ਦੀ ਕੰਠੀ ਗਲ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਪਹਿਲੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਿੰਦ੍ਰ ਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਂ ਇਉਂ ਹੋਗਈਆਂ। ਹੋਰ ਜੇੜੇ ਘਰ ਬਾਰ ਅਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਵਲੋਂ ਵਿਰਕਤ ਹਨ, ਓਹ "ਨਿਹੰਗ" ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਅਕਾਲੀਏ

(੧) ਇਕ ਦਿਨ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮਾਂਹ, ਤਿਲ, ਲੋਹਾ, ਅਰ ਨੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਅਰ ਤੇਲ ਅਜੇਹਾ ਤੁਲਾ ਦਾਨ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਰ ਭੰਗ ਪੀਕੇ ਬੈਠੇ ਕੁਛ ਸਿੰਘਾਂ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਮੁੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਰੋਯਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸਕੇ ਆਖਿਆ ਛਦੀ ਇਹ ਅਕਾਲੀਏ

ਹਨ। ਕਯੋਂਕਿ ਅਸਾਂ ਨੰਗ ਭੁਖ, ਦਰਿਦ੍ਰ, ਗ੍ਰਹ ਦਸ਼ਾ ਘਰੋਂ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਇਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਜਬਰਨ ਖੋਹਕੇ ਰਖ ਲਈ ਇਸਤੇ ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਇਨਾਂ ਦੇ ਰਹੇਗੀ।

ਏਥੇ ਅਕਾਲੀਏ ਪਦ ਤੇ ਕਾਲ ਢੋਕ ਲ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਇਸ ਅਰਥ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਰਦ ਕੜੇ ਜੰਜੀਰ ਬਣਾਕੇ ਪਹਿਨਾਏ,ਮਾਂਹ ਦੇ ਤੇਲ ਵਿਚ ਵੜੇ ਤਲਕੇ ਤਿਲ ਲਾਕੇ ਖੁਲਾਏ, ਨੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਇਕੇ ਆਖਿਆ ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਿਖ ਅਕਾਲੀਏ ਹਨ ਤਦ ਤੇ ਅਕਾ- ਲੀਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ ॥

(੨) ਪਰੰਤੂ ਅਕਾਲੀਏ ਲੋਗ ਇਸਤਰਾਂ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਛੀ ਵਾੜੇ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚਦੇ ਪੀਰ ਬਣਕੇ ਗਏ ਉਸ ਸਮਯ ਨੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਤਾਂ ਓਢੇ ਹੋਏ ਹੀ ਸਨ। ਫਿਲੋਂ ਨਗਰ ਜਾਕੇ ਕੌਰ ਸੋਢੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪਰ ਫਿਟੇ ਪਹਿਨਕੇ ਓਹੋ ਕਾਲੇ ਕੁਕੇ ਓਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਲੀਰ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਇਸ ਤੇ ਜਿਨਾਂ ਓਹ ਕਾਲੇ (ਨੀਲੇ) ਬਸਤ੍ਰ ਓਢੇ ਸੋ ਅਕਾਲੀਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ ॥

(੩) ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਦਾ ਚੇਲਾ ਇਕ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਇਹ ਬੜਾ ਸੂਰਬੀਰ ਧਾੜਵੀ ਸੀ।ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸਮਯ ਇਸ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਬਹੁਤ ਗਦਰ ਮਚਾਯਾ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਰਕੀਬ ਨਾਲ ਬੁਲਾਕੇ ਇਕ ਪਲਟਨ ਦਾ ਇਸਨੂੰ ਕਰਨੈਲ ਬਣਾਕੇ ਇਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ,ਪਲਟਨ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲ ਰਜਮੰਟ ਰਖਿਆ ਅਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਲ ਭੇਜ ਦਿਤੀ। ਫੌਜ ਦੀ ਬਰਦੀ ਕਛ ਕੜਾ ਕਰਦ ਜੰਜੀਰ ਤੋੜੇ ਆਦਿ ਅਰ ਨੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਲੋਹ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਅਰ ਅਨੋਖੇ ਸਮਯ ਯਾ ਪ੍ਰਾਤ ਸੰਧਯਾ ਅਕਾਲ ੨ ਉਚੀ ੨ ਬੋਲਣਾ ਇਸਤੇ ਇਨਾਂ ਸਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਅਕਾਲੀਏ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਸਰਹੱਦ ਪਰ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਦ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਤਾਂ ਰਜਮਟ ਟੁਟ ਗਈ,ਤਦ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਪਾਹੀ ਜਿਥੇ ਸਮਾਈ ਹੋਈ,ਬੈਠ ਗਏ ਯਾ ਕੁਛ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਸੋ ਸਭ ਅਕਾਲੀਏ ਕਹਾਏ।

ਭਾਵੇਂ ਸਾਕਤ ਪ੍ਰਮੋਦ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀ ਅਕਾਲੀਏ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਏਥੇ ਬੀ ਅਰਥ ਏਹੋ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਰਹੋ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਪੰਥ ਕੌਮ ਹੋ ਗਯਾ ॥

ਸੰਕੇਤ

ਅਕਾਲੀਏ ਲੋਗ ਕਰਦਾਂ ਕੜੇ ਜੰਜੀਰ ਨੀਲੇ ਕਾਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਲੋਹ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਨਾਹੀ ਕਿਸੀ ਨਾਲ ਭਿੜਦੇ ਹਨ। ਅਮ੍ਰਿਤੀਏ ਬਿਨਾ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਖਾਣ ਪੀਣ ਬੀ

ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਗੁਰੂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਪਰਿਕਰਮਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਗੇ ਚੇਲੇ ਦਰ ਚੇਲੇ ਓਸੇਤਰਾਂ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਉਨਤੀ ਪਰ ਨਹੀ ਹੈ ॥

ਹੁਣ ਏਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦਾਖੀ ਕਈ ਪਿੰਨਸ਼ਨਖ੍ਵਾਰ ਰਲ ਮਿਲਕੇ ਟੋਲੇ ਜਥੇ ਬਣਾਈ ਬਹੀਰੀਏ ਆਦਿ ਸਦਾਕੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ॥

ਏਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋਹ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਸਰਬ ਲੋਹੀਏ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਪਕਾਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸੋਧੀਏ, ਜੇੜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਤਕ ਬੀ ਨਾ ਲੈਣ ਓਹ ਬਬੇਕੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਪੰਥ ਨਿਹੰਗ ਪੰਥ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਪੰਥਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਮਾਲੂਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਹੈ ॥

ਅੱਡਨ ਸ਼ਾਹੀ (ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ)

ਪੰਜਾਬ ਲਾਇਨ ਦੇ ਵਜੀਰਾ ਬਾਦ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ "ਸੋਦਰਾ" ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਧੈਮਨ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਖੱਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ਘਨੱਯਾ ਲਾਲ ਅਨੁਮਾਨ ੧੬੮੦ ਯਾ ੯੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਵਲ ਰੀਝ ਹੋ ਗਈ। ਅਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਵੈਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਗਿਆ। ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਵਾਰ ਵਿਚ ਮਨ ਨਾਭਿੱਜੇ। ਸੋ ਜਦ ਨੌਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗ੍ਰਾਮ ਭਰੌਲੀ ਭਾਈ, ਮਾਲਵੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ, ਤਾਂ ਘਨੱਯਾਰਾਮ ਬੀ ਓਥੇ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਅਰ ਸੇਵਕ ਹੋਗਿਆ। ਘਨੱਯੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾ ਡਾਢਾ ਚਾਉ, ਅਰ ਮਨ ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਲਬਾਲਬ ਪੂਰਿਆ ਹੋਯਾ ਮਸਤ ਹੋਯਾ, ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਫਿਰੇ। ਓਥੇ ਜਲ ਦਾ ਤੋੜਾ ਦੇਖਕੇ ਇਸ ਬੋਕਾ ਤੇ ਮਸ਼ਕ ਲੈਕੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਜਲ ਪਿਲਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਚੁੱਕੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਵਿਰਵੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ, ਸਨਾਨ ਕਰੌਂਦਾ ਬੀ ਨਾਂ ਅੱਕੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਲੰਗ੍ਰ ਵਿਚ ਬੀ ਪਾਣੀ ਭਰੇ, ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਪਲ ਭਰ ਬੀ ਨਾਂ ਵਿਸਾਰੇ ॥

ਇਉਂ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਦੇਕੇ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜਦ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤ੍ਰ ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਸੌਂਪ ਗਏ। ਇਸ ਥਾਂ ਬੀ ਜਦ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਜੰਗ ਛਿੜਪਿਆ, ਇਸ ਓਥੇ ਬੀ ਜਲ ਦਾ ਭਾਰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਪਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਸ਼ਕ ਲੈਕੇ ਆਵੇ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਵਾਹ ਜਾਵੇ ਓਥੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ

ਪਿਲਾਵੇ, ਚਾਹੇ ਤੁਰਕ ਚਾਹੇ ਸਿਖ ਹੋਵੇ, ਪਖਪਾਤ ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੰਗ ਸਮਾਪਤੀ ਪਰ ਸਿਖਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸ ਸ਼ਕੈਤ ਕੀਤੀਕਿ ਘਨਈਆ ਸਿਖ ਹੋਕੇ ਬੀ ਜਲ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਸੋ ਕਯੋਂ ? । ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਯਾ ਕਯੋਂ ਭਈ ! ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਜਲ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਕਯੋਂ ਪਿਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਜਦ ਕਿ ਓਹ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ? ਸੇਵਕ ਨੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੋ ! ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਨ ਹਾਰ !! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਰਕ ਅਰ ਸਿਖ ਸਭ ਇਕ ਰੂਪ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਕਯੋਂਕਿ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਇਕਾਂਕੌਤਕ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ, ਨਟ ਦੀ ਤਰਾਂ ਲੜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਅਰ ਨਾਂ ਹੀ 'ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ, ਤੁਰਕ ਪਰਾਏ' ਆਪ ਕਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਕਯੋਂ ਭਰਕ ਦਸਦੇ ਹੋ ? । ਸਿਖ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਨਾਲ ਭਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਅਰ ਆਖਯਾ ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਾਂ ਜੋ ਚਾਹੇ ਵਰ ਮੰਗ ਲੈ ॥

ਸੇਵਕ ਦੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥ ਦਾ ਰੁਮਾਲ ਦੇਕੇ, ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ ॥

ਇਉਂ ਵਰ ਦਾਨ ਅਰ ਆਗਯਾ ਲੈਕੇ ਘਨਈਆਲਾਲ ਪਿਛਾਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਯਾ ਅਰ ਆਣਕੇ ਪਹਲੇ'ਕੋਵਾ'(ਕਾਹਵਾ)ਨਗਰਵਿਖੇ ਧਰਮਸਾਲਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਸੁਖ ਅਤ ਵਿਸ੍ਰਾਮ ਮਿਲੇ, ਅਤੇ ਕਥਾ ਦਾ ਪਰਚਾ ਹੋਣ ਲਗਾ,ਆਪ ਵਾਣ ਆਦਿ ਵੇਚਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇ। ਇਸ ਕਰਤੂਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਹੋ ਤੁਰੀ,ਲੋਕੀਂ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਏ। ਪਰੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਸੇਵਾਰਾਮ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ ਜਿਸ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਅਰ ਫਿਰ ਏਸਦੇ ਬਾਰਾਂ ਚੇਲੇ ਹੋਏ ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਡਨਸ਼ਾਹ, ਸਹਜਾਰਾਮ, ਰਾਣਾਰਾਮ, ਲਛਮਣਰਾਮ, ਨਾਰੈਣਰਾਮ, ਸਾਹਿਬਰਾਮ, ਭਦਰਰਾਮ ਸੰਤੋਖਰਾਮ, ਆਦਿ ॥

ਭੇਦ ਤੇ ਸੰਕੇਤ

ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਡਨਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਾਹਲਾ ਨਾਮਵਰ ਹੋਯਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੱਡਨਸ਼ਾਹੀਏ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ ਉੱਘਾ ਹੋਯਾ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਅਡਨਸ਼ਾਹੀਏ ਕੋਈ ਸੇਵਾਪੰਥੀਏ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰੇ ਜਗਜਾਸੂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਸਚਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਵਧੇਰੇ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਹਨ । ਇਕ •ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ, ਕੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਿਰ ਪਰ ਦਸਤਾਰ ਬੰਨਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸਹਜ ਧਾਰੀ, ਇਹ ਸਿਰ ਪਰ ਛੇ ਕਲੀ ਟੋਪੀ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਲਿਬਾਸ ਦੋਨੋ ਹੀ ਚਿਟਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਜਗਜਾਸ

• ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਬੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ।

ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿੰਨੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ॥

ਨਿਜ ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹਨ ਇਸਤੋਂ ਵਖਰੀ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਜਾ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹੌਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪੌਰਖੀ ਹਨ। ਲੰਗਰ ਅਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਕੋਮਲ ਅਰ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਸਚਮੀ ਅਰ ਉਤਰੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਂਞ ਜਾਇਦਾਤਾਂ, ਜਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਮਕਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਤਥਾ ਧਨਪਾਤ੍ਰੀ ਧਰਮਸਾਲੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਡਨਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੀ ਇਮਾਮ ਗਜ਼ਾਲੀ ਦੀ "ਕੀਮੀਆਸਾਦਤ" ਕਿਤਾਬ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਸਭਾਗ ਰਚਨਾ ਕੀਤਾ। ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਥਾ ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਪਰਚਾ ਰਖਣ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਭਿਖਜਾ ਕੁਛ ਘਟ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਆਪਣੀ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਕ੍ਰਿਤ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਰੱਸੇ ਡੋਰੀਆਂ, ਵਾਣ ਵਟਣਾ,ਤਥਾ ਸਿਆਈ ਆਦਿ ਬਣਾਕੇ ਵੇਚਨਾ ਇਉਂ ਆਜੀਵਕਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਚੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤੀ

ਚੇਲਾ ਯਾ ਮਹੰਤ ਕਰਨ ਸਮਯ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦੇ ਹਥ ਝਾੜੂ ਦੇਕੇ ਪਹਿਲੇ ਇਉਂ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਰ ਸੌਂਪਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਨਿਜ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਆਦਿ ਕਈ ਸੰਕੇਤ ਹਨ ॥

ਅਨੰਦ ਸਭਾ (ਮਤ)

ਇਹ ਇਕ ਭਾਵੇਂ ਸਭਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਬੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਢੰਗ "ਮਤ" ਹੈ, ਇਸਦਾ ਨਿਯਤ ਕਰਨਹਾਰਾ ਜਾਮਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ਇੱਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਸਾਧੂ ਹੋਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ "ਮੁਕਤਾਸ਼੍ਰਮੀ ਅਨੰਦਦੇਵ" ਰਖਾਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਧਾਮਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਬਿਜਨੌਰ ਹੈ, ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾਂ ਕਾਨਪੁਰ, ਪੁਖ-ਰਾਯਾ ਅਤੇ ਕਾਲਪੀ, ਇਤਯਾਦੀ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਸਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ–

ਇਸ ਸਭਾ ਦੇ ਹਰਇਕ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਨਿੱਤ ਏਕਾਂਤ ਬੈਠਕੇ, ਸਰਬਾਤਮ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ ਆਨੰਦਦੇਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਅਭਿੰਨ ਦੇਖਨਾ ਅਰਥਾਤ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੇਹ ਮੰਦਿਰ ਵਿੱਚ ਸਭੇ ਤੀਰਥ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਲਾਖੀ ਬਣੇ, ਹੋਰ ਬਾਹਰਲੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਆਨੰਦਦੇਵ ਰਚਿਤ ਰਾਮਾਇਣ, ਆਨੰਦਵਿਲਾਸ ਇਤਯਾਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾਇਕ ਹਨ। ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਧ ਰਖਣਾ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ, ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿਣਾ, ਹੋਰ ਨਾਚ ਖੇਲ

ਆਦਿ ਦੇਖਣੇ ਮਨਾ ਹਨ, ਕੰਨਜਾ ਦਾ ੧੪ ਸਾਲ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬਿਵਾਹ ਕਰਨਾ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਸਭਾ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਮੁੱਠ ਅਨਾਜ ਪਾਸ ਲੈਜਾਣਾ ਖਾਲੀ ਹਥੀਂ ਨਹੀ ਜਾਣਾ ਉਹ ਅੰਨਾਜ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੇਖੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਆਰਯ ਸਮਾਜ

ਆਰਯ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਹੋਯਾ ਹੈ ਇਸ ਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਜੀਵਨੀ ਬਰਨਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ঃਜੀਵਨੀ

ਦੇਸ਼ ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮੋਰਵੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ •ਭਜਨਹਰਿ ਨਾਮ ਦਾ ਕਾਪੜੀ ਵਸਦਾ ਸੀ । ਇਸਦਾ ਮਨ ਸੰਤਾਨ ਬਿਨਾ ਮੁਰਝਾਯਾ ਰਹੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਣਕ ਇਕ ਸੰਤ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਉਸ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਕੋਤ੍ਰ ਸੌ ਦਿਨ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਵਿੱਚ ਬੇਨਾਗਾ ਦੀਵਾ ਜਗੌਣਾ ਦੱਸਕੇ ਆਖਯਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਅਵੱਸ਼ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਊ । ()ਭਜਨਹਰਿ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀਵਾ ਜਗੌਣਾਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ,ਇਉਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬਾਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਰਭਣੀ ਜਾਪੀ। ਤਦ ੧੮੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ,ਭਾਦ੍ਰ ਸ਼ੁਕਲ ੯ ਵੀਰਵਾਰ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਭਜਨਹਰਿ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਯਾ ਜਾਮੇਂ ਮੇਂ ਨਾਂ ਸਮਾਯਾ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਮ [ ]ਸ਼ਿਵ ਭਜਨ ਰੱਖਿਆ । ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਓਸੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਘੇਉ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਭਜਨਹਰਿ ਨੇ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੇ ਭੋਲੇ ਨਾਥ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਹਾਂ ਮੰਦ ਭਾਗੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਜੋ ਕੁਛ ਆਪਦੀ ਪਰਮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਯਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੇਰੇ ਪਰ ਹੋਈ ਹੈ ਇਸਦਾ ਮੈਂ ਕੁਛ ਕਹਿ ਨਹੀਂ

ঃਦਯਾਨੰਦ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦਰਪਣ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਹੈ।

• ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਲਾ ਕਵਰ ਦਯਾਲ ਨੇ ਇਕ ਲੇਖ ਛਪਵਾਯਾ ਸੀ ਕਿ ਦਯਾਨੰਦ ਦਾ ਜਨਮ ਰਾਮਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਮੋਰਵੀ ਵਿੱਚ ਭਜਨਹਰਿ ਕਾਪੜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਯਾ। ਦੇਖੋ ਧਰਮ ਜੀਵਨ ਅਖਬਾਰ ੧੮ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੮੮ ਈਃ॥

()ਭਜਨਹਰਿ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਤੇ ਅੰਬਾਸ਼ੰਕ੍ਰ ਭੀ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਰਾਮ ਵਿਲਾਸ ਸਾਰਦਾ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਿਃ ੧ ਲਾਇਨ ੧੧

[ ]ਇਹੋ ਫਿਰ ਦਯਾਨੰਦ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ "ਮੂਲ ਸ਼ੰਕਰ" ਦਸਿਆ ਹੈ, ਤਸੱਲੀ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਦਿਲਕੁਸ਼ਾ ਪ੍ਰੇਸ ਫਤਹ ਗੜ ਦੀ ਛਪੀ ਦਿਨ ਚਰਯਾ ਦੀ ਅੰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ।

ਸਕਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਅਜ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਦਰ ਦਾ ੦ਨ੍ਰਿਤਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਏਹੋ ਵਿਦਯਾ ਸਿਖਾਊਂ ਆਪ ਇਸਦੀ ਦੀਰਘ ਉਮਰ ਧੁਰੋਂ ਬਖਸ਼ਣੀ। ਮੇਰੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਟੇਕ ਰਖਣੀ। ਫਿਰ ਘਰ ਨੂੰ ਆਯਾ ਅਰ ਬਚੇ ਦਾ ਪਾਲਨ ਪੋਸਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਧੀਰੇ ੨ ਜਦ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ, ਬੁਧੀ ਉਤਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ, ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਗੀਤ ਨਾਚ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕੰਮ ਬੀ ਸਿਖਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਠਵੇਂ ਸਾਲ ਯਗਯੋਪਵੀਤ ਪਹਿਨਾਯਾ ਤੇਰਾ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਅਖਰ ਸ਼ਬਦ ਅਰ ਗੀਤ ਨਾਚਵਿਚ ਚੰਗਾ ਅਭਯਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸਤੇ ਦੂਰਦਦੇ ਮਨੁਖ ਗੀਤ ਨਾਚ ਦੇਖਣ ਆਯਾ ਕਰਨ ਬਲਕੇ ਰਾਮ ਪੁਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਫ਼ਾਸਲਾ ਦੋ ਮੀਲ ਪਰ "ਬਾਂਕਾ ਨੀਰੂ" ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਔਛਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਏਥੇ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਲੜਕਾ ਇਸਦੇ ਨਾਚ ਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋਯਾ ਘਰ ਬਾਰ ਤਕ ਨਾ ਜਾਵੇ ਏਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹੇ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਰ, ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦਾ ਬ੍ਰਤ ਆਯਾ ਤਾਂ ਭਜਨਹਰਿ ਆਪਣੀ ਮੰਡਲੀ ਅਰ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਸਮੇਤ ਸਾਜ ਬਾਜ ਲੈਕੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਘਿਉ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗੌਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਨੂੰ ਨਾਚ ਦਾ ਲਬਾਸ ਪਹਿਨਾਕੇ ਰਾਤ੍ਰੀ ਜਾਗੇ ਦਾ ਨਾਚ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਨੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀ ਆਖਯਾ ਕਿ ਜਦ ਅਸੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੁਜਾਰੀ ਆਦਿ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁਖ ਧਨ ਮਾਲ ਚੋਖਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਏਥੇ ਜੰਗਲੀ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਓਹੋ ਰਾਹ ਵਾਟ ਚਲਣੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰਾਹੀ ਨਾਚ ਦੇਖਣੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਾਤਾਰ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਇਸਤੇ ਕਿਸ ਭਰੋਸੇ ਏਥੇ ਨਾਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ? ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਪੁਤ੍ਰ ! ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਸਭਦੀ ਆਸ਼ਾ ਪੂਰਣਹਾਰ ਹਨ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਤਕ ਉਪਕਾਰ ਨਾ ਭੁਲਾਊਂਗਾ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਜੇਹੀ ਵਡਿਆਈ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਹੋਯਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜੋ ਅੱਜ ਮੈਂ ਬੀ ਕੁਛ ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੇ ਵਰ ਲਮਾਂ ਜਿਸ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਪਿਤਾ ਨੇ ਐਸੀ ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣਾਈ ਹੈ। ਤਦ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਆਪਣੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਲਗਾ ਕਿ ਹੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਜ ਉਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਨਾਚ ਕਰਾਂਗਾ ਜੇਹਾ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀਆਂ ਅਪੱਛਰਾਂ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਕੀਤਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਨ ਅਰ

੦ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਕਿਸੇ ਸਮਾਨੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੁੰਨ ਸਮਝਕੇ ਪਹਿਲੀ ਕੰਨਯਾ ਈਸ਼੍ਵਰ ਮੰਦਿਰ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਓਹ ਜੁਵਾਨ ਹੋਕੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਗੀਤ ਨਾਚ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਪਿਛੇ ਉਧਲ ਜਾਣ ਲਗੀਆਂ ਤਾਂ ਰਸਮ ਬੰਦ ਹੋਗਈ ਫਿਰ ਪਹਿਲੇ ਬਚੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਗੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਰਿਪਰਟ ਜ਼ਿਲਦ ੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੭੭ ਈ: ਮਦਰਾਸ ਹਾਈ ਕੋਰਟ॥

ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਨਾਲ ਅਜੇਹੇ ਗੁਣ ਗਾਉ ਜੇਹੇ ਨਾਰਦ ਕਿੰਨਰ ਅਥਵਾ ਗੰਧ੍ਰਬਾਂ ਬੀ ਨਾ ਗਾਏ ਹੋਣ ॥

ਪਿਛੋਂ ਸਮਯ ਪਰ ਅਜੇਹਾ ਨਾਚ ਕੀਤਾ ਅਰ ਅਜੇਹੇ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਨ੍ਰਿਤ ਗੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸਭੇ ਸੌਂ ਗਏ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਆਪਣੇ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾਗਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕੀ ਦੇਖਯਾ ਜੋ ਪੂਜਾ ਦੀ ਫਲ ਮਠਿਆਈ ਚੂਹੇ ਲੈ ਲੈ ਸ਼ਿਵਲਿੰਙ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਖਾਈ ਜਾਂਣ। ਕਿਤਨਿਆਂ ਨੇ ਮੇਙਣਾਂ ਬੀ ਉਪਰ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ,ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਅਰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਜਦ ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਸੱਕਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪੂਰੀ ਪਾਊ। ਇਉਂ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਸਭੇ ਜਾਗੇ ਤਾਂ ਭਜਨਹਰਿ ਨੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹਿਲਾਕੇ ਆਖਯਾ ਉੱਠ ਬੱਚਾ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲੀਏ।

ਅੱਗੋਂ ਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਆਖਯਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ, ਕੀ ਸ਼ਿਵ ਬੀ ਕੋਈ ਪੰਦਾਰਥ ਹੈ, ਜੇੜ੍ਹਾ ਚੂਹਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੂਜਾ ਭਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸੱਕਿਆ ? ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬੱਸ ! ਬੱਚਾ ਬੱਸ ! ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਆਖੀਦਾ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਤਾਂ ਸਭ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਣ ਹਾਰ ਹਨ। ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੇ ਨਹੀਂ ਦਬਕਾਯਾ ਜੋ ਆਪਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਹਨ ॥ ਨਾਲੇ ਦੇਖ:--

"੦ਮਾਯਾਂਤੁ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਵਿਦਜਾਨ ਮਾਵਿਨੰਤੁ ਮਹੇਸ਼੍ਵਰੰ"

ਅਰਥਾਤ--ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਯਾ ਹੈ, ਅਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਵਛਿੰਨ ਜੇੜ੍ਹਾ ਚੇਤੰਨ, ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹੇਸ਼੍ਵਰ, ਭਾਵ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਹੈ (ਇਹ ਸ੍ਵੇਤਾਸ੍ਵੇਤ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦੀ ਸ਼੍ਰੁਤੀ ਹੈ) ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗਲ ਬੀ ਨਾਂ ਮੰਨੂੰਗਾ, ਮੇਰਾ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਧਾਤੂ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਉਤੋਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਜਨਹਰਿ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਯਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਬਥੇਰੀ ਅਬਾ ਤਬਾ ਕੀਤੀ। ਪਾਸ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਉਹ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਲੜਕਾ ਬੀ ਸੁਣਦਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਘਰ ਆਕੇ ਪਿਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਉਤੇ ਅਜੇਹਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਯਾ, ਜੋ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਬੁਲੌਣਾ ਬੀ ਛਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਧਰ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਨੇ ਬੀ ਨਾਚ ਵਲੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਭਾਵੇਂ ਨਾਰਦ ਆਦਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਯਣ ਹੋਏ ਨੱਚਦੇ ਬੀ ਆਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਭੈਣ ਭਾਬੋ ਅਤੇ ਚਾਚੀ ਦੇ ਪਜਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ।

ਇਕ ਬਾਰ ੧੮੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਗਏ ਦੇ ਪਿਛੋਂ

੦ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਪਜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਿਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ ? ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਸਾਧਾਂ ਬੀ ਬਯਾਕਰਣ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਜਨਹਰਿ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਸੀ।

੧੪ ਸਾਲ ਦੀ ਇਸਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਹੈਜ਼ੇ ਨਾਲ ਤੰਗ ਹੋਈ ਮਰ ਗਈ । ਭੈਣ ਦੀ ਡਰਾਵਣੀ ਮੌਤ ਦੇਖਕੇ ਸ਼ਿਵਭਜਨ ਦਾ ਮਨ ਡਰ ਗਿਆ ਅਰ ਸੋਚਿਆ "ਭਈ ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ ? ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਿਸਤਰਾਂ ਹੋਊ ? ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਰਇਕ ਮਨੁਖ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅਵੱਸ਼ ਮਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੇ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਯੁਕਤੀ ਢੂੰਡੀ ਜਾਵੇ ਜੇੜੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ()ਬਚਾਵੇ"। ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਡਰਾਵਣੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬੱਚਾ ਜਾਹ ਨਿਵੇਕਲੇ ਸੌਂ ਰਹੁ । ਭਲਾ ਅਜੇਹੇ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਨੀਂਦ ਕਿਥੇ ? । ਇਸੇਤਰਾਂ ਦੂਜੀ ਬਾਰ ਪਜਾਰ ਕਰਨਹਾਰਾ ਚਾਚਾ ਭੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ । ਜੇੜਾ ਦੁਖ ਭੈਣ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਭੁੱਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਜ਼ਖਮ ਹੁਣ ਫਿਰ ਪੱਛਿਆ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਮਰਣਾਊ ਬਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਅਮਰ ਬਣਨ ਦੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਢੂੰਡ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰੂੰ । ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਚਾਚੇ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਵੈਰਾਗ ਭੜਕਿਆ ਜੇੜਾ ਛਪੌਣਾਂ ਬੀ ਔਖਾ ਹੋਗਿਆ(ਦੇਖੋ ਜੀਵਨੀ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਿ੦ ੧੪੬) ਇਸਤਰਾਂ ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜਕੋਟ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਸੋਚੀ । ਅੰਤ ਕੁਛ ਘਰੋਂ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਤੇ ਕਪੜੇ ਲੈਕੇ ਸੰਧਜਾ ਨੂੰ ਮਿਤ੍ਰ ਸਮੇਤ ੪ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਜਾਣ ਤੋਂ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਤੇ ਕਪੜੇ ਖੋਹਿ:ਖਿੰਜੇ ਗਏ ।

ਅਗੇ ਮੋਰਵੀ ਰੇਲਵੇ ਪਰ ਮੂਲੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ ਇਸਤੋਂ ੪ ਕੋਹ ਲਾਂਭੇ ਸਾਮਲੇ ਪਿੰਡ ਲਾਲਾ ਭਗਤ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਓਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਅਰ ਉਨਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਯਾ ਓਨਾਂ ਨਾਮ 'ਸੁਧਚੇਤਨ' ਰਖਕੇ ਭਗਵੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਲੰਗੋਟੀ ਪੁਆ ਹਥ ਵਿਚ ਤੂੰਬੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਓਨਾਂ ਨਾਲ ਰਮਤਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਬਾਰ ਘਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੈ ਆਏ ਪਰ ਫੇਰ ਨਿਕਲ ਗਯਾ । ਅਰ ਫਿਰ ਤੁੰਗ ਮਠ ਦਾ ਪੂਰਣਾਨੰਦ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੁੜ ਚੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਨਾਮ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਪਲਟਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਡੰਡ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬੀ ਦੱਸੀ ਪਰ ਨਾਂ ਪੁਗੀ ਛੱਡ ਦਿਤੀ ਅਰ ਫਿਰ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਤੋਂ ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਤਕ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕੀਤੀ ਅਰ ਮੁੜਕੇ ਜਦ ਸਨੇ ੨ ਮਥੁਰਾ ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਜੋਸ਼ੀ ਬਾਵਾ ਦੇ ਧਰਮ ਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਆਸਣ ਆਣ ਲਾਯਾ, ਏਥੇ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੨ ਅਰ ੧੯੧੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪੰ੦ ਬਿਰਜਾਨੰਦ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋਯਾ ਇਸ ਪਾਸੋਂ

() ਦੇਖੋ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਾ੦ ਲਾਜਪਤ ਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਿ੦ ੧੪੪

੪ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਵਕਤ ਆਯੂ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਦੇਖੋ ਆਰਯਾ ਵਰਤ ਪਤ੍ਰ ਕਲਕਤਾ ਖੰਡ ੧ ਸੰਖਯਾ ੫੯

ਪੜਨਾ ਚਾਹਿਆ,ਬਿਰਜਾਨੰਦ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਅਗੇ ਨੂੰਆਪ ਪੜ੍ਹੌਨਾਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ ਸ਼ਹਿਰੋ ਚੰਦਾ ਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ੩੧ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਭਾਸ਼ਜ ਦੀ ਪੋਥੀ ਮੁਲ ਲੈ ਦਿਤੀ,ਲਾਃਗੋਵਰਧਨ ਸ੍ਰਾਫ ਨੇ ਚਾਰ ਆਨੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਤੇਲ, ਹਰਦੇਵ ਪੱਥਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਦੋ ਰੁਪਜੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਦੁਧ ਅਤੇ ਬਾਵਾ ਅਮਰਲਾਲ ਜੋਸ਼ੀ ਨੇ ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਪੋਥੀ ਪੰਨੇ ਦਾ ਖਰਚ ਚੁਕ ਲਿਆ ਇਉਂ ਪੜਨ ਲਗਾ ਅਰ ਫਿਰ ਅਸ਼ਟਾਧਜਾਈ, ਮਹਾਭਾਸਜ, ਅਰ ਵੇਦਾਂਤ ਸੂਤ੍ਰ ਆਦਿ ਤੇ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ ਉਕਤੀ ਯੁਕਤੀ ਕੰਠ ਕਰਕੇ ਢਾਈ ਸਾਲ ਬਾਦ ਆਗਜਾ ਮੰਗੀ। ਤਦ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਗਜਾ ਦਿਤੀ ਅਰ ਆਖਜਾ ਜਾਹ ਬੱਚਾ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਅਰ ਸ਼ੈਵ ਸ਼ਾਕਤ ਅਰ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਇਤਜਾਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖਜਾ ਦੇਕੇ ਪੰ: ਬਿਰਜਾਨੰਦ ਨੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ॥

ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜਕੇ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਆਣ ਲਾਯਾ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਗੀਤਾ, ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਅਤੇ ਪੰਚਦਸੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੋਰੀ, ਭੋਗ ਦੇ ਦਿਨ ਕੁਛ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਬੀ ਹੋਗਯਾ ਤਦ ਰਸੋਈ ਵਾਸਤੇ ਨਾਲ ਰਸੋਈਆ ਰਖ ਲਿਆ॥

ਇਸੇਤਰਾਂ ਫਿਰ ਸਭਨਾ ਸ਼ੈਹਰਾਂ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਕੇ ਅਨੁਮਾਨ ੨੦ ਸਾਲ ਤਕ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਡੌਰੂ ਬਜਾਯਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਯਾ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅੱਛਾ ਫਲ ਹੋਯਾ॥

ਅੰਤ ਫਗਣ ੧੯੨੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਵੈਦਿਕ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹਨ:-

(੧) ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ।
(੨) ਵਾਮ ਮਾਰਗ।
(੩) ਵੈਸਨਵ ਮਤ।
(੪) ਚੋਲੀ ਮਾਰਗ।
(੫) ਬੀਜ ਮਾਰਗ।
(੬) ਅਵਿਤਾਰ।
(੭) ਕੰਠੀ ਧਾਰਨਾ।
(੮) ਤਿਲਕ ਛਾਪ।
(੯) ਮਾਲਾ
(੧੦) ਪੁਰਾਣ:ਉਪ ਪੁਰਾਣ
(੧੧) ਸੰਖ ਚੱਕ੍ਰਾਦਿ ਤੱਤੇ ਕਰਕੇ ਲੌਣੇ।
(੧੨) ਗੰਗਾ ਆਦਿ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪਾਪ ਕੱਟਣੇ।

(੧੩) ਕਾਂਸ਼ੀ ਆਦਿ ਛੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮਿਲਨਾ ॥

(੧੪) ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਮਰਣ ਅਰ ਏਕਾਦਸ਼ੀ ਆਦਿ ਬ੍ਰਤਾਂ ਤੇ ਸੈਂਸਾਰ ਤਰਨਾ ਇਤਯਾਦਿ ॥

ਇਸੇ ਤਰਹ ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮੂ ਸਮਾਜ ਵਲ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਬੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਆਪਣਾ ਮਤ "ਆਰਯ ਸਮਾਜ" ਨਾਮ ਤੇ ਕਲਪਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਦਸ ਨਿਯਮ ਰਚੇ। ਮੁਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੇਦ, ਸਾਖੀ ਅਰ ਅਰਥ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਤਪਥ ਆਦਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਵੇਦਾਂਗ, ਉਪਵੇਦ, ਦਰਸ਼ਨ, ਅਰ ੧੧੨੭ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਬਯਾਖਯਾਨ ਰੂਪ ਵੇਦ ਅਨਕੂਲ ਹੋਣ ਤੇ ਗੌਣ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੰਨੇ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ੪ ਵੇਦ ਹੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕ੍ਰਿਤ ਰੱਖੇ।

ਅਰ ਫਿਰ ੧੯੩੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹਿਤ "ਸਤਯਾਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਰਚਿਆ। ਇਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ੬ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸ਼ੁੱਧ ਅਸ਼ੁੱਧ ਦੇ ਹਨ।

੭ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੇ ੨੬ ਤਕ ਪ੍ਰਥਮ ਸਮੁੱਲਾਸ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਓਅੰਕਾਰ ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਸਮੁੱਲਾਸ ਦੇ ੨੭ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੋਂ ੩੬ ਤਕ ਬਾਲ ਸਿਖਯਾ ਆਦਿ ਲੇਖ ਹਨ। ਤੀਸਰੇ ਦੇ ੩੭ ਤੋਂ ੯੩ ਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਨ ਦੀ ਰੀਤੀ ਹੈ। ਚੌਥੇ ਵਿਚ ੯੪ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੋਂ ੧੫੩ ਤਕ ਬਿਵਾਹ ਆਦਿ ਗ੍ਰਿਸਥ ਧਰਮ ਦਾ ਬਰਨਨ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਦੇ ੧੫੪ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੋਂ ੧੭੪ ਤਕ ਬਾਨਪ੍ਰਸਥ ਤੇ ਸੰਨਯਾਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ੧੭੫ ਤੋਂ ੨੨੦ ਤਕ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਹੈ। ਸੱਤਵੇਂ ਦੇ ੨੨੧ ਤੋਂ ੨੫੨ ਤਕ ਈਸ਼੍ਵਰ ਵਿਖਯ ਹੈ। ਅਠਵੇਂ ਦੇ ੨੫੩ ਤੋਂ ੨੬੬ ਤਕ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ। ਨਾਵੇਂ ਦੇ ੨੬੭ ਤੋਂ ੨੯੭ ਤਕ ਬੰਧਮੋਖ ਆਦਿ ਹੈ। ਦਸਵੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ੨੯੮ ਤੋਂ ੩੦੬ ਤਕ ਅਚਾਰ ਅਨਾਚਾਰ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ। ਯਾਰਵੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਿ: ੩੦੭ ਤੋਂ ੩੯੬ ਤਕ ਮਤਮਤਾਂਤ੍ਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਮੰਡਨ ਹੈ। ਬਾਰਵੇਂ ਦੇ ੩੯੭ ਤੋਂ ੪੦੭ ਤਕ ਜੈਨ ਬੋਧ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੈ ਏਥੇ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ *ਸਮਾਪਤੀ ਹੈ॥

ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ

ਸਤਯਾਰਥਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਿਗ ਵੇਦ ਭਾਸ਼,ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਧੀ, ਗੋਕਰੁਣਾ ਨਿਧੀ, ਆਦਿ ਭਾਖਾ ਦੇ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚੇ।

ਸਿਧਾਂਤ

ਮ੍ਰਿਤਕਸ੍ਰਾਧ, ਪੁਰਾਣ, ਬਰਣਦ੍ਵਾਰਾ ਜਾਤੀ, ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਤੇ ਤੀਰਥ,

* ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬਨਾਰਸ ਮਹੱਲਾ ਰਾਮਪੁਰ ਵਿਚ ਸਟਾਰ ਪ੍ਰੇਸ ਵਿਖੇ ਸੰਨ ੧੮੭੫ ਈ: ਛਪਿਆ ਹੈ। ਮੁਲ ੩) ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਗੋਂ ਹੁਣ ਸਮਾਜ ਮੰਡਲੀ ਘਟ ਵਧ ਭੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬ੍ਰਤ, ਇਹ ਸਭ ਵਿਬਰਜਤ ਹਨ। ਬਿਧਵਾ ਬਿਵਾਹ, ਅਰ ਸੂਦ੍ਰਾਦਿ ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। †ਵੇਦ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕ੍ਰਿਤ ਹਨ, ਸੋਈ ਪੂਜਨੇ ਅਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਜੀਵ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤਿੰਨੇ ਅਨਾਦੀ ਹਨ। ਇਤ੍ਯਾਦੀ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ।

ਫਲ

ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਫਲ ਹੋਯਾ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ੭੯ ਸਮਾਜ ਕੈਂਮ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਜ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਬਣਿਆਂ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ੫੯ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਕਤਕ ਵਦੀ ਅਮਾਵਸ੍ਯਾ ੧੯੪੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਧ੍ਯਾ ਦੇ ਛੇ ਬਜੇ ਅਜਮੇਰ ਸ਼ੈਹਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਈ, ਮੁਰਦਾ ਦਫਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਕਿੰਤੂ ਮੱਲੂਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਵਿਖੇ ਦਾਹ ਕੀਤਾ।

ਕੁਛ ਬੀ ਹੋਵੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਰਖ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀ ਇਸਦੀ ਪੰਡਤਾਈ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਮਤ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਬਿਧਵਾ ਬਿਵਾਹ, ਨਿਯੋਗ ਅਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਪੜ੍ਹਾਨ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਂ ਸਕੂਲ ਗੁਰੂ ਕੁਲਾਂ ਅਰ ਕਾਲਜ ਹਨ। ਆਰਯਾ ਸਮਾਜ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਪਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮਾਚਾਰ ਪਤ੍ਰ ਆਰਯ ਮੰਦਿਰ ਅਰ ਸਮਾਜ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਅਧਿਕ ਹਨ ਸਾਧੂ ਥੋੜੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਬੀ ੧੯੧੧ ਈਸਵੀ ਦੀ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ੨੪੩੫੧੪ ਸਮਾਜੀ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਆਈਏ ਮਹਾਸ਼ਯ ਜੀ "ਨਮਸਤੇ" ਹੈ॥

ਅਨੰਤ ਪੰਥੀ

ਇਹ ਇਕ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਆਦਮੀ ਰਾਇਬਰੇਲੀ ਅਰ ਸੀਤਾਪੁਰ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਹਨ। ੧੮੯੧ ਈ: ਦੀ ਮਨੁਖ ਗਣਨਾ ਸਮਯ ੧੭੦ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਅਨੰਤ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣ ਤੇ ਅਨੰਤ ਪੰਥੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਬੀ ਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਕੱਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਲੋਗ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਵੈਸ਼ਨਵ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੋਈ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਤੇ ਸਮਯ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀ ਹੈ॥

† ਸਿਰਫ ਮੰਤ੍ਰ ਭਾਗ।

ਆਦਿ ਬਰਾਹ ਉਪਾਸ਼ਕ

ਇਹ ਲੋਕ ਸਰੀਰ ਪਰ ਬਰਾਹ ਦਾ ਚਿੰਨ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹੀ ਭੇਖ ਇਹੀ ਸਮਰਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੇਖ ਰੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ।

ਅਕਾਸ਼ ਮੁਖੀਏ

ਇਹ ਇਕ ਸ਼ੈਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਲੋਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ ਤਰਫ ਉੱਚਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਏਥੋਂ ਤਕ ਅਭ੍ਯਾਸ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਰਦਨ ਦੀਆਂ ਨਸਾਂ ਜਕੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ ਫਿਰ ਧੌਣ ਇਧਰ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਸਕਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਤਰਾਂ ਕਰਨਾ ਆਪਣੀ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਅਪਣੇ ਕੇਸ ਵਧਾਉਂਦੇ ਅਰ ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਦੇਹ ਪਰ ਭਸਮ ਲਗਾਕੇ ਏਕਾਂਤ ਬੈਠ ਜਪ ਤਪ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕੀਂ ਅਕਾਸ ਮੁਖੀਏ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਆਪਾ ਪੰਥੀਏ

ਇਹ ਇਕ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚੋਂ ਪੰਥ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਮੁੰਨਾਦਾਸ ਸੁਨਿਆਰ ਮੁੰਡਵਾ ਗ੍ਰਾਮ ਜ਼ਿਲਾ ਖੇੜੀ (ਯਾ ਮਾੜਵਾ ਗ੍ਰਾਮ ਅਯੋਧਜਾ) ਦਾ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਇਹ ਇਕ ਹੋਣਹਾਰ ਪੁਰਖ ਸੀ ਇਸ ੧੯੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣਾ ਪੰਥ ਚਲਾਯਾ ਇਸਨੇ ਗੁਰੂਪਾਸੋਂ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਅਰ ਨਾਹੀ ਲੈਣ ਦੀ ਕੁਛ ਜਰੂਰਤ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿੰਤੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਇਸਤੇ ਇਹ ਆਪਾ ਪੰਥੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਲਗ ਭਗ ੮੦੦ ਸੌ ਦੇ ਹੈ। ਮੁੰਡਵਾ ਵਿਚ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਕੁੰਡ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾਹੈ ਓਥੇ ਆਪਾਪੰਥੀਏ ਹੀ ਅਧਿਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਵਾਲੇ ਪਲਟੂ ਦਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਰਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਗ੍ਰਹਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਯੋਗ ਕ੍ਰਿਯਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬੀਰਜ ਭਰਾਉਂਣ ਦੀ ਇਕ ਗੁਪਤ ਰਸਮ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬਰਨਨ ਏਥੇ ਅਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਸੋ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਸਮਯ ਬੰਦਗੀ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਉਂਞ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਅਲੇਖੀਏ

ਓਹ ਜੇੜ੍ਹੇ ਅਲਖ ਜਗਾਕੇ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਅਲੇਖੀਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਟਰ ਕ੍ਰੂਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਨ ਛਟੇ ਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਅਰ ਲਾਲਗਿਰ ਨਾਮ ਦੇ ਚੁਮਾਰ ਨੂੰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਖੋਜ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਯੋਂਕਿ ਇਹ ਸੰਨਜਾਸੀਆਂ ਦੀ ਬੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਲਾਲਗਿਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੈ। ਅਲੇਖੀਏ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਜੇੜ੍ਹੀ ਝੋਲੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਆਟਾ, ਦਾਲ, ਚਾਵਲ ਆਦਿ ਦੇ ਵਖੋ ਵੱਖ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਝੋਲੀਆਂ ਬੀ ਵੱਖ ੨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਇਕ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈ ਖਾਨੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਝੋਲੀਆਂ ਨਿਯਤ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੋਲੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਦ ਦੇ ਹਨ।

੧-ਭੈਰੋਂ ਝੋਲੀ ਧਾਰੀ।
੨-ਗਣੇਸ਼ ਝੋਲੀ ਧਾਰੀ।
੩-ਕਾਲੀ ਝੋਲੀ ਧਾਰੀ।

ਗਣੇਸ਼ ਝੋਲੀ ਧਾਰੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ, ਭੈਰੋਂ ਝੋਲੀ ਧਾਰੀ ਸੰਧਯਾ ਨੂੰ, ਅਰ ਕਾਲੀ ਝੋਲੀਧਾਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਭੈਰੋਂ ਅਰ ਕਾਲੀ ਝੋਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਅਪਨੇ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਨੇ ਸਾਥ ਸ਼ਾਬ ਮਾਸ ਅਰ ਇਕ ਛਤਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਭੈਰੋਂ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੇ ਇਹ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਅਧਿਕ ਪਯਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੁੱਤਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢ ੨ ਟੁਕੜਾ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਣੇਸ਼ ਝੋਲੀ ਵਾਲੇ ਭਿਖਯਾ ਨੂੰ ਗਏ ਬੂਹੇ ਪਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰਾ ਦਰਵਾਜੇ ਪਰ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਦੂਸਰੇ ਦੋਨੋਂ ਨਾਂ ਦਰਵਾਜੇ ਤਕ ਜਾਂਦੇ, ਨਾਹੀ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਅਲੱਖ ੨ ਬੋਲਦੇ ਰਸਤੇ ੨ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਕੁਛ ਭਿਖਯਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਬੁਲਾਕੇ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਮੰਗੀ ਭਿਖਯਾ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਨਜਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਜਦ ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਅਲੇਖੀਆ ਲੋਗ ਭੰਡਾਰੀ ਬਣਕੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕਦੇ ਹਨ। ਅਲੇਖੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਿੰਥੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਲੋਹੇ ਪਿੱਤਲ ਅਰ ਤਾਂਬੇ ਆਦਿ ਦੇ ਛੱਲੇ, ਕੜੇ, ਘੁੰਘਰੂ, ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਛਾਤੀਓਂ ਲੈਕੇ ਲੱਕ ਤਕ ੪੦, ੫੦,ਹਥ ਲੰਮੀ ਇਕ ਉੱਨ ਦੀ ਸੀੜ ਲਪੇਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,ਇਸਤੋਂ ਨਿਆਰੇ ਬਿਭੂਤ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਸੰਨਜਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਖੱਬੇ ਹਥ ਵਿਚ ਝੋਲੀ ਅਰ ਚਿਮਟਾ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਿੱਪੀ ਦਾ ਖਪਰ ਫੜਕੇ, ਇਕ ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾਏ ਛਨ ੨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਲਖ ਅਲਖ ਜਗੌਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਏਹੋ ਢੰਗ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਗ ਅਕਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਤਾਂ ਹਰ ਜਗਾ ਪਰੰਤੂ ਕੁੰਭਾਂ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਪਰ ਅਰ ਗਿਰਨਾਰ ਪੂੰਨਾ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ,ਇਹ ਸਭ ਸੰਨਜਾਸੀ ਹੀ ਹਨ ॥

ਆਪਾ ਮਤੀਏ

ਬਹੀਰੇਲਾ ਬਾਰਾਂ ਬੰਕੀ ਅਵਧ ਵਿਖੇ ਹੈ ਏਥੇ ੧੮੧੦ ਈਸਵੀ ਵਿਖੇ ਅਚਲ ਦਾਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧੂ ਸੀ ਜਿਸ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ ਹੈ । ਇਸਦਾ ਕਥਨ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਾਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਕੇ ਪੂਜਾ ਨਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਏ ਕਿੰਤੂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਖੋਜਣਾ ਹੀ ਇਕ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ । ਇਹ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਯਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ ਹੁਣ ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਗਲ ਕੰਠੀ,ਮੱਥੇ ਤਿਲਕ ਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਮੰਦਰ ਅਰ ਮਠ ਬੁਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਉਕਤ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇਸ਼ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰ ਵਿਖ ਫਿਰਕੇ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਤਮ ਕਰਮ ਹੈ। ਨਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਭਾਈਓ ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁਛ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸਤੇ ਆਲਸ ਧਾਰ ਬੈਠਨਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਉਦਮ ਧਾਰਕੇ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਾ ਮਤਾਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਮਤ ਮੰਨਾਦਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੈ।

ਆਪੋ ਆਪ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੱਤ ਪਹਿਲੇ ਸੰਨਜਾਸੀ ਮਤ ਵਿਖੇ ਸੀ, ਕਿਸੀ ਕਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੋਗਈ ਤਾਂ ਸਭੀ ਸੰਨਜਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਤਰਕਣਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਆਪੇ ਆਪ ਹਾਂ ਤਦ ਕੁਛ ਆਪਣੀ ਭਾਖਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਚਕ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ "ਆਪੋ ਆਪ" ਧਰ ਲਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਮੁਖ ਸਥਾਨ ਛੀਟਾਂਵਾਲੇ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਖੇ ਦੱਤ ਨੇ ਪ੍ਰਥਮ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ,ਫਿਰ ਮੱਘੀਸਾਹਿਬ, ਹੀਰਾਨੰਦ ਨਾਭੇ, ਬਣਪਤੀ ਕੋਟਲੇ, ਮਗਨ ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਹੋਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸਵਾਦ, ਜੇਹਲਮ, ਸਰਹਿੰਦ, ਸੁਨਾਮ,ਟਿੱਬਾ, ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਮੂਲ ਦੀਆਂ ਛੰਨਾ ਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਬੀ ਗੱਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋੜੀਆਂ ੮੪ ਤਕ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਰੀਤੀ

ਮਕਾਨ ਵਿਚ ੧ ਮਹੰਤ ਤੇ ਸਿਵਾਯ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਚੇਲਾ ਮਰਨ ਕਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਟੋਪੀ ਪਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਚੇਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕਪੜਾ ਉਪਰ ਦਾ ਸੁਰਮਈ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਂ ਨਹੀਂ ਓਢਦੇ, ਤਵਾ ਨਹੀਂ ਚਾੜ੍ਹਦੇ, ਮੰਗਣ ਨਹੀ ਜਾਂਦੇ, ਸੇਵਕਾਂ ਦਿਓਂ ਆਈ ਰੋਟੀ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਏ ਸਭ ਦਾ ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਗ੍ਰਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ, ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਮਾਨਜਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਕੇਵਲ ਸੂਰਯ ਨੂੰ ਧੂਪਾਦਿ ਦੇਕਰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣਾ। ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੀ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਨੂੰ "ਲੇਖਾਂ" ਆਖਦੇ ਹਨ, ਰਚਨਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:-

ਬਾਣੀ ਵੇਦਾਂਤ ਕ੍ਰਿਤ ਦੱਤ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ੧

"ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂ ਸੋਹੰ ਸਰਬ ਬਜਾਪੀ, ਆਵ ਹੰਸਾ ਪੀਵ ਪਾਣੀ
ਸੁਖਮਨਾ ਕੇ ਘਾਟ ਮੈਂ। ਤੇਰੇ ਰੰਗ ਕੋਈ ਔਰ ਨਾਹੀ
ਤੂੰਹੀ ਦਤਾ ਸ੍ਰਬ ਹੀ"

ਉਂਵ ਮਤ ਨੂੰ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸਿਰੋਂ ਰੋਡੇ, ਲੰਗੋਟੀ, ਟੋਪੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਹੋਰ ਅਧਿਕ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮਰਨ ਸਮਯ ਸਮਾਧੀ ਦੇਕਰ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਤੂੰ ਭਰਕੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਬਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾੜਦੇ ਨਹੀਂ॥

ਅਘੋਰ ਮਤ ਯਾ (ਕਿਨਾ ਰਾਮੀਏ)

ਅਘੋਰ ਮਤ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਉਂਵ ਨਾਥ ਆਦਿ ਕਈ ਇਸ ਮਤ ਵਿਖੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਘੋਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਯਾ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੰਦਕੀ, ਬੀਰਜ ਸਭ ਕੁਛ ਭਖ ਅਭੱਖ ਭੱਖਣ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਬੀ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਟਾ ਤੇ ਮੂਤ੍ਰ ਬੀ ਮਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਵਿਸ਼ਟਾ ਮੂਤ੍ਰ ਕਿਸੀ ਕਾਠ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਯਾ ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਣ ਗਿਆਂ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਨਾਂ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਉਸਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਮੂਹਰੇ ਡੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਨਯਾਸੀ ਬਣਕੇ ਫਿਰ ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੀ ਦੀਖਯਾ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਘੋਰ ਮਤ ਵਿਚ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਧੀ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਸਿਧ ਲੋਗ ਅਘੋਰ ਮਤ ਲੈਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਮੁਰਦੇ ਤੇ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਿੱਧ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਅਘੋਰੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ ਹੈ ॥

ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਦੀ ਜੀਵਨੀ

ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੇ ੧੫ ਮੀਲ ਦੂਰ, ਈਸ਼ਾਨ ਕੋਣ ਬਾਣ ਗੰਗਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਰਾਮ ਗੜ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਅੱਛੀ ਬਸਤੀ ਹੈ। ਓਥੇ ਰਘੁਵੰਸ਼ੀ ਖੱਤ੍ਰੀ ਅਕਬਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ੧੬੮੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਚੇਤ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ "ਰਾਮਾ ਰਾਮਾ" ਗੌਣਾਂ ਅਰ ਤਾਲੀ ਬਜੌਣਾਂ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਮੈਂ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਕੰਕਰ ਪੱਥਰ ਚੁਣਕੇ ਜਲ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਿਆ ਕਰੇ। ਫਿਰ ਓਥੇ ਹੀ ਬੈਠਕੇ "ਸੀਤਾ ਰਾਮ, ਰਾਮ ਰਾਮ, ਹਰੇ ਰਾਮ" ਇਤਯਾਦੀ ਬੀ ਗੌਂਦਾ ਰਹੇ।

ਅਰ ੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਮੈਂ ਪਿਉ ਨੇ ਬਲੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨਿਵਾਸੀ ਠਾਕੁਰ ਮਲਿਕ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਬਯਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸਨੇ ਬਯਾਹ ਹੋਣ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਅਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪਿਉ ਨੂੰ ਸਭ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਪਿਉ ਨੇ ਬਯਾਹ ਹੀ ਦਿੱਤਾ।

ਬਯਾਹ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਇਸ ਧੀਰੇ ੨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਭਜਨ ਵਲ ਉਨਤੀ ਕਰ ਲਈ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੂੰ ਘਟ ਬੋਲਨਾ ਇਕਾਂਤ ਬੈਠਨਾ ਅੱਛਾ ਪਯਾਰਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗਾ। ਜਦ ਇਹ ੧੩ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਮੁਕਲਾਵੇ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ, ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਦਾ ਮਹੂਰਤ ਚੱਲਣ ਦਾ ਸੀ। ਤਾਂ ਝਟ ਇਸ ਆਖਯਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਕਿਸਦਾ ਕਰੋਗੇ? ਉਹ ਮਾਈ ਤਾਂ ਪਿਉ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ।

ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੈਹਣਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਲੱਗਾ, ਇਸਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਡਾਟਫਾਟ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਚੁਪ ਚਾਪ ਓਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖਿਸਕ ਤੁਰਿਆ। ਓਧਰ ਇਸਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਨਾਈ ਨੇ ਆਣ ਕਿਹਾ "ਛੋਟੀ ਕੰਨਯਾਂ ਤਾਂ ਮਰਗਈ, ਨੜੋਯਾ ਸੈਦਪੁਰ ਘਾਟ ਤੇ ਆਂਦਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਧੁਆਨੂੰ ਛੇਤੀ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਹੱਕੇ ਬੱਕੇ ਰਹੇ ਅਰ ਕਿਨਾ-ਰਾਮ ਦੀ ਮੂੰਹ ਨਿਕਲੀ ਸਚ ਹੋਈ ਜਾਣਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸਮਝਣੇ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਮੌਤ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੁਟੰਬੀ ਤਾਂ ਉਦਾਸ ਹੋਏ ਅਰ ਇਹ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਮਟਕ ਵਿਚ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਰਮਤੇ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ ਬਲੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ "ਕਾਰੋ" ਨਾਮ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਬਾ ਸ਼ਿਵਾ ਰਾਮ ਜੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਓਥੋਂ ਫਿਰ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਯਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਹਰੀ ਭਜਨ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਕਰੇ।

ਅਰ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮੋਹ ਕੁਛ ਅਣੋਖਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਬਗਾਹ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਲੱਗੋ। ਸੁਣਕੇ ਇਹ ਘਰੋਂ ਫਿਰ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਚਾਰੇ ਧਾਮ ਕਾਸ਼ੀ ਮਥੁਰਾ ਅਯੋਧਯਾ ਆਦਿ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਫਿਰ ਘਰ ਆਇਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਣ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜੰਗਲ ਵਿਖੇ ਇਕ ਬੋਹੜ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠ ਈਸ਼੍ਵਰ ਮੇਂ ਮਗਨ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਹੁਣ ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਜੋਂ ਜਜੋਂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਗਿਆ, ਤਜੋਂ ਤਜੋਂ ਇਸਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਜਾਤ੍ਰੀ ਇਸਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਔਣ ਲੱਗੇ। ਓਥੇ ਜਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਦੇਖਕੇ ਖੂਹ ਲਗਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਓਹਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਬਰਾਂਡਾ ਛਾ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਛੱਤੇ ਵਿਚ ਨਾਂ ਸ਼ਤੀਰ ਨਾਂ ਕੜੀਆਂ ਨਾਂ ਹੀ ਡਾਟ ਜੋੜੀ, ਕੇਵਲ ਪਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਕਿਹਾ ਬਾਬਾ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਪੱਕਾ ਹੋਜਾ। ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਖ ਤੇਰੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰਖ ਮੇਰੀ ਕਿਹਾ ਤਾਂ, ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੀ ਲੀਲਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ, ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਉਹ ਛੱਤ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ। ਅਜ ਤੋੜੀ ਵਿੱਦਮਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਖੂਹ ਦਾ ਜਲ ਬੜਾ ਸ੍ਵਾਦੂ ਹੈ। ਉਸਤੇ ਚਾਰ ਘਾਟ ਹਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੇਉਂਦਾ ਦਣੇ, ਸਨਾਨ ਕਰਨੇ, ਨਿਰਜਲ ਰਹਿਣੇ, ਤੇ ਹੋਮ ਕਰਨੇ ਨਾਲ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਰਾਂ ਦ ਤਾਪ ਹਟਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮ ਸਾਗਰ ਹੈ। ਏਸਤੋਂ ੧੫ ਯਾ ੧੬ ਹੱਥ ਦੇ ਫਰਕ ਤੇ ਬਿਨੇਸ਼੍ਵਰ (ਸ਼ਿਵ ਦਾ) ਮੰਦਿਰ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਬਾਰ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਘੁੰਮਦਾ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਓਥੇ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸ਼ਾਸਕ ਨੇ ਆਪਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਿਖਲਾਓ ?। ਠੱਗ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਰਨੇ ਤੇ ਜੇਲ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਜਾਓਗੇ। ਓਥੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਲੇ ਭਲਾ ਕਿੱਥੇ ?। ਇਸਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਵਿਚ ਧਕੇਲੇ ਗਏ। ਤਦੇ ਹੀ ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਭੀ ਰਾਜ ਸਿਪਾਹੀ ਫੜ ਲੈ ਗਏ। ਓਥੇ ਇਸ ਕਈ ਸਾਧੂ ਚੱਕੀ ਫੇਰਦੇ ਦੇਖੇ। ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਤੁਸੀ ਚੱਕੀ ਨਾ ਫੇਰੋ ਇਹ ਮਾਈ ਆਪ ਹੀ ਤੁਰੇਗੀ। ਛੱਡਨੇ ਤੇ ਚੱਕੀ-ਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਤੁਰੀਆਂ। ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਾਸਕ ਕਿਨਾਰਾਮ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਆਣ ਪਿਆ ਤੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ। ਤਦ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪਰ ਇਕ ਪਾਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਿਤਨੇ ਸਾਧੂ ਏਥੇ ਔਣ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਪਾਤ੍ਰ ਖਿਚੜੀ ਦਾ ਭਰਕੇ ਦਿਆ ਕਰੋ। ਸੁਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਇਸਤਰਾਂ ਸਦਾ ਬ੍ਰਤ ਓਥੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੂੰ ਇਨਾਂ ਦੇ ਭਗਤ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ:-

ਬੱਦ੍ਰੀ ਮੁਕਤੇਸ੍ਵਰ ਨੈਪਾਲਾ ॥ ਜਗੰਨਾਥ ਰਾਮੇਸ੍ਵਰ ਬਾਲਾ ॥

ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਬਸ ਚਲੇ ਉਜੈਨਾ॥ ਜੂਨਾਗੜ੍ਹ ਜਹ ਸਾਧੂ ਨਾ ਸੈਨਾ।
ਸਭਸੋਂ ਜਾਤਾ ਸ਼ਾਹ ਪਿਸਾਵੇ ॥ ਉਨਕਾ ਤੇਜ ਭਾਵ ਨਹੀ ਪਾਵੇ।
ਰਾਮ ਕਿਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤਹ ਠਾਮਾ॥ ਜਾਤ ਚਲਨ ਲੱਗੇ ਤਬ ਰਾਮਾ।
ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਦੌੜਾ ਰਾਨਾ ॥ ਦੰਡ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਆ ਬਹੁਮਾਨਾ।
ਕਰਜੋਰੇ ਪੁਨਿ ਚਹਾ ਰਜਾਈ ॥ ਸਭ ਸੰਤਨ ਕੋ ਦੀਆ ਛੁਡਾਈ ।
ਕੁਛਚਾਹਾ ਪਗ ਭਗਤਸੁਧਾਮਾ। ਕਹੋ ਕਿਨਾ ਕਹੁ ਰਾਮਾ ਰਾਮਾ ॥

ਇਤਯਾਦੀ ਇਸਤਰਾਂ ਫਿਰਦਾ ਗਿਰਨਾਰ ਪਹੁੰਚਾ, ਓਥੇ ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਸਿੱਧ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਆਪ ਅਘੋਰ ਮਤ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਸ਼ਾਬ ਪੀਣੋਂ ਕੁਛ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਈ । ਤਦ ਫਿਰ ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ ਨੇ ਸ਼ਾਬ ਦੇ ਅਸਚਰਜ ਗੁਣ ਅਪਣੀ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਦਿਖਾਏ ਅਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨਾਲ ਇਹ ਦੁਧ ਵਾਂਗ ਹੈ । ਤਦ ਫਿਰ ਇਨਾਂ ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੀ ਦੀਖਯਾ ਲੈ ਲਈ॥

੧੨੮ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ੧੮੧੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਕਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਮੁੜ ਰਾਮ ਗੜ੍ਹ ਆਗਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਅਘੋਰ ਮਤ ਵਿਚ ਦੇਖਕੇ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਘ੍ਰਿਣਾ ਜੇਹੀ ਆਈ ਪਰ ਜਦ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਦੂਣਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਰ ਇਹ ਅਘੋਰ ਮਤ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੇ ਬੀ "ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ, ਜੈ ਰਾਮਾ । ਰਘੁਵਰ ਰਾਮਾ ਜੈ ਜੈ ਰਾਮਾ" ਇਤਯਾਦੀ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਗਾਯਾ ਕਰੇ ॥

ਕਿਨਾਰਾਮਦੇ ਤਪੋਬਲ ਤੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਭਾਵਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਤਾਲੁਕੇਦਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀਨੇ ਇਸਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ੯੬ ਪ੍ਰਗਨਿਆਂ ਦੇ ਫੀ ਗ੍ਰਾਮ ਇਕ ਇਕ ਰੁਪਯਾ ਸਾਲਾਨਾ ਦੇਨੂ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੋੜੀ ਏਹੋ ਰੁਪਯਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਕ੍ਰਿਮੀਕੁੰਡ ਤੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਦਿਨ ਅਸੀ ਘਾਟ ਤੇ ਇਕ ਅਘੋਰੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਇਕ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਖਾਯਾ। ਇਸ ਪਰ ਉਸ ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬਸ ਮੈਂ ਤੁਮਾਰੀ ਉਡੀਕ ਮੇਂ ਸੀ ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਤੁਸੀ ਹੀ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹੋ ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਉਹ ਗੰਗਾ ਮੇਂ ਕੁੱਦ ਪਿਆ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਲੋਪ ਹੋਗਿਆ ।

ਇਸੇਤਰਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤੰਗ ਆਕੇ ਕਿਨਾ ਰਾਮ ਜੀ ਰਾਮ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਪਇਆ ਅਰ ਜਗੰਨਾਥ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਓਥੇ ਇਕ ਜਾਣੂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਖਿਆ ਤੁਸੀ ਤਾਂ ਰਾਮ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਏ ਸੀ ? ਤਦ ਝਟ ਓਥੋਂ ਲੋਪ ਹੋਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇ ਕੁਛ

ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ੧੯੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ੧੪੨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਸਮਾਧੀ ਲੈ ਲਈ ਅਰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ॥

ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਦੀਆਂ ਰਾਮਸ਼ਾਲਾਂ ਕਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਰਾਮਗੜ੍ਹ,ਮਾਰੂਫਪੁਰ, ਮਹੂਵਰ, ਅਰ ਪਰਾਨਾ ਪੁਰ, ਵਿਖੇ ਹਨ। ਗਾਜੀਪੁਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਨਈਕੜੀਹ ਵਿਖੇ ਭੀ ਹੈ। ਅਘੋਰਮਤ ਦੀ ਰਾਮਸ਼ਾਲਾਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਅਰ ਟਾਂਡਾ ਤਥਾ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਮੀ ਕੁੰਡ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਜੌਨਪੁਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਹਰੀ ਹਰਪੁਰ ਅਰ ਗਾਜੀਪੁਰ ਦੇ ਰਾਮ ਪੁਰ ਮਾਝਾ ਤਥਾ ਦੇਵਲ ਮੇਂ ਭੀ ਹੈ । ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਰਾਮ ਸ਼ਾਲਾ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਾਮਸ਼ਾਲਾਂ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਯਾ ਸੰਨਯਾਸ ਤੇ ਅਘੋਰਮਤ ਧਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਦੋਹਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਚੇਲੇ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਰੀਤੀ ਕਿਨਾਰਾਮ ਨੇ ਸੁਖੇਨ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਕਿਨਾਰਾਮ ਦੇ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥ ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ ਵਿਚ ਹਨ ਜੈਸਾ ਕਿ:—ਰਾਮਰਸਾਲਾ, ਰਾਮਗੀਤਾ, ਰਾਮਚਪੇਟਾ, ਰਾਮਮੰਗਲ, ਤੇ ਕਛ ਫੁਟਕਲ ਭਜਨ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ। ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ *ਵਿਵੇਕਸਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੇ ਕਰਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਬਾਬਾ ਕਿਸ਼ੋਰਰਾਮ ਦੇ ਸਮਯ ਤਕ ਕਈ ਲਿਖਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਦਮਾਨ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਭੇ ਲੁਪਤ ਜੇਹੇ ਹਨ। ਪੰਡਿਤ ਰਾਮ ਨਰੈਣ ਮਿਸਰ ਬੀ. ਏ. ਨੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਨਿਸਫਲ ਹੋਏ।

ਅਘੋਰ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਅਜ ਕਲ ਬਹੁਤ ਘਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਢ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਉਨਮਤ ਭੈਰਵ ਮਤ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਲਬਾਸ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਪੀਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਅਧਿਕ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਆਉਲ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਸਹੇਜ ਕਰਤਾ ਭਜਾ ਹੈ, ਸਭ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਸਹੇਜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੈ । ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਅਧਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਰਨਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ॥

---

* ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਾਸੀ ਰਾ० ਪੰ० ਲਛਮੀ ਸ਼ੰਕਰ ਮਿਸਰ ਐਮ. ਏ. ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਿਖਯਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਬੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਲੱਭਕੇ ਛਪਵਾਯਾ ਹੈ।

ਅਨਾਮਯ

ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਅਰ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ "ਅਨਾਮਯ" ਭਜਨ ਤੇ ਅਨਾਮੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਹੀਂ, ਅਰ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ॥

ਅਜਾਤ ਪੰਥੀਏ

ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੁਰਜਨਦਾਸ ਸਾਧੂ ਹੋਯਾ, ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਗਜਿਆਣੇ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿੱਚ ਹੋਯਾ ਸੀ, ਇਹ ਖੁਲਾਸੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਅਜਾਦ ਹੋਗਿਆ, ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਾਤ ਪਾਤ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਸਾਧੂ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਚਿਟੇ ਯਾ ਭਗਵੇ ਹੀ ਜਰੂਰੀ ਹਨ। ਕਿੰਤੂ ਮਨ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਹੇ, ਰਹੇ। ਏਸੇ ਪਰ ਇਕ ਪੁਸਤਕ "ਅਜਾਤ ਸਾਗਰ" ਲਿਖਯਾ ਹੋਰ ਸੁਰਜਣ ਬੋਧ ਤਥਾ ਫੱਕਰ ਵਿਲਾਸ ਬੀ ਰਚੇ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਢੰਗ ਠੇਖਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਸੀਏ ਕਈ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅਜਾਤ ਸਾਗਰ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲਗ ਗਏ, ਲੋਕੀਂ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਾਤ ਪੰਥੀਏ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਅਜਨੇਵਾਲਾ (ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ) ਵਿਖੇ ਹੈ। ਚੇਤ੍ਰ ਦੇ ੩ ਤੋਂ ੭ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਕੰਜਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਚ ਹੋਕੇ ਆਨੰਦ ਮਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ॥

ਏਕ ਨਾਥੀਏ

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੈਠਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਚਕ੍ਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਏਕਨਾਥ ਸੀ। ਜਦ ਸਿਆਣਾਂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜਨਾ-ਰਦਨ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦ੍ਯਾ ਪੜ੍ਹੀ। ਇਸੇ ਪੰਡਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਏਕਨਾਥ ਨੂੰ ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਦਾ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਯਾ। ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਨੇ ਵਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਤੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਗਟੇਂਗਾ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋ ਏਕਨਾਥ ਕਾਂਸ਼ੀ, ਅਯੁਧ੍ਯਾ, ਮਥੁਰਾ, ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣ, ਕਾਂਚੀ, ਰੰਗ ਜੀ, ਅਤੇ ਵੇਂਕਟੇਸ਼ ਜੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਜਦ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਆਯਾ, ਤਾਂ ਉਕਤ ਵਰਦਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਕੁਛ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹਰੀ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕਈ ਸੇਵਕ ਆਣ ਹੋਏ ਅਰ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋ ਗਈ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਏਕ ਨਾਥੀਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ।

(ਸੰਕੇਤ)

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਗਵਾ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ, ਹਥ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਿਵ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਅਰ ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਆਦਿ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਤਿਲਕ ਮਲਯ ਚੰਦਨ ਦਾ ਆੜਾ ਕੋਈ ਖੜਾ ਮੱਥੇ ਪਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਹਰੀਦਾਸ ਦੀ ਖੜੇ ੨ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕ ਚਾਲ ਹੈ । ਕਈ ਖੜਤਾਲਾਂ ਬਜਾਕੇ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਸੀਤਲ ਅਰ ਨਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੰਥਾ,ਸਿੰਙੀ, ਝੋਲੀ ਅਰ ਸੇਲੀ ਆਦਿ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਮੁੱਖ ਮਠ ਪੈਠਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੈ । ਪਰੰਤੂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਾਲ ਝੰਡੀਆਂ ਲੈਕੇ ਪੰਢਰਪੁਰ ਬੀ ਪਰਬਾਂ ਉਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਇੰਦ੍ਰ ਮਤ

ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਕਰਨਹਾਰ ਜੰਗਲੀ ਲੋਕ ਇੰਦ੍ਰ ਮਤੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਫਿਰ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬਾਦ ਇਹ ਵਰੁਣ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ । ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਪਿਛਲੀ ਸਭ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਛੱਡਕੇ ਰੇਲ ਦੇ ਇੰਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਕਾਲੀ ਸਮਝਕੇ ਪੂਜਦੇ ਅਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਲੋਕ ਮਲੇਵਾਰ ਪਹਾੜੀ ਜਿਲਿਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਜੰਗਲੀ ਹਨ । ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧਿਕ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

(ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸ਼ਨ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਤ

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂਨਾਨਕਜੀ ਮਹਾਰਾਜਦੀ ਬੰਸ ਬੇਦੀ ਖੱਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕੁਸ਼ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਪਰੰਪਰਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗਉਂਡੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਰਾਮਨਰੈਣ ਖੱਤ੍ਰੀ ਸੀ, ਤਿਸਦੇ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ,ਅਰ ਫਿਰ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦੇ ਘਰ ੧੪੯੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਕਲਜਾਣਰਾਯ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ । ਸਮਾ ਪਾਇਕੇ ਇਹ ਤਲਵੰਡੀ(ਲਾਹੌਰ ਦੇ ੩੦ ਕੋਸ ਪੱਛਮ) ਹਾਕਮ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕੁਨ ਜਾ ਹੋਯਾ । ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਮਯ ਤੁਰਕ ਰਾਜ ਦੇ ਜੁਲਮ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਬੜੇ ੨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ । ਦਾਦ ਫਰਿਆਦ ਦਾ ਸੁਣਨਹਾਰ ਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮ ਕੋਈ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਮਾਤ੍ਰ ਦੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਆਰਤ ਪੁਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੇ ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ ਸੁਣੀ । ਤਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ੧੫੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਕੱਤਕ ਸ਼ੁਕਲ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਚਾਰ ਘੜੀ ਰਾਤ

ਰਹੀ, ਬਹਿਲੋਲ ਲੋਦੀ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮਯ, ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਪਿਤਾ ਕਲਜਾਣਰਾਯ ਬੇਦੀ ਖੱਤ੍ਰੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਖੇ ਆਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। *ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਚਾਉ ਮਲ੍ਹਾਰ ਨਾਲ ਪਤ੍ਰ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਜਦ ੬ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਹੋਈ ਅਰਥਾਤ ੧੫੩੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਪਾਸ ਹਿੰਦੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਏ, ਓਥੇ ਕਈ ਮਹਾਂ-ਵਾਕਯ ਉਚਰੇ, ਪੰਡਿਤ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਯਾ। ਫਿਰ ੧੫੩੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਜਨਾਥ ਪੰਡਿਤ ਪਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨੇ ਭੇਜੇ, ਓਥੇ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਾਏ। ਇਸੇਤਰਾਂ ੧੫੩੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕੁਤਬਦੀਨ ਮੌਲਾਣੇ ਪਾਸ ਫਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹਨ ਗਏ ਬੀ ਕਈ ਮਸਲੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਿਸਮਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਤਯਾਦਿ ਕਰਤੱਬ ਦੇਖਕੇ ਸਭੋ ਹੈਰਾਨਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹੇ। ਪਰੰਤੂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜਾਤਾ ਜੋ ਇਹ ਕਿਸੀ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀ, ਤਦ ਗਊਆਂ ਮਹੀਆਂ ਚਾਰਨੇ ਭੇਜੇ। ਆਪ ਏਕ ਬ੍ਰਿਛ ਤਲੇ ਸੌਂ ਰਹੇ ਗਊਆਂ ਮਹੀਆਂ ਨੇ ਹਰੇ ਕਿਆਰੇ ਧਾਨਾਂ ਦੇ ਖਾ ਲਏ। ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਨੇ ਰਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਖੇਤ ਚਰਵਾ ਦਿਤਾ, ਜਦ ਹਾਕਮ ਮੌਕੇ ਪਰ ਗਏ, ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ †ਛਾਯਾ ਢਲ ਜਾਨੇ ਪਰ ਸੱਪ ਫੰਨ ਫੈਲਾਕੇ ਛਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਰ ਖੇਤ ‡ਖਾਯਾ ਉਸੇਤਰਾਂ ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਚੰਭਾ ਦੇਖਕੇ ਹਾਕਮ ਤਕ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਗਏ। ਫਿਰ ਕਿਸੀ ਸਮਯ ਪਿਤਾ ਨੇ ਯਗਯੋਪਵੀਤ ਪਹਿਨਾ-ਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ ਵਿਚਾਰ ਪੰਡਿਤ ਬੁਲਾਯਾ। ਆਪ ਨੇ ਸੂਤ ਦੇ ਯਗਯੋ-ਪਵੀਤ ਦਾ ਬਨਾਵਟੀ ਰਿਵਾਜ ਬਤਾਕੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਪਿਤਾ ਨੇ ਬਿਆਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰੇ, ਬੱਚਾ ਬੀਸ ਰੁਪਯੇ ਲੈ ਜਾਵੋ ਕੋਈ ਖਰਾ ਸਉਦਾ ਕਰ ਆਵੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਛਾ ਕਹਿਕੇ ਬਾਲੇ ਜੱਟ ਸਮੇਤ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਧੀਰੇ ੨ ਜਦ [|]ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਸੰਤ ਦੇਖ ਰਸਤ ਖ੍ਰੀਦ ਭੋਜਨ ਜਮਾਯਾ। ਅਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਹੋਰ ਕੌਣ ਖਰਾ ਸਉਦਾ ਹੈ ?। ਮੁੜ ਘਰ ਆਏ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਅਤਯੰਤ ਖਫਾ ਹੋਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੁਣਕੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਹਾਕਮ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਕਲਜਾਣਰਾਇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਸਮਝੌਣ ਲੱਗਾ, ਭਈ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਖਫਾ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਤੇਰਾ ਹੋਯਾ, ਯਾ ਹੋਵੇ ਮੇਰੇ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਜਾਣਾ। ਅੰਤ ਕਲਜਾਣ ਰਾਇ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ, ਨਿਤ ਦੇ ਕਲਪਾਵ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਕਜੋਂ ਨਾਂ ਭੇਜ ਦੇਵਾਂ। ਅਮੇਦ ਹੈ ਕਿ ਭੈਣ ਭਨੋਈ

* ੧੨ ਕੱਤਕ ੧੫੬੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਲੋਕ ਹੋਯਾ ਇਸਦੇ ੨੦ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਦਾ।

†ਹੁਣ ਮਾਲ ਜੀ ਠਾਮ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਏਥੇ ਹੈ।

‡ਏਥੇ ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਠਾਮ ਦਾ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

[|] ਏਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਤੇ ਰੇਲ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਏ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਤੇ ਸੁਧਰਕੇ ਕੁਛ ਕਾਰਬਾਰ ਕਰਨੇ ਲਗ ਜਾਵੇ । ਤਦ ੧੫੪੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਲੋਦੀ ਗ੍ਰਾਮ ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰ ਗਤ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ । ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦਾ ਪਤੀ ਲਾਲਾ ਜਯਰਾਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਆਪ ਨਵਾਬ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰ ਰੋਜ ਧਿਆਨ ਲਾਕੇ ਬੈਠਨ ਯਾ ਕਿਸੀ ਸਾਧ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਗਜਾਨ ਚਰਚਾ ਕਰਨ । ਅਜੇਹਾ ਕਰਤੱਬ ਦੇਖਕੇ ਜੈਰਾਮ ਨੇ ਜਾਤਾ,ਐਸਾ ਨਾਂਹੋਵੇ,ਕਿ ਗੁਰੂਜੀ ਕਿਸੀ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣ, ਇਸਤੇ ਕਿਸੀ ਕਾਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਦੇਈਏ । ਅੰਤ ੧੫੪੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਅਰਜ ਗੁਜਾਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਲਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਹੋਗਿਆ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਰਸਦ ਨਵਾਬ ਦੇ ਖਰਚ ਦੀ ਉਠੇ,ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚਾਰ ਗੁਣੀ ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਯਾ ਗ੍ਰੀਬ ਗੁਰਬੇ ਦੇ ਅਰਥ ਵੰਡੀ ਜਾਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਸਦ ਤੋਲਦੇ ਵਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ "ਤੇਰਾ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਹੈ" ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਦ ਅਧਿਕ ਖਰਚ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਵਾਬ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਹਿਸਾਬ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੇ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਵਾਧਾ ਨਿਕਲਿਆ । ਫਿਰ ਬੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਈ ਬਾਰ ਹੋਈ ਸੋ ਜਦ ੨ ਹਿਸਾਬ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਲੈਣਾ ਨਿਕਲੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਹਿਨੋਈ ਜਯਰਾਮ ਨੇ ਆਪਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਸੋਚ ਕੀਤੀ, ਸੋ ਪੱਖੋ ਕੇ ਗ੍ਰਾਮ ਜਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮੂਲ ਚੰਦ ਚੋਣਾ ਖੱਤ੍ਰੀ, ਉਸਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ੨੪ ਜੇਠ ੧੫੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ। ੫ ਸਾਵਣ ੧੫੫੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁਤ੍ਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਾਰੇ ਭੂਮੰਡਲ ਪਰ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ । ਨਾਮ "ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ", ਏਹੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਦਾਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੂਲ ਪੁਰਖ ਹੈ। ੧੯ ਫਗਣ ੧੫੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਪੁਤ੍ਰ 'ਲਖਮੀ ਚੰਦ' ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਜਿਸਦੀ ਬੰਸ ਬੇਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਪੋਹ ਸ਼ੁਕਲ ਪੂਰਨ ਮਾਸੀ ()੧੫੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੇਈਂ ਨਦੀ ਉਤੇ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਗਏ ਲੁਪਤ ਹੋਗਏ । ਓਥੇ ਹੀ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਜਦ ਪ੍ਰਗਟੇ ਤਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋਯਾ ਕਿ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਪਾਸੋਂ "ਸਤਿਨਾਮ" ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਆਏ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਹੁਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤੱਤ ਪਰ ਹਨ । ਆਪ ਆਣਕੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਅਰ ਸਮਾਧੀ ਮਗਨ

() ਏਹੋ ਸੰਮਤ ਏਹੋ ਸਮਾਂ ਨਿਰਮਲ ਧਰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਭੇ ਗੁਰੂ ਹੋਏ। (ਦੇਖੋ ਨਿਰਮਲੇ)

ਹੋਗਏ। ਪਰੰਤੂ ਆਮ ਅਫਵਾਹ ਚਲ ਪਈ ਕਿ ਨਿੱਤ ਦਾ ਬੇਥੌਹਾ ਖਰਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਹੁਣ ਟਾਲਮ ਟੋਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਜਯਰਾਮ, ਬੜੀ ਹਲੇਮੀ ਨਾਲ ਘਰ ਲੈ ਆਯਾ, ਅਰ ਨਵਾਬੀ ਕਾਰਨੁਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਹਿਸਾਬ ਜਾਚਿਆ ਤਾਂ ਚਾਰ ਸੌ ਚਾਰ ਰੁਪਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਨਵਾਬ ਵਲੋਂ ਲੈਣਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਬੜਬੋਲੇ ਲੋਗ ਚੁਪਚਪਾਤੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਸਮਾਧੀ ਮਗਨ ਹੋਏ ਰਹੇ। ਪਰੰਤੂ ਦੀਵਾਨ ਜਯਰਾਮ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯਤਨ ਘਰ ਲਿਔਣ ਦੇ ਕੀਤੇ, ਅਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਜੋ ਕੋਈ ਪਾਸ ਆਵੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਨਿਰਾਸਤਾ, ਘ੍ਰਿਣਾ, ਅਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਲ ਜੁੜਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਣਾ ਦੇਣ।

ਅਜੇਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਸੁਣਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯਗਜਾਸੂ ਹੋਗਏ, ਦੀਨ ਮਜ਼ਹਬਦੀ ਖਿਚ ਛਡਕੇ ਪਰਸ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲਨ ਅਰ ਏਕਤਾ ਫਲਾਉਣ ਦੀ ਬਾਤ ਕਾਜ਼ੀ ਲੋਗਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਪਰ ਬੁਰੀ ਜਚੀ, ਅਰ ਆਣ ਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਜੇਕਰ ਆਪਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਿਮਾਜ ਪੜਨ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਚਲੋ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਦ ਨਮਾਜ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਰ ਖੁਦ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ, ਪੜਨ ਹਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਲਗ ਹੋ ਗਏ ਤਦ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਆਖਯਾ ਆਪ ਪੜਦੇ ੨ ਕਿਉਂ ਹਟ ਬੈਠੇ ? ਸ੍ਰੀਗੁਰੂਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ ਕਿ ਜੇੜਾ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋਕੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰੇ, ਉਸਦੇ ਸਾਥ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਜਗਾ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਅਰ ਤੁਮਾਰਾ ਕਾਜ਼ੀ ਜੀ ਮਨ ਕਿਸ ਜਗਾ ਸੀ ? ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਠੀਕ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤਾਜ਼ੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਘੋੜੀ ਦੇ ਬਚੇ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਟੋਏ ਵਿਚ(ਜੇੜਾ ਘਰ ਹੈ)ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀ ਅਰ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਅਰ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਲੀ ਅੱਲਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਮੁਰੀਦ ਹੋਏ। ਇਤ੍ਰਜਾਦੀ ਅਧਿਕ ਰਹੋ। ਐਂਜ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਕੇ ਦੇਸਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭਦੇ ਹਨ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਮਨਾਬਾਦ, ਕਾਸ਼ੀ, ਗਯਾ, ਮੰਗੇਰ, ਭਾਗਲ ਪੁਰ, ਹੁਗਲੀ, ਕਟਕ, ਸਿਲੱਹਟ, ਅਸਾਮ, ਜਗਨ ਨਾਥ, ਦਾਨਾ ਪੁਰ, ਚਿਤ੍ਰਕੂਟ, ਭੂਪਾਲ, ਚੰਦੇਰੀ, ਝਾਂਸੀ, ਗੁਆਲਿਅਰ, ਧੌਲ ਪੁਰ, ਭਰਤ ਪੁਰ, ਰਿਵਾੜੀ, ਗੁਰਗਾਵਾਂ, ਕਰਨਾਲ, ਤੇ ਕੁਰਖੇਤ੍ਰ (ਦੂਸਰੀ ਯਾਤ੍ਰਾ) ਭਟਿੰਡਾ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੈਸਲ ਮੇਰ, ਜੋਧ ਪੁਰ, ਨਸੀਰਾ ਬਾਦ, ਦੇਵਗੜ,ਆਬੂ ਈਡਰ, ਅਹਮਦਨਗਰ

ਉਜੈਨ, ਕਾਮਠੀ, ਨਾਗ ਪੁਰ, ਮਦਰਾਸ, ਤੰਜੌਰ, ਸੇਤੁਬੰਧਰਮੇਸ਼੍ਵਰ,ਲੰਕਾ,ਬੰਗ-ਲੌਰ, ਨਾਸਕ ਅਹਮਦਾ ਬਾਦ, ਸੋਮਨਾਥ, ਦ੍ਵਾਰਕਾ, ਕਚ, ਭੁਜ, ਤੇ ਬਹਾਵਲ ਪੁਰ (ਤੀਸਰੀ ਯਾਤ੍ਰਾ) ਗੰਗਾ ਜੀ, ਡੇਹਰਾ ਦੂਨ, ਗੋਰਖ ਪੁਰ, ਦਾਰਜਲਿੰਗ, ਨੇਪਾਲ। (ਚੌਥੀ ਯਾਤ੍ਰਾ) ਗੁਜਰਾਤ, ਪਿੰਡ ਦਾਦਨਖਾਂ, ਕਰਾਂਚੀ, ਬਗਦਾਦ, ਰੂਮ ਸ਼ਾਮ, ਅਰ ੧੫੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਮੱਕੇ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਜਾ ਜਾਕੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਲਾਏ, ਅਰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਨਾਮ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਾਯਣ ਕੀਤਾ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮਰਦਾਨਾ ਡੂੰਮ ਅਰ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੱਟ ਰਹੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੀਪ ਦੀਪਾਂਤ੍ਰਾਂਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ੧੫੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੋਂ ੧੫੮੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ੩੦ ਸਾਲ ਕੀਤਾ ਅਰ ਅਸੰਖ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕਲਯਾਣ ਕੀਤੀ, ਅਸੰਖ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਸ ਦੇ ਗਜਾਨ ਗਜੇਯ ਬਣਾਯਾ। ਆਪਦਾ ਭੇਸ:—

(ਦੇਖੋ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਧਯਾ ੩੨)

ਸਿਰ ਪਰ ਨੁਕਤਾ ਯੁਗਲ ਗਜ, ਗਲ ਖਫਨੀ ਵਰ ਚੀਰ।
†ਸੰਬਜਾਨਾ ਭਗਵਾ ਸਜੇ, ਧਾਰਿਓ ਭੇਸ ਫਕੀਰ।

ਭਾਵੇਂ ਆਪਨੇ ਨਿਰਮਲ ਮਤ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਗ੍ਰੇਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ, ਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ੧੫੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਨਿਜ ਗੱਦੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬੈਠਾਯਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਸਮਯ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪੁਤ੍ਰ ਬੀ ਯੋਗਜ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਨ ਬੀ ਸੀ ਕਿ ਪੁ੍ਰ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਘਟ ੨ ਦੀ ਜਾਨਨ ਹਾਰੇ, ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਗੱਦੀ ਕੋਈ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪਰੰਪਰਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ, ਆਜੀਵਕਾ ਨਹੀ, ਨਾਂ ਹੀ ਨਿਰਾ ਗੁਰੂ ਬਨਨੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਫੈਲਾਨ ਤਥਾ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਬੰਸ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।

ਨਿੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਰਾਤ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹੀ, ਸੇਜਾ ਤੋਂ ਉਠਕੇ ਸ਼ੌਚ ਸਨਾਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਕੇ ਏਕਾਂਤ ਸਥਾਨ ਧਯਾਨ ਮਗਨ ਹੋਣਾ। ਇਕ ਪਹਿਰ ਦਿਨਚੜੇ ਸਮਾਧੀਓਂ,ਉਤ ਥਾਨ ਹੋਕੇ ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਬੈਠਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਦਾ ਉਪ ਦੇਸ਼ ਕਰਨਾ। ਫਿਰ ਜੇ ਕੋਈ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਵੇ,ਤਾਂ ਉਸਨਾਲ ਬਚਨਵਿਲਾਸ, ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ, ਗਜਾਨ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ। ਫਿਰ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਉਂਣਾ, ਤਾਂਕਿ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨਿਰਾਸਾ ਨਾ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਤਥਾ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਗਤ ਲਾਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾਨਾ। ਫਿਰ ਸਭਾ ਲਗਾਕੇ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੇ ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ ਰਾਗ ਵਿਦਯ,

† ਚਾਦਰਾ।

ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਰਨੇ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਸਹਜ਼ਾਦਾ ਤੇ ਰਜਾਦਾ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਭਜਨ ਸੁਣਨੇ। ਫਿਰ ਸਦ ਉਪਦੇਸ਼, ਸਭਾ ਵਿਸਰਜਨ, ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਸੌਚ ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਏਕਾਂਤ ਵਿਖੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰਾਧਨ, ਰਾਤ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪੰਗਤ, ਰਾਗ ਵਿਦਯਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ, ਯਥਾ ਯੋਗ ਸਭ ਸਿਖ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਅਸ੍ਵਾਸਨ, ਫਿਰ ਏਕਾਂਤ। ਇਸਤਰਾਂ ਨਿੱਤ ਅਠ ਪਹਿਰ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਰਹੀ। ਜਿਸਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁਣ ਬੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸਤਰਾਂ ੬੯ ਸਾਲ ੧੦ ਮਹੀਨੇ ੧੦ ਦਿਨ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਅੰਤ ੧੫੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਦੇਹਰਾ ਨਾਨਕ) ਵਿਖੇ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ॥

ਆਪਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵਾ ਸਿੱਧਾਂਤ

ਆਪ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਯਗਯਾਦਿ ਦਾ ਕਰਨਾ ਕੁਛ ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਨਹੀਂ, ਆਤਮ ਸੁੱਧੀ ਤੇ ਬਿਨਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਤ ਬੋਲਨਾ, ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ,ਮਦ ਮਾਂਸਦਿ ਛੱਡਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਪਾਲਨ ਤਥਾ ਸੇਵਾ ਹੀ ਈਸ਼੍ਵਰੀ ਕਰਤੱਬ ਹੈ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਪਰ-ਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ, ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਕਿੰਤੂ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਮਨ ਵੱਸ ਚਾਹੀਏ। ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਖੇ ਗਯਾਨ ਹੈ ਓਹੋ ਸੱਚਾ ਹਿੰਦੂ ਓਹੋ ਸਚਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜੇੜੀ ਸਨੇ ਸਨੇ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਈ।

ਦੂਸਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਜਨਮ ਸੁਲਤਾਨ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸਮਯ ੧੫੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵੈਸਾਖੋਂ ੧੧ ਚਾਰ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹੀ ਫੇਰੂ ਮਲ ਖਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮਾਤਾ ਸਭਰਾਈ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਇ ਇਲਾਕਾ ਮੁਕਤਸਰ ਹੋਯਾ। ੧੫੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਖੀਵੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ। ਫਿਰ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਅੰਤ ੧੫-੮੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਘਰ ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੋਏ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮ ਆਗਯਾਕਾਰ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਨੇ ੧੬੦੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਈ। ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਆਗਯਾ ਕਾਰ ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ੧੬੦੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ਅੰਤ ੪੭ ਸਾਲ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ੮ ਦਿਨ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੧੬੦੯

ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੯ ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਹੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਰਲੇ ॥

ਤੀਸਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਗ੍ਰਾਮ ਬਾਸਰਕੇ ਗਿੱਲਾਂ ਇਲਾਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੫੩੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੪ ਮਾਤਾ ਲਛਮੀ ਪਿਤਾ ਤੇਜੂ ਮੱਲ, ਭੱਲੇ ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਯਾ। ਆਪਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਖਡੂਰ ਨਗਰ ਜਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਬ੍ਰਿਧ ਹੋਣੇ ਪਰ ਬੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਰ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ੨੨ ਵਾਰ ਗੰਗਾ ਸਨਾਨ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਗਏ। ਆਪਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ੧੫੮੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਘਰੋਂ ੧੧ "ਰਾਮੋ ਜੀ" ਨਾਲ ਹੋਈ। ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਇਕ ਕੰਨਿਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਹਰ ਸਮਯ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਰਸ ਨਾਲ ਭਿੰਨੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੰਗਰ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਘਟ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤਾ। ੧੬੧੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ੧ ਬਾਵਲੀ ਲਗ-ਵਾਈ ਜਿਸਦੇ ਸਨਾਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਚੌਰਾਸੀ ਦਾ ਗੇੜ ਮਿਟਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਤਕਾਰਯ ਹੋਕੇ ੧੬੩੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ੯੫ ਸਾਲ ੪ ਮਹੀਨੇ ੧ ਦਿਨ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ੧੬੩੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ॥

ਚੌਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਪਿਤਾ ਹਰ-ਦਾਸ ਮਲ ਸੋਢੀ ਦੇ ਘਰ ੧੫੮੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਕਤਕ ਵਦੀ ਦੂਜ, ੪ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਲਹੌਰ ਚੂੰਨੀ ਮੰਡੀ ਹੋਯਾ। ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਸਿਰੋਂ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਬੀ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਚੁਸਤ ਰਹੇ। ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਭਾਵੀ ਭਾਗ ਝਲਕਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਵੇ, ਇਕ ਬਾਰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਲੋਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਤੀਸਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ। ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਿਲਖਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਕੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਪਰਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਝਾੜੂ ਦੇਣਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨਾ ਆਦਿ ਸੇਵਾ ਚੁਕ ਲਈ ਜੋ ਤਨੋ ਮਨੋ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦੇ ਕਿਤੇ ਮੰਗੇਵਾ ਕਰਨ ਖਾਤ੍ਰ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾਯਾ। ਪ੍ਰੋਹਤ ਆਖਯਾ ਅਛਾ ਜੀ ਲੜਕਾ ਕਿਸ ਰਾਮਦਾਸ ਜੇਹਾ ਹੋਵੇ? ਇਤਨਾ ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕਿਹਾ ਬਸ ਹੁਣ ਹੋਰਥੇ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਤ ੧੬੦੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਫਗਣੋਂ ੧੭ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਤਿੰਨ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਨੋਖੇ ਹੋਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਚਨ ਵਾਸਤੇ ੧੬੨੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ

ਟੱਕ ਲਗਵਾਯਾ ਤੇ ੧੬੩੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਤਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਾਇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਬਣਾਯਾ, ਭਜਨਮਈ ਬਾਣੀ ਰਚਕੇ,ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਹੋਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ੧੬੩੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ੫੦ ਸਾਲ ੧੦ ਮਹੀਨੇ ੧੪ ਦਿਨ ਆਯੂ ਬਿਤਾਯ ੧੬੩੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਸਚ ਖੰਡ ਪਧਾਰੇ ॥

ਪੰਜਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੬੧੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੭ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੋ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸਮਯ ਹੋਯਾ। ਦੋ ਬਿਵਾਹ ਹੋਏ ਪਹਿਲਾ ੧੬੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਰਾਮਦੇਵੀ ਨਾਲ। ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਬਾਦ ਦੂਜਾ ੧੬੪੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਗੰਗਾਦੇਵੀ ਨਾਲ। ਇਸਤੋਂ ੧ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਣ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਧੀਰਜ ਦਾ ਰੂਪ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਕ ਅਨੌਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ੧੬੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਸੁਦੀ ੧ ਵਿਚ ਪੂਰਬੋਕਤ ਗੁਰੂਆਂ ਕ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਇਹ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹੋਏ। ਅਪੌਰਖੇਯ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਕੱਥ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਰ ਅਗਾਧ ਆਸ਼ਯ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸੀਏ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੋਏ ਅਰ ਮਹਾਰਾਜ ਆਦਿ ਲਾਖਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਜਨਮ ਮਰਨ ਹਰ ਉਤਮ ਕਰਮ ਵਿਚ ਭਜਨ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਨਿੱਤਨੇਮ ਇਸੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਪਾਠ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਰਾਗ ਅਰ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ

ਨਾਮ ਰਾਗ	ਸਲੋਕ ਸਬਦ
ਜਪੁਜੀ	੪੦
ਸੋਦਰ	੯
ਸੋਹਿਲਾ	੫
ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ	੨੧੧
ਮਾਝ	੧੯੪
ਗੌੜੀ	੮੧੪
ਆਸਾ	੫੧੦
ਗੂਜਰੀ	੧੯੪
ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ	੪੭

ਨਾਮ ਰਾਗ	ਸਲੋਕ ਸਬਦ
ਬਿਹਾਗੜਾ	੮੧
ਵਡਹੰਸ	੧੨੦
ਸੋਰਠ	੨੫੯
ਧਨਾਸਰੀ	੧੧੯
ਜੈਤਸਰੀ	੯੬
ਟੋਡੀ	੩੪
ਬੈਰਾੜੀ	੭
ਤਿਲੰਗ	੨੦
ਸੂਹੀ	੨੦੯
ਬਿਲਾਵਲ	੨੫੭
ਗੌਂਡ	੪੯
ਰਾਮਕਲੀ	੪੭੪
ਨਟ ਨਾਰਾਇਣ	੨੫
ਮਾਲੀ ਗੌੜਾ	੧੭
ਮਾਰੂ	੩੨੦
ਤੁਖਾਰੀ	੨੭
ਕੇਦਾਰਾ	੨੫
ਭੈਰਉ	੧੩੨
ਬਸੰਤ	੮੯
ਸਾਰੰਗ	੨੮੬
ਮਲਾਰ	੧੬੧
ਕਾਨੜਾ	੧੧੫
ਕਲਿਆਣ	੨੩
ਪ੍ਰਭਾਤੀ	੬੭
ਜੈਜਾਵੰਤੀ	੪
ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ	੭੧
ਗਾਥਾ	੨੪
ਫੁਨਹੇ	੨੩
ਚਉਬੋਲੇ	੧੧

ਨਾਮ ਰਾਗ	ਸਲੋਕ ਸਬਦ
ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ	੨੪੩
ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ	੧੩੦
ਸਵਯੇ ਭੱਟਾਂ	੧੪੨
ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ	੨੧੧
੨੨ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ੯੯੪ ਸਲੋਕ ੪੭੧ ਪੌੜੀਆਂ	੧੪੬੫
੧੭ ਭਗਤਾਂ ੭ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਨੀ ਹੈ ਸਾਰਾ ਜੋੜ	੪੯੫੭
ਭਗਤ ਬਾਨੀ ਸਾਰਾ ਜੋੜ	੯੩੭
ਰਾਗ ਮਾਲਾ	ਕੁਲ ਜੋੜ ੧੩੨੫੪

ਇਨਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਕਾਰਭੇਟ ਪੂਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਲੀਤੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਦੇ ਸਮਾਨੇ ਕਾਰਭੇਟ ਅਰ ਦਸਵੰਧ ਆਦਿ ਨਿਯਤ ਸਮਯ ਪਰ ਆਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲ ਕੈਮ ਕਰਨ ਹਾਰੇ ਇਹੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਏ, ਪਰੋਪਕਾਰ ਅਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਅਕੇਲੀ ਮੂਰਤਿ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਸੰਤੋਖਸਰ ਰਚਿਆ, ਰਾਮਸਰ ਅਰ ੧੬੪੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਸਾਯਾ, ਤੇ ਮੰਦਰ ਰਚਿਆ, ੧੬੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੀ ਨੀਉਂ ਰੱਖੀ, ਅੰਤ ੧੬੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ੫੩ ਸਾਲ ੧ ਮਹੀਨਾ ੧੨ ਦਿਨ ਆਯੂ ਭੰਗ ੧੬੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੪ ਡੇਢ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਐਰਾਵਤੀ ਨਦੀ ਵਿਖੇ ਲਾਹੌਰ ਸਦਾ ਲਈ ਜਲ ਮਗਨ ਹੋਗਏ।

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬੰਦ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੇਵੀ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ੧੬੫੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੩ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਡਾਲੀ ਗ੍ਰਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਹੋਯਾ। ਆਪ ੧੧ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠੇ। ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਾ ਸਨ। ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਦੇ ਸਾਰ ਪਹਿਲ ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਲਾ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਸਾਧੂਆਨਾ ਠਾਟ ਵਾਟ ਬਦਲਕੇ ਰਾਜਸੀ ਠਾਟ ਕਰ ਲਿਆ। ਤਿੰਨ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ੧੬੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨਾਲ, ੧੬੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨਾਲ, ਅਰ ੧੬੭੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨਾਲ ਅਰ ੧੬੭੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕੌਲਾਂ ਦਾ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣਾ ਹੋਯਾ। ੪ ਪੁਤ੍ਰ ੧ ਕੰਨਯਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਆਪ ਕੀਮਤੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਨਾਲ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਮੀਰੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੀਰੀ ਦੀ। ਆਪਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਅਨੁਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਤੋ ਜ਼ੁਲਮੀ

ਅਨਜਾਈ ਤੁਰਕ ਮਾਰੇ ਪਛਾੜੇ ਇਉਂ ਭਜਾਂਨਕ ਚਾਰ ਜੁਧ ਕੀਤੇ । ਅਰ ਜਦ ਜਾਤਾ ਹੁਣ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਕੋਈ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ੧੬੬੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ੪੮ ਸਾਲ ੯ ਮਹੀਨੇ ੨ ਦਿਨ ਆਯੂ ਬਿਤਾਇਕੇ ੧੭੦੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ ਸਤਲੁਜ ਕਿਨਾਰੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਲੋਂ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ।

ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕੀਰਤਪੁਰ ੧੬੮੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੨ ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਸੋਢੀ ਦੇ ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮਯ ੧੧ ਘੜੀ ਰਾਤ ਗਈ ਹੋਯਾ। ਕੀਰਤ-ਪੁਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਕੇ ਅਨੂਪ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਖਤ੍ਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ੪ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਸਤਰਾਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ੧੬੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਚੰਦ ਕੌਰ ਸਾਬ ਤੋਖੀ ਦਾਸੀ ਆਈ ਦੂਜਾ ੧੬੯੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨਾਲ ਕੋਟ ਕਲਜਾਣੀ ਦਾਸੀ ਆਈ,ਤੀਜਾ ੧੬੯੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕੌਰ ਨਾਲ, ਅਨੋਖੀ ਦਾਸੀ ਆਈ। ਚੌਥਾ ੧੭੦੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਰਾਮਕੌਰ ਨਾਲ, ਸਾਬ ਲੜਿੱਕੀ ਦਾਸੀ ਆਈ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ॥

ਆਪਦੇ ਅਮੋਘ ਵਾਕ ਸਨ, ਤੁਰਕ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ੭੨ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇਕੇ ਘਲਿਆ। ਫਿਰ ਬੀ ਉਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਤੁਰਕ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਵਿਚ ਪਲਟਿਆ ਸੋ ਉਸਨੂੰ ਬੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਲਾਯਾ ਉਸਦੀ †ਸਮਾਧ ਡੇਹਰੇਦੂਨ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕਰਾ-ਮਾਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਬੜਾ ਪਰਤਾਪ ਫੈਲਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਦਾਨ ਨਾਲ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਅਰ ਕੈਂਥਲ ਆਦਿ ਰਾਜ ਧਾਨੀਆਂ ਅਟੱਲ ਹੋਈਆਂ। ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੇ ਸਦ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਕੇ ੧੭੧੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ਆਪ ੩੧ ਸਾਲ ੮ ਮਹੀਨੇ ੨੨ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਰਹਿਕੇ ੧੭੧੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੯ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਹੀ ਅਨਿਤ ਸਰੀਰੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਗਏ॥

ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ੧੭੧੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕੌਰ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਯਾ। ਆਪ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਅਮੋਘ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਨਾ ਦੇਕੇ "ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ ਹੈ"ਕਹਿਕੇ ੧੭੨੧ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ ਦਿਲੀਓਂ ੪ ਕੋਸ ਦਖਣ ਜਮਨਾ ਕਿਨਾਰੇ ੭ ਸਾਲ ੮ ਮਹੀਨੇ ੧੮ ਦਿਨ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ॥

† ੧੭੬੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਡੇਹਰਾ ਬਣਿਆ।

ਨੌਮੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੬੭੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੨ ਡੇਢ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੋਯਾ। ੧੬੮੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੫ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਲਾਲ ਚੰਦ ਖਤ੍ਰੀ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਹੋਯਾ। ੧੭੨੨ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਆਪ ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਲਵਾ ਲਵ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਮਾਧੀ ਮਗਨ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਬਾਰ ਇਕ ਲਬਾਣਾ ਸਿੱਖ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਟਾਂਡਾ ਜ਼ਿਲਾ ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸੌਦਾਗਰੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਮਾਲ ਦਾ ਭਰਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਠਿੱਲਿਆ, ਡੁਬਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੁਖਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਡੁਬੇ। ਬਚੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰ ਲੈਕੇ ਜਦ ਬਕਾਲੇ ਆਯਾ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਤਮ ੨੨ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠੇ ਇਸ ਅਜ਼ਮੈਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਦੋ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਸਭ ਅਗੇ ਭੇਟਾ ਧਰਨੀਆਂ ਅਰੰਭੀਆਂ ॥

ਇਸੇਤਰਾਂ ਜਦ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅੱਗੇ ਧਰੀਆਂ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਬਾਕੀ ਬੀ ਮੰਗੀਆਂ। ਤਦ ਸੇਵਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਲਾਧਾ ਲਾਧਾ, ਕਹਿਕੇ ਸ਼ੋਰ ਪਾਯਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ, ਸੋ ਫਿਰ ੮ ਵੈਸਾਖ ੧੭੨੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾਏ, ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਧੀਰਮਲ ਜੇੜ੍ਹਾ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਨਰਾਜ ਹੋਯਾ। ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੇਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਅਰ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਚਲਿਆ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿਕਾਂ ਨੇ ਢੜਿਆ, ਸਮਾਨ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਪਸ ਫਿਰ ਮੁੜਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਨ, ਬੇਅੰਤ ਭੇਟ ਪੂਜਾ ਆਵੇ। ੬ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ, ਮਾਘ ੧੭੨੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਦਰਵਾਜੇ ਨੂੰ ਜੰਦ੍ਰਾ ਮਾਰ ਲਿਆ, ਭਈ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਮਾਲਕ ਨਾ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਵਾਪਸ ਵੱਲੇ ਗ੍ਰਾਮ ਜਾ ਠਹਿਰੇ, ਓਥੋਂ ਫਿਰ ਬਕਾਲੇ, ਓਥੋਂ ਫਿਰ ੯ਜੇਠ ੧੭੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸੁਣਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ ਅਰ ਫਿਰ ਮਾਖੋਵਾਲ ਦੀ ਜਮੀਨ ਖ੍ਰੀਦਕੇ ੨੧ ਹਾੜ ੧੭੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਬਸਾਯਾ। ਫਿਰ ਬੀ ਧੀਰਮਲ ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਫਿਸਾਦ ਕਰੇ, ਤਦ ੧੫ ਮੱਘਰ ੧੭੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਹਿਤ ਅਨੰਦ ਪੁਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ। ਧੀਰੇ ੨ ਧਮਧਾਣ ਗਏ ੧ ਮਹੀਨਾ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਧੀਰੇ ੨ ਹਾਯਾ ਜਾ ਨਿਕਲੇ। ਏਥੇ ਰਾਜਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੈਪੁਰੀਆ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਕਾਮਰੂ ਦੇਸ਼ ਫਤੇ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦਾ ਉਤਰਿਆ ਮਿਲਿਆ। ਰਾਜੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਨਾਲ ਚਲੋ। ਗੁਰਾਂ ਤੁਰਕ ਜੁਲਮ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਅਰ ਫੌਜ ਨਾਲ ਸੁਖਾਲਾ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਊ, ਵਿਚਾਰਕੇ ਜਾਣਾ ਮੰਨ

ਲਿਆ। ਤਦ ਸਾਲਸਰਾਇ ਜੌਹਰੀ ਦੇ ਮਕਾਨ ਪਟਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਟੰਬ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਕੇ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ,ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਤੇ ਮਤੀ ਰਾਮ ਆਦਿ ਮੋਤਬਿਰ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਟੰਬ ਪਾਸ ਛੱਡਕੇ ਆਪ ਕਾਮਰੂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਚਲੇ ਗਏ । ਬ੍ਰਹਮ ਪੁਤ੍ਰਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਧੋਬੜੀ ਬੰਦ੍ ਜਾ ਉਤਰੇ। ਰਾਜਾ ਦੀ ਜੈ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਯਾ ਉਸ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਨ ਦਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੜਕੇ ਬਾਬਤ ਗਹਿਣੇ ਕਪੜੇ ਦਿਤੇ ! ਫਿਰ ਵਿਦਾ ਹੋਕੇ ਕਲਕੱਤੇ ਆਏ, ੭ ਜੇਠ ੧੭੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪਟਨੇ ਆਣ ਪੁੱਜੇ।ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਹੋਏ । ਅਕੇਲੇ ਆਪ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਗਏ,੨੨ ਵੈਸਾਖ ੧੭੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆ ਠਹਿਰੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਔਣਾ ਸੁਣਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾਕੇ ਆਈਆਂ ੪ ਸਾਲ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਹੋਰ ਕਾਰਭੇਟ ਲੈ ਲੈ ਹਾਜਰ ਹੋਈਆਂ। ਆਪ ਧਨ ਵੰਡੀ ਜਾਣ ਅਰ ਜਦ ਫਿਰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਵਧ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੁਟੰਬ ਸਮੇਤ ਪਟਣੇ ਤੋਂ ਮੰਗਾ ਲਿਆ। ਅਰ ਨਿੱਤ ਸੰਗਤਾਂ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਨ ਰੌਣਕ ਦੂਣ ਸਵਾਈ ਰਹੇ। ਇਕ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੁਭਿੱਖੀ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹਰਜਸਨੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਕੇ ੧੫ ਜੇਠ ੧੭੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਜੀਤੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਬਿਆਹ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਸਿਖੌਣ ਲਈ ਬੜੇ ਬੜੇ ਆਦਮੀ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਛੱਡੇ ਸਨ । ਇਧਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਪਣੇ ੩ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਤਖਤ ਪਰ ਬੈਠਾ ਅਰ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਧੌਣ ਖਾਤ੍ਰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਕੋਈ ਨੌਕਰ ਨਾ ਰਖਯਾ ਜਾਵੇ । ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੇ ਜੇਜ਼ੀਏ ਕਰ ਟੈਕਸ ਲਗਾ ਦਿਤੇ ਤੰਗ ਆਕੇ ਆਪੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਸੰਖ ਬਜੌਣਾਂ ਪੂਜਾ, ਪਾਠ, ਹੋਮ, ਯੱਗ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਹੋਣਾ ਨਾ ਪਾਵੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੁਸਲ-ਮਾਨ ਕਰ ਲਏ। ਖੱਖੇ, ਬੰਭੇ, ਕੱਕੇਜਈ, ਰੰਘੜ, ਜੱਟ, ਰਾਜਪੂਤ, ਰਾਂਈ, ਕੰਬੋ, ਖਰਲ, ਗੱਖੜ, ਭੱਟੀ, ਮੜੱਲ, ਅਰ ਪਰਾਚੇ, ਏਹ ਸਭ ਉਸੇ ਸਮਯ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਏ ੨ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨਿਤ ੦ਸਵਾ ਮਣ ਜਨੇਊ ਉਤਾਰਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਤਮਾਮ ਇਸ ਦੇਸ ਦੇ ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੰਗ ਹੋਕੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁਜੇ ਅਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਆਖਯਾ "ਬਿਨਾ ਸੀਸ ਦਿਤੇ ਨੁਰੰਗੇ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਇਸਤੇ ਹੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀ ਹਿੰਦੂਓ ! ਬ੍ਰਾਹਮਣੋ ! ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਖੋ !

੦ਉਸ ਵੇਲੇ ੧੧ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸੀ, ੫੦ ਲਖ ਜਨੇਊ ਦਾ ਤੋਲ ਸਵਾ ਮਣ ਦੇਸਕਦਾਹੇ।

ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਬੀ ਉਜਰ ਨਹੀਂ" ਓਨਾਂ ਜਾਕੇ ਏਸੇਤਰਾਂ ਕੀਤਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਏਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ੧੧ ਹਾੜ ੧੭੩੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਦਸਕੁ ਸਵਾਰ ਲੈਕੇ ਅਨੰਦ ਪੁਰੋਂ ਕੂਚ ਹੋ ਤੁਰੇ ਆਗਰੇ ਹੁੰਦੇ ਕੋਤਵਾਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਦਿਲੀ ਪੁੱਜੇ ॥

ਇਸ ਸਮਯ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤਾ, ਭਾਈ ਊਦਾ (ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦਾ ਪੜੋਤ੍ਰਾ) ਭਾਈ ਦਯਾਲਾ, ਜੈਤਾ,ਦੀਵਾਨ ਮਤੀ ਰਾਮ, ਇਹ ਪੰਜੇ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲੇ ਬੜੀ ਹਲੇਮੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਯਾ, ਕਿਹਾ ਆਪ ਲੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਧਰਮ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾਂ ਲੋਗਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਯਾ ਮਜ਼ਬ ਕਿਸੇਤਰਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੇਵਲ ਪਰੋਪਕਾਰ ਹੀ ਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਆਪ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਮੰਜੂਰ ਕਰਲਵੋ ਤਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਹਿੰਦੂ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਸੋ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪੀਰ ਮੰਨੇ ਜਾਓ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਅਨੋਖੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤੇ, ਭਾਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਣ ਗਿਆ ਭਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਬੀ ਹੁਣ ਜਿਥੇ ਸੀਸ ਗੰਜ ਗੁਰਦੁਵਾਰਾ ਹੈ ਲਿਆਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਅੱਠਵੇਂ ਦਿਨ ਫਿਰ ਬੁਲਾਕੇ ਐਸੇਹੀ ਕਿਹਾ,ਕਿ ਯਾ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰੋ ਯਾ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਓ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਜਾਨ ਵਧ ਕਿਸਤ੍ਰਾਂ ਜਾਣਦੇ,ਜਦਕੇ ਸਰੀਰ ਨਾਸੀ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਆਖਿਆ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਉਣੀ ਕਹਿਰ ਹੈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਈਮਾਨ ਖੋਣਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਸਿਆਨਪ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੁਛ ਢਿੱਲਾ ਤਾਂ ਹੋਯਾ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ, ਮਤੀ ਰਾਮ ਨੂੰ ਚਿਰਵਾ ਦਿਤਾ, ਦਿਆਲਾ ਦੇਗ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਸਾੜਿਆ, ਆਦਿ। ਪਰੰਤੂ ਧਰਮ ਹੇਤ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਇਕ ਨਲਿਯੇਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤੇ ਹੱਥ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਮੁਰਾਤਬਾ ਦੇਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਧਰ ਜਦ ਕਲਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਸਯਦ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ॥ ਉਸ ੧੩ ਮੱਘਰ, ਸੁਦੀ ੫, ੧੭੩੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਆਣ ਜੁਦਾ ਕੀਤਾ ਸਿਰ ਕੀ ਕਟਿਆ ਮਾਨੋ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਅਫਗਾਨਾਂ ਦੀ ਜੜ ਕੱਟੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਦੀਵਾ ਗੁੱਲ ਹੋਗਿਆ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ,ਹਿੰਦ ਦੇ ਰੱਖਕ ਸਚੇ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ੪੩ ਸਾਲ ੪ਮਹੀਨੇ ੧੩ਦਿਨ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਦਿਲੀ ਸੀਸਗੰਜ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ (ਹਿੰਦ) ਧਰਮ ਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ।

ਦਸਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਟਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ੧੭੨੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ੧੩ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਘਰ ਆਲਮਗੀਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ੧੭੩੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਪੋਹ ਵਦੀ ੯ ਨੂੰ ਗੁਰ ਗਦੀ ਪਰ ਬੈਠੇ ਆਪ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈਤਰਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਸਬੰਧੀ ਲੀਲਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੧੭੨੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਪਟਣੇ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਮੰਗਵਾਏ ਸਨ। ਇਕ ਸ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਰਾ ਗਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਰਾਮ ਸਰਨ ਖਤ੍ਰੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਡੋਲਾ ਭੀ ੭ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੯ ੧੭੪੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਆਣ ਦਿੱਤਾ। ਤੀਜਾ ੧੮ ਵੈਸਾਖ,੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਨਾਲ,ਏਉਂ ਤਿੰਨ ਬਿਵਾਹ ਸਨ। ੪ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਹੋਏ, ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਿਰ ਲਾਯਾ ਆਪ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਉਖਾੜਨਾ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰ ਲੜਾਈਆਂ ਯੁਧ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀਦਾ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀਦਾ ਐਸ਼ਵਰਜ ਦੇਖਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਹੱਕੇ ਬੱਕੇ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਰ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਹੀ ਮਾਲੂਮ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਤਾਸੀਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੜਿੱਕੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਏ ਪਰ ਵਰਸਰ ਇਕ ਬੀ ਨਾਂ ਆਯਾ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਨ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ ਆਪਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਦੁਸ਼ਟ ਦਮਨ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਦ ਤਕ ਭਾਰਤ ਦਾ ਧਰਮ ਨਿਯਮਿਤ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ। ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਲੰਘਨ ਬਾਬਤ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈਆਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ *ਵਿਦ੍ਯਾ ਪੜ੍ਹਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦ੍ਯਾ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ, ਕਰਵਾਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਾਂ ਬੀ ਫਿਰ ੧੭੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੰਥ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਮਿਸ਼ਨ ਪਲਟਾਇ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਯੁਧ ਜੰਗ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੈਮ ਕਰਕੇ ਆਪ ੪੨ ਸਾਲ ੯ ਮਹੀਨੇ ੨੮ ਦਿਨ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੧੭੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਕਤਕ ਸੁਦੀ ੫ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਦੇਸ ਦੇ ਨਦੇੜ ਸ਼ੈਹਰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਲੋਪ ਹੋਗਏ॥

ਦੇਖੋ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਇਕ ਕਵੀ ਨੇ ਸਚ ਲਿਖ੍ਯਾ ਹੈ: -

ਕਬਿਤ

ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਨਾਸ ਹੋਤੇ ਆਸੁਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਤੇ,
ਸਾਧਨ ਵਿਨਾਸ ਹੋਤੇ ਹੇਤੂ ਬ੍ਰਹਮ ਗ੍ਯਾਨ ਕੇ।

*ਜੇਹੇ ਕਿ ੧੭੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲੇ ਕਾਸ਼ੀ ਭੇਜੇ॥

ਵਿਪ੍ਰ ਸੋ ਵਿਲਾਇ ਜਾਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇ ਜਾਤੇ,
ਸਾਧੂ ਘਭਰਾਇ ਜਾਤੇ, ਭਾਰਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕੇ।
ਸੰਧਯਾ ਸੋ ਵਿਲਾਇ ਜਾਤੀ ਬਾਂਗ ਸਾਰੇ ਛਾਇ ਜਾਤੀ,
ਹੋਣੀ ਥੀ ਨਿਵਾਜ ਸਾਰੇ ਵੀਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਕੇ।
ਜਪ ਤਪ ਯਗ ਹੋਮ ਕਸੋਂ ਜੀ! ਕਹਾਂ ਹੋਤੇ ਆਜ, ?
ਛੁਟਤੇ ਨਾ ਤੀਰ ਜੋ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜ੍ਵਾਨ ਕੇ।

ਅੰਨਯ ਕ੍ਰਿਤ—

ਛਾਇ ਜਾਤੀ ਏਕਤਾ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਲਾਇ ਜਾਤੀ,
ਹੋਵਤੀ ਕੁਚੀਲਤਾ ਕਤੇਬਨ ਕੁਰਾਨ ਕੀ।
ਪਾਪ ਹੀ ਪ੍ਰਾੱਕ ਜਾਤੇ ਧਰਮ ਧਸੱਕ ਜਾਤੇ,
ਬਰਨ ਗਰੱਕ ਜਾਤੇ ਸਹਿਤ ਵਿਧਾਨ ਕੀ।
ਦੇਵੀ ਦੇਵ ਦੇਹੁਰੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੂਰ ਹੋਤੇ,
ਰੀਤ ਮਿਟ ਜਾਤੀ ਕਥਾ ਵੇਦਨ ਪੁਰਾਨ ਕੀ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪਾਵਨ ਪਰਮ ਸੂਰ,
ਮੂਰਤਿ ਨ ਹੋਤੀ ਜੋ ਪੈ ਕਰੁਣਾ ਨਿਧਾਨ ਕੀ।

ਸਿਧਾਂਤ

ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਆਪਣੀ ਨਿਜ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿਕੇ ਦੇਸ ਤਥਾ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕਰਨੀ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਜਾਤੀ ਭੇਦ ਨਾਂ ਰਖ ਕਰ ਹਿੰਦੂ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪੰਗਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਸਤ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਪਤਾ ਸਮਯ ਬੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗਨਾ ਆਦਿ॥

(ਦੇਖੋ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਸਭਾ ਹੈ। ਜੋ ੪੦੪ ਸੰਨ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਦੋਸਹਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮਜੀਠੀਆਂ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕੁਛ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਸਭਾ ਕੈਮ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮੁਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਰ ਮਤ ਮਤਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਕਰਨੀ। ਬਿਧਵਾ ਬਿਵਾਹ, ਗੁਰੂ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਆਦਿ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ, ਗੁਰਮੁਖ

ਦੀ ਉਨਤੀ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਉਕਤ ਸਭਾ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਯਾ। ਪਿਛੋਂ ਇਸਦੇ ਅੰਗ ਸੁਧੀ ਸਭਾ, ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ,ਤੇ ਸਿਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਇਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਪਤ੍ਰ,ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਕਈ ਸਕੂਲ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ, ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਚੰਦਾ ਦੇਕੇ ਸਿਖ ਮਾਤ੍ਰ ਇਸਦਾ ਸਭਾਸਦ ਯਾ ਸਹਾਯਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਖਯਾਲ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਆਦਮੀ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਗ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਝਟਕਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਸਤਨਾਮੀ

ਮੱਧ ਪ੍ਰਾਂਤ ਰਾਇਪੁਰ ਤੇ ੧੩ ਮੀਲ ਭੰਡਾਰਾ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਸਤਨਾਮੀਆਂ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ੧੮੩੫ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਘਾਸੀਦਾਸ ਚਮਾਰ, ਬਗੈਰ ਕੁਛ ਪੜੇ ਸੁਨੇ ਦੇ ਕਈਆਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਹੇਠ ਠੁਰਾਕੇ ਆਖਣ ਲਗਾ ਕਿ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਏਥੇ ਜਰੂਰ ਅਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਕਯੋਂਕਿ ਮੈਂ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਓਥੇ ਜਰੂਰੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਾਸਤੇ ਬੁਲਾਯਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਕਹਕੇ ਜੰਗਲ ਵਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਨਿਯਤ ਦਿਨ ਪਰ ਅਰਥਾਤ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੫ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਚਮਾਰ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਆਣ ਅਕੱਤ੍ਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਘਾਸੀਦਾਸ ਬੀ ਪਹਾੜ ਉਤੋਂ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਇਉਂ ਉਤਰ-ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਯਾ ਮਾਨੋਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਸੁਰਗੋਂ ਔਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਭਨਾ ਵਿਚ ਆਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਭਈ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਿਸਚੇ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਭੋ ਮਨੁਖ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ । ਤੀਰਥ, ਬ੍ਰਤ, ਅਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਇਸਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਆਗਯਾਨੁਸਾਰ "ਸਤਨਾਮ" ਕਹਿਣੇ ਤੇ ਹੀ ਉਧਾਰ ਹੋਊ । ਅਰ ਸਾਡੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਹੋਯਾ ਕਰ-ਨਗੇ,ਇਉਂ ਜਦ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀਆਂ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਣ ਚੇਲੇ ਹੋਏ।

ਸਮਾ ਪਾਇ ਘਾਸੀਦਾਸ ਮਰ ਗਿਆ,ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਵਡਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬਾਲਕਦਾਸ ਉਤ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ਹੋਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਯਾ।ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਛੱਤੀਸ ਗੜ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਭ ਚਮਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਰ ਫਿਰ ੧੮੬੦ ਈ: ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੇ ਬਾਲਕਦਾਸਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਚੁਮਾਰਾਂ ਨੇ ਅਰ ਦੇਖਾ ਦਾਖੀ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਨਾਮੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਗ ਆਸ਼ੂਤੋਸ਼ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਘਾਸੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਮੂਰਤੀ ਆਦਿ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।ਨਾਹੀ ਕੁਛ ਵੇਦ, ਪੁਰਾਣ, ਲਿਖਤ ਬ੍ਰਣਾਸ਼੍ਰਮ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮੇਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਮਯ,

ਅਰ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਵਾ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ "ਸਤਨਾਮ ਸਤਨਾਮ" ਬੋਲਕੇ ਡੰਡਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਸਤਨਾਮ ਦੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦੇ, ਅਰ ਮਦ ਮਾਂਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਭੰਡਾਰੇ ਵਿਖੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਇਪੁਰ ਬੰਗਾਲ ਨਾਗਪੁਰ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਚੁਮਾਰ ਹਨ ਇਤਨੇ ਹੋਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਏਨਾਂ ਸਮਾਨ ਧਰਮਾਤਮਾਂ ਹਨ, ਇਹ ਅੱਛੇ ਅੱਛੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਪਰ ਹਨ ਅਰ ਮਿਲਨਸਾਰ ਹਨ। "ਨਿਰਬਾਣ" ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਫਰਰੁਖਾਬਾਦ ਦੇ ਸਤਨਾਮੀਆਂ ਪਾਸ ਹੈ, ਅਰ ਹੋਰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਹਾਰਨ ਪੁਰ,ਅਲਾਵਲ ਪੁਰ,ਵਿੱਚ ਬੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦਾ ਲਿਖਣਹਾਰਾ ਸੁਰਗ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਆਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਭਜਨ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ ਸਭਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸਤਨਾਮੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਦੂਸਰਾ ਉਸ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੯੯੧ ਈਸਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਹੀ ੩੯੮੪੦੯ ਸਤਨਾਮੀ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸਤਨਾਮੀ ਦੂਸਰੇ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਥਾਪਨ ਕਰਨਹਾਰਾ ਜਗ ਜੀਵਨਦਾਸ ਖਤ੍ਰੀ ਸਰਦਹਾ (ਅਯੋਧਯਾ) ਨਿਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਨਵਾਬ ਅਸਫੁਦੌਲਾ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਆਪਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਇਹਲੋਗ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਨਾਮ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਤੇ ਸਤਨਾਮੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਟੈਯਾ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਠ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਓਥੇ ਇਕ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਜਗ ਜੀਵਨ ਰਚਿਤ ਗਯਾਨਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਮਹਾਪ੍ਰਲਯ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਦ ਮਾਂਸ ਆਦਿ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਨਿੰਦਤ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਦੀ ਰਸਮ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਨ॥

ਸਰਬੰਗੀ

ਸਰਬੰਗੀ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਉਨਮਤਭੈਰਵਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਪਰਿਬਰਤਕ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਚੂਹੜੇ ਚਮਾਰ ਤਕ ਸਭਦੇ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀ ਮੰਗ ਲਿਔਂਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਆਕੇ ਕੁਲੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰਕੇ ਕੁਛ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਰ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਅਰ ਉਸ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਰੋਟੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਦ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਢਕੇ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖਕੇ ਕਈ ਚੇਲ ਆਣ ਹੋਏ। ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ "ਸਰਬੰਗੀ" ਕੈਹਣ ਲਗ

ਪਏ । ਉਪਰ ਕਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੁਣ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਬੀ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ਸਭਦਾ ਖਾ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਰ ਅਘੋਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੱਡੀ ਖੋਪਰੀ ਵਗੈਰਹ ਬੀ ਸਭ ਪਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਆਦਿ ਦੀ ਗਿਲਾਨੀ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹੈ,ਉਂਵ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਗੰਗਾਜਮੁਨ ਦੇ ਦੁਆਬ ਅੰਦਰ ਸਰਭੰਗੀ ਲੋਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਸੈਣ ਪੰਥੀਏ

ਸੈਣ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ । ਇਹ ਗੰਦਵਾਨਾ (ਅਹਮਦਾ ਬਾਦ ਪਾਸ) ਡਕੌਰ ਨਾਥ (ਗੁਜਰਾਤ ਇਲਾਕੇ) ਦੇ ਬੰਧਗੜ੍ਹੀਵਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦਾ ਨਾਈ ਸੀ । ਇਹ ਨਿੱਤਨੇਮ ਨਾਲ ਰਾਤ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਮੁੱਠੀਆਂ ਭਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਇਸਦੇ ਘਰ ਇਸ ਪਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮਭਾਵ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਜੋਂਕਿ ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ:—

ਸੰਤ ਸਰਨ ਜੋ ਜਨ ਪਰੈ ਸੋ ਜਨ ਉਧਰਨਹਾਰ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਹੁਤੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਆ ਨਿਕਲੇ, ਉਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ । ਇਧਰ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਪਤ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਗੁੱਛੀ ਕੁਚੀ ਲੈਕੇ ਸੈਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਰਾਜਾ ਪਾਸ ਜਾਇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਜਾ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਾਤੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਯਾ ਕੁਛ ਨਾਂ ਕਹਿ ਸਕੇ । ਨਾਮੀ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰੋਂ ਦਿੱਬ ਸੁਗੰਧੀ ਮਹਿਕੇ, ਪਰੰਤੂ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਮਾਯਾ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਭੁਲਾਯਾ ਕਿ ਭੇਤ ਕੁੱਝ ਨਾਂ ਜਾਣ ਸੱਕਿਆ।

ਇਧਰ ਜਦ ਸੈਣ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਵਲ ਗਿਆ । ਪਰੰਤੂ ਮਨ ਵਿਚ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਰਾਜਾ ਜੀ ਖਫਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ? ਅਗੋਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਖਯਾ,ਤੂੰ ਇਤਨੀ ਛੇਤੀ ਵਾਪਸ ਕਜੋਂ ਆਯਾ ਹੈਂ?ਸੋ ਜਦ ਪਰਸਪਰ ਗੱਲ ਦਾ ਭੇਤ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਜਾਤਾ,ਸੈਣ ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੀ ਅਤਯੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੇਵਕ ਹੋਗਿਆ । ਰਾਜਾ ਦੀ ਦੇਖਾਦਾਖੀ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਬੀ ਅਨੰਤ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਸੋਈ ਸਭ ਸੈਣ ਪੰਥੀਏ ਕਹਾਏ । ਭੇਸ ਓਹੋ ਗੁੱਛੀ ਕੁਚੀ, ਕੰਮ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨਾ, ਇਉਂ ਸੈਣ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ ॥

ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਧੂ ਮਤ

ਨਿਵਾਰ ਅਰ ਹੁਸੰਗਾਬਾਦ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਧੂ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਤਾਂ ਦੁਧਾਧਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹਰੀ ਭਜਨ

ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਹੋਰ ਸਭ ਢੰਗ ਨਿਰਾਰਥਕ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਵੇਦਪੁਰਾਣ ਬੀ ਕੁਛ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਤਨਾ ਬਿਅਰਥ ਸਮਾਂ ਇਨਾਂ ਦ ਵਿਚਾਰਨ ਵਿਚ ਲਾਉਣਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਠਨ ਤਪ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਸੁਕਾਯਾ। ਹੁਣ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਸਤ ਅਰ ਵਿਰਕਤ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਕਸਰ ਸਾਧੂ ਨਿੰਮ੍ਰ ਸੁਭਾਵ, ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ, ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਸ਼ੰਗਾ ਬਾਦ ਆਦਿ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਖੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਚਰਨਪਾਦਿਕਾ ਤੇ ਗੱਦੀ ਧਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਮਨਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਉਪਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਸੇਵਕ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਗਾਂਜਾ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਸੋਈਓ ਬੁਰੀ ਹੈ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਕਿਸੀ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ:—

ਕਬਿੱਤ

ਗਾਂਜੇ ਸੇ ਵਿਗਜਾਨ ਜਾਇ ਗਾਂਜੇ ਸੇ ਅਗਜਾਨ ਆਇ,
ਯਮ ਨੇਮ ਯੋਗ ਬ੍ਰਤ ਜਾਇ ਗਾਂਜਾ ਪਾਨ ਤੇ।
ਰੂਪ ਜਾਇ ਰੰਗ ਜਾਇ ਵਿਦਖੋਂ ਕਾ ਸੰਗ ਜਾਇ,
ਸ਼ਕਤਿ ਅੰਗ ਅੰਗ ਜਾਇ ਗਾਂਜਾ ਫੂਕਵਾਨ ਤੇ।
ਅਹੰਬ੍ਰਹਮ ਜਾਪ ਜਾਇ ਹਰੀ ਕਾ ਮਿਲਾਪ ਜਾਇ,
ਕੀਰਤੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਾਇ ਗਾਂਜੇ ਦਯਾਵਾਨ ਤੇ।
ਦਗਾਖੋਰ ਲੋਗੋ ਆਪ ਦੂਧ ਦਹੀਂ ਕਯੋਂ ਨਾ ਪੀਓ,
ਗਾਂਜੇ ਤੇ ਬਚਾ ਸੋ ਬਚਾ ਕਾਲ ਬੀਰਵਾਨ ਤੇ।

ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਮਤ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਦਿਸ਼ਾ ਇੱਕ ਪਿੰਡ †ਬਰਾਮਪੁਰ ਵਿਖੇ ੧੬੮੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਨੰਦੇ ਖੱਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ,ਪਰੰਤੂ ਜਨਮ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਦੰਦ ਸਨ। ਅਜੇਹੇ ਦੰਦ ਦੇਖਕੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਡਰੇ, ਅਰ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪੁਛਯਾ ਤਾਂ ਉਸ ਬੀ ਬਹੁਤ ਡਰਾਏ। ਉਸ ਆਖਯਾ ਇਹ ਬਾਲਕ ਘੋਰ ਉਪਦ੍ਰਵ ਦੇਣ ਹਾਰਾ ਕੁਲ ਗਾਰਕ ਹੈ ਭਲਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਖੂਹ ਖਾਤੇ ਕਿਤੇ ਸੁੱਟ ਆਓ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਬਹਕਾਏ ਮਾਪੇ ਬਹੁਤ ਡਰੇ, ਅਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਆਏ। ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਲੀਲਾ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹੀ ਦਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

† ਬਾਗਾਂ ਮੂਲੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਸਯਾਲ ਕੋਟੋਂ ਲਿਖਯਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਿਸ਼ਠ ੨੧੬॥

੫੬੮੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਏਸੇ ਰਸਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਪਿਛੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਏਹ ਬਾਲਕ ਪਿਆ। ਤੁਰਤ ਇਕ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਚੁਕ-ਵਾਯਾ,ਸਾਮਣੇ ਬਾਲਕ ਵੇਖਕੇ,ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਮੋਹਣਾ "ਸੁਥਰਾ" ਹੈ। ਤਦ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਰਸ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ ਅਰ ਪਾਲ ਲਿਆ। ਜਦ ਪੰਜਾਂਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਨਸੋ ਮਿਲੀ ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਲੈ ਗਏ। ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜਦ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਸਨ ਬੰਧੀ ਮਰ ਉਕਲ ਗਏ, ਇਸ ਜੋੜਾ ਧਨ ਮਾਲ ਸੀ ਉਹ ਉਜਾੜ ਪੁਜਾੜ, ਧਰਮਾਰਥ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤ ਆਪ ਫਿਰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਚਰਣੀ ਆਣ ਲੱਗਾ। ਆਏ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਜਾਣਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ ਆ ਭਈ "ਸ਼ਾਹ ਸੁਥਰੇ" ਤਦ ਤੇ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨਿਤ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ, ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੀ ਇਸ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ॥

ਪਿਛੋਂ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਰਿਹਾ, ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕੌਤਕ ਵਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅਜੇਹੀ ਬਰਕਤ ਪਈ ਜੋ ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਤੇ ਕਹੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਅਣੋਖੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ "ਚੌਂਕੇ ਦੀਏ ਬਿੱਲੀਏ! ਇਸ ਫਕਰ ਨੂੰ ਜੋ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਸੋ ਭਿਜਵਾ ਦੇ" ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਦਮਕ ਨਾਲ ਬੀ ਸਭ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਗਿਣਦਾ ਸੀ। ਅਜੇਹਾ ਤੌਰ ਦੇਖਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ "ਅਰੇ ਮਦਾਨ ਦੇ ਕੁੱਤੇ! ਖੜ੍ਹਾ ਰਹੁ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਖੁਚਿਆ ਜੂਠਾ ਕੂਠਾ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲ ਜਾਊ" ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗੀ ਤੇ ਆਖਓਸੁ ਕੇੜਾ ਤੂੰ ਬਾਲਕ ਹੈਂ, ਅਜੇਹਾ ਤਾਲੁਕ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਜਦ ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਮਾਲਕ ਫਕਰ ਨੂੰ ਦਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ,। ਇਸਤਰਾਂ ਜਦ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਤਕਰਾਰ ਵਧਿਆ ਤਦ ਝਟ ਨਾਲ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਲੀ ਲਾਹਕੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਅਰ ਆਖਿਆ ਜੇ ਤੇਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਬੁਲਾਉਣ ਤੇ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਬੁਲਾਉਣ ਤੇ ਪਾਸ ਆ ਜਾਵੇ ਗੀ। ਸੋ ਜਦ ਫਕੀਰ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਤਦ ਸੇਲੀ ਨਾ ਆਈ, ਜਦ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੁਲਾਈ ਤਾਂ ਝੱਟ ਪੱਟ ਇਸਦੇ ਗਲ ਆਣ ਪਈ। ਇਸ ਚਮਤਕਾਰ ਨਾਲ ਫਕੀਰ ਫਿੱਕਾ ਪਿਆ ਅਰ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਤਾਰਾ ਚਮਕ ਖਲੋਤਾ ਤਦ ਫਿਰ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫਕੀਰ ਦਾ ਡੰਡਾ ਬੀ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ, ਉਸ ਪਾਸ ਸੇਲੀ ਡੰਡਾ ਦੇਖਕੇ ਆਪ

ਬੀ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਦੇਕੇ ਸੇਵਕ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਤਦ ਤੇ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਅਰ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਸੁਥਰੇਸ਼ਾਹੀ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਇਉਂ ਇਹ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋ ਗਈ॥

ਫਿਰ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਬੀ ਬੜੇ ਕੌਤਕ ਦਿਖਾਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਿਦ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜੰਞੂ ਉਤਾਰਿਆ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੂਰ ਦੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਜੰਞੂ,ਗੂੰਹ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਕੇ ਆਣ ਆਖਯਾ ਲੈ ਮੇਰਾ ਬੀ ਤਿਲਕ ਚੱਟ ਅਰ ਜੰਞੂ ਤੋੜ ਨਹੀ ਤਾਂ ਇਹ ਭੈੜਾ ਸੰਕਲਪ ਛਡਦੇ। ਓਸੇ ਰਾਤ ਫਿਰ ਇਕ ਜੁੱਤੀ ਸਵਾ ਗਜ ਲੰਬੀ ਬਣਵਾਕੇ ਇਕ ਪੈਰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਰੱਖ ਆਯਾ,ਪ੍ਰਾਤਾ ਕਾਜ਼ੀ ਵਗੈਰਾ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਿਵਾਜ ਪੜਨ ਆਏ ਤਾਂ ਜੁਤੀ ਵਲ ਦੇਖ ਵਿਚਾਰਿਆ ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਜੁਤੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀ ਇਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਹੋਊ, ਤਦ ਚੁੰਮ ਚੱਟ ਸਬਨਾ ਸਿਜਦੇ ਕੀਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਮੇਤ ਅਨੇਕਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਖੀ ਦਿਨ ਚੜੇ ਦੂਸਰਾ ਪੈਰ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਲਾਠੀ ਵਿਚ ਅੜਾਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਹੋਕਾ ਦਿਤਾ ਭਈ ਮੇਰੀ ਜੁੱਤੀ ਰਾਤੀ ਕੁੱਤਾ ਕੁੱਤੀ ਕੋਈ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਨੇ ਦੇਖੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੱਸੇ ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਮੇਤ ਕਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਇਹ ਕਰਤੂਤ ਦੇਖਕੇ ਭਾਰੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ।ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੁਥਰੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਧਮਕਾਯਾ ਭਈ ਤੂੰ ਬੇਹੂਦਾ ਸ਼ੋਰ ਕਰੇਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ? ਭਲਾ ਜੇ ਉਹ ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਪੈਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਅਰ ਤੇਰੇ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮਾਰਿਆ ਕਰੇਂ ਨਾ ਜਾਵੇਂ?ਇਸ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ਜੀ ਝਟ ਮਾਰਿਆ ਜਾਮਾਂ।ਸੋ ਜਦ ਮੰਗਾਕੇ ਪੈਰੀਂ ਪੁਆਈ ਤਾਂ ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਮੇਚ ਆਈ ਤਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਲੀ ਅਰ ਕਰਾਮਾਤੀ ਜਾਣਿਆ, ਆਪ ਮਜ਼ਬੀ ਖਯਾਲ ਛਡਕੇ ਇਸਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਦੇਣੀ ਕਹੀ ਪਰੰਤੂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾਂ ਲਿਖਾ ਲਿਆ ਜੋੜੇ ਹੁਣ ਤਕ ਸੁਥਰੇ ਡੰਡੇ ਬਜਾਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। (ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਧੇਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ)। ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਰਜਾਲ ਨਾਮ ਦਾ ਚੇਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ੧੭੩੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ੫੬ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ। ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਕ ਗੁਟਕਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੋ ਇਸ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫਿਰ ਸਹਜਾਨੰਦ ਸ਼ਾਹ, ਤੇ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੋ ਚੇਲੇ ਕੀਤੇ ਇਸਤਰਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਇੱਕ ਬਾਰ ਝੰਗੜਸ਼ਾਹ ਜ੍ਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਮੋਹਰੇ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਪਰ ਡੰਡਾ ਬਜਾਕੇ ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਗਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਅਡੋਲ ਨਿਸਚੇ ਵੱਲ ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੇਖਕੇ ਦੂਸਰਾ ਡੰਡਾ ਮੰਦਿਰੋਂ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਦੋ ਡੰਡੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਹਵਨ ਕੁੰਡ ਦੀ ਵਿਭੂਤ ਦਿੱਤੀ ਸੋ ਮੱਥੇ ਤਿਲਕ ਕੀਤਾ।

ਇਸਤੇ ਹੀ ਹੁਣ ਇਹ ਕਾਲਾ ਤਿਲਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਸੰਕੇਤ

ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਿਲਾਕੇ ਚੇਲਾ ਕਰਨਾ ਸਤਨਾਮ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣਾ, ਪਰਮੇਸੁਰ ਗੁਰੂ ਅਰ ਦੇਵੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣਾ,ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਹੱਟੀਓਂ ਮੰਗਣੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਤ ਨਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖਕੇ ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਹੈ। ਮਦ ਮਾਂਸ ਖਾਣਾ ਮਨਾ ਨਹੀਂ, ਨਾਂ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰਨਾ ਨਿਖੇਧ ਹੈ। ਭੰਗ ਚਰਸ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਰਹਿਣਾ, ਵਿਦਯਾ ਵਲ ਨਾਂ ਦੇਖਣਾਂ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਭੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਾਕਤ, ਵਰੀਕਰੀ ਮਤ

ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ (ਲਛਮੀ) ਦੀ ਹੀ ਕੇਵਲ ਮਾਨਤਾ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਨੇ ਜੇੜੇ ਨਿਰੋਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸ਼ਾਕਤ, ਜੇੜੇ ਗੇਰੂ ਰੰਗੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਥੈਂਡੇ ਝੋਲੀਆਂ ਲੈਕੇ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵਰੀਕਰੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਉਂ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਮਤ ਬੰਬਈ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਿਵ ਨਾਰੈਣੀ ਮਤ

ਇਹ ਮਤ ਸ਼ਾਕਤ ਮਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਹੈ,ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਅਨਾਹਦ ਸਬਦ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਯੋਗ ਕਰਨਾ ਮੁਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨੀ ਮੁਖ ਹੈ ਅਰ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਨਾਰਾਯਣ ਇਕ ਜੋਤ ਹਨ।

ਸਹੇਜੀ

ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਪਤੀ ਉਹੀ ਪੁਰਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਪਤੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਚੇਲੀ ਰਾਧਾ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਦੀਖਿਆ ਗੁਰੂ, ਦੂਜਾ ਸਿਖਿਆ ਗੁਰੂ। ਦੀਖ੍ਯਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਖ੍ਯਾ ਗੁਰੂ ਬੜਾ ਹੈ। ਸਹਜ ਸਾਧਨ ਇਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਸਾਧਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੰਜ ਆਸਰੇ ਹਨ। ੧ ਨਾਮ ਆਸਰੇ, ੨ ਮੰਤ੍ਰ ਆਸਰੇ, ੩ ਭਾਵ ਆਸਰੇ,੪ ਪ੍ਰੇਮ ਆਸਰੇ,ਅਰ ੫ ਰਸ ਆਸਰੇ, ਸੋ ਇਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਆਸਰੇ ਅਰ ਰਸ ਆਸਰੇ ਦੋਨੋਂ ਵਧਕੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰੀ ਮਿਲਾਪ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਧਨਾ ਆਪਣੀ ਅਰ ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਹੋਸਕਦੀ ਹੈ । ਪਰਾਈ ਦਾ ਰਸ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਚਾਹੇ ਐਸੀ ਸਾਧਨਾ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ

ਹਰਇਕ ਚੇਲੀ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਧਾ ਅਰ ਦੂਸਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਮਾਨ ਸਮਝਕੇ ਰਸ ਲੀਲ੍ਹਾ ਕਰੇ ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸਹਜ ਸਾਧਨ ਹੈ ਇਸੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਂਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਸਾਂਈਂ ਤੇ ਦਰਵੇਸ ਇਕ ਦੇ ਹੀ ਹਾਮੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਭੇਦ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਤ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਪਾਠ ਹਰ ਰੋਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ–

ਬਰਹੱਕ, "ਲਾਇਲਾਹਾ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲ ਇਲਾ, ਦੂਆ ਦਰਵੇਸ਼ ਰਹਮ ਅੱਲਾ, ਕਦਮ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਰਦ ਬਲਾਇ। ਭਲਾ ਹੈ ਸੌਦਾ ਕਰ ਨਫਾ ਹੈ, ਸਾਬ ਦੇ ਔਰ ਸਾਬਲੇ ਅੱਲਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੈ ਹਜ਼ਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਮੈ ਕੋਈ ਸਖੀ ਮਰਦਹੈ ਉਨ ਪਰ ਖੁਦਾ ਕੀ ਬੜੀ ਮਦਦ ਹੈ।" ਖੁਦਾ ਕੀ ਖੁਦਾਈ ਮੈ ਚਾਰਾ ਨਹੀ ਹੈ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ। ਇਤਜਾਦੀ, ਅਧਿਕ ਰਹੋ। ਇਹ ਪਦ ਗੌਂਦੇ ਹਨ:–

ਸਾਂਈ ਹਮਾਰਾ ਬਨੀਆਂ ਸਹਜ ਕਰੇ ਬਜੋਪਾਰ। ਔਰ ਬਨ ਡੰਡੀ ਔਰ ਬਨ ਤਰਾਜੂ ਤੋਲਿਆ ਹੈ ਜਗਤ ਸੰਸਾਰ। ਕਜਾ ਹਿੰਦੂ ਕਜਾ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਮਿਲ ਜੁਲਕੇ ਕਰ ਸਾਂਈ ਜੀ ਦਾ ਕਾਮ। ਮੈਲਾ ਵੇਸ ਮੰਗ ਖਾਣਾ ਹੀ ਨਿਜ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਹੈ॥

ਸਾਹਿਬ ਧਨੀ ਮਤ

ਇਹ ਸਭ ਸਾਹਿਬ ਧਨੀ ਨਾਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਿਨਾ ਕੁਛ ਮੂਰਤੀ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ। ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੀ ਮੰਤ੍ਰ ਪਿਛੋਂ ਪੂਜਣਾ ਕੁਛ ਮੁਜ਼ਾਯਕਾ ਨਹੀਂ। ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘੱਟ ਹੈ।

ਸੰਤਰਾਮ ਮਤ

ਸੰਤਰਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਬਿੱਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਚਲਦਾ ਸੀ, ਕਿ–

ਅਲਖ ਅਨੀਹ ਜੋ ਅਮਲ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਅਜ,
ਅਨੁਭਵ ਗੰਮ ਤ੍ਰਿਦ ਏਸ ਕੋ ਸੁਮਰੀਏ।
ਅਗੁਣ ਅਦ੍ਵੈਤ ਜੋ ਅਨਾਮਯ ਅਖੰਡ ਨਿਰ,
ਬਾਧ ਸੁਖਰਾਸੀ ਪਲ ਏਕ ਨਾ ਬਿਸਰੀਏ।
ਸੁਕਵਿ ਗੋਪਾਲ ਬਾਰ ਬੀਚ ਮੈ ਨ ਭੇਦ ਸਦਾ,
ਸੋਤੇ ਤਾਹੀ ਤੋਯ ਮੇਂ ਨਾ ਭੇਦ ਡਰ ਕਰੀਏ।

ਮਨ "ਗੋ ਅਤੀਤ ਜੋ ਅਨੁਪਮ ਅਰੂਪ ਐਸੇ,
ਵੈਸੇ ਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਸਦਾ ਹੀ ਧਯਾਨ ਧਰੀਏ ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ, ਸਮਾ ਪਾਇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਆਣ ਸੇਵਕ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੱਦੀ ਨੜੀਆਦ ਸ਼ਹਿਰ ਅਹਮਦਾ ਬਾਦ ਪਾਸ ਨਿਯਤ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਸਥਾਨ ਉਮਰੇਠਾ,ਬੜੋਦਾ ਵਿਚ ਬੀ ਹਨ।

ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਤੇ ਗੱਦੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਦੇ ਚਾਰੋ ਤਰਫ ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭ ਰੱਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਧੂ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਬੈਠਕੇ ਸੰਤਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦੇ ਹਨ । ਆਏ ਅਥਿਤੀ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਤੇ ਵਿਸ਼੍ਰਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਗਲ ਵਿਚ ਕੰਠੀ ਪੌਂਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਜ ਬੁੱਧੀ ਹੈ, ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਆਕੇ ਪੂਜਾ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚ ਵਿਦਜਾ ਪੜ੍ਹਨੀ ਮਨਾ ਹੈ॥

ਸਖੀਭਾਵਕ ਮਤ

ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬਿੰਦਾਬਨ ਵਿਖੇ ਅਧਿਕ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਗੁਸਾਂਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪਤੀ ਤੇ ਆਪਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਖੀ ਭਾਵ ਸਹੇਲੀ ਸਮਝਕੇ ਭੇਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਬਣਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਪਜਾਰੀਆਂ ਚੌਦਾਂ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਚੌਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ੮ ਸਖੀ ਆਂ ਦਾ ਪਦ (ਰੁਤਬਾ) ਉੱਚਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ,ਕਿ –

੧ ਲਲਤਾ, ੨ ਵਿਸਖਜਾ, ੩ ਸੁਚਤੁਰਾ, ੪ ਚੰਪਕਲਤਾ, ੫ ਰੰਗਾ-ਦੇਵੀ, ੬ ਸੁਦੇਵੀ, ੭ ਤੁੰਗਾਵਿਦਜਾ, ੮ ਇੰਦ੍ਰ ਬਿਜਜਾ।

ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪਦ ਵਾਲੀਆਂ ਛੇ ਸਖੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ–

੧ ਅਨੰਗ ਮੰਜਰੀ, ੨ ਸ੍ਰੀਰੂਪ ਮੰਜਰੀ,੩ ਸ੍ਰੀ ਰਸ ਮੰਜਰੀ, ੪ ਸ੍ਰੀ ਰਤੀ ਮੰਜਰੀ, ੫ ਲਵੰਗ ਮੰਜਰੀ॥

ਇਨਾਂ ਚੌਦਾਂ ਸਖੀਆਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਪਾਨ ਬਨਾਉਂਣੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਆਦਿ।

ਹੁਣ ਸਖੀ ਭਾਵਕ ਵੈਸ਼ਨੋਂ ਉਹ ਹਨ ਜੇੜ੍ਹੇ ਆਪਣੇ ਤਾਂਈ ਇਨਾਂ ਸਖੀਆਂ ਦੇ ਕਾਯਮ ਮੁਕਾਮ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ੨ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਹੋਣੇ ਤੇ ਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਨਾਨੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਲੋਗ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਜੇ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰੌਂਦੇ। ਇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਬੀ ਸਖੀ

ਤੇ ਚੇਲਾ ਬੀ ਸਖੀ ਹੀ ਹੈ। ਜੈਪੁਰ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਧਨ ਪੰਥੀਏ

ਸਧਨਾ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਕਸਾਈ ਸੀ! ਇਹ ਆਪ ਤਾਂ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਰਦਾ, ਪਰੰਤੂ ਹੋਰ ਕਸਾਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੁੱਲ ਲੈਕੇ ਮਾਸ ਵੇਚਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸਾਧੂ ਇਸ ਪਾਸ ਆਨ ਰਿਹਾ, ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰੇ। ਉਸਨੇ ਸਧਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ, ਅਰ ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪੂਜਿਆ ਕਰੇ। ਅਜੇਹਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਸੇਵਨ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਛਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਮਨੋਂ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਇਹ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਇਸ ਪਰ ਮੋਹਤ ਹੋਗਈ। ਉਸ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਭਾਵ ਸਧਨ ਨੂੰ ਕਹਸੁਣਾਯਾ ਤਾਂ ਸਧਨ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਦਾ ਮਰ ਜਾਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਗਈ ਅਰ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਆਈ, ਮੁੜ ਸਧਨ ਪਾਸ ਆਕੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੁਣਾਯਾ। ਸਧਨ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਚੁੱਪ ਦਾ ਚੁੱਪ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ ਅਰ ਉਸ ਰੰਨ ਵੱਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਰੰਨ ਰਾਜਾ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪਿੱਟੀ ਅਰ ਛੱਤੀ ਛੱਤੀ ਸੌ ਗਲ ਦੁਖਾਵੀਂ ਦੱਸੀ। ਫਿਰ ਸਧਨ ਬੀ ਇਦਾਲਤ ਵਿਚ ਬੁਲਾਯਾ, ਪੇਸ਼ ਹੋਕੇ ਚੁਪ ਚਾਪ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਵੇਖਕੇ ਨਿਹੈਤ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਜਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕੱਟ ਦਿਓ। ਹੱਥ ਕੱਟੇ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਸੜਕੇ ਸਤੀ ਹੋ ਮੁਈ। ਸਧਨ ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਘਟਨਾ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਯਾ ਟੂੰਡ ਪਰ ਟੂੰਡ ਮਾਰਕੇ ਬੋਲਿਆ ਕਿ:—

ਤ੍ਰਿਯਾ ਚਰਿੱਤ੍ਰ ਜਾਨੈ ਨਹੀਂ ਕੋਈ।
ਪਤੀ ਮਾਰ ਸਤੀ ਕਿਉਂ ਹੋਈ॥

ਇਤਨਾ ਆਖਦੇ ਹੀ ਸਧਨ ਦੇ ਹੱਥ ਜਿਉਂ ਕੇ ਤਿਉਂ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਅਸਚਰਜ ਕੌਤਕ ਦੇਖਕੇ ਲੋਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਏ ਸਧਨ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਆ ਲੱਗੇ। ਅਰ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤੀ ਔਤਾਰੀ ਜੀਵ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਚੇਲੇ ਹੋਗਏ, ਉਹ ਸਭ ਸਧਨ ਪੰਥੀਏ ਕਹਾਏ।

ਸ਼ਾਕਤ ਮਤ

ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਮਤ ਸ਼ਾਕਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਸਮਾਂ ਬੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦੇ ਹਰਇਕ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਇਕ ੨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਸਰਸ੍ਵਤੀ,ਬਿਸ਼ਨੁ ਦੀ ਲਛਮੀ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੀ ਪਾਰਬਤੀ। ਪਰੰਤੂ ਏਥੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਕਤੀ ਪਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਦਸ ਨਾਮ ਬੁਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਹੇ ਕਿ —

੧ ਕਾਲੀ, ੨ ਤਾਰਾ, ੩ ਉਮਾ, ੪ ਦੁਰਗਾ, ੫ ਭਵਾਨੀ,
੬ ਸਤੀ,੭ ਅੰਨਪੂਰਣਾ,੮ ਭਗਉਤੀ,੯ ਪਾਰਬਤੀ, ੧੦ਦੇਵੀ,

ਇਸੀ ਨੂੰ ਦਸ ਮਹਾਂ ਵਿਦਜਾ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਅਧਿਕ ਹਾਲ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ "ਸ਼ਾਕਤ ਪ੍ਰਮੋਦ" ਪੁਸਤਕ।

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੈਥੁਲ, ਉਤਕਲ,ਅਰ ਵੈਂਗ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਖੇ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ, ਅਰ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ ਜੰਤ੍ਰ, ਹੋਰ ਮਾਰਨ, ਮੋਹਨ, ਉਚਾਟਨ, ਵਸੀਕਰਨ ਆਦਿ ਚਮਤਕਾਰ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੇਲਾ ਬਣੌਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ "ਦੈਂਦੁਰਗਾਯੈ ਨਮਹ"। "ਭੈਰਵਾ ਯੈ ਨਮਹ" "ਐਂ ਹ੍ਰੀਂ, ਕਲੀਂ,ਚਾਮੁੰਡਾ ਯੇ"ਵਿੱਚੇ,ਇਤਜਾਦਿ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਵੇਂਗਾਲ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਏਕਾਖਜਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਉਪ-ਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:—

"ਹ੍ਰੀਂ, ਸ੍ਰੀਂ, ਕ੍ਰੀਂ" (ਦੇਖੋ ਸ਼ਾਵਰਤੰਤ੍ਰ, ਬੰ੦ ਪ੍ਰਕੀ. ਪ੍ਰਿ ੪੪)ਆਦਿ

ਸਭ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਤੇ ਇਸ਼ਟ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਲੀ ਨਾਮ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰ ਮਿਲੇ ਉਸਦਾ ਇਸ਼ਟ ਕਾਲੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਦੁਰਗਾ ਨਾਮ ਤੇ ਮਿਲੇ ਉਸ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਦੁਰਗਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਸ਼ਾਕਤਾਂ ਦੀ ਘਰੋਗੀ ਰਸਮ ਸ਼੍ਰਾਧ ਤੇ ਬਿਨਾ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾ ਮਨਾਈ ਜਾਵੇ। ਅਰ ਫਿਰ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾਜਾਵੇ।

ਸ਼ਾਕਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਵੇਦ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਗੋਂ ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਖ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋਕੀਆਂ ਅੰਦਾਜ ਵਿਚ ੬੪ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਵੇਦ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮੂਰਤੀ ਘਾਸ ਯਾ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਾਕੇ ਆਸਨ ਪਰ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰ ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਤਕ ਉਹ ਮੂਰਤੀ ਇਕ ਮੁਰਦੇ ਦੀ ਲੋਥ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਜਦ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹਾਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਹੋਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਮੂਰਤੀ ਵਿਚ ਜਾਗਤੀ ਜੋਤ ਦੇਵੀ ਆਈ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਫਿਰ ਦੇਵੀ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਅਰਥ ਪਾਦਜ ਅਰਘ ਦਿੰਦੇ ਭਾਵ ਪੈਰ ਧੋਣ ਵਾਸਤੇ ਜਲ ਅਰ ਅਰਘ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਨਾਨ ਵਾਸਤੇ ਜਲ, ਓਛਨੇ ਵਾਸਤੇ ਬਸਤ੍ਰ, ਧੂਪ ਦੀਪ ਨੈਵੇਦਜ ਬੀ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਯ ਬਲੀਦਾਨ ਅਤਯੰਤ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਫਿਰ ਬਕਰੇ ਬਲੀਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਭੈਂਸੇ (ਮਹਿੰ) ਅਰ ਕਦੇ ੨ ੦ਮਾਨਸਕ ਬਲੀ ਬੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸ਼ੂਬ ਦਾ ਨੈਵੇਦਜ ਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛੋਂ ਦੇਵੀ ਦੀ ਸ਼ਾਇਸ ਬੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਹੜੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ 'ਚੰਡੀ' ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ॥

ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇਵੀ ਪੂਜਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਪੂਜਾ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਤੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੂਜਾ ਹੈ। ਅਰ ਅੰਤ੍ਰੀਵ (ਗੁਪਤ) ਪੂਜਾ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਕੇਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲਟ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਨਾਂ ਸੰਕੇਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਜਾਨਨੇ ਇਕ ਬੜੀ ਕਠਨਾਈ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਾਲੀ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਕ੍ਰੀਂ"। ਭੁਵਨੇਸ੍ਵਰੀ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਹ੍ਰੀਂ"। ਲਖਮੀ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਸ੍ਰੀਂ" ਤਾਰਾ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਹ੍ਰੈਂਹ੍ਰੀ"। ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਦਾ "ਹੂੰਫਟ" ਦੁਰਗਾ ਦਾ "ਓਂ ਹ੍ਰੀਂ ਦੌਂ ਦੁਰਗਾਯ ਨਮਃ" ਵਾਗੇਸ੍ਵਰੀ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਬਦ ਬਦ ਬਾਗਬਾਵਨੀ ਸ੍ਵਾਹਾ"। ਪਾਰੀਜਾਤ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਦਾ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਓਂ ਹ੍ਰੀਂ ਹੰ ਸੋਐਂ ਹ੍ਰੀਂ ਸਰਸ੍ਵਤੈਈ ਨਮਃ" ਆਦਿ ੨।

ਜਿਸਤਰਾਂ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਨਾਮਾਂ ਵਾ ਰੂਪਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੰਕੇਤੀ ਮੰਤ੍ਰ ਹਨ, ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੁਦੀਆਂ ੨ ਰਸਮਾਂ ਯਾ ਕਾਰਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬੀ ਸੰਕੇਤ ਨਿਯਤ ਹਨ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ "ਸੰਭੂ ਕੁਸ਼ਮ" ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ "ਪਲੌਂ, ਸਲੌਂ, ਮਲੌਂ, ਸ਼ਲੌਂ ਸ੍ਵਾਹਾ" ਹੈ। ਇਸਤਰਾਂ ਸ਼ੂਬ ਉਤੇਂ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾ

੦ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਬਸਤਰ ਸਟੇਟ ਵਿਚ ਕਾਲੀ ਦੰਤੇਸ੍ਵਰੀ ਦੀ ਮਾਨਸਕ ਬਲੀ ੧੮੪੨ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੰਦ ਕੀਤੀ। ਇਸਤੇ ਹੁਣ ਨਰ-ਬਲੀ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ॥

ਟਾਲਨੇ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ "ਓਂ ਬਾਂ ਬੀਂ, ਬੌਂ, ਬੀਂ ਬੌਂ" ਹੈ। ਤੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਟਾਲਨੇ ਦਾ "ਓਂ, ਸਾਂ, ਸ਼ੈਂ, ਸੌਂ, ਸ਼ੀਂ, ਸ਼ੌਂ, ਸ਼ਾਹਾਂ" ਹੈ। ਹੋਰ ਬੀ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰੱਖਣੇ ਖਾਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਸੰਕੇਤ ਕਲਪੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਿ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਆਪ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ:-

ਸੰਕੇਤੀ ਨਾਮ	ਲੌਕਿਕ ਅਰਥ	ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਭਾਵ
ਕੁਹ ਪੁਸ਼ਪ	ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਫੁੱਲ	ਕੰਜਰੀ ਦੇ ਰਿਤੂ ਦਾ ਲੋਹੂ
ਕੁੰਡ ਪੁਸ਼ਪ	ਕੁੰਡ ਦੇ ਫੁੱਲ	ਖਸਮ (ਪਤੀ) ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ
ਸ੍ਵੈਭੂ ਪੁਸ਼ਪ	ਆਪੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਫੁੱਲ	ਰਿਤੂਵੰਤੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਭਾਵ ਰਿਤੂ ਦਾ ਲਹੂ ਜੇੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵੇ
ਗੋਲਕ ਪੁਸ਼ਪ	ਗੋਲੇ ਦਾ ਫੁੱਲ	ਰੰਡੀ ਔਰਤ ਦਾ ਖ਼ੂਨ
ਬੱਜ੍ਰ ਪੁਸ਼ਪ	ਬੱਜ੍ਰ ਦਾ ਫੁੱਲ	ਚੰਡਾਲੀ ਦਾ ਰਿਤੂ

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸ਼ਾਕਤ ਲੋਗ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਕ "ਪਸ਼ੁਭਾਉ" ਦੂਜੇ ਨੂੰ "ਬੀਰਭਾਉ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸੋਈ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਖੇ ਪਸ਼ੂਵਾਚਾਰੀ ਅਰ ਬੀਰਾਚਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੇਦ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਰਾਚਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਪੀਤਾ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਪਸ਼ਵਾਚਾਰ ਵਿਚ ਬਰਜਤ ਹੈ॥

ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਚਾਰਾਂ ਨੂੰ "ਕੁਲਾਰਣਵ ਤੰਤ੍ਰ" ਵਿਚ ਸੱਤ ਅਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ-

੧ ਵੇਦਾਚਾਰ, ੨ ਵੈਸ਼ਨੋ ਅਚਾਰ, ੩ ਸ਼ਿਵਾਚਾਰ, ੪ ਦੱਖਣਾਚਾਰ, ੫ ਵਾਮਾਚਾਰ, ੬ ਸਿਧਾਂਤਾਚਾਰ ਤੇ ੭ ਕੌਲਾਚਾਰ ॥

ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਵੈਸ਼ਨੋਅਚਾਰ, ਵੇਦਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਾਚਾਰ, ਵੈਸ਼ਨਵਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ। ਦਖਣਾਚਾਰ, ਸ਼ਿਵਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ। ਵਾਮਾਚਾਰ, ਦਖਣਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਾਚਾਰ, ਵਾਮਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ ਅਰ ਕੌਲਾਚਾਰ, ਸਿਧਾਂਤਾਚਾਰ ਨਾਲੋਂ ਉਤਮ ਹੈ। ਕੌਲਾਚਾਰ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਕੋਈ ਅਚਾਰ ਨਹੀ ਹੈ। ਤਸੱਲੀ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਕੁਲਾਰਣਵ ਤੰਤ੍ਰ ਪਾਂਚਵਾਂ ਖੰਡ॥

(੧) ਵੇਦਾਚਾਰ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਭਾਵ ਨਹੀ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੇਦਾਚਾਰ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ–

ਸਾਧਕ–ਬ੍ਰਹਮ ਮਹੂਰਤ ਉਠਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅਨੰਦਨਾਥ ਸਬਦ ਬੋਲਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ, ਅਰ ਹਜਾਰ ਦਲ ਪਦਮ ਵਿਖੇ ਧਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜ ਉਪਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰੇ ਅਰ ਬਾਗ………ਜਪਦਾ ਹੋਯਾ ਪਰਮ ਕਲਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰੇ,ਆਦਿਕ। ਦੇਖੋ ਨਿੱਤਜ ਤੰਤ੍ਰ ॥

(੨) ਵੈਸ਼ਨਵਾਚਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਲੇਖ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦਾਚਾਰ ਦੀ ਰੀਤੀ ਵਿਖੇ ਲਗੇ ਰਹੋ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਬੰਧ ਨਾ ਕਰੋ ਅਰ ਇਸਦੀ ਚਿਤਵਣੀ ਭੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਹਸਨਾ, ਨਿੰਦਾ, ਕੁਟਿਲਤਾ,ਮਾਂਸ ਭੋਜਨ, ਬਰਜ ਰਖੋ। ਦੇਖੋ ਨਿੱਤਜ ਤੰਤ੍ਰ, ਪਟਿਲ ੧।

(੩) ਸ਼ਿਵਾਚਾਰੀ–ਵੇਦਾਚਾਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸ਼ਿਵ ਅਰ ਸ਼ਾਕਤਾਂ ਦਾ ਨਿਯਮ ਠਹਰਾਯਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਕਤ ਲੋਕ ਇਸ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ-ਹਤਯਾ ਕਰਨ। ਦੇਖੋ ਨਿਤਜ ਤੰਤ੍ਰ,ਪਟਲ ੧॥

(੪) †ਦਖਣਾਚਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਧਨਾ ਦਖਣਾਚਾਰ ਹੈ ਇਹ ਬੀ ਵੇਦਾ-ਚਾਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰੀ (ਦੇਵੀ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੇ, ਅਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗਾਂਜਾ ਪੀਕੇ ਏਕਾਗ੍ਰ ਮਨ ਹੋਏ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪ ਕਰੇ। ਦੇਖੋ ਨਿਤਜ ਤੰਤ੍ਰ, ਪਟਲ ੧

(੫) ਵਾਮਾਚਾਰ–ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਤੱਤ (੫ ਮਕਾਰ) ਅਰ ਕੁਹ ਪੁਸ਼ਪ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ। ਇਸਤਰਾਂ ਕਰਨੇ ਤੇ ਵਾਮਾਚਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਾਮਾ ਬਣ ਕਰ ਪਰਮਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੇ। ਦੇਖੋ ਅਚਾਰ ਭੇਦ ਤੰਤ੍ਰ।

(੬) ਸਿਧਾਂਤਾ ਆਚਾਰ–ਸ਼ੁਧ ਅਸ਼ੁਧ ਸਭ ਬਸਤੂ ਸੋਧਨ ਤੇ ,ਹੀ ਸੁਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਏਹੋ ਸਿਧਾਂਤਾਚਾਰ ਦਾ ਲੱਛਣ ਯਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਧ ਅਸ਼ੁਧ ਜੋ ਬੀ ਕੁਛ ਹੈ ਸਭ ਕੁਛ ਇਕ ਕਰਨਾ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਜੋੜਾ ਹਰ ਵਕਤ ਪੂਜਾ ਵਿਖੇ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭਗਤਪਨ ਜਾਹਰ ਕਰਨਾ ਅਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬ ਆਦਿ ਪੀ ਪੁਆਕੇ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਐਸਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਚਾਰੀ ਸਭ ਫਲ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਸਮਯਾਚਾਰ ਤੰਤ੍ਰ, ਪਟਲ ੨।

(੭) ਕੌਲਾਚਾਰ–ਕੌਲਾਚਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਦਾ ਬੀ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਥਾਨ, ਅਸਥਾਨ, ਕਾਲ ਅਕਾਲ, ਕਰਮ, ਅਕਰਮ ਆਦਿ ਕਿਸੀ ਬਾਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਯੋਂਕਿ ਇਸ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾ ਮੰਤ੍ਰ ਸਾਧਨ

†ਮਦ ਮਾਂਸ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਰਸਤ ਹੈ ਓਹੀ ਦਖਣਾਚਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਤੂ ਬਲੀ ਦਾਨ ਇਹ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਂਤਕੀ।

ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਾਲ ਦਾ ਕੁਛ ਨਿਯਮ ਨਹੀ, ਤਿਥੀ ਵਿਚਾਰ ਬੀ ਬਰਜਤ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਗੁਪਤ ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਿਤੇ ਭੂਤ ਕਿਤੇ ਪਿਸਾਚ ਦੀ ਤਰਾਂ ਭਿੰਨ ੨ ਭੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਰ ਵਿਚਰਦਾ ਚਿਕੜ ਅਰ ਚੰਨਣ,ਸਤ੍ਰ, ਮਿਤ੍ਰ,ਘਰ, ਮਸਾਣ ਵਿੱਚ ਸੋਨਾਂ ਆਦਿ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਕੌਲ ਕਹੌਂਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਨਿਤ੍ਰਜ ਤੰਤ੍ਰ, ਪਟਲ ੩

ਬਲੀ ਦਾਨ

ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਖੇ ਬਲੀ ਦਾਨ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਦਾਰਥ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਬਾਤ ਪੂਰਬ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਫਿਰ ਬੀ ਇਤਨਾ ਕਹਿਨਾ ਹੈ ਕਿ ਬੀਰਾਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮਦ ਮਾਂਸ ਸੇਵਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਪਸੁਵਾਚਾਰੀ ਇਸਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਪਸੂਆਂ ਦਾ ਬਲੀ ਦਾਨ ਦੋਨਾਂ ਅਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਯੋਗਜ ਹੈ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਜੀਵ ਬਲੀ ਦਾਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੋਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ:-

ਚਿੱੜੀ, ਕੱਛੂ, ਨਾਕੂ, ਸੌ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੱਛੀ, ਹਰਨ, ਗਾਇ,ਭੈਂਸ, ਗੋਹ, ਬਕਰਾ, ਨਿਉਲ, ਸੂਰ, ਗੈਂਡਾ, ਹਾਥੀ ਦਾ ਬੱਚਾ, ਸ਼ੇਰ, ਮਨੁੱਖ, ਤੇ ਆਪਨੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਲਹੂ,ਇਹ ਸਭ ਚੰਡੀ ਭੈਰੋਂ ਆਦਿ ਦੀ ਬਲੀ ਹਨ।ਬਲੀਦਾਨ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਸੁਰਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਕਾਲੀ ਪੁਰਾਣ। ਪਰੰਤੂ ਬਾਜੇ ੨ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਲੇਖ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਲੀ ਦਾ ਹੈ ਜੇੜ੍ਹੀ ਰਾਜਸਕ ਅਰ ਸਾਤਕ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਹੂ ਬਹਾਯਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਰਾਜਸਕ ਬਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੂਨ ਨਾ ਬਹਾਯਾ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸਾਤਕ ਬਲੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਤ-ਕੀ ਬਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਗ, ਖੀਰ, ਘ੍ਰਿਤ, ਸ਼ਕ੍ਰ, ਤੇ ਸਹਤ ਆਦਿ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਖੋ ਸਮਯਾਚਾਰ ਤੰਤ੍ਰ। ਸਨਾਤਨ ਮਤ ਦੀ ਬੀ ਕਮੀ ਨਹੀ ਹੈ ॥

ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਇਹ ਮਤ ਬੰਗਾਲ ਵਿਖੇ ਅਧਿਕ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਸਮਾਲੋਚਨਾ ਰਮਾ ਨਾਥ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਆਪਣੇ "ਬੰਗ ਬਰਣਨ" ਨਾਮ ਦੀ ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸਤਰਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ:- ਦੋਹਰਾ

ਰੂਪ ਵਿਸੇਖ ਵਿਸੇਖ ਧਨ, ਭੂਮਿ ਸੁਹਾਵਨ ਦੇਸ਼ ॥
ਜਾਇ ਕਰੈਂ ਯਾਤੇ ਅਬੈ, ਪੂਰਬ ਕੋ ਪਰਦੇਸ਼ ॥

ਕਬਿਤ

ਤਾਫਤਾ ਅਰ ਵਾਫਤਾ ਮੁਸੱਜਰ ਸ੍ਰੀ ਸਾਫ ਫਲ,
ਮਾਲ ਅਰਕੇਸੀ ਪਟ ਨਾਨਾ ਸੁਖਦਾਈਏ।
ਸਰਸ ਕ੍ਰਿਪਾਣ ਤਰਕਸਰੁ ਕਮਾਣ ਬਾਣ,
ਜਰਕਸੀ ਚੀਰ ਹੀਰਾ ਜਹਾਂ ਜਾਇ ਲਾਈਏ।

ਸੁ ਕਵਿ ਗੋਪਾਲ ਫੁਲਬਾਰੀ ਧਾਮ ਧਾਮ ਅੰਬ,
ਸ੍ਰੀ ਫਲ ਕਦੰਬ ਪੌੜਾ ਪਾਨਨ ਕੋ ਖਾਈਏ।
ਲਾਂਬੇ ਹੋਤ ਬੇਸ਼ ਮਿਲੇ ਤੰਦੁਲ ਅਸ਼ੇਸ਼ ਯਾਂਤੇ,
ਪੂਰਬ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਖ ਪਾਈਏ।
ਇਸ ਸ਼ਾਕਤ ਮਤ ਵਿਚ ਸੱਭੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹਨ ਸਾਧੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ॥

ਸਤ ਕਰਤਾਰੀਏ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ ਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਹਾਰਾ ਇਕ ਸੰਗਤੀਆ ਨਾਮ ਸੋਢੀ ੧੬੫੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ, ਪੰਜਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਆਯਾ ਅਰ ਮਨ ਵਿਚ ਚਾਉ ਧਾਰਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਅਰ ਮੂੰਹੋਂ ਸਤਕਰਤਾਰ ਬੋਲੇ। ਗੁਰੂ ਜੀਨੇ ਉਸਦੀ ਅਜੇਹੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇਖਕੇ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨਹੋਕੇ ਵਰ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਵਰ ਦਾਨ ਪਾਕੇ ਉਸਦਾ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ ਵਧ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰਖਿਆ ਅਰ ਫੇਰਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾਜੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਝੱਟ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ ਸੰਗਤ ਦਾਸ ਖਤ੍ਰੀ ਚੇਲਾ ਆਣ ਹੋਯਾ, ਉਸਨੂੰ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਦੇਕੇ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾ ਅਜਮਤੀ ਥਾਪ ਆਪ ਸੰਸਾਰਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਿੱਠ ਦੇ ਗਿਆ। ਸੰਗਤ ਦਾਸ ਇਕ ਚੌਬਾਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹੇ, ਉਮਰ ੧੩੦ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਈ। ਭਾਵੇਂ ਕਰਾਮਾਤ ਉਸ ਵਿਚ ਬੀ ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਇਉਂ ਗੁਪਤ ਰਖੀ ਜਿਸਤਰਾਂ ਦੀਵਾ ਬਾਲਕੇ ਢੱਕ ਛਡੀਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਬੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ "ਸਤਕਰਤਾਰਕ" ਬੋਲਿਆ ਕਰੇ। ਓਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਭਾਵਾ ਫਬਕੇ ਨਿਕਲੇ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੱਟ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ ਜਿਸਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਤ ਕਰਤਾਰੀਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਗਤ ਦਾਸ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹਜਾਰੀ ਦਾਸ ਇਸਦੇ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਗੋਵਿੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਖਲੋਤਾ, ਇਸਨੇ ਬੀ ਆਪਣਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲਾਯਾ ਇਕ ਮਕਾਨ ਬੀ ਬਣਾਯਾ ਜੇੜਾ ਹੁਣ ਤਕ ਬਜਾਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦਪੁਰ ਵਿਖੇ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਹਜਾਰੀ ਦਾਸ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹਰਲਾਲਦਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ, ਇਸਨੇ ਬੀ ਚੰਗੀ ਮਹੰਤੀ ਕੀਤੀ ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹਰੀਦਾਸ ਇਕ ਸੰਤ ਉਸ ਥਾਂ ਬੈਠਾ ਇਸਤਰਾਂ ਇਹ ਮਤ ਫੈਲਦਾ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਸਾਧੂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਰ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ॥

ਰੀਤੀ ਤੇ ਇਸ਼ਟ

ਸਾਧੂ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗਿਆ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਸਫੈਦ ਬੀ ਰੱਖਣ ਪਰ ਪਗੜੀ ਅਵੱਸ਼ ਰੰਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਸਭ ਉਦਾਸੀ ਮਤ ਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜਟਾ ਵਿਭੂਤ ਨਹੀਂ ਧਾਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਨਤਾ, ਅਰ ਸਤਨਾਮ, ਸਤ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਸਮਯ ਸਤਕਰਤਾਰ ਬੋਲਕੇ ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰ ਇਹ ਮਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ॥

ਸਨਕਾਦਿ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ(ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਨਿੰਬਾਦਿਤ ਸ੍ਵਾਮੀ)

ਸਲੀਮਾ ਬਾਦ ਜੋੜਾ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਢੂਢਾਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਖੇ ਹੈ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਓਥੇ ਹੈ॥ ਜੀਵਨੀ

ਜਦ ਦੁਆਪਰ ਜੁਗ ਦਾ ਅੰਤ ਅਰ ਕਲਿਜੁਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ ਤਦ ਕ੍ਰਮਸ਼ਾ ਕੁਛ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪੈਰ ਪਿਛਾਹਾਂ ਖਿਸਕਣ ਲਗਾ, ਧਰਮ ਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਹਾਰੇ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਛਿਪਾ ਲੀਤਾ। ਤਾਂ ਬਿਸ਼ਨੁ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਜੀਵਾਂ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਪਣੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਨੂੰ ਆਖਯਾ, ਭਈ ਸੁਦਰਸ਼ਨਾ! ਤੂੰ ਅਗਯਾਨ ਅੰਧਕਾਰ ਨਾਲ ਅੰਨੇ ਪਰਖਾਂ ਨੂੰ ਤਤ੍ਰ ਗਯਾਨ ਰੂਪ ਚਾਨਣਾ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁਖ ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਹੁ।

ਇਹ ਆਗਯਾ ਸੁਣਕੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਨੇ ਨਿੰਬਾਦਿਤ ਮਹਾ ਮੁਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਤ੍ਰੈਲੰਗ ਦੇਸ ਦੇ ਵੈਦੂਰਯ ਪਤਨ, ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜਯੰਤੀਦੇਵੀ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਅਰੁਣ ਮੁਨੀ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਜਾ ਧਾਰਿਆ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਿਯਮਾ ਨੰਦ ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ, ਏਹੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਜਦ ਬਾਲਕ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿਆਣਾ ਹੋਯਾ, ਗਲੀ ਕੂਚੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਖੇਲ ਮੱਲ੍ਹ ਆਯਾ ਕਰੇ ਅਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਲੀ ਚੌੜ ਰਿਹਾੜ ਕੁਛ ਨਾਂ ਕਰੇ।ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਲਯਾਵਸਥਾ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈਕਿ ਇਕ ੦ਸੰਨਯਾਸੀ ਨੇ ਆਕੇ ਇਸਦੀ ਮਾਤਾ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਉਦਰਪੂਰਣਾ ਵਾਸਤੇ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗੀ,ਨਿੰਬੋ ਦਾ ਪਿਉ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ,ਨਾਹੀ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਬਸਤੂ ਹੀ ਘਰ ਸੀ,ਮਾਰੀ ਸ਼ਰਮਦੀ ਜਯੰਤੀ ਚੁਪ ਚੁਪਾਤੀ ਖਲੋਤੀ ਰਹੀ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਲੱਜਤ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖਕੇ ਸੰਨਯਾਸੀ ਪਿਛੇ ਪਰਤਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਨਿਯਮਾ ਨੰਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਬੇਬੇ ਜੀ! ਅਜੇਹੇ ਅਤਿੱਥੀ ਸੰਤ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਜਰੂਰ ਕਰੌਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੁਵੇਲੇ

੦ਬ੍ਰਹਮਾ ਕਿਤੇ ਨਾਰਦ, ਸੰਨਯਾਸੀ ਬਣਕੇ ਆਯਾ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਘਰੋਂ ਸੱਖਣਾ ਮੋੜਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਯੋਗਜਤਾਭਰੇ ਬਚਨਸੁਣਕੇ ਜਜੰਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬੱਚਾ ! ਤੇਰਾ ਪਿਉ ਤਾਂ ਘਰ ਨਹੀ, ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਫਲ ਫੁਲ ਖਵੌਣ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹਨ, ਉਤੋਂ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ ? ਇਉਂ ਮਾਂ ਦੀ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਸੰਨਜਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮਹਾਤਮਾਂ ਜੀ ! ਆਪ ਥੋੜਾ ਠੈਹਰ ਜਾਓ ਮੈਂ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਅਗੋਂ ਸੰਨਜਾਸੀ ਕਿਹਾ ਬੱਚਾ ਅਸੀ ਸੂਰਯ ਅਸਤੇ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੇ ਉਤੋਂ ਸੰਧਜਾ ਹੋਣ ਲਗੀ ਹੈ। ਤਦ ਨਿਯਮਾ ਨੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਬੜ ਤੋੜ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੂਰਯ ਕਿਸਤਰਾਂ ਅਸਤ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਸੰਨਜਾਸੀ ਠਹਰ ਗਜਾ । ਲੜਕੇ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣਾ ਸੁਦ੍ਰਸਨ ਤੇਜ ਇਕ ਨਿੰ ਮ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਪਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਫਲ ਫੁਲ ਲਿਆਕੇ ਮਾਤਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸੈਨਜਾਸੀ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਜਮਾਯਾ॥ ਸੰਨਜਾਸੀ ਜਦ ਭੋਜਨ ਕਰ ਚੁਕਾ ਤਾਂ ਇਸ ਆਪਣਾ ਸੁਦ੍ਰਸਨ ਤੇਜ ਨਿੰਮ ਬ੍ਰਿਛ ਤੋਂ ਖਿਚ ਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਸਚਰਜ ਇਹ ਹੋਯਾ ਕਿ ਇਕ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸਭਨਾ ਜਾਣੀ,ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਲੜਕੇ ਦਾ ਦੇਖਕੇ ਸੰਨਜਾਸੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਰਹਿ ਗਯਾ। ਕੁਛ ਭੇਦ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ, ਮਨ ਜਾਣਿਆਂ ਜੋ ਇਹ ਕੋਈ ਔਤਾਰ। ਜੀਵ ਹੈ। ਤਦ ਸੰਨਜਾਸੀ ਨੇ ਆਪਦਾ ਨਾਮ "ਨਿੰਬਾਰਕ" ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ,ਏਹੋ ਨਾਮ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਨਿੰਮ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਪਰ ਅਰਕ ਨਾਮ ਸੂਰਯ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਹਾਰ, ਸੋ ਕਹਾਵੇ ਨਿੰਬਾਰਕ, ਯਾਨਿੰਬਾਦਿਤ,ਅਰੁਣ ਮੁਨੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਦਾ ਨਾਮ "ਆਰੁਣੀ" ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਤੇ ਨਾਰਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਭਗਵਤੀ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ੮੩ ਵੇਂ ਸੂਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਅਰੁਣ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਦੀ ਬਜਾਖਜਾ ਕਰਦੇ ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਨੇ ਬੀ ਅਰੁਣੀ ਸਬਦ ਦਾ ਉਕਤ ਅਰਥ, ਅਪਣੀ ਰਚਨਾਂ ਦੇ "ਵੈਸ਼ਨਵਤਾ" ਅਰ "ਭਾਰਤ ਵਰਖ" ਨਾਮ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।ਅਰੁਣੀਨੂੰ ਉਧਵ ਤੇ ਰਾਜਾ ਪਰਛਿਤ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਕਿਹਾ ਹੈ।ਇਸ ਲੇਖ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਬੀ ਨਿੰਬਾਰਕ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹਿਣਾ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਹੋ ਗੱਲ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹਰੀ ਦਾਸ (ਟੱਟੀ ਵਾਲੇ) ਨੇ "ਨਿਜਮਤ" ਨਾਮ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਚਾਰਯ ਖੰਡ ਵਿਚ ਬੀ ਇਉਂ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ—

ਜਬ ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਭ ਨ੍ਰਿਪ ਕੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾਈ।
ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ ਆਯੇ ਸਰਣਾਈ।

ਭਾਵ ਜਦ ਮਥੁਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਭ ਰਾਜਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸਾਚਾਰਯ ਜੋਕਾ ਇਸ ਦ੍ਵੈਤਾਦ੍ਵੈਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਕਾਰਹੈ।

ਉਹ ਨਿੰਬਾਰਕ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋਯਾ ਸੀ ਅਰ ਏਹੋ ਵੇਦ ਬਯਾਸ ਨੇ ਭਵਿਸ਼ਯ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਏਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਖਯ ਪਰ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨਿੰਬਾਰਕ ਹੀ ਵਾਂਛਤ ਅਰਥ ਦਾਤਾ ਹਨ ਉਹ ਬ੍ਰਤਾਦਿਕਾਂ ਦੀ ਉਦੇ ਤਿੱਥ ਹੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕਮਲਾ ਕਰ ਭਟ ਨੇ "ਨਿਰਣਯ ਸਿੰਧੂ" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਵਿਸ਼ਯਤ ਪੁਰਾਣੋਂ ਹੀ ਉਧ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਤੇ ਬੀ ਵੇਦ ਬਯਾਸ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਖੇ ਨਿੰਬਾਰਕ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਰਹੋ। ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋਯਾ ਕਿ ਨਿੰਬਾਰਕ ਓਨਾਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੀ, ਜੇੜੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦੇ ਸਮਯ ਵਿਦਮਾਨ ਸਨ। ਨਿੰਬਾਰਕ ਯਾ ਨਿੰਬਾਦਿਤ, ਨਿਯਮਾਨੰਦ, ਹਰੀਪ੍ਰਿਯਾ, ਆਰੁਣੀ, ਤੇ ਸੁਦ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਸਭ ਇਸੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਆਦੀ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਬੀ ਇਹੋ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਭਾਗਵਤ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਨਾਲ ਇਸ ਭੂਮੀ ਪਰ ਨਿੰਬਾਰਕ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਖਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਿਥਮ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਹੰਸਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਆਪਨਾ ਤਤ੍ਵ ਸ੍ਰੀਸਨਕਾਦਿ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨਕੀਤਾ ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਨੇ ਉਕਤ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤਾ ਓਹੋ ਤਤ੍ਵ ਗਯਾਨ ਨਾਰਦਮੁਨੀ ਨੇ ਨਿੰਬਾਰਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਏਸੇਕਰਕੇ ਨਿੰਬਾਰਕਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ "ਵੇਦਾਂਤ ਪਾਰਿਜਾਤ ਸੌਰਭ" ਨਾਮ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਿਥਮਾ ਚਾਰਯ ਸ੍ਰੀ ਸਨਤ ਕੁਮਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਭੂਮੋ-ਪਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਓਥੇ "ਭੂਮਾ" ਸਬਦ "ਪ੍ਰਾਣ" ਦਾ ਵਾਚਕ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਿਥਮ ਪ੍ਰਬਰਤਕ ਸਨਕਾਦਿ ਹੋਣ ਤੇ ਸਨਕਾਦਿ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਸ਼ੇਖ ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿੰਬਾਰਕ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿੰਬਾਰਕੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬੀ ਕਹੌਂਦੀ ਹੈ। ਨਿੰਬਾਰਕ ਮੁਨੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ ਬੀ ਹਨ—

(੧) ਵੇਦਾਂਤ ਪਾਰਿਜਾਤ ਸੌਰਭ, ਇਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਸੂਤ੍ਰ ਵਾਕਯਰਥ ਹਨ।
(੨) ਸਵਿਸ਼ੇਖ ਨਿਰਵਿਸ਼ੇਖ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸ੍ਤਵ।
(੩) ਸਦਾਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਯੋਗ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ।
(੪) ਪ੍ਰਪਤਿ ਚਿੰਤਾਮਣੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਵਤੀ ਪ੍ਰਪੱਤੀ ਵਿਖੇ ਹੈ।
(੫) ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਭਾਸ਼ਯ।
(੬) ਪ੍ਰਾਤਾ ਸਮਰਣੀਯ ਸਤੋਤ੍ਰ।
(੭) ਦਸ਼ਸਲੋਕੀ ਕਾਮਧੇਨੂੰ, ਇਤਯਾਦਿ ੨।

ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭੂਮਿਹੈ, ਅਰ ਇਨਾਂਵਿਚੋਂ ਸਦਾਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਮ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੁਛ ਪਤ੍ਰੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ ਦੇ 'ਅਰੁਣਘਟਾ'

ਨਾਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਰਖੇ ਹੋਏ ਬੀ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੋਥੀਆਂ ਹੋਰ ਬੀ ਸਨ, ਸੋ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਥੁਰਾ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਬਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ॥

ਸੰਖਿਪਤ ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ—

ਤਤ੍ਰ ਤਿੰਨ ਹਨ (੧) ਜੀਵ (੨) ਪਰਮਾਤਮਾ,ਇਹ ਦੋਨੋ ਨਿਤ ਅਨਾਦੀ ਤੇ ਚੇਤਨ ਤਤ੍ਰ ਹਨ । (੩)ਅਚੇਤਨ ਤਤ੍ਰ, ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਹੈ।

੧—ਜੀਵ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਤੀ, ਸਰੀਰ ਭਿੰਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਤ ਦਾਸ, ਨਿਤ ਅਣੂ ਸ੍ਰੂਪ, ਅਨਾਦੀ, ਅਵਿਦਯਾ ਯੁਕਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੱਧ,ਅਵਿਦਯਾ ਦੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਣ ਤੇ ਭਗਵਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਮੁਕਤਿ।

੨-ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕ ਸੁਬ ਬਯਾਪਕ ਸੱਚਿਦਾ ਨੰਦ ਸ੍ਰੂਪ,ਹੇਯ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਗੁਣ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਕਲਯਾਣ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਹੋਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ, ਇਉਂ ਸਰਗੁਣ ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਸ੍ਰਸਮਾਧਿਕ ਰਹਿਤ ਸ੍ਰੀ ਪੁਰਖੋਤਮ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਹੈ।

੩—ਅਚੇਤਨ, ਮਾਯਾਦਿ ਪਦ ਵਾਚਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਜਗਤ, ਕਾਲ ਤਥਾ ਅਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ (ਬਿਸ਼ਨੁ ਲੋਕ)ਇਹ ਸਭ ਜਗਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਵਿਸੇਖ ਰੂਪ ਤੇ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਹੈ, ਅੰਤ ਉਸੀ ਵਿੱਚ ਲਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਨਮਿੱਤ ਤੇ ਉਪਾਦਾਨ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਤੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਇਛਾਨੁਸਾਰ ਸਮਯ ੨ ਪਰ ਅਵਿਤਾਰ ਧਾਰਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਯਾ, ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ, ਅਰ ਧਰਮ ਦਾ ਸਥਾਪਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਅਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਭੇਦਾ-ਭੇਦ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਅਰ ਰੂਪਾਦਿ ਤੇ ਤਾਂ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਪਰਮਾ-ਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਭੇਦ ਹੈ ਅਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਭਿੰਨ ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਇਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਣ ਤੇ ਅਭੇਦ ਹੈ, ਏਹੋ ਭੇਦਾਭੇਦ ਹੈ॥

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਭਗਵਤ ਭਾਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ। ਮੁਕਤ ਜੀਵ ਦਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਫਿਰ ਔਣ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਸਗੋਂ ਪਰਮਾਤਮ ਲੋਕ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਛਾਨੁਸਾਰ, ਸ੍ਵੇਛਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਵੇ ਨਵੇ ਦਿਵਯਨਿਰਤਿਸ਼ਯ ਅਨੰਦਾਂ ਦਾ ਉਪ ਭੋਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਕਤ ਮੁਕਤੀ ਸਖਯਾਤ ਤਤ੍ਰਦ੍ਰਿਸ਼ਾ ਅਚਾਰਯ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸ੍ਰਵਣ ਮਨਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਨਿਦਿਧਯਾਸਨ (ਧਯਾਨ)ਕਰਨ ਤੇ ਅਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਾਖਯਾਤ ਕਾਰ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਨਿਦਿਧਯਾਸਨ ਨੂੰ(ਧਯਾਨ)ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਯਾਸਾ,

ਗਜਾਨ, ਪਰਾਭਗਤੀ, ਤਥਾ ਧ੍ਰਵਾ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀ ਇਤਯਾਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਬਰਨੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥

ਮਾਲਾ ਤਿਲਕਾਦਿ

ਇਨਾਂ ਦੀ ਮੁਖ ਉਪਾਸਨਾ ਯੁਗਲ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸਨ ਰਾਧੇ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਤਿਲਕ ਉਰਧ ਪੁੰਡ੍ਰ ਸੁਫੇਦ ਚੰਦਨ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਾਲੇ ਬਿੰਦੂ ਸਮੇਤ, ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਜਪ ਮਾਲਾ ਤੇ ਕੰਠੀ, ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਕਰਨੇ, ਮਹੰਤ ਅਰ ਸਾਧੂ ਅਬਿਵਾਹਤ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਰਵਾੜ ਵਿਚ ਬੀ ਬਹੁਤੇ ਸੇਵਕ ਹਨ ਇਹ ਕਦੇ ਨਿੰਮ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਨਹੀਂ ਕੱਟਦੇ ਸਗੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਪੂਜਦੇ ਬੀ ਹਨ। ਨਿੰਬਾਦਿਤ ਦੇ ਕੇਸ਼ੋਭੱਟ ਤੇ ਹਰੀਬਜਾਸ ਦੋਹਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਿਰ-ਕਤ ਤੇ ਗ੍ਰਹਸਤੀ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਂ ਬੀ ਹੋਈਆਂ। ਯਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਮਥੁਰਾ ਪਾਸ ਧਰਬ ਖਜੇਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਬੀ ਨਿੰਮਾਦਿਤ ਦੀ ਗੱਦੀ ਹੈ। ਹਰੀਬਜਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹੁਣ ਇਸ ਗਦੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। ਮਥੁਰਾ ਦੇ ਗਿਰਦਨੁਵਾਹ ਅਰ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਬੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਹ ਮਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਉਂਦਾ ਹੈ ॥

ਸ੍ਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ (ਬਸਿਸਟਾ ਦ੍ਵੈਤ)

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ

ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ੦ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਚੌਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਸਿਧ, ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਥਵਾ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਾਧੂ ਅਚਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਪਰਚਾਰਕ ਰਾਮਾਨੁਜਾਚਾਰਯ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਭੂਤਪੁਰੀ ਹੈ ਇਸਦੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸਕੰਦ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਚਾਰਿ ਅਧਯਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਸ ਕ੍ਰਿਤ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ-

ਅਯੋਧਯਾ ਦੇ ਸੂਰਜਵੰਸੀ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਨਧਾਤਾ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਯੁਵਨਾਸ਼ਵ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ "ਹਰਿਤ" ਸਨ। ਪਿਤਾ ਹਰਿਤ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇਕੇ ਆਪ ਬਣ ਤਪ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਈ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਗਊ ਪਕੜੀ ਹੈ, ਦੇਖ ਬਾਣ ਮਾਰਿਆ। ਉਹ ਬਾਣ ਗਊ ਦੇ ਲੱਗਾ, ਅਰ ਮਰ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਯਾ। ਗੁਰੂ ਬਸਿਸਟ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਪਾਪ

੦(੧) ਸ੍ਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਾਮਾਨੁਜਾਚਾਰਯ ਹੈ।
(੨) ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਸਦਾ ਪਰਚਾਰਕ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਹੈ।
(੩) ਰੁਦ੍ਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਿਸਨੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਯਾ ਬਲਭ ਹੈ ॥
(੪) ਸਨਕਾਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿੰਬਾਦਿਤ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੈ ॥

ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਤੇ ਤਪ ਕਰਨਾ ਦੱਸਿਆ। ਉਹ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਵੇਂਕਟ ਗਿਰੀ ਤੇ ੩ ਯੋਜਨ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈ। ੭ ਯੋਜਨ ਲੰਮਾ ੭ ਹੀ ਚੌੜਾ "ਸਤਜ ਬ੍ਰਤ" ਨਾਮ ਦਾ ਤੀਰਥ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਭੀਤਰ ਅਨੇਕ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਤੇ †ਕਾਂਚੀ ਨਗਰੀ ਹੈ, ਇਸਦੇ ੨ ਯੋਜਨ ਪੂਰਬ ਉਤ੍ਰ "ਵਿਦੇਹ ਬਣ" ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕੁਛ ਪੱਛਮ ਅਰੁ-ਣਾਰੰਨ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੱਖਣ ਭੂਤ ਪੁਰੀ ਹੈ, । ਜਿਥੇ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਦਾ ਪੂਰਤ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਤਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰੋ। ਇਸਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇਉਂ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ.—

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਰੰਭ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਵਿਭੂਤ ਲਗਾਏ ਜਟਾ ਛਿਟ-ਕਾਰੇ ਅਚਾਣਕ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਤਾਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭੂਤ ਗਣ ਹੱਸ ਉਠੇ। ਰੁੱਦ੍ਰ ਨੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਅਹਮਕਤਾ ਦੇਖਕੇ ਆਖਜਾ 'ਸੁਣੋ ਓਇ ਭੂਤਨਿਓਂ ! ਤੁਸੀ ਮੈਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟੇ ਜਾਓ, ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਰਹੋਗੇ।' ਇਹ ਸ੍ਰਾਪ ਸੁਣਕੇ ਭੂਤਨੇ ਹੱਕੇ ਬੱਕੇ ਰਹੇ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਲ ਨੂੰ ਉਠ ਨੱਠੇ। ਜਾਕੇ ਆਪਣੀ ਸਭ ਕਰਤੂਤ ਦੱਸੀ। ਅਗੋਂ ਵਿਧਾਤਾ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀ "ਸਤਜ ਬ੍ਰਤ" ਨਾਮ ਦੇ ਤੀਰਥ ਉਤੇ ਜਾਕੇ ਤਪ ਕਰੋ ਤਾਂ ਸ੍ਰਾਪੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋਊ।

ਭੂਤਨਿਆਂ ਆਕੇ ਸਹੱਸ੍ਰ ਸਾਲ ਤਕ ਅਰਾਧਣਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਬਿਮਾਨ ਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਸ਼ੇਖਾਦਿਕਾਂ ਸਮੇਤ ਆਣ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ। ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਸ਼ਿਵ ਅਰਾਧੇ, ਜਦ ਆਏ ਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਧੂਰਜਟੇ ! ਤਪ ਤੇ ਇਸ ਤੀਰਥ ਦੇ ਸਨਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਇਨਾਂ ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰਾਪ ਛੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਤੇ ਜੇੜ੍ਹਾ ਮੂਰਖਮਤੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਹੋਯਾ ਸੀ ਸੋ ਖਿਮਾ ਕਰੋ। ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁੜ ਗਣ ਬਣਾ ਲਏ।

ਪਿਛੋਂ ਅਨੰਤ (ਸ਼ੇਖ) ਜੀ ਨੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਆਗਜਾ ਨਾਲ ਤਾਲ ਬਣਾਯਾ ਏਹੋ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਕਹਾਯਾ। ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਨੂੰ ਆਖਜਾ ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਬੀ ਬਰਤਮਾਨ ਸਮਯ ਦੇ ਸ੍ਵਾਰੋਚਿਖ ਮਨ੍ਵੰਤ੍ਰ ਤਕ ਏਥੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰੋ। ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਪੁਰੀ ਬਣਾਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਵਤਾ ਰਾਜਾ, ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਬਾਗ ਬਗੀਚੇ ਰਾਜ ਮਾਰਗ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਰਚੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਸਤ ਨਛਤ੍ਰ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੧੨ ਨੂੰ ਰੁਦ੍ਰ ਸਣੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਉਤਸ਼ਵ ਭੂਤਾਂ ਕੀਤਾ। ਰਚਨਾਂ ਦੇਖਕੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ਮਨੁਖ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਪੂਜਨ ਕਰੇ, ਮੈਂ ਮਨ ਵਾਂਛਤ ਫਲ ਦਿਆਂਗਾ।

---

† ਏਥੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਇਸਤਰਾਂ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਰਚੀ ਪੁਰੀ ਦਾ ਭੂਤਪੁਰੀ ਨਾਮ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਓਥੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਅਨੰਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਕੇ ੧੦੦ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਤਪ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬਿਸਨੂੰ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਰਾਜਨ ! ਤੇਰਾ ਗੋਵਧ ਦਾ ਪਾਪ ਛੁਟ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਸੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਹਾਵੇਂਗਾ । ਧੁਆਡੇ ਵੰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਅਸਾਡਾ ਅੰਸ਼ ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਜਨਮ ਲਊ ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਾਨੁਜ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਊ। ਮੈਂ ਧੁਆਡੇ ਮਨ ਵਾਂਛਤ ਫਲ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੈਵਸਤ ਮਨੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਏਥੇ ਰਹਾਂਗਾ । ਭੂਤਾਂ ਨੇ ਸ੍ਵਰੋਚਿਖ ਮਨੰਤ੍ਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਵਸਾਯਾ ਸੀ ।। ਸੋ ਉਜੜ ਗਈ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਵਸਾਕੇ ਪੂਰਬ ਵਲ ਸਾਡਾ ਬੀ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਦੇਣਾ,ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ ਸਮੇਤ ਬੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨਾ । ਰਾਜਾ ਹਰਿਤ ਨੇ ਇਸੇ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਏਸੇਤਰਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਉਤਸ਼ਵ ਹੋਣ ਲਗਾ । ਸਮਾਂ ਪਾਇਕੇ ਰਾਜਾ ਹਰਿਤ ਮਰ ਗਿਆ ਇਸਦੀ ਬੰਸ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੁਣ ਤਕ ਬੀ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ ।।

ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਸੋ ਇਸੇ ਹੀ ਭੂਤ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਜੇੜ੍ਹੀ ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਦੇ ਤਿਰੁਬਲੂਰ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ੧੨ ਮੀਲ ਦੱਖਣ, ਤੁੰਡੀਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਰਿਤ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਕੇਸ਼ਵਾਚਾਰਯ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ०ਕਾਂਤੀਮਤੀ ਦੇ ਗਰਭ ਤੇ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੫ ਮੇਖ ਰਾਸੀ ਪਰ ਸੂਰਯ, ਵੀਰਵਾਰ ਆਰਦ੍ਰਾ ਨਿਛਤ੍ਰ ਦੁਪੈਹਰ ਵੇਲੇ ੧੦੭੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਅਰ ‡੧੦੧੭ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ । ਇਹ ਇਸ ਮਤ ਦੀ "ਪ੍ਰਪੰਨਾਮ੍ਰਿਤ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੋਥੀ ਜੇੜ੍ਹੀ੧੧੭ ਅਧ-ਯਾਵਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਦਿਬਯ ਚਰਿਤ੍ਰ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੀ ਏਹੋ ਲੇਖ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਬਾਲਕਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲਾ ਸੀ,ਮਾਪਿਆਂ ਚਾਉ ਮਲਾਰ ਨਾਲ ਪਾਲਨ ਕੀਤਾ ॥

ਪਿਤਾ ਨੇ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਨੂੰ ਯਗਯੋਪਵੀਤ ਪਹਿਨਾਕੇ ਪੜਨੇ ਪਾਯਾ। ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਰਖਕਾਂਵਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦੁਲਹਿਨੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹਕੀਤਾ ਕੁਛ ਸਮਯ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੁ ਹੋਗਈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਰ ਮਾਂ ਸਮੇਤ ਭੂਤ ਪੁਰੀ ਛੱਡਕੇ ਕਾਂਚੀਪੁਰੀ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ "ਕੰਜਜੋਰਮ" ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਬੀ ਪੰਡਤ ਯਾਦਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ, ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਨਾ ਛਡਿਆ । ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਵੇਦਾਦਿ ਦਾ ਭਾਰ

०ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਭੂੰਮੀ ਦੇਵੀ ਹੈ ।

‡ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਿ੦ ਭਾ: ੨ ਵਿਚ ੧੦੧੦ ਈਸਵੀ ਲਿਖਣਾ ਸੋ ਗਲਤ ਹੈ ।

ਪੰਡਿਤ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਕੱਢ, ਸ਼ੈਵ ਆਦਿ ਮਤਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਵਿਚਾਰ ਫੁਰੇ ਕਿ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਦੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਵਧਕੇ ਚਾਹੀਏ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਏਥੇ ਕੀਤਾ, ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਬੀ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਸ਼੍ਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰੰਗ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਬਾਦ ਕਾਂਚੀ ਪੂਰਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਪੂਰਣਾਚਾਰਯ ਪਾਸੋਂ ਵੈਸ਼ਨਵ ਧਰਮ ਦੀ ਦੀਖਯਾ ਤਥਾ ਪੰਜ ਸੰਸਕਾਰ ਆਦਿ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ, ਜੇਹਾਕੁ:-

ਤਾਪ੧ ਪੁੰਡ੍ਰ੨ ਤਥਾ ਨਾਮ੩ ਮਾਲਾ੪ ਮੰਤ੍ਰ੫ ਤਥੈਵਚ।
ਅਮੀਹੀ ਪੰਜ ਸੰਸਕਾਰ੬ ਪਰਮੈ ਕਾਂਤਰੇਤੁਵ੬।
ਆਤਪਤ ਤਕੁਵਨ ਤਦਾਮੋ ਅਸ੍ਰੁਤੇ।
(ਰਾਮਾਨੁਜ ਪਟਲ ਪਧਤੀ)

੧ਤਾਪ-ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਗਦਾ ਪਦਮ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿੰਨ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਤਪਾਕੇ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਦਾਗਣੇ॥

੨ ਪੁੰਡ੍ਰ-ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਦੇ ਸਾਦ੍ਰਿਸ਼ ਮਥੇ ਵਿਚ ਚਿਤ ਲਗੌਣਾ॥

੩ ਨਾਮ - ਗੋਬਿੰਦਦਾਸ, ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ, ਭਾਵ ਦਾਸ ਪਦ ਅੰਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਖਣਾ॥

੪ ਮਾਲਾ-ਕਮਲ ਡੋਡੇ, ਤੁਲਸੀ ਆਦਿ ਦੀ ਰਖਣੀ।

੫ ਮੰਤ੍ਰ-"ਓਂ ਨਮੋ ਨਾਰਾਯਣਾਯ" ਇਸਤਰਾਂ ਜਪਣਾ।

ਇਸਤਰਾਂ ਦੀਖਯਤ ਹੋਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ, ਏਹੋ ਸੰਸਕਾਰ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਬੀ ਸਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬਾਰ ਖੂਹ ਤੇ ਜਲ ਭਰਨ ਦੇ ਸਮਯ ਪੂਰਣਾ-ਚਾਰਜ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਤੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੀ ਤੀਵੀਂ, ਦੋਨੋਂ ਲੜ ਪਈਆਂ। ਰਖਕਾਵਾਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸੁਭਾਵ ਨਾਲ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦਾ ਮਨ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਅੱਕਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਪੂਰਣਾਚਾਰਜ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਤੇ ਅਮੋੜ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੇਕਿਆਂ ਦੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਰ ਆਪ ਘਰ ਦਾ ਧਨ ਮਾਲ ਲੁਟਾਕੇ ਤ੍ਰਿਦੰਡ ਸੰ-ਨਯਾਸ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਤਦ ਕਾਂਚੀਪੂਰਣ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ "ਯਤੀਰਾਜ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਸਮਯ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੇਖਕੇ †ਯਾਦਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਮੰਨਿਆਂ। ਪਰ ਅਗੋਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੇ ਚੇਲੇ "ਕੁਰੇਸ" ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ-

ਬਾਣ੍ਹੀਂ ਵਡਾ ਦਯਾਲ ਕਾ, ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਅਰ ਮਾਲ।
ਯਮ ਡਰਪੈ ਕਾਲੂ ਕਹੇ, ਭਯ ਮਾਨੇ ਭੂਪਾਲ॥

†ਜਿਸ ਪਾਸੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੁਕਤੀਆਂ ਸੁਣਾਕੇ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਢਿੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਯਾਦਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭੀ ਗ੍ਰਿਸਤ ਛੱਡਕੇ ਇਸੇ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਆ ਧਸਿਆ। ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਫਿਰ ਗੋਬਿੰਦਦਾਸ ਹੋਯਾ। ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੇ "ਯਤੀ ਧਰਮ ਸਮੁਚਯ" ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ।

ਫਿਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਮਾਲਾਧਾਰ ਨਾਮ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਨਾਲ ਸ਼ਠ ਕੋਪਾਚਾਰਯ ਕ੍ਰਿਤ "ਸਹੱਸ੍ਰ ਗੀਤਿਕਾ"ਦਾ ਵਖਯਾਨ ਸੁਣਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਦਿਗਬਿਜਯ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਸੋ ਵੇਂਕਟਗਿਰੀ ਹੁੰਦਾ, ਉਤ੍ਰ ਮੁਹਾਣਾ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਵਿੱਲੀਓਂ ਏਟ੍ਰਿਕਾਸ਼੍ਰਮ ਹੁੰਦਾ ਅਸ਼ਟਸਹੱਸ੍ਰ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਆਯਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਦਾਚਾਰਜ ਤੇ ਹੇਵਸ਼ ਨਾਮ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਠਧਾਰੀ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਹਸਤਗਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣਾਚਾਰਜ ਆਦਿ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਕਪਿਲਤੀਰਥ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਿਠਲਦੇਵ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾਯਾ। ਉਸਨੇ "ਤ੍ਰੋਂਡੱਲ ਮੰਡਿਲ" ਆਦਿ ਕਈ ਗਾਉਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੂੰ ਅਰਪੇ। ਓਥੋਂ ਰੰਗ ਨਗਰ ਨੂੰ ਲੌਟ ਆਯਾ। ਇਸ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵਿੱਚ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ, ਅਛੇ ੨ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਸਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਵਿੱਚ ਆਂਦਾ।

ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾਂ

ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਨੇ ਵੇਦਾਂਤਸਾਰ, ਵੇਦਾਂਤਸੰਗ੍ਰਹ, ਵੇਦਾਂਤਪ੍ਰਦੀਪ, ਵੇਦਾਂਤਸੂਤ੍ਰਾਂਪਰ, ਸ੍ਰੀ ਭਾਸ਼ਯ, ਗੀਤਾ ਭਾਸ਼ਯ, ਤਰਕ ਭਾਸ਼ਯ, ਵੇਦਾਂਤਤਤ੍ਵ ਸਾਰ, ਸ੍ਤੋਤ੍ਰਭਾਸ਼ਯ, ਨਾਰਦੀਪੰਚਰਾਤ੍ਰ, ਸ਼ਤਦੂਖਣੀ, ਤ੍ਰਿਸਤਧਯਾਨ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ-ਪ੍ਰਬੋਧਨ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੂਜਾ, ਰੰਗ ਨਾਥ ਸਤੋਤ੍ਰ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਸਹਸ੍ਰ ਨਾਮ, ਨਯਾਯ ਯਾਮ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਬਸਿਸ਼੍ਟਾ ਦ੍ਵੈਤ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਕ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਸਾਹਿਤਯ ਵਧਾਯਾ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਦੋਬਾਰਾ ਦਿਗਬਿਜਯ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਚੋਲਮੰਡਿਲ, ਪਾਡਯਮੰਡਿਲ, ਤੇ ਕੁਟਗ ਇਤਯਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਰ ਕੁਟਗਦੇਸ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਦੀਖਯਾ ਦੇਕੇ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਰ ਕੇਰਲ ਦੇਸ (ਮਲੇਵਾਰ) ਦਿਆਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ। ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਫਿਰ ਦ੍ਵਾਰਕਾ, ਮਥੁਰਾ, ਕਾਂਸ਼ੀ, ਅਯੋਧਯਾ, ਨੈਮਿਖਾਰਧ ਤੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾ-ਬਨ ਆਦਿ ਥਾਣੀ ਜਿਤਦਾ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਦਾ ਮੁੜ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਆਯਾ। ਮੁੜ ਪੁਰਖੋਤਮਖੇਤ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਜਗੰਨਾਥ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬੋਧਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਮਠ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਜੇਹੜਾ ਹੁਣ ਬੀ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ "ਰਾਮਾ ਨੁਜ ਕੋਟ" ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜਗੋਪਾਲ ਮਠ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਘੂਨਾ ਵੇਂਕਟਗਿਰੀ ਵਿਚ ਆਯਾ। ਚੋਲਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਮੀਕੰਠ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ੈਵ ਸੀ

ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਵਾਸਤੇ ਬੁਲਾਯਾ, ਉਹ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਅਰਥ ਕਰ ਕਰਾਕੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਯਾ ਅਪਣਾ ਮਤ ਚੰਗਾ ਉੱਘਾ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਕੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ, ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਲਟਾਯਾ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਜੇੜ੍ਹਾ ਮਦ੍ਰਾਸੋਂ ੩੬ ਕੋਸ ਵੇਂਕਟਗਿਰ ਪਹਾੜ ਪਰ ਵਸਦਾ ਹੈ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ,ਹੋਰ ਬੀ ਸਤ ਸੌ ਦੇ ਕ਼ਰੀਬ ਮੰਦਿਰ ਕੈਮ ਕੀਤੇ।

ਇਸਤਰਾਂ ਦਿਗਬਿਜਯ ਕਰਕੇ ਜਦ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਪਰ-ਤਿਆ,ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਦਿਆਂ ਸ਼ੈਵੀਆਂ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਾ ਫਿਸਾਦ ਹੋਯਾ ਕ ਸੀ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਏਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਚੋਲ ਘ੍ਰਾਣੇ ਦਾ ਸੀ ਸੋ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਭਾਰੀ ਭਗਤ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਤਮਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਅਕਰਾਰਨਾਮਾ ਲਿਖ ਦਿਓ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਦੇਵਤਾ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਸ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰੌਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਕੇ,ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢੀ ਦੇਕੇ ਆਪਨਾ ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ,ਏਹੋ ਫੁਰਮਾਨ ਰਾਜਾ ਦਾ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੇ ਪਾਸ ਬੀ ਪਹੁੰਚਾ, ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਮੰਜੂਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਇਸ ਪਰ ਰਾਜਾ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋਕੇ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜੇ। ਪਰ ਰਾਮਾਨੁਜ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਨਾਲ ਮੈਸੂਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬੇਤਾਲਦੇਵ ਬਲਾਲਰਾਇ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਹੇਠ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਰਾਜਾ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਉਤੇ ਬ੍ਰਹਮਰਾਖਸ਼ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਦੇਉ ਨੂੰ ਕੱਢਕੇ ਕੰਨਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਘਰ ਇਸਦੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਵਧ ਗਈ। ਰਾਣੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਵਿਚ ਸੀ ਹੁਣ ਰਾਜਾ ਬੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਜਾਦੂਗਰੀ ਪਹਾੜ ਪਰ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਬਣਵਾਯਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਚੋਲਰਾਇ ਨਾਮੇ ਇਕ ਮੂਰਤੀ ਕੈਮ ਕੀਤੀ। ਰਾਮਾਨੁਜ ਇਸੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਲੁਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਜਦ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਰਾਜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆਯਾ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗਨਾਥ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਲ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੦ ਸ਼ਨਿਸਚਰਵਾਰ ਦੁਪੈਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ੧੨੦ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਧੀ ਪਾਈ।

ਸਮਯ ਸੋਧਨ

ਦਾਨਪਤ੍ਰ ਆਦਿ ਅਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪਟਿਆਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦਾ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ੧੧ਵੀਂ

ਸਦੀ ਦੇ ਕਿਸੀ ਚਰਨ ਵਿਖੇ ਜਨਮ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਅਤੇ ੧੨ ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹੈ ਸੀ। ਏਹੋ ਬਾਤ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੇ ਸਿਖ ਅਨੰਤਾਚਾਰਯ ਦੀ ਬਨਾਈ "ਵ੍ਹੇਂਕਟਾਚਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਮਾਲਾ" ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੋਥੀ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਨਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ੯੩੯ ਸ਼ਕੇ, ੧੦੧੭ ਈਸ੍ਵੀ ਅਤੇ ੧੦੭੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਤੁੰਡੀਰਮੰਡਿਲ ਦੇ ਭੂਤਪੁਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਅਰ "ਪ੍ਰਪੰਨਾਮ੍ਰਿਤ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੋਥੀ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗ ਵਿਖੇ ਮੋਖ (ਮ੍ਰਿਤ) ਪਾਈ। ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਮਿਲਾਉਣ ਤੇ ਹੀ ੧੧੩੭ ਈਸ੍ਵੀ, ੧੧੯੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ਸ਼ੁਕਲ ੧੦ ਵਿਖੇ ਅੰਤ ਸਮਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਧਿਕ ਰਹੋ।

ਸਿਖਯਾ ਅਤੇ ਆਸ਼ਯ

ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਮੂਜਬ ਬਿਸ਼ਨੂ, ਮਾਯਾ ਤੇ ਜੀਵ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਨ,ਪਦਾਰਥ ਤਿੰਨ ਹਨ ੧ ਚੇਤ,੨ ਅਚੇਤ ਤੇ ੩ ਈਸ਼੍ਵਰ॥

੧ ਚੇਤ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਭੋਗਨੇ ਵਾਲਾ ਸਦਾ ਚੇਤਨ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹੈ॥

੨ ਅਚੇਤ,ਜੜ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸੋ ਅਚੇਤ ੩ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਭੋਗਯ, (ਅ) ਭੋਗੋਪਕਰਨ, (ੲ) ਭੋਗਾਯਤਨ॥

ਇਨਾਂ ਵਿਚ (ੳ) ਭੋਗਯ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇੜੀ ਚੀਜ ਭੋਗੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸਤਰਾਂ ਜਲ ਆਦਿ ਹਨ।

(ਅ) ਭੋਗੋਪਕਰਨ ਉਹ ਕਹੌਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਚੀਜ ਖਾਧੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸਤਰਾਂ ਬਰਤਨ, ਭਾਂਡੇ, ਇੰਦ੍ਰਯ ਆਦਿ ਹਨ॥

(ੲ) ਭੋਗਾਯਤਨ ਭੋਗ ਦੇ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿਹਾਕੁ ਸ਼ਰੀਰ ਹੈ।

(੩) ਈਸ਼੍ਵਰ (ਪਰਮਾਤਮਾਂ) ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੀ ਸਿਖਯਾਅਨੁਸਾਰ ਗਯਾਨ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹੈ। ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਇਸਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ,ਇਹੀ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੈ। ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਏਹੋ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਇਸਥਿਤੀ ਨਾਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਇਕਲਾਸ਼ੀ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਹਾਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਚਾਹਿਆ ਮੈਂ ਬਹੁਤੇ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਸ੍ਵਾਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਸ੍ਵਾਦ੍ਵੈਤ ਮਾਰਗੀਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀਵ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਸੋ ਇਹ ਭ੍ਰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਝੂਠਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੁਜ ਨੇ ਸੁਧਾਰਕੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਰਸਨ ਦੀ ਇਕ ਨਈ ਟੀਕਾ ਰਚੀ, ਜਿਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦਾ ਭ੍ਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਂ ਇਕ ਰੂਪ ਨਹੀ ਹਨ ਸਗੋਂ ਚੇਤ

ਅਚੇਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਜੀਵਾਤਮਾਂ ਭੌਤਕ ਦੇਹ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰ-ਯਾਮੀ ਹੋਣੇ ਤੇ ਭੌਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਦੇ ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਹੋਣ ਤੇ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਵੇਦਾਂਤੀ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਨ ਨਿਰਾਕਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਉਸਦਾ ਸਰਗੁਨ ਸਰੂਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਅਨੰਤ ਗੁਣ ਤੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ। (੧) ਪਰਮਾਤਮ ਰੂਪ ਯਾ ਕਾਰਣ ਰੂਪ, (੨) ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਯਾ ਵਿਸ਼੍ਵ ਰੂਪ ਹੈ । ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਾਰਗੀ, ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਵੈਤ ਦੋਨੋ ਰੂਪ ਹੈ। ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਘੜਾ ਹੈ । ਪਰ-ਮਾਤਮ ਰੂਪ ਤੇ ਵਿਸ੍ਵਰੂਪ ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਇਨਾਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਧਾਰੇ ਹਨ–

(੧) ਅਰਚਾ, (੨) ਵਿਭੂ, (੩) ਬ੍ਯੂਹ, (੪) ਸੂਖਮ (੫) ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ।

੧–ਮੂਰਤੀ ਜੈਸੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਅਰਚਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨–ਬਰਾਹ ਵਗੈਰਾ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭੂ ਦਸਦੇ ਹਨ । ੩–ਵਾਸਦੇਵ [ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ] ਬਲਰਾਮ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਭਾਈ ਪਰਦਜੁਮਨ(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ)ਅਨਰੁਧ(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪੋਤਾ) ਇਨਾਂ ਚੌਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਯੂਹ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਵਡੇ ਛੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਦੇਵ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਨਾਮ ਪਰਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਸੂਖਮ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਛੇ ਗੁਣ ਇਹਹਨ- ੧ ਅਜਨਮਾ, ੨ ਅਮਰ, ੩ ਅਸੋਕ, ੪ ਬਿਭੁਕਤਸਾ (ਭਾਵ ਭੁਖ ਤੇਹ ਤੇ ਬਿਨਾ), ੫ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ, ੬ ਸੁਧ ਸੰਕਲਪ।

੫–ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ।

ਭਗਤਜਨ ਇਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਮੂਰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਬੀ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ।

੧ ਅਭੀਗਮਨ, ੨ ਉਪਾਦਾਨ, ੩ ਇਜਜਾ, ੪ ਸ੍ਵਾਧਯਾਯ, ੫ ਜੋਗ । ੧ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਝਾੜੂ ਲੇਪਣ ਦੇਣ ਨੂੰਅਭਿਗਮਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾਹੈ੨–ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਫੁਲ ਆਦਿ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆਕੇ ਰੱਖਣਾ, ਉਪਾਦਾਨ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੩–ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਇਜਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪-ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਣੇ, ਪਾਠ, ਭਜਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਧਯਾਯ ਕੈਂਹਦੇ ਹਨ। ੫–ਧਯਾਨ ਧਾਰਨਾ ਸਮਾਧੀ ਆਦਿ ਦ੍ਵਾਰੇ ਦੇਵਤਾ ਨਾਲ ਮਨ ਲਗੋਣਾ ਜੋਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਗਤ ਨੂੰ ਬੈਕੁੰਠ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਸਭ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੋਣੇ ਤੇ ਹੋਰ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਸਭੋ ਗੁਣ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਗਤ ਓਥੇ ਭਗਵਾਨ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਬੜੇ

ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ,ਇਤਯਾਦੀ ॥

ਇਸ਼ਟ ਯਾ ਦੇਵਤਾ

ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਮਤ ਵਾਲੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦਾ ਨਾਮ "ਸ੍ਰੀ" ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ,ਜਿਸਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਿਸਨੂੰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਜੇ ਨਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਵੈਸ਼ਨਵ ਕਿਸਤਰਾਂ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ? ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਇਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਚੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਕਈ ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਕਈ ਬਿਸਨੂੰ ਨੂੰ, ਕਈ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ,ਕਈ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕਈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਾਜੇ ਰੁਕਮਣੀ ਨੂੰ ਬਾਜੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੁਕਮਣੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਤੇ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਲੋਗ ਰਾਧਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੇਹੀਂ ਕਰਦੇ ॥

ਰਾਮਾਨੁਜ ਨੂੰ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਗਦਾ ਪਦਮਾਦਿ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।ਕਈ ਪਿੱਤਲ ਯਾ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਰਖਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ,ਕਈਆਂ ਪਾਸ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਤਾਂ ਸਭੋ ਹੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਵਖਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ੨ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਬਹੁਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਤੀਰਥ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੇਹਾਕੁ—

੧–ਲਛਮੀਬਾਲਾ ਜੀ, ੨–ਰਾਮਨਾਥ, ੩–ਸ੍ਰੀ ਰੰਗਨਾਥ, ੪–ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਥ, ੫–ਜਗੰਨਾਥ,ਤੇ ੬ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ॥

ਗੱਦੀ ਤੇ ਅਚਾਰਯ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਦੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਚਾਰਯ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਗੱਦੀ ਦੀ ਮੁਖ ਜਗਾ ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੇ ਦਖਣ ਦੇ ਅਚਾਰਯ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ (ਰੁਤਬਾ) ਬੜਾ ਹੈ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਘੱਟ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਗ ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਬੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਗ ਅਚਾਰਯ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਛਡਨਾ ਅਚਾਰਯ ਵਾਸਤੇ ਆਵਸ਼ਜਕ ਨਹੀਂ ਇਸਤੇ ਘਰਬਾਰੀ ਬੀ ਅਚਾਰਯ ਬਨ ਸਕਦੇ ਹਨ ॥

ਪੱਧਤੀ

ਰਾਮਾਨੁਜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਅਚਾਰਯ ਸ਼ਠਕੋਪ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੀ, ਇਹ "ਵਿਕ੍ਰੀਯ ਸ਼ੂਰਪੰ ਵਿਚ ਚਾਰਯੋਗੀ" ਅਰਥਾਤ ਛੱਜ ਬਨਾ ਕਰ ਵਿਚਰਦਾ

ਹੋਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਪਾਂਡਜ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਾਮ੍ਰਪ੍ਰਣੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ "ਕੁਰਗਾ" ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਰੀ, ਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਥਨਾਯਕੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਮੁਨੀਬਾਹਨ ਹੋਯਾ, ਇਹ ਚੰਡਾਲ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਯਮਨ ਕੁਲੋਤ੍ਪੰਨ ਯਾਮਨਾ-ਚਾਰਯ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਪਹਲੇ ਹਰੀਦਾਸ ਸੀ। ਜਿਸਤੋਂ ਫਿਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਲੋਤ੍ਪੰਨ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਉਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਰਾਮਾਨੁਜ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ੧ ਨਾਥਾਰਾਜ, ੨ ਪੰਕਜਾਖਜ, ੩ ਰਾਮਮਿਸ੍ਰ, ੪ ਯਾਮੁ-ਨਾਚਾਰਯ, ੫ ਗੋਸਟੀਪੂਰਣ, ੬ ਪੂਰਣਾਚਾਰਯ, ੭ ਮਾਲਾਧਾਰਗੁਰੂ, ੮ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ੈਲਪੂਰਣ, ੯ ਬਰਰੰਗ ਤੇ ੧੦ ਕਾਂਚੀਪੂਰਣ, ਇਨਾਂ ਦਸਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅਚਾਰਯ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ੧ ਕਾਸਾਰ, ੨ ਭੂਤ, ੩ ਮਹਤ, ੪ ਭਗਤੀਸਾਰ, ੫ ਸ਼ਠਾਰੀ, ੬ ਕੁਲਸ਼ੇਖਰ, ੭ ਬਿਸ਼ਨੂਚਿਤ, ੮ ਭਗਤਾਂਘ੍ਰਿਰੇਣੂ, ੯ ਮੁਨੀਬਾਹ, ਤੇ ੧੦ ਚਤੁਰਕਵੀਂਦ੍ਰ, ਇਹ ਦਸ ਸੂਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੱਟਨਾਥ ਦੀ ੧੧ ਕੰਨਜਾਂ ਗੋਂਦਾਦੇਵੀ ਤੇ ੧੨ ਰਾਮਾਨੁਜ ਪਾਕੇ ਇਹ ਬਾਰਾਂ ਦਿਬਜ ਸੂਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ੨ ਗੋਂਦਾਦੇਵੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਮਧੁਤ ਕਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾਕੇ ਬਾਰਾਂ ਗਿਣਦੇ ਹਨ॥

ਇਨਾਂ ਪੂਰਬ ਅਚਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰੀਆਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ੨ ਨਾਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣਾਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਫੈਲਾਯਾ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦਾਸ਼ਰਥੀ, ਪੂਰਣਾਚਾਰਯ, ਗੋਬਿੰਦਾਚਾਰਯ ਤੇ ਕੁਰਕ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸ਼ਾਖਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੀ ਹੋਏ॥

ਸ਼ਾਖਾਂ

ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਖ ਸ਼ਾਖਾਂ ਬੀ ਦੋ ਹਨ। ਤਿੰਗਲ ਤੇ ਬੜਗਲ। ਤਿੰਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ੮ ਗੱਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਸ਼੍ਟਦਿੱਗਜ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਯਦਪਿ ਕਾਂਚੀਪੁਰੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰੰਗਾਦਿ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਸਤ ਗੱਦੀਆਂ ਤੇ ਵੇਂਕਟਗਿਰੀ, ਯਾਦਵਾਚਲ ਅਰ ਤੋਤਾਦ੍ਰਿ ਵਿਰਕਤ ਅਚਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਤ੍ਰਿਦੰਡੀ ਸੰਨਜਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨ ਤਥਾਪੀ ਤੋਤਾਦ੍ਰੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਮੁਖ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਵੈਸ਼ਨਵ (ਬੈਰਾਗੀ) ਲੋਕ ਓਥੇ ਸੰਖ ਚੱਕ੍ਰ ਲੁਆਉਂਦੇ ਹਨ॥

ਬੜਗਲ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸ੍ਵਾਮੀ ਤੇ ਨਿਆਰੇ ਵੇਦਾਂਤਾਚਾਰਯ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾਟ ਦੇਸ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ "ਸ਼ਿਵ-ਸ਼ਰਮਾ" ਸ਼ੈਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਜਿਤਨੇ ਤੇ 'ਸਰਬ ਤੰਤ੍ਰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ' ਦੀ ਪਦਵੀ

ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਖੇ "ਵੇਦਾਂਤਕੇਸਰੀ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਦੇਕੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਭੀ ਉਨਾਂ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਕਤ ਪਦਵੀਆਂ ਹੁਣ ਤਕ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਚਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ॥

ਮੈਸੂਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਲ ਗੱਦੀ ਤੇ ਤ੍ਰਿਵੀਲੂਰ ਦੀ ਗੱਦੀ ਅਰ ਮੁਨੀ-ਤ੍ਰਯ ਆਦਿ ਦੀ ਗੱਦੀ ਬਡਗਲ ਮਤ ਵਿਚ ਮੁਖ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

ਦੀਖਯਾ

ਚੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਦੀਖਯਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਰਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਸੀ ਪਿਛੇ ਪੰਜ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋੜਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਾਪ ਗੁਪਤ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਖਯਾ ਬਿਨਾ ਚੇਲਾ ਨਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਡੰਡੌਤ

ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨੇ ਦੇ ਸਮਯ ਡੰਡੌਤ(ਮੱਥਾ ਟੇਕਣੇ ਨੂੰ)ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚੇਲੇ ਡੰਡੌਤ ਕਰਦੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਾਸੋਸਮੀ, ਮੈਂ ਫਲਾਣਾ ਦਾਸ ਡੰਡੌਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰੀਤੀ ਸਮਾਨ ਭਾਵ ਵਿਚ ਭੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਡੰਡੌਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਤਰਾਂ ਪਰ ਹੈ ਕਿ ਡੰਡੌਤ ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਧਰਤੀ ਪਰ ਗਿਰਕੇ, ਮੱਥਾ, ਹ੍ਰਿਦਾ,ਦੋਨੋਂ ਹਥ, ਦੋਨੋ ਗੋਡੇ, ਦੋਨੋ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਇਹ ਅੱਠ ਅੰਗ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛੁਹੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਡੰਡੌਤ ਪ੍ਰਵਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸਮਯ ਸ਼ਾਸਟਾਂਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਤਿਲਕ

ਮੱਥੇ ਪਰ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਜਿਸਨੂੰ ਗੋਪੀ ਚੰਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸਦੀ ਲਕੀਰ ਕਢਦੇ ਹਨ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾ ਸਰੀਰ ਪਰ ਛਾਪਾ ਮਾਰਨੇ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਦਾ ਗੋਪੀ ਚੰਦਨ ਸਭ ਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਰਾਂ ਸਥਾਨ ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਕੱਢਨੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ। ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਇਹ ਥਾਂ ਹਨ:-੧ ਮੱਥਾ, ੨ ਗਲ,੩ ਖੱਬਾ ਬਾਜੂ, ੪ ਸੱਜਾਬਾਜੂ, ੫ ਹ੍ਰਿਦਾ, ੬ ਧੁੰਨੀ, ੭ ਬਾਏਂ ਪਹਿਲੂ, ੮ ਦਾਹਣੇ ਪਹਲੂ, ੯ ਖੱਬੇ ਕੰਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਸਿਰਾ, ੧੦ ਸੱਜੇ ਕੰਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਸਿਰਾ, ੧੧ ਤਾਲੂ, ੧੨ ਪਿੱਠ, । ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਤਿਲਕ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਲੋਕ ਨਕ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤੋ ਲੈਕੇ ਸਿਰ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਤਕ ਮੱਥੇ

ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਦੋ ਸਿੱਧੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਭੁਵਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੋਰ ਇਕ ਤੀਸਰੀ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚਕੇ ਉਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦੀ ਜੜ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।ਅੰਤ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੀਲੇ ਯਾ ਲਾਲਰੰਗ ਦੇ ਚੂਰੇ ਨਾਲ ਜਿਸਨੂੰ ਰੂਲੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਦੋਹਾਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾ ਖਾਲੀ ਹਿਸਾ ਭਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਿਲਕ ਨੂੰ ਉਰਧਪੁੰਡ੍ਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਿਲਕ ਤੇ ਵਖਰੇ ਸੀਨੇ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਬਾਜੂਆਂ ਪਰ ਗੋਪੀ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ, ਗਦਾ, ਪਦਮ, ਦੇ ਠੱਪੇ ਬੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ੨ ਇਕ ਲਾਲ ਲਕੀਰ ਬੀ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਲਛਮੀ ਜੀ ਹੈ। ਬਹੁ-ਤਿਆਂ ਪਾਸ ਇਨਾਂ ਬਾਵਾਂ ਤੇ ਤਿਲਕ ਲਗੌਣ ਲਈ ਲਕੜੀ ਯਾ ਕਿਸੀ ਧਾਤ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਮਹਰ ਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਜੇ ਵਕਤ ਇਹੋ ਮੁਹਰ ਸਾੜਕੇ ਬੀ ਦਾਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਦੇਵ ਦੇ ਲਿੰਗ ਦਾ ਦਰਸਨ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹੈ ਸੋ ਲੱਜਾਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, [ਅਲ ਮੰਦਾਰਾਦਿ ਸਤੋਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਭੋਜਨ

ਹੋਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਦਾ ਵਖਰਾ ਢੰਗ ਹੈ। ਅਚਾਰਯ ਲੋਗ ਖਾਸ ਖਾਸ ਅਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਹਥੋਂ ਬੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਆਪ ਹੀ ਪਕੌਂਦਾ ਹੈ । ਪਕੌਂਦੇ ਖਾਂਦੇ ਵਕਤ ਕਿਸੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। ਜੇ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਭੋ ਭੋਜਨ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਫੈਂਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਖਾਨਾ ਬੀ ਮਨਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਬਸਤ੍ਰ ਲਾਹਕੇ,ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਯਾ ਉੱਨੀ ਧੋਤੀ ਪਹਿਨਕੇ ਭੋਜਨ ਬਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਭੀ ਪੜਦੇ ਵਿਚ । ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦਾ ਨਿਯਮ ਪੜਦੇ ਅੰਦਰ ਭੋਜਨ ਕਰਨੇ ਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੀ ਬਹੁਤੇ ਇਉਂ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਸੋ ਬੇਪੜਦੀਏ, ਤੇ ਪੜਦਾ ਕਰਨੇਹਾਰੇ ਪੜਦੀਏ ਕਹੌਂਦੇ ਹਨ। ਮਦ ਮਾਂਸ ਕਦੇ ਨਹੀ ਖਾਂਦੇ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੜਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਬਰਣਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਚਾਕੇ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਮੁਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਮਾਲਾ ਕੰਠੀ

ਇਹ ਇਕ ਮਾਲਾ ਗਲ ਵਿਚ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਜਪਦੇ ਹਨ। ਗਲ ਦੀ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਕੰਠੀ, ਹੱਥ ਦੀ ਨੂੰ ਜਪਮਾਲਾ, ਯਾ ਸਿਰਫ ਮਾਲਾ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗਲ ਵਿੱਚ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਤੇ ਹੱਥ ਤੁਲਸੀ ਯਾ ਕਮਲ ਡੋਡੇ ਦੀ ਮਾਲਾ ਰੱਖਣੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ ॥

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਦਾਰਥਸੰਗ੍ਰਹ, ਵੇਦਾਂਤਸਾਰ, ਪ੍ਰਦੀਪ ਗੀਤਾਭਾਸ਼ਜ ਰਾਮਾਨੁਜ ਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੂਤ੍ਰਭਾਸ਼ਜ, ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਤੇ ਵਖਰੇ ਸਤੋਤ੍ਰਭਾਸ਼ਜ, ਸ਼ਟਦੋਸ਼ਨੀ ਆਦਿ ਵੇਂਕਟਾਚਾਰਯ ਕ੍ਰਿਤ, ਹੋਰ ਚੰਡਮਾਰਤ, ਵੈਦਿਕਤ੍ਯਨੇਸ਼ਤ, ਧਜਾਨ, ਪੰਚਰਾਤ੍ਰ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂਮਤ ਦੇ ੧੮ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ੬ਪੁਰਾਣ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦੇ ੬ ਪੁਰਾਣ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਏਹ ਹਨ–

੧ ਨਾਰਦੀਯਪੁਰਾਣ, ੨ ਗਰੁੜਪੁਰਾਣ, ੩ ਪਦਮਪੁਰਾਣ ੪ ਬਰਾਹਪੁਰਾਣ, ੫ ਭਗਵਤਪੁਰਾਣ ਤੇ ੬ ਬਿਸ਼ਨੁਪੁਰਾਣ। ਇਨਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਦਖਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦੇ ਮਾਨਯੋਗਜ ਪੁਸਤਕ ਹਨ॥

ਨਿਵਾਸ

ਰਾਮਾਨੁਜ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੇ ਅਚਾਰੀ ਵੈਸ਼ਨਵ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਦੇ ਤੈਲੰਗ, ਕਰਣਾਟ ਮਲੇਵਾਰ ਆਦਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ। ਹੋਰ ਮੈਸੂਰ, ਤਿਰਵਾਕੂ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਵਿਚ ਉੱਚਕਰਮਚਾਰੀ, ਹਾਈਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ, ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੀ ਹਨ। ਦੱਖਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਬੂਹਿਆਂ ਉਪਰ ਤਿਲਕ, ਸੰਖ ਤੇ ਚੱਕ੍ਰ ਲਿਖੇ ਯਾ ਖੁਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਦਾੜ੍ਹੀ, ਮੁੱਛ ਮੁਨਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨੇ ਦੀ ਅਧਿਕ ਚਾਲ ਹੈ, 'ਇਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਬਿਸ਼ਿਸ਼੍ਟਾਦ੍ਵੈਤ ਹੈ' ਅਰਥਾਤ ਮਾਯਾ ਬਸ਼ਿਸ਼੍ਟ ਬ੍ਰਹਮ,ਅਰ ਉਪਾਸ਼ਜ ਦੇਵ ਸਾਕਾਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਰਾਯਣ ਹੈ।

ਵਿਵਾਦ

ਦ੍ਰਵਿੜ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੈਵਾਂ ਅਤੇ ਅਚਾਰੀ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਵਿਵਾਦ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਵ ਲੋਕ ਬਿਸ਼ਨੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਕਿੰਤੂ ਆਚਾਰੀ ਮਤ ਤਥਾ ਇਨਾਂ ਦੇ ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਅਚਾਰੀ ਲੋਕ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਸ਼ੈਵ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਦ੍ਵੈਖ ਰੱਖਦੇ ਅਰ ਬੱਦ੍ਰਕਾਸ਼੍ਰਮ ਜਾਕੇ ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਮੇਸ਼੍ਵਰ ਜਾਕੇ ਰਾਮੇਸ਼੍ਵਰ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਮੁੱਦ੍ਰ ਦਾ ਸਨਾਨ, ਅਰ ਰਾਮਝਰੋਖੇ ਵਿਖੇ ਰਾਮ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਔਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਣੀਕਰਣਿਕਾ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼੍ਵਨਾਥ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਸ਼ੈਵ ਲੋਕ ਇਨਾਂ ਦੇ ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਮਾਣ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਅਚਾਰੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਕੇ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

(ਪਦਮ ਪੁਰਾਣ ਭੂਮੀ ਖੰਡ ੭੬ ਵਾਂ ਅਧਯਾਯ) ਦੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾਹੈਕਿ ਯਯਾਤੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਨਾਲ ਭੂਮੰਡਲ ਦੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਭਾਗਵਤ ਹੋਕੇ ਬਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਧਯਾਨ ਪ੍ਰਾਯਣ ਹੋਏ। ਸਭ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਪਤਾਕਾ, ਸੰਖ, ਚੱਕ੍ਰ, ਗਦਾ, ਪਦਮ ਆਦਿ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਹੋਏ। (ਸ੍ਵਰਗ ਖੰਡ ਅਧਯਾਯ ੭੦ ਵਾਂ) ਦਸਦਾ ਹੈ। ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅੰਕਿਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮੀਪ ਸ਼੍ਰਾਧ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਮ ਸਥਾਨ ਹੈ। (ਪਤਾਲ ਖੰਡ ਅਧਯਾਯ ੭੯) ਵਿਚ ਲੇਖ ਹੈ ਕਿ ਚੰਡਾਲ ਬੀ ਊਰਧ ਰੇਖਾ ਸਮੇਤ ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਲਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸ਼ੁੱਧ ਆਤਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।(ਉਤ੍ਰਖੰਡ ਅਧਯਾਯ ੭੫) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੰਡਕੀ ਨਦੀ ਜਿਥੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾਹੈ, ਓਥੇ ਨਿੱਤ ਨਾਰਾਯਣ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਪਾਸ ਜੇੜ੍ਹਾ ਸੰਖ ਚੱਕ੍ਰ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਕੇ ਨਿੱਤ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਰਕੇ ਚਤੁਰਭੁਜ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਲੋਕ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। (ਅਧਯਾਯ ੨੨੪) ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਪਾਰਬਤੀ ਨੂੰ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ੧੬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੱਸੀ। (ਅਧਯਾਯ ੨੨੫) ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਹੈ ਕਿ ਊਰਧਪੁੰਡ੍ਰ ਵਿੱਚ ਲਛਮੀ ਸਮੇਤ ਭਗਵਾਨ ਬਿਰਾਜਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੇ ਜੇੜ੍ਹਾ ਲਗਾਵੇ ਉਸਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਤਿਲਕ ਊਰਧਪੁੰਡ੍ਰ, ਖੱਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪੈਰ ਦੇ ਅਕਾਰ ਵਾਲਾ, ਵੈਸ਼ ਤੇ ਸ਼ੂਦ੍ਰ ਦਾ ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ ਤਿਲਕ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੱਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਵੈਸ਼ਨਵ ਊਰਧਪੁੰਡ੍ਰ ਤਿਲਕ ਧਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਧਾਰ ਸੱਕਦਾ।

ਸਤਯ ਸੋਧਕ ਸਮਾਜ

ਇਹ ਸਤਯ ਸੋਧਕ ਸਮਾਜ ੧੮੬੮ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਖੇ ਪੂਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਜੋਤੀਰਾਮ ਫੁਲੇਰਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ੧੮੨੭ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਸੀ ਉਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਭਗਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਅਵਿਤਾਰ ਨਹੀਂ ਧਾਰ ਸਕਦਾ, ਹੋਰ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ, ਵੇਦ ਤੇ ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਸ੍ਵਾਰਥੀ ਲੋਕਾਂ ਰਚੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰ ਭਾਗ ਕੱਢਕੇ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਅਰ ਜਾਤੀਭੇਦ ਜੇਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਉਚਾ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕੇਵਲ ਮਨੁਖ ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਲ ਭ੍ਰਾਤ੍ਰੀ ਭਾਵ ਰੱਖਕੇ ਮੇਲ ਰੱਖੇ। ਇਨਾਂ ਸਭ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਨਯ ਵਾਸਤੇ "ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਲਾਮਗਿਰੀ" ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਰਚਿਆ, ਜਿਸੇ ਆਸ਼ਯ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਰਚੀਆਂ। ਫਿਰ ਬੀ ਇਸ ਮਤ-ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ, ਮਰਹਟਾ ਅਰ ਬਿਹਾਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਸਪਸ਼ਟਦਾਯਕ

ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਬੇਂਗਾਲ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿੰਤੂ, ਭੇਸ ਕੋਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ। ਧਰਮ ਵਿਖੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਆਸ਼੍ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਇਕ ਸਾਥ ਰਹਕੇ ਬੀ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਧਾਰਕੇ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਗੁੱਛਾ ਸਿਰ ਪਰ ਰੱਖਕੇ ਬਾਕੀ ਰੋਮ ਮੁੰਨਵਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲਕੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਚੈਤੰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਹਰਇਕ ਜ਼ਾਤੀ ਦੇ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੇਂਗਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਘਰੀਂ ਜਾ ਜਾ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਸਮਝ-ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੈਵਤ੍ਵ ਤੇ ਅਧੀਪਤਪੁਣਾ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ॥

ਸੁਲਤਾਨੀਏ

ਇਹ ਲੋਕ ਸਖੀ ਸੌਰਵਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ, ਧੌਂਕਲ ਹੁੰਦੇ, ਨਗਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਸਦੇਹਨ ਕਿ ਦਾਨੀ ਜੱਟੀਨੂੰ ਬਹੁੜਿਆ ਸੀ, ਭਰਾਈ ਢੋਲ ਬਜਾਕੇ ਦਰੂਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਸੇਵਕ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਲੋਕ ਨਾਂ ਰਾਮ ਨਾਂ ਰਹੀਮ ਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਵੇ ਤਾਂ ਹੈ ਹੈ ਕਰਕੇ ਹੀ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਮ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮਰਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਇਹ ਮਤ ਸਮਰਥਦਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਧੂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ, ਇਸਦਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸੀ, ਇਸ "ਦਾਸਬੋਧ" ਨਾਮ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਕੀਤਾ, ਜੇਹੜਾ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਧਰਮਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਿਵਾ ਜੀ ਬੀ ਇਸੇ ਮਤ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ।

ਸੌਰ ਪੂਜਾ ਮਤ

ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੌਰਪੂਜਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਗਲ ਵਿਚ ਚਿੱਟੀ ਮਣੀ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਮੱਥੇ ਪਰ ਲਾਲ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਐਤਵਾਰ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲੂਣ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਬਿਨਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ

ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਨਿਤ ਅੰਨ ਜਲ ਬੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ। ਅਰ ਸੂਰਜ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰ ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ—

ਰਕਤ ਵਰਣੰ ਮਹਾਂ ਤੇਜੰ ਰਤਨ ਕੰਠ ਵਿਭੂਖਣੰ।
ਸਰਬ ਪਾਪ ਪ੍ਰਲਾਪ ਜਾਤੇ ਪ੍ਰਭਾਤੇ ਰਵਿ ਦਰਸਨੰ।

ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ,ਪ੍ਰਾਤਾ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਸ਼ੈਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ੈਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯਾ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤਾਦੇਖੋ ਜਦ ੧੦੨੪ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹਮੂਦ ਨੇ ਸੋਮ ਨਾਥ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਅਰ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਕੀਤੀ, ਇਹ ਬਾਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹੈ, ਇਸਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਿਵਪੂਜਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਰਬੁਦ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਖਰਾਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰ੭੨੭ ਈ੪ਤੋਂ ੧੮੭੭ ਈਸ੍ਵੀ ਤਕ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਓਨਾਂ ਸ਼ਿਲਾਂ ਪਰ ਖੁਦੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸ਼ਿਵ ਪੂਜਾ ਨਵੀਨ ਨਹੀਂ ? ਸੋ ਸੇਵਕ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ,ਇਸਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ॥

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਿਆ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਬਦ ਪਰ ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੇ ਬਿਵਾਦ ਝਗੜੇ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ,ਪਰੰਤੂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਈਸ਼੍ਵਰ ਵਲੋਂ ਹੈ ਕਿਸੀ ਪੀਰ ਪੈਕੰਬਰ ਯਾ ਕਿਸੀ ਮਨੁਖ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਭੇ ਧਰਮ ਇਸ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪਾਣੀਹਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਧਰਮ ਅੰਦ੍ਰ ਸਭੇ ਕਰਮ, ਧ੍ਰਮ, ਬ੍ਰਤ,ਨੇਮ,ਜੋਗ,ਜੱਗ,ਦਾਨ ਪੁੰਨ,ਤੀਰਥ, ਬ੍ਰਤ, ਸ਼੍ਰਾਧ, ਖਜਾਹ, ਪੁਰਾਣ, ਉਪਪੁਰਾਣ, ਵੇਦ ਵੇਦਾਂਗ ਸਭੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਧਰਮ ਜੇਹਾ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਹੋਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭਾਗ ਪਰ ਸੁਣਨੇ ਦੇਖਣੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ, ਇਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਣਨ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਰਹੀ, ਸੋ ਸੰਖਿਪਤ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਇਹ ਹੋਰ ਦੇਸਾਂ ਵਿਖੇ ਵੀ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਧਰਮ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ †ਆਰਯਾਵਰਤ, ਬ੍ਰਹਮਵੈਵਰਤ, ਭਾਰਤਖੰਡ ਯਾ ਕਹੋ ਭਾਰਤਵਰਸ਼, ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹੀ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਸੱਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ:—

† ਇਹ ਸਭ ਨਾਮ ਇਸੇ ਦੇਸ ਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਜਹਾਂ ਸੇ ਅੱਛਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਹਮ ਬੁਲਬੁਲੇ ਹੈਂ ਉਸਕੀ ਵੁਹ ਗੁਲਿਸਤਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਗੁਰਬਤ ਮੇਂ ਹੋਂ ਅਗਰ ਹਮ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਦਿਲ ਵਤਨ ਮੇਂ ।
ਸਮਝੇਂ ਵਹੀਂ ਹਮੇਂ ਭੀ ਦਿਲ ਹੋ ਜਹਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਪਰਬਤ ਵੋਹ ਉਚਾ ਹਮਸਾਯਾ ਆਸਮਾਂ ਥਾ ।
ਵੁਹ ਸੰਤਰੀ ਹਮਾਰਾ ਵੁਹ ਪਾਸਬਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਗੋਦੀ ਮੇਂ ਖੇਲਤੀ ਹੈਂ ਹਜ਼ਾਰਹੋਂ ਨਦੀਆਂ ।
ਗੁਲਿਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਨਕੇ ਦਮ ਸੇ ਰਸ਼ਕੇ ਜਨਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਅਏ ! ਅਬੇ ਰੋਦ ਗੰਗਾ ਵੁਹ ਦਿਨ ਹੈ ਯਾਦ ਤੁਝਕੋ ।
ਉਤਰਾ ਤਿਰੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਬ ਕਾਰਵਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਮਜ਼ਬ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਤਾ ਆਪਸ ਮੇਂ ਵੈਰ ਰੱਖਨਾ ।
ਹਿੰਦੀ ਹੈਂ ਹਮ "ਵਤਨ ਹੈ ਹਿੰਦੋਸਤਾਂ" ਹਮਾਰਾ ।
ਯੂਨਾਨ ਵਾ ਮਿਸਰ ਵਾ ਰੂਮਾ ਸਭ ਮਿਟ ਗਏ ਜਹਾਂ ਸੇ ।
ਅਬ ਤਕ ਮਗਰ ਹੈ ਬਾਕੀ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
ਕੁਛ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਹਸਤੀ ਮਿਟਤੀ ਨਹੀਂ ਹਮਾਰੀ ।
ਸਦੀਓਂ ਸੇ ਆਸਮਾਂ ਹੈ ਨਾਂ ਮਿਹਰਬਾਂ ਹਮਾਰਾ ।
'ਇਕਬਾਲ' ਅਪਨਾ ਮਹਰਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਹਾਂ ਮੇਂ ।
ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਹਮੀ ਕੋ ਦਰਦੇ ਨਹਾਂ ਹਮਾਰਾ ।

੧੯੧੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੧੧੦,੮,੬੫,੭੩੧ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹੇ,੯,੯੬੪੨੫੯੭ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ, ੧,੧੨,੨੩,੧੩੪ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ,੧੦,੧੩,੫੯੬ ਹਿੰਦੂ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ੧੦,੬੭,੨੦,੭੧੪ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ।੧੦,੫੯,੦੫,੯੦੪ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ੮,੧੪,੮੧੦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ੨੩,੬੫੯ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ॥

ਹਰੀ ਬੋਲਾ

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਲੋਗ ਹਰੀ ਨਾਮ ਬੋਲਨਾ ਅਰ ਸੁਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਦੇਵਤਾ ਅਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੀ ਸੁਮਰਨ ਕਰਨਾ ਉਤਮ ਹੈ, ਹੋਰ ਮਾਲਾ ਆਦਿ ਦਾ ਫੇਰਨਾਂ, ਯਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਕੁਝ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰੱਖਣਾ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ।

ਹਰੀ ਚੰਦ੍ਰ ਯਾ ਡੂੰਮ

ਇਹ "ਹਰੀ" ਇਸ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸੀ ਦੂਸਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ

ਨਹੀਂ ਜਪਦੇ, ਇਹ ਮਤ ਜਦ ਰਾਜਾ ਹਰੀਚੰਦ੍ਰ ਵਿਪਤਾਸਮਯ ਤੂੰਮਾਂ ਦੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਤਦ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਤੂੰਮ ਯਾ ਹਰੀਚੰਦ੍ਰ ਮਤ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਘੱਟ ਹੈ ॥

ਹਿੰਦਾਲੀਏ ਯਾ (ਨਿਰੰਜਨੀਏ)

ਪੰਜਾਬ ਰੇਲਵੇ 'ਦਾ ਜੰਡਿਆਲਾ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਖੇ ੧੬੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ, ਐਤਵਾਰ ਡੇਢ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹੀ ਜਟ ਗਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ, ਸੁਖੀ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ੦ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਸੁਖਾਨੰਦ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਨਾਮ ਹਿੰਦਾਲ ਰਖਿਆ। ਹਿੰਦਾਲ ਪਲਕੇ ਜਦ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਢਾਹਲ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਹਮਜੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀ "ਉਤਮੇ" ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਕ ਬਾਰ ਸੁੱਤੇ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਯੋਗੀ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਗਿਆ ਕਿ ਹੇ ਹਿੰਦਾਲ! ਤੂੰ ਸਤਸੰਗ ਕਰ! ਜਾਗ ਕੇ ਹਿੰਦਾਲ ਦਾ ਮਨ ਧੀਰਜ ਨਾ ਫੜੇ, ਇਸੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਜੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਆਣ ਬੈਠਾ। ਓਧਰ ਮਾਂ ਪਿਉ ਦਿਨੇ ਦੇਖਣ ਤਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾ ਪਿਆ, ਆਖਣ ਹੈ ਹੈ! ਕਿਧ੍ਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਆਣ ਆਖਯਾ, ਭਈ ਤਾਲ ਕੰਢੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੈਠਾ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਸੁਣਕੇ ਤਾਬੜਤੋੜ ਭੱਜੀ ਆਈ, ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਜਰਾ ਕੁਛ ਸ਼ਾਂਤ ਆਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਪੁਤ੍ਰ! ਮਾਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਬੁਢੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਇਸਤਰਾਂ ਕਯੋਂ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈਂ?

ਹਿੰਦਾਲ ਆਖਿਆ ਮਾਤਾ ਜੀ! ਮਨੁਖ ਦੇਹ ਬਿਨਾ ਮੁਕਤ ਮਿਲਨੀ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁਖ ਦੇਹ ਬਿਨਾ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਜਰਾ ਤੂੰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਦੇਖੇਂ ਤਾਂ ਕਈ ਬਾਰ ਤੂੰ ਮਾਂ, ਕਈਬਾਰ ਮੈਂ ਮਾਂ, ਇਸਤਰਾਂ ਸੰਸਾਰ ਚਕ੍ਰ ਦੇ ਗੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਉਪਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸਤਰਾਂ ਹਿੰਦਾਲ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਮਾਂ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਯਾ ਪਰ ਉਸ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਲਚਾਰ ਹੋਕੇ ਮਾਤਾ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਣ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੋੜੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਭੇਜਕੇ ਸਦਵਾਕੇ ਮਾਤਾ ਨਾਲ ਪਿਛੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਹਿੰਦਾਲ ਕਿਹਾ ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੋ! ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਆਪਦੀ ਅਮੋੜ ਆਗਯਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਮੈਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਜਾਆਗਾਂ। ਤਦ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੰਗਰੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਯਾ, ਹਿੰਦਾਲ ਦੇ ਕਪਾਟ ਖੁਲੇ ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਫਿਰ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਓਧਰ ਜਮਾਨੇ ਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਦਾ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮੁੜ ਜੰਡਿਆਲੇ ਆਯਾ

੦ਕਈ ਜੋੜੇ ਸੰਮਤ (ਬਟਾਲੇ ਪਾਸ) ਜਨਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਤਾਂ ਇਸ ਇਕ ਮੁਕਾਮ ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਢਾਹ ਦਿਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਪੂਜਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਉਸ ਵਿਚ ਆਸਣ ਜਮਾਕੇ ਮੂੰਹੋਂ "ਨਿਰੰਜਨ ਕਰਤਾਰ੨" ਦਾ ਜਾਪ ਅਰੰਭਿਆ, ਇਸਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਰਸੀਲੀ ਧੁਨ ਸੁਣਕੇ ਕਈ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਨਿਰੰਜਣੀਏ ਕਹਣ ਲਗ ਪਏ, ਪਿਛੋਂ ਹਿੰਦਾਲੀਏ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਏ॥

ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦਾਲ ੧੭੦੫ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਧੀਚੰਦ ਗਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠਾ, ਇਸਦੇ ਬੀ ਇਸੇਤਰਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖ ਹੋਏ। ਅੰਤ ਇਸ ਇਕ ਕੰਜਰੀ ਘਰ ਪਾਲਈ, ਉਸਦੇ ਗਰਭੋਂ ਕਾਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਨਾਮ ਦੇਵੀਦਾਸ ਰਖਯਾ, ਜਦ ਯੋਗ ਹੋਯਾ,ਇਸਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ਬਿਧੀਚੰਦ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ॥

ਹੁਣ ਦੇਵੀਦਾਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਉਸੇਤਰਾਂ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਚੇਲੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਅਰ ਸਾਧੂ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਿਛੋਂ ਰੋਣਾ ਬੁਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਨਥੋਆਣੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੇ ਫੁਲ ਆਦਿ ਗੰਗਾ ਵਾਂਗ ਧੋਂਦੇਹਨ।ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਤੋਂ ਕੁਛ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੌਂਦੇ,ਤੀਰਥ,ਦੇਵਤਾ, ਪਿਤ੍ਰ ਆਦਿ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਆਪਣੀ ਨਿਜਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਮਰਨਾ ਆਦਿਕ ਕਰਦੇ ਹਨ।ਇਹ ਇਕ ਨਿਰੰਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਨਾਂ ਪੂਜਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਸਮਯ †ਪਿੱਠ ਪਰ ਹੱਥ ਧਰਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਹੀਰਾ ਦਾਸੀਏ

ਲਾਹੌਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸੁਰਸਿੰਗ ਪਿੰਡ ਅਬਦੁਲੇ ਮੋਚੀ ਦੇ ਘਰ ੧੮੬੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਉਂ "ਹੀਰਾ" ਰੱਖ਼ਯਾ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਦ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ०ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਉਸਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਉਸ ਨਾਮ ਹੀਰਾਦਾਸ ਪਲਟਿਆ। ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਨ ਦਿਨ ਭਜਨ ਦੀ ਰਵਤ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਸੰਸਾਰਕ ਧੰਧਾਲਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉਠ ਗਈ। ਉਂਞ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੋਗਿਆ।ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਅਧਿਕ ਚਾਹਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੀਰਾਦਾਸ ਪਲਟਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਯਾ ਆਯਾ ਕਰੇ।

---

† ਆਖਦੇ ਹਨ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦਾਲ ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾ ਨਿਕਲੇ ਇਸ ਆਟੇ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ ਹੱਥ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਰਖਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਗੁਰਾਂ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇਰਾ ਅਜਹੀ ਰੀਤੀ ਵਾਲਾ ਪੰਥ ਹੋਵੇਗਾ॥

०ਬਾਵਾ ਕਰਨ ਦਾਸ।

ਤਥਾ ਗਜਾਨ ਚਰਚਾ ਅਰ ਕਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧਿਕ ਰੱਖੇ । ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇਖਕੇ ਲੋਕੀਂ ਮਾਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਸੇਵਕ ਹੋਏ, ਓਨਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਆਮ-ਦਣ ਬੀ ਚੰਗੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ । ਤਦ ਹੀਰਾ ਦਾਸ ਨੇ "ਗੰਡੀਵਿੰਡ" ਇਕ ਮਕਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਆਣ ਆਸਣ ਜਮਾਯਾ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੀ ਤੇਹਸੀਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਓਥੇ ਆਏ ਅਭਜਾਗਤ ਸਿਖ ਸੰਤ ਦੀ ਕਮਰ ਖੁਲਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਣਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਜਿਸਤੇ ਧਨ ਬਹੁਤ ਆਵੇ ਅਰ ਲੰਗਰ ਚਲ ਪਿਆ, ਆਪ ਮਹਾਤਮਾ ਹੀਰਾ ਦਾਸ ਲੰਗਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹਲੇਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਵੇ ਫਿਰ ਬਾਗ ਲਗਵਾਯਾ, ਜਿਮੀਦਾਰਾ ਬੀ ਹੋਗਿਆ, ਚੰਗੀ ਅਮਾਰਤ ਅਰ ਰੰਗ ਢੰਗ ਬਣਾਯਾ। ਯੋਗ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਕਈ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਹੀਰਾ ਦਾਸੀਏ ਕੇਹਣ ਲਗ ਪਏ।।

ਸੰਕੇਤ

ਗੇਰੂ ਰੰਗਾ ਬਸਤ੍ਰ,ਸਿਰਪਰ ਕੇਸ,ਇਉਂ ਸਹਜਧਾਰੀਏ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੀਏ ਦੋਨੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚੇਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦੀ ਦੀਖਯਾ, ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੋਰ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਾਲੀ ਰਹੀ। ਪਰੰਤੂ ਮਦ ਮਾਂਸ ਭੰਗ ਤਮਾਖੂ ਆਦਿ ਮਾਦਕ ਸਭੇ ਦ੍ਰਵ ਬ੍ਰਜਤ ਹੈ

ਭਾਵੇਂ ਹੀਰਾਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਨ ਫਿਰ ਬੀ ਸੰਤਸਿੰਘ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਕੇ ਆਪਣੀ ਨਿਜ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾਕੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੀਰਾਦਾਸ ਭਾਦੋਂ ੧੯੩੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ । ਗੰਡੀਵਿੰਡ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਪਰ ਮਹੰਤ ਸੰਤਸਿੰਘ ਹੋਯਾ,ਜੋ ਕਿ ੧੯੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ੧੧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ। ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਪਰ ਮਹੰਤ ਨਿਹਾਲਸਿੰਘ ਬੈਠਾ ਤੇ ੧੯੫੪ ਭਾਦੋਂ ੪ ਨੂੰ ਇਹ ਭੀ ਸੁਰਗਬਾਸ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ੨੧ ਭਾਦੋਂ ੧੯੫੪ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਚੇਦਾਸਿੰਘ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਹੋਯਾ ਸੋ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ ।

ਸ਼ਾਖਾਂ

ਸੁਕ੍ਰ ਚਕ, ਬੀੜ ਰਾਜਾ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸੁਰ ਸਿੰਘ, ਚੀਮੇ ਖੁਰਦ, ਰੱਖ ਬੈਕੁੰਠਾ, ਅਮੀਸ਼ਾਹ, ਲੇਹੀਆਂ ਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ॥

ਜਮੀਨਾ ਜਾਇਦਾਤਾਂ ਸ਼ਾਲਾਯਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ ਆਏ ਅਤਿਥੀ ਦਾ ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਅਰ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਬੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਘਟ ਗਈ ਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਈ ਹੈ॥

ਕੂਕੇ (ਨਾਮਧਾਰੀਏ)

ਜੀਵਨੀ

ਭੈਣੀ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਦੇਹਾਣਾ ਵਿਚ ੧੮੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੫ ਵੀਰਵਾਰ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਜੱਸੇ ਤ੍ਰਿਖਾਣ ਦੇ ਘਰੋਂ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੱਦਾਂ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਪੁਤ੍ਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਯਾ। ਨਾਮ ਰਾਮਸਿੰਘ ਰੱਖਯਾ। ਸਮਯ ਸਿਰ ਜਦ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਲੀ ਤਾਂ ਅਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲਾ ਅਰ ਚਮਤਕਾਰੀ ਜੇਹਾ ਜਾਪੇ। ਜਦ ਸੁਖ ਨਾਲ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਲਹੌਰ ਪਲਟਨ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਜਾ ਹੋਯਾ। ਓਥੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਧੰਧੇ ਤੋਂ ਵੇਹਲ ਪਾਕੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ। ਜਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਚੰਗਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰਵਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋਗਈ। ਇਉਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ੨ ਦਾ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਮਨ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੁੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਚਾਉ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇ॥

ਇਸਦੀ ਨਿਤ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਰਵਤ ਵੇਖਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਇਸਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬੁਧੀ ਹੋਗਈ, ਅਰ ਅਦਬ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਇਕ ਬਾਰ ਇਹ ਪਲਟਨ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹਜ਼ਰੋ ਚਲੀ ਗਈ, ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਨੂੰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ਼ਨ ਦਾ ਡਾਢਾ ਚਾਉ ਸੀ,ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਣਸੋ ਸੁਣੇ ਓਥੇ ਜਾ ਨਿਕਲੇ।

ਏਥੇ ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਲਕਸਿੰਘ ਦਾ ਲੋਕੀਂ ਬਹੁਤ ਯਸ਼ ਕਰਿਆ ਕਰਨ, ਅਰ ਇਹ ਬੀ ਕਿਹਾ ਕਰਨ ਕਿ ਓਹ ਚੱਤੋਂ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਅਟਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ "ਛੋਈ" ਪਿੰਡ ਪੋਠੋਹਾਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ੧੮੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਰੋੜ ਬੰਸ ਵਿਖੇ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਅਰ ਜਦ ਤੇ ਸੁਰਤ ਸੰਭਲੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਲਟਕ ਪੈਗਈ। ਇਕ ਬਾਰ ੧੮੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਭ੍ਰਾਤਾ ਨੇ ਹਜ਼ਰੋ ਦੁਕਾਨ ਆਣ ਕੱਢੀ, ਇਸਤੇ ਬਾਲਕਸਿੰਘ ਬੀ ਭਾਈ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰੇ। ਲੋਕ ਇਸਦੀ ਹਲੇਮੀ,ਨਿੰਮ੍ਰਿਤਾ,ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਰਵਤ ਦੇਖਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨ,ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਏਥੇ ਬੀ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਅਕਸਰ ਕੁਛ ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਲੋਕ ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਬੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਉੱਘਾ ਹੋ ਗਯਾ॥

ਚੇਲਾ ਹੋਣਾ

ਇਹੋ ਕਣਸੋ ਰਾਮਸਿੰਘ ਦੇ ਕੰਨੀ ਪਈ ਤਾਂ ਜਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਹਨ, ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਦਾ ਹੀ ਮਨ ਖਿਚਿਆ ਗਯਾ।

ਅਰ ਸੋਚਿਆ ਜੋ ਦੇਖੋਂ ਕੁਝ ਗੱਡਾ ਮਿਲੂ, ਇਹ ਵਿਚਾਰਕੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰੇ। ਇਕਬਾਰ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕਸਿੰਘ ਏਕਾਂਤ ਬੈਠੇ ਦੇ ਚਰਨ ਜਾ ਫੜੇ,ਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਅਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਇਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਬਾਬੇ ਜਾਤਾ ਜੋ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ "ਸ੍ਰੀਵਾਹਗੁਰੂ" ਨਾਮ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਕੇ ਆਪਣਾ ਸੇਵਕ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਬੇ ਰਾਮਸਿੰਘ ਫਿਰ ਉਸ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪਲ ਭਰ ਬੀ ਨਾ ਭੁਲਾਯਾ। ਅੰਤ ਨੌਕਰੀ ਛਡਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠਕੇ ਪੂਰੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਸੀ ਰਿੱਧੀ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਗਟੀ,ਜਿਸਤੇ ਜੋ ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਕਹੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਗਈ। ਹੈਰਾਨੀ ਇਹ ਕਿ ਜੇੜ੍ਹਾ ਗੁਰ ਮੰ ਲਵੇ ਉਹ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹੋਕੇ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਅਰਪ ਸੇਵਾ ਕਰੇ।

ਅਨੁਮਾਨ ੨੦ ਸਾਲ ਤਕ ਹਜਰੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਆ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇ, ਨਿਤਪ੍ਰਿਤ ਹਜਾਰੋਂ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਤੇ ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਨ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇ। ਅਰ ਆਪ ਬਾਬਾ ਜੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਕੇ ਜੋ ਬਚੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਭੋਜਨ ਖਾਯਾ ਕਰੇ। ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਨ ਸਭ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਬਾਬਾ ਜਿਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੇ ਉਹ ਮਸਤ ਸ਼ਰਾਬੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦੀ *ਦਸਤਾਰ ਤਕ ਭੀ ਉਤ੍ਰ ਜਾਣ ਦਾ ਧ੍ਯਾਨ ਨਾਂ ਰੱਖੇ। ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਲੋਕੀਂ ਤਾਜੁਬ ਹੋਣ, ਭਈ ਇਹ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਫੂਕ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ਼ ਬੀ ਕੈਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਢਕੌਂਸਲੇ ਮਾਰਨ ਕਿ ਇਨਾ ਦੇ ਕੋਈ ਕਲਾਮ ਯਾਦ ਹੈ, ਓਹੋ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜੀ, ਯੱਖਣੀ ਦੀ ਕਾਰ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਭ ਅਫਵਾਹਾਂ ਸਨ,ਆਪਦਾ ਨਿਜ ਮੰਤ੍ਰ "ਸ੍ਰੀ ਵਾਹ ਗੁਰੂ" ਹੀ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੰਕੇਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਮਜਾਲ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਚੇਲਾ ਮੁੰਧਕ ਬੀ ਕਢ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਦੇਸ਼ਭਰ ਵਿਚ ਧੂੰਮ ਪੈਗਈ, ਦਿਨਪ੍ਰਿਤ ਮਾਲਵੇ, ਮਾਝੇ, ਪੋਠੋਹਾਰ, ਅਰ ਦੁਆਬੇ ਆਦਿ ਪਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਯਗ੍ਯਾਸੂ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਨ ਅਰ ਨਾਮ ਲੈ ਲੈ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ। ਜਦ ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ੨੨ ਸੂਬੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ। ਅਰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜੇੜ੍ਹਾ ਸੂਬਾ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇ ਓਥੋਂ

*ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਸਤਾਰ ਉਤਰਨੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੈ।

ਹੀ ਚੇਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਰੀਤੀ ਨਾਲ਼ਂਬੋ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਆਪ ਜੇਹੀ ਹੀ ਤਾਸੀਰ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਸਤਰਾਂ ਅਣਗਿਣਤ ਆਦ ਮੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ,ਕੇਸ ਰਖਾਏ, ਹੁੱਕੇ ਛੁਡਾਏ, ਭੰਗ, ਪੋਸਤ,ਅਫੀਮ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਬੰਦ ਕੀਤੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਢੋਲਕਾਂ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਪੜਨਾ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ। ਗੰਦੇ ਗੀਤ ਯਾ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਤਕ ਨਾ। ਲਵੇ ਸਮਯ ਸਮਯ ਪਰ ਹਵਨ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਅਰ ਜੋੜ ਮੇਲ ਹੋਯਾ ਕਰਨ, ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਇਕ ਬਾਰ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਜੁਗ ਦੀ ਲੜੀ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ॥

ਰੀਤੀ ਰਸਮ

ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ, ਸਿੱਧੀ ਦਸਤਾਰ, ਚਿੱਟੀ ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਚਿੱਟੇ ਉੱਨ ਦੇ ਆਸਨ, ਸਿੱਧੀ ਦਾੜ੍ਹੀ, ਕਰਦ, ਕੜਾ, ਕਛ ਆਦਿ ਸੰਕੇਤ ਰਖਣੇ, ਸਕੇਸ ਸਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਮਦ ਮਾਂਸ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ,ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਨਾ, ਨਕ ਕੰਨ ਨਾ ਬਿੰਨਣਾ, ਤੇ ਸਿਰ ਪਰ ਦਸਤਾਰ ਪਹਿਨਾਉਣੀ, ਬਿਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ, ਇਤਯਾਦੀ ਨਿਜ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਲਿਆ॥

ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਸੀ ਜੋ ਕੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸਾਧੂ, ਦੇਵ ਮੰਦਿਰ, ਤੀਰਥ, ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਬੀ ਮੰਨ ਜਾਵੇ। ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਜੋ ਬੀ ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਆਪਸ ਵਿਚ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਰੋਟੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਤਕ ਬੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾਂ ਰਖੀ। ਪਾਠ ਜਪ, ਹੋਮ, ਆਦਿ ਪੁੰਨਾਂ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਏਹੋ ਆਸ਼ਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸੁਰਾਜ ਹੋਵੇ।ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਮਯ ਅਰ ਬਿਵਾਹ ਕਾਰਜਾ ਵਿਚ ਬੀ ਆਪਸ ਮੇਂ ਹੀ ਅਨੰਦ ਪੜਾਕੇ ਅਨੰਦਹੋਣਾ,ਇਤਯਾਦੀ ਹੋਰ ਬਾਬੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਜੋ ਨਿਕਲੇ ਉਸਦੇ ਪਾਲਨ ਵਿਚ ਕੀ ਮਜਾਲ ਸੀ ਜੋ ਢਿਲ ਹੋਵੇ। ਸੇਵਕ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰਾਪੀਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇਖਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਰ ਗੁਰਦ੍ਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਹੁਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ,ਕੁਝ ਅਣਹੋਈਆਂ ਕਹਿਕੇ ਨਿੰਦਿਆ ਬੀ ਕਰਨ, ਪਰ ਖੁੱਸਾ ਕੁਝ ਨਾ।

ਜਾਤ੍ਰਾ

ਬਾਬਾ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਜਿਧਰ ਜਾਵੇ,ਹਜਾਰਾਂ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟ ਪੂਜਾ ਦੇ ਦੇਕੇ ਹਜਾਰਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਹੋਕੇ ਸਾਥੀ ਹੋ ਜਾਣ। ਦਮਦਮੇਂ ਮੁਕਤਸਰ ਅਰ ੧੯੨੨-੨੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕੀਤੀ। ਅਰ ੧੯੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਪਮਾਲਾ ਦੇ ਸਮਯ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਣ ਡੇਰਾ ਜਮਾਯਾ। ਅੰਦਾਜਨ ੨੦ ਹਜਾਰ ਕੂਕੇ ਸਿੱਖ ਸਾਥ, ਹੋਰ ਡਾਂਗਾ ਖਾਂਡਾ,

ਵੰਗ ਦੁਆਲ ਦੇਖਕੇ ਸਮਯ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦਹਲ ਗਏ । ਜਿਸਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਕੋਤਵਾਲ (ਥਾਣੇਦਾਰ) ਪੇਸ਼ਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯਤ ਹੋਏ। ਆਪ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਤਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਅਰਦਾਸ ਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

ਧਰਮ ਰੱਖਯਾ

੧੯੨੦–੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ ਸਮਯ ਥਾਂ ਥਾਂ ਗੋ ਬਧ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣਕੇ ਹਿੰਦੂ ਬਹੁਤ ਦੁਖਤ ਹੋਣ, ਪਰ ਚਾਰਾ ਕੁਛ ਨਾਂ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ ਇਨਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੰਮਤੀ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੇ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰੇ। ਇਸ ਪਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਖੀਏ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੜਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਕੀਤੇ ਕਿ ਬੁੱਚੜ ਹਿੰਦੂਆਂ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਜਦ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਕੂਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਤਲਾਂ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਦੇਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫਾਂਸੀਆਂ ਲੈਣ। ਇਉਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਧਰਮ ਹੇਤ ੦ਸਿਰ ਲਾਏ।

ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਬੀ ਸੱਠਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਜਾਨ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰਕੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰਕੇ ਗਊਆਂ ਬਚਾਈਆਂ। ਓਥੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਤੁਰਕਾਨੀ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਈ ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਲੜਕੇ ਮੂੰਹ ਭੁਆ ਦਿਤਾ। ਅਗੋਂ ਪਟਲੇਸ੍ਵਰ ਫੌਜ ਨੇ ਦਗਾ ਦੇਕੇ ਫੜ ਲਿਆ, ਜਿਸਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਇਨਾਂ ਤੇ ਤੋਪ ਦਮਕਾਈ। ਇਨਾਂ ਧਰਮ ਹੇਤ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸੀਸ ਕੁਰਬਾਣ ਕੀਤੇ।ਅਜੇਹੀ ਹਿੰਮਤ ਅਰ ਹੌਂਸਲਾ ਦੇਖਕੇ ਸਰਦਾਰ, ਮੁਸਾਹਬ ਅਸ਼ ਚਰਯ ਰਹਿ ਗਏ॥

ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ

ਇਸੇ ਤੁਫਾਨ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਰਾਮਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ-ਦੇਸ਼ਨਿਕਾਲਾ ਦੇਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੰਗੂਨ ਸ਼ਹਰ ਕਢ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਕੀ ਦੇ ੨੨ ਸੂਬਿਆਂ ਵਾ ਬੀ ਧੂਵਾ ਤੋੜ ਦਿਤਾ॥

ਗੱਦੀ

()ਬਾਬੇ ਰਾਮਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਬਾ ਬੁਧਸਿੰਘ ਸਕਾ ਭਾਈ ਗੱਦੀ ਪਰ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ। ਬੁਧਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹੁਣ ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਪਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਭੈਣੀ ਦਾ ਮਹੰਤ ਗਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ ਹੈ॥

•ਲੁਦੇਹਾਣਾ ਦੇ ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ੫੦ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾਏ । ਅੰਬਾਲੇ ੧੦ ਸਰ ਫਰਾਲਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦਿਤੇ ।

()ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਸ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੰਮਤ ੧੯੪੨ ਵਿਚ ਹੋਯਾ॥

ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸ਼ਨਾ

ਮੁਖ ਪੂਜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈ,ਭੈਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਇਹ ਭੈਣੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀਸਾਹਿਬ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਮੰਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਹੈ ਦਸਾਂ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿਜ ਦੇ ਨਾਮ ਬੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। (ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਅਯੋਗ ਆਖਦੇ ਹਨ)

ਸਾਂਪ੍ਰਦਾਈ ਨਾਮ

"ਕੋਸੋ ਕੋਸੋ ਕੂਕੀਏ ਨਾ ਸੋਈਏ ਅਸਾਰ" ਇਸ ਸਬਦ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਪੜਨ ਕਰਕੇ ਯਾ ਸਬਦ ਪੜਨ ਦੇ ਸਮਯ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨੇ ਤੇ ਕੂਕੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। "ਨਾਮ ਧਰੀਕ ਝੂਠੇ ਸਭ ਸਾਕ" ਇਸਦਾ ਅਧਿਕ ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਤੇ, ਅਰ ਨਾਮ ਲੈਣੇ ਤੇ "ਨਾਮਧਾਰੀਏ" ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਖਾਣਾ, ਦਸਵੰਧ ਭੈਣੀ ਭੇਜਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣਾ, ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਣੇ, ਉੱਨਦੀ ਮਾਲਾ ਆਦਿ ਪੂਰੇ ਸੰਕੇਤ ਹਨ॥

ਭੈਣੀ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਰ ਵੈਸ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਦੁਰਾਹਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਓਥੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਬੇ ਰਾਮਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ ਆਦਿ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮਯ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕੂਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਰ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੈਣੀ ਦਾ ਠਾਟ ਵਾਟ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਕੁਬੇਰ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪਰਚਾਰਕ ਕਬੇਰਕੋਲੀ ਨਰੈਣਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ। ਬੜੋਦਾ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾਵਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ੫ ਮੀਲ "ਸਾਰਸਾ" ਪਿੰਡ ਵਿਚ, ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਬੜਾ ਸਿਖਰਦਾਰ ਮੰਦਿਰ ਹੈ, ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੰਦਿਰ ਬਣਾਨ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ, ਕਯੋਂਕਿ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਸੀ ਕਿ ਰਣਛੋਰ ਜੀਦੀ ਮੂਰਤੀ ਧਰਾਈ ਜਾਵੇਗੀ,ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਬੇਰ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ ਨਰੈਣਦਾਸ ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਰੁਣਾਸਾਗਰ ਨਾਮ ਧਰਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਧ ਘਟ ਬੀ ਹੋਪਈ ਪਰੰਤੂ ਮੂਰਤੀ ਟਿਕੀ ਰਹੀ, ਹੁਣ ਓਹੀ ਮੰਦਿਰ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਏਹੋ ਮੁਕਤੀਦਾਯਕ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਗਲ ਵਿਚ ਕੰਠੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਮਹੰਤ ਕੋਲੀ ਜ਼ਾਤੀ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾ ਬਸਤ੍ਰ ਪੈਹਨਦੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਪਰ ਤੁਲਸੀ ਚੜ੍ਹਾਵੋਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਚਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਘੱਟ ਪੈਂਦਾ ਹੈ॥

ਕਰਤਾਭਜਾ

ਇਹ ਮਤ ਬੰਗਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ, ਬੰਗਾਲੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ (Adorers of the Headman, or Guru.) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਪੂਜਕ, ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ । ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰ ਸਦਗੋਪ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ "ਗੋਸਪਾਰਾ ਪਿੰਡ" ਹੈ ਨੇੜ੍ਹਾ ਕੰਚਨਾਪਾਰਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਹਣਾ ਯਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਔਲੀਆਚੰਦ ਨਾਮ ਦੇ ਫਕੀਰ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਯਾ ਦੀਖਯਾ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਔਲੀਆਚੰਦ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਉਦਲਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਪਨਵਾੜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾਂ ਦੀ ਵਾੜੀ ਵਿਚੋਂ ੮ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਘਰ ਆਣ,ਪਾਲ ਕੇ ਨਾਮ ਪੂਰਨ ਚੰਦ ਰਖਿਆ ਅਰ ਇਹ ਜਦ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ੨੭ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਘਰ ਆਯਾਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂਵਿਚ ਜਮਾਨੇਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਦੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਰਵਤ ਪੈ ਗਈ, ਇਸਤੇ ਘਰ ਆਕੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਬਣਾਇਆ। ਖਾਸ ਚੇਲੇ ੨੨ ਸਨ। ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰਾਮਸਰਨ ਪਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ। ੧੬੯੧ ਸ਼ਕੇ ਵਿਚ ਔਲੀਆ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੱਦੀ ਪਰ ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਬੈਠਾ। ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਪਰ ਇਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਸਚੀ ਮਾਈ ਬੈਠੀ । ਮਾਈ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਲੜਕਾ ਈਸ਼੍ਵਰਪਾਲ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਹੋਯਾ । ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਬੜਾ ਬੁਧੀਵਾਨ ਪੁਰਖ ਸੀ, ਇਸਨੇ ਆਪਨੇ ਸਿਖਾਂ ਪਰ ਕਈ ਭਾਂਤ ਦੇ ਕਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਪਨੇ ਪਤੀ, ਪੁਤ੍ਰ ਅਥਵਾ ਭਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਕਈਤਰਾਂ ਔਣ ਵਾਲੇ ਬਿਘਨਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਰਣ ਅਰਥ ਅਰ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਹਿਤ ਭੇਟ ਪੂਜਾ ਦੇਕਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰ ਬਾਦ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਭੇਟ ਪੂਜਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਏਜੰਟ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇਹੋਏ ਸਨ।ਅਜੰਟ ਲੋਕ ਪੁਤ੍ਰ,ਮਿਤ੍ਰ ਹੀਣ ਵਿਧਵਾਂਵਾਂ ਸਾਥ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਅਗੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨੇਤ੍ਰ ਆਦਿ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਗੁਪਤ ਸਭਾ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਲਾ ਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਆਦਿ ੨।

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਭਾਂਤ ਸੀ ਸੋ-

ਸਿਧਾਂਤ

ਔਲੀਆ ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨਚੰਦ ਜਾਤ ਪਾਤ ਛੂਤ ਛਾਤ ਨਹੀਸੀ ਮੰਨਦਾ,

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਕਰਦਾ ਅਰ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਸਭਦਾ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਸੀ। ਕਲਕਤੇ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹਨ ! ਕਰਤਾ-ਭਜਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਔਲੀਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਸੀ। ਗੌਰਾਂਗ ਤੇ ਔਲੀਆ ਇਕ ਹਨ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਗੌਰਚੰਦ੍ਰ ਅਰ ਔਲੀਆਚੰਦ੍ਰ ਤਿੰਨੇ ਇਕ ਹਨ,ਇਕੋ ਤਿੰਨ ਹਨ।

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਹਜਾਰ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਔਲੀਆ, ਅਰ ਮਹਾਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬੀ ਅਣਗਿਣਤ ਨਾਮ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਇਹ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਔਲੀਆਚੰਦ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ। ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਨੇਤ੍ਰ, ਲੰਙਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ, ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਅਰੋਗਤਾ, ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਦਿਤੇ ਅਰ ਨਿਰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਧਨਵਾਨ ਕੀਤਾ, ਹੋਰ ਪਾਣੀ ਪਰ ਤੁਰਨਾ ਆਦਿ ਕਈ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਾਏ॥

ਇਹ ਔਲੀਆ ਨੂੰ ਕਰਤਾ ਕਰਕੇ ਪੂਜਦੇ ਭਜਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀ ਇਕ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਹਾਸ਼ਯ ਅਰ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਬਰਾਤੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ "ਗੁਰੁ ਸਤਜ ਨਾਮ" ਦਾ ਹੈ। ਵੇਲਾ ਜਦ ਗੁਰੂ ਸਤਜ ਜਪਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਦੀਖਜਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੀਖਜਾ ਲੈਣ ਸਮਯ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

ਮਹਾਸ਼ਯ-ਕੀ ਤੂੰ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਾਲ ਸਕੇਂਗਾ ?

ਬਰਾਤੀ-ਹਾਂ | ਪਾਲ ਸਕੂੰਗਾ।

ਮਹਾਸ਼ਯ-ਕੀ ਨਿਸਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਝੂਠ, ਚੋਰੀ, ਜਨਾਹਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚੇਂਗਾ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਨਾਂ ਮਿਲੇਂਗਾ ?

ਬਰਾਤੀ-ਹਾਂ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰ ਕਹੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਂਗਾ।

ਮਹਾਸ਼ਯ-ਬੋਲ ਤੂੰ ਸੱਤ, ਤੇਰੀ ਬਾਤ ਸੱਤ ਹੋਵੇ ?

ਬਰਾਤੀ-ਹਾਂ ਮੈਂ ਸੱਤ, ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਸੱਤ ਹੋਵੇ।

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੇ ਮਹਾਸ਼ਯ ਬਰਾਤੀ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਫੂੰਕਦਾ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ,ਔਲੀਆ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਸ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੇੜੇ ਤਿੰਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਕਾਯਕ ਕਰਮ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭੋਗ, ਚੋਰੀ, ਤੇ ਖੂਨ ਬੀ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਮਾਨਸ ਕਰਮ-ਜਿਨਾਂਵਿਚ ਭੋਗ ਦੀ ਇੱਛਾ,ਚੋਰੀ ਦੀਇੱਛਾ,ਅਰਖੂਨਦੀ ਇਛਾ ਹੈ। ਚਾਰ ਬਾਚਕ ਕਰਮ-ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਝੂਠ ਬੋਲਨਾ,ਕੌੜਾ ਬੋਲਨਾ, ਫਜੂਲ

ਅਰ ਬੇਹੂਦਾ ਬੋਲਨਾ ਆਦਿ। ਇਸਿਤਰਾਂ ਮਨ ਮਾਰਨ ਪਰ ਆਖਦੇ ਹਨ–

ਔਰਤ ਹੀਜੜਾ ਮਰਦ ਖੁਜਾ। ਤਬ ਹੋਵੇ ਕਰਤਾ ਭੁਜਾ।

ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਇਕ ਜਗਾ ਰਹਿਕੇ ਭਾਈ ਭੈਣ ਦਾ ਗੁਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਕਈ ਤਰਕੀਬਾਂ ਯੋਗ ਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅਕਸਰ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬੰਗਾਲੀ ਹੀ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਰਾਮਸਰਨਪਾਲ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਧਨ ਪਾਤ੍ਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ॥

ਕਾਚੂਕਟੀਏ

ਅਨੁਮਾਨ ੧੯੨੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਜਨਸਿੰਘ ਇਕ ਨਿਰਮਲਾ ਸੰਤ, ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪੰਡਿਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, । ਅਰ ਜਦ ੧੯੩੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦਾ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਪਰ ਗੰਗਾ ਦਾ ਕੁੰਭ ਆਇਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਯਾਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪੰਡਿਤ ਨਿਰੰਜਨਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀ ਇਹ ਉਮੰਗ ਹੋਈ, ਭਈ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸਨ ਮੇਲੇ ਅਰ ਵਿਦਜਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੋਮੇ ਫੁਟਣਗੇ, ਚਲੋ ਕੁਛ ਲਾਭ ਉਠਾਈਏ। ਇਸ ਉਮੰਗ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਜੀ ਆਣ ਪੁਜਾ। ਏਥੇ ਇੱਕ ਭਾਈ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨਾਮੀ ਪੰਡਿਤ ਕਰਣ ਘੱਟਾ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਨਿਰੰਜਨਸਿੰਘ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਠਨ ਵਿਸ਼ੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿੱਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਸਾਧੂ ਇਸਦੀ ਨਿੱਤ ਦੀ ਰਵਤ ਦੇਖਕੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰਨ, ਜੀ ਇਹ ਸੰਨਜਾਸੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਦਾ ੦ਜੂਠਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਗੁਰੂ ਬੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਪਰ ਪੁਜਾ, ਤਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੰਨ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਭਰ ਦਿਤੇ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰਮਲ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਤਿਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਸੁਣਕੇ ਨਿਰੰਜਨਸਿੰਘ ਜਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀਨੇ ਬੁਰੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਕੀਤੀ ਅਰ ਅਯੋਗ ਕੁਬਾਕਜ ਕਹੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਨਸਿੰਘ ਝੂਠੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਟੰਜ ਮੰਨਕੇ ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਆਯਾ। ਅੰਤ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕਾਚੂ ਨਾਲ ਕੇਸ਼ ਕੱਟਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਜਾ ਧਰੇ ਤੇ ਆਖਿਆ ਏਹੋ ਆਪ ਦੀ ਸਿਖੀ ਯਾ ਹੋਰ ਬੀ ਕੁਝ ?

ਬਸ ! ਫਿਰ ਇਸ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਇਸਦੇ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹਨਹਾਰੇ ਤੇ ਸਹ ਪਾਠੀ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰਮਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਇਸਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਗਏ। ਫਿਰ ਖਾਸਾ ਟੱਲਾ ਬਣ ਗਿਆ,ਆਮ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਚੂ ਕੱਟੀਏ ਆਖਣ ਲਗ ਪਏ॥

੦ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਨੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਿਰੁਧ ਹੈ॥

ਉਕਤ ਪੰਡਿਤ ਤਕ ਮਤ ਉਨਤੀ ਪਰ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਔਂਦੇ ॥

ਸੰਕੇਤ

ਸੁੰਦ੍ਰ ਪੋਸ਼ਾਕ ਅਤ੍ਰ ਫੁਲੇਲ ਲਾਕੇ, ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ, ਮਨ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰੇ, ਇਹ ਨਿਜ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਸੀ। ਭੇਸ ਭਗਵਾ ਤੇ ਉਜਲ ਰਖਣਾਂ ਹੀ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ॥

ਕਾਲੂ ਪੰਥੀਏ

ਕਾਲੂਨਾਥ ਇਕ ਕਹਾਰ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਓਹ ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ, ਟੂਣਾ ਟਾਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਵਲ ਬੀ ਰੀਝ ਸੀ,ਉਸਦਾ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਕੇ ਸੈਣੀ, ਤਰਖਾਣ, ਚਮਾਰ, ਅਤੇ ਗਡ-ਰੀਏ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਆਣ ਚੇਲੇ ਹੋਏ। ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮਾਂਸ ਮਦਰਾ ਤਿਆਗੇ ਬਿਨਾ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ॥

ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਪਾਸਟਾਪਚਨੰਗਲ ਜ਼ਿਲਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਤਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਓਸੇ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੇ ਥਾਂ ਕਾਲੀ ਉੱਨ ਦਾ ਧਾਗਾ ਰਖਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਥ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਬੀ ਉਨਤੀ ਪਰ ਹੈ। ਯੁਕਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰਟ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਨਤੀ ਪਰ ਹੈ, ਇਸ ਜ਼ਿਲੇ ਅੰਦਾਜਨ ਤਿੰਨ ਲਖ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਹੋਊ। ਅਜ ਤਕ ਇਤਨੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ–

ਬਾਬਾਕਾਲੂ, ਮਹੇਸ਼ਾ, ਧਰਮਚੰਦ, ਮਾਣਕਚੰਦ, ਫਤੇਚੰਦ, ਸੁਖਾਨੰਦ, ਸ਼ਾਮਦਾਸ, ਭਾਗਮੱਲ, ਭੂਪਚੰਦ, ਗੰਡਾਮਲ, ਘਸੀਟਚੰਦ ਤੇ ਗੰਗਾਰਾਮ। ਪਾਸਟਾਪਚ ਨੰਗਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੰਡਾਰਾ ਹੈ ॥

ਕੰਭੀ ਪੰਥੀਯਾ

ਇਹ ਪੰਥ ੧੮੬੬ ਈਸਵੀ ਵਿਖੇ ਸੂਬੇ ਉੜੀਸੇ ਦੇ ਅੰਗੋਲ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਧੰਕੇਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਪੰਥ ਨੂੰ ਨਿਯਤ ਕਰਨਹਾਰਾ ਕੁੰਭ ਨਾਮ ਦਾ ਮਨੁਖ ਸੀ,ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਵਿਭੂਤੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੂਰ੨ ਦੇ ਲੋਕ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸਾਧੂ ਪਾਸ ਕਿਸੀ ਯੱਖ ਦੀ ਸਿਧੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨਾਲ ਉੱਘਾ ਹੋਣ ਤੇ ਲੋਕੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, (ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਪੰਥ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ

ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਰਹੈਸ਼ ਰਖਦਾ ਹੈ,ਓਹ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ) ਉਸਦਾ ਮੁਖ ਚੇਲਾ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ ਸੀ, ਸੋ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਦੂਸਰੇ ਚੇਲੇ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘਦਾਸ ਨੇ ਉਸਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਬਾਂਕੀ ਗ੍ਰਾਮ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਬਣਵਾਯਾ। ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਏਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਪਹਿਲੇ ਬੀ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਹਨ। ਕੁੰਭੀਆ ਗੋਸਾਂਈ ਕੰਨ ਫਾਟੀਆ ਗੋਸਾਈਂ ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਅਸ੍ਰਿਤਾ। ਕੁੰਭੀਆ ਤੇ ਕੰਨਫਟੀਆ ਦੋਨੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਅਰ ਵਿਰਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਅਸ੍ਰਿਤਾ ਬਿਵਾਹ ਕਰੌਂਦੇ ਤੇ ਜਾਤੀ ਬੰਧਨ ਬੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਇਹ ਕੁੰਭੀਆ ਤੇ ਕਨ ਫਟੀਆ ਗੋਸਾਂਈਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਰ ਇਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਲੋਗ ਪ੍ਰਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਧ੍ਯਾ ਸਮਯ ਸੂਰਯ ਦੇ ਅੱਗੇ ਡੰਡਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਸੂਰਯ ਅਸਤ ਹੋਏ ਤੋਂ ਕਦੇ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ ਚਾਹੀਏ ਅਤੇ ਨੌਕਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ?

ਭਾਵੇਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਰ ਸ਼ਿਵ ਆਦਿ ਦੇਵਤਾ ਬੀ ਅਵੰਸ ਹਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਗ੍ਯਾ ਬਿਨਾ ਕੀ ਮਜਾਲ ਹੈ ਜੋ ਦਮ ਤਕ ਭਰ ਸੱਕਣ। ਇਸਤੇ ਉਹ ਅਲਖ ਜੇੜ੍ਹਾ ਲਖਣੇ ਅਰ ਦੇਖਣੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਸੇ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ੧੮੮੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਗ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਸੰਭਲਪੁਰ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ੯੧੩ ਹੋਏ ਸਨ॥

ਕਪੜੀਆ

ਕਪੜੀਆ ਲੋਗ ਭਿਖ੍ਯਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਉਦਰ ਪੂਰਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਛੋਟੇ ੨ ਬਿਆਪਾਰ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ੨ ਫਿਰ ਫਿਰਕੇ ਕਪੜੇ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਕਿਧਰੇ ਬਿਸਾਯਤੀ ਸਮਾਨ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ੨੭ ਭੇਦ ਹਨ। ਕੋਈ ਕਪੜੀਆ ਕੋਈ ਕਪਰੀਆ, ਕੋਈ ਖਪਰੀਆ ਅਰ ਕੋਈ ਖਪੜੀਆ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਕੁਛ ਇਹ ਮਤ ਉੱਘਾ ਨਹੀਂ, ਲੁਪਤ ਜੇਹਾ ਹੈ॥

ਕਬੀਰਪੰਥੀਏ

ਕਬੀਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਪਰ ਕਈ ਮਤਭੇਦ ਹਨ, ਕੋਈ ੦ਵਿਧਵਾ ਦਾ

੦ਦੇਖੋ ਮੀਰਾਂਤੁਲ ਪੰਥ ਪੁਸਤਕ।

ਪੁਤ੍ਰ,ਕੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ ਕਈ ()ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਬੀਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਹੈਸੀ, ਉਹ ਬਾਲਕ ਰੂਪ, ਕਮਲਪੱਤ੍ਰ ਪਰ ਲਹਰ ਤਾਲ ਵਿਖੇ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਸੀ। ਸੋਮਵਾਰ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਦਿਨ ਨੀਰੂ ਜੁਲਾਹਾ ਆਪਣੀ ਵੌਟੀ ਨੀਵਾਂ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਲੈਕੇ ਏਸੇ ਰਸਤੇ ਆਯਾ, ਤਾਂ ਨੀਵਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬੱਚੇ ਵਲ ਪਈ, ਉਸ ਚੁੱਕ ਲਿਆ, ਪਤੀ ਨੇ ਵੌਟੀ ਨੂੰ ਘੂਰਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਕਬੀਰ ਬੋਲਿਆ "ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਚੱਲ ਤੇ ਪਾਲ ਲੈ" ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਨੀਰੂ ਬਾਹੋ ਦਾਹ ਉੱਠ ਨੱਠਾ, ਯਾ ਖੁਦਾ! ਇਹ ਕੋਈ ਬਾਲਕ ਹੈ ਯਾ ਭੂਤ? ਅਗੋਂ ਬੱਚਾ ਬੋਲਿਆ ਮੈਂ ਭੂਤ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਲੈ ਚਲ ਤੇ ਪਾਲ ਲੈ॥

ਇਤਨਾ ਸੁਣਕੇ ਨੀਰੂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਧੀਰਜ ਆਈ ਤਾਂ ਘਰ ਲਿਆਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਲ ਲਿਆ॥

ਕਬੀਰ ਸਨੇ ਸਨੇ ਪਲ ਕੇ ਤਕੜਾ ਹੋਯਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਬਿਨਾ ਸੂਈ ਵੱਛੀ ਦਾ ਦੁਧ ਚੁੰਘਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਬੀਰ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਗਯਾਨ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰਚੌਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਨੀਰੂਟੋਲਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਰਹੇ। ਕਬੀਰ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਤਾਂ ਬੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਭਗਤ ਸੀ, ਇਕ ਬਾਰ ਸਾਖਯਾਤ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਖਯਾ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਕਰ ਲੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਜਦ ਤਕ ਗੁਰੂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ,ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਭੋ ਕਰਮਧਰਮ ਨਿਸ਼ਫਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਨੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨਾ ਚਾਹਿਆ. ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਚੇਲਾ ਨਹੀ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਾਤਾ ਗੰਗਾ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਕਬੀਰ ਮਣੀਕਰਣ ਘਾਟ ਦੀ ਇਕ ਪੌੜੀ ਪਰ ਜਾਕੇ ਪ੍ਰਾਤਾ ਲੇਟ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦੇ ਪਊਏ ਦੀ ਠੋਕਰ ਇਸਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਬੱਜੀ, ਸਾਮੀ ਜੀ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰ ਉਠੇ, ਵਿਚਾਰਿਆ ਜੋ ਕੋਈ ਮੁਰਦਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਤਨਾ ਸੁਣਕੇ ਕਬੀਰ ਨੇ "ਰਾਮ" ਮੰਤ੍ਰ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ, ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਜਾਣ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਕਬੀਰ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕੀਤਾ ਜੋ ਚੰਗਾ ਉੱਘਾ ਹੋਗਿਆ॥

ਚੱਤੋਂ ਪਹਿਰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਦੇਖਕੇ ਮਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਯਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਤੂੰ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਕਯੋਂ ਕਾਫ਼ਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ? ਪਰੰਤੂ ਕਬੀਰ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਯਾ॥

ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਈ ਤੇ ਆਖਯਾ ਤੂੰ ਮੇਰਾ

()ਦੇਖੋ ਭਗਤ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਯ ਸਾਹਿਬ ਛਪਾਈ,ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਕਾਮ ਅਲੀ ਹੈ॥

ਲੜਕਾ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲੋਂ ਕਾਫਿਰ ਕਜੋਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ? ਸੁਣਕੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਬੀ ਨਹੀਂ । ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਝੱਟ ਕਬੀਰ ਨੇ ਉਹ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਕਹ ਸੁਣਾਈ। ਜਦ ਸਭ ਭੇਤ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਦੇਕੇ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਭੀ ਮਾਤਾ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਆਈ, ਇਹ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ

ਇੱਕ ਬਾਰ ਕਬੀਰ ਚੰਗਾ ਕਪੜਾ ਉਣਕੇ ਵੇਚਣ ਗਿਆ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨੰਗੇ ਸੰਤ ਦੇਖਕੇ ਦੇ ਆਯਾ,ਘਰ ਆਏ ਮਾਂ ਨੇ ਝਿੜਕਿਆ ਤਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਸੁਮਰਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਰਾਮ ਜੀਨੇ ਭਗਤ ਦੀ ਪਤ ਰਖਣ ਖਾਤ੍ਰ ਤੇ ਮਾਨਸੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰਦਾ ਰੂਪਧਾਰਕੇ ਬਾਨਾਂਦਾ ਗੱਡਾ ਭਰਕੇ ਘਰ ਆਣ ਸੁਟਿਆ। ਮਾਂ ਦੇਖਕੇ ਪਰਮਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ,ਸਭ ਭੇਤ ਜਾਂਅਗਲੀ ਕਬੀਰ ਆਯਾ ਤਾਂ ਜਾਤਾ,ਉਹ ਬਸਤ੍ਰ ਫਿਰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤਾ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਚੁਪ ਚੁਪਾਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨੇਉਂਦੇ ਦੇ ਆਏ ਕਿ ਕਬੀਰ ਦੇ ਘਰ ਕੱਲ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਣਗਿਣਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੇਂਵਣ ਆ ਬੈਠੇ, ਅੱਗੇ ਘਰ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਮਨਵਾਂਛਤ ਛਕਾਏ,ਇਉਂਬੀ ਭਗਤਦੀ ਪਤ ਰਹਿਆਈ ਇਸਪ੍ਰਕਾਰ ਬੀ ਜਦ ਕਬੀਰ ਦਾ ਜਸ ਉੱਘਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਇਕ ਛਨਾਰ ਔਰਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਾਯਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਬੀਰ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੈ।ਉਹ ਜਾਂ ਕਬੀਰ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਉਠ ਤੁਰਿਆ, ਤਦ ਸਭਨਾ ਜਾਤਾ,ਭਈ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਏ,ਨੇਕੀ ਬਦੀ ਵਲ ਧਯਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਬਲਕਿ ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਕਬੀਰ ਇਕ ਰਾਜਾ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਅਗੋਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਦਬ ਅਦਾਬ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਰਿਹਾ, ਨਮਸ਼ਕਾਰ ਤਕ ਬੀ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਜੇੜ੍ਹੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸਾਧੂ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ "ਹੱਕ" ਹੈ ॥

ਕਬੀਰ ਇਕ ਕੋਣੇ,ਬਿਨਾ ਆਦਰ ਦਿਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਜਦ ਵਾਪਸ ਔਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਿਆ। ਇਹ ਕਰਤਬ ਦੇਖਕੇ ਰਾਜਾ ਡਰ ਖਲੋਤਾ, ਅੱਗੋਂ ਕਬੀਰ ਆਖਯਾ ਡਰੋ ਮਤ ! ਮੈ ਅੱਗ ਬੁਝਾਈ ਹੈ ਦੇਖੋ ਜੋ ਫਲਾਣੇ ਥਾਂ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ । ਜਾਚੀ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ, ਇਸਤੇ ਕਬੀਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਦੂਣ ਸਵਾਈ ਵਧੀ, ਸਗੋਂ ਰਾਜਾ ਸੇਵਕ ਹੋਗਿਆ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਸ਼ਕੰਦ੍ਰਲੋਦੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗ ਚਮਕ ਉਠੀ,ਅਨੇਕਾਂ

ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਅਰਾਮ ਨਾ ਆਯਾ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਦੇ ਚਰਨ ਛੁਹਾਏ, ਸ਼ਾਂਤ ਆਈ। ਅਜੇਹਾ ਕਬੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਕੇ ਪੀਰ ਸ਼ੇਖਤਕੀ ਨਿਹੈਤ ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਹੋਯਾ ਤੇ ਮਾਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਯਾਗ ਲਿਆਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੋਬਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ ਸੋਚੀ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਗੰਗਾਧਾਰ ਵਿਚ ਮੁਰਦਾ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਨਜਰੀ ਆਯਾ, ਸ਼ੇਖਤਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿੰਦਾ ਕਰੋ ? ਕਬੀਰ ਨੇ ਝਟ ਜਿੰਦਾ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਕਮਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਇਤਜਾਦਿ ੨॥

ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਸਮਯ

ਕਬੀਰ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤ ਸਮਯ ਵਿਚ ਬੀ ਬਹੁਤ ਸੰਦੇਹ ਹੈ ਦੇਖੋ–

੧–ਇਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਕਿਤਾਬ "ਹਿੰਦੂਇਜ਼ਮ" ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਮਸੀਹ ਦੀ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੀ।

੨–ਵਿਸੇਤਰਾਂ ਫਾਰਵੇਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ "ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ" ਵਿਚ ਲੇਖ ਹੈ ਕਿ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਹੈ ਸੀ॥

੩–ਮੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬਰਨਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਸੀ॥

੪–ਇਕ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲੇਖ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ–

ਚੌਦਾਂ ਸੌ ਪਚਪਨ ਸਾਲ ਗਿਏ ਚੰਦਵਾਰ ਇਕ ਠਾਟ ਠਏ।
ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਵਰਸਾਯਤ ਕੋ ਪੂਰਨ ਮਾਸੀ ਥਿਤ ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ।
ਘਨ ਗਰਜਤ ਦਾਮਨੀ ਦਮਕੇ ਬੂੰਦੇਂ ਵਰਖੇਂ ਝਰਿ ਲਾਗ ਰਹੇ।
ਲਹਰ ਤਾਲ ਮੈਂ ਕਮਲ ਖਿਲੇ ਜਹਾਂ ਕਬੀਰ ਭਾਨੂੰ ਸਮ ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ।

ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ੧੪੫੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰ–

੫–ਦੂਸਰੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ–

ਸੰਮਤ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਔ ਪਾਂਚਮੋ ਮਗਹਰ ਕੀਓ ਗਵਨ।
ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਏਕਾਦਸੀ ਮਿਲੇ ਪਵਨ ਮੇਂ ਪਵਨ।

ਇਸਤੋਂ ਚਲਾਣਾ ੧੫੦੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੬–ਪਰੰਤੂ ਤੀਸਰੀ ਸਾਖੀ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਹੈ ਕਿ–

ਸੰਬਤ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਪਚਹਤਰਾ ਕੀਓ ਮਗਹਰ ਗੌਨ।
ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਏਕਾਦਸੀ ਮਿਲੇ ਪੌਨ ਮੈਂ ਪੌਨ।

ਇਸਤੋਂ ੧੫੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੭–ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਸਕੰਦਲੋਦੀ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਸਿਕੰਦ੍ਰ ਚੇਤ ੧੫੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਬੈਠਾ ਅਰ ੧੫੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ੨੯ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ਪੋਹਵਿਚ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ। ਦੂਸਰੇ ਥਾਂ ਇਉਂ ਬ੍ਰਨਨਹੈ ਕਿ

ਕਬੀਰ ਦਾ ਚੇਲਾ ਧਰਮਦਾਸ ਨਿਜਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ
੧੪੫੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ।
੧੪੬੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ ॥
੧੪੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ ॥
੧੪੯੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਯੱਗ ਕੀਤਾ !
੧੫੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦ੍ਰ ਨੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੁਬਾਯਾ ।
੧੫੭੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਘ੍ਰ ਸੁਦੀ ੧੧ ਮਘਾ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤੁ ਹੋਯਾ । ਸਾਰੀ ੧੧੬ ਸਾਲ ਆਯੂ ਭੋਗੀ ॥

ਜਦ ਕਬੀਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਦੇ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਮੈ ਮਘਾ ਵਿਚ ਮਰਕੇ ਮੁਕਤ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਮਘਾ ਜਾਕੇ ਮਰਨ ਦੀ ਸੇਜਾ ਪਰ ਜਾ ਟਿਕਿਆ, ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਹੋਯਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਅੰਤ ਚਾਦਰ ਚੁਕਕੇ ਜਦ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਦੀ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਸਿਰਫ ਇਕ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਢੇਰ ਹੀ ਨਜਰੀ ਆਯਾ ਤਦ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਅੱਧੇ ਅੱਧੇ ਵੰਡੇ, ਅੱਧੇ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਉਹ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬੀਰਸਿੰਘ ਨੇ ਦਾਹ ਕਰਕੇ ਸਮਾਧ ਬਣਾਈ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰਚੌਰਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ॥

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਖਾਂ ਪਠਾਨ ਨੇ ਓਸੇ ਥਾਂ ਦਬਾਏ, ਜੇੜ੍ਹਾ ਥਾਂ ਮਘਾ ਗਾਂਉ ਜ਼ਿਲਾ ਗੋਰਖਪੁਰ ਵਿਚ ਹੈ । ਹੁਣ ਏਥੇ ਇਕ ਮਕਬਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਆਪਣਾ ਤੀਰਥ ਮੰਨਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ । ਏਥੇ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸਮਾਧ ਹੈ, ਪੁਜਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ, ਜੇੜ੍ਹੇ ਆਪਨੀ ੧੦ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਨੂੰ ਏਥੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਦਸਦੇ ਹਨ । ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਜਗੀਰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਮਦ ਮਾਂਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ।

ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਤੇ ਰੀਤੀ

ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਮੁਖ ਜਾਪ ਹੈ। ਇਹ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇ ਇਨਾਂ ਦੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਯਾ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਯਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੀ ਹੋਰ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਤਿਲਕ,ਤੁਲਸੀ ਮਾਲਾ,ਅਰ ਕੰਠੀ ਧਾਰਦੇ ਹਨ । ਪਰੰਤੂ ਤਿਲਕ ਨੱਕ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸਿਧੀ ਲਕੀਰ ਦਾ ਚੰਦਨ ਯਾ ਗੋਪੀਚੰਦਨ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਲੰਬੀ ਚੁੰਜ ਵਾਲੀ ਟੋਪੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਹਰਾ ਤਿਲਕਾਦਿ ਇਕ ਲੋਕਾਚਾਰ ਹੈ,ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਦਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ,ਕਿਉਂਕਿ "ਸਬ ਸੇ ਹਿਲੀਏ ਸਬ ਸੇ ਮਿਲੀਏ, ਸਬ ਕਾ ਲੀਜੇ ਨਾਮ । ਹਾਂਜੀ ਹਾਂਜੀ ਸਬ

ਸੇ ਕਰੀਏ, ਬਸੀਏ ਅਪਨੇ ਗਾਮ"। ਇਹ ਕਿਸੀ ਦੇਵੀਦੇਵਤਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਗ੍ਰਿਸਤ ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਜਨੇਂਕੀ ਤਿਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤ੍ਰ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਯਵਨ ਦੋਨੋਂ ਮਤ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਹਿੰਦੂ ਰਾਮ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਹੀਮ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣ ਸਮਯ ਸਾਧੂ ਯਾ ਸੇਵਕ"ਬੰਦਗੀ" ਯਾ "ਸਤਨਾਮ ਸਾਹਿਬ" ਬੋਲਕੇ ਦੋਨੋਂ ਹਥ ਅਗੇ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਛੋਟਾ ਬੜੇ ਨੂੰ ਬੰਦਗੀ ਸਾਹਿਬ, ਅਗੋਂ ਵਡਾ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਯਾ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਨੇ ਦੀ ਰਸਮ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਦਬਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਠ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਧੂ ਅਥਵਾ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਮਦ ਮਾਂਸ ਖਾਣ ਦਾ ਰਵਾਜ ਨਹੀ,ਨਾਹੀ ਜੀਵਾਂਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਗਵੇਂ ਯਾ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਹਥ ਵਿੱਚ ਕਾਠ ਦਾ ਕਮੰਡਲ ਰਖਣੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ।ਵੰਸ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਬਿਵਾਹ ਮਨਾ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਾ ਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਰਾਇਪੁਰ, ਛਿਦਵਾੜਾ ਅਰ ਬਿਲਾਸਪੁਰ,ਆਦਿ ਵਿਚ ਅਧਿਕਹਨ।ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੌਂਦੇਹਨ।ਕੇਵਲ ਮੱਧ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ੧੮੯੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵੇਲੇ ੩੪੭੯੯੪ ਕਬੀਰਪੰਥੀ ਹੋਏ ਸਨ॥

ਸਿਖ੍ਯਾ

ਕਬੀਰ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਨਿਖੇਧ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਵਹਮ,ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਇਤਯਾਦਿ ਆਸ਼ਯਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ॥

ਭਾਵੇਂ ਕਬੀਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜ਼ਾਤ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਪੱਕਾ ਦੀਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੀ । ਇਸਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਨਿਰੀ ਕੁਛ ਚੇਲਿਆਂ ਪਰ ਹੀ ਅਸਤ ਕਾਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿੰਤੂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਨਵੀਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਜਿਸਤਰਾਂ ਸਤਨਾਮੀ, ਸ੍ਰੀਨਾਰੈਣੀ, ਦਾਦੂਪੰਥੀ ਆਦਿ ਹਨ, ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਪੁਸਤਕ

ਭਾਵੇਂ ਕਬੀਰ ਨੇ ਆਪ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ, ਸਭ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਕਬੀਰਚੌਰਾ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ "ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ" ਹੈ। ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖਾਸ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ,ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ-

੧ ਸੁਖਨਿਧਾਨ	੪ ਰਾਮਾਨੰਦਦੀ ਗੋਸਟੀ
੨ ਕਬੀਰਪਾਨ ਜੀ	੫ ਅਨੰਦ ਰਾਮ ਸਾਗਰ
੩ ਬਾਲਕਕੀਰੈਨੀ	੬ ਮੰਗਲ

੭ ਸਬਦਾਵਲੀ (ਇਸ ਵਿਚ ੧੦੦੦ ਸ਼ਬਦ ਹਨ)	੨੧ ਬੀਜਕ (ਇਸ ਵਿਚ ੬੫੪ ਫਸਲਾਂ ਹਨ),
੮ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦੀ ਗੋਸਟੀ	੨੨ ਵਿਵੇਕ ਸਾਗਰ
੯ ਬਸੰਤ	੨੩ ਸ੍ਵਾਸ ਗੁੰਜਾਰ
੧੦ ਹੋਲੀ	੨੪ ਕੁਰਮਾਵਲੀ
੧੧ ਰੇਖਤਾ	੨੫ ਕਬੀਰ ਬਾਣੀ
੧੨ ਝੂਲਨਾ (੧੦੦ ਗੀਤ ਹੈ	੨੬ ਸ੍ਰੋਦਯ
੧੩ ਕਹਾਰ (੫੦੦ ਗੀਤ ਹਨ)	੨੭ ਮੁਕਤੀ ਮਾਲ
੧੪ ਬਾਰਹਿ ਮਾਸਾ	੨੮ ਮਾਧੋ ਖੰਡ
੧੫ ਹਿੰਡੋਲ	੨੯ ਬ੍ਰਹਮਨਿਰੂਪਣ
੧੬ ਬੰਬਰ	੩੦ ਗੁਮਾਨ ਭੰਜਨ
੧੭ ਚੌਤੀਸਾ	੩੧ ਹੰਸਮੁਕਤਾਵਲੀ
੧੮ ਅਲਫ ਨਾਮਾ	੩੨ ਆਗਮ ਬਾਣੀ
੧੯ ਰੈਨੀ	੩੩ ਅਨੁਰਾਗਸਾਗਰ
੨੦ ਸਾਖੀ, (੫੦੦ ਸਾਖੀ, ਇਕ ੨ ਸਾਖੀ ਇਕ ੨ ਆਯਤ ਹੈ।	

ਇਤਯਾਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਹਨ, ਜੇੜ੍ਹੀਆਂ ਕਬੀਰ ਪੰਥ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਅਵੱਸ਼ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਭ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਫਿਰ ਬੀ ਕੁਛ ਸਾਖੀ, ਸਬਦ ਅਤੇ ਬੀਜਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਕੰਠ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅਕਸਰ ਚਰਚਾ ਬਾਰਤਾ ਵਿਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਭਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋ "ਬੀਜਕ" ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਸੋ ਬੀਜਕ ਦੋ ਹਨ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਭੇਦ ਨਹੀਂ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਵਡੇ ਨੂੰ ਆਪ ਕਬੀਰ ਜੀਨੇ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਕਬੀਰ ਦੇ ਚੇਲੇ ਨੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੂਸਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ, ਦੂਸਰੇ ਮਤਾਂ ਦੀ ਪੋਲ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦਾ ਆਸ਼ਾ ਸਹਜ ਕਰਕੇ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀ ਆ ਸਕਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਭਾਵ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਜੇਹੇ ਹਨ:—

੧ ਇਸ ਸ਼ਹਰ ਦਾ ਕੋਤਵਾਲ ਕੌਣ ਹੈ ?
੨ ਮਾਸ ਖੁੱਲਾ, ਗਧਾ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
੩ ਸੀ ਚੂਹਾ ਹੋਗਈ ਕਿਸ਼ਤੀ।
੪ ਬਿਲੀ ਸੱਪਦੀ ਪੂਛ ਫੜੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।
੫ ਤੱਭੂ ਸੁੱਤਾ ਹੈ, ਰਖਵਾਲੀ ਪਰ ਸੱਪ ਹੈ।

੬ ਸਾਨ,ਤੇ ਵੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਗਾਇ ਬੰਧਯਾ ਹੈ।
੭ ਇੱਕ ਵੱਛਾ ਨਿੱਤ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
੮ ਕਬੀਰ ਦੀ ਜਗਾ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਆਦਿ ੨।
ਭਾਵ—ਸ਼ਹਿਰ ਸਰੀਰ, ਕੋਤਵਾਲ ਜੀਵ ਹੈ।
ਮਾਸ ਤੋਂ ਵੇਦ,ਗਧੇ ਤੋਂ ਪੰਡਿਤ ਜਨ।
ਚੂਹੇ ਤੇ ਬੁੱਧੀ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਤੋਂ ਮਾਯਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ।

ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਮਾਯਾ,ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਕਲ ਮਾਯਾ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮਾਯਾ ਜਿਧਰ ਚਾਹੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੇਦਾਂਤ ਦੀ ਧੁਨੀ ਹੈ,ਭੱਬੂ ਤੇ ਯੋਗੀ ਪੁਰਖ ਭਾਵ ਹੈ। ਸੁੱਤਾ ਯੋਗ ਮੈਂ ਮਗਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੱਪ ਅਰਥਾਤ ਈਸ਼੍ਵਰ ਉਸਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਨ੍ਹ ਬਿਸ਼ਨੂੰ, ਵੱਛਾ ਕਹੀਏ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਾਇ ਮਾਯਾ, ਬੰਧਯਾ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੁਛ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਵੱਛਾ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਬਾਰ ਦੁਧ = ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਤਮਕ ਹੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਰਚਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਦਾ ਭਾਵ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜਗਾ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਸਰੂਪ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਕਿਸ ਪਾਯਾ ਹੈ! ਆਦਿ ੨॥

ਭੋਰੀਆਂ (ਸ਼ਾਖਾਂ)

ਕਬੀਰ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਦਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਯਾ,ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਪੰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਘੱਟ ਹਨ ਤਾਂ ਬੀ ਇਹ ਇਕ ਦੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਭੋਰੀਆਂ=ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਗਏ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਭੋਰੀਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ:—

੧ ਕਬੀਰ ਜੀ, ੨ ਸੂਤ ਗੋਪਾਲੀ, ੩ ਤਕਸਰੀ, ੪ ਮੂਲ ਪੰਥੀ, ੫ ਯੋਗੀ ਪੰਥੀ, ੬ ਜੀਵਨ ਪੰਥੀ, ੭ ਨਾਮ ਕਬੀਰ, ੮ ਗਯਾਨੀ ਪੰਥੀ, ੯ ਦਵਨ ਪੰਥੀ, ੧੦ ਸਮ ਪੰਥੀ, ੧੧ ਬੰਸ ਘਰਾਣਾ, ੧੨ ਨਰਾਇਣ ਪੰਥੀ, ੧੩ ਕਮਾਲ ਪੰਥੀ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਹ ਤੇਰਾਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕਮਾਲ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਤਗੋਪਾਲੀ ਸ਼ਾਖ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨ ਹਾਰਾ ਗੋਪਾਲਦਾਸ ਸੀ, ਇਹ ਸੁਖਨਿਧਾਨ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਕਬੀਰ ਚੌਰੇ, ਅਰ ਮਗ੍ਰ ਦੀ ਸਮਾਧ, ਤਥਾ ਜਗੰਨਾਥ, ਦ੍ਵਾਰਕਾ, ਦੇ ਮਠਾਂ ਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਦੇ ਹਨ॥

ਨਾਰਾਇਣ ਪੰਥਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧਕਾਰ ਨਾਰੈਣਦਾਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਨਦਾਸ, ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਧਰਮਦਾਸ ਬਣੀਏ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਨ, ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਰਾਮਾਨੁਜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਪਿਉ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੱਬਲ-

ਪੁਰ ਦੇ ਕ਼ੀਬ "ਬੰਧੂ" ਗਾਉਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਸੀ । ਓਧਰਦੇ ਮਠਾਂ ਪਰ ਇਸਦੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹੰਤ ਮੁਕ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੀ ਨੇ ਬਦਨਾਮੀ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਤਦ ਤੋਂ ਉਕਤ ਅਧਿਕਾਰ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਜੀਵਨਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵੱਖਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਯੋਗੀਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਕਮਾਲ, ਬੰਬਈ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਟਕਸਾਲੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬੜੋਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਗਜਾਨੀ, ਇਸਦਾ ਬਾਨੀ ਮਝਨੀਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਸਾਹਿਬਧਨੀ ਦਾ ਸਾਹਿਬਦਾਸ ਕਟਕ ਵਿਖੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਰ ਕਬੀਰਪੰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿਰਾਲੀ ਰੀਤੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਆਪਨੂੰ ਮੂਲਪੰਥੀ ਅਖਵੌਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋਰ ਹੰਸਕਬੀਰ, ਦਾਨਕਬੀਰ, ਮੰਗਲਕਬੀਰ ਆਦਿਕ ਕਬੀਰਪੰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹਨ ॥

ਨਮੂਨਾ ਕਬੀਰ ਦੇ ਪਦਾਂ ਦਾ

"ਮਾਤਾਦੇ ਗਲ ਜਨੇਊ ਨਹੀਂ, ਪੂਤ ਕਹਾਵੇਂ ਪਾਂਡੇ ॥
ਬੀਬੀਫਾਤਮਾਂ ਦੀ ਸੁੰਨਤ ਨਹੀਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੋਨੋਂ ਭਾਂਡੇ ॥
ਮਣਕਾ ਫੇਰਤ ਦਿਨ ਗਿਓ, ਗਿਓ ਨਾ ਮਨ ਕਾ ਫੇਰ ॥
ਕਰਕਾ ਮਨਕਾ ਛੋਡਕਰ, ਮਨਕਾ ਮਨਕਾ ਫੇਰ ॥
ਕਾਠ ਕਾਟ ਮਾਲਾ ਕਰੀ, ਤਾਮੇਂ ਡਾਰਿਓ ਸੂਤ ॥
ਮਾਲ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ, ਫੇਰਨ ਹਾਰ ਕਪੂਤ ॥
ਸਾਚੇ ਕੋਈ ਨਾ ਮਾਨਈ, ਝੂਠੇ ਜਗ ਪਤਿਆਇ ॥
ਗਲੀ ਗਲੀ ਗੋਰਖ ਬਿਕੇ, ਮਦਿਰਾਬੈਠ ਬਿਕਾਇ"॥ਇਤਯਾਦੀ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਠ

ਕਬੀਰਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਠੌ ਕਬਰਦਹਿ (ਬਿਲਾਸਪੁਰ) ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ੬੦ ਮੀਲ ਪੱਛਮ ਦਿਸਾ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਦੂਸਰਾ ਮਠ ਕੁਦਰਮਾਲ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਜੋ ਆਸਨਸੋਲ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੋਂ ੩੩੮ ਮੀਲ ਪੱਛਮ ਕੁਛ ਦੱਖਣ ਹੈ। (ਬੀ. ਐਨ. ਆਰ.) ਦੇ ਚਾਪਾ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ੧੪ ਮੀਲ ਉਤ੍ਰ ਵਲ ਹੈ, ਏਥੋਂ ਫਿਰ ਬੈਲ ਗੱਡੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕੁਦਰਮਾਲ ਇਕ ਛੋਟੀ ਵਸਤੀ ਹੈ,ਇਸ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮਦਾਸ ਜੀਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਚਰਨ ਚੂੜਾਮਣੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਹੈ। ਅਰ ਬੰਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਮਠ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਕਬਰਦਹਿ ੮੦ ਮੀਲ ਹੈ, ਮਾਘ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ੨੧ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਚੰਗੀ ਖਾਸ ਭੀੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ॥

ਕੂੜਾ ਪੰਥੀ

ਇਹ ਪੰਥ ੧੮੪੧ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿੱਚ ਹਥਰਸ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਬਣੀਏ ਨੇ ਚਲਾਯਾ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਖੇ ਜਾਤ ਪਾਤ ਕੁਛ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਰਣੀ ਮੂਜਬ ਹਰਜਾਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੋ ਸੱਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਥਰਸ, ਲਖਨਊ, ਆਗਰਾ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ ਆਦਿ ਸ਼ੈਹਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਥਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਏਹ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਨਾਹੀਂ ਮੂਰਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਿੰਤੂ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮਯ ਬਹੁਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਅਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਕੁਛ ਯੋਗ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਯੋਗ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਤਥਾ ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਕਤਾਰਾ (ਕਿੰਗ) ਬਜਾਕੇ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਖਾਣੇ ਜੋਗ ਇਕ ਕੂੰਡੇ ਵਿੱਚ ਪਾਕੇ, ਪਹਿਲੇ ਸਭਦੇ ਸਭ ਉਸ ਵਿੱਚ ਥੁੱਕਦੇ ਹਨ। ਪਿਛੋਂ ਸਭੋ ਮਿਲਕੇ ਓਸੇ ਵਿੱਚ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਸਭ ਇਕ ਸਮਾਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਰਦ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕ ਹੇਲ ਮੇਲ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕਈ ਬਿਭਚਾਰ ਦਾ ਬੀ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਇਸ ਤ੍ਰਫ ਧਯਾਨ ਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਦਰ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਕਿਸ਼ਾ ਰਾਖਰ ਜਾਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੇਲਾ ਘੋੜੀ ਬਣਕੇ ਧਨੇੜੀ ਚਾੜ੍ਹਕੇ ਲੈਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘਟਰਾਮਾਯਣ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ ਅਤੇ ਜੀਵ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਮੁਖ ਹੈ। ਕੂੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਮਿਲਕੇ ਖਾਣ ਕਰਕੇ ਕੂੰਡੇ ਪੰਥੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭੇਖ ਰੇਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਸਚਨ (ਈਸਾਈ)

ਕ੍ਰਿਸਚਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰ, ਜੀਸਸ ਕ੍ਰਾਇਸਟ ਅਰਥਾਤ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਜੇਰੂਸਲਮ ਦੇ ੬ ਮੀਲ ਲਾਂਭੇ 'ਬੇਥਲੇਹਿਮ' ਨਾਮ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਮਰੀਯਮ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ੧੫ ਦੀਸੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਯਾ। ਮਰੀਯਮ ਦੀ ਜੂਸਫ ਤ੍ਰਿਖਾਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਭਾਵ ਕੁੜਮਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਮਰੀਯਮ ਕੁਆਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗਰਭ ਹੋ ਗਯਾ। ਇਹ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੁਣਕੇ ਜੂਸਫ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰ ਬਹੁਤ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੇ ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਜੂਸਫਨੂੰ ਸਮਝਾਯਾ, ਇਸਦੇ ਗਰਭੋਂ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਤਮਾ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ

ਪੈਦਾ ਹੋਊ। ਸੋ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਮ ਜੀਸਸ ਕ੍ਰਾਇਸਟ ਅਰਥਾਤ ਈਸਾਮਸੀਹ ਰਖਯਾ। ਸਿਆਣਾ ਹੋਕੇ ਪਿਉ ਦੇ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਖਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਮਾਪੇ ਗ੍ਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸ਼ੁਭ ਸਿਖਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣੇ ਪਾਯਾ। ਫਿਰ ਬੀ ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਧਰਮ ਵਲ ਝੁਕਦਾ ਗਿਆ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਸੌਦਾਗਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਸਿੰਧੁ, ਜਗੰਨਾਥ ਤੇ ਕਾਸ਼ੀ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਤਥਾ ਬੁਧਧਰਮ ਦੇ ਵਿਦਯਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੋਰ ਬੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਦਾ, ਇਉਂ ਜਦ ੩੪ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਜੂੜੀਆ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਕੁਛ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। "ਜੋਇਨ" ਨਦੀ ਦੇ ਜਲ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰਾਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਦਾ, ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖੌਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਲੂਲੇ, ਲੰਙੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਛੇ ਕੀਤੇ, ਇਸ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਇਕ ਹੈ, ਓਹੋ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੂਰਤੀ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ॥

ਓਥੇ ਦਾ ਪਾਇਲੇਟ ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜਹੂਦੀ ਧਰਮ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਓਹ ਇਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੁਰ ਅਸੰਤੁਸ਼੍ਟ ਹੋਕੇ ਰੋਕਣ ਲੱਗਾ, ਅਗੋਂ ਇਹ ਨਾ ਰੁਕਿਆ, ਇਹ ਸਗੋਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਵਧੇਰੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਰਾਜਾ ਨੇ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ, ਇਹ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਕੇ ਸੂਲੀ ਚਾੜ੍ਹ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਗਾਯਾ। ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਭੇਤ ਇਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਤੇ ਲਾਲਚ ਵਸ ਹੋਕੇ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ॥

ਈਸਾ ਨੂੰ ਲਕੜੀ ਦੇ ਕ੍ਰਾਸ ਪਰ ਕਿੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜੜ ਕੇ ਨਿਰਦੈਤਾ ਨਾਲ ਸੂਲੀ ਪਰ ਲਟਕਾਯਾ, ਅੰਤ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਮਰ ਗਿਆ। ਈਸਾ ਨੇ ਬਿਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਯਾ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਬਨਾਯਾ, ਕ੍ਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਬਕ ਪਯਾਰ ਨਾਲ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਬਿਤਾਈ। ਈਸਾ ਸਮਾਨ ਵਿਰਕਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਊ॥

ਈਸਾ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੋਮ ਦੇ ਪੋਪ ਨੇ ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ੩੧੨ ਈਸ੍ਵੀ ਤਕ ਓਹ ਵਡੀ ਤਕਲੀਫ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੈਲਦਾ ਇਥੋਂ ਤਕ ਜਾ ਪੁਜਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜਾ ਨੇ ਬੀ ਓਹ ਧਰਮ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ, ਇਉਂ ਧਰਮ ਦੀ ਜੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ। ਪੋਪ ਈਸਾ ਤਥਾ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਗਿਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਵਡੀ ਸਫਲਤਾ ਪਾਈ, ਅੰਤ ਇਸ ਦੇ ੪੪੨ ਸਾਲ ਬਾਦ ੩੩੮ ਬਿਸ਼ਪਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਬੰਦ ਹੋਣੀ

ਚਾਹੀਦੇ। ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ੬ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਓਹ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਮਨੌਣ ਲਗੇ। ਫਿਰ ਬੀ ਪੋਪ ਦਾ ਧੜਾ ਵਧਕੇ ਰਿਹਾ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਢਿੱਲਾ ਰਿਹਾ। ਕਯੋਂਕਿ ਯੁਰਪ ਦੇ ਲੋਕ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ ਵਿਚ ਅਤਯੰਤ ਦ੍ਰਿੜ ਸਨ, ਇਸ ਤੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਓਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ । ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਪੋਪ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਵਿਚ 'ਲੇਓ' ਰਾਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਇਟਲੀ ਦੇ ਰਾਜ ਘ੍ਰਾਣੇ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪੋਪਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਉਨਤੀ ਹੀ ਰਹੀ ॥

ਪੋਪ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਏਥੋਂ ਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧ ਗਈ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਙ ਦੇਣਾ, ਗੱਦੀਓਂ ਉਤਾਰਨਾ ਤੇ ਬੈਠਾ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਸਭੋ ਕੰਮ ਇਸ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੋ ਗਏ। ਓਸ ਵੇਲੇ ਯੁਰਪ ਵਿਚ ਅਵਿਦਯਾ ਅੰਧਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਪੋਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਈਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ, ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ॥

ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ੧੫੧੭ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿੱਚ ਮਾਰਟਨ ਲੂਥਰ ਨੇ ਪੋਪਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸ਼ੰਕਾ ਉਠਾਈ ਕਿ ਇਹ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਤਥਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਪਖੰਡੀ ਹੈ,ਇਹ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਡੰਕਾ ਬਜੌਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸਦੇ ੩ ਸਾਲ ਬਾਦ ਪੋਪ ਨੇ ਲੂਥਰ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ ਤਥਾ ਧਰਮ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਹਿਕੇ ਜਾਤੀਓਂ ਬਾਹਿਰ ਕਢਣ ਦਾ ਪਤ੍ਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ॥

ਪਰੰਤੂ ਦਲੇਰ ਲੂਥਰ ਨੇ ਓਹ ਪਤ੍ਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੰਡਨ ਤਥਾ ਪੋਪ ਦੇ ਸ੍ਵਾਰਥ ਦਾ ਖੰਡਨ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਪਰ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਾਯਾ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਉਘੜੇ,ਇਉਂ ਪੋਪਸ਼ਾਹੀ ਘਟਣ ਲਗੀ ਤੇ ਲੂਥਰ ਧਰਮ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਲਗਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸਭਾ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਉਸ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੂਸਰੀ ਸਭਾ ਹੋਣ ਤਕ ਚੁਪ ਰਹਿਣਾਂ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਫਿਰ ਲੂਥਰ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਤੇ ਇਸ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲ ਦਾ ਨਾਮ "ਪ੍ਰੋਸਟੇਸਟੈਂਟ" ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਲੂਥਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘਟਣ ਨਾ ਦਿਤਾ, ਇਉਂ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਬੀ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ॥

ਪਰੰਤੂ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਪੋਪਦਲ ਦਾ ਬਲ ਘਟ ਗਿਆ

ਤਦ ਤੇ ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ੩ ਭਾਗ ਹੋ ਗਏ।

੧. ਪ੍ਰੋਸਟੇਂਸਟੇਂਟ, ਲਤੂਥਰ ਮਤਾਂਨੁਸਾਰੀ,ਪੋਪ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਅਜ ਗਿਣਤੀ ੧੦ ਕ੍ਰੋੜ ਹੈ । ੨-ਰੋਮਨ ਕੈਥਿਲ, ਲਤੂਥਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ, ਪੋਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ, ਇਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਵਾ ਪੰਦ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰੋੜ ਹੈ। ੩-ਤੇ ਗ੍ਰਿਕ, ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਦਾਜਨ ੭੫ ਲੱਖ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਈਸਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਬੀ ਏਨਾਂ ਵਿਚ ੨੫੦ ਭੇਦ੍ਹਭਟ ਕੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਈਸ਼ੂਰ ਵੇਦੀ ਇਹ ਮਦਰਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਡੀ. ਨੋ. ਬਿਲੀ ਨੇ ੧੯੦੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। "ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ" ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਵੇਦਾਂਤ ਪੜਦੇ ਹਨ। "ਮੁਕਤੀ ਫੌਜ" ਇਕ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਆਦਿ ਸਭ ਮਤਭੇਦ ਨਾਲ ਈਸਾ ਦੇ ਹੀ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ॥

ਈਸਾ ਦੀ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਏਥੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੯ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਧਕੇ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ। ਅਜ ਇਹ ਮਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁੱਲ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ, ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਇਟਲੀ ਦੇ "ਰੋਮ" ਸ਼ਹਰ ਵਿੱਚ ਹੈ । "ਬਾਇਬਲ" ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਈਸਾ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਰਚਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਭਾਖਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅੱਡੇ ਤੇ ਢੰਗ ,ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ॥

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਰਾਮ

ਅਹਮਦਾਬਾਦ ੧੮੯੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਰਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਕੇ ਇਹ ਮਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਰਾਸਲੀਲਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਕਤ ਨਾਮ ਸੁਮਰਣ ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ॥

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ

ਖਾਲਸਾਪੰਥ, ਦਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਂਤਕੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ੧੬੬੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਜੇਠ ਵਦੀ ੮ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰਾਜਸੀ ਠਾਟ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਰਲਿਆ

ਸੀ । ਆਪ ਅਕਾਲਬੁੰਗੇ ਪਰ ਨਿਤ ਸਜ ਧਜ ਕੇ ਠਟਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਢਾਡੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਧਰਮ ਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਰਾਗ ਧੁੰਨ ਵਿਚ ਸੁਣਦੇ ਅਰ ਸਪੀਚ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਭਰਦੇ ਸਨ । ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਨੇਕਾਂ ਡਰਪੋਕ ਮੁਰਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀ ਰੂਹ ਭਰਪੂਰ ਹੁਇਆਈ ਸੀ, ਇਸਤੇ ਚਾਰ ਯੁਧ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ । ਤੁਰਕ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਚੋ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਅੰਤ ਇਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਦਸਮੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ੧੭੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਇਕ ਆਮ ਅਕੱਠ ਕਰਕੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਠਕੇ ਆਖਯਾ, ਦੇਸ਼ਵਾਸ਼ੀਓ ! ਧਰਮਬੀਰੋ ! ਆਪ ਕਹੋ ਕਿ ਇਸ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਤੁਰਕ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਿਰਮੂਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਜਿਸਦੇ ਬਗੈਰ ਪੁੱਟੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਹਰਿਆ ਨਹੀਂ ਰੈਹ ਸਕਦਾ । ਸੁਣਕੇ ਕਈਆਂ ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰੰਤੂ ਕੁਛ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਦੇਵੀ ਜੀਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਹਰਾ ਰੱਖਣ ਹਾਰਾ ਹੀ ਆਖਿਆ । ਉਸ ਪਰ ਲਾਖਾਂ ਰੁਪਯੇ ਦੇ ਖ੍ਰਚ ਅਰ ਯੋਗਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਖਾਰਥ ਦਸੇ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖ੍ਰਚ ਦਾ ਸਭ ਭਾਰ ਆਪਣੇ ਜਿੰਮੇ ਓਟ ਕੇ ਆਖਯਾ ਦੇਵੀ ਜੀ ਅਵੱਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਤਦ ਫਿਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੁਲਾਏ ਅਰ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਕੇਸ਼ੋਦਾਸ ਆਦਿ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ੧੭੫੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੫ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਨੈਣਾ ਦੇਵੀ ਦਾ ਟਿੱਲਾ, ਜੇਹੜਾ ਆਨੰਦਪੁਰੋਂ ੭ ਕੋਸ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਹਵਨ ਹੋਣ ਲਗਾ, ਇਉਂ ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਅਰਸਾ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ ।

ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਪੂਜਾਪਾਠ ਠਾਟਵਾਟ ਬੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਟਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਦੇਖਣੇ ਹੀ ਯੋਗਜ ਸਨ । ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭੀੜ ਭੜੱਕਾ ਬੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਯਾ । ਕਯੋਂਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜੇਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀ ਮੈਲੇ ਕੁਚੈਲੇ ਵੇਸ ਨਾਲ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਆਸ ਪਾਸ ਦੇਹਾਤਾਂ, ਨਗ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰ ਗਈ ਸੀ । ਸੋ ਦੇਹਾਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਬ੍ਰਤ, ਦਾਨ, ਯੱਗ, ਹੋਮ ਘਰ ਘਰ ਇਸ ਉਮੰਗ ਨਾਲ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਦੇਵੀ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਸਕ ਹੋਣਗੇ । ਪਰੰਤੂ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬੀ ਨਿਯਤ ਸਮਯ ਤਕ ਦੇਵੀ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਹੋਏ । ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਬਿਲੰਬ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਣ ? ਪੰਡਿਤਾਂ ਟਾਲਮਟੋਲਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਹ ਉੱਤਰ ਡਾਹਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ

'ਨਰ' ਵਲੀ ਚਾਹੀਏ ? ਅਗੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ ਕਿ ਆਪ ਜੈਸੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋਰ ਵਲੀ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰ ਹੀ ਦੇਣਗੇ। ਇਤਨਾ ਸੁਣਕੇ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਹਵਾਸ ਉਡ ਗਏ; ਚੇਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਫੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਸਨਾਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਟਿਲਿਓਂ ਹੇਠ ਉਤਰ ਆਏ॥

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਜਾਣ ਗਏ, ਅੰਤ ੧੭੫੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੮ ਨੂੰ ਸਭ ਸਮੱਗ੍ਰੀ ਹਵਨਕੁੰਡ ਵਿਚ ਪਲਟਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਹਾਂ ਤਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਈ, ਦੇਹਾਤੀ ਲੋਗ ਥਰਥਰਾ ਗਏ ਅਰ ਵਿਚਾਰਨ ਲਗੇ ਕਿ ਦੇਵੀ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ। ਤਦ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਵਾਹੋਦਾਹ ਦੌੜੇ ਟਿੱਲੇ ਪਰ ਆ ਗਏ॥

ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਚਮਕਾਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਆਖਯਾ-"ਬੀਰੋ! ਇਹੀ ਭਗਵਤੀ,ਇਹੀ ਦੇਵੀ,ਇਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੋ ਚਾਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ,ਅਨਜਥਾ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਸ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹੈ"। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਬੀ ਹੋਏ ਪਰੰਤੂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਪਰ ਅਜੂਜ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਰ ਅਸਰ ਹੋਯਾ।

ਅੰਤ ੧ ਵੈਸਾਖ ਐਤਵਾਰ ੧੭੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਕ ਆਮ ਦਰਬਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਮਜਾਨੋਂ ਤਲਵਾਰ ਕਢਕੇ ਆਖਯਾ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮੋਂ! ਦੇਸ਼ ਹਿਤੈਸ਼ੀਓ!! ਸਾਨੂੰ ਪੰਜ ਸੀਸ ਦਰਕਾਰ ਹਨ, ਜੇੜਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਓਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਸ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਹੇਠ ਹੋ ਬਹੇ।

ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪੰਜ ਨਿਰਭੈ ਬੀਰ ਸੀਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹਿਤ ਨਿੱਤਰੇ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਲਿਜਾਕੇ ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਏ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਹਰਾਇ, ਆਮ ਵਿਚ ਨਿਜ ਮੰਤ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਅਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਛਕਾਇ, ਸਿੰਘਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ।

ਅਮ੍ਰਿਤ ਬਿਧੀ

ਲੋਹ ਪਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰਕੇ ੫ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਗੁਪਤ ਪਾਠ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਉਸ ਵਿਚ ਬਾਰੰਬਾਰ ਖੰਡਾ ਫੇਰਿਆ, ਇਉਂ ਨਿਜ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਅਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਇ, ਬੀਰਾਸਨ ਕਰਾਇ, ਅਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ। ਸੋ ਪਹਿਲੇ ੫ ਚੁਲੇ ਪਿਲਾਏ ਅਰ ਮੂੰਹੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ।ਸੇਵਕਾਂ ਅਗੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਇਉਂ ਪੰਜ ਚੁਲੇ ਪਿਲਾਕੇ ਫਿਰ ੫ ਚੁਲੇ ਸੀਸ ਵਿਖੇ

ਪਾਏ, ਫਿਰ ੫ ਚੁਲੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਪਰ ਛਿੜਕਾਏ, ਪਰੰਤੂ ਬਾਰੀ ਬਾਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਣ ਕਰਾਯਾ। ਇਉਂ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਦਾ ੨੦੩ ਸਾਲ ਬਾਦ ਤਬਾਦਲਾ ਕਰਕੇ ਖੰਡੇਅਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸਿਖਯਾ

ਹੇ ਬੀਰੋ! ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਸੂਰਬੀਰ ਖਾਲਸਾ ਹੋ! ਧੁਆਡਾ ਫਰਜ਼ ਦੇਸ ਅਰ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕਰਨੀ, ਜਤ, ਸਤ, ਅਰਥਾਤ ਜਤਿੰਦ੍ਰਯ ਰਹ ਕਰ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ। ਅਰ ਧਰਮ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਧਰਮ ਰੱਖਕ ਹੋਣਾਂ ਹੀ ਮੁੱਖ ਧਰਮ ਹੈ। ਧੁਆਡਾ ਭੇਸ਼:-

ਸਿਰ ਪਰ ਕੇਸ, ਸਿੱਧੀ ਦਾੜੀ, ਸਫੇਦ ਬਾਣਾਂ, ਕੱਛ, ਕੜਾ, ਕੰਘਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਅਰ ਕੇਸ਼, ਇਹ ਪੰਜ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨੇ, ਹੁੱਕਾ, ਤਮਾਕੂ, ਮਾਦਕ ਦ੍ਰਵ ਆਦਿ ਅਛੋਹ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਚਣਾ। ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦੇ ਸਿਵਾਯ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਮਾਨਯਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਭਾਣਾਂ ਮੰਨਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਧੁਆਡਾ ਧਰਮ ਹੈ॥ ਦੇਖੋ ਖਾਲਸੇ ਪਰ:-

ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਪੰਥਨ ਕੇ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਹੋਹਿੰ ਨਰ,
ਤਾਂ ਮੈਂ ਏਕ ਸਿੰਘ ਦਿਪੈ ਸੂਰਜ ਉਜਾਲਸਾ।
ਸਯਾਮ ਜਾਕਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਘਟਾ ਚੰਦ੍ਰ ਸੋ ਉਜਾਰਾ ਔਰ,
ਧੌਰਾ ਮੁਖ ਕੇਸ ਸਸਿ ਪੂਰਨ ਪਿਖਾਲਸਾ।
ਬੜਵਾ ਅਨਲ ਤੇਜ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਸਿੰਧੁਜਰਾ,
ਸਭੈ ਪੰਥ ਔਰ ਆਗੇ ਲਾਗਤ ਮਸਾਲਸਾ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੂ ਨਿਜਰੂਪ ਕੀਨੋ ਨਿਜਗੁਣ ਦੀਨੋ,
ਤੇਜਸੀ ਪ੍ਰਤੱਛ ਪੰਥ ਰਚਿਓ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ।

ਕੀ ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਜੋ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਸੋ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? । ਇਹ ਲੋਕ ਜਨਮ ਮਰਨ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ, ਸਿੰਘ, ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂਖਾਲਸਾ, ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਸਭ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹਨ, ਧਰਮਰੱਖਕ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗ੍ਰਗਣਯ ਹਨ, ਤੁਰਕ ਜ਼ੁਲਮ ਇਸੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆ। ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਯੁੱਧ, ਅਨੇਕਾਂ ਅਸੈਹ ਕਸ਼ਟ ਤਥਾ ਉਗ੍ਰ ਵਿਪਤ੍ਰਾਵਾਂ ਬੀ ਸਹਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਹਿੰਦ ਧਰਮ ਦਾ ਰੱਖਕ ਸੂਰਬੀਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕਿਸੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੋ

ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਉਸਦੇ ਪਾਲਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਣ ਤਕ ਬੀ ਦੇ ਦੇਣੇ ਤੁੱਛ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

੧੮੯੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੧੯੦੭੮੩੩ ਸਿੱਖ ਹੋਏ ਸਨ।

ਖੰਡੋਵਾ ਉਪਾਸ਼ਕ

ਇਹ ਮਤ ਮਹਰਾਸਟ੍ਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜੇਜੁਰੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਖੰਡੋਵਾਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਬਿਵਾਹ ਉਸ ਮੂਰਤੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਿਵਾਹਤ ਕੰਨਜਾ ਮੋਰਲੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਦ੍ਰਾਸ ਵਿਚ ਬੀ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਪੰਥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਮੋਰਲੀ ਨੂੰ "ਬਿਮੁਤਾਨੀ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਏਹੋ ਪੰਥ ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਹੈ ਓਥੇ ਇਸ ਕੰਨਜਾ ਨੂੰ 'ਦੇਵਦਾਸੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਖਟ ਦਰਸਨ ਪੰਥ

ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੈਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਅਰ ਚਾਰਣ ਆਦਿ ਦੇ ਸਾਧੂ ਸਭੋ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਗ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਮਾਰਵਾੜ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਭਿਖਜਾ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਕੱਲੇ ਮਾਰਵਾੜ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਡੇਢ ਲੱਖ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਹੈ। ਓਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਬੀ ਅਲੱਗ ਹੈ, ਜੇੜ੍ਹੀ "ਖਟ-ਦ੍ਰਸਨ ਅਦਾਲਤ" ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਵਿਖੇ ਚਾਰਨ ਲੋਗ ਹੀ ਹਾਕਿਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸਪਰ ਕਿਸੀ ਨਾਲ ਕੁਛ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਾ ਜਾਨਣਾਂ ਅਰ "ਓਅੰਖੰ ਬ੍ਰਹਮ" ਐਸਾ ਅਭਜਾਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਹੈ। ਪਹਲੇ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਗਜਾਤਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਖਟ ਦਰਸਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿਦਜਾ ਹੀਣ ਹਨ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਸੇਖ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਖਾਕੀ ੮੩

ਖਾਕੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਮਤ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਿ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਆਸਾਨੰਦ, ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦਾਸ, ਇਸਦਾ ਫਿਰ ਚੇਲਾ ਕੇਲਦਾਸ, ਇਸਤੋਂ ਖਾਕੀ ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ। ਹੋਰ ਸਭ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਖਾਕੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਰੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਪਰ ਚੱਤੇਪਹਰ ਖਾਕ (ਸੁਆਹ) ਮਲਨੀ, ਅਜੇਹੇ ਹੀ ਥੇਸੂਏ ਬਸਤ੍ਰ ਰਖਣੇ। ਸਿਰ

ਪਰ ਖ਼ਾਕ ਪਾਈਆਂ ਜਟਾਂ ਧਾਰਨੀਆਂ ਹੀ ਬਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਥਾਂ ਬੈਠਦੇ ਅਰ ਰਮਤੇ ਬੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਮ ਜੀ ਅਰ ਸੀਤਾ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂਬੀ ਅਧਿਕ ਹਨੂਮਾਨ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ। ਫਰਰੁਖਾਬਾਦ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਖ਼ਾਕੀਆਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜੁਧਜਾ ਦੇ ਹਨੂਮਾਨਗੜ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਠ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਦੀ ਜੈਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਮਾਧ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ ਅਰ ਮਰਯਾਦ ਆਦਿ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਹੱਥ ਦਾ ਪਕਾਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਸ੍ਵਾਸੀ ਮਤ

ਇਹ ਮਤ ਚੈਤੰਨ ਮਤ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ, ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਸ੍ਵਾਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦਾ ਲਿਹਾਜ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਅਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗ੍ਰਾਸ ਦੇਕੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਨੂੰ ਚੈਤੰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਗੌੜ ਮਤ ਦੀ ਹੈ॥

ਗਣੇਸ਼ਪੂਜਾ

ਗਣੇਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਗਣਪਤੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਕਿਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਔਂਦੇ, ਹਾਂ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਗਣਪਤੀ ਪੂਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਾਣ ਲਵੋ ਕਿ ਕਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬੀ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਮਹਰਾਸਟਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਗਣਪਤੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਵਧੇਰੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਔਂਦੇ॥

ਗ੍ਰੀਬਦਾਸੀਏ

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਛੁਡਾਣੀ ਪਿੰਡ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ੧੭੭੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਧਨਖੜੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਸਯਾਣਾਂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ। ਚਾਰ ਕਾਕੇ ਦੋ ਕਾਕੀਆਂ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾ ਧੰਧਾਲ ਖੇਤੀ ਵਾੜੀ, ਹਲ ਜੋਤਨਾ, ਗਊਆਂ ਚਾਰਨੀਆਂ ਆਦਿ ਕਰਿਆ ਕਰੇ, ਗਊਆਂ ਚਾਰਦੇ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਣਕ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ, (ਭਾਵੇਂ ਕਬੀਰ ਤੇ

ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀ ਆਸਮਾਨ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸਚੇ ਹੈ। ਕਈ ਕਬੀਰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇਗਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਨੇ ਉਸ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉੱਘਾ ਹੋਗਿਆ। ਅਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਵਧਗਈ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਧੂ ਭੇਖ ਨਹੀਂ ਧਾਰਿਆ ਫਿਰ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂ ਚੇਲੇ ਹੋਏ ਅਰ ਲੋਕੀ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਬਦਾਸੀਏ ਕਹਣ ਲਗ ਪਏ॥

ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਨੇ ੨੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਰਚਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਹਰੇ ਚੌਪਾਈਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ੬੧ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੧੮੩੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਸੁਦੀ ੨ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ॥

ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਪਰ ਪੁਤ੍ਰ ਬੈਠਾ-ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਸ ਵਾਲੇ ਹੀ ਅਧਿਕ ਹਨ। ਉਂਞ ਸਾਧੂ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਹਨ। ਫੱਗਣ ਸੁਦੀ ੧੦ ਨੂੰ ਛੁੜਾਣੀ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਦੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਰਹੇ। ਪਰੰਤੂ ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਲੰਗਰ ਦਿੰਦੇ, ਗੇਰੂਏ ਕਪੜੇ ਪੌਂਦੇ ਤੇ ਹਥ ਵਿਚ ਕਮੰਡਲੁ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਮੁਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਦਾ ਤੇ ਚਰਨਦਾਸ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬੀ ੧੪ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਗ੍ਰੀਬਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ, ੪ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਮਰਗਿਆ। ਗ੍ਰੀਬਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ੧੪ ਖੰਬੇ ਅਰਥਾਤ ਭੇਦ ਬੀ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਹਿਬੀਏ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

ਗੋਪੀਨਾਥ

ਗੋਪੀਨਾਥ ਬੀਸਨਗਰਾ ਨਾਗਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਜੇੜ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ੬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਗ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਵਡਨਗ੍ਰ, ਬੀਸਨਗ੍ਰ, ਸਾਠੋਦਰਾ, ਪ੍ਰਸ਼ੋਰਾ, ਅਤੇ ਚਿਤੌੜਾ ਆਦਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਵਿਚੋਂ ਦੂਸਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਸਨੂੰ ਸਖ੍ਯਾਤ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਦਾ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋਯਾ। ਇਸਤੇ ਇਹ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ੧੯੩੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਙ ਸਖਾਰਾਮ ਭੀਕਸ ਸੇਠ ਦੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਛਪੀ ਤੁਲਸੀ ਕ੍ਰਿਤ ਰਾਮਾਯਣ ਮਹਾਤਮ ਪੰਙ ਰਮਣਬਿਹਾਰੀ ਕ੍ਰਿਤ, ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿਚ ਭਜਨ ਤੇ ਰਾਮਾਯਣ ਹੀ ਸਾਰ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਕ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਹਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਦਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਲਖਮਣਦਾਸ ਨਾਗ੍ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਿੱਤ ਹੀ ਰਾਮਾਯਣ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸਾਡੇ ਕੋਈ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ, ਚਲ ਖਾਂ ਦੋਨੋਂ ਜਣੇ ਕਿਤੇ ਤੀਰਥਬ੍ਰਤ ਕਰੀਏ, ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਿਰ ਕਾਲ ਦੀ ਇਸੇ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਸਾਂ, ਸੋ ਚਲ। ਗਏ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੀਰਥਾਂ, ਸ੍ਰੋਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਸਨਾਨ ਦਾਨ ਕਰਕੇ ਜਦ ਅਯੋਧਯਾ ਸਰਜੂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਏ ਤਾਂ ਤਪ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ, ਦੋਹਾਂ ਉਸਤੁਤੀ ਕੀਤੀ ਅਰ ਆਖਯਾ, ਧੰਨ ਓਹ ਪੁਰਖ ਹਨ, ਜੋੜੇ ਆਪ ਜੇਹੇ ਪੁਤ੍ਰ ਖਿਡੌਂਦੇ ਹਨ। ਅਗੋਂ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਆਖਯਾ ਮੈਂ ਧੁਆਡੇ ਤਪ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੰਨ ਹਾਂ, ਇਸਤੇ ਕੁਛ ਅੰਸ਼ਾ ਸਮੇਤ ਮੈਂ ਹੀ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਵਾਂਗਾ।

ਫਿਰ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਰਭਵੰਤੀ ਹੋਈ, ਓਸਤੇ ਗੋਪੀਨਾਥ ਦਾ ਜਨਮ ੧੨੧੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਫਗਣ ਸੁਦੀ ੧੧ ਉਪ੍ਰੰਤੁ ਦੋਪਹਰ ਹੋਯਾ। ਜਿਸ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:-

(ਕਲੌਚ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰੇਨ, ਜਨਸਜੋਧਾਰ ਕਾਰਣਾ,
ਲਕਮੀ ਧਰਾਤ ਮਜਾ, (ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ) ਗੋਪੀ ਨਾਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਜਤੇ ॥)
(ਵਾਯੁ ਪੁਰਾਣੇ)

(ਘੋਰੇ ਕਲਿਯੁਗੇ ਪ੍ਰਾਪਤੇ, ਸਿਧ ਖਜੇਤ੍ਰੇ ਸ੍ਰੰਥਨੇ।
ਅਗਨੀ ਰੂਪੋ ਦ੍ਵਿਜਾ ਚਾਰੋ, ਗੋਪੀਨਾਥੰ ਭਵਿਸ਼ਜਤੀ।)
(ਭਵਿਸ਼ਜ ਪੁਰਾਣੇ)

ਇਸ ਗੋਪੀਨਾਥ ਤੇ ਤੀਸਰੀ ਪੀੜੀ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘਲਾਲ ਹੋਯਾ, ਜੇੜਾ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬ੍ਰਾਹ ਖਜੇਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਸੀ। ਏਹੋ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਤੁਲਸੀਦਾਸ ਨੇ ਦੀਖਯਾ ਲਈ ਅਰ ਅਧਯਾਤਮ ਰਾਮਾਯਣ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਕਯੋਂਕਿ ਰਾਮਚਰਿਤ੍ਰ ਮਾਨਸ ਵਿਚ ਨਰਿਹਰਿ ਨਾਮ ਲਿਖਕੇ ਬੰਦਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ, ਗੋਪੀਨਾਥ ਉਘਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁਖ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਸਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀਦੀ ਹੈ। ਅਚਾਰਜ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਫੈਦ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਬੜਨਗ੍ਰ (ਗੁਜਰਾਤ) ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੀਸਨਗ੍ਰ ਤੇ ਸਿਧਪੁਰ ਵਿਚ ਬੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਗੋਪੀਨਾਥ ਦੀ ਮੂਰਤ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਧਿਕ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵੰਸ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

੦ਗੌੜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੈਤੰਨ

ਜੀਵਨੀ

ਬੰਗਾਲ ਦੇ 'ਸਿਲਹਟ' ਪਿੰਡ, ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਉਪੇਂਦ੍ਰਮਿਸ੍ਰ ਸੀ। ਉਸਦੇ ੭ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਏ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਜਗੰ-ਨਾਥ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਣਕੇ ਕਿ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ,ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਦਯਾ ਪੜਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨਵਦ੍ਵੀਪ (ਨਦੀਆ) ਸ਼ੈਹਰ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ। ਪੜ੍ਹਦੇ ਦਾ ਹੀ ਨੀਲਾਂਬ੍ਰ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਦੀ ਧੀ ਸਚੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋ ਗਯਾ। ਵੋਟੀ ਦੇ ਘਰ ਚਾਉ ਮਲ੍ਹਾਰ ਨਾਲ ਬਸਦਿਆਂ ੮ ਕਾਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਸੋ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸਭੇ ਠੰਢੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪਿਛੋਂ ੧ ਕਾਕਾ ਹੋਯਾ ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸ੍ਵਰੂਪ ਰਖਿਆ। ਫਿਰ ੧੪੦੭ ਸ਼ਕੇ, ੧੫੪੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਫੱਗਣ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਇਸਦਾ ‡ਵਿਸ਼੍ਵੰਭਰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ।

ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਜਨਮ ਸਮਯ ਚੰਦ੍ਰ ਗ੍ਰਹਣ ਸੀ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਗੰਗਾ ਸਨਾਨ ਨੂੰ ਹਜਾਰਾਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਦੀ "ਹਰੀ" ਧੁੰਨ ਨਾਲ ਨਦੀਆ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਧੁਨ ਸੁਣਕੇ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਰੰਗ ਗੋਰਾ ਦੇਖਕੇ ਸਭੋ ਕਾਕੇ ਦਾ "ਗੌਰਾਂਗਹਰੀ" ਨਾਮ ਸੱਦਣ ਲਗ ਪਏ। ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਗੌਰਾਂਗ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਮਾਂ ਨਿਮਾਹੀ ਨਾਮ ਸੱਦਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਚਪਨ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰੇ, ਲੋਕੀ ਦੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਯਾ ਕਰਨ।

ਜਦ ਇਹ ਸੁਖ ਨਾਲ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ੧ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਪੜਨਾ ਪਾਯਾ; ਓਥੇ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੰਗ ਭਾਖਾ ਪੜ ਲਈ। ਫੇਰ ਗੰਗਾਦਾਸ ਦੀ "ਚਤੁਸ਼ਪਾਠੀ" ਸਾਲਾ ਵਿਚ ਬੈਠਾਯਾ, ਓਥੇ ਬੀ ਵ੍ਯਾਕਰਣ ਛੇਤੀ ਪੜਕੇ ਉਪਾਧ੍ਯਾਈਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਰਥ ਕਰਿਆ ਕਰੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੜਾ ਕਾਕਾ ਚੁਪਚਾਪ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਸਾਧੋਂ ਸੰਤੀ ਜਾ ਰਲਿਆ, ਪਿਉ ਨੇ ਲੱਭਣ ਦੇ ਵਥੇਰੇ ਉਪਾਲੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਨਾਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸੰਨਯਾਸੀ ਹੋਕ "ਸੰਕ੍ਰਾਰੰਨ" ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ, ਮੁੜ ਘਰ ਨ ਹੀਂ ਆਯਾ॥

ਹੋਰ ਇਕ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਉ ਦੀ

੦ਗੌੜ-ਨਾਮ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਹੈ ਸੋ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ॥

‡ਇਹ ੧੩ ਮਹੀਨੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਰਹਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਭਾਵਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ੧੨ ਮਹੀਨੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਰਹ ਸਕਦਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ॥

ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਸਿਰੋਂ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਗੌਰਾਂਗ ਮਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਯਾ ਪਰ ਹੁਣ ਬਣ ਕੀ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਿਵਾ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ, ਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਧੰਧਾਲ ਅਕੱਲੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਣ ਪਿਆ । ਸੋ ਜਿਸ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਨਜਿੱਠਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਨਦੀਆ ਦੇ ਪਾਸ ०ਵਿਦਯਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ੧ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ "ਵਾਸੁ ਦੇਵਸਾਰ ਭੌਮ" ਸੀ । ਏਥੇ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਇਉਂ ਚੰਗਾ ਪੰਡਿਤ ਹੋਕੇ ਉੱਘਾ ਹੋਗਯਾ ॥

ਇਸ ੯ ਯਾ ੧੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੁ ਵਿਚ ਵ੍ਯਾਕਰਣ ਦੀ ੧ ਟਿਪਣੀ ਬਣਾਈ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਗੁਰੂ ਨੇ "ਵਿਦਯਾਸਾਗਰ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸਤੇ ਉਸ ਟਿਪਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀ ਵਿਦਯਾਸਾਗਰੀ ਹੋਯਾ॥

ਓਥੇ ਹੀ ੧ ਬਲਭਾਚਾਰਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਧੀ "()ਵਿਸ਼ਨੁਪ੍ਰਿਯਾ" ਨਾਲ ਬਿਆਹਿਆ ਗਿਯਾ। ਇਸਦੀ ਜਦ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਨਦੀਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੰਡਿਤ ਹੋਣ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਯਾ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਸਾਮਣੇ ਆਣਕੇ ਨਾ ਕਰੇ। ਓਥੇ ਹੀ ਇਸ ਆਪਣੀ ੧ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਦਯਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦਿਆ ਕਰੇ। "ਦੀਧਿਤੀ" ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕਰਤਾ ਰਘੁਨਾਥ ਨ੍ਯਾਯਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਸੀ, ਇਸ ਅੱਗੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਦਮ ਭਰਨੇ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਪਵੇ । ਓਦੋਂ ਹੀ ਗੌਰਾਂਗ ਨੇ ਨ੍ਯਾਯ ਪਰ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖ੍ਯਾ, ਜੋੜਾ ਨਵਦ੍ਵੀਪ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ। ਤੇ ਹੋਰ ਇਸੀ ਵਿਖ੍ਯ ਪਰ "ਪ੍ਰਾਂਜਲ" ਪੁਸਤਕ ਰਚਿਆ ਸੋ ਨਾਂ ਰਿਹਾ। ਕਾਰਣ ਇਹੁ ਕਿ ੧ ਦਿਨ ਨਾਂਵ ਪਰ ਬੈਠਾ ਗੰਗਾ ਪਾਰ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਇਸੇ ਨਾਂਵ ਪਰ ਰਘੁਨਾਥ ਬੈਠਾ ਜੋ ਨ੍ਯਾਯ ਦਾ "ਦੀਧਿਤੀ" ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਦਾ ਸੀ । ਇਸਨੂੰ ਗੌਰਾਂਗ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਫਿੱਕਾ ਪਿਆ, ਅਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਸਾਮਣੇ ਮੇਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੌਣ ਆਦਰ ਕਰੇਗਾ ?

ਇਹ ਕਣਸੋਇ ਜਦ ਗੌਰਾਂਗ ਦੇ ਕੰਨ ਪਈ, ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਓਥੇ ਹੀ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੋਬ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਆਪ ਨ੍ਯਾਯ ਵਿਖੇ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਪਰੰਤੂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾਂ ਛੱਡਿਆ। ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਿਦਯਾਲੈ ਉਨਤੀ ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਯਾ । ਇਕ ਦਿਨ "ਕੇਸ਼ਵ ਕਸ਼ਮੀਰੀ" ਇਕ

०ਏ ਮੋਲ ਪਰ ਹੈ॥
()ਇਤੇ ਲਛਮੀ ਨਾਮ ਬੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਯਦ ਦੋ ਨਾਮ ਹੋਣ ॥

ਦਿਗਵਿਜਈ ਪੰ: ਓਥੇ ਆ ਨਿਕਲਿਆ,ਸੁਣਕੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਘਾਨਿਓਂ ਗਈ, ਪਰ ਇਸ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਨਿਰੁੱਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ॥

ਗੌਰਾਂਗ ਬਾਲਕਪਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਡਾਢਾ ਚੰਚਲ ਸੀ, ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਧਵੇਂਦ੍ਰ ਦਾ ਚੇਲਾ ਈਸ਼੍ਵਰਪੁਰੀ ਸੰਨਜਾਸੀ ਆ ਨਿਕਲਿਆ, ਉਸ "ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੀਲਾਮ੍ਰਿਤ" ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੋਥੀ ਦਿਤੀ, ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੌਰਾਂਗ ਦਾ ਮਨ ਦਿਨ ਦਿਨ ਢਿੱਲਾ ਹੁੰਦਾ ਗਯਾ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਤਾਂਘ ਲਗਦੀ ਗਈ ॥

ਇਕ ਦਿਨ ਅਕੇਲਾ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਬੰਗਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਯਾ। ਫਿਰ ਤੁਰ ਜਦ ਪਿਛੇ ਪਰਤਿਆ, ਉਸ ਵਕਤ ਉਮਰ ੨੧ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਅਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਬੇਬੇ-ਜੀ! ਮੈਂ ਪਿਉ ਦੀ ਗਯਾ ਕਯੋਂ ਨਾ ਕਰ ਆਵਾਂ? ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਬੱਚਾ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ। ਤਦ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਅਰ ਗਯਾ ਤੇ ਜਾਕੇ ਸਨਾਨ ਦੇ ਘਾਟ ਤੇ ਬੁਧ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਅਰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਭਜਨ ਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਕੇ ਨਿਮਾਹੀ ਦਾ ਮਨ ਕੋਮਲ ਹੋ ਗਯਾ ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਪਈ ਅਸਾਂ ਬੀ ਇਕ ਦਿਨ ਮਰਨਾਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਭਜਨ ਪਾਠ ਕਯੋਂ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਖੱਟਣਾ ਹੈ? ਇਉਂ ਸੋਚਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ੨ ਆਖਦਾ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭੌਂਣ ਲਗ ਗਿਆ। ਸਾਥੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਘਬਰਾਏ, ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਓਥੇ ਈਸ਼੍ਵਰਪੁਰੀ ਮੁੜ ਆਣ ਮਿਲਿਆ, ਉਸਨੇ ਨਿਮਾਹੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਕੇ ਵਧੇਰੇ ਚੇਟਕ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੋਰਾਂਗ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਤ੍ਰਿਪ ਤ੍ਰਿਪ ਆਂਸੂ ਟਪਕਣ ਤੇ ਹਟਕੋਰੇ ਔਣ। ਨੌਕਰ ਕਹਣ ਇਸਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਯਾ ਅੱਗੋਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਪਤਿਆਇਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲੈ ਆਏ॥

ਮਾਂ ਤੇ ਤੀਵੀ ਦੇਖਕੇ ਹੱਕੀਆਂ ਬੱਕੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ, ਆਖਣ ਹੈ ਹੈ ਧਾੜਾ ਇਹਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ! ਸੁਣਕੇ ਨਦੀਆ ਨਿਵਾਸੀ ਆਣ ਅਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਜਦ ਸੁਕਲਾਂਬ੍ਰ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਲਿਆਕੇ ਗਦਾਧਰ, ਸਦਾਸ਼ਿਵ ਆਦਿਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਗਯਾ ਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹਟਕੋਰਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬੀ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ॥

ਸਭਨਾਂ ਸਚੀ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ ਤੂੰ ਪੁੱਛ। ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ ਬੱਚਾ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਮਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬੂਹੇ ਮੁਟਿਆਰ ਰੰਨ ਖਲੋਤੀ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਨਾਂ ਤਕਦਾ ਹੈਂ, ਨਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ, ਮਾਂ ਮਰ ਜਾਏ ਤੂੰ ਦਸ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ਹੈ? ਗੌਰਾਂਗ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮਾਤਾ! ਮੇਰੇ ਹ੍ਰਿਦਯ ਵਿਚੋਂ ਉਬਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਅੱਖੀਆਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨਜਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਏਹੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇਣਹਾਰੀ ਹੈ, ਸੋ ਸੰਸਾਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ

ਸਮੁਦ੍ਰ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਗੋਤਿਆਂ ਤੇ ਡਰਨਾ ਲੋੜੀਏ । ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ੨ ਆਖਦਾ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਇਹ ਰਾਤ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ।

ਦਿਨੇ ਫੇਰ ਉਠਕੇ:-

ਹਰਿ ਹਰਯੇ ਨਮਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯਾਦਵਾਯ ਨਮਾ।
ਯਾਦਵਾਯ ਮਾਧਵਾਯ ਕੇਸ਼ਵਾਯ ਨਮਾ।

ਇਸਤਰਾਂ ਆਖਦਾ ੨ ਕਦੇ ਰੋਵੇ ਕਦੇ ਹੱਸੇ, ਕਦੇ ਪਿੱਟੇ, ਕਦੇ ਧੂੜ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਦੀਆ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਉਤੇ ਕੁਝ ਅਸਰ ਪੈ ਗਯਾ, ਪਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੋਊ ਤਾਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਲੱਭ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਏ। ਇਉਂ ਸੋਚਦੇ, ੧ਨਿਤਾਈ,੨ ਅਦ੍ਵੈਤਾਚਾਰਜ, ੩ ਗਦਾਧਰ, ੪ ਸ੍ਰੀਵਾਸ, ੫ ਮੁਰਾਰੀ, ੬ ਮੁਕੰਦ, ੭ ਨਰਹਰੀ, ੮ ਪੁਰਖੋਤਮ, ੯ ਪੁੰਡ੍ਰੀਕ, ੧੦ ਵਿਦਯਾਨਿਧੀ, ੧੧ ਗੰਗਾਦਾਸ, ੧੨ ਦਾਮੋਦਰ, ੧੩ ਗੋਬਿੰਦ, ੧੪ਵਾਸੁਘੋਸ, ੧੫ ਕ੍ਰੋਸੂਰ ਅਰ ੧੬ ਚੰਦ੍ਰਸੇਖਰ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮਿਤ੍ਰ, ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ। ਪਿਛੋਂ ਏਹੋ ਚੇਲੇ ਹੋਏ। ਇਸਤਰਾਂ ਹਰੀਕੀਰਤ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਏ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ,ਜਾਤ ਪਾਤ,ਛੂਤ ਪਾਤ ਸਭੇ ਤਰਕ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਧੇਰੇ ਦੁਖੇ, ਤੇ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ,ਪਰ ਬਣਿਆ ਕੁੱਝ ਨਾ॥

ਇਕ ਦਿਨ ਹਰੀਦਾਸ ਤੇ ਨਿਤਯਾਨੰਦ ਨੂੰ ਆਗਯਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਤੁਸੀ ਥਾਂਈ ਥਾਂਈ ਜਾਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ। ਸੋ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਮਧਾਈ ਨੇ ਠੀਕਰੀ ਮਾਰੀ, ਉਹ ਨਿਤਯਾਨੰਦ ਦੇ ਸਿਰ ਖੁਭੀ, ਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਛੁੱਟ ਪਈ। ਭਾਂਵੇ ਗੋਰਾਂਗ ਮਧਾਈ ਨੂੰ ਦਬਕੋਣ ਆਯਾ, ਪਰ ਸਿਖ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕੁਛ ਨਾਂ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਨਾਂ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਕਰਤੂਤ ਦੇਖਕੇ ਜਗਾਈ, ਮਧਾਈ ਦੋਨੋਂ ਭਾਈ ਚੇਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਨਦੀਆ ਵਿਚ ਹਰੀਕੀਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਟੁੱਟ ਪਿਆ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਨਿਤ ਨਮਾਂ ਭੀੜ ਭੜੱਕਾ ਰਹੇ॥

ਇਕ ਦਿਨ ਗੋਰਾਂਗ ਨੇ ਸੰਨਯਾਸ ਲੈਣ ਦੀ ਸੋਚੀ, ਅੰਤ ਅੰਨ੍ਹੇਰੀ ਰਾਤ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਸੁਤਿਆਂ ਛਡਕੇ ਗੰਗਾ ਤਰ ਕੇ "ਕਟੂਵਾ" ਵਿੱਚ ਜਾਕੇ "ਕੇਸ਼ਵ" ਭਾਰਤੀ ਸੰਨਯਾਸੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਨਯਾਸ ਲੈ ਲਿਯਾ । ਉਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੈਤੰਨ ਨਾਮ ਰਖਿਆ।

ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ੬ ਸਾਲ ਤਕ ਮੱਲਕਾਰਜੁਨ ਤੀਰਥ, ਅਹੋਵਲ, ਸਿੱਧਵਟ, ਸਕੰਧਖੇਤ੍ਰ, ਤ੍ਰਿਮਟ, ਸ਼ਿਵਕਾਂਚੀ, ਵਿਸ਼ਨਕਾਂਚੀ ਤੇ ਤ੍ਰਿਮੱਲ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤੀ ਫੈਲਾਈ, ਅਨੇਕਾਂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਬਣਾਯਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਚੰਗੇ ੨ ਧਨੀ ਆਦਮੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਤੁਰ ਪਈ । ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਗੌੜਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ ।।

ਫਿਰ ਆਪ ਰੂਪ ਤੇ ਸਨਾਤਨ ਦੋਹਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਥੁਰਾ ਭੇਜਕੇ ਅਦ੍ਵੈਤਾਨੰਦ ਤੇ ਨਿਤ੍ਯਾਨੰਦ ਨੂੰ ਬੇਂਗਾਲ ਛੱਡਕੇ, ਆਪ ਜਗੰਨਾਥ ਪੁਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ । ਓਥੇ ੧੮ ਸਾਲ ਤਕ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਯੂ ਬੀਤੀ। ਅੰਤ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ੧੪੫੫ ਸ਼ਕੇ ਜਗੰਨਾਥ ਮੂਰਤੀ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਗਯਾ।

ਅਵਿਤਾਰ

ਬੇਂਗਾਲ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨੋਂ ਲੋਗ ਚੈਤੰਨ ਨੂੰ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਬੜੇ ਬੜੇ ਬੀ. ਏ; ਐਮ. ਏ. ਪਾਸ ਕਰਨਹਾਰ ਬੀ ਅਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਕਈ ਅਖਬਾਰ ਬੀ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ "ਅਮ੍ਰਿਤਬਜਾਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ" ਕਲਕਤੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ॥

ਇਸਦੇ ਐਡੀਟਰ ਸ਼ਿਸ਼ਰਕੁਮਾਰ ਘੋਸ਼ ਕ੍ਰਿਤ "ਲਾਰਡ ਗੌਰਾਂਗ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਤੇ ਯਦੁਨਾਥ ਸਰਕਾਰ ਐਮ. ਏ. ਕ੍ਰਿਤ "ਚੈਤਨ੍ਯਜਾ" ਪੁਸਤਕ, ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੇਖਨੇ ਯੋਗਯ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਖਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਚੈਤੰਨ ਇਕ ਸੁੰਦ੍ਰ ਯੋਬਨ ਹੋਣ ਤੇ ਗੌਰਾਂਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਵਿਤਾਰ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਵਿਚ ਰਾਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਨੇ ਵਕਤ ਦੋਨੋਂ ਆਪਸ ਮੈਂ ਆਨੰਦ ਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਇਕ ਜਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਔਂਦਾ, ਉਹ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਖਾਤਰ ਗੌਰਾਂਗ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਹੋਯਾ, ਇਉਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ॥

ਇਧਰ ਪਹਲੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਭ੍ਰਾਤਾ ਬਲਰਾਮ ਸਨ, ਹੁਣ ਓਹੋ ਅਦ੍ਵੈਤਾ-ਨੰਦ ਤੇ ਨਿਤ੍ਯਾਨੰਦ ਹੋਕਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਜੋ ਚੈਤੰਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੋਏ ਹਨ । ਸੋ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਚੈਤੰਨ ਬੜੇ ਹਨ, ਜਿਸਤੇ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਦ੍ਵੈਤਪ੍ਰਭੂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੁਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸੀ, ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੁਛ ਧਨਪਾਤ੍ਰੀ ਸੀ, ਕਜੋਂਕਿ ਇਸਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਾਲੇ ਹੁਣ ਬੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੇ ਬੜੇ ਗੋਸਾਂਈ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਘ੍ਰਾਂਣੇ ਦੇ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਬਿਜੈਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਸਾਂਈ ਨੇ ਅਪਨੇ ਜਨੇਊ ਆਦਿ ਉਤਾਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਨਿਤ੍ਯਾਨੰਦ ਨਵਦ੍ਵੀਪ ਦਾ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਘਰਬਾਰੀ ਸੀ, ਇਸਨੂੰ ਬੇਂਗਾਲ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਕਿਸੀ ਕਦਰ ਬਲਭਾਚਾਰੂਯਾਂ ਦੇ ਪੁਸ਼ਟੀਮਾਰਗ ਵਾਂਗ ਸੀ ॥

ਗੋਸਾਂਈ

ਇਨਾਂ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਭੂਆਂ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ੬ ਗੋਸਾਂਈ ਹੋਰ ਬੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਨ:—

੧ ਰੂਪ, ੨ ਸਨਾਤਨ, ੩ ਜੀਵ, ੪ ਰਘੁਨਾਥਭੱਟ, ੫ ਰਘੁਨਾਥਦਾਸ, ਤੇ ੬ ਗੋਪਾਲਭੱਟ, ਇਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਕੁਛ ਬੇਂਗਾਲ ਕੁਛ ਮਥੁਰਾ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਹੁਣ ਪਰਵਾਰ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਨਿਰਾ ਚੇਲਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਬਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹ ਪੜ੍ਹਾਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਚਾਕਰੀ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਛੇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਰੂਪ ਤੇ ਸਨਾਤਨ ਦੋਨੋਂ ਭਾਈ ਸਨ। ਬੇਂਗਾਲ ਨੁਵਾਬ ਦੇ ਨੌਕਰ ਸਨ, ਨੌਕਰੀ ਛਡਕੇ ਇਹ ਮਹਾਂਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਏ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਨਾਂ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਚੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਦੋ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੰਦਿਰ ਗੋਬਿੰਦਦੇਵ ਤੇ ਮਦਨਮੋਹਨ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੈਮ ਕੀਤਾ, ਜੀਵਗੋਸਾਂਈ ਰੂਪ ਤੇ ਸਨਾਤਨ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੀ। ਇਹ ਭੀ ਕੁਛ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਰਾਧਾ ਦਾਮੋਦਰ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਰਘੁਨਾਥਭੱਟ ਤੇ, ਰਘੁਨਾਥਦਾਸ ਦੋਨੋ ਗੌੜ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਸਨ। ਆਯੂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਭਾਗ ਮਥੁਰਾ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜਾ ਬਸੇ । ਗੋਪਾਲਭਟ ਨੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਰਾਧਾਰਮਨ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਨਿਗਾਹਬਾਨ ਹੈ ॥

ਹੋਰ ਚੇਲੇ

ਇਨਾਂ ਛੇਆਂ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰੂਪ, ਗਦਾਧਰ ਪੰਡਿਤ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਹਰੀਦਾਸ ਆਦਿਕ ਬੀ ਬੜੇ ਬੜੇ ਚੇਲੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰੀਦਾਸ ਪਹਲਾਂ ਮੁਹੰਮਦੀ ਸੀ, ਚੇਲਾ ਹੋਕ ਅਜੇਹਾ ਭਗਤ ਹੋਯਾ ਜੋ ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਲਖ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦਾ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ੮ ਕਵੀਰਾਜ ਤੇ ੬੪ ਮਹੰਤ ਉਚੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਗਤੀ

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਓਹੀ ਹੈ ਜੋ ਬਲਭਾਚਾਰਯਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਭੇਦ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਂਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ।ਭਗਤੀ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤਪਸਜਾ, ਗਜਾਨ, ਵੈਰਾਗਯੋਗ ਵਾ ਹੋਰ ਪੁੰਨ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਜੇੜਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਕੁਛ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੁਰਗ, ਮੁਕਤੀ, ਤੇ ਬੈਕੁੰਠਧਾਮ ਬੀ ਮੰਗਣੇ ਤੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਮੂਜਬ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਭਾਉ ਹਨ :—

(੧) ਸ਼ਾਂਤ ਭਾਉ ਉਹ ਭਗਤੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਗਤ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਅਜੇਹੀ ਭਗਤੀ ਸਨਕ ਸਨੰਦਨ ਵਗੈਰਹ ਨੇ ਕੀਤੀ।

(੨) ਦਾਸਯਾਭਾਉ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਆਪਨੂੰ ਦਾਸ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜੇਹੀ ਭਗਤੀ ਹਨੂਮਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ॥

(੩) ਸਖਾਭਾਉ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਗਤ ਆਪਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਅਜੇਹੀ ਭਗਤੀ ਅਰਜਨ ਭੀਮ ਨੇ ਕੀਤੀ ॥

(੪) ਵਾਤਸਲਯ, ਉਹ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਗਤ, ਜੇਹਾ ਮਾਂ ਬਾਪ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਯਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜੇਹਾਕੁ ਯਸੋਧਾ ਵਗੈਰਹ ਨੇ ਕੀਤੀ ॥

(੫) ਮਾਧੁਰ, ਇਹ ਭਗਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਅਜੇਹੀ ਭਗਤੀ ਰਾਧਾ ਯਾ ਗੋਪੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ॥

ਪਰੰਤੂ ਇਸੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਹਾਂਪ੍ਰਭੂ ਬਯਾਕੁਲ ਹੋਕੇ, ਆਪਨੂੰ ਰਾਧਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਮੂਰਛਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ॥

ਭਜਨ ਪਾਠ

ਇਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਮਰਜਾਦਾ ਤਾਂ ਬਲਭਾਚਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੂਜਾ ਅੱਠ ਬਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਦੋ ਬਾਰ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰੀਨਾਮ ਕੀਰਤ-ਸਾਧਨ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਸਾਧਾਰਨ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਹ ਮਰਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਧਯਾ ਵੇਲੇ ਕਿਸੀ ਠਾਕਰਦੁਾਰੇ ਯਾ ਗ੍ਰਿਸਤ ਦੇ ਘਰ ਵੇੜੇ, ਵਿਚ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਜੁੜਕੇ ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਖੜਤਾਲ ਬਜਾਕੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਗੌਣ ਸਮਯ ਜਯੋਂ ੨ ਜੋਸ਼ ਭਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਯੋਂ ੨ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹਿਲਨੇ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਕਈ ਬਿਸੁਧ ਹੋਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਪਰ ਬੀ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਧਾਰਨ ਕੀਰਤਨ ਬੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੌਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲ ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੀਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਕੇ ਬੜੀ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਗੌਂਦੇ ਬਜੌਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਯਾ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਪਤਾਸੇ ਵਰਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇਨੂੰ "ਹਰੀਲੂਟ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਜੇ ਭਗਤ ਅਕੇਲੇ ਏਕਾਂਤ ਬੈਠਕੇ ਖੜਤਾਲ ਬਜਾਕੇ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਦੀਖਯਾ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕਾਦਿ

ਹਰੇਕ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਂਪ੍ਰਭੂ ਆਪਨੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਮਹੰਮਦੀ ਬੀ ਚੇਲੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਗੋਸਾਂਈ ਲੋਗ ਜਾਤ ਪਾਤ ਤੋੜਕੇ ਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਗ੍ਰਿਸਤ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਤ ਪਾਤ ਜਨੇਂ ਕੀ ਤਨੇਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਲੋਗ ਮਾਂਸ ਤੇ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੱਛੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥

ਗੋਪੀਚੰਦਨ ਨਾਲ ਉਰਧ ਪੁੰਡ੍ਰ ਤਿਲਕ ਲਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕ ਦੀ ਡੰਡੀ ਤਕ ਲਿਆਕੇ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਛਾਤੀ ਬਾਹਾਂ ਉਤੇ ਰਾਧਾ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਛਾਪ ਲਾਉਂਦੇਹ ਨ। ਗਲ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਕੰਠੀ ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਣ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹਰੇਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਯਾ ਰਾਧਾ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਮਾਲਾ ਫੇਰਨ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ "ਹਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਹਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਹਰੇ ਹਰੇ। ਹਰੇ ਰਾਮ, ਹਰੇ ਰਾਮ, ਰਾਮ ਰਾਮ, ਹਰੇ ਹਰੇ" ਇਹ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਗ ਮਰਦ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਇਕ ਸਥਾਨ ਰਹਿਕੇ ਪੂਜਾ ਭਜਨ ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਸਪਰ ਭੈਣ ਭਾਈ ਦੀ ਤਰਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਖਣੇ ਦਾ ਗੁਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਚੈਤੰਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਬਾਉਲ, ਨਜਾੜ੍ਹਾ, ਸਹੇਜੀ, ਗੁਰਬਾਦੀ, ਦਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਸਾਂਈ, ਆਦਿ ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਦੀਏ

ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਗੌਰਾਂਗ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਾਂਗ ਵਿਚ ਰਾਧਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਇਹ ਲੋਗ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗੌਰਾਂਗ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੈਤੰਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ "ਗੁਰੂ" ਹੈ, ਇਸਤੇ, ਇਹ ਗੁਰਬਾਦੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਗਰੁੜ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਅੰਤਜ ਲੋਗ ਹੀ ਅਧਿਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਕੇ ਗਰੁੜ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਜਨ ਨਿਰਗੁਣ ਦੇ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ੨ ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਬੀ ਲਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਰਦੇ ਦੱਬਣੇ ਦੀ ਅਧਿਕ ਚਾਲ ਹੈ, ਕੋਈ ਧਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾੜ ਬੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਪਾਲ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਤ ਉੱਨਤੀ ਪਰ ਨਹੀਂ ਹੈ॥

ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ

ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਟੌਲ ਪਿੰਡ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਟੌਲ ਗੋਤ੍ਰ ਦੇ ਜੱਟ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਏਥੇ ੧੮੬੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ ਨੂੰ ਹਮੀਰੇ ਜੱਟ ਦੇ ਘਰ ਮੁਸੰਮਾਤ ਦੇਸ਼ੋ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਗੁਲਾਬਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ । ਜਦ ਸੁਖ ਨਾਲ ਤਕੜਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਪੋਹੁਵਿੰਡੀਆਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਜਾ ਹੋਯਾ । ਏਥੇ ਇਕ ਸੰਤਸਾਹਿਬ ਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ* ਸਾਧ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਨਾਮ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਪਲਟਿਆ । ਵਿਭੂਤ ਮਲਨੀ ਇਹ ਨਾਗਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਣਾਂ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਧਨੌਲੇ ਪਿੰਡ ਮਾਲਵੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਾਕੇ ਧਜਾਨਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਕੋਸ਼ ਕਾਵ੍ਯ ਆਦਿ ਕੁਛ ਵਿਦ੍ਯਾ ਪੜ੍ਹੀ। ਮਨ ਦਾ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਚੰਚਲ ਸੀ ਸੋ ਵਿਭੂਤ ਉਤਾਰਕੇ ਚੰਗੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਓਢਣੀ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਈ-ਅਰ ਬੁੱਲੇਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੰਗਤੀ ਰਿੰਦ ਫਕੀਰ ਹੈਸਨ, ਓਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖੁਲਾਸੀ ਚਰਚਾ ਕਰਿਆ ਕਰਨ, ਓਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਚਾਖ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਬੀ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਾਂ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ। ਇਹ ਡੀਲ ਡੌਲ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਸੀ ਇਸ ਤੇ ਬਚਨ ਵਿਲਾਸ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੇਵੇ ॥

ਇਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦੇਵਾਸਿੰਘ ਕੁਰੁਖੇਤ੍ਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਵੇਦਾਂਤ ਪੜ੍ਹਿਆ । ਅਰ ਫਿਰ ੦ਹਰੀਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਰਧਰ ਦਾ ਸੰਗਤੀ ਹੋਕੇ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਰਮਤਾ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਗਿਆ, ਮਸ਼ਕਾਮੰਡੀ ਜਾ ਉਤਰਿਆਂ ਓਥੇ ਇਸ ਪਰ ਇਕ ਕੰਜਰੀ ਆਸ਼ਕ ਹੋ ਗਈ ਉਸ ਪਾਸ ਧਨ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਆਯਾ, ਸੋ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਰ ਗਈ। ਇਸ ਉਹ ਸਭੋ ਧਨ ਕਸੂਰ ਆਣ ਜਮਾ ਕਰਾਯਾ ।

ਇਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਲਾਹੌਰ ਰਾਜ ਦੀ ਧਜਾ ਬੀ ਉੱਚੀ ਫਹਰਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਨਿਰਮਲੇ ਕਥਾ ਅਰ ਗਜਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਰਚਾਰ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਸੰਤ ਗਿਰਧਰਸਿੰਘ, ਮੱਲਸਿੰਘ, ਅਛ੍ਰਾਸਿੰਘ, ਅਰ ਸੁਬੱਗਸਿੰਘ ਆਦਿ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਗੁਏ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਢੰਗ ਦੇਖਕੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦਾ ਬੀ ਮੂੰਹ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਖੁਲਾਸੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਟੋਟੇ ਟੋਟਕੇ, ਕੋਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣਾਕੇ ਸੁਣਾਵੇ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੋਤੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆਂ ਕਰਨ, ਸਗੋਂ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਦਿਆ ਕਰਨ । ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੀ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਨੇ ਚੰਗਾ ਧਨ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤਾ॥

ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੋਹਣੇ ਪਲੰਘ ਪਰ ਡਟਕੇ ਬੈਠੇ, ਸਿਰ ਤੇ ਚੌਰ

੦ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਝਿੰਗੜ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਜਾਰਪੁਰ ਵਿਚ ਸੀ ॥

ਕਰਾਵੇ। ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਸੋਹਣੇ ਪਾਕੇ ਜਿਗਾ ਕਲਗੀ ਸਜਾਕੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰਤ ਘੋੜਿਆਂ ਪਰ ਚੜ੍ਹੇ, ਆਪਨੂੰ "ਸਾਹਿਬ ਲੋਕ" ਸਦਾਵੇ॥

ਆਪਣੀ ਨਿੱਤ ਨਈ ਕਵਿਤਾ ਰਚਕੇ ਗੁਰੂ ਪੀਰ, ਅਵਤਾਰ ਅਰ ਪੈਗੰਬ੍ਰਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰੇ। ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਨੰਬ੍ਰ ਦਸੇ। ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾ ਮਜ਼ਬ ਦੇ ਬਝੇ ਹੋਏ ਕਹੇ,ਆਪਨੂੰ ਸ਼ਰਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦਸਕੇ ਉੱਚਾ ਜਣਾਵੇ॥

ਅਜੇਹੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਬਾਤਾਂ ਸੁਣਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦਾ ਕਥਨ ਸੀ ਕਿ ਭੇਖ ਦੀ ਰੀਤੀ ਕੋਈ ਕੁਝ ਦਰਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਮਨ ਚਾਹੇ ਰਹੋ। ਇਉਂ ਸੁਣ ਸੁਣਾਕੇ ਅਰ ਦੇਖਾਦੇਖੀ ਧਨ ਦੇ ਦੇਕੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗਦੇ ਜਾਣ। ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਹਾਤੀ ਲੋਕ "ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ" ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸੇ ਢੰਗ ਦੁਆਲ ਵਿਚ ਪੀਰੋ ਕੰਜਰੀ ਬੀ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਪਰ ਆਣ ਆਸ਼ਕ ਹੋਈ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਕਰੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਵਾਰਸ ਰੰਜ ਹੋਣ, ਅਰ ਫਿਰ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ। ਇਸ ਬਿਨਾ ਗੁਲਾਬ-ਦਾਸ ਬੀ ਨਾਂ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਤਦ ਕਾਲਾਸਿੰਘ ਅਰ ਚਤੁਰਸਿੰਘ ਦੋਨੋਂ ਗੁਜਰਾਂ-ਵਾਲੋਂ ਖਿਸਕਾ ਲਿਆਏ। ਪੀਰੋ ਆਈ ਦੇਖਕੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਪਿਆ, ਤਦ ਤੇ ਫਿਰ ਕਦੇ ਜਾਣ ਨਾ ਦਿੱਤੀ॥

ਇਲਾਹੀਬਖ਼ਸ਼ ਜਰਨੈਲ ਬੀ ਪੀਰੋ ਦਾ ਦੋਸਤ ਸੀ, ਇਸ ਫੌਜ ਦੀ ਮਦਤ ਪੀਰੋ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਉਕਸਾਯਾ। ਤਦ ਮੀਆਂਮੀਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਪਾਸ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਘੇਰਿਆ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦੀ ਮਦਦ ਬੀ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਸਿਖ ਆਣ ਖਲੋਯਾ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਤੋਪ ਦਮਕ ਉਠੀ ਕਿਤਨੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ। ਜਦ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰਾਈ। ਤਦਤੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਪੀਰੋ ਨੂੰ ਲੈਕੇ *ਚਠਿਆਂਵਾਲਾ ਇਲਾਕਾ ਕਸੂਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ॥

ਏਥੇ ਬੀ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਰੋਜ਼ ਸਭਾ ਲਗਾਕੇ ਬੈਠੇ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਰ ਚੋਬਦਾਰ ਰਹੇ, ਅਰ ਨਕੀਬ ਬਹੁਤਾ ਯਸ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਚੇਲੇ ਝੁਕ ਝੁਕ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ਤੇ "ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ" ਆਦਿ ਅਦਬ ਨਾਲ ਬੋਲਣ। ਫਿਰ ਪੀਰੋ ਦੇ ਸਬੱਬ ਹੋਰ ਕੰਜਰੀਆਂ ਬੀ ਆਣ ਮੁਰੀਦ ਹੋਈਆਂ, ਇਸਤੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮੁਜਰਿਆਂ ਦਾ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਰਹੇ। ਕਥਾ ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਤਕ ਨਾ ਲਵੇ। ਧਾੜਵੀ, ਠਗ, ਰਸੀਏ ਸਰਦਾਰ ਅਰ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲ-ਮਾਨਾਂ ਦਾ ਔਣਾ ਜਾਣਾਂ ਹੱਦੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ॥

ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ ਹਰ ਵਕਤ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪੀਰ, ਹੋਰ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਭੇਖ ਦਾ ਚਿੰਨ ਹੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ

*ਹੁਣ ੧੮ ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਮਕਾਨ ਖਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ॥

ਮਰਜੀ ਤੇ ਕੇਸ, ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਤੇ ਰੋਡ ਭੋਡ ਰਹੋ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਭੌਂਦਾ ਕਰੋ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦਾ ਭੈ ਨਹੀਂ, ਸੁਖ ਏਹੋ ਸੁਰਗ, ਦੁਖ ਏਹੋ ਨਰਕ, ਹੋਰ ਨਰਕ, ਸੁਰਗ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕੋਈ ਨਹੀ॥

ਚੇਤੰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਖੁਦ ਖੁਦਾ ਇਹ ਸਰੀਰ ਯਾ ਮਨ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਨਹੀਂ। ਬ੍ਰਨਾਸ੍ਰਮ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਇਹ ਸਭ ਮੂਰਖਪੁਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਸਤੋਂ ਟੱਪੇ ਓਹੋ ਖੁਦ ਖੁਦਾ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਪੇਟ ਦੀ ਹੈ ਸੋ ਪੇਟ ਖਾਤ੍ਰ ਕਰੋ। ਹੋਰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਾਸਤੇ ਕਰਨੀ ਭੁੱਲ ਹੈ॥

ਅਜੇਹੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣਾ ਕੇ ਹਜਾਰਾਂ ਲੋਕ ਖੁਲਾਸੇ ਹੋਗਏ, ਮਾਂਸ ਸ਼ਰਾਬ ਖਾ ਪੀਕੇ ਪਿੰਡੋ ਪਿੰਡ ਫਿਰਿਆ ਕਰਨ। ਢੋਲ ਸਾਰਗੀ ਬਜਾਕੇ ਮ੍ਰਿਜੇ ਹੀਰ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਲਾਕੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ, ਸੋਹਣੀਆਂ ਚਮਕਦਾਰ ਕੀਮਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਾਈ ਅਤ੍ਰ ਫੁਲੇਲ ਲਾਏ, ਰੰਨਾਂ ਮਰਦ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾਉ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਏ ਬੇਮੁਹਾਰੇ ਫਿਰਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਗਿਆ, ਬੇਹਜਾਈ ਫੈਲ ਗਈ। ਤਦ ਪਟਲੇਸ੍ਵਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨਰੇਂਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਆਦਿ ਰਾਜਿਆਂ, ਅਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ ਫੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀਆਂ ਫੜ ਫੜ ਕੇ ਸਜਾਵਾਂ ਦਿਲਾਈਆਂ ਤਦ ਇਨਾਂ ਦਾ ਘੁਮੰਡ ਮੱਠਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਵਾਰਦਾਤ ੧੯੧੨ ਤੇ ੧੯੧੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਘਟ ਗਿਆ ਅਰ ਇਹ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਉਦਾਸੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸਦੌਣ ਲਗ ਪਏ। ਨੇਕ ਚਾਲ ਚਲਨ ਰਖਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਹ ਇਕ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਫਿਰਕਾ ਕੈਮ ਹੋਗਯਾ ਤੇ ਰਿਹਾ॥

ਭਾਂਵੇਂ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਕਈ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਘੁਮਾਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਬਿਵਾਹਕੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਗਾ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਯਾ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ †ਤੇਗਬਹਾਦੁਰ ਰਖਿਆ। ਬਰਤਮਾਨ ਅਨੰਦਬਹਾਦੁਰ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਮੁਖੀਆ ਹੈ॥

ਕੁਛ ਬੀ ਹੋਵੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਤੇ ਪੀਰੋ ਨੇ ਯੋਗ ਭੋਗ ਦੋਨੋਂ ਚੰਗੇ ਮਾਣੇ। ਬਿਨਾ ਜਪ, ਬਿਨਾ ਤਪ ਅਰ ਬਿਨਾ ਕਰਾਮਾਤ, ਪੂਜਾ ਕਰਾਇ ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜ ਮਾਣੀ, ਇਹ ਇਕ ਈਸ਼੍ਵਰੀ ਲੀਲਾ ਦਾ ਬਚਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ੧੯੨੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੀਰੋ ਮ੍ਰਿਤ ਹੋਗਈ, ਤਦ ਤੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਬੀ ਮੁਰਝਾਇਆ ਰਹੇ, ਅੰਤ ੧੯੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੨ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਬੀ ਸੁੰਦ੍ਰ ਸਰੀਰੋਂ

† ਇਹ ਨਾਮ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਚਿੜ ਲੌਣ ਵਾਸਤੇ ਰਖੇ।

ਸਦਾ ਲਈ ਵਿੱਛੜ ਗਯਾ ॥

ਵਸੀਅਤ ਮੂਜਬ ਪੀਰੋ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦਫਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਯਾ ਤੁਰਕ ਮਤ ਦੀ ਕੋਈ ਰਸਮ ਨਹੀ ਕੀਤੀ । ਗੋਰ ਮਕਬਰਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਹੈ। ਸਾਮਣੇ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦੀ ਕਬਰ, ਬਾਵੇਂ ਅੰਗ ਪੀਰੋ ਦੀ ਮੰਜੀ,ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ ਚੇਲੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਹੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸਾ ਅਕੱਠ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੇਵਕ ਸਾਧੂ ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ ਅਰ ਕੁਛ ਸਿੰਧੀਏ ਭੇਟ ਪੂਜਾ ਚਾੜਦੇ ਹਨ।ਲਾਹੌਰ ਕਸੂਰ ਤੇ ਕੰਜਰੀਆਂ ਆਣ ਮੁਜਰੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਵਡੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁਲਾਲ ਉਡਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਕੌਤਕ ਮੇਲਾ ਪੰਜ ਕੁ ਦਿਨ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਕਬਰੇ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਬੀ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਮੌਜਬਿਲਾਸ, ਬਿਬੇਕਮਾਲ ਅਰ ਗੁਲਾਬਚਮਨ ਆਦਿ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਹਨ । ਗੁਲਾਬਦਾਸੀਏ ਮਹਾਂ ਹੰਕਾਰੀ ਅਰ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਸ ਗਏ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਤਕ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਵਿਤੰਡੇਬਾਦੀ ਫਿਸਾਦੀ ਵਧੇਰੇ ਹਨ । ਭੇਖ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ ਨਹੀਂ ॥

ਰੰਗੂਸ਼ਾਹੀਏ

ਇਕ ਗ਼ੀਬ ਰੰਗੂ ਖਤ੍ਰੀ ਤੀਸਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਣ ਹਾਜਰ ਹੋਯਾ। ਮਨ ਵਿਚ ਲਾਲਸਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੀ ਕਿਤੇ ਨਾਮਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋਵਾਂ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਭੀੜ ਭਾੜ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ, ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਨ ਬੀ ਬਿਅੰਤ ਚੜੇ। ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਨਨਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੁਲਾਕੇ ਆਖਯਾ-ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ ? ਤਦ ਇਸ ਚਾਰ ਕੁ ਪੈਸਾ ਭਰ ਗੁੜ ਭੇਟਾ ਧਰ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਅਰ ਆਪਣਾ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਸੁਣਾਯਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ । ਤਦ ਇਸ ਕਸਬੇ ਖਰੜ ਦੇ ਪਾਸ "ਦਾਊ ਪਿੰਡ" ਵਿਚ ਮੰਜੀ ਆਣ ਜਮਾਈ । ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਚੜਦੇ ਦੀ ਸਿਖੀ ਸਾਂਭੀ, ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਅਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧ ਗਿਆ। ਸਮਾ ਪਾਇ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ, ਦੇਹੁਰਾ "ਘਾਰੋ" ਪਿੰਡ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਬਨਿਆ ॥

ਲੋਕ ਹੁਣ ਤਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਹੁਣ ਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੱਦੀ ਪਰ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਵਡਾ ਸਿੱਧ ਪੀਰ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਸੇਵਕ ਸਾਰਾ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੁੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਮੁਖੀਆ ਹੈ। ਜੋਹੜਸਰ, ਪੰਜੌਰ ਤੇ ਡਿਗਸਾਈ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਨਾਹਨ ਦੇ ਰਾਜ ਤਕ

ਸਿੱਖੀ ਹੈ,ਪੂਜਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਲੰਗਰੋਂ ਭੋਜਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਯਾ ਮੋਨੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਹੈ। ਰੰਗੂ ਮੁਖਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਣ ਤੇ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗੂਸ਼ਾਹੀਏ ਕਿਹਾਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਗੁਦੜ

ਇਕ ਖਤ੍ਰੀ ਕੁਲੋਤਪੰਨ ਜਗਜੀਵਨਦਾਸ ਸਤਾਟਵੀਂ ਸਦੀ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋਕੇ ਕਹੇ ਕਿ "ਅੰਦਰ ਗੁਦੜ ਭਰਿਆ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢੋ"-ਇਸ ਤੇ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਦੜ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਇਹ ਚੰਦੇਲੀ ਕੋਟਵਾ ਜ਼ਿਲਾ ਬਾਰਾਬੰਕੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਹੈ॥ ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾਂ

ਸਬਦਲ ਰੰਗ, ਛਿਕੈਤ ਨਗ, ਅਤੇ ਧਰਮੇ ਹਨ, ਪੰਥ ਵਿਚ ਪੜ ਸ਼ਾਖਾਂ (ਨੇਜਾ) ਉਪਸ਼ਾਖਾਂ ਬੀ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਧੂਪਦਾਨੀ ਵਿਚ ਧੂਪ ਜਗਾਕੇ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ, ਅਰ ਅਲਖ ਜਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਤੇ ਬੜੀ ਗੋਲ ਟੋਪੀ, ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਖੇਚਰੀ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਦਾ ਲੰਬਾ ਅੰਦ੍ਰਖਾ ਓਢਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਗੱਦੀਪਤੀ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ, ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਆਦਿਕ ਅਵਿਤਾਰਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ, ਗਲ ਵਿਚ ਕੰਠੀ ਪੌਣ ਦੇ ਥਾਂ, ਹੱਥ ਦੀ ਨਾੜੀ ਉਪਰ ਕਾਲਾ ਡੋਰਾ ਬੰਨਦੇ ਹਨ। ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਗੱਦੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਛਾਯਾ ਮਿਟਦੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਯ ਬੁੱਧੀ ਹੈ॥

ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਅਫੀਮ ਬਹੁਤ ਖਾਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਕਵੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ:-

ਕਬਿਤ

ਝੁਕੇ ਰਹੈਂ ਪਲ ਨੀਂਦ ਆਵਤ ਨ ਪਲ ਕਹੂੰ,
ਪਰਤ ਨ ਕਲ ਘਨੇ ਦਾਮ ਚਹੀਏ ਹਾਤ ਮੈ।
ਚਾਹਤ ਖੁਰਾਕ ਮੁਖ ਨਿਕਸੇ ਨ ਵਾਕ, ਪੇਟ,
ਰਹਿਤ ਕਬਜ਼ ਭੂਮੇ ਆਵਤ ਔਜਾਤ ਮੈ।
ਸੁਕਵਿ ਗੋਪਾਲ ਫੇਰ ਛੂਟ ਨ ਸਕਤ ਨੈਕੁ,
ਦੇਰ ਨਾ ਲਗਤ ਬਿਨਾ ਮਿਲੇ ਮਰ ਜਾਤ ਮੈ।
ਸੂਖੇ ਰਹੈਂ ਗਾਤ ਮੁਖ ਕੜੂ ਅਰ ਹਾਥ ਐਂਠੈਂ,
ਦੁਖ ਸਰਸਾਤ ਹੈ ਅਫ਼ੀਮ ਕੇ ਸੁਖਾਤੂ ਮੈ।

ਚੰਦੋਲੀ ਕੋਟਵਾ ਵਿਚ ਅਜ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਹੰਤ ਹੋਏ ਹਨ:-

ਜਗਜੀਵਨ ਸਾਹਿਬ ੧੭੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ, ਫਿਰ ਗਿਰਦੇਵ, ਜਲਾਲੀ, ਸਾਧਨਦਾਸ, ਸਨਮਾਨਦਾਸ, ਤੇ ਸਤਨਾਮਦਾਸ, ਇਹ ੧੯੦੯ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ, ਇਸ਼ਟ ਹਨੂਮਾਨ ਹੈ ॥

ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰੀਏ

ਪਿੰਡ,ਠਾਣਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਦੇਹਾਣਾ ਵਿਚ ੧੯੨੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ੯ ਸੁਕਰਵਾਰ ਕਾਨਚੰਦ ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਖੀ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਉਂ ਬਿਸ਼ਨੂ ਰਖਿਆ। ਯਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਮਤਾਬਦਾਸ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ ਅਰ ਫਿਰ ਉਸਿਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ।ਉਸ ਨਾਮ ਬਿਸ਼ਨੂੰਦਾਸ ਪਲਟਿਆ। ੧੯੩੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਖਾੜੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਰਮਤਾ ਰਿਹਾ, ਪਿਛੋਂ ੧੯੪੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰੋਪੜ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚ ਵਸਕੇ ਗਹਿਰਗੰਭੀਰ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ॥

ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਵਧ ਸਕਦਾ, ਗਹਿਰਗੰਭੀਰ ਨਾਮ ਵਿਚ ਉਕਤ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਆਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਤੁਕਾਂ:-

(ੳ) ਸੋ ਗਹਰ ਗੰਭੀਰਾ ਗਉਹਰ ਗੁਣੀਉ।
(ਅ) ਉਤੰਗੀ ਪੈ ਓਹਰੀ ਗਹਰ ਗੰਭੀਰੀ।
(ੲ) ਗਹਰ ਗੰਭੀਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਤੇਰਾ।
(ਸ) ਸਤਗੁਰ ਗਹਰ ਗੰਭੀਰ ਹੈ, ਇਤ੍ਯਾਦਿ।

ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਸਮਯ ਪਹਿਲੇ, "ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ" ਅਗੋਂ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ "ਸਤਗੁਰ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ" ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਾਲੀ, ਪਰ ਗਹਿਰਗੰਭੀਰ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕੁਛ ਉੱਘਾ ਨਹੀ ਹੈ ॥

ਗੁੱਗੇ ਦੀ ਪੂਜਾ

ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁੱਗਾ ਸੱਪ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ,ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਪੂਜਣੇ-ਹਾਰੇ ਛੜ੍ਹ ਲੈਕੇ ਡਊ ਡਊ ਵਾਲੀ ਡਮਕੀਰੀ ਬਜਾਕੇ ਗੁੱਗੇ ਦੀ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਗੁੱਗੇ ਨੂੰ ਇਛਿਆਚਾਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

*ਨਾਮ ਦੇ ਜੋੜ ਸਾਹਿਬ ਪਦ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗ ਦਾ॥

ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ (ਰਸਮ)

ਆਪਾਪੰਥੀਏ, ਪਲਟੂਦਾਸੀਏ, ਤੇ ਸਤਨਾਮੀਏ ਆਦਿ ਕਈ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਦੀ ਰਸਮ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਹੈ ਕਿ:-

ਭਾਵੇਂ ਇਨਾਂ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਂਸ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਲੋਂ ਮਨਾਹੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਮਲ ਮੂਤ੍ਰ ਅਰ ਬੀਰਜ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਮਝਕੇ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਇਉਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ:-

ਰਸ ਯਾ ਮਣੀ ਦਾ ਅਰਥ ਬੀਰਜ ਹੈ, ਅਜਰ ਦਾ ਮਲ ਅਰਥ ਤੇ ਰਾਮ ਰਸ ਦਾ ਮੂਤ੍ਰ ਅਰਥ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਾਰੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਹਨ:-

੧ ਬੀਰਜਮੰਤ੍ਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਰਜ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ੨ ਅਮਰਮੰਤ੍ਰ, ਇਸ ਨਾਲ ਰਾਮਰਸ ਪੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੩ ਅਜਰਮੰਤ੍ਰ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਲ ਸੇਵਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਰ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਲ ਨੂੰ ਯਮੁਨਾ, ਮੂਤ੍ਰ ਨੂੰ ਗੰਗਾ, ਤੇ ਬੀਰਜ ਨੂੰ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਯਾ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਯਾਗ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਨੂੰ ਬੀ ਇਹ ਸਚੀ ਤ੍ਰਿਬਣੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਉਪਰ ਕਹੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵ ਨੂੰ ਸਚੀ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਘੀਸਾ ਪੰਥੀਏ

ਪਿੰਡ ਖੇਕਰਾ ਇਲਾਕਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਧੂ ਘੀਸਾਦਾਸ ੧੮੪੦ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ "ਓਅੰ" ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਗੁਣ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਅਤੇ ਅਨਾਹਦਸਬਦ ਦੀ ਤਾਨ, ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਸਭਤੋਂ ਵਧਕੇ ਅਦਭੁਤ ਹਨ। ਹੋਰ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਾਧੂਸੇਵਾ ਬੀ ਸੰਸਾਰ ਮੈਂ ਦੁਰਲਭ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਉਸਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਿੱਤ ਦਾ ਸੁਣਕੇ ਕਈ ਸੇਵਕ ਆਣ ਹੋਏ ਅਰ ਜਦ ਓਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਘੀਸਾਪੰਥੀਏ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ॥

ਰੀਤੀ

ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਤੇ ਸਿਰੋਂ ਰੋਡ ਭੋਡ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਜ ਰਚਿਤ ਛੁਟ ਬਾਣੀ ਮਿਲਕੇ ਪੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਓਨਾਂ ਦੀ ਮਿਠੀ ਸੁਰ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਣਹਾਰੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ, ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਚਰਣ ਦਾਸੀਏ

ਡੇਹਰਾ ਗ੍ਰਾਮ ਰਿਆਸਤ ਅਲਵਰ ਵੈਸ਼ ਵੰਸ਼ ਮੁਰਲੀਧਰ ਢੂਸਰ ਦੇ ਘਰ ੧੭੬੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਨਾਮ ਰਣਜੀਤ ਰਖਯਾ, ਪਰੰਤੂ

ਇਹ ਇਕ ਪੈਰੋਂ ਲੰਙਾ ਸੀ, ਸਿਆਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਰ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਏਥੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਅਚਾਣਕ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਰਣਜੀਤ ਨੇ ਪੈਰ ਫੜਕੇ ਆਖਯਾ ਹੇ ਪ੍ਰਭੋ! ਮੇਰੇ ਜੇਹੇ ਲੰਗੜੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰੋ,ਮੈਂ ਆਪਦੇ ਚਰਣਾ ਦੀ ਸਰਣ ਲੀਤੀ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਦਯਾ ਆਈ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਘਨੇੜੀਂ ਚਾੜ ਕੁਛ ਦੂਰ ਲੈਜਾਕੇ ਨਾਮ ਚਰਣਦਾਸ ਰਖਕੇ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾ ਦਿਤਾ ਅਰ ਰਾਮਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਭਾਂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ:—

ਗੁਰ ਸ਼ੁਕਦੇਵ ਮੰਤ੍ਰ ਜਹ ਦੀਨਾ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਤਤ ਸਾਰਾ।
ਚਰਣਦਾਸ ਨਿਸਚੇ ਸੇ ਜਪ ਲੇ, ਭਵ ਨਿਧਿ ਉਤਰੈ ਪਾਰਾ।

ਪਸ! ਫਿਰ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਪ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਾਮ ਚਰਣਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਫਿਰ ਕੁਛ ਪੜ, ਲਿਖਕੇ ਸਿਆਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸੇਵਾ ਵਲ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਇਸ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਜਦ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਈ ਚੇਲੇ ਹੋਏ, ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਚਰਣਦਾਸੀਏ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਅਰ ਇਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਿੱਲੀ, ਲਖਨਊ, ਬਾਂਦਾ, ਡੇਰੂਕੇ (ਰਿਆਸਤ ਜੀਂਦ), ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ੧੮੩੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਚਰਣਦਾਸ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਚਲਦਾ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਧ ਪਰ ਹੁਣ ਤਕ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ॥

ਪਰੰਤੂ ਚੇਲੇ ਚਰਣਦਾਸ ਨੂੰ ਬ੍ਯਾਸ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਰ ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪੂਜਕ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ, ਇਸਥਿਤੀ ਅਰ ਪ੍ਰਲਯ ਦਾ ਕਰਣਹਾਰ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਤਾਂਈ ਜਗਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਮਾਯਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਹਰ ਏਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪੁਰਖ ਦੀਖਯਾ ਲੈ ਕੇ, ਦੀਖਯਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਬਲਕੇ ਏਹੋ ਅਧਿਕਾਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਹੈ॥

ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਪਹਿਲੇ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੂਜਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਰਾਮਾਨੰਦੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁਣ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਆਦਿ ਪੂਜਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਸਾਧੂਸੰਗ ੧, ਹਰੀਅਰਾਧਨ ੨, ਦੀਖਯਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ੩, ਆਪਨਾ ਕਰਤੱਬ ਪਾਲਨ ੪, ਇਹ ਚਾਰ ਕਰਮ ਰਵਾ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਝੂਠ ਬੋਲਨਾ ੧, ਬੁਰਾ ਕਹਿਣਾ ੨, ਗਾਲੀਦੇਣਾ ੩, ਬਕਾਬਾਦ ੪, ਚੋਰੀ ਕਰਨੀ ੫, ਇਸਤ੍ਰੀਸੰਗ ੬, ਜੀਵ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣਾ ੭, ਕਿਸੀ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰਨਾ ੮, ਹਿਰਸ ਕਰਨਾ ੯, ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰਨਾ

੧੦, ਇਨਾਂ ਦਸ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ "ਨਾਰੂ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਤ੍ਯਾਦਿ॥

ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਭੇਦ

ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਅਤੇ ਵਿਰਕਤ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਰਕਤ ਰੰਗੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਬਸੰਤੀ, ਕਈ ਸਫੇਦ ਕੰਠੀ ਬੰਨਦੇ ਅਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਪੂਜਦੇ ਹਨ॥

ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਬਣਜ ਬਜੋਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਧਨਪਾਤ੍ਰੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਮੰਗਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਪੈਂਦਾ॥

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ

ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਤ, ਭਗਵਤਗੀਤਾ, ਅਰ ਚਰਣਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਚਰਣਦਾਸ ਸਾਗਰ, (ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਭਜਨ, ਧਯਾਨ ਆਦਿ ਹਨ) ਅਰ ਸ੍ਵਰੋਦਯ, ਜਿਸਦੇ ੨੨੭ ਛੰਦ ਹਨ, ਗਯਾਨੀ ਧਯਾਨੀ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਭਗਤੀਸਾਗਰਾਦਿ ੧੭ ਗ੍ਰੰਥ ੧੭੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਚੇਤ੍ਰ ਸੁਦੀ ੧੫ ਸੋਮਵਾਰ ਰਚਿਆ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ:-

ਹਰੇ ਬਸਨ ਨਾਰੀ ਘਨੀ, ਘਨੀ ਗੁਲਾਬੀ ਵੇਸ।
ਬਹੁਤ ਝੂਠ ਕਈ ਰੰਗ ਸੋ, ਗਾਇ ਸਕੈ ਨਹਿ ਭੇਸ।
(ਅਮਰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਕਰਣ)

ਲਿਖ ਪੜ੍ਹ ਸਮਝ ਵਿਚਾਰ ਕਰ, ਸਦਾ ਕਰੋ ਹਰਿ ਧਯਾਨ।
ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਗਹੋ, ਮਿਟੇ ਸਕਲ ਅਗਯਾਨ।
(ਬ੍ਰਿਜਬਰਨਨ ਮੇਂ)

ਐਸੀਆਂ ਭਾਖਾ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਮਾਨ ਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵਡਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਚਰਨਦਾਸ ਦੀ ਸਮਾਧ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੫ ਯਾ ੬ ਮਠ ਬੀ ਹਨ। ਗੰਗ ਯਮਨ ਦੇ ਦੁਆਬ ਅੰਦਰ ਬੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮਠ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਅਰ ਸਹਨਸੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਚਾਰਵਾਕ ਯਾ ਲੋਕਾਯਤ ਮਤ

ਚੰਚਲ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸੰਖਯੋਧਾਰ ਖਜੇਤ੍ਰ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਅਵੰਤੀਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇੰਦੂਕਾਂਤ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਮਨੁਖ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਬ੍ਰਿਣੀ ਯਾ (ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰਿਣੀ) ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਪੇਟੋਂ ਯੁਧਿਸਟ੍ਰੀ ੬੬੧ ਸ਼ਕ, (ਮਸੀਹ ਤੋਂ ੨੪੩੯ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ) ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਪੂਰਣਮਾਸ਼ੀ ਐਤਵਾਰ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਚਾਰਵਾਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਬਚਪਨ ਤੇ ਹੀ ਇਹ

ਬਚਿਤ੍ਰ ਸੁਭਾਵ ਦਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਤੇ ਚਾਲਾਕ ਬੁਧੀ ਇਸਦੀ ਬੜੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਦ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਕੇ ਕੁਛ ਸਜਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ "੦ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ" ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਰਖ, ਜੇੜਾ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਅਤੇ ਵੇਦਾਦਿ ਉਤਮ ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ ਅਰਥਾਤ ਨਾਸਤਕ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਯਾ। ਉਸਦਾ ਮਤ ਸੀ ਕਿ:-

ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਬੀ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ, ਸਭਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਜੀਵ ਰਹੇ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਰਹੇ, ਮਰੇ ਪਿਛੋਂ ਸਰੀਰ ਭਸਮੀ ਭੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਕਿਤੇ ਔਣਾ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਣਾ, ਵਿਭੂਤੀ ਵਧੌਣੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਮਨ ਵਾਂਛਤ ਭੋਗ ਭੋਗਣੇ, ਇਹੀ ਲੋਕ ਹੈ, ਹੋਰ ਪਲੋਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਅਗਨੀ ਤੇ ਵਾਯੂ ਇਨਾਂ ਚਾਰ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਤੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਚੈਤੰਨ ਉਤਪਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ-ਤਰਾਂ ਮਾਦਕ (ਨਸ਼ੇ) ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਵਾਂ ਤੇ ਨਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੀਵ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਤਪੰਨ ਹੋਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕਿਹਨੂੰ ਪਾਪ ਤੇ ਕਿਹਨੂੰ ਪੁੰਨ ਹੋਵੇ ? ਮਰੇ ਪਿਛੋਂ ਕੋਈ ਜੀਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਅਸੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਤਖ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਅਨੁਮਾਨਾਦਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ॥

ਸੋਹਣੀ ਜਨਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਿੰਙਨ ਕਰਨੇ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੁਰਖਾਰਥ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਖ ਦਾ ਜੋ ਦੁਖ ਕਰਕੇ ਤਿਆਗਣਾ ਹੈ ਏਹੋ ਮੂਰਖਪਣਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਧਾਨਾਂ ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਸੁਟਕੇ ਚਾਵਲ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣਾ ਉਤਮ ਹੈ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਬੁਧੀਮਾਨ ਸੁਖ ਦਾ ਗ੍ਰਹਣ ਤੇ ਦੁਖ ਦਾ ਤ੍ਯਾਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੇਖੋ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁਖ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਨਾਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੁਰਗ ਦੀ ਇਛਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਧੂਰਤਾਂ (ਅਹਿਮਕਾਂ) ਦੇ ਰਚੇ ਵੇਦੋਕਤ ਅਗਨੀ ਹੋਤ੍ਰ, ਕਰਮ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਆਦਿ ਅਗਯਾਨ ਕਾਂਡ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਟਾਨ ਕਰਦੇ, ਸੋ ਅਗਯਾਨੀ ਹਨ। ਜੇ ਪਲੋਕ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਆਸ਼ਾ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖ ਪਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੈ ਹੀ ਕੀ ?

ਜਗਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜੇ ਜੇੜੇ ਸੁਭਾਵਕ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਸ ਉਸ ਨਾਲ ਦ੍ਰਵ੍ਯ ਸੰਯੁਕਤ ਹੋਕੇ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਕੋਈ ਸੁਰਗ ਨਾ ਕੋਈ ਨਰਕ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਪਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਹੀ ਬ੍ਰਨਾਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਫਲਦਾਯਕ ਹੈ॥

੦ਇਹ ਚਾਰਵਾਕ ਮਤ ਦਾ ਮੋਢੀ ਹੈ, ਇਸਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਤ੍ਰ ਰਚੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਚਾਰਵਾਕ ਹੋਯਾ॥

ਜੇ ਯੱਗ ਵਿਚ ਪਸੂ ਮਾਰਕੇ ਹੋਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਜਾਂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਯਜਮਾਨ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਆਦਿ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਹੋਮ ਕਰਕੇ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਕਯੋਂ ਨਹੀ ਘਲਦਾ ?

ਜੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਸ੍ਰਾਧ ਤੇ ਤਰਪਣ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਬਸਤ੍ਰ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕੀਤਾ ਹੋਯਾ ਕਯੋਂ ਉਸਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ? ਜੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਨ ? ਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਤਾਂ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਕਿਸਤਰਾਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ?

ਜੇ ਕਰ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਦਾਨ ਦੇਣ ਤੇ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,ਤਾਂ ਛੱਤ ਦੇ ਹੇਠ ਦੇਣ ਤੇ ਕੋਠੇ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਕਯੋਂ ਨਹੀਂਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦਾ? ਇਸਤੇ ਇਹ ਸਭ ਠੱਗਣ ਦੇ ਢੰਗ ਹਨ। ਸੋ ਜਦ ਤਕ ਜੀਵੇ, ਤਦ ਤਕ ਸੁਖ ਨਾਲ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ, ਜੇ ਘਰ ਪਦਾਰਥ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਧਾਰ ਸੁਧਾਰ, ਕਰਜ ਲੈਕੇ ਖਾਏ ਤੇ ਘਿਉ ਪੀਵੇ, ਅਨੰਦ ਕਰੇ। ਕਰਜਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੇ ਲੈਕੇ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਭਸਮੀ ਭੂਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਮੁੜ ਔਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਕਿਸਤੇ ਕੌਣ ਲਵੇ, ਕਿਸਨੂੰ ਕੌਣ ਦੇਵੇਗਾ॥

ਜੇੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਰਨ ਸਮਯ ਜੀਵ ਨਿਕਲਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਗੱਲ ਝੂਠੀ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਘਰ-ਦਿਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਬੱਧਾ ਮੁੜ ਘਰ ਨੂੰ ਕਯੋਂ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸਤੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਝੂਠ ਮੂਠ ਬਾਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਕਾ ਵਾਸਤੇ ਦੱਸ ਛਡੀਆਂ ਹਨ। ਜੇੜ੍ਹੇ ਦਸ ਗਾਤ੍ਰਾਦਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਨਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜੀਵਕਾ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਵੇਦ ਦੇ ਬਣੌਣਹਾਰੇ ਭੰਡ, ਧੂਰਤ ਤੇ ਰਾਖਸ਼ ਤਿੰਨੇ ਸਨ। •ਜਰਫਰੀ, ਤਰਫਰੀ, ਆਦਿ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਧੂਰਤਾ ਯੁਕਤ ਵਚਨ ਹਨ। ਦੇਖੋ ਅਹਮਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿ ਘੋੜੇ ਦੇ ਲਿੰਙ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਗਮ ਕਰੇ। ਕੰਜਰਾਂ ਨਾਲ ਠੱਠਾ ਮਸ਼ਕਰੀ ਲਿਖਣਾ ਧੂਰਤਾਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇੜਾ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਇਹ ਰਾਖਸ਼ ਦਾ ਬਣਾਯਾ ਵੇਦ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਤਯਾਦੀ। ਅਧਿਕ ਰਹੋ॥

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸਾਰ

ਦੇਹ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਹ ਦੇ ਨਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ; ਪ੍ਰਤਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚਾਰਵਾਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਹੋ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ

•ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਜਰਫਰੀ ਤੁਰਫਰੀ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਬਦ ਔਂਦੇ ਹਨ॥

ਵਾਕ ਰਚਨਾ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ ਚਤੁਰਾਈ, ਚਲਾਕੀ ਯਾ ਚੰਚਲਤਾ ਵਿਖੇਵਾਲੀ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਕੁਛ ਮੰਤੋਵਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਨਾਲ ੪ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਦੂਜੇ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਨੂੰ, ਤੀਜੇ ਜੀਵ ਨੂੰ, ਚੌਥੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਵਾਯੂ (ਪ੍ਰਾਣਾਂ) ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਯੁਧਿਸਟਰੀ ਸੰਮਤ ੭੨੭ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਭਾਦ੍ਰਪਦ ਸੁਦੀ ੧੨ ਨੂੰ ਚਾਰਵਾਕ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋਈ। ਚਾਰਵਾਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਨਾਦੀ ਚਲਦਾ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਣਾ, ਸਭ ਤਰਾਂ ਦੇ ਆਨੰਦ ਲੈ ਲਵੋ॥

ਪਰੰਤੂ ਚਾਰਵਾਕ ਦੇ ਮਰਨੇ ਬਾਦ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਬੀ ਚਾਰ ਭੇਦ ਫਟ ਨਿਕਲੇ:-੧ ਦੇਹ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ, ੨ ਮਨ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ, ੩ ਇੰਦ੍ਰਯ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹਨ, ੪ ਪ੍ਰਾਣ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹਨ, ਇਉਂ ਮੰਨਨ ਵਾਲੇ। ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਖਿਪਣਕ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਯਾ, ਫਿਰ ਬੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੁਕ ਗਿਆ ਹੈ॥

ਚੋਲੀ ਪੰਥ

ਸੁਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਪੁਰ ਜੋਧਪੁਰ ਰਾਜਵਾੜਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਚੋਲੀ ਪੰਥ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਵਾਮਾਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਬਰਨਨ ਸਾਕਤ ਮਤ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚੱਕ੍ਰਸੁਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਇਕ ਕੋਤਵਾਲ (ਕਾਰਬਾਰੀ), ਇਕ ਕੋਤਵਾਲ ਦਾ ਸਾਨੀ ਅਰ ਕੁਛ ਚੇਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਲਾਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਚੱਕ੍ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੱਕ੍ਰ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਨਿਯਤ ਜਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਥੇ ਜਦ ਮੌਕਾ ਲਗੇ ਓਥੇ ਹੀ ਚੱਕ੍ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਚੱਕ੍ਰ ਹੋਣਾਂ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਭੇ ਜਾ ਅਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਓਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਯੋਨੀ, ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਲਿੰਗ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਣ ਵਿਛਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਕੋਤਵਾਲ, ਕੋਤਵਾਲ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਕੋਤਵਾਲਸਾਨੀ ਦੇ ਆਸਣ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਯਾ ਇਕ ਘੜਾ ਯਾ ਪੀਪਾ ਭਾਵ ਕੋਈ ਬੜਾ ਬਰਤਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਓਥੇ ਹੀ ਇਕ ਖਾਲੀ ਮੱਟੀ (ਚਾਟੀ) ਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸਿਓਂ ਲੈਕੇ ਕੋਤਵਾਲ ਦੀ ਸੱਜੀ ਤਰਫ ਤਕ ਇਕ ਦਾਯਰਾ (ਘੇਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਉਸ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਜੋੜੇ ਜੋੜੇ ਬੈਠਨੇ ਦੇ ਯੋਗ ਆਸਣ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਕੱਰਰ ਵਕਤ ਚੱਕ੍ਰਸੁਰ, ਕੋਤਵਾਲ, ਤੇ ਕੋਤਵਾਲਸਾਨੀ ਆਪਣੇ

ਆਪਣੇ ਆਸਣਾਂ ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵਕਤ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਬੈਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਚੋਲੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਚੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੇਲਾ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਲਿਖੀ ਖਾਲੀ ਚਾਟੀ ਵਿਚ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕੋਤਵਾਲ ਆਪਣੇ ਸਾਮਣੇ ਦੇ ਪੀਪੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗਲਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਭਰਕੇ ਇਕ ਚੱਕ੍ਰਸੂਰ ਨੂੰ ਪਿਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਉਹ ਚਕ੍ਰਸੂਰ ਮਦ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਪੀਕੇ ਇਸਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਆਸਣ ਉਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬੈਠ ਜਾਣੇ ਪਿਛੋਂ ਕੋਤਵਾਲਸਾਨੀ ਚਾਟੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚੋਲੀ ਕੱਢਕੇ ਜਰਾ ਉੱਚੀ ਕਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤਦ ਉਹ ਚੋਲੀ ਜਿਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਔਣਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ,ਭੈਣ,ਕੰਨਿਆਂ,ਬੀ ਕਜੋਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤਦ ਕੋਤਵਾਲਸਾਨੀ ਉਸ ਦੀ ਚੋਲੀ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਗਲਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਬੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੋਲੀ ਅਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਗਲਾਸ ਲੈਕੇ, ਪੈਹਲੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਪੀਤੇ ਹੋਏ ਗਲਾਸ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਲ ਮਿਲ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੀਤਰਾਂ ਸਭਨਾ ਆਸਣਾਂ ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪੁਰਖ ਜੋੜੇ ਜੋੜੇ ਇਸੇਤਰਾਂ ਪੀ ਪੀਕੇ ਜਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਿਸਨੂੰ ਜੇੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਸਮਯ ਵਾਸਤੇ ਭੋਗ ਭਾਂਜਨ ਉਸਦੀ ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਪੁਆਕੇ ਕਈਤਰਾਂ ਦੇ ਰਾਤ ਭਰ ਕਲੋਲ ਕਰਦੇ ਅਰ ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਫਿਰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਪਰਸਪਰ ਭ੍ਰਮ ਤੋੜਕੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਅਰ ਵਿਖਯ ਸੁਖ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਚੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਚੋਲੀਪੰਥੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਸ ਪਰਸਪਰ ਦੇ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਕਤੀ ਵਖਰੀ ਨਹੀਂ, ਇਸੀ ਤੇ ਕੁਛ ਭੇਖ ਰੇਖ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ,ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਸਾਧੂ ਦੋਨੋਂ ਹਨ।

ਝੂਹੜ ਪੰਥੀ

ਆਗਰੇ ਦੇ ਇਕ ਝੂਹੜ ਬਣੀਏ ਨੇ ਕੋਈ ੪੦-੫੦ ਸਾਲ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਚਲਾਯਾ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸ੍ਰੀਨਾਥ ਨਾਮ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਓਸੇ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਅੰਤਾਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕਰਨਹਾਰਾ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਕੋਈ ਨੀਯਤ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਚਾਹੁਣ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਮਿਲਕੇ ਨੱਚਦੇ ਤੇ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਣ

ਪਾਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ,ਸਭੋ ਇਕ ਥਾਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ॥

ਚੰਦ੍ਰਭਾਂਟ ਮਤ

ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭਾਂਟ ਹਨ। ਕਾਸ਼ੀ, ਪਟਨਾ ਵਗੈਰਹ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਵ, ਕਾਲੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਸਰਦੀ ਦੇ ਸਮਯ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਾਰ,ਗਊਆਂ, ਭੇਡਾਂ, ਬਕਰੀਆਂ, ਕੁੱਤੇ, ਬਾਂਦਰ, ਗਧੇ, ਬਾਜੇ ਘੋੜੇ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬੀ ਲੌਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਬਹੁਤ ਰਜੇਲ ਲੋਗ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਬੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਬੰਦਰ ਯਾ ਬਕਰੇ ਨਚਾਕੇ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ॥

ਚਕਲਾ ਮਤ

ਪ੍ਰਣਾਮੀ ਮਤ ਵਾਲੇ ਦੇਵਚੰਦ੍ਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਹਾਰੀਦਾਸ ਸੀ । ਇਹ ਬੀ ਜਦ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਕੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਸਿਰ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਉ ਨਾਲ ਲੜ ਪਿਆ ਅਰ ਆਕੜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਪਿਉ ਦੇ ਮਤ ਵਲੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਅਰ ਆਪਣੀ ਨਵੇਕਲੀ ਗੱਦੀ ਚਕਲਾ ਗਾਂਉ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ "ਚਕਲਾ ਪੰਥ" ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਲਿਆ । ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਇਹ ਚਕਲਾ ਮੰਦਿਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਗ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ੧੧ ਸਾਲ ਅਰ ੫੧ ਦਿਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ "ਕੁਲੀਯਮ ਸ੍ਵਰੂਪ" ਅਰ "ਕਲਸ਼" ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਪੂਜਦੇ ਤਥਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਮੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਓਹੋ ਰੀਤੀ ਹੈ॥

ਜਗਮੋਹਨੀ

ਜਗਮੋਹਨ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਧਰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਉੱਘਾ ਕੀਤਾ। ਮੁਖਮੰਤ੍ਰ:-"ਗੁਰੂ ਸਤ੍ਯ" ਹੈ। ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਨਿਰਗੁਣ ਹੈ, ਅਜੇਹੀ ਸਮਝ ਤੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਜਾਨਕੀਦਾਸੀਏ

ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ "ਓੜ" ਗ੍ਰਾਮ,ਇਸ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਖ

ਗੱਦੀ ਹੈ, ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਮਰਨ ਤੇ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਇਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਸਭ ਰੀਤੀ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਸਮਾਨ ਹੈ ॥

ਜੈਨ ਮਤ

ਜੈਨ, ਜਿਨ=ਈਸ਼੍ਵਰ, ਤੀਰਥਾਂਕਰਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਪਰੰਤੂ ਖੋਜ ਕਰਨੇ ਤੇ ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੁਧਿਸਟ੍ਰੀ ਸ਼ਕ ੧੪੪੫ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਟਨਾ ਸ਼ੈਹਰ ਵਿਚੋਂ ਕੌਂਕਵੇਕ ਰਾਜਾ ਨੇ ਸੰਨਜਾਸ ਦੀ ਦੀਖਜਾ ਲੈਕੇ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਵੇਦ ਧਰਮ ਭਾਵ ਯਗਜਾਦਿਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰੀਤੀ ਵਿਖੇ ਹਿੰਸਾ ਕਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਸ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ । ਇਸੇ ਤੇ ਉਹ ਜੈਨਾਚਾਰਯ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ-ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਯੱਗ ਵਿਖੇ ਮਾਰਨਾ, ਇਹ ਘ੍ਰਿਣਿਤ ਰੀਤੀ ਦੇਖਕੇ, ਅਰਹੰਤ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਚਲਾਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਜੈਨੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਆਦਿ ਨਾਥ ਤੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ (ਜੋੜਾ ਅਗੇ ਲਿਖਯਾ ਪ੍ਰਥਮ ਤੀਰਥੰਕਰ ਹੈ), ਇਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰਾ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਜੋੜੇ ਅਸ਼ਟਾ-ਦਸ ਦੂਖਣ ਰਹਿਤ ਹੋਏ, ਓਹੋ ਮੁਕਤ, ਓਹੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਰੂਪ ਹਨ । ਇਤਜਾਦੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅਰਹੰਤ ਯੁਧਿਸਟ੍ਰੀ ਸ਼ਕ ੧੫੩੩ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਲੋਕਵਾਸੀ ਹੋਯਾ ॥

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ੨੪ ਤੀਰਥਾਂਕਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ, ਸੋ ਇਹੁ ਹਨ:-

ਚੌਵੀ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ

੧. ਰਿਖਭਨਾਥ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਦਿ ਨਾਥ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਇਖ-ਵਾਗ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਨਾਭੀ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਮਰੁਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਰੰਗਤ ਸੋਨੇ ਰੰਗੀ, †ਲਛਨ ਬੈਲ ਜੇਹਾ, ਦੇਹ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੫੦੦ ‡ਧਨਖ ਦੀ, ਆਯੂ ੮੪ ਲਖ ()ਪੂਰਬਕਾ ਸਾਲ ਦੀ ॥

੨. ਅਜਿੰਤਨਾਥ ਜੀ, ਅਯੁਧਯਾ ਨਗ੍ਰੀ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਜਿਤ-ਸਤ੍ਰੂ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਵਿਜਯਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਸਰੀਰ ਕਨਕ ਰੰਗਾ, ਉਚਾਈ ੪੫੦ ਧਨੁੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਲਛਨ ਹਾਥੀ ਦਾ, ਆਯੂ ੭੨ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

---

†ਬੈਲ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸੀ, ਕਈ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਦੇਖੋ ਜੈਨਤਤ੍ਵ ਪ੍ਰਿ: ੨੦

‡ਮਨੁਖ ਦੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਪ੍ਰਮਾਣ ੧ ਧਨਖ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ॥

()ਇਕ ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਾਲ ਛਿਹੱਤ੍ਰ ਲਖ ਛਿਪੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋੜ ਨਾਲ ਗੁਣੋ ਤਾਂ ੭੦੫੬੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦ ਇਤਨੇ ਸਾਲ ਇਕ ਪੂਰਬ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

੩. ਸੰਭਵਨਾਥ ਜੀ, ਸਾਵਥੀ ਨਗ੍ਰੀ ਵਿਖੇ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਜਿਤਾਰੀ-ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸੇਨਜਾਦੇਵੀ, ਸਰੀਰ ਸੋਨੇ ਜੇਹਾ, ਉਚਾਈ ੪੦੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਘੋੜੇ ਦਾ, ਆਯੂ ੬੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੪. ਅਭਿਨੰਦਨ ਜੀ, ਵਨਿਤਾ ਨਗ੍ਰੀ ਵਿਚ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਬਰਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸਿਧਾਰਥ ਰਾਣੀ,ਦੇਹ ਸੂਰਨ ਵਾਂਗ,ਉਚਾਈ ੩੫੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਬਾਂਦਰ ਦਾ, ਆਯੂ ੫੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੫. ਸੁਮਤੀਨਾਥ ਜੀ, ਕੰਚਨਪੁਰ ਨਗ੍ਰ ਵਿਖੇ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਘਰਥ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸੁਮੰਗਲਾ ਰਾਣੀ, ਰੰਗਤ ਸੁਨੈਹਰੀ, ਉਚਾਈ ੩੦੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਕ੍ਰੌਚ ਪੰਛੀ ਦਾ, ਆਯੂ ੪੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੬. ਪਦਮਪ੍ਰਭੂ ਜੀ, ਕੌਸਬੀ ਨਗ੍ਰੀ ਵਿਖੇ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀਧਰ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸੁਸਿਮਾ ਰਾਣੀ, ਦੇਹੀ ਲਾਲ,ਉਚਾਈ ੨੫੦ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਕਮਲ ਦਾ, ਆਯੂ ੩੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੭. ਸੁਪਾਰਸਨਾਥ ਜੀ, ਬਾਰਣਸੀ ਨਗ੍ਰ ਵਿਖੇ ਜਨਮ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਰਾਜਾ,ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਿਥਵੀਦੇਵੀ ਰਾਣੀ,ਦੇਹੀ ਦੀ ਰੰਗਤ ਸੋਨੇ ਜੇਹੀ,ਉਚਾਈ ੨੦੦ ਧਨਖ, ਲੱਛਨ ਸਾਥੀਆ ਦਾ, ਆਯੂ ੨੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੮. ਚੰਦ੍ਰਪ੍ਰਭੂ ਜੀ,ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਚੰਦ੍ਰਪੁਰੀ,ਪਿਤਾ ਮਹਾਸੇਨ ਰਾਜਾ,ਮਾਤਾ ਲਛਮਣਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦਾ ਉਜੂਲ ਰੰਗ, ਉਚਾਈ ੧੦੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦਾ, ਆਯੂ ੧੦ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੯. ਸੁਵਿਧਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਕਾਂਕੇਂ ਦੀ, ਪਿਤਾ ਸੁਗ੍ਰੀਵ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਰਾਮਾਦੇਵੀ ,ਦੇਹੀ ਸ੍ਵੇਤ, ਉਚਾਈ ੧੦੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਮਗਰਮੱਛ ਦਾ, ਆਯੂ ੨ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੧੦. ਸੀਤਲਨਾਥਜੀ,ਜਨਮ ਭੂਮੀ,ਭੱਦਿਲਪੁਰਾ,ਪਿਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਰਥ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਨੰਦਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹੀ ਸੂਰਣ ਜੇਹੀ, ਉਚਾਈ ੯੦ ਧਨਖ ਦੀ, ਲੱਛਨ ਸ੍ਰੀ ਵਤਸ ਦਾ, ਆਯੂ ੧ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੧੧. ਸ੍ਰੇਆਂਸਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਸਿੰਘਪੁਰੀ ਵਿਖੇ,ਪਿਤਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਸੂਰਨ ਸਾਰਖੀ, ਉਚਾਈ ੮੦ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਗੈਂਡੇ ਦਾ, ਆਯੂ ੮੪ ਲਖ ਪੂਰਬ ॥

੧੨. ਵਾਸੂਪੂਜ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਚੰਪਾਪੁਰੀ, ਪਿਤਾ ਵਸੂਪੂਜਜ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਜਯਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦੀ ਰੰਗਤ ਲਾਲ, ਉਚਾਈ ੭੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਭੈਂਸੇ ਦਾ, ਆਯੂ ੭੨ ਲਖ ਸਾਲ ॥

੧੩. ਵਿਮਲਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਕੰਪਿਲਪੁਰ, ਪਿਤਾ ਕ੍ਰਿਤਵਰਮ

ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸ਼ਜਾਮਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਸੂਰਣ ਜੇਹੀ, ਉਚਾਈ ੬੦ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਸੂਰ ਦਾ, ਆਯੂ ੬੦ ਲਖ ਸਾਲ ॥

੧੪. ਅਨੰਤਨਾਥ ਜੀ,ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਅਯੁਧਜਾ ਨਗ੍ਰੀ, ਪਿਤਾ ਸਿੰਘਸੇਨ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸੁਯਸਾ ਰਾਣੀ, ਦੇਹੀ ਸੂਰਣ ਸੀ,ਉਚਾਈ ੫੦ ਧਨਖ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਲੱਛਨ ਸਿਕਰੇ ਪੰਛੀ ਦਾ, ਆਯੂ ੩੦ ਲਖ ਸਾਲ ॥

੧੫. ਧਰਮਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਰਤਨਪੁਰੀ ਨਗ੍ਰੀ, ਪਿਤਾ ਭਾਨੂੰ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸੁਬ੍ਰਿਤਾ ਰਾਣੀ, ਦੇਹੀ ਸੋਨੇ ਸੀ, ਉਚਾਈ ੪੫ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਬੱਜ੍ਰ ਦਾ, ਆਯੂ ੧੦ ਲਖ ਸਾਲ ॥

੧੬. ਸ਼ਾਂਤੀਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹਸਤਾਪੁਰ,ਪਿਤਾ ਵਿਸ਼੍ਵਸੇਨ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਅਚਰਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹੀ ਸੂਰਣ ਜੇਹੀ, ਆਯੂ ੧ ਲਖ ਸਾਲ ॥

੧੭. ਕੰਥੁਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਰਾਜਪੁਰ, ਪਿਤਾ ਸੂਰ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦਾ ਰੰਗ ਸੋਨੇ ਜੇਹਾ, ਉਚਾਈ ੩੫ ਧਨਖ ਦੀ, ਲੱਛਨ ਬੱਕਰੇ ਦਾ, ਆਯੂ ੯੫ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ॥

੧੮. ਅਰਹਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਹਸਤਨਾਪੁਰ, ਪਿਤਾ ਸੁਦ੍ਰਸ਼ਨ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਦੇਵੀਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ, ਉਚਾਈ ੩੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਨੰਦਾਵਰਤ ਸਾਥਿਯੇ ਦਾ, ਆਯੂ ੮੪ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ॥

੧੯. ਮੱਲਿਨਾਥ ਜੀ,ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਮਿਥਲਾ ਨਗ੍ਰੀ, ਪਿਤਾ ਕੁੰਭ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹਰੀ, ਉਚਾਈ ੨੫ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਕਲਸ ਦਾ,ਆਯੂ ੫੫੦੦੦ ਸਾਲ ਦੀ ॥

੨੦ ਮੁਨੀਸੁਬ੍ਰਤ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਰਾਜਗ੍ਰੇਹੀ, ਪਿਤਾ ਸੁਮਿਤ੍ਰ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਪਦਮਾਵਤੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦਾ ਸਜਾਮ ਵਰਣ, ਉਚਾਈ ੨੦ ਧਨਖ ਦੀ, ਲਛਨ ਕੱਛੂ ਦਾ, ਆਯੂ ੩੦ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ॥

੨੧. ਨੇਮੀਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਮਥਰਾ ਨਗ੍ਰੀ, ਪਿਤਾ ਵੇਜਯਾ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਵਪ੍ਰਾ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਸੋਨੇ ਸੀ, ਉਚਾਈ ੧੫ ਧਨਖ ਦੀ, ਲੱਛਨ ਤਿਲ ਤੇਪਲਕੌਲ ਦਾ, ਆਯੂ ੧੦ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ॥

੨੨. ਨੇਮਨਾਥ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਸੋਰੀਪੁਰ, ਪਿਤਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰਵਿਜਯਾ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਸਿਵਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਸਮਾਨੀ, ਉਚਾਈ ੧੦ ਧਨਖ, ਲਛਨ ਸੰਖ ਦਾ,ਆਯੂ ੧ ਹਜਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ॥

੨੩. ਪਾਰਸਨਾਥ ਜੀ,ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਬਨਾਰਸੀ, ਪਿਤਾ ਅਸ੍ਵਸੇਨ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਵਾਮਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਹਰੇ ਸੂਰਣ ਵਾਂਗ, ਉਚਾਈ ੯ ਹੱਥ ਦੀ, ਲੱਛਨ ਸੱਪ ਦਾ, ਆਯੂ ੧੦੦ ਸਾਲ ॥

੨੪. ਮਹਾਂਬੀਰ ਜੀ, ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਖਤ੍ਰੀਕੁੰਡ ਗ੍ਰਾਮ, ਪਿਤਾ ਸਿਧਾਰਥ ਰਾਜਾ, ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਸਲਾਦੇਵੀ ਰਾਣੀ, ਦੇਹ ਦਾ ਰੰਗ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ, ਉਚਾਈ ੭ ਹੱਥ ਦੀ, ਲੱਛਨ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਆਯੂ ੭੨ ਸਾਲ ਦੀ। ਇਹ ੫੮੨ ਸਾਲ ਈਸਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ॥

ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੇ ਬਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ:-

ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਬਲ ੧ ਅਸਟਾਪਦ ਪੰਛੀ ਵਿਚ,੧੦ ਲਖ ਅਸਟਾ-ਪਦ ਦਾ ਬਲ ੧ ਬਲਦੇਵ ਵਿਚ, ੨ ਬਲਦੇਵ ਦਾ ਬਲ ਇਕ ਵਾਸਦੇਵ ਵਿਖੇ, ੨ ਵਾਸਦੇਵ ਦਾ ਬਲ ੧ ਚੱਕ੍ਰਵਰਤੀ ਵਿਚ, ਕ੍ਰੋੜ ਚੱਕ੍ਰਵਰਤੀ ਦਾ ਬਲ ੧ ਦੇਵਤਾ ਵਿਚ, ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਬਲ ੧ ਇੰਦ੍ਰ ਵਿਚ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਅਨੰਤ ਇੰਦ੍ਰ ਮਿਲਕੇ ਬੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੀ ਚੀਚੀ ਉਂਗਲੀ ਨਹੀਂ ਮਰੋੜ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਤੀਰਥੰਕਰ ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਦੀਪਾਂ, ਕਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ,ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਨੇ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਜੈਨਤਤ੍ਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼॥

ਅੰਤ ਦੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਮਹਾਂਬੀਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਹੋਣੇ ਬਾਦ ਇਨਾਂ ਦਿਆਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥਾਂਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪੂਜਨ ਦੀ ਰੀਤੀ ਚਲਾਈ। ਪਰੰਤੂ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿੰਗਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਤ ਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸ੍ਵੇਤਾਂਬ੍ਰ ਤੇ ਦਿਗਾਂਬ੍ਰ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਬੀ ਬਣ ਗਏ॥

ਭੇਦ

ਸ੍ਵੇਤਾਂਬਰ ਸਾਧੂ ਰਜੋਹਰਣ (ਸੂਤ੍ਰ ਦਾ ਝਾੜੂ) ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਭਿਖਯਾ ਪਰ ਨ੍ਰਿਬਾਹ, ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਸੁਟਣਾ,ਖਿਮਾ ਸੀਲ,ਤੇ ਨਿਹਸੰਗ ਹੋਏ। ਦਿਗੰਬਰ ਬੀ ਕੇਸ ਤਾਂ ਪੁੱਟਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ੧ ਹੱਥ ਕਮੰਡਲ, ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਸਮਾਜੱਨੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਸਤੇ 'ਬੈਠਨ ਵੇਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਝਾੜ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵ ਨਾ ਮਰ ਜਾਵੇ। ਪਾਤ੍ਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੱਥ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਭਿਖਯਾ ਲੈਂਣੇ ਵਕਤ ਬਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਖਾਣ ਵੇਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਦੂਰ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਤਥਾ ਭਿਖਯਾ ਦੇਣੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਪਰ ਖੜੇ ਖੜੇ ਬੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਚਾਰ ਪਾਲਨ ਵਿਚ ਅਤਯੰਤ ਦ੍ਰਿੜ, ਤਥਾ ਤੀਬ੍ਰ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੰਗਿਆ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੁਧ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਅਰਹੰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ॥

ਸ੍ਵੇਤਾਂਬਰ ਸੋਨੇ ਰਤਨ ਆਦਿ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਜੌਂਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਦਿਗੰਬਰ ਨਹੀਂ ਸਜੌਂਦੇ। ਸ੍ਵੇਤਾਂਬਰ ੧੨ ਸ੍ਵਰਗ ਤੇ ੬੪ ਇੰਦ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਦਿਗੰਬ੍ਰ ੧੬ ਸ੍ਵਰਗ ਤੇ ੧੦੦ ਇੰਦ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਵੇਤਾਂਬਰ ਅੰਗ=ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸਖਯਾਤ ਸਿਖਯਾ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਦਿਗੰਬਰ ਪਿਛਲੇ ਅਚਾਰਯਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਰਚੇ ਹੋਏ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਵੇਤਾਂਬਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਮੋਖ ਦੀ

ਅਧਿਕਾਰਿਣੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਕਿੰਤੂ ਦਿਗੰਬਰ ਇਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ। ਦਿਗੰਬਰਾਂ ਦੇ ਯਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰਾਵਕ ਇਉਂ ਦੋ ਭੇਦ ਹੋਰ ਬੀ ਹਨ । ਯਤੀ ਮੂੰਹ ਅੱਗੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖੋਲਦੇ ॥

ਸ੍ਰਾਵਕ ਚੁਮਾਸੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਸਾਗ ਪੱਤ੍ਰ ਖਾਣ ਤੇ ਬੀ ਪ੍ਰਹੇਜ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਪੁਣਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਕੇ ੭੦੦ ਭੇਦ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੮੪ ਮੁੱਖ ਹਨ, ਓਨਾਂ ਨੂੰ "ਗੱਛ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਤਯਾਦਿ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਾਲ ਬੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਆਯਾ ਜੋੜਾ ਈਸਾ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਖੇ ਪੂਰੀ ਉਨਤੀ ਪਰ ਸੀ, ਬਾਦ ਫਿਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਈਸਾ ਦੀ ਬਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਖੇ ਰਾਜਾ ਕੁਮਾਰਪਾਲ ਨੇ ਬੀ ਅੱਛਾ ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧਨੇ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਲੂਪਕ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ੧੫੦੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਜਪ, ਕਥਾ ਆਦਿ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ, ਤੇ ੧੫੩੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ "ਸਥਾਨਵਾਸੀ" ਨਾਮ ਦਾ ਨਵਾਂ ਪੰਥ ਜੁਦਾ ਕਰਲਿਆ। ਏਸੇਤਰਾਂ ਸੂਰਤ ਦੇ ਲਵਾਜੀਬੋਰਾ ਨੇ ਨਜਾਰਾ ਹੋਕੇ ੧੭੦੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਪਰ ਪੱਟੀ ਬੰਨ ਰਖਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕੱਢਿਆ। ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਅਰਥਾਤ ੧੬੩੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ "ਧਰਮਦਾਸ" ਨੇ ਢੂੰਢੀਆ ਪੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ 'ਤੇਰਾਂ ਪੰਥੀ' ਤੇ 'ਬੀਸਾ ਪੰਥੀ' ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹੋਰ ਨਿਕਲੇ । ਢੂੰਢੀਆ ਲੋਗ ਪੂਜਾ, ਗੁਣਗਾਨ ਆਦਿ ਬਾਹਰਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਹਾਂ ਅਹਿੰਸਾ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਤੀਬ੍ਰ ਪ੍ਰਣ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਤਥਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਬਿਅਰਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੇਟਾ ਪੰਥ ਹੋ ਗਏ ਹਨ॥

ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਪੰਥਾਂ ਦਾ ਅਹਿੰਸਾ ਧਰਮ ਮੁਖ ਹੈ। ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਪਾਲਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਜਾਤੀ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਹ ਮਸਤਕ ਪਰ ਪੀਲੀ (ਕੇਸਰ ਯੁਕਤ ਚੰਦਨ ਦੀ) ਬਿੰਦੀ ਲਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ੧ ਗਿਰਨਾਰ, ੨ ਅਸਟਾਪਦ, ੩ ਪਾਵਾਪੁਰੀ, ੪ ਚੰਪਾਪੁਰੀ, ੫ ਪਾਲੀਟਾਨਾ, ੬ ਆਬੂ, ੭ ਸੰਮੇਦਸਿਖਰ, ਇਹ ਸੱਤ ਤੀਰਥ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਨੇ ਯੋਗ, ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ, ਤਤ੍ਵਗਯਾਨ, ਨਯਾਯ, ਤਥਾ ਵਯਾਕਰਣ, ਕੋਸ਼ਾਦਿ ਪਰ ਅੱਛਾ ਧਯਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਲੋਗ ਪ੍ਰਤੱਖ, ਅਨੁਮਾਨ, ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ੩ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਤੀਰਥ

ਇਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੀਰਥਾਂਕਰ ਰਿਖਭਦੇਵ, ਪਾਰਸਨਾਥ ਤੇ ਮਹਾਂਬੀਰ

ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਪਾਰਸਨਾਥ ਪਰਬਤ ਪਰ ਹਨ, ਜੇੜਾ ਕਲਕੱਤਿਓਂ ੨੦੦ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਗਿਰਨਾਰ, ਆਬੂ ਬੀ ਹਨ। ਸੋਨਾਗਿਰ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸਾਸਬਹੂ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ੧੦੯੩ ਈਃ ਤੋਂ ਹੈ। ਆਬੂ ਦਿਆਂ ਜੈਨ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ੧੦੩੧ ਈਃ ਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ੧੧੯੭ ਈਃ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਪਾਲੀਟਾਨਾ, ਸਤ੍ਰੰਜਯ ਪਰਬਤ ਪਰ ਆਦਿਨਾਥ ਵਗੈਰਹ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਹਨ, ਸੋ ਸਾਰਾ ਪਹਾੜਾਂ,ਮੰਦਿਰਾਂ ਨਾਲ ਖਚਤ ਹੈ। ਗਿਰਨਾਰ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਜੇੜਾ ਜੂਨਾਗੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਨੇਮਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ੧੨੭੮ ਈਃ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਜੈਨ ਮਤ ਵਿਚ ਸਪਤ ਭੰਗ ਨਯਾਯ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪਦਾਰਥ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੇਹਾਕੁ:—

(੧) ਹਰ ਏਕ ਪਦਾਰਥ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਦ੍ਰਵ੍ਯ ਖੇਤ੍ਰ ਕਾਲ ਭਾਵ ਦੀ ਅਪੇਖਯਾ ਤੇ ਆਸਤੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਯਾਤ ਅਸਤੀ।

(੨) ਓਹੋ ਪਦਾਰਥ ਪਰ ਦ੍ਰਵ੍ਯ ਆਦਿ ਦੀ ਅਪੇਖਯਾ ਤੇ ਨਾਸਤੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਯਾਤ ਨਾਸਤੀ।

(੩) ਸਭੋ ਪਦਾਰਥ ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਅਪੇਖਯਾ ਤੇ ਤਾਂ ਆਸਤੀ ਰੂਪ ਹੈ ਅਰ ਪਰ ਦੀ ਅਪੇਖਯਾ ਤੇ ਨਾਸਤੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਯਾਤ ਅਸਤੀ, ਸਯਾਤ ਨਾਸਤੀ।

(੪) ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਏਕਾਂਤ ਪੱਖ ਤੇ ਜੈਸੇ ਦਾ ਤੈਸਾ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਜੇ ਆਸਤੀ ਕਹੇ ਤਾਂ ਨਾਸਤੀ ਦਾ, ਅਰ ਨਾਸਤੀ ਕਹੇ ਤਾਂ ਆਸਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਆਵੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਯਾਤ ਅਵਕਤਵਯੰ।

੫) ਇਕਹੀ ਸਮਯ ਸਰਬਸ੍ਵ ਪ੍ਰਯਾਯਾਂ ਦਾ ਸਦਭਾਵ ਆਸਤਿਤ੍ਵ ਹੈ, ਅਰ ਪਰ ਪ੍ਰਯਾਯਾਂ ਦਾ ਸਦਭਾਵ ਨਾਸਤਿਤ੍ਵ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਭਾਵ ਇਕ ਹੀ ਵਕਤ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਕਯੋਂਕਿ ਆਸਤਿਤ੍ਵ ਕਹੇ ਤੇ ਨਾਸਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਯਾਤ ਆਸਤੀ ਅਵਕਤਵਯੰ।

(੬) ਇਸੀਤਰਾਂ ਜੇ ਨਾਸਤਿਤ੍ਵ ਕਹੇ ਤੇ ਨਾਸਤੀ ਦਾ ਅਭਾਵ ਆਵੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਯਾਤ ਨਾਸਤੀ ਅਵਕਤਵਯੰ।

(੭) ਅਸਤੀਤ੍ਵ ਕਹਣੇ ਤੇ ਨਾਸਤੀਤ੍ਵ ਦਾ ਅਭਾਵ ਆਵੇ ਅਰ ਨਾਸਤੀਤ੍ਵ ਕਹਣੇ ਤੇ ਆਸਤੀਤ੍ਵ ਦਾ ਅਭਾਵ ਆਵੇ ਅਰ ਪਦਾਰਥ ਦੋਨਾਂ ਕਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਆਸਤੀ ਨਾਸਤੀ ਦੋਨੋ ਹੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਕਯੋਂਕਿ ਵਾਕਯ ਤਾਂ ਕਰਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਯਾਤ ਆਸਤੀ ਨਾਸਤੀ ਅਵਕਤਵਯੰ ਹੋਯਾ।

ਇਸਤਰਾਂ ਸਪਤ ਭੰਗ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਗ੍ਰੰਥ ਸਪਤ ਭੰਗ ਤਰੰਗਣੀ॥

ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਮੂਲਾਧਾਰ* ੯ ਤਤ੍ਵ ਹਨ, ਸੋ:-

ਜੀਵ, ਅਜੀਵ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ, ਆਸ੍ਰਵ, ਸੰਵਰ, ਨਿਰਜਰਾ, ਬੰਧ, ਤੇ ਮੋਖ, ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਨੂੰ ਬੰਧਤ੍ਵ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗਿਣਨੇ ਤੇ ਕਈ §੭ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ॥

ਜੀਵ ਤਤ੍ਵ

ਜੀਵ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਨ ਚੇਤਨਯ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਜੀਵ ਇਸਥਿਤੀ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਕਾਯ, ਅਪਕਾਯ, ਤੇਜਾਕਾਯ, ਵਾਯੁਕਾਯ, ਬਨਸਪਤੀਕਾਯ, ਅਰ ਤ੍ਰਸਕਾਯ। ਜੇੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਜਿਸਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲੇ ਜੜ੍ਹ ਪਦਾਰਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜੈਨੀਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਖੇ ਅਸੰਖ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵ ਸਮਯ ਸਮਯ ਪਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਅਰ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੂਪ ਤੇ ਅਨਾਦੀ ਹੈ ਅਰ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਕਿਸੀ ਸਮਯ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਇ ਕਯੋਂਕਿ ਅਸੰਖ ਜੀਵ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਤੇ ਉਹ ਬਣੀ ਹੈ, ਅਨਾਦੀ ਕਾਲ ਤੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਮਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਰ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤਕ ਇਵੇਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਕਾਯ ਦੇ ਜੀਵ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਪਰਸ ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ॥

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਕਾਯ ਅਸੰਖ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਲ, ਅਗਨਿ, ਵਾਯੂ, ਅਰ ਬਨਸਪਤੀਕਾਯ ਬੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਉਹ ਬੀ ਜੜ੍ਹ ਬਸਤੂ ਨਹੀਂ॥

ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ, ਜਲ, ਤੇਜ ਅਰ ਵਾਯੂ, ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਹੈ, ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਤਤ੍ਵ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੈਨ ਮਤ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਇਹ ਮਤ ਇਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਮਯ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਇਨਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਬੀ ਕੀਤਾ ਹੈ॥

ਜੇ ਏਹੋ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਦ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ, ਜਲ, ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਅਰ ਬਨਸਪਤੀ, ਇਹ ਸਭ ਜੀਵ ਸਮੂਹ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ ਤਦ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ

*ਇਨਾਂ ੯ ਤਤ੍ਵਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਵਰਣ ਉਤ੍ਰਾਧਯਾਨ ਜੀ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ੨੮ ਵੇਂ ਅਧਯਾਯ, ਅਰ ਪ੍ਰਗਯਾਪਨ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਤੇ ਥਾਨਾਂਗ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ੯੯ ਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਵਿਚ ਹੈ, ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੋ ਤੋ ਉਥੇ ਦੇਖੋ॥

§ਦਿਗੰਬ੍ਰ ਆਮਨਾਯ ਦੇ ਤਤ੍ਵਾਰਥ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਵਿਚ ਸਤ ਹੀ ਤਤ੍ਵ ਮੰਨੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਬੀ ਸ੍ਵੇਤੰਬ੍ਰ ਆਮਨਾਯ ਵਿਖੇ ੯ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ॥

ਕੋਈ ਬੀ ਪਦਾਰਥ ਜੜ ਨਹੀਂ ? ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਅਗੇ ਦੇ ਅਜੀਵਕਾ ਵਿਵੇਚਨ ਪੜਨੇ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਏਥੇ ਬੀ ਇਤਨਾ ਕਹਣਾ ਅਵਸ਼ਕ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜ੍ਹੇ ਜੀਵ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਕਾਯ ਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਕਾਯਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਅਘਾਤ ਤੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਦੇ ਜਿਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਜੀਵ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ ਉਹ ਭਾਗ ਜੀਵ ਰਹਿਤ ਕਹਾਵੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਉਹ ਭਾਗ ਜੜ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸਦਾ ਉਤ੍ਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਦੇ ਇਕ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅਗਨੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਜੀਵ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਭਾਗ ਅਚਿੱਤ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਸ ਭਾਗ ਨੂੰ ਜੜ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਦੀ ਦੀ ਬਾਲੂ ਬੀ ਅਚਿਤ ਕਾਯ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਹੈ, ਇਸੀਤਰਾਂ ਜਲ,ਤੇਜ, ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਆਦਿ ਕੇ ਕਾਯ-ਵਾਂ ਦੇ ਵਿਖਯ ਨੂੰ ਬੀ ਸਮਝੀਏ। ਛੇਵੇਂ ਜੀਵ ਦੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਯ ਦਾ ਬਰਨਨ ਇਸਤਰਾਂ ਪਰ ਹੈ ਕਿ ਤ੍ਰਸ-ਜੀਵਾਂ ਵਿਖੇ ਚਲਨੇ ਟਿੱਕਣੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੈਹਲੇ ਪੰਜ ਤਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਉਪਰ ਬਰਨਨ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਏਕੇਂਦ੍ਰਿਯ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਤ੍ਰਸਕਾਯ ਦੇ ਜੀਵ ਦੋ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਤੇ ਲੈਕੇ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਤਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਕੋਈ ਜੀਵ ਦੋ ਇੰਦ੍ਰਿਯ, ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਮੂੰਹ ਹੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੀੜੇ, ਆਟੇ ਦੇ ਕੀੜੇ, ਘੁਨ ਇਤਜਾਦਿ। ਕੋਈ ਜੀਵ ਸਰੀਰ, ਮੂੰਹ, ਤੇ ਨੱਕ ਇਸਤਰਾਂ ਤਿੰਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸਤਰਾਂ ਕੀੜੀ, ਕੀੜੇ, ਜੂੰ ਇਤਜਾਦਿ। ਕੋਈ ਜੀਵ ਸਰੀਰ, ਮੂੰਹ, ਨਾਸਕਾ, ਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਇਉਂ ਚਾਰ ਇੰਦ੍ਰੇ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਭੌਰਾ, ਟਿੱਡੀ, ਮੱਖੀ ਆਦਿ। ਕੋਈ ਜੀਵ ਸ਼ਰੀਰ, ਮੂੰਹ, ਨਾਸਕਾ, ਕੰਨ ਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਇਉਂ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰਯ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਦੇਵਤਾ, ਮਨੁਖ, ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ। ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦੇ ਧਰਮ, ਸਪਰਸ ਕਰਨਾ, ਸ੍ਵਾਦ ਲੈਣਾ, ਸੁੰਘਣਾਂ, ਸੁਣਣਾਂ, ਤੇ ਦੇਖਣਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ, ਦੇਵਤਾ, ਮਨੁਖ, ਤਿਰਯਕ, ਅਰ ਨਾਰਕ। ਦੇਵ ਜੋਨੀ ਬੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ,੧ ਭਵਨ ਪਤੀ,੨ ਵਜੰਤਰ, ੩ ਜਜੋਤਿਸ਼ੀ, ਅਰ ੪ ਵੈਮਾਨਕ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਵਨਪਤੀ ਅਰ ਵਜੰਤਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਸਸਥਾਨ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਜੋਤਿਸ਼ੀ ਦੇਵਤਾ ਜਿਸਤਰਾਂ ਸੂਰਯ, ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ, ਤਾਰੇ ਆਦਿ ਹਨ, ਅਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਮਾਨਿਕ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਸਸਥਾਨ ਅਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਅਸੰਖ ਕ੍ਰੋੜ ਯੋਜਨ ਉਪਰ ਹੈ। ਵੈਮਾਨਿਕ ਦੇਵਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਅੰਤਮ ਅਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਵਿਮਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰਾਰਥ ਸਿਧ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬੀ

ਬਾਰਾਂ ਯੋਜਨ ਉਪਰ ਸਿੱਧਸਥਾਨ (ਮੁਕਤਿ ਸਿਲਾ) ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮੁਕਤ ਜੀਵ ਅਰਥਾਤ "ਸਿੱਧ" ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਾਲੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਸੁਧ ਜਯੋਤਿਮਯ ਰੂਪ ਵਿਖੇ †ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਉਪਰ ਅਨੰਤ ਅਲੋਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਕਾਸ਼ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਖੇ ਧਰਮਾਸਤਿ-ਕਾਯ, ਅਧਰਮਾਸਤਿਕਾਯ, ਜੀਵਾਸਤਿਕਾਯ, ਪੁਦਗਲਾ ਸਤਿਕਾਯ ਅਰ ਕਾਲ-ਦ੍ਰਵ੍ਯ (ਜਿਸ ਦਾ ਬਰਨਨ ਅਗੇ ਹੋਊ) ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਲੋਕ ਵਿਖੇ ਗਤੀ ਸਹਾਯਕ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣੇ ਤੇ ਜੜ ਅਰ ਚੇਤਨ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੀ ਦੀ ਬੀ ਗਤੀ ਨ ਹੋਈ ਹੈ, ਨਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਾ ਹੋਵੇਗੀ॥

ਮਨੁਖ ਜਾਤੀ ਵਿਖੇ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੁਰਖ, ਬਾਲਕ ਸਭੋ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਰਯਕ ਜਾਤੀ ਤਿੰਨ ਭੇਦਾਂ ਵਿਖੇ ਵੰਡੀ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ੧ ਜਲਚਰ, ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਛੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਣੀ। ੨ ਸਥਲਚਰ, ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਪਰ ਚਲਨੇ ਫਿਰਨੇ ਵਾਲੇ ਗਾਇ, ਭੈਸ, ਘੋੜਾ ਆਦਿ ਪਸ਼ੂ, ਅਰ ੩ ਨਭਾਚਰ ਅਰਥਾਤ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਉਡਨੇ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ। ਨਾਰਕ ਜਾਤੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਖੇ ਮਨੁਖਾਦਿ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਚਰਣਾਂ ਦਾ ਘੋਰ ਦੁਖਦਾਯਕ ਵਿਖਯ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਨਰਕ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਧੋ ਲੋਕ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਆਂ ਹਨ, ਜੇੜੀਆਂ ਸੱਤ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪੁਕਾਰੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੀਵ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖ ਦੇਣਾ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਅਰ ਕਰਤ੍ਰਜਾਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਹਣ ਅਰ ਤਿਆਗ ਪ੍ਰਤੀਖਿਣ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਇਹ ਵਿਸਿਸ਼ਟ ਸਾਧਨਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਰਬਥਾ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਮੋਖ ਪਦ ਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇੜਾ ਜੀਵ ਮੁਕਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਫਿਰ ਕਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਭਾਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਵ੍ਯ ਰੂਪ ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਤ੍ਵ ਦੀ ਅਪੇਖ੍ਯਾ ਤੇ ਜੀਵ ਨਿਤ੍ਯ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਯਾਯ ਕੀ ਅਪੇਖ੍ਯਾ ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮ ਸੰਯੋਗ ਦੇ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਪਰਿਣਾਮ ਤੇ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋਣੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸਨੂੰ ਅਨਿੱਤ ਬੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਾਤਪਰ੍ਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੈਨ ਮਤਾਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਨ ਨਿਤ੍ਯ ਹੈ, ਨ ਅਨਿਤ੍ਯ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਨਿਤ੍ਯਾਨਿਤ੍ਯ ਹੈ॥

†ਮੋਖਆਤਮਾ ਇਸ ਠਾਂਓਂ ਬੀ ਉੱਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਅਜੀਵ ਤਤ੍ਵ

ਚੈਤਨਜ ਰਹਿਤ ਵਸਤੂ ਅਜੀਵ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜੇੜੇ ਲੱਛਨ ਜੀਵ ਦੇ ਕਹੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਖੇ ਓਹ ਨਹੀਂ ਸੋਈ ਅਜੀਵ ਹੈ । ਜਿਸਤਰਾਂ ਜੀਵ ਪੂਰਬੋਕਤ ਛੇ ੑਪਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਤਿਸੇਤਰਾਂ ਹੀ ਅਜੀਵ ਬੀ ਪੰਜਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਭਕਤ ਹੈ ਜੇਹੇਕ:-

ਧਰਮਾਸਤਿਕਾਯ, ਅਧਰਮਾਸਤਿਕਾਯ, ਆਕਾਸ਼ਾਸਤਿਕਾਯ, ਪੁਦਗਲਾਸਤਿਕਾਯ, ਅਰ ਕਾਲ,

ਧਰਮਾਸਤਿਕਾਯ ਓਹ ਹੈ ਜੇੜਾ ਜੀਵ ਅਰ ਪੁਦਗਲ (ਜਿਸ ਦਾ ਬਰਨਨ ਅਗੇ ਹੈ) ਦੇ ਚਲਨੇ ਵਿਚ ਸਹਕਾਰੀ ਹੋਵੇ । ਜਿਸਤਰਾਂ ਮਛਲੀ ਦੇ ਚਲਨੇ ਵਿਖੇ ਜਲ, ਗਤੀ ਅਰਥਾਤ ਚਲਨੇ ਵਿਖੇ ਸਹਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਓਹ ਧਰਮ ਹੈ। ਧਰਮ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਧਰਮ ਕਹਨੇ ਤੇ ਜੇੜਾ ਪਦਾਰਥ ਵਾ ਸ਼ਕਤੀ ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਹ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਮਤ ਦਿਆਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੀਵ ਅਰ ਪੁਦਗਲ ਦੇ ਚਲਨ ਵਿਚ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਧਰਮ ਸਹਾਯਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਏਸੇਤਰਾਂ ਹੀ ਅਧਰਮ ਉਸਦੀ ਇਸਥਿਤੀ ਵਿਖੇ ਸਹਾਯਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਡਦੇ ਹੋਏ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਛ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਅਧਰਮਾਸਤਿਕਾਯ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ॥

ਸਭ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਅਵਕਾਸ਼ ਦੇਣਹਾਰਾ ਪਦਾਰਥ ਅਕਾਸ਼ਾਸਤਿਕਾਯ ਕਹੋਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸਤਰਾਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਹਲਟ ਆਦਿ ਯੰਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਅਵਕਾਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਰਮਾਣੂ ਅਰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਪੁਦਗਲ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਬਰਣ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ, ਸਬਦ, ਛਾਯਾ, ਧੁੱਪ, ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ, ਸੂਰਯ, ਚੰਦ੍ਰ, ਗ੍ਰਹ, ਨਿਛਤ੍ਰ, ਤਾਰੇ, ਨਰਕ, ਸ੍ਵਰਗ, ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀਕਾਯਿਕ, ਜਲਕਾਯਿਕ, ਤੇਜਕਾਯਿਕ, ਵਾਯੁਕਾਯਿਕ, ਬਨਸਪਤੀਕਾਯਿਕ, ਸਰੀਰ, ਇਹ ਸਭੋ ਜੜ ਪਦਾਰਥ, ਕਾਰਣ ਰੂਪ ਪੁਦਗਲ ਦੇ ਕਾਰਯ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੂ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਕਾਲ

ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜੇੜਾ ਨਿਮਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਲ ਹੈ । ਅਨਾਦੀਯੁਗਾਂ ਤੋਂ ਕਾਲ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਲਿਆ ਆਯਾ ਹੈ ਇਕ ਅਵਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ, ਦੂਸਰਾ ਉਤਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ । ਅਵਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਆਯੂ ਤੇ ਬਲਾਦਿ ਸਭੋ ਕੁਛ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਤਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਏਕ ਕਾਲ ਦੇ ਛੇ ਛੇ ਭਾਗ ਹਨ, ਜੇੜੇ "ਅਰ" ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਅਵਸਰਪਿਣੀ

ਕਾਲ, ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ੬ 'ਅਰ' ਇਹ ਹਨ:-

੧ ਸੁਖਮ-ਸੁਖਮ, ੨ ਸੁਖਮ, ੩ ਸੁਖਮ ਦੁਖਮ, ੪ ਦੁਖਮ ਸੁਖਮ, ੫ ਦੁਸ਼ਮ, ੬ ਦੁਸ਼ਮ ਦੁਸ਼ਮ। ਉਤਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ ਦੇ ਛੇ 'ਅਰ' ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟੇ ਹਨ।ਜਦ ਅਵਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ ਬਤੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,ਤਦ ਉਤਸਰਪਿਣੀ ਕਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਨਾਂ ਕਾਲ ਚਕ੍ਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਅਨਾਦੀ, ਅਨੰਤ ਭ੍ਰਮਣ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰਏਕ ਅਵਸਰਪਿਣੀ ਅਰ ਉਤਸਰਪਿਣੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਤੇ ਚੌਥੇ 'ਅਰ' ਵਿਖੇ ਚੌਬੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋੜੇ ਸਚਾ ਧਰਮੋਪਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਪਰ ਸਰੀਰਧਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਦ ਤਕ ਓਹ ਤੀਰਥੰਕਰ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਦ ਦੇਹ ਤਜਾਗ ਕੇ ਮੁਕਤਿ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਸਿੱਧ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਮਤ ਵਿਚ ਇਹੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਨਾਮ ਤੇ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਈਸ਼੍ਵਰ, ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ॥

ਪੁੰਨਜ ਤਤ੍ਵ

ਜਿਸਦੇ ਉਦਯ ਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਉਹ ਪੁੰਨ ਹੈ। ਪੁੰਨ ()੯ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਫਲ ੪੫ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਪਾਪ ਤਤ੍ਵ

ਜਿਸਦੇ ਉਦਯ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਉਹ ਪਾਪ ਹੈ। ਪਾਪ ਨੂੰ ਮਨੁਖ ੧੮ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਬੰਧਦੇ ਹਨ। ਮਨੁਖ ਉਸ ਨੂੰ ੮੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਨੂੰ ਧਰਮਾਧਰਮ ਯਾ ਆਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਆਸ਼੍ਰਵ ਤਤ੍ਵ

ਜਿਨਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਤੇ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼੍ਰਵ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਦੇ ਜੀਵ ਜਲਾਸ਼ਯ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਅਰ ਕਰਮ ਜਲਪ੍ਰਵਾਹ, ਤਾਂ ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਉਹ ਜਲਪ੍ਰਵਾਹ ਰੁੜ ਕਰ ਜਲਾਸ਼ਯ (ਤਾਲ) ਵਿਖੇ ਆਵੇਗਾ, ਓਹੋ ਆਸ਼੍ਰਵ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੋ ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਵ ਦੇ ਪੰਜ ਰੂਪ ਹਨ:-

(੧) ਮਿਥਜਾਤ੍ਵ-ਭਾਵ ਸਤਜਦੇਵ, ਸਤਜ ਗੁਰੂ, ਅਰ ਸਤਜ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣਾ, ਸਗੋਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਖਯ ਮੈਂ ਮਿਥਜਾ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਕਰਨਾ।

(੨) ਅਵਿਰਤੀ-ਭਾਵ ਹਿੰਸਾਦਿ ਕਰਮਾਂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਣਾਂ ॥

()ਅੰਨਿ, ਪਾਣੀ, ਮੰਦਿਰ, ਸੇਜਾ, ਬਸਤ੍ਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਾਨ, ਸ਼ੁਭਮਨ ਸ਼ੁਭਬਾਣੀ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ॥

(੩) ਪ੍ਰਮਾਦ-ਭਾਵ ਕਰਤੂਤ ਵਿਚ ਅਸਾਵਧਾਨਤਾ ਕਰਨੀ ।।
(੪) ਕਖਾਯ-ਭਾਵ ਕ੍ਰੋਧ,ਮਾਨ,ਮਾਯਾ ਤੇ ਲੋਭ ॥
(੫) ਯੋਗ ਭਾਵ ਮਨ,ਵਚਨ ਅਰ ਕਾਯ ਦੀਆਂ ਚੇਸ਼੍ਟਾਂਵਾਂ । ਇਸਤਰਾਂ ਜੇ ਆਸ਼੍ਰਵ ਦੇ ਸਭ ਰੂਪ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬਕ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ੪੨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਸੰਵਰ ਤਤ੍ਵ

ਜੀਵ ਦੇ ਸਾਥ ਕਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣੇ ਵਾਲੇ ਹੇਤੂਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੰਵਰ ਹੈ। ਸੰਵਰ ਦੇ ਸਭ ਰੂਪ ੫੭ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹੁ ਹੈ ਕਿ ਆਸ਼੍ਰਵ ਜੇੜ੍ਹਾ ਜੀਵ ਵਿਖੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਬਹਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ੫੭ ਤਰਾਂ ਤੇ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਚਿਤ ਗਮਨ ਤਥਾ ਭਾਖਣ ਆਦਿ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਮਜਤਜ ਆਚਰਣ, ਮਨ ਸੰਗੋਪਨ ਆਦਿ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੁਪਤੀਆਂ, ਖਿਮਾ, ਮ੍ਰਿਦੁਤਾ ਆਦਿ ਦਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਨੀ ਧਰਮ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਨਿਤਜਾਦਿ ਬਾਰਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ, ਬਾਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਿਸ਼ਟੁਤਾ ਤੇ ਪੰਜ ਬ੍ਰਿਤ ਇਹ ਸਭ ਮਿਲਕੇ ਸੰਵਰ ਦੇ ੫੭ ਭੇਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਨਿਰਜਰਾ ਤਤ੍ਵ

ਜੇੜ੍ਹੇ ਕਰਮ ਜੀਵ ਦੇ ਸਾਥ ਬੰਧ ਗਏ ਹਨ, ਅਰ ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਭੋਗਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਨਾਂ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਪ, ਚਰਿਤ੍ਰ, ਧਜਾਨ, ਤੇ ਜਪ ਆਦਿ ਦੇ ਦ੍ਵਾਰਾ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਰਜਰਾ ਹੈ, ਨਿਰਜਰਾ ਬਾਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਪਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸਾਧਜ ਹੈ ॥

ਬੰਧ ਤਤ੍ਵ

ਮਿਥਜਾਤ੍ਵ, ਅਵਿਰਤੀ, ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਦ ਆਦਿ ਆਸ਼੍ਰਵਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਾਥ, ਦੁਧ, ਜਲ ਦੇ ਅਭੇਦ ਮੇਲ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਮੇਲ ਦਾ ਨਾਮ ਬੰਧ ਹੈ। ਸੋ ਬੰਧ ੪ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ । ੧ ਪ੍ਰਿਕ੍ਰਿਤੀਬੰਧ, ੨ ਇਸਥਿਤੀ ਬੰਧ, ੩ ਅਨੁਭਾਗ ਬੰਧ, ੪ ਪ੍ਰਦੇਸਬੰਧ। ਆਤਮਾ ਦੇ ਸਾਥ ਸਬੰਧ ਹੋਏ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲਾਂ ਵਿਖੇ ਅਧਜਵਸਾਯ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਤਮਾ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਅੱਛਾਦਨ ਅਰ ਹ੍ਰਾਸ ਕਰਨੇ ਦਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ਸੁਭਾਵ ਉਤ-ਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਿਕ੍ਰਿਤੀ ਬੰਧ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । "ਸੁਭਾਵ" ਦੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰਕਾਰ ੦ਅੱਠ ਹਨ:-

੧ ਗਯਾਨਾ ਵਾਰਕ, ੨ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਾਰਕ, ੩ ਸੁਖਦੁਖੋਤਪਾਦਕ, ੪ ਕ੍ਰੋਧ, ਮਾਨ, ਲੋਭਾਦਿ ਵਿਕਾਰ ਕਾਰਕ, ੫ ਆਯੁਸ਼ਜ-ਨਿਰਮਾਪਕ, ੬ ਯਸ਼,

੦ਗਯਾਨਾਵਰਨ ਦਰਸਨਾਵਰਨ ਵੇਦਨੀਯ; ਮੋਹਨੀਯ, ਆਯੁਸ਼, ਨਾਮ ਕਰਮ, ਸਤਕਰਮ ਅੰਤ੍ਰਾਯ ਕਰਮ ਕੋਈ ਕੋਈ ਇਉਂ ਗਿਣਦੇ ਹਨ ॥

ਅਪਯਸ਼ ਆਦਿ ਪ੍ਰਦਾਯਕ, ੭ ਉਚਨੀਚ ਕੁਲਾਵਤਾਰ ਵਿਧਾਯਕ, ਅਰ ੮ ਐਸਰਰਯ ਸਾਮਰਥਯਾਦਿ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕ, ਜੀਵ ਦੇ ਸਾਥ ਕਰਮਪੁਦਗਲਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਅਵਧਿ ਨੂੰ ਇਸਥਿਤੀਬੰਧ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਹੀਤ ਪੁਦਗਲਾਂ ਵਿਖੇ ਤੀਬ੍ਰ,ਮੰਦ ਅਰ ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭਾਦਿ ਫਲ ਪਹੁੰਚਾਨੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਦੁਰਭਾਵ ਹੋਣਾ, ਅਨੁਭਾਗ ਯਾ ਰਸਬੰਧ ਹੈ, ਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਿਖਯਾ ਬੀ ਹੈ:-

"ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਸ੍ਯੁ ਸੁਭਾਵਾ ਸਯਾਤ ਸਥਿਤ੍ਤ ਕਾਲਾਵਧਾਰਣੰ,
ਅਨੁਭਾਗੋ ਰਸਃ ਪ੍ਰੋਕਤਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੋ ਦਲ ਸੰਚਯਾ।"
(ਦੇਖੋ ਨਵਤਤ੍ਵ ਪ੍ਰਕਰਣਾਧਯਾਯ ਬੰਧਤਤ੍ਵ)

ਬੰਧ ਦੇ ਇਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼੍ਟ ਸਮਝੌਣ ਵਾਸਤੇ ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਖੇ ਲੱਡੂ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿਤਾ ਗਯਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਿਸੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਲੱਡੂਆਂ ਵਿਚ ਵਾਤ ਰੋਗ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਵਿਖੇ ਪਿੱਤ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਇਸੀਤਰਾਂ ਕੋਈ ਕਰਮ ਫਲ ਆਤਮਾਂ ਦੀ ਗਯਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅੱਛਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਸ ਵਿਚ ਮੋਹ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਬੰਧ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ॥

ਕੋਈ ਲੱਡੂ ੧ ਦਿਨ,ਕੋਈ ੨ ਦਿਨ,ਕੋਈ ੪ ਦਿਨ ਤੇ ਕੋਈ ਸਪਤਾਹ ਵਿਚ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਲਗੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਪੁੰਜ ਕੋਈ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ, ਕੋਈ ਕੁਛ ਸਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਅਰ ਕੋਈ ਕੁਛ ਯੁਗਾਂ ਵਿਖੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਵਾਨੁਸਾਰ, ਫਲ ਪਹੁੰਚਾਕੇ ਨਸ਼੍ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਬੰਧ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਸ੍ਵਾਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਿੱਕਾ ਕੋਈ ਮਿੱਠਾ, ਕੋਈ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਏਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਪਿੰਡ ਬੀ ਕੋਈ ਮੰਦ, ਕੋਈ ਤੀਬ੍ਰ, ਕੋਈ ਤੀਬ੍ਰਤਰ, ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭ ਫਲ ਦੇਣੇਹਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਭਾਗ ਬੰਧ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਬੰਧ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਇਹੁ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਲੱਡੂ ੧ ਤੋਲੇ ਦਾ, ਕੋਈ ਇਕ ਛਟਾਂਕ ਦਾ, ਕੋਈ ਪਾਉ ਭਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕਰਮ ਪੁੰਜ ਅਲਪ, ਕੋਈ ਅਧਿਕ, ਅਰ ਕੋਈ ਅਤੀ ਅਧਿਕ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਧ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਓਹੋ ਹਨ, ਜੇੜ੍ਹੇ ਆਸ਼੍ਰਵ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਹਨ, ਗੌਣ ਕਾਰਣ ੫੭ ਹਨ।

ਮੋਖ ਤਤ੍ਵ

ਗਯਾਨਾਵਰਣੀਜ ਆਦਿ ਸਭੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਣੇ ਪਰ ਆਤਮਾਂ ਜਦ ਨਿਰਮਲ ਅਰ ਸ਼ੁਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਜਦ ਆਪਣੇ ਮੂਲ

ਸ੍ਵਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਰ ਤਪ ਆਦਿ ਦੇ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥

ਜੈਨ ਮੀਮਾਂਸਾ ਦੇ ਨਵ ਤਤ੍ਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਖਿਪਤ ਬਰਨਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਥੋੜੇ ਵਿਚ ਏਥੇ ਜੈਨੀਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ੍ਟੀ ਉਤਪਤੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਸ੍ਵਰੂਪ, ਕਰਮ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਬੀ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ:-

ਸ੍ਰਿਸ੍ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ

ਅਕਾਸ਼,ਜੀਵ,ਕਾਲ, ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਇਹ ਅਨਾਦੀ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ; ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ,ਜਲ, ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ,ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਕਾਯ, ਇਹ ਸਭ ਜੀਵ ਅਰ ਅਜੀਵ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਖੇ ਜੋ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਹੋਰਹੀ ਹੈ, ਯਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਸਭ ਦੇ ਪੰਜ ਨਿਮਿਤ ਕਾਰਣ ਹਨ:-ਕਾਲ, ਸੁਭਾਵ, ਨੀਯਤੀ, ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਤੇ ਉੱਦਮ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਰ ਨਿਅੰਤਾ ਨਹੀ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ ਇਹ ਹੈ:-ਕਿ ਬੀਜ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਿਛ ਹੋਣੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ, ਬਰਸਾਤ ਰੁੱਤ ਵਿਖੇ ਹੀ ਬੀਜ ਅੰਕੁਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੀਜ ਦੀ ਲੰਬਾਈ, ਚੌੜਾਈ, ਮੁਟਾਈ ਦਾ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਹੋਣਾ ਇਸਦੀ ਨਿਯਤੀ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਦੇ ਬੀਜ ਦਾ ਬੀਜ ਜਾਤੀ ਵਿਖੇ ਪਰਣਿਤ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਬੀਜਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅਥਵਾ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਵਿਖੇ ਦਬਾਏ ਤੇ, ਬੀਜ ਤੋਂ ਅੰਕੁਰ ਨਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਇਹ ਉਦਯਮ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਗਰਭ ਤੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਬੀ ਪੰਜ ਕਾਰਣ ਹਨ:-੧ ਗਰਭ ਧਾਰਣ ਕਾਲ, ੨ ਗਰਭ ਸਥਾਨ ਦਾ ਗਰਭ ਧਾਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸ੍ਵਭਾਵ, ੩ ਗਰਭ ਦਾ ਨਿਯਮ ਪੂਰਬਕ ਹੋਣਾ ਨਿਯਤੀ, ੪ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਦੇ ਫਲ ਤੇਮਨੁਖ ਹੋਣਾਂ, ਅਰ ੫ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਗਰਭ ਵਾਸਤੇ ਸ਼੍ਰਮ ਕਰਨਾ॥

ਕਰਮ

ਕਰਮ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਦੇਹ ਧਾਰਕੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਖ ਦੁਖਾਦਿ ਦੀਆਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਵਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਮ ਜੜ੍ਹ ਹੈ।

ਜੀਵ ਦੇ ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭ ਵਿਚਾਰ ਅਰ ਕਰਤਵ੍ਯਾਨੁਸਾਰ, ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਸਾਥ ਜੋੜੇ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਅਨੰਤ ਸਕੰਧ ਹਰ ਸਮਯ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਤੇਲ ਮਲੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਪਰ ਤੇਲ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਸੂਖਮ ਰਜ ਜਮ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਸੇ ਹੀ ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭਾਸ਼ੁਭ ਅਧ੍ਯਵਸਾਯ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਦਗਲ-ਸ੍ਵਰੂਪ ਜੜ੍ਹ ਪਰਮਾਣੂ ਉਸ ਪਰ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਸੂਖਮ ਪੜਦਾ ਯਾ ਅਵਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ, ਓਹੀ ਕਾਰਮਣ ਸਰੀਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰੀਰ ਜੀਵ ਦੇ ਸਾਥ ਅਨਾਦੀ ਸੰਯੋਗ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਅਸੰਖ ਪਾਪ, ਪੁੰਨ ਰੂਪ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ:-ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜੈਨ ਮਤ ਵਿਖੇ "ਕਾਰਮਣ" ਹੈ। ਕਰਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭੇਦ ੮ ਹਨ। (੧) ਗਜਾਨ-ਵਰਣੀਯ, (੨) ਦਰਸਨਾਵਰਣੀਯ, (੩) ਵੇਦਨੀਯ, (੪) ਮੋਹਨੀਯ, (੫) ਆਯੂ, (੬) ਨਾਮ, (੭) ਗੋਤ੍ਰ, (੮) ਅੰਤਰਾਯ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਭੇਦ ੧੪੮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਈਸ਼੍ਵਰ

ਜੈਨਮਤ ਵਿਖੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਰ ਨਿਅੰਤਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ,ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਲੇ ਕਹਿ ਆਏ ਹਾਂ,ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇੜੇ ਜੀਵ ਸਭ ਕਰਮਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਧਤ੍ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਵੇਂ ਈਸ਼੍ਵਰ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸ੍ਰਬ ਬਜਾਪਕ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਹਾਂ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਗਜਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਅਵਸ਼ਜ ਸ੍ਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ੧੯੧੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੧੨੪੮੧੮੨ ਜੈਨੀ ਹੋਏ ਸਨ ॥

ਜੰਗਮ ਮੰਤ

ਜੰਗਮ ਤੇ ਲਿੰਗਾਯਤ ਦੋਨੋਂ ਮਤ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਇਕ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੇਦ ਨਹੀਂ। ਅਨੰਤਜੰਗਮ ਦਾ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਜਨਮ ਹੋਯਾ, ਅਰ ਉਸ ਆਪਣੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਉਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਫਿਰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਜੰਗਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਜਿਹਾ ਕਿ:-

੧ ਸੀਲ, ੨ ਮੂਲ, ੩ ਭੇਰੂ, ੪ ਲਿੰਗੰਤ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਹੀ ਮਤ ਦਾ ਭੇਦ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਏ ॥

ਇਹ ਗੋਸਾਂਈ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਰ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਅੰਤ †ਗਿਰੀ, ਪੁਰੀ, ਭਾਰਤੀ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਿਵਾਹ ਕਰੌਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਛਾਂ ਸਭ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਗੇਰੂਏ ਬਸਤ੍ਰ, ਸਿਰ ਪਰ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੂਖਣ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲੇਧਾਗੇ,ਮੋਰਪੰਖ ਆਦਿ ਭਰਕੇ ਸਜਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਧਾਰਨ ਕਰਨਾਂ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਬਿਵਾਹ ਦਾ

†ਅਜਹੇ ਨਾਮ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਗੌਂਣ ਟੱਲੀ ਬਜਾਕੇ ਭਿਖਜਾ ਲੈਣੀ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ॥

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਮੁਖ ਜਾਤ੍ਰਾ ਹਿੰਗਲਾਜ ਦੇਵੀ ਦੀ ਹੈ, ਜੋੜੀ ਕ੍ਰਾਚੀ ਬੰਦ੍ਰੋਂ ਊਠ ਪਰ ਬੈਠਕੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਓਥੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਯੋਨੀ ਜੰਤ੍ਰ ਦੇ ਪਾਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਜਾਤ੍ਰਾ ਸਫਲ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਸੀ ਮਾਈ ਪਰਸਨੇ ਗਏ ਸਾਂ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਰੁਦ੍ਰਾਛ, ਭਸਮ, ਸੰਧੂਰ, ਅਰ ਤੁਮਰੇ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਹਰਨੀ ਸ੍ਰੇਸ੍ਰ ਹੈ। ਮਰਨ ਪਰ ਮੁਰਦਾ ਜਲਾਉਂਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨਹੀ ਹੈ, ਉਂਞ ਸਮਾਧੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ ਦੀ ਬੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਹਜਾਰਾਂ ਮਠ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਨ, ਬਥੇਰੇ ਧਨੀ ਬੀ ਹਨ। ਨਿਵਾਸਸਥਾਨ ਨੂੰ ਜੰਗਮਵਾੜੀ ਬੋਲਦੇ, ਹਨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਧਰਮਕਾਰਜ ਵਿਚ ਮੁੱਖਤਾ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

ਠੀਕਰ ਨਾਥੀ

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਗਾਗਿਰੀ ਅਵਧੂਤਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਠੀਕਰ ਨਾਥੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹਾਂਭੈਰੋਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤੇ ਛੇਕਾਂ ਵਾਲਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਠੀਕਰਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਭਿੱਖਜਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਇਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕਰਨਾਥੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਦ ਭਿਖਜਾ ਮੰਗਣ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਰ ਸੰਧੂਰ ਦਾ ਲੇਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨਾਂ ਦਾ ਚੇਹਰਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਡਰਾਵਣਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਕਤਰਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਪੱਤੇ ਰਖਦੇ ਅਰ ਉਸਪਰ ਠੀਕਰਾ ਕਈਤਰਾਂ ਨਾਲ ਫੇਰਦੇ ਹਨ। ਠੀਕਰੇ ਵਿਚ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕਰਨਾਥੀ ਉਸ ਉਤੇ ਜਰਾ ਜਰਾ ਘਿਉ ਯਾ ਤੇਲ ਛਿੜਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਤੇ ਚਿਮਟਾ ਅਰ ਮੇਖ ਬੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਤਪਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਭਿਖਜਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਾਂਹ ਕਰੇ ਯਾਂ ਦੇਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਝਟ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੀ ਥਾਂ ਕੁਥਾਂ ਪਰ ਦਾਗ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਦ ਮਾਂਸ ਭਖਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ਸਭ ਦੇ ਹਥੋਂ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਦਸ ਨਾਮੀ ਇਨਾਂ ਨਾਲ ਬਰਤਾਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਭਿਖਜਾ ਮੰਗਕੇ ਖਾਣੀ ਤੇ ਖੁਲੋਣੀ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾਯਕ ਹੈ। ਇਹ ਮਤ ਅਬੋਹ,ਗਿਰਨਾਰ, ਕੱਚ,ਗੁਜਰਾਤ ਆਦਿਕ ਸਥਾਨਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਥਿਓ ਸੋਫੀਕਲ

ਮੈਡਮ ਬਲੇਵੈਟਸਕੀ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਦੇ ਘਰ ੧੮੩੧ ਈਸ੍ਵੀ ਮੁਲਕ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੀ ਬਿਮਾਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ੧੭ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਜਦ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇੱਕ ਗਵਰਨਰ ੬੦ ਸਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ । ਪਰ ਇਹ 'ਵਰ' ਇਸਦੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੰਤ ਨਾਤਾ ਤੋੜਕੇ ਦੇਸ਼ਰਟਨ ਕਰਦੀ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਤੇ ਤਿਬਤ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਯੋਗ ਸਿਖਦੀ ਰਹੀ, ਤਥਾ ਆਤਮ ਵਿਦਜਾ (ਮਿਸ ਮਰੇਜ਼ਮ) ਸਿਖਕੇ ਫਿਰ ਮਿਸ੍ਰ ਤਥਾ ਰੂਸ ਥਾਂਈ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਗਈ, ਓਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਲਾਏ ਅਰ ੧੮੭੪ ਵਿਚ ਕਰਨਲ ਅਲਕਟ ਸਾਹਿਬ ਇਸਦਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਹੋਯਾ।

ਦੋਹਾਂ ਮਿਲਕੇ ੧੮੦੫ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਰ,ਥਿਓ ਸੋਫੀਕਲ ਨਾਮ ਦੀ ਸਭਾ ਕੈਮ ਕੀਤੀ, ਪਰੰਤੂ ਏਥੇ ਦਿਆਂ ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਤੀ। ਅੰਤ ਦੋਨੋਂ ਜਣੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਲੌਟ ਆਏ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਮਦ੍ਰਾਸ ਦੇ "ਆਦੀਆ" ਸ਼ਹਰ ਵਿੱਚ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ ਆਣ ਸਥਾਪਤ ਹੋਯਾ ਅਰ ਸਭਾ ਦਾ ਅਧੀ-ਪਤਪਣਾ, ਮਿਸ ਏਨੀਬੀਸੇਂਟ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਫਿਰ ਇਹ ਧਰਮ ੧੮੯੨ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਮਿਸ ਏਨੀਬੀਸੇਂਟ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ। ਮਿਸ ਏਨੀਬੀਸੇਂਟ ਦਾ ਜਨਮ ਲੰਡਨ ਸ਼ਹਿਰ, ੧ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੪੭ ਈਸ੍ਵੀ ਸੰਧ੍ਯਾ ਦੇ ੫ ਬਜਕੇ ੩੯ ਮਿੰਟ ਪਰ ਮਾਤਾ ०ਏਮਿਲੀ, ਪਿਤਾ ()ਵਿਲੀਅਮ ਵੇਜਵੁਡ ਦੇ ਘਰ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਅਧ੍ਯਾਤਮ ਵਿਦਜਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਹੈ,ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚਿੰਨ ਯਾ ਮ੍ਰਿਯਾਦ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਭਾਈਆਂ ਸਮਾਨ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਏਕਤਾ ਰਖਣੀ, ਏਹੋ ਮੁਖ ਰੀਤੀ ਹੈ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਹਨ, ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਦਿ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਜ਼ਾਤੀ ਦਾ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਕਾਲਿਜ ਕਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਮੇਗਜ਼ੀਨ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਮਾਚਾਰ ਪਤ੍ਰ ਬੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਲੋਗ ਤੇਤੀਸਕੋਟ ਦੇਵਤਾ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਪਰਧਾਨ

०ਇਹ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਟਸਟੰਟ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਵਿਸ੍ਵਾਸਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ੧੫੨੯ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਨੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

()ਇਹ ੧੫੫੨ ਈਸਵੀ ੧੫ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰ ਹੋਕੇ ੫ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੫੨ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤ ਹੋਯਾ।

ਦੇਵਤਾ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਨਿਵਾਸੀ "ਕਰਨਲ ਹੈਨਰੀ ਐਸ ਅਲ ਕਾਟ" ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਸਫੈਦ ਦਾੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੇਵਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਉਪਰ ਕਹੀ ਮਿਸ ਹੈ, ਹੋਰ ਹਿੰਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਹੈ ॥

ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ੨੫੦੦੦ ਦੇ ਕ਼ਰੀਬ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ੧੫੦ ਸ਼ਾਖਾਂ ਤਥਾ ਹਰ ਯੂਰਪ, ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਿੱਦਮਾਨ ਹਨ ॥

ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਯਾਸੀ (ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ)

ਸੰਨਯਾਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਤਾਂ ਸਨਾਤਨ ਹੀ ਚਲਿਆ ਔਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਦਸ-ਨਾਮੀ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ:—

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੀ ਵੰਸ਼

ਕੇਰਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਿਖਭਾਚਲ ਪਰਬਤ, ਜਿਥੇ ਪੂਰਨਾ ਨਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੇ, ਓਥੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਪਣੀ ਇਛਾਨੁਸਾਰ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਉਸ ਸਮਯ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਜਸੇਖਰ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਸੁਪਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਜਣਾਯਾ। ਉਸ ਆਕੇ ਦਰਸਨ ਕੀਤਾ ਅਰ ਮੰਦਿਰ ਬਣਵਾਕੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ,ਆਪ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਯਾ। ਉਸੀ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪਾਸ ਕਾਲਟੀਪੁਰ ਨਾਮ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਖੇ ਵਿਦਯਾਧਿਰਾਜ ਨਾਮ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਸ਼ਿਵਜੀ ਵਿਖੇ ਪੂਰਨ ਭਗਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ਤੇਜ ਅਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਨਿਧੀ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਨਾਮ ਵਿਸ੍ਵਜਿੱਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਾਮ "ਸ਼ਿਵਗੁਰੂ" ਰਖਯਾ। ਸਯਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ,ਧੀਰੇ ੨ ਭਾਰਾ ਪੰਡਿਤ ਹੋਗਯਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰਹ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਘਰ ਲਿਆਕੇ ਮੱਧ੍ਰ ਪੰਡਿਤ ਦੀ ਕੰਨਯਾ *ਸਤੀ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਦਿਤਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਅਰ ਰਸ ਮਾਣਦਿਆਂ ੨ ਬੁਢਾਪਾ ਬੀ ਆਗਿਆ, ਤਦ ਪੁੱਤ੍ਰ ਵਲੋਂ ਘਰ ਸੁੰਨਾ ਦੇਖਕੇ ਸ਼ਿਵਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਯਾ। ਅੰਤ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਸਮੇਤ ਬ੍ਰਿਖ ਪਰਬਤ ਉਪਰ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦਾ ਅਰਾਧਨ ਕਰਨ ਲਗੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਉਂ ਤਪ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਆਣ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਯਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆਯੂ ਵਾਲਾ ਸੂੱਬਗ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ ?

ਅੱਗੋਂ ਸ਼ਿਵਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਮੈਨੂੰ ਸੂਬੱਗ ਬੁਧੀਵਾਲਾ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆਯੂ

*ਕਿਤੇ ਬਿਸਿਸ੍ਰਾ ਨਾਮ ਬੀ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਮ੨੦ ਕੋਸ਼ ਪਿ:੨੨੮

ਵਾਲਾ ਇਕੋ ਹੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਹੈ। "ਇਸੀਤਰਾਂ ਹੋਊ" ਕਹਿਕੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਏ ॥

ਜਨਮ

ਫਿਰ ਸ਼ਿਵਗੁਰੁ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਯਾ, ਅਰ ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਰਭਣੀ ਜਾਪੀ, ਜਦ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਨਾਮ ੪"ਸ਼ੰਕਰ" ਰੱਖਿਆ । ਪਰੰਤੂ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿੱਤਤ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਦੇ ਪਲਟਾ ਦੇਣੇ ਵਾਲੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਣੋਖਾ ਲੋੜੀਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੰਕ੍ਰਚਰਿਤ੍ਰ, ਸ਼ੰਕ੍ਰਬਿਜਯ, ਸ਼ੰਕ੍ਰਦਿਗਬਿਜਯ, ਅਤੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਕਥਾ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਨਨ ਬੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਸਭ ਬੇਢੰਗ, ਯਥਾਰਥ ਅਰਥ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਬ੍ਰਿੱਤਤ ਵਲੋਂ ਥੋਥਾ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਬ੍ਰਿੱਤਤ ਸੱਚਾ ਬੀ ਸੰਦੇਹ ਜਨਕ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਹਾਂ ਇਕ "ਕੇਰਲੀ ਉਤਪੱਤੀ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੋਥੀ ਤਲੰਗੂ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਛ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਸੋਈਓ ਕੁਛ ਏਥੇ ਬ੍ਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਫਿਰ ਬੀ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਵਿਖੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾ ਦੇ ਮਤ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਝਗੜਾ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ:-

ਅਨੰਦਗਿਰੀ ਚਿਦਾਵਰਪੁਰੀ ਵਿਚ, ਮਾਧਵ ਕੇਲਤੀ ਵਿਖੇ, ਬਿਜੇਸ੍ਵਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਕਾਲਪੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਕੇਰਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਏਸੇਤਰਾਂ ਸਮਯ ਵਿਚ ਬੀ ਬਹੁਤ ਮਤ ਭੇਦ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸੋ:—

ਬਹੁਤੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੂੰ ਬਾਣਦੰਤੀ ਅਰ ਮਯੂਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਦੰਬਰੀ, ਅਰ ਹਰਖ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਰਤਨਾਵਲੀ, ਨਾਗਾਨੰਦ ਨਾਟਕ, ਚੰਡਿਕਾਸ਼ਤਕ, ਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਪਰਣਯ ਨਾਟਕ, ਦੇ ਕਰਤਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਬਾਣ ਦਾ ਸਮਯ ਈਸਾ ਦੀ ਸੱਤਮੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਸ਼ੰਕਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਮਯ ਬੀ ਈਸਾ ਦੀ ਸੱਤਮੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਕਯੋਂਕਿ ਵੇਦਾਂਤ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਪਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਯਾ ਭਾਸ਼ਯ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅਧਯਾਯ ੪ ਪਾਦ ੩ ਸੂਤ੍ਰ ੫ ਅਰ ਦੂਸਰੇ ਅਧਯਾਯ ਦੇ ਪਾਦ ੪ ਸੂਤ੍ਰ ੧ ਦੇ ਭਾਸ਼ਯ, ਵਿਚ ਬਲਵਰਮਾ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ। ਭਾਂਵੇਂ ਇਹ ਨਿਸਚੋ

੪ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਨ ਵਾਲੇ ਬੀ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਕਹਾਏ। ਸੋ ਦੂਜਾ ੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ; ਤੀਜਾ ੪੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ, ਚੌਥਾ ੫੮੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ, ਪੰਜਵਾਂ ੬੪੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਤੇ ਛੇਵਾਂ ੮੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ॥

ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬਲਵਰਮਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ੦"ਕੜਵ" ਦੇ ਸ਼ਕ ਸੰਮਤ ੭੩੫ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਕੂਟ ਰਾਜਾ ਗੋਵਿੰਦਰਾਜ (ਤੀਜੇ)ਦੇ ਦਾਨ ਪਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜਿਸਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਲਵਰਮਾ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਹੋਵੇ, ਕਜੋਂਕਿ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ੍ਰਬਗਜਾਤਮ ਨੇ ਨਿਜ ਰਚਿਤ ਸੰਖਿਪਤ ਸਾਰੀਰਕ ਭਾਸ਼ਜ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿਤਰਾਜ ਦੇ ਸਮਯ ਵਿਚ ਲਿਖਜਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵੰਸ ਖਤ੍ਰੀ ਮਨੂ ਦੇ ਵੰਸ ਵਿਚੋਂ ਹੈ:-

"ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੇਸ਼੍ਵਰ ਪਾਦ ਪੰਕਜ ਰਜਾ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰਤਾਸ਼ਯਾ" ਇਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰਬਗਜਾਤਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸੁਰੇਸ੍ਵਰ ਦਾ ਨਾਮ "ਦੇਵੇਸ਼੍ਵਰ" ਲਿਖਜਾ ਹੈ। ਸੋ "ਦੇਵ" ਅਰ "ਸੁਰ" ਦੋਨੋ ਪ੍ਰਯਾਯਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ । ਇਹ ਆਦਿਤ ਚਾਲੁਕਜ, ਵਿਮਲਾਦਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਕਜੋਂਕਿ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਨੇ ਉਕਤ ਆਦਿੱਤ ਦਾ ਗੋਤ੍ਰ ਮਨੁ ਕੁਲ ਦਾ ਹੀ ਮਾਨਵਜ ਲਿਖਜਾ ਹੈ। ਚਾਲੁਕਜਾਂ ਦਾ ਗੋਤ੍ਰ ਵੀ ਮਾਨਵਜ ਹੈ । ਇਹ ਬਾਤ ਦੂਸਰੇ ਸਿਲਾ ਲੇਖਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਿਧ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਰਾਜਾ ਦਾ ਨਾਮ ਆਦਿਤਜ ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਅਰ ਸਿਲਾ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਮਲਾਦਿੱਤ ਹੈ, ਅਧੂਰਾ ਨਾਮ ਲਿਖਣੇ ਦੀ ਨਾਮਰੀਤੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਭੀਮਸੇਨ ਨੂੰ ਭੀਮ ਯਾ ਨਿਰਾ ਸੇਨ ਅਰ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਪੰਃ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਸੋ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । ਚਾਲੁਕਜ ਵਿਮਲਾਦਿੱਤ ਦੇ ਕੜਵ ਵਾਲੇ ਸਿਲਾ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾਮਹ ਬਲਵਰਮਾ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਬੀ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਜ ਵਿਚ ਬਲਵਰਮਾ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਚਾਲੁਕਜ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ਇਸਤੇ ਬਲਵਰਮਾ ਅਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਮਯ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਬੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਦੱਖਣ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਇਸਤਰਾਂ ਪਰ ਹੈ ਕਿ:-

(੧) ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ
(੨) ਸੁਰੇਸ੍ਵਰ (ਨੰਃ ੧ ਦਾ ਚੇਲਾ)
(੩) ਸ੍ਰਬਗਜਾਤਮਾ (ਨੰਃ ੨ ਦਾ ਚੇਲਾ)
(੧) ਬਲਵਰਮਾ
(੨) ਯਸੋਵਰਮਾ (ਨੰਃ ੧ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ)
(੩) ਵਿਮਲਾਦਿੱਤ (ਨੰਃ ੨ ਚੇਲਾ)

ਸਰਬਗਜਾਤਮ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸੁਰੇਸ੍ਵਰ ਨੇ ਵ੍ਰਿਹਦਾਰਣਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਪਰ ਭਾਸ਼ਜ ਬਣਾਯਾ ਸੀ, ਉਸ ਭਾਸ਼ਜ ਦੀ ਇਤਿਸ੍ਰੀ ਵਿਖੇ ਆਪਨੂੰ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਦਾ ਸਿਖ

੦ ਦੇਖੋ ਇੰਡੀਅਨ ਐਂਟੀਕ੍ਵੈਰੀ, ਜਿਃ ੧੨ ਪ੍ਰਿਃ ੧੫ ਅਰ ਏਪੀ ਗ੍ਰਾਫਿਕਾ ਇੰਡੀਕਾ, ਜਿਃ ੪ ਪ੍ਰਿਃ ੩੪੦ ॥

ਲਿਖਜਾ ਹੈ।ਸਰਬਗਜਾਤਮਾ ਨੇ ਸੰਖਿਪਤ ਸਾਰੀਰਕਭਾਸ਼ਜ ਰਚਿਆ,ਉਸ ਸਮਯ ਵਿਮਲਾਦਿੱਤ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ੧੦ ਸਾਲ ਗੁਜਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਉਂ ੧੦ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਣੂ ਲੋਗ ਸੌ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਿਸਚੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਕ ਸੰਬਤ ੭੩੫ ਵਿੱਚ ਵਿਮਲਾਦਿੱਤ ਦੇ ੧੦ ਸਾਲ ਗਏ ਤਾਂ ੭੨੫ ਰਹੇ,ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਯਸੋਵਰਮਾ ਦੇ ੨੦ ਗਏ ਤਾਂ ੭੦੫ ਬਾਕੀ ਰਹੇ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬਲਵਰਮਾ ਦਾ ਸਮਯ ਸ਼ਕ ਸੰਮਤ ੬੮੫ ਤੇ ੭੦੫ (ਈਸਵੀ ੭੬੩ ਤੇ ੭੮੩) ਦੇ ਬਿੱਚ ਦਾ ਸਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋਈਓ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਮਯ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸਤਰਾਂ ਬੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਮਾਰਲਭਟ ਦਾ[ ]ਸਮਯ ਈਸਾ ਦੀ ਆਠਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਪੂਰਬਾਰਧ ਸਿਧ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਇਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਬੀ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਕੁਮਾਰਲਭਟ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਲਵਰਮਾ ਦਾ ਸਮਯ ਈਸਾ ਦੀ ਆਠਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਉਤ੍ਰਾਰਧ ਹੈ ਅਤੇ ੦ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਮਯ ਬੀ ਈਸਾ ਦੀ ਅਠਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਉਤ੍ਰਾਰਧ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਦਯਾਨੰਦ ਨੇ ੨੨੦੦ਵਰਖ (ਸਤਯਾਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਿ੦ ੨੮੮) ਪਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਹੋਏ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਸੋ ਗਲਤ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਰੀਖਣ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਲੇਖਰਾਮ ਦੀ ਖੋਜ ਬੀ ਅਯੁਕਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮਯ ੪ ਮੋਰਯਅਸ਼ੋਕ ਦਾ ਹੈ ਸੋਈਓ ਹੀ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮਯ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਬੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,ਅਧਿਕ ਰਹੇ॥

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਬਚਪਨ ਤੇ ਹੀ ਬੜਾ ਬੁਧੀਮਾਨ ਸੀ। ਕੋਲੇ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਅਵ-ਤਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਜਦ ਯਗਜ੍ਞੋਪਵੀਤ ਕਰਨਾ ਸੋਚਿਆ,ਆਪਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਗਯਾ। ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਕੁਛ ਸੁਖ ਨਾਂ ਦੇਖਜਾ। ਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਦਾਹ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸਿਵਾ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਬੀ ਸਹਾਰਾ ਸ਼ੰਕਰਸ੍ਵਾਮੀ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਲ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਾ, ਅਠਵੇਂ ਸਾਲ

[ ] ਇਸਦਾ ਸਮਯ ੬੫੭ ਸੇ ੭੦੭ ਤਕ ਦਾ ਹੈ ਦੇਖੋ ਮਯਨ ਕੋਬ, ਪ੍ਰਿ੦੩੭

੦ ਗੋਤਮ ਬੁੱਧ ਦੇ ੬੦ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਹੋਯਾ ਦੇਖੋ ਏ, ਬੀ, ਮੋਂਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਈਥ੍ਹ ਟੈਫ਼ਿਕ ਹੈਨਰਮ ਪ੍ਰਿ੦ ੧੪੬

੪ ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ, ਅਰ ਬਾਕ਼ ਈਸਾ ਦੇ ੩੨੩ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਚੰਦ੍ਰ ਗੁਪਤ ਮੌਰਯ ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬੈਠਾ ਅਰ ੨੪ ਸਾਲ ਤਕ ਉਤ੍ਰੀ ਭਾਰਤ ਪਰ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿੰਦੁਸਾਰ ਗਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ. ੨੫ ਸਾਲ ਤਕ ਉਸਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਂ ਪਰ ਤਾਪੀ ਅਸ਼ੋਕ ਮੌਰਯ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਪਰ ਅਰੂੜ੍ਹ ਹੋਯਾ ਅਰ ੪੧ ਸਾਲ ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ (ਜੋਹਲਾ ੨੭੧ ਤੇ ੨੩੨ਸਾਲ ਤਕ ਮਸੀਹ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਪ੍ਰਿ. ੨੭੧ ਭਾਂ. ੬ ਅਪਰੈਲ ੧੯੧੬।

ਵਿਚ ਯਗਯੋਪਵੀਤ ਪਹਿਨਾਯਾ। ਪੜਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਮਨ ਲਗਾਯਾ ਜੋ ਥੋੜੇਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦ੍ਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੀਤੀ। ਇਸਦੀ ਅਜੇਹੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇਖਕੇ ਸਭੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਣ। ਭਾਵੇਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਛਤ੍ਰ ਛਾਯਾ ਸਿਰੋਂ ਜਾਂਦੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਪੜਨਾ ਨਾਂ ਛਡਿਆ, ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਮਯ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੰਡਿਤ ਹੋਗਿਆ। ਇਹ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਮਾਲਾਵਾੜ ਵਿਚ ਚਾਰ ਹੀ ਜਾਤਾਂ ਸਨ, ਇਸਨੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੱਤ੍ਰ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਖਾਯਾ।

ਸੰਨਯਾਸੀ ਹੋਣਾ

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਨਯਾਸੀ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਮਾਂ ਰੋਕਦੀ ਸੀ,ਤਦ ਇਨ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਗਯਾ ਲਈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਪੂਰਣਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸ਼ੋਰ ਪਾਯਾ,ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਾਹ ਨੇ ਪਕੜਲਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਮਾਤਾ! ਜੇ ਤੂੰ ਸੰਨਯਾਸੀ ਹੋਣ ਤੋਂਨਾ ਰੋਕੇਂ ਤਾਂ ਗ੍ਰਾਹ ਤੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ,ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਿਗਲ ਜਾਊ ? ਮਾਂ ਨੇ ਡਰਦੀ ਮਾਰੀ ਝਟ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਨਾਂ ਰੋਕਾਂ ਗੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਬਾਹਰ ਆਯਾ ਮਾਂ ਨੇ ਕਲੇਜੇ ਲਾਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਪਾਈ, ਮੁੜ ਕਦੇ ਨਦੀ ਤਕ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਉਂ ਕੁਛ ਸਮਯ ਦੇ ਬੰਦ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆਪਰੰਤੂ ਸਤਵਕਤਾ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪਨੇ ਜਾਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਨਾਂ ਰੋਕਿਆ॥

ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਇਉਂ ਬੀ ਬ੍ਰਿੱਤੰਤ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਦੇ ਮਰਨ ਤਕ ਘਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਅਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਲਾਵਾੜ ਦੇ ਲੋਗ ਇਸ ਉਤੇ ਏਥੋਂ ਤਕ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ ਕਿ ਮਾਂ ਦੇ ਫੂਕਨ ਸਮਯ † ਅੱਗ ਤਕ ਬੀ ਮੰਗੀ ਨਾਂ ਦਿੱਤੀ,ਨੜੋਏ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਰਿਹਾ। ਕਯੋਂਕਿ ਇਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ‡ਹੀਨ ਜਾਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦਾਹ ਕੀਤਾ॥

ਫਿਰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਗੌੜਪਾਦ ਦੇ ਸਿਖ ਗੋਵਿੰਦਾਨੰਦ ਪਾਸੋਂ ਸੰਨਯਾਸ ਧਰਮ ਦੀ ਦੀਖਯਾ ਲੀਤੀ, ਕੁਛ ਚਿਰ ਪੜਨ ਦੇ ਬਾਦ ਫਿਰ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਫਿਰ ਖਾਸਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਕੇ ਥੋੜੇ ਸਮਯ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜੀ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਖੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰੇ, ਝਟ ਉਤ੍ਰ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ, ਪੁਨਾ ਕਬੇਰੀਤਟ ਨਿਵਾਸੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸੰਨਯਾਸੀ ਬਣਾਕੇ ਨਾਮ ਸਨੰਦਨ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਨਯਾਸੀ ਚੇਲੇ ਚਟੜੇ ਬਣਾਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸਬ ਚੇਲਿਆਂ

† ਹੁਣ ਵਾਂਗ ਡੱਬੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀਆਂ
‡ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ ਕੇਰਲ ਉਤਪਤੀ

ਸਮੇਤ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰ ਭ੍ਰਮਣ ਕੀਤਾ, ਬਦ੍ਰਿਕਾਸ਼੍ਰਮ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਯਾਸ ਰਚਿਤ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਉਤੇ ਭਾਸ਼ਯ ਰਚਿਆ। ਫਿਰ ਦਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਪਰ ਭਾਸ਼ਯ ਬਣਾਯਾ। ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਥਾਨਤ੍ਰਈ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਿਛੋਂ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਪ੍ਰਯਾਗ ਵਿਚ ਆਯਾ ਅਰ ਭਟਪਾਦ ਨਾਮ ਦੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਯਾ, ਉਸ ਕਿਹਾ ਹੇ ਸ਼ੰਕਰ ਜੇ ਤੁਸੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮਾਹਿਸ਼ਮਤੀ ਵਿਖੇ ਜਾਕੇ ਮੰਡਿਨ ਮਿਸ਼੍ਰ ਨੂੰ ਜਿਤੋ। ਉਸ ਦੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਤਮਾਮ ਪੰਡਿਤ ਹਾਰੇ ਸਮਾਨ ਜਾਣ ਲਵੋਗੇ। ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਭਟਪਾਦ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਈ॥

ਚਰਚਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣਾ

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨਰਬਦਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਮਹਿਸ਼ਮਤੀ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ ਅਰ ਜਾਕੇ ਮੰਡਿਨਮਿਸ਼੍ਰ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਨਾਲ ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਖਯ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਰਥ ਕਰਨ ਆਯਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਬੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜਾ ਹਾਰੇ ਉਹ ਜਿੱਤਣੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਤ ਧਾਰਣ ਕਰੇ ਅਰਥਾਤ ਚੇਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰਸਪਰ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਧ੍ਯਸਥ ਮੰਡਿਨਮਿਸ਼੍ਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਾਰਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਰਤੀ ਨੂੰ ਕਹੀ, ਉਸ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਧੁਆੜੇ ਭੋਜਨ ਵਗੈਰਹ ਦੇ ਕੰਮ ਧੰਧੇ ਵਿਚੋਂ ਇਤਨੀ ਫੁਰਸਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ ਜੋ ਪਾਸ ਬੈਠਾਂ, ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ। ਅੰਤ ਜਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਨ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਮਧ੍ਯਸਥ ਹੋਕੇ ਇਕ ਇੱਕ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਗਲ ਪਾਕੇ ਕਿਹਾ-ਹਾਰਨਵਾਲੇ ਦੀ ਮਾਲਾ ਕੁਮਲਾ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਤਰਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦ ਦੋਪਹਿਰ ਹੋਗਈ ਤਾਂ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਆਕੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੂੰ ਭਿਖ੍ਯਾ ਪੌਣਾ ਕਿਹਾ,ਇਸੀਤਰਾਂ ਕਈ ਦਿਨ ਜਦ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਤਾਂ ਮੰਡਿਨਮਿਸ਼੍ਰ ਦਾ ਹਾਰ ਕੁਮਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ (ਜੋ ਕਿ ਮਧ੍ਯਸਥ ਸੀ) ਨੇ ਭਿਖ੍ਯਾ ਪੌਣਾ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਤੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਦੀ ਜਯ, ਅਰ ਮੰਡਿਨਮਿਸ਼੍ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਜਯ ਵਿਦਤ ਹੋਗਈ॥

ਤਦ ਫਿਰ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਅੰਗ ਪੁਰਖ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਜਦ ਤਕ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦੇ ਤਦ ਤਕ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪੂਰਣ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ। ਸੁਣਕੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਦੀ ਕੁਛ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਅਗੋਂ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ ਦੇਖੋ ਯਾਗਵਲਕ ਨੇ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਅਰ ਵਿਦੇਹ ਨੇ ਸੁਲਭਹ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕੀਤਾ, ਕੁਛ ਅਪਯਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਯਾ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਬੀ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਅੰਤ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਹੋਣ ਲਗਾ, ਵੇਦ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸ੍ਰੁਤੀਆਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਖੰਡਨ ਮੰਡਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਰ ਸਤਾਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਕੋਈ ਪਾਸਾ ਨਾ ਨਿਮਿਆਂ, ਫਿਰ ਭਾਰਤੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਬਾਲਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਕਾਮ ਦਾ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਯਾ ਇਸਤੇ ਕਾਮ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਪੁਛੇ। ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਲਾਂਭ ਛਾਂਭ ਝਾਕਨ ਲਗਾ ਅਗੋਂ ਕੁਛ ਗੱਲ ਨਾਂ ਔੜੀ, ਤਦ ਝਟ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਤਰ ਮੈਂ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਦਿਆਂਗਾ, ਸੋ ਪ੍ਵਾਣ ਹੋਯਾ ॥

ਸੰਕ੍ਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਝਟ ਸੇਵਕਾਂ ਪਾਸ ਆਕੇ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਭਈ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਕਰੀਏ ? ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕੀ ਦੇਖਣਾ ਜੋ ਅਮਰਕ ਰਾਜਾ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਨ ਗਿਆ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਾਤ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ॥

ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਇਹ ਅਵਸਰ ਦੇਖਕੇ ਚੇਲਿਆਂ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹੀ ਸੰਭਾਲਕੇ ਝਟ ਉਸਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਯੋਗ ਵਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ਅਹਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੀ ਜੀਉ ਉਠੇ ਦੇਖਕੇ ਬਾਜੇ ਵਜਾਏ। ਦਾਨਪੁੰਨ ਅਧਿਕ ਮੰਗਲਾਚਾਰ ਕੀਤਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਰਾਜਾ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੁਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਮਨਾਯਾ ਅਰ ਜਾਮੇਂ ਮੈਂ ਨਾਂ ਸਮਾਏ। ਰਾਜਾਬੀ ਮੁੜ ਪ੍ਰਜਾਪਾਲਨ ਇੰਦ੍ਰ ਸਮਾਨ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਅਜੇਹਾ ਰਾਜਾਦਾ ਅਲੌਕਕ ਕਾਰ ਬਿਹਾਰ ਦੇਖਕੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਸਚਰਜ ਹੋਗਏ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲਗੇ, ਸਾਡਾ ਰਾਜਾ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਹੀ ਮਰ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਕਿੰਤੂ ਇਸ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜਾ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਯਾ ਯੋਗੀਰਾਜ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨੇ ਖਾਤ੍ਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਕਿਸੀ ਜਗਾ ਜਰੂਰ ਗੁਪਤ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ ਇਸਤੇ ਇਹ ਕਹੋ ਕਿ ਰਾਜ ਭਰ ਵਿਚ ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੁਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੱਭਕੇ ਫੂਕ ਦਿਤਾਜਾਵੇ। ਇਉਂ ਸੰਮਤੀ ਕਰਕੇ ਖੋਜਨਹਾਰ ਜਹਾਂਤਹਾਂ ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਜੇੜੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਜੰਗਲਾਂ, ਗੁਫਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਭ ੨ ਕੇ ਮੁਰਦੇ ਸਾੜਨੇ ਲਗੇ। ਇਧਰ ਰਾਜਾਜੀ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਚੁੰਬਨ ਅਲਿੰਗਨ ਅਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਮ ਕੌਤਕ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗਰਕ ਹੋਏ ਮਜ਼ੇ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ। ਇਸੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ "ਵਾਤਸਾਯਨ" ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦਾ ਹੀ ਗਜਾਨ ਹੈ, ਦੇਖਕੇ "ਰਸਪ੍ਰਧਾਨ" ਨਾਮ ਗ੍ਰੰਥ ° ਬਣਾਯਾ। ਰਾਤ ਦਿਨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਨਾਚ ਗੀਤ ਅਰ ਕੌਤਕ ਕਲੋਲ ਮਾਣਦਿਆਂ ਇਹ ਗਲ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਬੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਓਧਰ ਮੁਰਦੇ ਖੋਜਨਹਾਰ ਬੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਜਾ ਧਸੇ ॥

° ਮੋਢੇ ਬਣਾਏ ਵਡੀ ਓਦ੍ਰੇਸ਼ਯ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੀ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੇਖਣੇਯੋਗ੍ਯ ਹੈ ॥

ਇਧਰ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਵਧੀ ਪੂਰੀ ਹੋਜਾਣ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸੰਦੇਹ ਹੋ ਗਯਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪਰਤੇ ਸੋ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਗੀਤਵਾਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਝੱਟ ਜਾਣ. ਗਏ ਅਰ ਤੁਰਤ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾ ਧਸੇ ਅਰ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਕੇ ਭਾਰਤੀ ਪਾਸ ਆਣਕੇ ਕਾਮ ਸਾਸ਼ਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਲਈ।

ਤਦ ਫਿਰ ਮੰਡਿਨਮਿਸ਼ਰ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ, ਨਾਮ "ਸੁਰੇਸ੍ਵਾਚਾਰਯ" ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਚੇਲਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੇਸ ਦਿਗ ਬਿਜਯ ਸਾ ਹੋਗਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰਬੀ ਸ਼ੰਕ੍ਰਾਸ੍ਵਾਮੀ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਦੱਖਣ ਦੇਸ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਸੈਵ,ਪਾਸ਼ਪਤ,ਗਾਣਪਤਯ ਅਰ ਸ਼ਾਕਤਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਤਕੇ ਆਪਣੇ ਅਦ੍ਵੈਤਮਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਫਿਰ ਸਿਧ ਨਾਮਕ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਵੰਤੀ ਗ੍ਰਾਮ ਜਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਨਾਮ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਅਪਣੇ ੧੩ ਸਾਲ ਦੇ ਮੂਰਖ ਛੋਕਰੇ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਪੈਰੀ ਪਾਯਾ। ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਤੂੰ ਜੜ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈਂ? ਉਸਨੇ ੧੩ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮ ਤਤ੍ਵ ਹਸਤਾਮਲਕ ਵਤ ਬਲਕਾਯਾ,ਇਸਤੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ੦ਹਸਤਾਮਲਕ, ਧਾਰਕੇ ਚੇਲਾ ਕੀਤਾ। ਏਥੋਂ ਫਿਰ ਤੁੰਗ ਭਦ੍ਰਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਆਧਸੇ। ਇਹ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਪੁਰੀ ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਦੇ ਬਾਨਾਬਾਰਵੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ੧੯ ਮੀਲ, ਬਿਗਲੋਰ ਸ਼ਹਰ ਤੇ ੧੨੮ ਮੀਲ ਪੱਛਮ, ਅਰ ਹੁਗਲੀ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੇ ੧੬੦ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ, ਬਿਰੂਰ ਕਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ,ਏਥੋਂ ਇਕ ਰੇਲ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਸਿਮੋਗਾ ਨੂੰ ਬੀ ਗਈ ਹੈ, ਬਿਰੂਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ੬੦ ਮੀਲ ਪਛਮ ਦੀ ਤਰਫ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਦੂਰ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਤੁੰਗਭਦ੍ਰਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਇਸ ਪਿੰਡੋਂ ੮ ਮੀਲ ਪੱਛਮ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਸ੍ਰਿੰਗਗਿਰੀ ਪਹਾੜੀ, ਅਥਵਾ ਰਿਖੀਸ੍ਰਿੰਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਇਸੀ ਦੇ ਨਾਮੀ ਨਾਮ ਤੇ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਨਾਮ ਪਿਆ ਹੈ, ਕਜੋਂਕਿ ਏਥੇ ਸ੍ਰਿੰਗੀਰਿਖ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਲਗ ਭਗ ੧੭੦੦ ਮਨੁਖ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਮੱਲਿਕਾਰਜੁਨ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਹੈ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਸਾਰਦਾ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਏਥੇ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਮਠਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਆਸ ਪਾਸ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ,ਛੋਟੀ ਇਲਾਯਚੀ,ਕਾਲੀ ਮ੍ਰਿਚ ਅਰ ਸੁਪਾਰੀ ਦੇ ਰੁਖ ਬੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਠ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦਾ "ਮਾਂਗਨੀ" ਨਾਮ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਹੋਰ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਏਥੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸਾਰਦਾਦੇਵੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਏਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਮਠ

੦ ਇਹ ਸ਼ੰਕ੍ਰਬਿਜਯ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ

ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਗਿਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਮਨੁਖ ਨੇ ਤੋਟਕ ਛੰਦ ਰਚੇ,ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਤੋਟਕਾਚਾਰਯ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ॥

ਇਸ ਸਮਯ ਪਦਮਪਾਦ, ਹਸਤਾਮਲਕ, ਸੁਰੇਸ੍ਵਾਚਾਰਯ, ਤੇ ਤੋਟਕਾਚਾਰਯ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੇਲੇ ਹੋਏ । ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਸਮਿਤ੍ਰਾਣੀ, ਚਿਰੀਲਾਸ, ਗਜਾਨਨੰਦ, ਬਿਸ਼ਨੁਗੁਪਤ, ਸੁਧਕੀਰਤੀ, ਭਾਨੁਮਰੀਚੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦਰਸ਼ਨ, ਬੁਧਿਬ੍ਰਿਧੀ, ਚਿਰੰਜੀਪਾਦ, ਅਰ ਅਨੰਤਾਨੰਦ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸੇਵਕ ਹੋਰ ਬੀ ਨਾਲ ਸਨ।

ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਅਧਿਕ ਭਾਸ਼ਜ ਹੀ ਰਚੇ,ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਰੀਰਕ ਮੀਮਾਂਸਾ ਨਾਮੇ ਵੇਦਾਂਤ ਭਾਸ਼ਜ ਅਤਜੰਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਭਾਸ਼ਜ,ਏਕਾਦਸ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਭਾਸ਼ਜ, ਇਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਚਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਦ੍ਵਾਨੀ ਯੋਗਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ੍ਰਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਮੋਰ ਮੁਦਗਰ ਛੋਟੀ ਸੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜਕੇ ਦੇਖੋ ਕਿਤਨੀ ਪੰਡਿਤਾਈ ਨਾਲ ਲਜਾਕਤ ਭਰਪੂਰ ਹੈ । ਇਤ੍ਯਾਦਿ॥

ਇਉਂ ਸ਼ੰਕ੍ਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਅਦ੍ਵੈਤ ਵਾਦ ਦਾ ਅਦੁਤੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਭੇਦ ਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਭੇਦੀ ਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਬੜੇ ੨ ਕਠਨ ਵਿਗ੍ਰਿਆਂ ਪਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤੇ॥

ਬੋਧੀਆਂ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਨੂੰ ਇਹ ਇਕ ਕਰੜੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਬੁਧ ਮਤ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੋਣੀ ਨਿਸਚੇ ਹੋਵੇ,ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਕੜਾਹੀ ਵਿੱਚ ਘਿਉ ਪਾਕੇ ਅੱਗ ਪਰ ਚਾੜ ਦੇਣਾ, ਹਾਰਨ ਵਾਲਾ ਉਸ ਵਿਚ ਤਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ † ਸੀ। ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੇ ਪਾਲਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਘ੍ਰਿਤ ਤੇ ਕੜਾਹੀ ਰਖੰਦਾ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਡਰਦੇ ਬੁਧ ਲੋਗ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਬੁਧ ਧਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਅਦ੍ਵੈਤਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗਿਆ, ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਦੇ ਆਸਨ ਪਰ ਬੈਠਾ, ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਫਿਰ ਬਦ੍ਰਿਕਾਸ਼੍ਰਮ ਨੂੰ ਗਿਆ, ਕਿਦਾਰਖੰਡ ਪਹੁੰਚਕੇ ੩੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਯਾ। ਵਿਚਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਜੇਹਾ ਵਿਦ੍ਵਾਨ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ, ਦੀਪਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਨਾ ਪਾਓਗੇ। ਆਪ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਂ ਬਾਤ ਹੀ ਕੀ, ਬਲਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਜਾਂ ਦਾ ਸਮਝਣਾਂ ਬੀ ਜਣੇ ਖਣੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ ਹੈ॥ ਇਤ੍ਯਾਦਿ॥

† ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਬੰਧ

ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾ ਪਰ ਚਾਰ ਮਠ ਰਚੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦ ਸਹਾਰੇ ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ:-

ਚਾਰ ਮਠ

(੧) ਦੱਖਣ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਪਰ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਗਾਂਉਂ ਮੈਸਜੋਰ ਰਾਜ ਵਿਖੇ "ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀਮਠ" ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਭੂਬਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਭੂਰਭੁਵ ਗੋਤ੍ਰ, ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਭਾਰਤੀ, ਅਰ ਪੁਰੀ ਉਪਾਧੀ, ਰਾਮੇਸ਼੍ਵਰ ਖਜੇਤ੍ਰ, ਆਦਿੱਤ ਬਰਾਹ ਦੇਵਤਾ, ਕਾਮਾਖੀ ਦੇਵੀ, ਤੁੰਗ ਭੱਦ੍ਰਾ ਤੀਰਥ, ਚੈਤੰਨ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਅਰ ਅਹੰਬ੍ਰਹਿਮਾਸਮੀ ਮਹਾ ਵਾਕਜ ਹੈ, ਪ੍ਰਿਥੀਧਰਾਚਾਰਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਠ ਦੀਆਂ ੪ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹੋਰ ਬੀ ਹਨ ਸੋ:--

(ੳ) ਮੈਸਜੋਰ ਰਾਜ ਦੇ ਤੁੰਗ ਭਦ੍ਰਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿੱਚ।
(ਅ) ਬੰਗਲੂਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਸ਼ਿਵਗੰਗਾ ਗਾਂਉਂ ਵਿਚ ।
(ੲ) ਕਿਸਕਿੰਧਾ ਵਿਖੇ ਵਿਰੂਪਾਖ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪਾਸ।
(ਸ) ਪੂਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਸ,ਸੰਕੇਸ਼੍ਵਰ ਵਿੱਚ ।

(੨) ਪਸ਼ਚਮ ਦੀ ਹੱਦ ਉਤ੍ਰੇ ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ ਪੁਰੀ ਵਿਚ "ਸਾਰਦਾ ਮਠ" ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਕੀਟ ਵਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਅਵਿਗਤ ਗੋਤ੍ਰ, ਤੀਰਥ, ਆਸ਼੍ਰਮ, ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਪਾਦ, ਉਪਾਧੀ, ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ ਖਜੇਤ੍ਰ, ਸਿਧੇਸ਼੍ਵਰ ਦੇਵਤਾ, ਭੱਦ੍ਰ ਕਾਲੀ ਦੇਵੀ, ਗੰਗਾ ਗੋਮਤੀ ਤੀਰਥ, ਸ੍ਵਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਸ਼ਾਮ ਵੇਦ, ਅਰ ਤਤ੍ਵਮਸੀ ਮਹਾਂ ਵਾਕਜ ਹੈ। ਵਿਸ੍ਵਾਰੂਪਾਚਾਰਯ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਯਾ।

(੩) ਉਤ੍ਰ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉਤੇ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਜਿਲੇ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ੀ ਗਾਂਉਂ "ਜੋਸ਼ੀਮਠ" ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਨੰਦ ਵਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਭ੍ਰਿਗੁ ਗੋਤ੍ਰ,ਗਿਰੀ, ਪਰਬਤ, ਅਰ ਸਾਗਰ ਉਪਾਧੀ, ਬਦ੍ਰਿਕਾਸ਼੍ਰਮ, ਨਾਰਾਇਣ ਦੇਵਤਾ, ਪੁੰਨਗਿਰੀ ਦੇਵੀ, ਅਲਕਨੰਦਾ ਤੀਰਥ, ਨੰਦ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ,ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ,ਮੁਕਤੀ ਖਜੇਤ੍ਰ, ਅਯੰਆਤਮਾਬ੍ਰਹਮ ਮਹਾਵਾਕਜ ਹੈ । ਤੋਟਕਾਚਾਰਯ ਅਧਿਪਤੀ ਠਹਰਾਯਾ।

(੪) ਪੂਰਬ ਦੀ ਸੀਮਾ ਪਰ ਉਤਕਲ (ਉੜੀਸਾ) ਦੇਸ ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਵਿਚ "ਗੋਵਰਧਨ ਮਠ" ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਭੋਗ ਵਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਕਸ਼ੱਪ ਗੋਤ੍ਰ, ਬਣ, ਅਰੰਨਜ ਉਪਾਧੀ, ਪੁਰਖੋਤਮ ਖਜੇਤ੍ਰ, ਜਗੰਨਾਥ ਦੇਵਤਾ, ਵਿਮਲਾ ਦੇਵੀ, ਮਹੋਦਧੀ ਤੀਰਥ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਰਿਗ ਵੇਦ, ਅਰ ਪਰਗਜ ਨਮਾਨੰਦ ਮਹਾਵਾਕਜ ਹੈ। ਪਦਮਪਾਦਾਚਾਰਯ ਮੁਖੀਆ ਕਿਹਾ।

ਇਸੇਤਰਾਂ ਤਿੰਨ ਗੁਪਤ ਮਠ ਬੀ ਹਨ। ਹੋਰ ਬਵੰਜਾ ਮੜ੍ਹੀਆਂ,ਜਿਸਤਰਾਂ

ਪਰਮਾਨੰਦੀ, ਓਅੰਕਾਰੀ, ਕੇਵਲਪੁਰੀ, ਮਥੁਰਾਪੁਰੀ ਆਦਿ ੨,ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਭ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ,ਇਸੇਤਰਾਂ ਹਰ ਏਕ ਦੇ ਚੁਲੇ, ਚੱਕੀ, ਗੋਤ, ਜਾਤ, ਵਖੋ ਵਖ ਹਨ। ਰਾਮ ਚੁਲ੍ਹਾ, ਜਗੰਨਾਥ ਚੁਲਾ,ਗੰਗਾ ਚੱਕੀ, ਪੌਣ ਚਕੀ, ਨਿਰੰਜਨ ਚੌਂਕਾ, ਯਮੁਨਾ ਕੜਾਹੀ, ਆਦਿਕ।

ਇਸੇਤਰਾਂ੭ਮੂਲ ਅਖਾੜੇ ਹਨ:-੧ਨਿਰਬਾਣੀ, ੨ਨਿਰੰਜਨੀ, ੩ਅਟੱਲ, ੪ ਅਭੌਰ, ੫ ਜੂਨਾ,੬ ਆਨੰਦ, ਅਰ ੭ ਅਗਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਦਸਨਾਮੀ ਭੇਟ ਅੱਠਵਾਂ ਅਖਾੜਾ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਭੂਤਨਾਥ ਅਖਾੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਰਖੜ, ਸੁਖੜ ਆਦਿ ਇਸੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ,ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਵਾ ਲਖ ਭੂਤ ਇਸ ਅਖਾੜੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨਯਾਸੀਜਨ ਮਠ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸੰਨਯਾਸ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਤ੍ਯਾਦਿਕ॥

ਪ੍ਰਚਾਰ

ਇਹ ਬਾਤ ਕਹੋਗੇ ਕਿ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਭਾਵੇਂ ਅਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਦਾ ਭਾਵ ਨਿਰ-ਗੁਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੀ,ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਗੁਣ ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਯੋਂਕਿ:-

ਸ਼ੰਕ੍ਰਬਿਜਯ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀ ਆਗਯਾ ਨਾਲ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਅਰਥ ਕੀਤੇ–ਅੰਤ ਨੂੰ ਦੇਵ-ਤਿਆਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਮੁਖ ਰੱਖੀ, ਜਿਹਾਕੁ ਪਰਮਤ ਕਾਲਾਨਲ ਨਾਮ ਦੇ ਚੇਲੇ ਨੇ ਸ਼ਿਵ ਮਤ, ਲਖਮੀਚਾਰਜ ਤੇ ਹਸਤਾਮਲਕ ਨੇ ਵੈਸ਼ਨੋ ਮਤ, ਦਿਬਾਕ੍ਰਾ ਚਾਰਜ ਨੇ ਸੂਰਜਮਤ,ਤ੍ਰਿਪਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼ਾਕਤਮਤ,ਗੁਹਯਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਗਣਪਤੀ ਮਤ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਬਟਕਨਾਥ ਨੇ ਭੈਰੋ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਜਟਾ ਵਿਭੂਤ ਰਖਣੇ,ਸ਼ਿਵਾਲਯ ਆਦਿ ਰਚਨੇ,ਇਨਾਂ ਵਿਖੇ ਬੈਠਨਾਂ,ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਧਾਰਨਾ,ਮਹਮਨ ਆਦਿ ਸਤੋਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ,ਇਹ ਸਭ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸ਼ਿਵ ਪੂਜਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ ਸੂਤ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਵ ਹੀ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਗੀਤਾ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਨਿਰਾਕਾਰ ਅਰ ਸਕਾਰ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ। ਭੰਗ, ਪੋਸਤ, ਗਾਂਜਾ, ਸੁਲਫਾ ਸਭ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਯਾਸੀਆ ਦੇ ਕਈ ਭੇਦ ਬੀ ਹਨ, ਸੋ:-

ਦੰਡੀ

ਇਹ ਸਿਰ ਮੁਨਾਕੇ,ਹਥ ਵਿਚ ਦੰਡ ਕਮੰਡਲ ਫੜਕੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਦੰਡ ਅਕਸਰ ਬਾਂਸ ਦਾ ਗੰਢਾਂਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,ਓਹ ਗੰਢਾਂ ਕੁਛ ੨ ਛਡਕੇ ਕੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਜਨੇਊ ਤੇ ਭਗਵੀਂ ਲੀਰ ਬੰਨੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਦੰਡ ਪਰ ਮਹਾਂਮਾਤਾ ਅਤ ਮਹਾਂਕਾਲੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੰਡੀ ਬਨਨੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਛੋਟੇ ਅਤ ਮੁਟਿਆਰ ਔਰਤ ਹੋਵੇ ਉਹ ਦੰਡੀ ਨਹੀ ਹੋਸਕਦਾ।

ਦੀਖਯਾ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਰਸਮਾਂ,ਜਿਸਤਰਾਂ ਗੁਰੂ ਚੇਲੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਪਰ ਫੂਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਅੰਨਪ੍ਰਾਸ਼, ਫਿਰ ਦੋਬਾਰਾ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਕੇ ੧੦ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਉਤਾਰਕੇ ਇਕ ਸੁਪਾਰੀ ਪਰ ਲਪੇਟ ਕੇ ਘ੍ਰਿਤ ਅਤ ਮਿਟੀ ਲਪੇਟ ਕੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੜ ਕੇ ਜਦ ਖਾਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਉਸਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜਕੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਦੰਡ ਫੜਾਕੇ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੰਡੀ ਪਰਮਹੰਸਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥ, ਆਸ਼੍ਰਮ, ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਅਰ ਭਾਰਤੀ ਦਾ ਕੁਛ ਹਿੱਸਾ,ਅਰਥਾਤ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੀਨਿਜ ਦੀ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਾਢੇ ਛੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਅਰ ਆਗ਼ਯ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਗਈਆਂ।

ਸੋ ਦੰਡੀ ਲੋਕ ਦੀਖਯਾ ਸਮਯ ਆਪਨਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਪਲਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। † ਚਾਰ ਪਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੀ ਇਕ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ। ਦੰਡੀ ਲੋਕ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁਛਾਂ,ਬੋਦੀ ਸਭ ਮੁਨਵਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਵਿਭੂਤ ਮਲਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਦੀ ਮਾਲਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੰਡ ਕਮੰਡਲ ਲੈਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਕਮੰਡਲ ਅਕਸਰ ਨਲਿਏਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਕਮੰਡਲ ਚਿਰਦੇ ਗੁਰੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੰਡੀ ਹੋਰ ਸਭ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਟ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਨੇ ਬਸਤ੍ਰ ਧੋਂਦੇ ਅਰ ਸੰਧਿਆ ਆਦਿ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਅਮਾਵਸ ਯਾ ਹਰ ਦੂਸਰੇ ਮਹੀਨੇ ਸਿਰ ਆਦਿ ਮੁਨਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਾਤੂ ਅਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਸਪਰਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿੰਤੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਮੰਗਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਬਾਜੇ ਦੰਡੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,ਉਹ ਰੋਟੀ ਪਕਾਦੇਣ ਆਦਿ ਦੀ ਸੇਵਾਟਹਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁੜਤਾ ਆਦਿ ਪੌਣਾ,ਦੋ ਬਾਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਖਾਨਾ ਸਭ ਮਨਾ ਹੈ, ਬਲਕੇ ਸ਼ਹਰ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣਾ ਬੀ ਮਨਾ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਏਕਾਂਤ ਸਥਾਨ ਪਰ ਬੈਠਨਾ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਪਰੰਤੂ ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਬਾਤ ਪਰ ਘਟ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਦੇਖੋ ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਦੰਡੀ ਨੂੰ ਮਦ ਆਦਿ ਪੀਣਾ ਖਾਣਾ ਮਨਾ ਨਹੀਂ, ਕਜੋਂਕਿ ਪ੍ਰਾਣ ਤੋਸ਼ਨੀ ਤੰਤ੍ਰ ਦੇ ਦੰਡੀ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੰਡੀ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਤੌਰ

†ਤੀਰਥ, ਆਸ੍ਰਮ ਸਰਸਤੀ ਭਾਰਤੀ ਇਹ ੪ ਹਨ।

੦ਪੰਜ ਤਤ੍ਰ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾਂ ਮਨੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥

ਦੰਡੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ

ਦੰਡੀ ਲੋਕ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਇਸੀ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਣਵ ਭਾਵ ਓਅੰਕਾਰ ਜਪਦੇ, ਉਸੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਅਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇੜ੍ਹੇ ਨਿਰਗੁਨ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਜੋਗ ਨਹੀ, ਉਹ ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਸਰਗੁਨ ਦੇਵ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਏਕਤਾ ਬੋਧਕ ਬਚਨਾ ਨੂੰ ਮਹਾਂਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਓਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੀ ਮਹਾਂਵਾਕ ਨੂੰ ਸਾਧਦੇ ਹਨ। ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੰਡੀ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮ ਹੰਸ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਬੀ ਹੋ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਦੇ ਨਹੀਂ ਦਬ ਦਿੰਦੇਹਨ, ਯਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਸ਼ੀ ਆਦਿ ਸਥਾਨ ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਵਧਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ ॥

ਹੰਸ ਪਰਮ ਹੰਸ

ਦੂਤ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ "ਗਜਾਨ ਯੋਗ ਖੰਡ" ਵਿਖੇ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਕਿ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਨਯਾਸੀ ਹਨ:—

੧ ਕੋਟੀਚਕ, ੨ ਬਹੂਦਕ, ੩ ਹੰਸ, ੪ ਪਰਮਹੰਸ। ਕੋਟੀਚਕ ਅਰ ਹੰਸ, ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਬਹੂਦਕ ਦੇਵ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰਮਹੰਸ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਣਵ ਜਪਦੇ ਅਰ ਗਜਾਨ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਜਪਣਾ ਅਰ ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ ਤਿਲਕ ਮਥੇ ਪਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੀਤਰਾਂ ਕਈ ਏਕ ਕਠਨ ਬ੍ਰਤ ਪਾਲਨ ਹੁੰਦ ਹਨ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਓਅੰ ਸ਼ਿਵੋਹੰ ਆਦਿ ਜਾਪ ਜਪਦੇ ਹਨ ॥ ਇਤਯਾਦਿ ੨ ॥

ਅਵਧੂਤ

ਇਹ ਦੰਡੀਆਂ ਦੀਤਰਾਂ ਦਾੜੀ ਮੁੱਛ ਨਹੀ ਮੁਨਵਾਉਂਦੇ ਬਲਕੇਸਿਰ ਪਰ ਬੜੀ੨ ਜਟਾਂ ਰਖ ਕਰ, ਸੰਨਯਾਸੀ ਕਹਾਉਂਦੇ, ਫਿਰ ਬੀ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਧੂਤ, ਅਰ ਅਪਣੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਵਧੂਤ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿਚ ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਸੰਨਯਾਸ ਗ੍ਰਹਨ ਕਰਨਾ ਮਨੇ ਹੈ, ਫਿਰ ਬੀ ਤੰਤ੍ਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜੇੜਾ ਅਵਧੂਤ ਆਸ਼੍ਰਮ ਹੈ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸੰਨਯਾਸ ਸਮਝਣਾਂ ਚਾਹੀਏ (ਦੇਖੋ ਮਹਾਂ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਤੰਤ੍ਰ ਅਠਵਾਂ ਉਲਾਸ)। ਬ੍ਰਹਮਣ, ਖਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼,ਅਰ ਸੂਦ੍ਰ ਬਲਕੇ ਸੂਦ੍ਰ ਤੋਂ ਬੀ ਹੀਣੀ ਜਾਤ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਸਭ ਨੂੰ ਅਵਧੂਤ ਬਣਨੇ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। (ਦੇਖੋ ਪ੍ਰਾਣ ਤੋਸ਼ਨੀ ਤੰਤ੍ਰ) ਫਿਰ ਬੀ ਬੁੱਢੇ ਮਾਂ ਬਾਪ, ਪਵਿਤ੍ਰਾਤਮਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਰ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਛੱਡਕੇ ਅਵਧੂਤ

੦ ਮਦ, ਮਾਂਸ, ਮੱਛੀ, ਮੈਥੁਨ, ਮੁਦ੍ਰਾ।

ਬਣਨਾ ਮਨਾ ਹੈ ॥(ਦੇਖੋ ਮਹਾਂ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਤੰਤ੍ਰ ਅਠਵਾਂ ਉਲਾਸ)

ਨਿਰਬਾਣ ਤੰਤ੍ਰ ਦੇ ਚੌਦਵੇਂ ਪਟਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਵਧੂਤ ਪੰਜ ਤੱਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਬੀਰ ਸਰੂਪ ਦਾ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਵੰਡੀ ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਮਾਵਸ ਦੇ ਦਿਨ ਸਿਰ ਮੁਨਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬੀਰ ਅਵਧੂਤ ਇਉਂ ਨਾ ਕਰਨ,ਸਗੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਧਾਰੇ ਲਕਟਦੇ ਖੁੱਲੇ ਸਿਰ ਪਰ ਵਾਲ,ਹਡੀਆਂ ਯਾ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਦੀ ਮਾਲਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ। ਬੀਰ ਅਵਧੂਤ ਨੰਗੇ ਰਹਨ, ਯਾ ਲੰਗੋਟ ਬੰਨਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਪਰ ਲਾਲ ਚੰਦਨ, ਯਾ ਵਿਭੂਤ ਮਲਨ,। ਤਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਵਧੂਤ ਲਿਖੇ ਹਨ:–

੧ ਬ੍ਰਹਮ ਅਵਧੂਤ, ੨ ਸ਼ਿਵ ਅਵਧੂਤ, ੩ ਭਗਤ ਅਵਧੂਤ, ੪ ਹੰਸ ਅਵਧੂਤ

੧ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਣ,ਖਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਅਵਧੂਤ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਮਹਾਂ ਨ੍ਰਿਬਾਣ,ਤੰ.ਉ. ੧੪)

੨ ਜੇੜੇ ਪੂਰਨ ਅਭੀਸ਼ਕ ਦੇ ਨਿਯਮ ਪਰ ਸੰਨਯਾਸ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ, ਉਹ ਸ਼ਿਵ ਅਵਧੂਤ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਮਹਾਂ ਨ੍ਰਿ .੧੪)

੩ ਭਗਤ ਅਵਧੂਤ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਪੂਰਨ ਅਰ ਦੂਸਰੇ ਅਪੂਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂਵਿਚੋਂ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਪਰਮਹੰਸ, ਅਰ ਅਪੂਰਨ ਨੂੰ ਪਰੀਬ੍ਰਾਜਕ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ॥(ਪ੍ਰਾਨ ਤੋਸ਼ਨੀ)

੪ ਹੰਸ ਅਵਧੂਤ ਨੂੰ ਤੁਰੀਯਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਵਧੂਤ ਯਗ ਅਰ ਭੋਗ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣ। ਚੌਥੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਵਧੂਤ ਮੁਕਤੀ ਅਰ ਸ਼ਿਵ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਹੰਸ ਅਵਧੂਤ ਨਾਰੀ ਸੰਗ, ਅਰ ਦਾਨ ਨਾ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ, ਅਚਾਨਕ ਜੋ ਮਿਲੇ ਖਾ ਪੀ ਛੱਡਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਅਰ ਧੰਧਾਲ ਛੱਡਕੇ ਜਿਧ੍ਰ ਚਾਹੁਣ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹਿਣ ॥

ਮੁੰਡਮਾਲਾ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਅਵਧੂਤ ਲਿਖੇ ਹਨ:-- ੧(ਗ੍ਰਿਹਸਤ,ਅਰ ੨ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਤਿਆਗੀ)ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਬਸਤ੍ਰਧਾਰੀ,ਅਰ ਬਿਵਾਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਤਿਆਗੀ,ਨੰਗੇ, ਅਰ ਅਬਿਵਾਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਵਧੂਤਾਨੀ

ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਸੰਨਯਾਸਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਅਵਧੂਤਾਣੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਬੀ ਬਿਭੂਤ ਮਲਦੀਆਂ, ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀਆਂ, ਤੀਰਥ ਕਰਦੀਆਂ ਅਰ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸੰਨਯਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀ ਬੈਠ ਸਕਦੀਆਂ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਗਾਗਿਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਹਿਲੇ ਅਵਧੂਤਾਣੀ ਬਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਯਾ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਉਸਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈਂਦੀਆਂ

ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਵਧੂਤਾਨੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅਵਧੂਤਾਨੀ,ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨਿਆਸੀ ਲੋਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਮੁੰਡਮਾਲਾ ਨਾਮਦੇ ਤੰਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰਅਵਧੂਤ ਸਖਯਾਤ 'ਸ਼ਿਵ' ਹੈ ਅਰ ਅਵਧੂਤਾਨੀ ਸਖਯਾਤ'ਦੇਵੀ' ਹੈ। ਬਾਜੇ ਵਕਤ ਸ਼ਿਵ ਪਾਰਬਤੀ ਰੂਪ ਹੋ ਬੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਬੜੀਆਂ ਪਵਿਤ੍ਰਾਤਮਾ ਅਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੜਨ ਪੜੌਨ ਵਿਚ ਲਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਿੱਤ ਦਾ ਪੂਜਾ ਪਾਠ

ਸੰਨਿਆਸੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਿਕ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਾਤਾ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੀ ਲੰਗੋਟੀ ਬਦਲਕੇ ਬਿਭੂਤ ਮਲਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਆਪਨੇ ਪਾਸ ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਙ ਹੋਵੇ,ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਓਥੇ ਜਾ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਜਿਹੜੇ ਦਰਯਾਵਾਂ ਕੰਢੇ ਅਧਿਕ ਪੱਥਰ ਹੋਣ ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਪਰ ਦੂਸਰਾ ਟਿਕਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਕਲਪਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਉਕਤ ਰੀਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਾ ਚਲੇ ਤਾਂ ਖਬੇ ਹਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾਕੇ ਇਕ ਨੂੰ ਸ਼ਿਵ ਸਮਝਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਯੋਨੀ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਵ ਨਹੀਂ ਠਹਰ ਸਕਦਾ, ਇਸਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਯੋਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਠਹਰਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੰਗੁਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੀ ਯੋਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪੂਜਾ ਸਮਯ 'ਨਮਹ ਸ਼ਿਵਾਯ' ਯਾ "ਓਂਨਮਹਸ਼ਿਵਾਯ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਹਮਨ ਯਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਿਵ ਸਤੋਤ੍ਰ ਪੜਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਘੰਟਾ ਬਜਾਕੇ ਗੱਲ ਬਜੌਂਦੇ ਹਨ,। ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਗੀਤਾ,ਭਗਵਦ ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਬੀ ਪੜਦੇ ਹਨ।

ਭੇਸ

ਇਹ ਲੋਗ ਡੋਰ (ਧਾਗਾ) ਕੌਪਨ,ਬਿਭੂਤ,ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਅਰ ਭਗਵੇਂ ਕਪੜੇ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਇਕ ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤੀ ਨਾਮ "ਫੂਲ" ਰਖਯਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਨ,ਜਿਸਤਰਾਂ:-

ਗੇਰੂਵਾ, ਬਿਭੂਤ, ਅਰ ਕਮੰਡਲ ਇਹ ਤਿੰਨ ਫੂਲ ਹਨ,ਖੱਪਰ ਅਧਾ ਫੂਲ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਗ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ ਪਹਨਦੇ ਸਮਯ ਕੁਛ ਕੁਛ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਬਿਭੂਤ ਮਲਨੇ ਸਮਯ ਮੰਤ੍ਰ ਇਹ ਹੈ:--

ਯਥਾ ਮੰਤ੍ਰ

'ਆਦਿ ਕਾ ਯੋਗੀ ਆਨਾਦ ਕਾ ਬਿਭੂਤ। ਸੱਤ ਕਾ ਨਾਤੀ ਧਰਮ ਕਾ ਪੂਤ। ਅੰਬਰ ਵਰਖੇ ਧਰਤੀ ਫਿਰੇ। ਸੋਫੂਲਮਾਤਾ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਚਰੇ। ਸੂਰਜ ਮੁਖ ਮੁਖੀਏ। ਅਗਨੀ ਮੁਖ ਜਲੇ, ਚੰਦ੍ਰ ਮੁਖ ਸਿਤਲੇ, ਸੋਬਹ ਮੰਤ੍ਰੀ ਮਾਈ,ਆਨੰਭ ਕੋਟ ਸਿਧ ਕੇ ਹਸਤ ਕਾ

ਮਸਤਕ ਚੜੇ, ਚੜਾਖਾਕ, ਹੋ ਅਦਲਪਾਕ, ਅਲਖ ਨਿਰੰਜਨ ਆਪ ਹੀ ਆਪ"

ਹੋਰ ਇਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਜਾਕੇ ਓਥੇ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਚੀਜਾਂ ਲਿਆਕੇ ਸਮਰਨ ਅਰਥ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ:-

ਬਾਜੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ, ਹਥ ਵਿਖੇ ਪਿਤਲ, ਤਾਂਬਾ ਯਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੜਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਨੇਪਾਲ, ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਥ, ਅਰ ਕਿਦਾਰ ਨਾਥ ਤੋਂ ਲਿਔਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂਉਤੇ ਕਈ ਦੇਵਤਾ ਵਾਂਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਖੁਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ,ਹੋਰ ਨੇਪਾਲ ਤੋਂ ਇਕਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿਤਲਦਾ ਜੇਵਰ ਜਿਸਨੂੰ ਨੇਪਾਲ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਗਲ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨੇਪਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਗੀਜੇਸ੍ਵਰੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਜੋੜੀ ਲਿਔਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਗਲਾਜ ਦੇਵੀ ਤੋਂ ਸਫੇਦ ਰੰਗ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਥਰ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਠੁਮਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਲਿਆਕੇਮਾਲਾ ਵਾਂਗ ਗਲ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਥਾਂਓਂ ਦੋ ਚੀਜਾਂ ਹੋਰ ਪਰਸਾਦੀ ਲਿਔਂਦੇ ਹਨ, ਸਪਾਰੀ ਤੇ ਸੁਨੈਹਰੀ ਮਖੀ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਗੁਫਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੀ ਯੋਨੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਜਾਣ ਵਕਤ ਸਭ ਚੀਜਾਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਵੇ,ਤਾਂ ਪਰਸਾਦੀਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਸੇਤਬੰਦਰਮੇਸ੍ਵਰ ਤੋਂ ਮਾਲਾ ਅਰ ਸੰਖ ਦੀ ਚੋੜੀ ਲਿਔਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਚੋੜੀ ਨੂੰ ਰਾਮ ਨਾਥ ਜੀ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਕਰ ਪੌਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਮਣੀ ਕਰਣ ਕੁੰਡ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬੋਲੀ "ਨਮੋ ਨਾਰਾਯਣਯ" ਹੈ। ਗ੍ਰਿਸਤ ਲੋਗ ਡੰਡਵਤ ਕਰਦੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, "ਨਮੋਨਾਰਾਯਣ",ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ "ਨਾਰਾਯਣ" ਕਹਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥ ਇਤਯਾਦਿਕ॥

ਮਠ ਅਖਾੜੇ

ਮਠ ਅਰ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਭੇਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਠ ਦਾ ਮਹੰਤ ਪੂਰਾ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਨਿਯਮ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਬਹੁਤ ਸੰਮਤੀਨਾਲ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਲਕੀ ਹੱਕ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਖਾੜਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲਕੇ ਰਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭੋ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਠ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਖੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਹੰਤ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹੈਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ॥

ਜੋਤਮਾਰਗ

ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋਤਮਾਰਗ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਗੁਪਤ ਰਸਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇਵੀ ਦੀ ਇਹ ਰਸਮ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ "ਬਾਲਾਸੁੰਦ੍ਰੀ" ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਸਥਾਨ ਪਰ ਅਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ੨ ਇਹ ਕੰਮ ਸਰਵ-

ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਲੁਕਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਸਭ ਅਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਕ ਦੀਵਾ ਜਲਾਂਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਜੋਤ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਯਾਨ ਮੂਜਬ ਦੇਵੀ ਆ ਬੈਠਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਜੋਤਮਾਰਗ ਹੈ। ਤਦ ਫਿਰ ਇਕ ਹਥ ਛੇ ਅੰਗੁਲੀ ਲੰਬੀ ਚੌੜੀ ਇਕ ਬੜੀ ਮਿਟੀ ਦੀ ਬਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਚਿੱਟਾ ਬਸਤ੍ਰ ਫਿਰ ਉਸ ਪਰ ਲਾਲ ਬਸਤ੍ਰ ਬਛਾਕੇ ਉਸ ਲਾਲ ਕਪੜੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗਲਾਸ ਰਖਕੇ ਉਸਦ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਚਾਵਲਾਂ ਨਾਲ ਕਾਲੀ,ਬ੍ਰਹਮਾ,ਬਿਸ਼ਨੁ,ਹਨੂਮਾਨ,ਅਰ ਭੇਰੋਂ,ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾ-ਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਸ ਗਲਾਸ ਨੂੰ ਘਿਉ ਨਾਲ ਭਰਕ ਰੂੰ ਦੀ ਬੱਤੀ ਪਾਕੇ ਉਸ ਬਤੀ ਦੇ ਸਿਰੇ ਨੂੰ ਮੁਸਕਪੂਰ ਲਗਾਕੇ ਜਗਾਇੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਉਤੇ ਫਿਰ'ਬਾਲਾਸੁੰਦ੍ਰੀ' ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਂਸ,ਪੂਰੀਆਦਿ ਭੋਗ ਲਗਾਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ,ਇਸ ਬੱਤੀ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ 'ਜ੍ਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਲਾਟ' ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਬਾਜ਼ੇ ਇਸ ਬੱਤੀਦੀ ਖਾਕ ਦਾ ਤਾਵੀਜ਼ ਮੜ੍ਹਾਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੈਹਨਦੇ ਹਨ। ਜੋਤ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਜੇੜ੍ਹੀ ਰੀਤੀ ਗੁਪਤ ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,ਉਨਾਂ ਚੀਜਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੰਕੇਤੀ ਹਨ, ਓਹ 'ਸ਼ਾਕਤਮਤ" ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ ਓਥੇ ਦੇਖ ਲੈਣੇ ॥

ਦੰਗਲੀ

ਬਾਜੇਸੰਨਯਾਸੀ ਭਿਖਯਾਬ੍ਰਿਤੀ ਛੱਡਕੇਬਣਜ ਬਯਪਾਰ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸੌਦਾਗਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹ "ਦੰਗਲੀ" ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਦੇ ਮਠ ਅਰ ਕੋਠੀਆਂ ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਪੂਨਾ ਅਰ ਸਤਾਰਾ ਆਦਿ ਬੜੇ ਬੜੇਸ਼ੈਹਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਕਈ ਮਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸੌਦਾਗਰੀ ਨਾਲ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਤੀ ਹੋਗਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਬੀ ਦੇਸ਼ਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮਦਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਯਾ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਅਮਾਰਤ ਵਿਚ ਖਰਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅੰਤ ਚੇਲਾ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਚੇਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾਮ-ਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਗੋਸਾਂਈ

ਕਈ ਸੰਨਯਾਸੀ ਬਿਵਾਹ ਆਦਿ ਕਰਾਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰੇ,ਕੁੜਮ ਕੁਟੰਬ ਸਮੇਤ ਘਰ ਬਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਓਹ "ਗੋਸਾਂਈ" ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ,ਜਾਇਦਾਤਾਂ ਆਦਿ ਸੰਯੁਕਤ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਅਧਿਕ ਹਨ, ਇਹ ਗਿਰੀ, ਪੁਰੀ, ਭਾਰਤੀ, ਨਾਮ ਹੋਣ ਤੇ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਅਰ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸਭੋ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਦੀ ਰਖਦੇ ਬੀ ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਸੁਖੜ

ਇਹ ਸੁਖੜ ਬੀ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਹੈ, ਇਹ ੩ ਹਥ ਲੰਬੀ ਲਾਠੀ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਗੇਰੂ ਰੰਗਾ ਖਿਲਕ ਓਢਕੇ ਟੋਪੀ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰੀਰ ਪਰ ਬਿਭੂਤ ਮਲਕੇ, ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਦਾ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਰਿਏਲ ਦੇ ਖੱਪਰ ਵਿੱਚ ਸੁਗੰਧ ਜਗਾਕੇ, ਖੱਪਰ ਵਿਚ ਹੀ ਭਿਖਯਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੰਗਨ ਦੇ ਸਮਯ'ਅਲਖ'ਜਗੌਂਦੇ ਹਨ॥

ਰੁਖੜ

ਇਹ ਰੁਖੜ ਬੀ ਸੁਖੜਾ ਦੀ ਤਰਾਂ ਇਸੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਮਤ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਾਠੀ ਨਹੀਂ ਫੜਦੇ। ਨਾਹੀ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਦਾ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਧਾਤ ਦਾ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਅਵੱਸ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ॥

ਊਖੜ

ਸੁਖੜ, ਰੁਖੜ, ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਈ ਊਖੜ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ! ਇਹ ਫਿਰ ਮਦ੍ਯ,ਮਾਂਸ,ਰੋਕ ਟੋਕ ਬਿਨਾਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਦੜ,ਰੁਖੜ,ਅਰ ਸੁਖੜ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਤਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲੋਗ ਜਰਾ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਊਘੜ

ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਾਗਿਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਰਖਨਾਥ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਊਘੜ ਮਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਖੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਗਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀ,ਸਗੋਂ ਜਦ ਊਘੜ ਮਹੰਤ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਓਥੇ ਦੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੋਈ ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਰਖਨਾਥ ਬ੍ਰਹਮਗਿਰੀ ਨੂੰ ਕੰਨ ਦੇ ਮੁੰਦ੍ਰੇ ਆਦਿ ਕਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆ, ਓਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਫਿਰ ਊਘੜ,ਸੁਘੜ ਵਗੈਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ॥

ਭੂਖੜ, ਕੁਕੜ,ਅਰ ਧੂਕੜ

ਇਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਇਹ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੂਖੜ ਖੱਪਰ ਵਿਚ ਭਿਖਯਾ ਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਛ ਸੁਗੰਧ ਨਹੀਂ ਧੁਖਾਂਦੇ। ਕੁਕੜ ਲੋਗ ਮਿਟੀ ਦੀ ਇਕ ਹਾਂਡੀ ਵਿਚ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਕੇ ਓਸੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਪਕਾਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਹਾਂਡੀ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਧੂਕੜ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕੀ ਕੁਛ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਸਨਿਆਸੀ

ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੁਛ ਚਿਰ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਕਰਦਾ ਅਰ ਤੀਰਥਾਂ

ਵਿਖੇ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਅਰ ਫਿਰ ਛੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਰਮ ਸੰਨਿਆਸ ਪਦ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਘਰਬਾਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ

ਜੇੜੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਘਰਬਾਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਨਾਹੀ ਏਨਾਂ ਨਾਲ ਖਾਣ ਪੀਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਬਿਵਾਹ ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਮਠ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਸ੍ਰਿੰਗੇਰੀ ਮਠ ਦਾ ਪੁਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜੋਸ਼ੀ ਮਠ ਦੇ ਗਿਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਆਪਣੇ ਮਠ ਦੇ ਪੁਰੀ ਯਾ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ॥

ਤਿਆਗ ਸੰਨਿਆਸੀ

ਜੇੜੇ ਸਭ ਕੁਛ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਓਹ ਤਿਆਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੁਲਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਨਹੀ ਤਾਂ ਭੁਖੇ ਰਹਿਕੇ ਬੀ ਕਿਸੀ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਮੰਗਦੇ ਨਹੀ,ਨਾਹੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੁਛ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੀਤਰਾਂ ਬਸਤ ਬੀ ਕੋਈ ਦੇਵ ਯਾ ਓਢਾਵੇ ਤਾਂ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬਸਤ੍ਰ ਗਿਰ ਜਾਵੇ,ਉਠਾਕੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦੇ, ਅਜੇਹੇ ਤਿਆਗੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰੇਹੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਨਾਂਗਾ ਸੰਨਿਆਸੀ

ਜੇੜੇ ਬਸਤ੍ਰ ਤਕ ਨਹੀ ਓਢਦੇ ਓਹ ਨੰਗੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ "ਤੰਗ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਨਾਂਗਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪਰ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੜਾਉ ਹੁੰਦੇਹਨ। ਇਕ ਨਾਗ ਜਟਾਂ,ਦੂਜੀ ਸੰਭੁਜਟਾਂ ਤੀਜੀ ਬਾਰੀ ਜਟਾਂ ਜੇੜੀਆਂ ਜਟਾਂ ਰਸੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਵੱਟੀਆਂ ਹੋਣ ਉਹ ਨਾਗਜਟਾਂ,ਜੇੜੀਆਂ ਵਟੀਆਂ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਸੰਭੁਜਟਾਂ,ਇਸੇਤਰਾਂ ਜਦ ਸੰਭੁਜਟਾਂ, ਛੋਟੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਏਹੋ ਬਾਰੀ ਜਟਾਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਂਗੇ ਅਕਸਰ ਨਾਗ ਜਟਾਂ ਹੀ ਸਿਰ ਪਰ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪਗ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸਿਰ ਪਰ ਬੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਮੁਛ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀ ਮੁਨਾਉਂਦੇ। ਨਾਂਗਾ ਲੋਗਬਿਭੁਤ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਿਭੁਤ ਅਕਠੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੇਰੂ ਨਾਲ ਰੰਗਦੇ ਅਰ ਚੰਦਨ ਛਿੜਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਬਿਭੁਤ ਦੇ ਢੇਰ ਨੂੰ ਯਾ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਗੋਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਗੋਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹੇ ਗੋਲੇ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸੋ ਇਕ ਜੇਹੇ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਨਿਰੰ-ਜਨੀ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਗੋਲ, ਅਰ ਨਿਰਬਾਣੀ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਚੌਕੋਣ ਗੋਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਰੋਜ਼ ਫੁਲ ਚੰਦਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਸਮਯ ਪਰ ਚੇਲਾ ਹੀ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਮਠਧਾਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰਹੈ ਕਿ ਰੁਪਯੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪੂਜਾ ਨਹੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ।ਨਾਂਗੇ ਆਪ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਚੇਲਾ ਨਹੀ ਬਣਾਉਂਦੇ, ਹਾਂ ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਜੋ ਆ ਜਾਣ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਰਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਸਮਯ ਦੀਖਯਾਗੁਰੂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਨਾਂਗੇ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸਮਯ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਦੀਖਯਾ ਪੱਖ ਛਡਕੇ, ਦੇਵ ਪੱਖ ਵਿਖੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਤਦ ਫਿਰ ਕਈ ਕਠਿਨ ਬ੍ਰਤ ਪਾਲਨ ਕਰਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲੇ "ਤੰਗ" ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ, ਬਿਲਕੁਲ ਨੰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਕ ਸੂਤ੍ਰ ਮਾਤ੍ਰ ਬੀ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਰਹਣ ਦਿੰਦੇ, ਇਸ ਸਮਯ ਚਾਹੇ ਸਰਦੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਗਰਮੀ ਇਸੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਰੜੇ ਮੈਦਾਨ ਯਾ ਸੁੰਨਸਾਨ ਸਥਾਨ ਅਕੇਲਾ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਯਾ ਝੋਪੜੀ ਆਦਿ ਓੜ ਦੇ ਹੇਠ ਬੈਠਨਾ ਮਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਕਤ ਚੇਲਾ ਨਾਂਗਾ ਬਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਕੱਠੇ ਹੀ ਨਾਂਗੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਸੁਖੈਨ ਸਮਝਕੇ ਅਜੇਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਂਗਿਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਬਹੁਤ ਤਾਮਸੀ ਅਰ ਅੜਵੰਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਇਨਾਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸ਼ਤ੍ਰੁਤਾ ਹੈ, ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਆਦਿ ਕੁੰਭ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਪਰ ਬੜੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਮਾਰੇ ਅਰ ਜਖਮੀ ਹੋਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਸ਼ੀਂਹ ਬਕਰੀ ਇਕ ਘਾਟ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਐਸਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।ਨਿਰਬਾਣੀ।ਅਰ ਨਿਰੰਜਨੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਂਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਤਪੱਸੀ

ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤਪਸ੍ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਊਰਧ ਬਾਹੁ, ਇਹ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਉਠਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੁੱਕਕੇ ਲੱਕੜ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਸ਼ ਮੁਖੀ, ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਨਖ ਤਕ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰਦੇ ਕਿੰਤੂ ਵਧਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਨਖੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਠਾਂਡੇਸ੍ਵਰੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇੜੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੜੋਤੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਅਰ ਦਿਸ਼ਾ ਫਰਾਗਤ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਝੂਲਾ ਆਦਿ ਕੋਈ ਚੀਜ ਫੜਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉਪਰ ਕਿਸੀ ਸ਼ੈ ਨਾਲ ਬੰਨਕੇ ਸਿਰ ਹੇਠ ਨੂੰ ਕਰਕੇ ਉਲਟੇ ਲਟਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਹੇਠ ਅੱਗ ਬਾਲਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਰਖਦੇ ਹਨ,ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਊਰਧ ਮੁਖੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਚਾਰ ਧੂੰਣੀਆਂ ਤਪਣ, ਉਪਰੋਂ ਪੰਜਵਾਂ ਸੂਰਜ ਤਪੇ,

ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਸਾਮਣੀ ਧੂਣੀ ਵਿਚ ਹੋਮ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਓਹ ਪੰਜ ਧੂਣੀ ਤਾਪਨੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇੜੇ ਚੁਪ ਰਹਿੰਦੇ, ਕਦੇ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀ ਇਹ ਮੋਨੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਮਜ਼ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤੋਰਦੇ ਯਾ ਕਈ ਸਲੇਟ ਯਾ ਕਿਸੀ ਪੁਰਜ਼ੇ ਪਰ ਲਿਖਕੇ ਦਿਖਲਾ ਕਰ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਜ਼ੇ ਪ੍ਰਾਤਾ ਤੋਂ ਸੰਧਯਾ ਤਕ ਅਰ ਸੰਧਯਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਤਾ ਤਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਜਲ ਸੇਜੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਦਿਨ ਭਰ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸਿਰ ਪਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰ ਪੁਆਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲ-ਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਗ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੀ ਠੰਢ ਹੋਵੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਨਹੀਂ ਛਡਦੇ॥

ਬਾਜ਼ੇ ਨੰਗੇ ਰਹਿਕੇ ਇੰਦ੍ਰੇਜਿਤ ਕਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਇੰਦ੍ਰੀ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੜਾ ਪਾ ਛਡਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਕੜਾਲਿੰਗੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਅਨਾਜ ਨਹੀ ਖਾਂਦੇ ਕਿੰਤੂ ਫਲ ਆਦਿ ਖਾਕੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਓਹ ਫਲਾਹਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਦੁਧ ਪੀਕੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦੁਧਾਧਾਰੀ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਲੂਣ ਨਹੀ ਖਾਂਦੇ ਓਹ ਅਲੂਣੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥ ਆਦਿ ੨॥

ਦਰਵੇਸ਼

ਸਨਾਤਨ ਗੁਸਾਂਈ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੈ, ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਂਗਾਲ ਦੇ ਨਵਾਬ ਪਾਸ ਨੌਕਰ ਸੀ ਸੋ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਾਕੇ ਭੱਜ ਆਯਾ ਅਰ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾਕੇ ਚੈਤੰਨ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋ ਗਿਯਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਸਨਾਤਨ ਗੁਸਾਂਈ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਪਰ ਦਰਵੇਸ਼ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਤਸਬੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਏਕਾਦਸੀ ਆਦਿ ਬ੍ਰਤਾਂ ਦੇ ਹਾਮੀ ਨਹੀ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ "ਦੀਨਦਰਦੀ" ਹੈ, ਇਹ ਲੋਗ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਬੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਾਕੁ:-

"ਕਯਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ।
ਮਿਲ ਜੁਲਕੇ ਕਰ ਸਾਂਈ ਜੀ ਦਾ ਕਾਮ।"

ਬਾਉਲ ਤੇ ਨਜਾੜਾ ਮਤ ਦੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸਾਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ॥

ਦਸਨਾਮੀ ਭਾਂਟ

ਇਹ ਦਸਨਾਮੀ ਭਾਂਟ, ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ,

ਪਰੰਤੂ ਦਸਨਾਮੀ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਅਰ ਭਿਖਯਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਯਾ ਭਿਖਯਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਪਾਸੋਂ ਲੈਣਾ ਬੈਤਾਲ ਭਾਂਟ ਬੰਦ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਸਨਾਮੀਆਂ ਦੀ ਨਾਮਾਵਲੀ ਕੰਠ ਕਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕੋਈ ਸਮਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕੰਠੋਂ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਨਾਂ ਦਾ ਬਿਵਹਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਮਦ ਪਾਨ ਕਰਦੇ, ਅਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਲੈਕੇ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਪੂਜਕ ਹਨ, ਤਾਂਬੀ ਪਹਿਲੇ ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਪੰਥ

ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਅਤ੍ਰੇ ਮੁਨੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਨਸੂਯਾ ਦੇ ਗਰਭੋਂ, ਤ੍ਰੇਤਾਯਗ ਦੇ ਕਿਸੀ ਚਰਨ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਬੜਾ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੀਲ ਸੀ, ਫਿਰ ਬੀ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ,੧ ਦੱਤ,੨ ਸੋਮ, ੩ ਦੁਰਵਾਸ਼ਾ। ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਯੋਗ ਬਯ ਹੋਕੇ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੜੇ, ਵਿਰਕਤ ਰਹੇ, ਅਰ ०ਚੌਵੀ (੨੪) ਗੁਰੂ ਧਾਰੇ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਓਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੇ, ਇਹੀ ਗਯਾਨ ॰ਗੋਦਾਵਰੀ ਤੀਰੇ ਯਦੁਰਾਜ ਕੋ ਸਮਝਾਯਾ ਸੀ, ਅਜੇਹੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦਾ ਗਯਾਨ ਕਛ ਜੇਹਾ ਤੇਹਾ ਨਹੀ ਸੀ, ਕਿੰਤੂ ਯਥਾਰਥ ਸੀ, ਇਸਤੇ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੰਨਕੇ ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨ ਹੋਈ॥

ਦੱਤਾਤ੍ਰੇਯ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖਤ੍ਰੀ, ਵੈਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਤਥਾ ਸੰਨਯਾਸ ਧਰਮ ਧਾਰਣ ਦੀ ਰੀਤੀ ਕਹੀ। ਇਸ ਪੰਥ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਰੂਪ ਤੇ ਸੁਬੱਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਮਾਨ ਸਮਝ ਅਖੰਡ ਸਮਾਧੀ ਵਿਖੇ ਰਹਣ ਨੂੰ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਯੋਗ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਅਹਿੰਸਾ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਦਯਾ ਦੀ ਓਰ ਅਧਿਕ ਧਯਾਨ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਗ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਮੰਨਕੇ ਸਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਮੋਖ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਸਮਾ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੈਰਾਗਾਦਿ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨੇ, ਤੇ ਮਾਦਕ ਦ੍ਰਵ ਨਹੀ ਛੋਂਦੇ, ਇਤਯਾਦੀ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਹੁਣ ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮਾਦਕ ਦ੍ਰਵ ਬੀ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ।

ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਏ

ਦਾਦੂ ਦਾ ਜਨਮ ਗੁਜਰਾਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਸ਼ਹਰ ਵਿਚ ਇਕ

०ਅਗਨੀ ਅਕਾਸ਼ ਅਜਗਰ ਜਲ ਵਾਯੂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸੂਰਜ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਰਥ੍ਰਤਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਪਤੰਗ ਭੌਰਾ ਹਾਥੀ ਬਿਆਧ ਮ੍ਰਿਗ ਮੱਛਲੀ ਪਿੰਗਲਾ ਇੱਲ ਬਾਲਕ ਬਾਲਕੀ ਲੁਹਾਰ ਸੱਪ ਮਕੜੀ ਤੇ ਭੌਰੀ ਇਹ ੨੪ ਗੁਰੂ ਹਨ-ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਖਯਾ ਪਾਈ॥

॰ ਨਰਸੋਬਾ ਬਾੜੀ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਏਨਾਂ ਦਾ ਮੰਦਰ ਹੈ॥

ਪੇਂਜੇ ਦੇ ਘਰੋਂ, ਕਈ ਨਾਗਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਸੋਲਵੀਂ ਸਦੀ ਈ੪,ਅਕਬਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਖੇ ਹੋਯਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਏਥੋਂ ਸੰਭਰ ਮੈਂ ਆ ਗਯਾ, ਸੰਭਰ ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਹੈ।ਫਿਰ ਸੰਭਰ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਕਲਜਾਨਪੁਰ ਨਾਮ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਹਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ੩੭ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿੱਚ ਨਾਰੈਣਾ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸਿਆ, ਨਾਰੈਣਾ ਕਲਜਾਨ ਪੁਰ ਤੇ ੨੦ ਕੋਸ਼ ਪਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਨਾਰੈਣਾ ਵਿੱਚੋਂ ਰਹਿੰਦੇ ਇਕ ਦਿਨ ਇਸਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਕਿ "ਤੂੰ ਪਰਮਾਰਥ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾ" ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਦਾਦੂ ਨਰੈਣਾ ਤੇ ੫ ਕੋਸ ਦੂਰ ਪਰ "ਬਹਰਾਨ" ਨਾਮ ਇਕ ਪਹਾੜ ਪਰ ਜਾਕੇ ਕੰਦ੍ਰਾ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਯਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਏਥੇ ਕੁਛ ਕਾਲ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਗੁਪਤ 'ਗਾਯਬ ਹੋਗਿਯਾ। ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਾ। ਦਾਦੂਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਖੇ ਲੀਨ ਹੋਗਿਯਾ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਦ'ਬਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਦੂ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਸੋ ਅਨੁਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ *ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਯਾ ○ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਾਦੂ ਹੋਵੇ॥

ਦਾਦੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੀ। ਆਪ ਦ੍ਵਾਰਾ ਦਾਦੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਕਬੀਰ ਤੋਂ ਛੇਵੇਂ ਥਾਂ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ:-

੧ ਕਬੀਰ, ੨ ਕਮਾਲ, ੩ ਜਮਾਲ, ੪ ਬਮਲ, ੫ ਬਧਨ, ੬ ਦਾਦੂ। ਇਹ ਦਾਦੂਪੰਥੀਏ ਬੈਰਾਗੀ ਰਾਮਾਨੰਦੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਣੇ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਰਾਮ ਆਦਿ ਕਿਸੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀ ਰਖਦੇ ਨਾਂ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੰਦਿਰ ਬਣੌਂਦੇ ਯਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਰਾਮ ਨਿਰਗੁਣ ਹੈ। ਆਪ ਇਹ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਦਾ ਤਿਲਕ ਨਹੀ ਲਾਉਂਦੇ, ਨਾਹੀ ਗਲ ਵਿਚ ਕੰਠੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਕ ਜਪ ਮਾਲਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਚਕੋਣੀ ਯਾ ਗੋਲ ਸਫੇਦ ਟੋਪੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਇਸ ਟੋਪੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਬਣੌਣੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਪਿਛੇ ਇਕ ਫੁੱਲ ਸ਼ਾ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਗਵੇਂ ਕਪੜੇ,ਗਾਤੀ,ਕੁੜਤਾ, ਧੋਤੀ ਸਭੋ ਪਹਰਨੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

*ਅਕਬਰ ੧੬੧੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ ੧੬੬੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ੪੯ ਸਾਲ ਰਿਹਾ।
○ਜਹਾਂਗੀਰ ੧੬੬੨ ਤੋਂ ੧੬੮੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ਰਿਹਾ॥

੧ ਵਿਰਕਤ, ੨ ਨਾਂਗਾ, ਤੇ ੩ ਬਸਤ੍ਰਧਾਰੀ, ਜੇੜੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਛਡਕੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰਕਤ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਇਕ ਅੰਗਰੱਖਾ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਮੰਡਲ ਤੇ ਸਿਰ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਂਗਾ ਹਥਜਾਰਬੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਹਥਜਾਰਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਬੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਇਸਤੇ ਰਾਜਾ ਲੋਗ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਖੇ ਨਾਂਗਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲਟਨ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪਾਸ ੧੦੦੦੦(ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ)ਤੇ ਜਾਦੇ ਹੀ ਨਾਂਗ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਪਲਟਨ ਸੀ। ਬਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਣਜ ਬਜੋਪਾਰ ਦੇ ਧੰਧਾਲ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸ਼ਾਖਾਂ ਫਿਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਜੇੜੀਆਂ ਪਰ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੌਹ ਫਟਕਨੇ ਵਕਤ ਫੂਕਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਜੇੜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਫੂਕਦੇ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਓਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਸੂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਖਾ ਜਾਣ ਲਈ ਸੁਟ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਲਾਉਂਣ ਨਾਲ ਕੀੜੇ ਮਕੌੜੇ ਬੀ ਜਲ ਮਰਦੇ ਹਨ॥

ਅਜਮੇਰ ਅਰ ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਖੇ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਵਹੁਤਾ ਹੈ। ਨਾਰੈਣਾ ਇਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਤੀਰਥ ਹੈ; ਏਥੇ ਦਾਦੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਹਨ। ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਮਕਾਨ ਬੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੇ ਗਾਇਬ ਹੋਣੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੈਣਾ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਫਗਣ ਭਾਵ ਸੁਕਲਾ ਪਖ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਤਕ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੈਣਾ ਸੰਭਲ ਪੁਰ ਦੇ ੪ ਕੋਸ ਤੇ ਜਯਪੁਰ ਤੇ ੨੦ ਕੋਸ ਪਰ ਅਰ ਬਾਂਦੀ ਕੁਈ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੇ ੬੭ ਮੀਲ ਫੁਲੇਰਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ੩ ਮੀਲ ਨਰੈਣਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਚੇਲੇ ਹੋਏ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਸਚਲਦਾਸ ਸਾਧੂ ਨਾਮੀ ਪੰਡਿਤ ਹੋਯਾ, ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ "ਧਣਾਨਾ" ਪਿੰਡ ੧੮੪੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਨਾਮਕ ਜੱਟ ਦੇ ਘਰ ਹੋਯਾ। ਪਿਉ ਧਨ ਹੀਣ ਸੀ ਇਸਤੇ ਦਿਲੀ ਦਾਦੂ ਪੰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ "ਅਮਰਦਾਸ" ਨਾਮਕ ਸਾਧੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਨਿਸਚਲਦਾਸ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਜਾ ਲੈਕੇ ਚੇਲਾ ਹੋਗਯਾ, ਅਰ ੧੪ ਸਾਲ ਤਕ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਮਨ ਲਾਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਿਛੋਂ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਫਿਰ ਦਿਲੀ ਗੁਰੂ ਸਥਾਨ ਪਰ ਆਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇ, ਅਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬੂੰਦੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਸ ਮੰਗਾਯ ਲਿਆ, ਸ੍ਵਾਮੀ ਨਿਸਚਲ ਦਾਸ ਦੀ ਪੰਡਿਤਾਈ ਦੇਖ, ਵਿਚਾਰ, ਰਾਜਾ ਸਪ੍ਰਵਾਰ ਚੇਲਾ ਹੋ

ਗਿਆ। ਨਿਸਚਲਦਾਸ ਦਾ ਵਕਤੱਬ ਸਲਾਘਾ ਜੋਗ ਸੀ, ਜਦ ਕਦੇ ਯੋਗ ਬਸਿਸ਼ਟ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭੀੜ ਭਾੜ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਰਹੀ, ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬੀ ਜਮ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਨਿਸਚਲਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਲਿੱਸਾ, ਮੂੰਹ ਲੰਬਾ, ਕੁਛ ਗੋਲ ਸਾ, ਪੀਲਾ ਸੀ, ਆਪ ਧਨੀ ਅਧਨੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜੇਹਾ ਜਾਣਨਾ ਹੀ ਅੱਛਾ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪੁਸਤਕ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤਦਾ ਸੀ, ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਤਦੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ੧੯੧੯ ਸਾਵਣੀ ਮਸਯਾ ਦੇ ਦੋ ਪਹਰ ਨੂੰ ੭੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਖੇ ਦੇਹ ਤਯਾਗੀ, ਕਹੜੌਲੀ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ੧੮ ਕੋਸ ਹੈ ਓਥੇ ੨੭ ਲੱਖ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਆਪ ਕ੍ਰਿਤ ਪਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਨੇ ਪਹਲੇ ਯੁਕਤੀਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫਿਰ ਵਿਚਾਰਸਾਗਰ ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਤੇ ਕਠਵਲੀ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਖਯਾਨ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਬੀ ਕੀਤੀ, ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਖੇ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੇਲਾ ਸੁੰਦਰਦਾਸ ਮੇਵਾੜ ਦਾ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਸੁੰਦ੍ਰਵਿਲਾਸ, ਸੁੰਦ੍ਰਗੀਤਾ, ਗਯਾਨਸਮੁੰਦ੍ਰ, ਹਰਿਬੋਲ ਚਿੰਤਾ-ਮਣੀ ਤਥਾ ਸੁੰਦ੍ਰਸਾਂਖਯ ਨਾਮਕ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚੇ, ਇਹ ੧੯੬੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ। ਦਾਦੂ ਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਇਣ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਦਾਦੂ ਰਾਮ

ਇਕ ਚਕਲਾਸੀ ਦਾ ਦਾਦੂਰਾਮ ਸਾਧੂ ਸੀ ਇਸ ਡਾਕੌਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਉਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਇਉਂ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਨੀਚ ਬ੍ਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨੇਊ ਪੁਆਇ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਝੂਠ ਬੋਲਨਾ ਮਦ, ਮਾਂਸ ਖਾਣਾ ਚੋਰੀ ਕਰਨਾ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਹਨ। ਇਸਤੇ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਦ ਪੁਆਕੇ ਪੱਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਗਯਾ ਲੈਣੀ ਹੋਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਮਰਣ ਇਹ ਮੁਕਤੀ ਦਾਇਕ ਹਨ, ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਦਾਦੂ ਰਾਮ ਹੋਣ ਤੇ ਦਾਦੂ ਰਾਮੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਾਦੂ ਪੰਥ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਦਾਦੂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ॥

ਦੀਨੇ ਇਲਾਹੀ

ਇਸ ਦੀਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ (ਜਿਸਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ ਅਬੁਲਫਤਹ ਜਲਾਲੁਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਪਾਦਸ਼ਾਯ ਗਾਜ਼ੀ) ਸੀ, ਇਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਮਾਯੂੰ, ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਲਤਾਨਾ ਹਮੀਦਾ ਬਾਨੋਂ ਬੇਗਮ ਸੀ, ਅਮਰਕੋਟ ਵਿਚ ੧੫ ਅਕਤੂਬਰ ੧੫੪੨ ਈਸ੍ਵੀ, (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਜਬ ਮਹੀਨਾ ੯੪੦ ਸਨ ਫਸਲੀ ਐਤਵਾਰ,ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ) ਅਰ ੧੩ ਸਾਲ

੯ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਅਪਣੇ ਹਥ ਲਿਆ। ੫੧ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ੧੬੦੫ ਈਸ੍ਵੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੋਯਾ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮਯ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇਖਨੇ ਜੋਗ "ਅਕਬਰ ਨਾਮਾ" ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ੩ ਭਾਗ ਹਨ। ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਆਇਨਾ ਅਕਬਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਅਕਬਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤਥਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਅਕਬਰ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਪਾਰਸੀ, ਯਹੂਦੀ, ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਪਰਸਪਰ ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਮਿਟੌਣ ਨੂੰ ਮਿਸ੍ਰਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ੧੫੭੫ ਈਸ੍ਵੀ ਨੂੰ "ਦੀਨੇ ਇਲਾਹੀ" ਅਰਥਾਤ ਇਲਾਹੀ-ਮਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਬੰਧਨ ਰੱਖਕੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮਿਲਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਕੀਤੀ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਇਕ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਮਾਨਸੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ, ਕਲਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਬੁਰੇ ਵਿਕਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿਤ ਹੋਵੇ ਸੋ ਕੰਮ ਕਰਨੇ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਏ। ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਅਭੱਖ ਨਹੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਬ੍ਰਤ ਤਥਾ ਇੰਦ੍ਰਿਜਿਤ ਰਹਿਣਾ ਅਵਸ਼ਕ ਹੈ। ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਨੇ ਦੀ ਰਸਮ "ਸਲਾਮਅਲੇਕੁਮ" (ਆਪ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੋ) ਦੇ ਬਦਲੇ "ਅੱਲਾਹੋ ਅਕਬਰ" (ਅੱਲਾ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਬੜਾ ਹੈ) ਬੋਲਣ ਦੀ ਰੀਤੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ 'ਜੱਲਜਲਾਲਹੁ' (ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ) ਇਹ ਕਹਣਾ ਉਚਿਤ ਬਤਾਯਾ। ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲ-ਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਇਕ ਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਧ ਕਰਨ ਨੂੰ "ਅੱਲੋ ਉਪਨਿਸ਼ਦ" ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਫਾਰਸੀ ਸੇ ਮਿਲਾ ਖਿਚੜੀ ਸੀ ਤਿਆਰ ਕਰਾਈ ਪਰੰਤੂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲ-ਮਾਨ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਬਲ ਨਾਲ ਮਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਫਿਰ ਬੀ ਅਕਬਰ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਇਹ ਮਤ ਉਨਤੀ ਪਰ ਸੀ, ਪਿਛੋਂ ਨੇਸਤਨਬੂਦ ਹੋ ਗਿਆ॥

ਦੀਵਾਨੇ ਯਾ ਮਿਹਰਬਾਂਨੀਏ

ਹਰੀਆ ਤੇ ਬਾਲਾ ਜੱਟ ਦੋਨੋਂ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰ-ਬਾਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋਕੇ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਅਗੋਂ ਬਾਲਾ ਬੋਲਿਆ ਜੀ ਮੇਰਾ ਪੰਥ ਤੁਰੇ, ਪਰੰਤੂ ਅਜੇਹਾ, ਕਿ ਜੇਹਾ ਨਾ ਕਦੇ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਮਤ ਦੇ ਕੰਨ ਪਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸੇਤਰਾਂ ਮੈਂ ਹੱਥ ਨੱਕ ਕੱਟਿਆ ਕਰਾਂ। ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ

ਹੋਏ, ਪਰੰਤੂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤਜਵੀਜ ਸੋਚੀ ਤੇ ਕੀਤੀ:-

ਖਫਨੀ ਤੇ ਸਿੰਖਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਈ,ਸਿਰ ਤੇ ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਟੋਪ ਪਹਿਨਾਯਾ ਮੋਢੇ ਪਰ ਮੋਹਲਾ ਧਰਾਕੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕੀਤਾ ਅਰਆਖਯਾ ਸਿਰ ਤੇ ਟੋਪ ਪਾਯਾ ਮਾਨੋਂ ਨੱਕ ਵਢਿਆ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਮਾਨੋਂ ਮੁੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਰ ਜੋੜਾ ਹਥ ਵਿਚ ਠੀਕਰਾ ਫੜਾਯਾ ਇਹ ਜਾਣੋ ਹੱਥ ਕਟੇ ਹਨ, ਅਰ ਫਿਰ ਪਿਛੇ ਢੋਲ ਬਜਾਕੇ ਨਚਾਯਾ ਤੇ ਆਖਯਾ ਇਹ ਦੀਵਾਨਾ ਭੇਖ ਭਾਵ ਪਗਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜੇਹਾਕੁ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ:-

(ਕਬਿੱਤ)

ਬਲਖੀ ਡਰਾਇ ਗਲੇ ਸਿੰਖ ਮਾਲ ਪਹਿਰਾਇ,
ਸਿਰ ਪਰ ਟੋਪ ਮੋਰ ਪੰਖਨ ਧਰਾਇਓ ਹੈ।
ਕਹਿਓ ਨਾਕ ਕਟਿਓ ਮੁਖ ਕਾਲਾ ਭਯੋ ਮੂੰਡਿਓ ਗਿਓ,
ਹਾਥ ਕਟੇ ਯੋਹੀ ਜੋੜੂ ਠੀਕਰਾ ਫੜਾਇਓ ਹੈ।
ਫੇਰ ਪਾਛੇ ਢੋਲ ਬਜਵਾਇਕੇ ਨਚਾਯੋ ਆਛੇ,
ਭੇਖ ਯੇ ਦੀਵਾਨਾ ਮਾਨੋਂ ਪਗਲਾ ਬਨਾਯੋ ਹੈ।
ਐਪੇ ਤਾਕੇ ਸਿਦਕ ਔ ਕਰਨੀ ਬੁਲੰਦ ਹੂੰਨੇ,
ਅਜਮਤ ਵਾਟੇ ਬਾਲਾ ਅਤੀ ਵਿਦਤਾਯੋ ਹੈ।

ਤਦ ਤੋਂ ਇਹ ਦੀਵਾਨੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਹਰਬਾਨ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹੋਣ ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀਏ ਬੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਬਾਲੇ ਦੀ ਕਰਨੀ ਅਰ ਸਿਦਕ ਨੇ ਇਹ ਭੇਖ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਪੀਰ ਹਰੀਆ, ਨੌਸ਼ਾਹ, ਅਰ ਤੀਸਰਾ ਪੀਰ ਭਤਰਾ ਹੋਏ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇਖਕੇ ਬੋਦਲਿਆਂ, ਪਚਾਧਿਆਂ ਤੇ ਭੱਟੀ ਆਦਿ ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਮਾਲਵਾ ਲੁਟ ਮਾਰ ਕਰਨੋਂ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਵਾ ਮਣ ਦੇ ਅੰਨ ਦਾ ਠੂਠਾ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਲੋਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਕ ਇਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਪੀਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੱਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ "ਕੋਟ ਪੀਰ" ਵਿਚ ਹੈ। ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਪਿੰਡ ਬਠਿੰਡੇ ਪਾਸ ਬੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਦੇ ਬਸਨੀਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੀਵਾਨੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸੰਤ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਪਟਿਆਲੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਯਾ। ਇਹ ਭੇਖ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਉਨਤੀ ਪਰ ਸੀ ਹੁਣ ਘੱਟ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਕ ਇਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਏਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰ ਪਰ ਮੋਰ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਟੋਪ, ਗਲ ਵਿਚ ਸਿੰਖਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਮੋਢੇ ਪਰ ਮੋਹਲਾ ਅਰ ਢੋਲ ਬਜਵਾਕੇ ਅੱਛਾ ਨਾਚ ਨਚਦੇ ਹਨ, ਇਸ਼ਟ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ,ਸਤਨਾਮ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਦੇ ਜਪੌਂਦੇ ਹਨ, ਭਗਵੇ ਬਸਤਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਕੋਮਲ ਅਰ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥

ਦੇਵ ਸਮਾਜ

ਜ਼ਿਲਾ ਕਾਨਪੁਰ ਦੇ ਅਕਬਰ ਪਿੰਡ ਪੋਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਏਕਮ ੧੯੦੭ ਬਿ: ਪ੍ਰਾਤਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਕਾਨਕੁਬਜ ਵੰਸ ਵਿਖੇ ਸਤਜਾਨੰਦ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਏਸੇ ਪਿੰਡ ੭ ਤੋਂ ੧੫ ਸਾਲ ਤਕ ਪੜ੍ਹਕੇ, ਫਿਰ ਰੁੜਕੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਜਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ੧੯੩੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਿਸ਼ਤਾ ਤਾਲੀਮ ਵਿਖੇ ਬੀ ੯ ਸਾਲ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਕਈ ਹੋਣਹਾਰ ਬਾਤਾਂ ਅਰ ਜਮਾਨੇ ਦੇ ਰੰਗ ਢੰਗ ਨਜ਼ਰ ਆਏ, ਤਦ ਫਿਰ ੧੯੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਫਗਣ ਕ੍ਰਿਸਨ ੯ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਇਕ ਸਭਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਝੰਡੇ ਤੇ "ਦੇਵਸਮਾਜ" ਅਜੇਹਾ ਲਾਲ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਆਂਸੂ ਬਹਾਇ ਆਖਯਾ "ਸਤ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਇਹ ਦੇਵ-ਸਮਾਜ ਹੈ" ਤਦ ਤੋਂ ਇਹ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਅਰ ਕਈ ਇਸਦੇ ਮੰਨਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋਗਏ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਜੋਤੀ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਕੇ ਅਗਨੀਹੋਤ੍ਰੀ ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੋਈਓ ਦੇਵਜੋਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇਵ ਸਮਾਜ ਕੈਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਨ ਤੱਤ, ਸੇਵਕ, ਵਿਗਜਾਨ,ਮੁਲਕ ਧਰਮ, ਤੇ ਸਿੰਧ ਉਪਾਰਕ ਨਾਮ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪਤ੍ਰ ਬੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਕੰਨਜਾਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਆਦਿ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬੀ ਕੈਮ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਅਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕਈ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਪੁਸਤਕ ਬੀ ਹਨ। ਦੇਵਸਮਾਜ ਵਿਖੇ ਚੰਦਾ ਦਿਤੇ ਬਿਨਾ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਲਾਹਨੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਦੇਵੀ ਪੂਜਾ

ਦੇਵੀ ਦੇ ਕਈ ਸਥਾਨ ਕਈ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਪੂਜਣੇਹਾਰ "ਦੇਵੀ ਦੇ ਸੰਤ" ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਲ ਵਿਚ ਅੱਟੇ ਪਾਕੇ ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਭੇਟਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦੀਵਾ-ਜੋਤ ਜਗਾਕੇ ਸਾਮਣੇ ਰਖਕੇ ਰਾਤ ਜਾਗਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁਖ ਪੂਜਾ ਦੇ ਦਿਨ ਨਵਰਾਤ੍ਰੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਮਾਤਾ ਸਭ ਦੀ ਮਨੋਂਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ॥

ਧਨੂ ਮਤ

ਸਿਧ ਪੁਰ (ਗੁਜਰਾਤ ਪ੍ਰਾਂਤ) ਬਿੰਦੂ ਸਰੋਵਰ ਉਤੇ ਇਕ ਉਦੀਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਧਨੂ ਨਾਮ ਹੋਯਾ। ਇਹ ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲਕੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਕੇ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਨੂੰ

ਜਦ ਚਿਰ ਹੋਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸੇਵਕ ਆਣ ਹੋਏ। ਅਰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਉਪਦੇਸ਼ ਮੁਖ ਕਰਕੇ ਤਤ੍ਵ ਗਜਾਨ ਸਬੰਧੀ ਕਰੇ ਅਰ ਇਹ ਭੀ ਦਸੇ ਕਿ ਹਰ ਸਮਯ ਹਰੀ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਅਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਰਸੀਏ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਗ ਹੋਗਏ ਤਾਂ ਧਨੁ ਨਾਮ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਖਲੋਤੀ। (ਮੈਂ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਿਧਪੁਰ ਨੀਲ ਕੰਠ ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਦੇ ਪਾਸ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ੰਕਰ ਗਣਪਤਰਾਮ ਦੇ ਘਰ ਰਾਜੋ ਗੋਰ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਹ ਯੋਗਯ ਸਜਨ ਹਨ)॥

ਧਾਮੀ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਧ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ:-

ਜੈਸੇ ਮੋਤੀ ਓਸ ਕੋ, ਵੈਸੇ ਹੈ ਸੰਸਾਰ।
ਬਿਲਕਤ ਦੇਖੋ ਦੂਰ ਸੇ, ਜਾਤ ਨ ਲਾਗੇ ਵਾਰ।

ਇਹ ਚਿੱਟੀ ਬਿੰਦੂ ਕੋਈ ਲਾਲ (ਸ੍ਰੀ) ਮਥੇ ਪਰ ਲੌਂਦੇ ਅਰ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਇਕ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਸੰਤ ਅਰ ਸੰਤ ਬਾਣਾ ਹੀ ਮੰਨ ਦੇ ਹਨ:-

ਦੋਹਰਾ

ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਤੇ ਰਹੈਂ, ਬੈਠਤ ਕਰ ਆਸੀਨ।
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਜਗਤ ਜਨ, ਪਾਪ ਕਰਤ ਹੈ ਖੀਨ।

ਕਬਿੱਤ

ਤੀਰਥਨ ਮਾਂਝ ਇਤ ਵਿਚਾਰਿਓਈ ਕਰੈਂ ਨਿਤ,
ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਭਜਨ ਮੈਂ ਜਾਤ ਦਿਨ ਜਾਈ ਕੋ।
ਅਚਰਾ ਕੋ ਪੀਨ ਛਾਪੇ ਤਿਲਕ ਦੇ ਭਾਲ ਮਾਲ,
ਕੰਠ ਮੈਂ ਗੋਪਾਲ ਭਲੋ ਕਰੈ ਸਭਕਾਈ ਕੋ।
ਰਾਜਾ ਔਰ ਰੰਕ ਹੂੰ ਮੈਂ ਦੂਸਰੋ ਨਾ ਭਾਵ ਨਿਸ਼,
ਕਿੰਚਨ ਬ੍ਰਿਤਿ ਸੀਲ ਸਹਨ ਸਦਾਈ ਕੋ।
ਨਿੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸਵਾਈ ਰਹੈ ਸਹਨ ਸਦਾਈ ਜਾਤੇ,
ਬੜੋ ਸੁਖਦਾਈ ਯਹ ਬਾਨੋਂ ਸਾਧੁਤਾਈ ਕੋ।

ਨਿਰਮਲੇ

ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹਨ, ਆਪ ਜਦ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਸਤ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਿਚਰਦੇ

ਰਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਤ ਨਿਰਮਲ ਹੀ ਦਸਦੇ ਰਹੇ ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਿਰਮਲ ਮਤ ਹੈ ਕਜੋਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਹੀ ਬਰਨਣ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਵੈਯਾਂ ਵਿੱਚ "ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਅਪਾਰ ਤਾਸ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨ ਕੋਈ" ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ "ਨਿਰਮਲ ਕੁਲ" ਦਾ ਬੀ ਲੇਖ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਮਤ ਹੈ, ਸੋਈਓ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ॥

ਚਿੰਨ੍ਹ

ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਪਰ ਕੇਸ਼ ਅਰਥਾਤ ਜਟਾਜੂਟ ਪੰਜਕੇਸ਼ ਸਮੇਤ ਰਹਿਣਾ, ਗਲੇ ਵਿਚ ਲੰਮਾ ਚੋਲਾ, ਯਾ ਗਾਤੀ, ਸਿਧੀ ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ, ਜਪ ਮਾਲਾ, ਆਸਣ, ਪਾਠ ਦੀ ਪੁਸਤਕ,ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜਲ ਪਾਤ੍ਰ, ਇਸ ਸਭ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਹਿਣਾ ਨਿਰਮਲ ਮਤ ਦਾ ਪੱਕਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਵਿਰਕਤ ਦਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿਕੇ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨੀ,ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ (ਵਿਦੇਸ਼ ਭ੍ਰਮਣ) ਕਰਕੇ ਸਤਸੰਗ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗਯਾਨ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਬਿਰਤਣਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਹੋਰ ਡੇਰੇ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਰਹਿਕੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਸਮਝਣਾ ਆਦਿ ਆਦਿ ॥

ਸੋ ਇਹ ਬਾਣਾ ਅਰ ਸੰਕੇਤ ਨੌਆਂ ਗੁਰੂਆਂ ਤਕ ਰਿਹਾ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ੨੦੩ ਸਾਲ ਬਾਦ ਜਦ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਖੰਡੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬੀ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਥਮ ਪਾਨ *ਕੀਤਾ, ਭੇਦ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੋਯਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ਗ੍ਰਹੀਆਂ ਛਕਿਆ ਸੋ ਸਿੱਖ, ਅਰ ਜੇੜ੍ਹਾ ਸਾਧੂਆਂ ਭਾਵ ਵਿਰਕਤਾਂ ਛਕਿਆ ਸੋ ਨਿਰਮਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਨਿਰਮਲੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿਖੇ ਰਹਿਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹੌਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੇ। ਗ੍ਰਿਹੀ ਰਾਜ ਕਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾਕੇ ਸੰਤਾਨ ਆਦਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ, ਸੂਰਬੀਰ ਰਹੇ ॥

ਚੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤੀ

ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਯਾ (ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ) ਲੈਣ ਨਾਲ ਚੇਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਯਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਮੁੱਠੀ ਚਾਪੀ ਨਮਸਕਾਰ ਆਦਿ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚੇਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਮ ਧਰਮ ਹੈ। ਮੋਨੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ, ਮਾਦਕ ਦ੍ਰਵ, ਹਾਸ, ਨਾਚ, ਸਭੇ ਬਿਵਰਜਤ ਹਨ।

ਭੇਦ ਤੇ ਚਿੰਨ

ਸਾਧੂ ਡੇਰੇਦਾਰ ਤੇ ਵਿਰਕਤ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਡੇਰੇਦਾਰ ਆਪਣੇ ਨਿਤ

---

*ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ ॥

ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇਹਾਤੀ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੌਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਵਿਰਕਤ ਗੇਰੂ ਰੰਗੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਜੇਹੇਕੁ ਗਾਤੀ, ਚੋਲਾ, ਗੋਲ ਦਸਤਾਰ, ਹੱਥ ਵਿਖੇ ਚਿੱਪੀ ਕਮੰਡਲ ਅਰ ਪੰਜਕੇਸ਼ ਰਖਣੇ ਆਦਿ, ਅਰ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਵਿਚਰਨਾ, ਸਿਰਫ ਰੋਟੀ ਮਧੂਕਰੀ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤ੍ਰ ਦੀ ਲੈਕੇ ਖਾਣੀ। ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਖੇ ਸਮਾਂ ਵਿਤੀਤ ਕਰਨਾ। (ਅਰ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਦੇ ਅਭਯਾਸ ਨੂੰ ਵਧੌਣਾ) ਪਰੰਤੂ ਵੇਦਾਂਤ ਅਧਿਕ ਪੜ੍ਹਨਾ। ਦੂਜੇ ਡੇਰੇਦਾਰ ਇਹ ਬੀ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਕੁਛ ਸਫੇਦ ਬਸਤ੍ਰ ਬੀ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਪੰਜ ਕੇਸ਼ ਕੱਛਾਦਿ ਪੂਰੇ ਸੰਕੇਤ ਰਖਕੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਥਾ ਸਤਸੰਗ ਨਿਤਪ੍ਰਤ ਡੇਰੇ ਵਿਖੇ ਰਖਣਾ। ਮਧੂਕਰੀ ਲੈਕੇ ਖਾਣ ਖਵੌਣ ਦੀ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਲ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਉਂਵ ਡੇਰੇ-ਦਾਰ, ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਮਾਫੀਦਾਰ, ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਅਤੇ ਰਈਸ ਬੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਭ ਧਨ ਧਰਮ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸ-ਥਾਨ ਨੂੰ ਡੇਰੇ, ਧਰਮਸਾਲਾਂ, ਕੁਟੀਆਂ, ਗੁਫਾਂ, ਆਸ਼੍ਰਮ, ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਨ ਵਿਚ ਆਯੂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਰਹਿਰਾਸ ਪੜ੍ਹਕੇ ०ਅਰਦਾਸ ਧੂਪ ਦੀਪ ਆਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਲਾ ਤਿਲਕਾਦਿ ਅਵੱਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮਯ ਚੰਦਨ ਯਾ ਕੇਸਰ ਦਾ ਤਿਲਕ (ਟਿੱਕਾ) ਪ੍ਰਥਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਕੇ, ਫਿਰ ਆਮ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਗੰਗਾ ਪ੍ਰਯਾਗ ਆਦਿ ਕੁੰਭਾਂ ਪਰ, ਕਈ ਦੀਵਾਲੀ ਵੈਸਾਖੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਨਾਨ ਦਰ-ਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਅਸਥਾਨਾਂ (ਡੇਰਿਆਂ) ਵਿਚ ਪੂਰਨ-ਮਾਸ਼ੀ, ਕਿਸੇ ਪਰ ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ, ਕਿਸੇ ਪਰ ਅਮਾਵਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਕਤ ਗੁਰਮਤ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਥਵਾ ਕਥਾ ਆਦਿ ਹੋਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਰਤਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯਤ (ਮੁਕ਼ਰ) ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਨਹੀ ਉਂਵ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਨ ਦਾ ਸਭ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ

०......ਸਭ ਥਾਂਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹੇ ਵਾਹੁਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਨ ਆਪਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਰਧ ਮੇ, ਸ੍ਵੇਤਬਰਾਹ ਦੇ ਕਲਪ ਮੈਂ, ਬੈਬਸ੍ਵਤ ਮਨੰਤ੍ਰ ਮੈਂ, ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਚਰਣ ਮੇਂ, ਜੰਬੂ ਦ੍ਵੀਪ ਮੇਂ ਭਾਰਤ ਖੰਡ ਮੇ ਸਮੇਰ ਦੇ ਦਾਹਣੇ ਪਾਸੇ, ਅਮੁਕ ਸੰਮਤ......ਅਮੁਕ ਮਹੀਨੇ......ਅਮੁਕ ਤਿਥਿ ਅਮੁਕੇ ਵਾਰ, ਅਮੁਕ, ਯੋਗ ਨਛਤ੍ਰ ਕਰਣ ਮੇ ਮੈਂ ਫਲਾਣਾ ਆਪ ਕਾ ਦਾਸ ਆਪ ਦੇ ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦੋਂ ਉਚਰੀ ਹੋਈ ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਗਯਾਨ ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਿਧੀ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੇਤ ਸੋ ਹੇ ਗੁਰੋ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਆਪਦੇ ਭਾਣੇ ਸ੍ਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ਬੋਲੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਐਸੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ ਯਾ ਜੈਸੀ ਪ੍ਰਬਲਤ ਹੋ ਕਰੇ॥

ਰਵਾਜ ਹੈ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਪਮਾਰਥ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਨਿਤ ਦਿਨ ਯਾ ਰਾਤ ਸਮਯ ਅਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਤਾ ਸੌਚ ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਹੋਰ ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੂਜਯ ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਅਰ ਫਿਰ ਸਮਾਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਅਜਪਾਜਾਪ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕਰਕੇ ਨਿਰਤਸਯ ਆਨੰਦ ਮੈਂ ਮਗਨ ਹੋਣਾ ਨਿਤ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮਾਤ੍ਰ ਭੋਜਨ ਸਮਯ ਬੈਠਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਏ ਅਤਿਥੀ ਨੂੰ ਡੇਰੇਦਾਰ ਭੋਜਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਦੇਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਹੀ ਅਰੰਭੀ, ਜੋੜੀ ਅਜ ਤਕ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ॥

ਇਸ਼ਟ

ਨਿਜ ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹਨ, ਜੋੜੇ ਹਰ ਇਕ ਸਾਧੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਪੁਜਣੇ ਯੋਗ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਧਾਮ ਬੀ। ਧੂਪ ਦੀਪ ਆਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਘੰਟਾ ਘੜਿਆਲ ਬਜਾਕੇ ਨਿੱਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨਿਰਾ-ਕਾਰ ਦਾ ਜਾਪ ਜਪਣਾ, ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਪੂਜਣੇ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ॥

ਪ੍ਰਚਾਰ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤਥਾ ਗੁਰਮਤ ਅਰ ਸਤਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਪ੍ਰਥਮ ਨਿਰਮਲੇ ਹੀ ਹੋਏ। ਅਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹੁੰਦਾ ਆਯਾ ਜੋਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਨਿਰਮਲੇ; ਡੇਰਿਆਂ, ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਹੈ ਹੀ, ਕਿੰਤੂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਤਥਾ ਗੁਰਦ੍ਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬੀ ਹਨ। ਦੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਓਨਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਠ ਮੰਦਿਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਸਰਬੋਪਰ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਸਿਧਾਂਤ

ਵਾਹਗੁਰੂ ਨਾਮ ਦੇ ਜਾਪ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਤਥਾ ਸੇਵਾ ਸਸ੍ਰੂਖਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਦੀ ਸੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੁਕਤੀ ਹੋਯਾ ਪੁਰਖ ਮੁੜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ। ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਅਭੇਦ ਹਨ। ਦਸੇ ਗੁਰੂ ਇਕ ਜੋਤ ਤਥਾ ਪਰਮਾਤਮ ਸ੍ਵਰੂਪ ਹਨ॥

ਇਨਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਮਾਤ੍ਰ ਪਰ ਨਿਰਮਲ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਚ੍ਯੁਤਕੁਲ ਗੋਤ੍ਰ, ਸ਼ੁਕਲਕਖਾਦਿ ਵਰਣ, ਦਾਸ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਉਪਾਧੀ, ਗੁਰੂਧਾਮ

ਆਸ਼੍ਰਮ, ਮਹਾਂਕਾਲ ਦੇਵਤਾ, ਮਹਾਂ ਮਾਈ ਦੇਵੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਦਿ ਤੀਰਥ, ਗਜਾਨ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵੇਦ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਗੁਰੂ ਨਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਮਹਾਂ-ਵਾਕਜ, ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਰਮਲ ਮੰਡਲ ਹੈ॥

ਸਿੱਧੀ

ਕਈ ਉਪ੍ਰ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਨਿਰਮਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨਾਲ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਜਦ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਯੂ ੨੭ ਸਾਲ ੨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਪੋਹ ਸੁਕਲ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ੧੫੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕਸਬੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਦੀ ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਨਵਾਬ ਦੇ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਛੱਡਕੇ ਬੇਈਂ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਗਏ ਲੁਪਤ ਹੋਕੇ ਸੱਚ ਖੰਡ ਪੁੱਜੇ ਸਨ॥

ਓਥੋਂ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਧਰਮ ਤਿਆਗਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਤ ਨਿਰਮਲ ਹੀ ਦਸਦੇ ਰਹੇ, ਓਸ ਸਮਯ ਜੇੜ੍ਹੇ ਜੇੜ੍ਹੇ ਉਪਦੇਸੀ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰਕ ਹੋਏ ਓਹ ਨਿਰਮਲੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ॥ ਪ੍ਰਮਾਣ:-

(੧) ਬਾਬਾ ਬੇਈਂ ਨ੍ਹਾਇਕੇ ਸਚ ਖੰਡ ਮੈ ਪਹੁਤਾ ਜਾਈ।
'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਚਲਾਇਓਿ ਏਕ ਬਿਬੇਕ ਭਗਤ ਦ੍ਰਿੜਾਈ।
(ਦੇਖੋ ਵਾਰ ਭਾਈ ਭਗੀਰਥ ਪੌੜੀ ੩੨)

ਏਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਅਰਬ ਦੇਸ ਦੇ ਮੱਕਾ ਸ਼ੈਹਰ ਦੇ ਕਾਬੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਖੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਹੋਈ, ਅਗੋਂ ਓਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਆਪਦੇ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ? ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਤ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਹੀ ਸੁਣਾਯਾ॥ ਯਥਾ:-

(੨) ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਨਕ 'ਨਿਰਮਲਾ' ਪੰਥ ਚਲਾਯੋ ਆਇ।
ਵੇਦ ਕਤੇਬੋਂ ਬਾਹਰਾ, ਜਪਦੇ ਏਕ ਖੁਦਾਇ॥
ਕਲਿਯੁਗ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲੀ ਗੁਰਸਿਖੀ ਪਰਵਾਨ।
ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ ਸਭਨਾ ਸਤਨਾਮ ਦੈ ਦਾਨ॥
(ਦੇਖੋ ਮੱਕੇ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਪੌੜੀ ੪੦)

ਏਹੋ ਭਾਵ ਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੰਤਰੇਣ ਕ੍ਰਿਤ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਵਿਚ ਬੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥ ਸੋ:-

(੩) ਸਾਂਤਿ ਸਰੂਪੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਧਰਕਰ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ।
ਪੰਥ ਚਲਾਇਓ ਆਪਣਾ ਦਾਇਕ ਮੁਕਤ ਵਿਸੇਖ।

ਏਸੇ ਬਾਤ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰਾ ਲੇਖ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ

ਘਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬ੍ਯਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

(੪) ਸਿਰ ਪਰ ਨੁਕਤਾ ਯੁਗਲ ਗਜ ਗਲ ਖਫਨੀ ਬਰ ਚੀਰ।
ਸੈਬਜਾਨਾ ਭਗਵਾਂ ਸਜੇ ਧਾਰਿਓ ਭੇਖ ਫਕੀਰ।
(ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਧ੍ਯਾ ੩੨)

ਵਿਚਾਰਨੇ ਯੋਗ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਗਵਾਂ ਚਾਦਰਾ ਓਢਿਆ, ਗਲ ਵਿਚ ਖਫਨੀ ਪਾਈ, ਸੋ ਇਹ ਸੰਤ ਬਾਣਾ ਨਿਰਮਲਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੇਹੜਾ ਹੈ? ਜਦ ਕਿ ਉਪ੍ਰ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਫਿਰ ਦੇਖੋ ਜਦ ਆਪਣੀ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਪਰ ੧੫੯੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਬੈਠਾਯਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲੇ ਲਹਿਣਾ ਸੀ, ਤਦ ਉਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

ਥਾਪਿਓ ਲਹਿਣਾ ਜੀਵਦੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ। ਮਾਰਿਆ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ "ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ" ਚਲਾਇਆ॥
(ਦੇਖੋ ਵਾਰ ੨ ਪੌੜੀ ੪੪)

ਏਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਹਾਰ ਲੇਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਬੀ ਹਨ:-

"ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਅਪਾਰ ਤਾਸ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨਾ ਕੋਈ॥
(ਦੇਖੋ ਸਵਯੇ ਮਹਲੇ ੫ ਦੇ ੧੯)

ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਅਹਦ ਤਕ ਇਹ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਅਤਯੰਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਿਆ।

ਜੇ ਪੰਥ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਤਯੰਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਹੋਯਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਭੇਖ ਦੇ ਨਾਲ 'ਅਪਾਰ' ਪਦ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਪਦ ਬਹੁਤੇ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ॥

"ਇਹ ਪੱਧਤਿ ਤੇ ਮਤ ਚੂਕਹਿ ਰੇ ਮਨ:" ਪਧਤਿ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਭਾਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਿਲਸਿਲਾ ਬੀ ਪੰਥ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਗ੍ਰਿਸਤ ਦਾ ਨਹੀਂ॥

ਸੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਪੋਹ ਸੁਕਲ ਪੂਰਣਮਾਸੀ ੧੫੫੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ ਅਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦ੍ਵਾਰੇ ਇਨਾਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਮ "ਨਿਰਮਲਾ" ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਖਾਲਸ ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਰਥ ਇਕ ਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ:--

ਗੁਰ ਅਰਜੁਣ ਜਹਿ ਬੈਠ ਕਰ, ਬਾਂਧੀ ਬੀੜ ਸੁ ਗ੍ਰੰਥ।

ਜਹਿ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਭ ਜਗਤ ਮੈ, ਚਲ ਹੈ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ।

ਦੇਖੋ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਜੇੜਾ ੧੭੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਦਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ੧੮ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਖਾਲਸ ਪਦ ਹੁੰਦਾ। ਇਸਤੋਂ ਨਿਸਚੇ ਹੋਯਾ ਕਿ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਖਾਲਸ ਪਦ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਭੇਦ ਏਤਨਾ ਹੈਕਿ ਵਿਰਕਤ ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਗ੍ਰੇਹੀ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬੀ:-

ਇਹ ਬਿਧ ਪਾਂਚੋਂ ਸਿੰਘਨ ਕੋ ਖੰਡੇ ਪਾਹੁਲ ਦੀਨ।
ਪੰਚ ਕੋਸ਼ ਕੋ ਗਜਾਨ ਦੈ ਨਿਰਮਲ੦ ਪੰਥ ਸੁਕੀਨ।

(ਅੰਸੂ ੧੯ ਰੁਤ ੩ ਛੰਦ ੪੫)

ਇਤਜਾਦੀ ਇਹ ਲੇਖ ਸਭ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰੇ ਹਨ, ਹਠ ਯਾ ਪਖ ਪਾਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿਰ ਅੜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ, ਸੋ ਰਹੇ॥

ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ

ਇਕ ਬਾਰ ੧੭੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੌਂਟੇ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਕੁਛ ਯੋਗ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਰਘੁਨਾਥ ਪਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ, ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੌਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਚਾਣਕ ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰਕੇ ਅਨਕਾਰੀ ਹੋ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਨਜਾਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਭੇਸ ਪਹਨਾਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਭੇਜੇ ਜੇੜੇ ਕਾਸ਼ੀ ਜਤਨਵਟ ਠਹਰਕੇ ਪੰਡਿਤ ਸਦਾਨੰਦ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਓਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਡਿਤ ਕਰਮਸਿੰਘ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ॥

ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ

ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਪਲਟੇ:--

ਕਰਮ ਵਿਪਾਕ ਪੁਸਤਕ ਪੰਡਿਤ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੮੧੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜੇੜਾ ਦਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ੪੫ ਸਾਲ ਬਾਦ ਹੈ। ਫਿਰ ੧੮੧੭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੋਧ ਚੰਦ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਜੇੜਾ ੫੨ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਪੰਡਿਤ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਸੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਸਿਧੀ ਪਰ ਸੁਗਮਸਾਰ ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕਾ ੧੮੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਜੋ ੫੯ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਪੰਡਿਤ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਟੀਕਾ ੧੮੫੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਸੋ ੮੭ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਦਾ ਹੈ ਇਤਜਾਦੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ॥

---

੦ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਧੋਖੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਛਾਪੇ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਠ ਬਦਲ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਲਿਖਤ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸਚ ਨਾ ਸਮਝੋ॥

ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦਾ ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਲੰਗਰ

ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ੧੮੬੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਕੁੰਭ ਦੇ ਮੇਲੇ ਪਰ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ, ਜੇੜਾ ਆਮ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਰਿਹਾ। ਏਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ੧੮੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬੀ, ਫਿਰ ੧੯੦੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯਾਗਰਾਜ ਮਾਘ ਮੇਲਾ ਜਾ ਮਨਾਯਾ, ਕਜਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ?

ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੀ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ

(੧) ਕੁਰਛੇਤ੍ਰ ਪੰਡਿਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧੮੦੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਸਾਲਾ ਖੋਲੀ,ਇਸ ਜਮੀਨ ਦਾ ਪਟਾ ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਗਰਦ੍ਵਾਰਾ ਕੰਠ ਖਲ ਪਾਸ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਇਹ ਪਟਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ੩੫ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਭਿੜਦਾ ਹੈ॥

(੨) ਬਰਨਾਲੇ (ਪਟਿਆਲੇ) ਦੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਪਟਿਲੇਸੂਰ ਦੀ ਸਪੁਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ੧੮੦੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਨਿਕਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੩੦ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਟਾ ਦਿਤਾ, ਇਹ ਦਸਮੇਸ ਜੀ ਦੇ ੪੪ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਭਿੜਦਾ ਹੈ॥

(੩) ਸਰਦਾਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਬੱਘੇ ਨੇ ਪੁਰਾਨੇ ਸੁਜਾਨਪੁਰ ਦਾ ਪਟਾ ੧੮੨੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੰਤ ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ॥

(੪) ਸਰਦਾਰ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਬੈਹੜਵਾਲੀਏ ਨੇ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਕੇ ੧੮੨੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪਟਾ ੭ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, ਭਾਂਵੇਂ ਸੰਤਾਂ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ । ਇਤਯਾਦੀ । ਇਹ ਸਭ ਬਾਤਾਂ ਤਵੱਜੋ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ॥

ਪੰਚੈਤੀ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਰੇਂਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਏ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਾਲ ੧੯੧੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੧੨ ਧਰਮ ਧਜਾ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਖੇ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਜਿਸਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਹੋਯਾ। ਸੁਧਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਅਖਾੜਾ ਜਦ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਸੁਧਾਰ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਈ। ਅਜ ਇਸ ਅਖਾੜੇ ਦੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਯੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ, ਜੋ ਕੁੰਭਾਂ ਪਰ ਧਰਮਾਰਥ ਲੰਗਰ ਵਿਖੇ ਖ੍ਰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਹ ਸਭ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਬਣਾਏ "ਨਿਰ ਮਲ ਭੂਸ਼ਨ" ਵਿਚੋਂ ਦੇਖੋ, ਓਥੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਸਿਰਫ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਕਿਹਾ ਹੈ॥

ਨਿਰੰਜਨ

ਇਹ ਸਭ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਂਦਾ ਹੈ॥

ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ ਰਾਮੀਏ

(ਯਾ ਸ੍ਰੇਯ ਸਾਧਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਰਗ)

ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ ਰਾਮ ਦਾ ਜਨਮ ਕੜੋਦ (ਸੂਰਤ) ਵਿਚੋਂ ੦ਨਾਗ੍ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਰਸੀਰਾਮ ਬੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪੰਜ ਭਾਈ ਸਨ, ੧ ਕਵੀ, ਦੂਸਰੇ ਕਥਾ ਵਾਚਨੇ ਵਾਲੇ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਕਵੀ ਗੁਜ-ਰਾਤੀ ਵਿਚ ਮੁਖ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ ਨਰਸੀ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁਖ ਸਮ-ਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਬੜੋਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ੧੯੩੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਏਸਦੀ ਗਦੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਕੁਛ ਯੋਗ ਕ੍ਰਿਯਾ ਅਜੇਹੀ ਸਾਧੀ ਜਿਸਤੇ ਵਕੀਲ ਬੈਰਿਸਟਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਦੇਖਕੇ ਚੇਲੇ ਚੇਲੀਆਂ ਆਣ ਹੋਏ। ਜਦ ਸਮਯ ਪਰ ਕੁਛ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਅਰ ਖਾਸਾ ਟੋਲਾ ਹੋਗਯਾ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ "ਨ੍ਰਿਸਿੰਘਰਾਮੀਏ" ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਬਸ! ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋਗਈ, ਮਤ ਵਿਚ ਕੁਛ ਯੋਗ ਦੀ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕ੍ਰਿਯਾ ਚਮਤ-ਕਾਰੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਸ੍ਰਾਧ, ਖਜਾਹ, ਬ੍ਰਣਾਸ਼੍ਰਮ, ਜਨੇਂ ਕਾ ਤਰੇਂ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੜੋਦਾਨਰੇਸ ਭੀ ਇਸਿ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹਨ। ਰਾ: ਛੋਟੇ ਲਾਲ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਅੱਛੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਅਰ ਮੰਦਿਰ ਕੈਮ ਕੀਤੇ, ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਰਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਤ ਵਿਚ ਮੁੱਖਤਾ ਵੇਦਾਂਤ ਦੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਇਸਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਆਦਿ ਪ੍ਵਾਰ ਬੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਸੂਰਤ, ਭੜੋਚ ਆਦਿ ਸ਼ਹਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਸੇਵਕ ਇਸਨੂੰ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘਾਚਾਰਜ ਯਾ ਸ੍ਰੀਪਰਮਾਤਮ ਨਿਰਸਿੰਘਾਚਾਰਜ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ੧ ਯਾ ੨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ (ਪੁਸਤਕਾਲਯ) ਬੀ ਹਨ। ਸਾਲਾਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਫੰਡ ਨਿਯਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੇਯਸਾਧਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਰਗ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਗੱਦੀਪਤੀ ਆਪ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਉਪੇਂਦ੍ਰ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਹੈ। ੨੦੦੦ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਇਸਦੇ ਹਾਮੀ ਹਨ॥

੦ ਨਾਗ੍ਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰੰਜਨੀਏ

ਇਟੋਰਾ ਕਸਬਾ ਕਾਲਪੀ ਤੋਂ ੩ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਹੈ। ਮਸੀਹ ਦੀ ਸੋਲਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਖੇ "ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ" ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੋਗੀ, ਡੌਂਡਿਆ ਖੇਰਾ ਜਿਲਾ ਉਨਾਬ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਹੋਯਾ। ਓਹ ਡੌਂਡਿਆਖੇਰਾ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਕਾਲਪੀ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਨਿਰੰਜਨ ਸਥਾਨ ਪਰ ਰਹਣੇ ਲਗ ਪਿਆ ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ਇਟੌਰਾਂ ਗਾਉਂ ਹੈ। ਏਥੇ ੩੦੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਲੇਦੁਆਲੇ ਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਏਥੇ ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ ਤਪ ਸਾਧਨ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਯਮੁਨਾ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਕਾਲਪੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਓਥੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੈਤੰਨ(ਗੌਰਾਂਗ) ਨਾਲ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਅੰਤ ਗੌਰਾਂਗ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਕ ਕੰਬਲ ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਵਤ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਕੰਬਲ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੇ ਬੰਸ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਹੁਣ ਤਕ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਗੱਦੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਭਵਿਸ਼ਜ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ੧੯ਵੇਂ ਧਯਾਯ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਤ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪਰ ਬਰਨਨ ਹੈ ਕਿ (ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਡੌਂਡੀਆਖੇਰੇ ਦਾ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰ) ਭਵਿਸ਼ਜ ਪੁਰਾਣ ਨਿਵਾਸ ਇਸਟਕਾ ਨਗਰੀ ਵਿਖੇ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮਯ ਵਿਖੇ ਡੌਂਡੀਆਖੇਰੇ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਸਟਕਾ ਨਾਮ ਦਾ ਗ੍ਰਾਮ ਹੋਵੇ ਯਾ ਇਟੌਰਾ ਦੇ ਹੀ ਆਸ ਪਾਸ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਪਿੰਡ ਹੋਵੇ ਯਾ ਇਸਟਕਾ ਦਾ ਹੀ ਅਭ੍ਰੰਸ਼ ਇਟੌਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰ ਦੱਤ ਯਾ ਦੱਤ ਸੀ। ਉਸ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਰੋਪਣ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਹਾਤਮਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਕੀਰਤੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ "ਨਿਰੰਜਨ ਮਤ" ਰੱਖਿਆ,ਕਜੋਂਕਿ ਇਹ ਨਿਰੰਜਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਨਿਰੰਜਨੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਯਾ ਸੀ। ਸੋਈਓ ਨਾਮ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ॥

ਵਿਸੇਖ ਬ੍ਰਿਤੰਤ

ਰਾਜਾ ਬੀਰਬਲ ਕਾਲਪੀ ਦਾ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਇਟੌਰਾ ਕਾਲਪੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਲੋਗ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੀਰਬਲ ਨੇ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਸੁਣਾਯਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਭ ਮਤਾਂ ਦਿਆਂ ਦਾ ਆਦਰ ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਬੀ ਆਪਣਾ ਇਕ ਨਯਾ ਮਤ ਚਲਾਯਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ "ਦੀਨੇ ਇਲਾਹੀ" ਸੀ, ਫਿਰ ਬੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰੋਪਣ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੁਲਵਾਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਸਮਯ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ

ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਇਸਸੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਗਜਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਜਾਨਰਾਇ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮੌਤਨਰਾਇ ਨਾਮ ਤੇ ਬੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਰਾਇ ਦੀ ਪਰੀਛਾ ਲੈਣ ਦੀ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਮਟਕੀ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਸੱਪ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਇ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ? ਰਾਇ ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ ਵੰਡ ਦਿਓ; ਨਿਰੰਜਨੀ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਮਟਕੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲਕੇ ਦੋ ਦੋ ਪੇੜੇ ਸਭ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤੇ। ਮਟਕੀ ਫਿਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੁਣ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਸੀ ਓਹੋ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਹਾ । ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਤਾਜੁਬ ਹੋਯਾ ਅਰ ਸੋਚਿਆ ਜਿਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨਾਲ ਬਣਨੀ ਚਾਹੀਏ ਸੋ ਇਕ ਸਮਾਧ ਬਣੇ, ਉਸਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਅਛਾ ਤਾਲ ਬਣਵਾਯਾ ਜਾਵੇ। ਇਕ ਅਕਬਰਪੁਰ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿੰਡ ਬੀ ਬਸਾਯਾ ਜਾਏ। ਸੋ ਸਮਾਧ, ਤਾਲ, ਤੇ ਪਿੰਡ ਤਿੰਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ ॥

ਸਮਾਧ ਮੰਦਿਰ ੦ਅਕਬਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਦੇ ਪਿਛੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਪਰ ਸਿਲਾ ਲੇਖ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫਗਣ ਸੁਕਲ ਪ੩ ਸੋਮ ਵਾਰ ਸੰਮਤ ੧੬੭੨ ਸਨ ੧੬੧੫ ਈ:) ਮੈਂ ਬਣਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਯਾ। ਸਿਲਾ ਲੇਖ ੩ ਹਨ । ਦੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ, ਤੇ ਇਕ ਉਸ ਸਮਯ ਦੀ ਬੁੰਦੇਲ ਖੰਡੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਹੈ । ਪਰਤੂ ਏਥੇ ਅਸੀ ਉਸਦੀ ਅੱਖਰ ੨ ਦੀ ਤਾਂ ਨਕਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ,ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਦਸਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਲੇਖ ਦੀ ਉਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਅਸੁਧੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਵ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ:-

"ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮਯ ਸੰਮਤ ੧੬੭੨ ਫਗੁਣ ਵਿਖੇ ਇਹ ਮੰਦਿਰ ਬਣਿਆਂ। ਉਸ ਦਿਨ ਪਖ ਨਛਤ੍ਰ ਸੋਮਵਾਰ ਸੀ, ਭੂਪਾਲ ਬ੍ਰਿੰਦ ਵੰਦਿਤ ਨਿਰੰਜਨ ਮਤਾਨੁਯਾਯੀ ਮੁਨੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਧਾਰੀ ਰਾਮ ਯਾਂ ਰੋਪਣ ਇਸ ਵਿਖੇ ਸਮਾਹਿਤ ਹਨ"। ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਇਟੌਰਾ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਰੋਪਣੀ ਨਾਮਕ ਰਾਜਨਜ (ਖਤ੍ਰਿਯ) ਹੋਯਾ, ਉਸਦੇ ਜਾਨਰਾਈ ਨਾਮਕ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਯਾ। ਜਾਨਰਾਈ ਦੇ ਪਰਸਰਾਮ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਬੜੇ ਦਾਤਾ ਵੈਸ਼ਜ ਨੇ ਇਸ ਚੈਤਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਨ ਕੀਤਾ । ੦ਸੀਕਰਾਂ ਨਗਰੀ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਸਿੰਘਾਵਲੀ ਨਾਮ ਦਾ

੦ਅਕਬਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੁ ੧੬੬੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ॥

੦ਸੀਕਰਾਂ ੨੩ ਮੀਲ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਪਛਮ ਵਲ ਹੈ ॥

ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਓਥੇ ਦੇ ਰਤਿਭਾਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਪਥਰਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਚੈਤਜ ਬਣਿਆ ॥

ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਾਲੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੈਸ਼ਜ ਠਾਕੁਰ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੀ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ "ਰਾਜਨਜ" ਦੇ ਨਾਲ "ਵੈਸ਼ਜ" ਪਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇਸ ਲਖ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। "ਚੈਤਜੰ" ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਦੀ ਚਿਤਾ-ਚਿਖਾ ਦਾ ਕੁਛ ਅੰਸ ਸੰਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਰੋਪਣ ਦੇ ਫੁੱਲ-ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਅੰਸ਼ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਕਯੋਂਕਿ ਅਜੇਹਾ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਚੈਤਜ ਯਾ ਸਮਾਧਿ ਨਾਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਯਾ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਦਾ ਕੁਛ ਬ੍ਰਣਨ ਨਹੀ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਇਹ ਬੀ ਹੈ ਕਿ ਇਟੌਰਾ ਪਰ, ਵਰਤਮਾਨ ਗੰਗਾ ਤਟ ਨਹੀਂ, ਅਰ ਲੇਖ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਡੋਡੀਆਖੇਰਾ ਵਿਖੇ ਗੰਗਾ ਹੈ ਸੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਨਾਮ ਕੋਈ ਉਸ ਸਮਯ ਉਸ ਜਗਾ ਹੋਵੇ ॥

ਇਟੌਰਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮਹੰਤ ਬਲਦੇਵ ਪ੍ਰਸਾਦਹੈ,ਇਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਇਤਨੇ ਮਹੰਤ ਇਸ ਗੱਦੀ ਪਰ ਹੋ ਗੁਜਰੇ ਹਨ ਕਿ:-

(੧) ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ, (੨) ਜਾਨਰਾਯ, (੩) ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ, (੪) ਰਤਿਭਾਨ, (੫) ਜਨਾਰਦਨ, (੬) ਭੀਮਸੇਨ, (੭) ਜਸਕਰਨ, (੮) ਇੰਦ੍ਰਜੀਤ, (੯) ਚਤੁਰਦਾਸ, (੧੦) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦਾਸ, (੧੧) ਭਾਵਨਾਥ, (੧੨) ਜਯ ਲਾਲ, ਤੇ (੧੩) ਸ਼ਿਵ ਪ੍ਰਸਾਦ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚੈਤਜ ਨਿਰਮਾਤਾ ਪਰਸ ਰਾਮ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦਾ ਪੋਤ੍ਰਾ, ਸੀਕਰੀਓਂ ਪਥਰ ਲਿਔਣ ਵਾਲਾ ਰਤਿਭਾਨ ਪੜਪੋਤਾ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ੧੬੦੫ ਈ: ਵਿਚ ਹੋਈ, ਅਰ ਮੰਦਿਰ ਬਣਿਆ ੧੬੨੫ ਈ: ਵਿਚ, ਮਾਲੂਮ ਨਹੀ ਕਿਸ ਸਾਲ ਜਾਨਰਾਇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਜੇ ਕਦੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਦੇ ੫ ਸਾਲ ਬੀ ਪਹਿਲੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਮੰਦਿਰ ਬਣਨੇ ਤਕ, ੧੫ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮੰਤਨਰਾਇ ਬੀ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਯਾ। ਪਰਸਰਾਮ ਨੂੰ ਮਹੰਤੀ ਮਿਲੀ, ਸਾਥ ਹੀ ਪਰਸਰਾਮ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਰਤਿਭਾਨ ਬੀ ਯੋਗਯ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸਤੇ ਪਥਰ ਲਿਔਣ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਨੇ ਕੀਤਾ। ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਵਿਚ ੧੪ ਮਹੰਤ ਹਗੁਜਰੇ। ਹਰ ਮਹੰਤ ਦੀ ਮਹੰਤੀ ਪਰ ੨੦ ਯਾ ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਔਸਤ ਬੈਠਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਮਹੰਤ ੧੫ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜਰ। ਇਸ ਸਿਲਾ ਲੇਖ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਕ੍ਰਮ ਸੂਚਨਾ ਵਿਚ "ਸੁਤ" ਸਬਦ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਨੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਧਾਰੀ ਨਿਰੰਜਨੀ ਸਾਧੂ ਬਿਵਾਹ ਕਰਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਦੂਸਰੇ ਸਿਲਾ ਲੇਖ ਦਾ ਭਾਵ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ ਕਿ:-

"ਨਾਮਾਂ ਵਿਖੇ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾ ਨਾਮ, ਗਜਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰਬ ਬਜਾਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਗਜਾਨ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਦਯਾ, ਸਤ, ਤਪ, ਸੌਚ ਅਰ ਪੁੰਨ ਆਦਿ ਦਾ ਲੋਪ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਕਲਿ ਆਯਾ ਦੇਖ ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਆਗਿਆ, ਉਸਨੇ (ਸ਼ਾਯਦ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ) ਪਰਸਰਾਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਏਥੇ ਰਹਿਕੇ ਪ੍ਰਾਤਾ ਕਾਲ ਤੇ ਸੰਧਜਾ ਕਾਲ ਤਕ ਅੰਨ ਵਰਤ੍ਰ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਰਹੋ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਮੇਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਜਾ ਅੰਕਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ"।

ਤੀਸਰਾ ਸਿਲਾਲੇਖ ਪੁਰਾਣੀ ਬੁੰਦੇਲ ਖੰਡੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ੯ ਪੰਗਤੀਆਂ ਮੇਂ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਬੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਥਮ ਲੇਖ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇਤਯਾਦਿ,ਅਧਿਕ ਰਹੋ।

ਇਹ ਮੰਦਰ ਸੋਕਰੀ ਤੇ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਲਾਲ ਪੱਥ੍ਰ ਦਾ ਹੈ, ਮੰਦਿਰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਹੈ,ਬਣਵਾਣੇ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਲਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਥਰ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ,ਵਲ ਬੂਟੇ ਪੱਥਰ ਪਰ ਖੁਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦ੍ਰ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਰੋਪਣ ਦੇ ਚਲਾਏ ਨਿਰੰਜਨੀਮਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਜਿਲਾ ਜਾਲੌਨ ਦੇ ਪਿਯਾਗਨਿਰੰਜਨਪੁਰ ਪਿੰਡ ਮੈਂ ਬੀ ਹੈ, ਪਰ ਓਹ ਇਤਨਾ ਪੁਰਾਣਾ ਯਾ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਕਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਸਮਾਧ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਔਂਦੇ ਹਨ, ਬਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਬੀ ਏਥੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥ ਸਮਾਧ ਦੇ ਤਖਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦਰਸ਼ਨਾ-ਰਥੀ ੧) ਦੇਕੇ ਇਕ ੨॥) ਦੇਕੇ ਦੋਨੋਂ ਤਖਤੇ ਖੁਲਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਧ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀ ਹੈ, ਚਾਰ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਕੇ ਹੇਠਾਂ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਫੁੱਲ ਆਦਿ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਯਦ ਏਥੇ ਹੀ ਫੁੱਲ ਹੋਣ।

ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਪਹਲੇ ਇਟੌਰਾ ਤੇ ਅਕਬਰਪੁਰ ਗਾਮ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਸਨ। ਪਰ ਇਨਾਂ ੧੮੫੭ ਈ: ਵਿਚ ਗਦਰ ਵਿਖੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਰਤਾਵ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਪੱਦ੍ਰ ਮਚਾਯਾ ਇਸਤੇ ਇਹ ਛਾਨਕੇ ਝਾਂਸੀ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਰਾਇਬਹਾਦਰ ਪੰ:ਗੋਪਾਲ ਰਾਵਲਘਾਟੇ,ਨੂੰ ਖੈਰਖ੍ਵਾਹੀ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਇਟੌਰੇ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਨਿਰੰਜਨੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜੋ ਕੁਛ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਖਰਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਣੀ ਦਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਬੁੰਦੇਲ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ । ਬਹੁਤੇ ਡਿਢੋਮਰ ਬਣੀਆਂ ਹੀ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹਨ। ਤਿਲਕ ਲਗੌਣਾ, ਕੰਠੀ ਪੌਣੀ ਰਸਮ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਦ੍ਵੈਖ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਵਿਦਜਾ ਪੜ੍ਹਨੇ ਦੀ ਚਾਲ ਨਹੀ ਹੈ। ਗਾਂਜਾ ਭੰਗ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਖੇ ਮਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਸਭ ਦੀ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥

ਨਿਆੜਾ

ਨਿਤਜਾਨੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬੀਰਭਦ੍ਰ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਹਾਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਉਲਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਧਨ ਹੀ ਬੜਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਇਕਾਦਸੀ ਦੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਤ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਕਲੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਨਿਹਾਯਤ ਅਯੋਗ ਹੈ। ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਦਾੜੀ ਮੁੱਛ ਨਹੀਂ ਮੁੰਨਵੌਂਦੇ, ਲੰਬੇ ਬਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ "ਹਰੀਬੋਲ" ਯਾ ਬੀਰ ਅਵਧੂਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਲੀਰਾਂ ਦੀ ਕੰਥਾ ਜੋੜ ਜੋੜ ਬਣਾਕੇ ਲੰਬੀ ਪਹਨਦੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲੀਰਾਂ ਉਨਾਂ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀਆਂ ਗੁਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਅਧਭੁਤ ਫਲਦਾਇਕ ਹਨ ॥

ਨਯਾਕਾਕਾ

ਕੂਕਸ ਪਿੰਡ ਸਨੌਰ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਕਬਰ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਸੇਵਕ ਇਸਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ੪ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਸੇਵਕ ਕਬਰ ਨੂੰ "ਦਰਬਾਰ"ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੂਜਾ ਕਰਨਹਾਰ "ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ" ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਰਾਨਾ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਹੈ। ਪਿਰਾਨਾ "ਮਤੀਆ" ਮਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗੱਦੀ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਅਹਮਦਾ ਬਾਦ ਤੇ ੧੪ ਮੀਲ ਹੈ। ਸਭੋ ਰੀਤੀ ਮਤੀਆ ਮਤ ਦੀ ਹੈ ॥

ਨਿਰਾਂਤ

ਮਸੀਹ ਦੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰਾਂਤ ਪਾਟੀਦਾਰ ਭਗਤ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੇਮ ਨਾਲ ਪੁੰਨਜਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਡਾਕੋਰ ਸ਼੍ਰੀ ਰਣਛੋਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਤੁਲਸੀਦਲ ਲੈਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਕਿ—

ਖੁਦਾ ਤੁਝ ਪਾਸ ਤੂੰ ਢੂੰਢੇਂ ਜੰਗਲ ਮੇਂ।
ਢੰਡੋਰਾ ਸ਼ਹਰ ਮੇਂ ਲੜਕਾ ਬਗਲ ਮੇਂ।

ਇਹ ਸੁਣਕ ਭਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਗਯਾ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਤਾਂ ਘਟ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮੰਦਿਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਢੂੰਢਣਾ ਅਗਜਾਨ ਹੈ। ਤਦ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਕੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤੀ, ਅਰ ਫਿਰ ਕੁਛ ਵੇਦਾਂਤ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਪਰ ਪੂਜਯ ਬੁੱਧੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਤੁਰੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਲੋਗੀ

ਗਲ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਭਜਨ ਗੌਣਾ ਹੀ ਮੁਖ ਕੰਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਕੋਲੀ ਆਦਿ ਜੰਗਲੀ ਬਹਤ ਸੁਧਰ ਗਏ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ੧੮੪੩ ਈ: ਵਿਚ ਨਿਰਾਂਤ ਮਰ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਪਹਲੋ ਪਹਲ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਬਾਪੂ-ਗਾਇਕਵਾੜ ਮੁਖ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ, ਇਸਦੇ ਸਹਾਰੇ ਇਹ ਮਤ ਵਧਿਆ । ਹੁਣ ਨਿਰਾਂਤ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੂਜਦੇ ਅਰ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮ ਖੋਜ ਵਿਚ ਸਮਾ ਵਧੇਰੇ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਨਿਰੀਕਾਰੀਏ

ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਵਾ ਸਰਜੂਦਾਸ ਜਿਸਦਾ ਜਨਮ ਜੰਗਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ਸੀ, ਇਹ ਜਦ ਸੁਰਤ ਸਿਰ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਧੰਧਾਲਾਂ ਵਲੋਂ ਉਪ੍ਰਾਮ ਹੋਕੇ ਨਾਰੈਣਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਖੇੜੀ ਗਾਂਵ ਦਿੜਬੇ ਪਾਸ (ਰਾਜ ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿਚ ਜਾ ਹੋਯਾ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਅਭਯਾਸ ਤੇ ਅਜੇਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਆਣ ਹੋਈ ਕਿ ਨਿਤ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਖੂਹ ਤੇ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੀ ਸਾਧਨ ਦੇ ਜਲ ਇਸ ਪਰ ਆਣ ਪਵੇ।

ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਡੰਡੌਤ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਖਯਾ-ਬਸ! ਅਜ ਤੇ ਤੈਂ ਡੰਡੌਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।

ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਸਰਜੂਦਾਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜਦ ਡੰਡੌਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਕਜੋਂ ਰਹਿਣਾ ਹੈ । ਇਉਂ ਸੋਚਕੇ ਰਮਤਾ ਹੋ ਤੁਰਿਆ,ਹਰ ਵਕਤ "ਨਿਰਾਕਾਰ" ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਨਿਤ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਰਵਤ ਦੇਖਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੀਕਾਰੀਏ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਈ । ਅੰਤ ੧੮੯੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬਾਵਾ ਸਰਜੂਦਾਸ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਗਿਆ॥

ਸਮਾਧੀ ਮੰਦਿਰ ਪਟਿਆਲੇ ਨਾਭੇ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜੇ ਮੈਂ ਹੈ। ਖੇੜੀ ਸਮਾਧ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਖੇੜੀ ਪਿੰਡ ਸਰਕਾਰ ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਮਾਫ ਹੈ। ਖੇੜੀ ਦਾ ਠਾਟ ਵਾਟ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗਜ ਹੈ॥

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀਆਂ ੩ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹਨ:-੧ ਭਗਤਦਾਸ ਵਾਲੀ, ੨ ਸੇਵਾਦਾਸ ਵਾਲੀ ਤੇ ੩ ਮਿਹਰਦਾਸ ਵਾਲੀ ।

ਖੇੜੀ ਵਿਚ ਅਜ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਹੰਤ ਹੋਏ ਹਨ:-

੧ ਬਾਵਾ ਸਰਜੂ ਦਾਸ, ੨ ਭਰਤ ਦਾਸ, ੩ ਰਘੁਨਾਥ ਦਾਸ, ੪ ਗੰਗਾਰਾਮ

ਪ ਰਾਮਦਾਸ ੬ ਏਕਮ ਦਾਸ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਹੈ।

ਰੀਤੀ ਤੇ ਇਸ਼ਟ

ਇਨਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਰਵਾਜ ਸਭ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਕੋਪੀਨ ਲਾਲ ਰੰਗ (०ਖਾਰਵੇ) ਦੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ਼ਟ ਨਿਰਾਕਾਰ ਪਰ-ਮਾਤਮਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ "ਸਤਨਿਰਾਕਾਰ" ਹੈ ਏਹੋ ਹੀ ਮੇਲ ਸਮਯ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਮ ਹੈ, ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਰਖਣਾ ਮੁੰਡਤ ਨਹੀ ਰਹਿਣਾ, ਸਿਰ ਪਰ ਜਟਾਂ ਯਾ ਕੇਸ,ਪੋਸ਼ਾਕ ਸਫੈਦ ਹੁਣ ਗੇਰੂ ਰੰਗੀ ਬੀ ਅਧਿਕ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਅਤੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਸਤ ਨਿਰਾਕਾਰ ਦਾ ਭਜਨ, ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਧਯਾਨ ਆਦਿ ਕਈ ਸਾਧਨ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਹਨ॥

ਨਿਰੰਕਾਰੀਏ

ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰਾ ਭਾਈ ਦਯਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਖੇ ਆਕੇ "ਨਿਰੰਕਾਰ" ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਦਾ ਸਭ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਿਸਤੇ ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀਏ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੁੱਖ ਪੂਜਾ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੈ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਿਛੇ ਰੋਣਾ ਹੋਰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕਰਮ ਸਭ ਬਰਜਤ ਹਨ, ਬਿਵਾਹ ਆਦਿ ਸਭੋ ਰੀਤੀ ਗੁਰਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਗੱਦੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਹੈ, ਪਹਿਲੇ ਭਾਈ ਦਯਾਲਾ,ਫਿਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਬਾਬਾ ਰੱਤਾ, ਹੁਣ ਗੁਰਦਿੱਤਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ॥

ਨਿਹੰਗ

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਇਕ ਬਾਰ ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ०ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਅਜੇਹਾ ਭੇਸ ਧਾਰਕੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਆਯਾ ਕਿ–

ਸਿਰ ਪਰ ਗੋਲ ਢਿੱਲੀ ਦਸਤਾਰ, ਤੇੜ ਢਿੱਲਾ ਕਛੈਹਰਾ, ਮੋਢੇ ਪਰ ਸਲੋਤਰ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫਤੇ ਦਾ ਉਚਾ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ। ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਲੀਲਾ ਦੇਖਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਪਏ, ਆਖਯਾ ਤੇਰਾ ਅਜੇਹਾ ਪੰਥ ਤੁਰੇਗਾ, ਤਾਂਤੇ ਫਿਰ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਹੋਏ, ਦੂਸਰੇ ਥਾਂ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲੇਖ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਆਪ ਪਾਸ ਬਹੁਤੀ

•ਆਖਦੇ ਹਨ ਹਨੂਮਾਨ ਨੇ ਬਖਸੀ ਹੈ॥
०ਜਨਮ ੧੭੫੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਪ੍ਰਲੋਕ ੧੭੬੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹੋਯਾ॥

ਭੰਗ ਪੀਕੇ ਆਯਾ ਇਧਰ ਉਧਰ ਸਿਰ ਮਲਦੇ ਦੀ ਪੱਗ ਖੁਸੀ ਟੁੱਟੀ ਦੇਖਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਪੰਥ ਤੁਰੇਗਾ ਤਾਂਤੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਹੋਏ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਅਰ ਦਮਾਲਾ

ਇਕ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਯਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲੰਗਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਗਰੀਬ ਗੁਰਬੇ ਸਿਖ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਬਹੁਤੀ ਭੰਗ ਪੀਕੇ ਅਪਣੀ ਪੱਗ ਉਪਰ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਕਰਕੇ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਅਰ ਸਿਰ ਹਿਲਾਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ— "ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਮਿਲ ਉਚ [ ]ਦਮਾਲੜਾ" ॥

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਵਕਤ ਬੜਾ ਛਬਕੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਕਈ ਸਿਖ ਪੱਗ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਖੜੀ ਕਰਕੇ ਬੰਨਣ ਲਗ ਪਏ, ਸੋ ਨਿਹੰਗ ਸਦਾਏ। ਇਨਾਂ ਦਮਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨੈਣਾਸਿੰਘੀਏ ਦਮਾਲੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨੈਣਾਸਿੰਘ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ ॥

ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਿਹੰਗ ਨਾਮ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੂੰਨੀ ਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਉਸ ਜੇਹਾ ਦਮਾਲਾ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਨਿਹੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ? ਅਸਲ ਤਾਂ ਨਿਹੰਗ ਨਿਹ-ਸੰਗ੍ਰਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾ ਵਿਧਾਤਾ ਨੂੰ ਬੀ ਨਹੀ ਜਾਣਦੇ । ਇਨਾਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਨਿਰਾਲੇ ਢੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਲਾ ਅਰਥਾਤ ਅਣਧੋਤਾ, ਫਟਿਆ ਜੇਹਾ, ਮਾਸ ਭੰਗ ਪੋਸਤ ਅਫੀਮ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿਚ ਗਿਲਾਨੀ ਯਾ ਪਾਪ ਪੰਨ ਨਹੀ। ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨਾ ਬੀ ਅਯੋਗ ਨਹੀ । ਕਥਾ ਸਤਸੰਗ ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਕੁਛ ਮਜਾਇਕਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਨਣ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਦਸਮੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਕੱਛ, ਕਰਦ, ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕੇਸ ਇਹ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ ਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬੀਰ ਰਸ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਯਾ ਨਹੀ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦੇ। ਕਥਾ ਬਾਰਤਾ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਯਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤੋਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੁਛ ਸੈਂਕੜੀ ਨਾਮ ਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ--

ਗਰੀਬ ਦਾ ਨਾਮ=ਬਿਹੰਗਮ।
ਛਾਨਣੀ ਦਾ ਨਾਮ=ਲਖਨੇਤ੍ਰਾਸਿੰਘ
ਛੱਜ ਦਾ ਨਾਮ=ਖੜਕਸਿੰਘ
ਕਹੀ ਦਾ ਨਾਮ=ਪਤਾਲਪੁਰੀ
ਬੱਕਰੀ ਦਾ ਨਾਮ=ਮੁਕੰਦਬਾਲਣੀ

[ ]ਇਹ ਦਮਾਲਾ ਉੱਚੀ ਪਗ ਬੰਨ੍ਹਣ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਮਹੇਂ ਦਾ ਨਾਮ-ਐਰਾਵਤ।
ਗੰਢੇ ਦਾ ਨਾਮ—ਰੁੱਪਾ।
ਘਿਉ ਦਾ ਨਾਮ-ਪੰਜਵਾਂ।
ਤੇਲ ਦਾ ਨਾਮ-ਛੇਵਾਂ।

ਹੁਣ ਇਹ ਮਤ ਉਨਤੀ ਪਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਯਾ ਅਕਾਲੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ॥

ਪਲਟੂਦਾਸੀ

ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਨਿਅੰਤਾ ਪਲਟੂਦਾਸ ਹੋਯਾ ਇਸਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਸੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਅਹੀਰੌਲਾ ਤੇ ਤੋਂਕੜਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਲਟੂ ਦਾਸ ਦੇ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਨਵਾਬ ੦ਸ਼ਹਾਦਤਅਲੀ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੰਥ ਚਲਾਯਾ। ਅਜੁਧਯਾ ਵਿਚ ਪਲਟੂਦਾਸ ਦੀ ਗੱਦੀ ਹੈ ਓਥੇ ਰਾਮ ਨੌਮੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਰਜੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮੇਲਾ ਬੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਲਟੂਦਾਸੀਏ ਬੈਰਾਗੀ ਗਲ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦੇ ਹੀਰੇ ਤੇ ਕੁੰਜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਚਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਉਰਧ ਪੁੰਡਰ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਦੇ ਕੇਸ ਤੇ ਦਾੜੀ ਕਈ ਮੁੰਨਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਬੜੇ ਬੜੇ ਲੰਬੇ ਕਰਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਮੈਂ ਦੰਡਵਤ ਸਮਯ "ਸੱਤਰਾਮ" ਕਹਿਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮੂਰਤੀ ਤੇ ਅਵ ਤਾਰ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ ਨਿਰਗੁਣਬ੍ਰਹਮ ਸੁਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਲੋਕ ਰਾਮ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਦੇ ਹਨ। ਵੈਰਾਗੀ ਲੋਗ ਬੀ ਪਹਲੇ ਤਾਂ ਰਾਮਮੰਤ੍ਰ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਪਿਛੋਂ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪੌਂਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਲੋਕ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਪੰਥ ਸੰਯੁਕਤ ਦੇਸ ਅਰ ਨੈਪਾਲ ਵਿਚ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਣਾਮੀ ਯਾ ਮਹਰਾਜ ਮਤ

(ਖੀਜੜਾ)

ਉਮਰਕੋਟ (ਸਿੰਧਪ੍ਰਾਂਤ) ਮਨੂਮ੍ਰਿਤਾ ਕਾਯਸਥ ਦੇ ਘਰ ਕੁਵਰਬਾਈ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ੧੬੩੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਉਂ ਦੇਵਚੰਦ੍ਰ ਰਖਿਆ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਦ ਕੁਝ ਪੜ ਲਿਖਕੇ ਦੇਵਚੰਦ੍ਰ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਅਰ ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਹਵਾ ਲਗੀ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਭਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਇਸ ਸੋਚ ਵਸ ਤੀਰਥਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਉਠ ਤੁਰਿਆ ਅਰ ਕੱਛ ਦੇਸ਼ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ।

੦੧੮੬੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅਵਧ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਗੱਦੀ ਮਿਲੀ॥

ਓਥੇ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮਤ ਜਾਚੇ ਤੇ ਦੇਖੇ। ਕਿਤੇ ਬੀ ਮਨ ਨਾਂ ਭਿਜਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸੰਨਯਾਸ ਧਾਰਕੇ ਭੁਜ ਨਿਵਾਸੀ ਹਰੀਦਾਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਯਾ ਅਰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਪ੍ਰਨਾਮ ੨ ਕਹਿਕੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਮਨਗਰ ਜਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਓਥੇ ਦਾ ਗਾਗਾ ਜੀ ਸੇਠ ੧੬੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਚੇਲਾ ਆਣ ਹੋਯਾ,ਇਸਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹੋਰ ਬੀ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਹਰਾਂ ਵਿਚਦੋਂ ਕਾਬੁਲ ਅਰਬਸਥਾਨ ਤਕ ਜਾ ਪੁਜਾ। ਇਹ ਪੁਰਾਨ ਕੁਰਾਨ ਇਕ ਸਮਾਨ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਵਾਰਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਤ ਵਿਚ ਲਿਔਂਦਾ ਸੀ। ਅੰਤ ੧੭੫੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ਵਿਖੇ ਮ੍ਰਿਤ ਪਾਈ ਏਥੇ ਹੀ ਇਸਦੀ ਸਮਾਧ ਹੈ॥

ਹੋਰ ਜਾਮਨਗਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਕੇਸਵ ਲੁਹਾਣੇ ਦੇ ਘਰ ੧੭੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਕੇ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਦੇਵਚੰਦ੍ ਦੇ ਨਵੀਨ ਮਤ ਵਿਚ ਜਾ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ। ਇਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਫੈਲਾਕੇ ਚੰਗੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲੈਆਯਾ

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਅਧਿਕ ਸਤੋਗੁਣੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਰਕਤ ਤੇ ਸਟਕਤ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ। ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਕਿੰਤੂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਪੂਜਾ ਆਰਤੀ ਸ੍ਰਿੰਗਾਰ ਆਦਿ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

ਤਿਲਕ

ਇਹ ਨਾਸਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਤਿਲਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੱਧਕੇਸਰ ਦੀ ਬਿੰਦੂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਸਮਯ ਪ੍ਰਨਾਮ ੨ ਕਹਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਨਾਮੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੱਦੀ ਵਾਲਾ ਵਿਕਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਤ (ਗੁਜਰਾਤ) ਜਾਮਨਗਰ (ਕਾਠੀਆਵਾੜ) ਤੇ ਪੰਨਾ(ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ)ਗੱਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੰਨਾ ਵਿਚ ਜਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਛਤ੍ਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗੱਦੀ ਪਰ ਸੀ, ਓਦੋਂ ਹੀ ਓਥੇ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਦਾ ਕਾਲ ਹੋਯਾ। ਇਸਤੇ ਪੰਨਾ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਇਸੇ ਮਤ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਅਸ਼ਰਧਾ ਭੀ ਹੋਗਈ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਰਾਜਗੱਦੀ ਦੇ ਸਮਯ ਯਾ ਪਰਬਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਰਾਜਘਰਾਣਾ ਦਰਸਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਪਰਵਰਸ਼ ਬੀ ਰਾਜਾ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

ਪੰਨਾ ਇਕ ਦੇਸੀ ਰਾਜ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਨੌਗਾਂਵ ਅਜੰਸੀ ਹੈ। ਪੰਨਾ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੋਂ ਜੱਬੁਲਪੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਦੇ'ਸਤਨਾ' ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ਉਤਰਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਅਗੇ ੧੨ ਮੀਲ ਹੈ ਸੋ ਬੈਲਗੱਡੀ ਮਿਲਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਓਥੇ ਸਮਾਧ ਆਦਿ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਲੀਯਮਸ੍ਵਰੂਪ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਹੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ॥

ਪ੍ਰਤਿਭਿਗਜ਼ਾ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ "ਅਭੀਨਵਗੁਪਤਾਚਾਰਯ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ" ਸੋ ਈਸਾ ਦੀ ਅੱਠਵੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀ ਹੈ ਦ੍ਰਿਸ ਜਗਤ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਅਭਾਸ਼ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਿਵ ਸ੍ਰੇਛਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰਕ੍ਰਿਯਾ ਨਾਲ ਜਗਤ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਅਵਿਭਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਜ਼ਾਨ ਹਿਤ ਅਗਜ਼ਾਨ ਦੀ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਲੀਏ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ॥

ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧੂ, ਗੋਸਾਂਈ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਅਧਿਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ, ਭਸਮ, ਅਤੇ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਫਿਰ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਅਰ ਸ਼ਿਵ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਯਣ ਰਹਿਣਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ । ਇਹ ਮਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ

ਕਲਕਤੇ ਵਿਚ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਹੈ, ਇਸੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ੍ਵਰ ਪਰਾਇਣ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦਾ ਇਕ ਸਮਾਜ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਤ੍ਰ ਦਿਨ ਈਸ੍ਵਰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨਾ ਅਛਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ,ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨਾ ਅਛਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਗੁਜਰਾਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਹਮਦਾ ਬਾਦ ਸ਼ਹਰ ਵਿਚ ਉਕਤ ਸਮਾਜ ਬੀ ਹੈ ਉਹ ਅੱਛੀ ਇਸ ਬਿਤੀ ਤੇ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ॥

ਪਾਸ਼ੂ ਪਤੀ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਥਾਪਣਹਾਰ ਨਕੁਲੀਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਦਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਸੀਹ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਪਾਸ਼ੁਪਤ ਨਾਮ ਦਾ ਸੂਤ੍ਰ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ ਉਸਦੇ ਸਹਾਰੇ ਮੱਥੇ, ਹਿਦਯ, ਅਤੇ ਨਾਭੀ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਦਾ ਚਿੰਨ ਲਗੌਣਾ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਹਠ ਯੋਗ ਨਾਲ ਅਧਿਕ ਪਜਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਛ ਕੁਛ ਕਪਾਲਿਕ ਅਰ ਅਘੋਰੀ ਮਤ ਨਾਲ ਆਸ਼ਯ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,ਲਾਭ, ਮਲ, ਉਪਾਯ, ਦੇਸ, ਅਵ-ਸਥਾ,ਵਿਸੁੱਧੀ,ਦੀਖਜ਼ਾ ਕਰਨੀ, ਅਤੇ ਬਲ ਇਹ ੮ ਪੰਚਕ ਅਤੇ ਭੈਕਸ਼, ਉਤ ਸ੍ਰਿਸ੍ਰ, ਤਥਾ ਉਪਲਬਧ, ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਤਥਾ ਓਨਾਂ ਦਾ ਗਜ਼ਾਨ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰੌਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਮਿਥਜ਼ਾ ਗਜ਼ਾਨਾਦਿ ਪੰਜ ਮਲ ਪਸੂਤ੍ਰ (ਜੀਵਤ੍ਰ) ਦੇ ਮੂਲ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਜ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਵਧੌਣਾ ਇਸਟ ਹੈ। ਭਿਖਜ਼ਾ ਮੰਗ ਖਾਕੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ

ਪਿਆ ਔਨ, ਯਾਜ਼ੂਠਾਂ ਖਾਣ ਨਾਲ ਮਿਥਜਾ ਗਜਾਨ ਦੀ ਮਲ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਭਸਮ ਸਨਾਨ, ਭਸਮ ਸੈਨ, ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਯਾਂ ਬਰਤ ਹਨ। ਜਾਗ ਦੇ ਬੀ ਸੁਤਿਆਂ ਸਮਾਨ ਚਿੰਨ ਦਿਖੌਣੇ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੰਪਾਇਮਾਨ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਯੋਗ ਦੇ ਦ੍ਵਾਰ ਹਨ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼, ਵਿਭੂਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਫਲ ਹਨ ਤੇ ਏਹੋ ਮੁਕਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਹਾਮੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ,ਹੋਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਦਰਸਨ ਦੁਰਲਭ ਹਨ॥

ਪਾਨਪ ਦਾਸੀਏ

ਪਾਨਪਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਧਾਮਪੁਰ ਹੋਯਾ, ਜਦ ਸਿਆਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮਗਨੀਰਾਮ ਬੈਰਾਗੀ ਦਾ ਚੇਲਾ ਆਣ ਹੋਯਾ। ਕੁਛ ਸਮਯ ਬਾਦ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਲੋਂ ਹਟਕੇ ਆਤਮਕ ਪੂਜਾ ਵਲ ਸਨੇਹ ਵ੍ਧ ਗਿਆ, ਅਰ ਕਥਾਏ ਬਸਤ੍ਰ ਤਥਾ ਮੁੰਡਨ ਆਦਿ ਢੰਗ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੁਛ ਭਾਖਾ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇਕ ਭਾਖਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਰਚੀ ਜਿਸਦੇ ੧੧ ਭਾਗ ਹਨ। ਪਹਲਾ ਸੁਤ, ਦੂਜਾ ਗਗਨ ਡੋਰੀ, ਤੀਜਾ ਗਜਾਨ ਸੁਖਮਨੀ, ਚੌਥਾ ਨਾਮਲੀਲਾ, ਪੰਜਵਾਂ ਕਾਯਾ ਸੋਧ, ਛੇਵਾਂ ਬ੍ਰਸਟ ਕਾ ਅੰਗ, ਸੱਤਵਾਂ ਤਤ੍ਵ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼, ਅੱਠਵਾਂ ਭਗਤੀਬੋਧ, ਨੌਵਾਂ ਸਮਝਮਾਤ੍ਰਾ, ਦਸਵਾਂ ਸਹੇਲ, ਯਾਰਵਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਤਨੀ, ਇਹ ਪੁਸਤਕ ੧੯੩੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੫ ਨੂੰ ਲਿਖਜਾ ਨਮੂਨਾ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੇਠ ਹੈ ਕਿ:-

ਕੌਨ ਜਾਤ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਕੌਨ ਰੇਖ ਕਹਾਂ ਗੇਹ।
ਮੈ ਤੁਧ ਬੂਝੂੰ ਪੰਡਿਤਾ ਭਾਈ ਮੋਮਨ ਇਹ ਸੰਦੇਹ।
ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮੀਪ ਹੈ ਲਖੇ ਨਾ ਕੋਈ ਤਾਹਿ।
ਭੂਲੇ ਕਾਜ਼ੀ ਪੰਡਿਤਾ ਜਨਮ ਅਕਾਰਥ ਜਾਹਿ।

ਇਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇਖਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਪਾਣਪ ਦਾਸੀਏ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗ ਪਏ ਜਿਸ ਤੇ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਤੁਰੀ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਹਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਧਾਮਪੁਰ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਅਜ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਖੀਏ ਹੋਏ ਹਨ:-

ਸੇਵੂਰਾਮ, ਮਗਨੀਰਾਮ, ਪਾਨਪਦਾਸ (ਮਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਹਾਰ) ਮਨਸਾਰਾਮ, ਧਰਮਦਾਸ, ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ, ਮਜਲਸਦਾਸ, ਮਾਧੋਦਾਸ, ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ, ਪੂਰਣਦਾਸ, ਭਜਨਦਾਸ, ਤੇ ਸਰੂਪਦਾਸ ਜੋ ਬਰਤਮਾਨ'ਮਹੰਤ ਹੈ॥

ਹੋਰ ਮਕਾਨ ਢਕਵਾਬੈਲ (ਲਖੀਮਪੁਰ) ਦਿੱਲੀ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਅੰਬੇਵਾਲਾ (ਲੁਦਿਹਾਣਾ), ਅਤੇ ਕਨਖਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬੀ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਗੋਰੂਰੰਗਾ

ਕਪੜਾ ਓਢਦੇ, ਸਿਰੋਂ ਮੁੰਡਿਤ, ਆਤਮਕ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਰੀਤੀ ਹੈ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਭਜਨ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਗਜਾਨ ਰਹਿਤ ਵੇਦ ਕੁਛ ਬਸਤੂ ਨਹੀਂ, ਯੋਗ ਗਜਾਨ ਨਾਲ ਅਨਾਹਦ ਸਬਦਾਂ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈ॥

ਪਾਰਸੀ ਧਰਮ-ਅਗਨੀਪੂਜਕ ਮਤ

ਜੋਰਾਸਟ੍ਰਸਪਿਟਾਮਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ ਜ਼ਰਦਸ਼ਤ, ਇਸਦਾ ਜਨਮ 'ਰਹੇ' ਗ੍ਰਾਮ ਤੇਹਰਾਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਯਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਪੋਰਸ਼ ਬਲਖ ਦੇ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਸੀ,ਇਹ ੩੦੦੦ ਸਾਲ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਪਰੰਤੂ ਫਰੰਗੀ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ੫੨੫ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਕੜਾ ਹੋਕੇ ਭਾਰਾ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਹੋਯਾ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਕੇ ਹੀ ਪੜਿਆ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਪੁਸਤਕ 'ਜ਼ੇਂਦਾਵਸਤਾ' ਵਿਚ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਔਂਦਾ ਹੈ.ਈਰਾਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 'ਕੈਖੁਸਰੋ'ਇਸਦੇ ਮੰਤਵ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ।ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮਰਵੌਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਪ੍ਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਨਿਸ਼ਫਲ ਗਏ। ਕੈਖੁਸਰੋ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਸਤਾਸ਼ਪ ਈਰਾਨ ਦਾ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਯਾ,ਉਸ ਨੇ ਇਸਦਾ ਮਤ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਅਸਫੰਦਿਯਾਰ ਪਹਿਲਵਾਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਭਰ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਕਾਬੁਲੋਂ ਯੂਨਾਨ ਤਕ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਰਬ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਬੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਵਾਯਾ॥

ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦ੍ਰ ਆਜ਼ਮ ਨੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਅਗਨੀਪੂਜਕ ਲੋਗ ਆਪਣਾ ਦੇਸ ਛੱਡਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਸੇ॥

ਇਨਾਂ ਦੀ 'ਦਸਾਤੀਰ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆਹੈ ਕਿ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰਦਸਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਕੁੰਡਲੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹ ਦਿਖਾਕੇ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਦਿਲਾਯਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ 'ਮਕਾਰ' ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਦਿਖੌਣ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਾਂ। ਤਦ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਧਾਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਮਤ ਫੈਲ ਗਿਆ॥

ਸਿਧਾਂਤ

ਆਦ ਅੰਤ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਇਕ ਹੈ। ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ ਨ੍ਰਿਰਥਕ ਹੈ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰਜ੍ਵਲਤ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਏ। ਛੂਤ ਪਾਤ ਰਖਣੀ ਸ੍ਰੇਸਟ ਨਹੀ ਜਲ ਪੁਣਕੇ ਪੀਣਾ, ਸਚ ਬੋਲਨਾ, ਰਜਸ੍ਵਲਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਜਾਣਾ, ਗਊਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਜੀਵ ਹਤਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਸਨਾਨ ਦਾਨ

ਕਰਨਾ, ਅਰ ਸਤਸੰਗ ਜਰੂਰੀ ਕਰਤਬ ਹੈ।ਇਤਯਾਦਿ।

ਇਨਾਂ ਦਾ "ਗਾਥਾ ਬਾਣੀ" ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ "ਬੰਦੀ ਦਾਦ" ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਿਆ, ਇਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਅਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਦਸੇ ਹਨ। "ਜੇਂਦ ਅਵਸਤਾ" ਵਿਚ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖ ਹੈ,ਇਹੋ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਹੈ॥

ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਈਸਾ ਦੀ ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬਲ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਪਾਰਸੀ ਬੀ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਫਾਰਸ ਛਡਕੇ ਖੁਰਾਸਾਨ ਵਿਚ ਆ ਬਸੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਗ ਭਗ ਸੱਤ ਸੈ ਦੇ ਪਾਰਸੀ ਪੂਰਬ ਵਲ ਨੂੰ ਆਏ, ਓਹ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮੀਪ ਕਾਂਬੇ (ਖੰਭਾਤ) ਸਮੁੰਦ ਦੇ "ਡਿਊ" ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਆ ਬਸੇ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਟਾਪੂ ਰਹਿਣੇ ਦੇ ਅਯੋਗ ਸੀ ਇਸਤੇ ੭੭੨ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਦੈਮਣ ਦੇ ੨੦ ਮੀਲ ਦਖਣ ਸੰਜਾਨਾ (ਸਿੰਜਾਰਣ) ਵਿਖੇ ਆ ਠਹਿਰੇ॥

ਏਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜੈਦੇਵ ਰਾਣਾ ਸੀ, ਉਸ ਕੁਛ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮਨਾਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਓਧਰੋਂ ਜਦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਿਛੋਂ ਆਏ ਤਾਂ ਰਾਣੇ ਨਾਲ ਯੁਧ ਹੋਇਆ,ਰਾਣਾ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਤਦ ਪਾਰਸੀ ਭੱਜਕੇ "ਬਾਹ ਰਨ" ਨਾਮ ਦੇ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ੧੨ ਸਾਲ ਲੁਕੇ ਰਹੇ, ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਜਦ ਬੰਸ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਾਂਸਦਾ ਵਿਚ ਆਗਏ। ਏਥੋਂ ਨੌਸਾਰੀ, ਏਥੋਂ ਬਾਰੀਆ, ਫਿਰ ਭੜੋਚ, ਸੂਰਤ ਤੇ ਬੰਬਈ ਆ ਫੈਲੇ ਏਸੇ ਤੇ ੧੮੯੧ ਈਸਵੀ ਦੀ ਮਰਦਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੮੯੯੦੪ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੪੭੪੫੮ ਪਾਰਸੀ ਬੰਬਈ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਹੀ ਸਨ॥

ਹੁਣ ਪਾਰਸੀ, ਪਾਰਸ=ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਥੋੜੇ ਦੇਖਣੇ ਵਿਖੇ ਔਂਦੇ ਹਨ, ਜੋਰਾਸਟ੍ਰਸਪਿਟਾਮਾ ਦੀ ਸ੍ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਅਗਨੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪਾਰਸੀ ਦੇ ਘਰ ਅਗਨੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਵਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਜਲ ਸੂਰਜ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅਗਨੀ ਮੰਦਿਰ ਜਿਸਨੂੰ "ਅੰਗਜਾਰੀ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬੈਲ ਪਾਲਦੇ ਹਨ, ਉਸਦੇ ਮੂਤ੍ਰ ਨਾਲ ਇਕ "ਨਿਰਾਂਗ" ਨਾਮ ਦਾ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਈਓ ਅੰਗਜਾਰੀ ਵਿਚ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਬਿਵਾਹ ਦੀ ਰੀਤੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ,ਕੁਛ ਭਿੰਨ ਬੀ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਸੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਛੁਹਿਆ ਜਲ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ ਤੇ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬਣਾਯਾ ਭੋਜਨ ਬੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਚਾਹੇ

ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਾਬ ਭਾਵੇਂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁੱਕਾ ਪੀਣ ਦੀ ਰਸਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਜੈਨ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮੰਗਤੇ ਹਨ, ਪਾਰਸੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਵੇਸ੍ਵਾ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਂਦੇ।

ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦ੍ਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਏਥੋਂ ਤਕ ਚਾਲ ਹੈ ਕਿ ੧੦੦ ਪਿਛੇ ੭੮ ਆਦਮੀ, ੫੧ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸਰਕਾਰ,ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਉਚ ਕ੍ਰਮਚਾਰੀ ਹੋਰ ਵਕੀਲ,ਬੈਰਿਸਟ੍ਰ, ਡਾਕਟਰ, ਅਤੇ ਅਧ੍ਯਾਪਕ ਬੀ ਹਨ। ਅਨੁਮਾਨ ੯੦ ਹਜਾਰ ਪਾਰਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ੧੦ ਯਾ ੧੫ ਕ੍ਰੋੜਾਂਪਤੀ,ਸੈਂਕੜੇਲੱਖਪਤੀ,ਹਜ਼ਾਰਾਂਹਜ਼ਾਰਾਂਪਤੀਹਨ।ਬਹੁਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਪੋਸ਼ਾਕ, ਕਈ ਕੋਟ ਪਤਲੂਣ ਪੌਂਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਟੋਪੀ ਇਨਾਂ ਦੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਡੀ ਟੋਪੀ ਰਈਸ ਤੇ ਛੋਟੀ ਜਣੇਖਣੇ ਬੀ ਪਾਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਪਾਰਸਣਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਓਢਦੀਆਂ ਹਨ, ਸ਼ਕਲ ਇਨਾਂ ਉਪਰ ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੂਟ ਯਾ ਜੁੱਤੀ ਅਰ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਪੌਣ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਸਿਰ ਪਰ ਰੁਮਾਲ ਹਰ ਵਕਤ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਰ "ਦ੍ਰਵਜ ਗਵਜ" ਪਾਕਰ ਕੁੱਤੇ ਪਾਸੋਂ ਚਟਵੌਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦਾ ਮੂੰਹ ਕੁੱਤਾ ਨਾ ਚੱਟੇ ਉਹ ਪਾਪੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੀ ਨਾ ਕਿਸੀ ਤਰਾਂ ਚਟਵਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਸ਼ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੈਦ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਨਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਅਧਿਕ ਕੁੱਤੇ ਪਾਲਨੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੋਵੇ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖ੍ਯਾ ਹੈ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਆਤਮਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ "ਮਿੱਥ" ਨਾਮ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਥੋਂ "ਵਾਜ ਵੇਸੋ" ਅਪ ਦੇਵਤਾ ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲਿਔਂਦਾ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਫਿਰ'ਸਦ'ਤੇ'ਅਸਦ'ਆਤਮਾ ਦੋਨੋਂ ਇਕ ਰਸਤੇ "ਆਤਮ ਸੰਗ੍ਰਾਹਕ" ਪੁਲ ਪਾਸ ਪੁਜਦੇ ਹਨ, ਉਸਦੇ ਪਾਰ ਸਦ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਸ੍ਵਰਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਸਦ ਆਤਮਾ ਅੰਧਿ-ਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਹੈ॥

ਪਾਰਸੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਨਾ ਸਾੜਦੇ ਨਾ ਦੱਬਦੇ ਹੀ ਹਨ ਕਿੰਤੂ ਮੁਰਦਾ ਘਰ ਵਿਚ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਦਖਮੇ (ਮੁਰਦਾ ਘਰ) ਭੜੋਚ, ਸੂਰਤ, ਤੇ ਨੌਸਾਰੀ ਵਿਚ ਬੀ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਬੰਬਈ ਦੇ ਮੁਰਦਾ ਘਰ=ਦਖਮੇ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ੍ਯ ਹਨ। ਬੰਬਈ ਗ੍ਰਾਂਡਰੋਡ ਰੇਲਵੇਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪੱਛਮ,ਦਖਣ,ਚਰਨੀਰੋਡ ਤੇ ਸਿਧਾ ਪੱਛਮ,ਮਲਾਵਾਰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸਮੁੱਦ੍ਰ ਤਲ ਨਾਲੋਂ੧੦੦ਫੀਟਓਚਾ ਇਹ ਮੁਰਦਾਲਯਹੈ। ਪਾਰਸੀ ਜਾਤੀ ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕੋਈਦੇਖਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਪਾਰਸੀ ਪੰਚੈਤ ਦੇ ਸਕਤ੍ਰ ਪਾਸੋਂ ਪਾਸ=ਪਰਵਾਨਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੜਕ

੦ਊਂਟ ਦਾ ਬਹੁ ਬਚਨ ਹੈ॥

ਮੁਰਦਾਲਯ ਦੇ ਟਾਵਰੋ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਤਰਫ ਗਈ, ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਰ ਜਮਸ਼ੇਦ ਜੀ ਜੀਜੀ ਭਾਈ ਨੇ ਬਣਾਯਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਟਾਵਰੋ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਪੂਰਬ ੧੦੦੦੦੦ (ਇਕ ਲੱਖ) ਗਜ ਜਮੀਨ ਬੀ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਹਾਤੇ ਵਿਚ ੮੦ ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ, ਪੌੜੀਆਂ ਲੰਘਕੇ ਸੱਜੀ ਤਰਫ ਘੁੰਮਣ ਤੇ ਇਕ ਪਥਰਦੀ ਇਮਾਰਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਮ੍ਰਿਤਕ ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਸਮਯ ਇਬਾਦਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਓਥੋਂ ਖੜੋਕੇ ਬੰਬਈ ਦਾ ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ ਔਂਦਾ ਹੈ, ਓਥੋਂ ਹੀ ਪੰਜ ਗੋਲਾਕਾਰ ਮਿਨਾਰੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ੧੭੬ ਫੀਟ ਉਚਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਣੌਣ ਵਿਚ ੩੦੦੦੦੦ (ਤਿੰਨ ਲੱਖ) ਰੁਪਯਾ ਖਰਚ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਮੁਨਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬਣੌਣ ਵਿਚ ੨੦੦੦੦੦ (ਦੋ ਲੱਖ) ਰੁਪਯਾ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਹਰ ਇਕ ਮੁਨਾਰੇ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਅੰਦੋਂ ਫਟਿਆ ਹੋਯਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਬਾਵਲੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੇਠ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਹੈ, ਖੂਹ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਮ੍ਰਿਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਰਖਣੇ ਲਾਇਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਤਾਕ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਕ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਰਦਾ ਰਖਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਂਸ ਅਹਾਰੀ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰ ਦੀ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਮੁਰਦਾਲਯ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਪਰ ਇੱਲਾਂ ਗਿਲਝ ਆਦਿ ਜਾਨਵਰ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਉਠਕੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛੋਂ ਹਡੀਆਂ, ਖੱਡ ਦੇ ਪਾਸ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੇਠ ਦੇ ਰਸਤੇ ਥਾਣੀ ਜਗਾ ਸਾਫ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਠਹਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰੀਬ ਪਾਰਸੀ ਪਾਰਸਣਾ ਦੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਤਕ ਆਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ "ਅਵਸਤਾ" ਹੈ, ਜਿੰਦ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿੰਦ ਅਵਸਤਾ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਿਯਤਮ ਧਰਮ ਸਭਾ

ਪ੍ਰਿਯਤਮ ਸਾਰਸ੍ਵਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਜਨਮ ੧੯੨੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਗ੍ਰਾਮ ਲਾਰਖਾਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਯਾ ਅਰ ਏਸਨੇ ੧੯੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਯਤਮ ਧਰਮ ਸਭਾ ਨਾਮ ਇਕ ਮਤ ਸਿੰਧ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ ਸ਼ਹਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਚੌਦਾਂ ਨਿਯਮ ਰਚੇ, ਨਾਮ ਸੁਮਰਣ ਅਰ ਯੋਗ ਦੇਣਾ ਹੀ ਮੁਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਯੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਰੁਧ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਹਿੰਦੂ ਮਾਤ੍ਰ ਇਸ ਵਿਖੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਧਨ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਮ ਤੋਂ ਕਮ ੧੮ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਇਕ

ਸਕੂਲ, ਇਕ ਕੰਨਜਾ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ, ਇਕ ਪੁਸਤਕਾਲਯ, ਇਕ ਗਊਸ਼ਾਲਾ, ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ ਤਥਾ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਸਭੇ ਸਭਾਸਦ ਮੇਲਕ ੨੦੦੦ ਹਜਾਰ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ॥

ਪੰਜਮਕਾਰੀ ਮਤ

ਮਦ੍ਰਾਸ ਹਾਤੇ ਦੇ ਕੁਰਗ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਖੇ ਪਾਰਬਤੀ ਅੰਬਾ ਨਾਮ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਨੀਂਉ ੯੮੧ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿੱਚ ਪਈ, ਇਹ ਲੋਕ ਪੰਜ ਮਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਮੰਮੇ-ਜੇਹੇਕੁ ਮਦ ਪੀਣਾ, ਮਾਸ ਖਾਣਾ, ਮੈਥੁਨ ਕਰਨਾ, ਮੱਛੀ ਖਾਣੀ ਮੁਦ੍ਰਾ ਅਰਥਾਤ ਪੂਰੀ ਕਚੌਰੀ ਭਗਲਿੰਗ ਅਕਾਰ ਬਣਾਕੇ ਖਾਣੀ ਇਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਮੰਨਦੇ, ਤੇ ਭੈਰਵੀਚਕ੍ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਚਕ੍ਰੋਂ ਅਲਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਸ਼ਿਵ ਆਦਿ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਬਰਣਾਸ਼੍ਰਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਫ੍ਰੀਮੈਸ਼ਨ

ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਜੇ, ਦੇਸ਼ਪਤੀ, ਕ੍ਰੋੜਪਤੀ,ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਪਰ ਕੁਛ ਧਰਮ ਦਾ ਚਿੰਨ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਅਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਸਮਯ ਹੱਥ ਦੇ ਮਿਲੌਣ ਤੇ ਹੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਹਿਚਾਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ। ਇਸਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਸਣੀ ਮਾਨੋ ਆਪਣਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਭ੍ਰਾਤੀ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਫਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ। ਲੋਕੀਂ ਇਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ, ਤੇ ਚੌਥਾ, ਆਦਿ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਮੁਕ੍ਰਰ ਹਨ। ਹਰ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਰਮਜ਼, ਇਸ਼ਾਰਾ, ਤੇ ਕਟਾਖ, ਮੁਕ੍ਰਰ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਹਰ ਬਾਤ ਦਾ ਗਯਾਨ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਿਰ ਬੜੇ ੨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫਾਂਸੀਮਤ

ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨਹਾਰ ਦਾ ਠੀਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਮਰਨ ਸਮਯ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਰੱਸੀ ਬੰਨਕੇ ਅਨੁਮਾਨ ਫਾਂਸੀ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕਰਦੇ, ਇਉਂ

ਮੁਕਤ ਹੋਯਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਇਸ ਮਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ "ਅਲੀ" ਹੋਯਾ, ਉਸਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੰਬੂ, ਕਨਾਤ, ਪਾਲਕੀ, ਛੜੀ, ਆਦਿ ਰਾਜਸੀ ਠਾਟ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਦਿੱਲੀਓਂ ਨਿਜ਼ਾਮ ਰਾਜ ਤਕ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਮੀਰ-ਅਲੀ ਇਕ ਬਸਤ੍ਰ ਦਾ ਟੋਟਾ ਮੰਤ੍ਰ ਕੇ ਦੇ ਛੱਡਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਓਹ ਰਸਤੇ ਚਲਨ ਵਾਲਿਆਂ ਧਨੀ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਮਾਰਕੇ ਮੁਕਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਅੱਧਾ ਧਨ ਅਲੀ, ਬਾਕੀ ਲਾਲ ਦੇ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਹੀਆਂ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਆਦਿ ਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੇ ਦਬਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ॥

ਬਹਾਦੇਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਜਦ ਅਲੀ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ੭੫੦ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮੁਕਤ ਕੀਤੀ ਦੱਸੀ, ਇਸ ਹਵਾਲ ਦੀ ਇਕ ਪੋਥੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਛਪੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਚਾਹੋਂ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲਵੇ।

ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

(ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮਧਵਾਚਾਰੀ)

ਮਧਵ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤੰਤ

ਇਹ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਹੈ,ਇਸ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਦਖਣ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਓਧਰ ਹੀ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ,ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਬੀ ਮਠ ਮੰਦਿਰ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਹਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਮਤੇ ਬੈਰਾਗੀ ਔਣ ਤਾਂ ਦਰਸਨ ਮੇਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਧਵ० ੧੧੨੧ ਸ਼ਕੇ ਅਰ ੧੦੯੯ ਈ: ਵਿਖੇ ਤੌਲਬ ਦੇਸ ਦੇ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਮਧੀਜੀ ਭਟ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਮਧਵ ਨੂੰ ਪਵਨ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਅਵਿਤਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਵਨ ਦੇਵਤਾ ਅਵਿਤਾਰ ਲੈਕੇ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਯਾ। "ਸਰਬ ਦਰਸਨ ਸੰਗ੍ਰਹ" ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਦੋ ਨਾਮ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:- ਇਕ "ਪੂਰਨਪ੍ਰਗਜਾਨ"ਦੂਸਰਾ "ਮਧੀਆਮੰਦਰ" ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 'ਅਨੰਦਤੀਰਥ' ਬੀ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਚਪਣ ਤੇ ਹੀ ਚਤੁਰ ਸੀ,ਇਹ ੯ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਚੁਤ ਪਰਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਚਾਰਯ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਯਾ ਪਾਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋਗਯਾ, ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਚੁਤ ਪਰ

०ਕਿਤੇ ਸ਼ਕੇ ੧੧੧੭ ਬੀ ਲਿਖਯਾ ਹੈ॥

ਚਜ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਨਕ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਮਧਵ ਨੇ "ਅਨੰਤੇ-ਸ੍ਰਰ" ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਠ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਪੰਡਿਤ ਹੋ ਗਜਾ। ਇਕ ਬਾਰ ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਦਾ ਤੇ, ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਮਤ ਦਾ ਵਿਸਿ-ਸ਼ਟਾ ਦ੍ਵੈਤ ਤੇ ਅਦ੍ਵੈਤ ਵਿਖਯ ਪਰਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਉਕਤ ਦੋਹਾਂ ਮਤ ਦਿਆਂ ਨੇ 'ਮਧਵ' ਨੂੰ "ਆਚਾਰਯ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇਕੇ ਮਧਜਸਤ ਥਾਪਿਆ ਸੀ, ਤਦ ਤੇ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚਰਨ ਭੱਟ" ਤੇ "ਮਧਵਧਰਮਸਾਰ" ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਬਰਨਨ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਜਦ ਮਧਵ ਨੂੰ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਰ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਮੰਨਣਾ, ਇਤਜਾਦਿਕ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਨਾ ਆਯਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਦ੍ਵੈਤਮਤ ਦਾ ਅਰਥਾਤ ਮਾਯਾ ਰਹਿਤ ਜੀਵ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਅਲਗ ਅਲਗ ਮੰਨਣਾ,ਮਨ ਅਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਕਰ ਲਿਆ।

ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਬਾਦ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਨੇ ਗੀਤਾਭਾਸ਼ਜ ਰਚਿਆ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਆਸ਼ਯ ਭਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੀਤਾ ਰਚਨਹਾਰ ਬਜਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਲੌਣ ਵਾਸਤੇ ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਜ ਲੈਕੇ ਮਧਵ ਗਯਾ, ਬਜਾਸ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਯਾ ਅਗੋਂ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾਰਥ ਤਿੰਨ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਇਨਾਮ ਦਿਤੇ। ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਮਧਵ ਵਾਪਸ ਆਯਾ ਅਰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਗਿਆ ਨਾਲ ਲੈਗਯਾ, ਉਡਪੀ, ਮਧਜਤਲ, ਤੇ ਸੋਬਹਰੇਨਜਾ ਤਿੰਨਾਂ ਸਥਾਨਾ ਪਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿਤੇ।

• ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਦੀ ਮੁਖ ਗਦੀ ਉਡਪੀ ਵਸਤੀ ਵਿਚ ਹੈ ਜੇੜ੍ਹੀ ਮਦ੍ਰਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਡਗੁਲੀਲਾ ਤੋਂ ੨੦ ਯਾ੨੫ ਮੀਲ ਪਛਮ ਤਰਫ ਹੈ। ਮਧਵ ਜੀ ਨੇ ਏਥ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਮੂਰਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਲੇ ਅਰਜੁਣ ਨੇ ਬਣਾਯਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਧਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਇਸਦਾ ਬ੍ਰਨਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਤੇ ਮਲਾਵਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੌਲਬ ਦੇਸ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਉਹ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਉਸ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿਚ ਉਕਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀਦੀ ਮੂਰਤੀ, ਗੋਪੀਚੰਦਨ ਵਿਚ ਲਪਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਤਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਮਧਵਾਚਾਰਯ ਨੂੰ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਆਖਯਾ ਕਿ ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਸਾਡੀ ਚੁੱਕਕੇ ਉਡਪੀ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮਧਵ ਨੇ ਉਸ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਉਡਪੀ ਵਿਖੇ ਜਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਮਧਵ ਮਤ ਦਾ ਉਡਪੀ ਮੁਖ ਤੀਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਮਧਵ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ

ਏਥੇ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਏਥੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ੩੭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਮਧਵ ਨੇ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਜੇੜੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਕੁਛ:-

੧ ਗੀਤਾ ਭਾਸ਼ਜ, ੨ ਸੂਤ੍ਰ ਭਾਸ਼ਜ, ੩ ਰਿਗਭਾਸ਼ਜ, ੪ ਦਸ਼ੋਪਨਿਸ਼ਦ ਭਾਸ਼ਜ,੫ ਅਨੁਬਾਕਾਨੁਨੇ ਬਿਵਰਨ,੬ ਅਨੁਵੇਦਾਂਤਰਸਪ੍ਰਕਰਣ, ੭ ਭਾਰਤ ਤਾਤਪ੍ਰਯਨਿਰਣਯ, ੮ ਭਾਗਵਤਤਾਤਪ੍ਰਯ, ੯ ਗੀਤਾਤਾਤਪ੍ਰਯ, ੧੦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮਿਤ, ੧੧ ਮਹਾਰਿਤ੍ਰ, ਤੰਤ੍ਰਸਾਰ, ਅਰ ੧੨ ਸਰਬਦਰਸਨਸੰਗ੍ਰਹ ਇਤਜਾਦੀ ੨। ਇਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਮਧਵ ਦਿਗਬਿਜਯ ਕਰਨ ਨਿਕਲ ਤੁਰਿਆ। ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਅਚਾਰਯਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੁਤ੍ਰ ਕਰਕੇ ਜਿਤ ਲਿਆ, ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਗੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਬੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸਾਮਨੇ ਨਾ ਠਹਿਰ ਸਕਿਆ। ਅੰਤ ਫਿਰ੭੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀ ਬਾਰ ਮਧਵ ਬਦ੍ਰਿਕਾ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨੂੰ ਆਯਾ, ਏਥੇ ਬਜਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਸਾਥ ਰਹਣੇ ਲਗਾ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਲੋਗ ਹੁਣ ਤਕ ਬੀ ਮਧਵ ਨੂੰ ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। "ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਕਥਨ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਜਾਸ ਜੀ ਤੇ ਸ਼ੰਕ੍ਰਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਤੇ ਮਧਵ ਦੇ ਸਮਯ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਔਂਦਾ ਹੈ ਅਰ ਬਦ੍ਰੀ ਨਾਰਾਯਣ ਦੇ ਯਾਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਮਧਵ ਅਜ ਤਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਜਾ ਯਾਤੇ ਕਥਨ ਮਿਥਜਾ ਹੈ,ਪਰ ਉਨਾਂ ਦਾ ਉਕਤ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਨਿਹਸੰਦੇਹ ਹੈ, ਸੋ ਰਹੋ"

ਬਦ੍ਰਿਕਾਸ਼੍ਰਮ ਤੇ ਮਧਵ ਜਦ ਪਿਛੇ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਚੇਲੇ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਏ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਡੁਪੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਦੇਖਕੇ ਅੱਠ ਮੰਦਿਰ ਹੋਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਮੂਰਤਾਂ ਧਰੀਆਂ ਜੈਸੇ ਕਿ ੧ ਸੀਤਾਰਾਮ, ੨ ਲਛਮਨ ਵਾ ਸੀਤਾ, ੩ ਦੋ ਹਥਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਲੀਆ ਮਰਦਨ, ੪ ਚਾਰ ਹਥਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਲੀਆ ਮਰਦਨ, ੫ ਸੋਬੀਤਲ, ੬ ਸੂਕ੍ਰ, ੭ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ, ੮ ਬਸੰਤ ਬੀਤਲ। ਮਧਵ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਈ(ਸੇਨਾਚਾਰਯ) ਤੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਤੀਰ ਨਿਵਾਸੀ ੮ ਬੈਰਾਗੀ ਇਨਾਂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ (ਮਹੰਤ) ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ॥

ਪ੍ਰਬੰਧ

ਉਕਤ ੮ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਧਵ ਇਉਂਕਰਗਜਾ ਕਿ ਮਹੰਤ ਬਾਰੀ ਬਾਰੀ ਪਰ, ੨ ਯਾ ੨॥ ਸਾਲ ਤਕ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਸੋਈ ਰਸਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਉਡੁਪੀ ਦਾ ਮਹੰਤ ਬੀ ਹੇਰ ਫੇਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਡੁਪੀ ਦਾ ਮਹੰਤ ਹੋਣਾ ਕੁਛ ਸਹਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਜੋਂਕਿ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਗਿਰਾ ਤੇ ਦੇਣਾਪੈਂਦਾ ਹੈ,ਨਾਲੇ ਪਹਿਲ ਮਹੰਤ ਨਾਲੋਂ ਦੂਸਰਾਹੋਣਹਾਰ

ਕੁਛ ਜਾਦੇ ਖ੍ਰਚ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦੌਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਰੀਤੀ

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮਹੰਤ (ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ) ਸਦਾ ਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨਾਂ ਨੂੰ (ਮੁਜ਼ਰਦ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਹਿਤ ਸਮਯ (ਆਯੂ) ਬਿਤੀਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਹੀਣ ਜਾਤਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਸਭ ਜਾਤੀਆਂ ਹਿੰਦੂ, ਇਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਚੇਲੇ ਮੂਰਤੀ ਮਲਕੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਿਯਤ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਤਯਾਗਕੇ ਦੂਸਰੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੋਂ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਲਵੇ ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਗੁਰੂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਬੇਚ ਦੇਵੇ ਯਾ ਗਿਰਵੀ ਰਖ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਲੋਗ ਪ੍ਰਸਿਧ ਡੰਡੀਆਂ ਦੀ ਭ੍ਰਾਂਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਜਨੇਊ ਉਤਾਰ ਸੁਟਦੇ ਹਨ, ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਡੰਡ ਅਰ ਕਮੰਡਲ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਗਵਾਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਸਿਰ ਨੰਗਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਬਾਲਕਪਨ ਤੇ ਹੀ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰਕ ਕੁਛ ਤਾਲੁਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਚੰਦਨ ਦਾ ਊਰਧ ਪੁੰਡ੍ਰ ਤਿਲਕ, ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਲੀ "ਸ੍ਰੀ" ਦੀ ਲਕੀਰ ਕਢਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਅਰ ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤਪਾਕੇ ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਲੌਣੇ ਦੀ ਬੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਤਨਾ ਭੇਦ ਬੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮਾਨੁਜੀਏ ਇਕਬਾਰ ਹੀ ਤਪਤ ਮੁੱਦ੍ਰਾ ਧਾਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਹਰ ਸਾਲ ਤਪਾਕੇ ਦਾਗਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਰਾਸਟਰ ਦੇਸ ਵਲ ਦੇ ਤੱਤੀ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਨਹੀਂ ਲੌਂਦੇ। ਗਰਭਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਗਰਭ ਸੰਸਕਾਰ ਤਪਾਏ ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਦੁਧ ਵਿਚ ਬੁਝਾਕੇ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਜੇ ਚਕ੍ਰਾਂਕਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਬੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਜੇਹਾਕੁ:-

"ਅਚਕ੍ਰ ਦ੍ਵਿਜ ਦੇਵਾਂ ਨਾ ਪੂਜਾ ਦਾਨੰਚ ਨਿਸ਼ਫਲੰ"

ਮਤਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜਨੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰਹੈ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਈਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਇਤਨੇ ਕਠਨ ਹਨ, ਕਿ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਪੜ੍ਹਿਆਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸੱਕਦਾ। ਡਾਕਟਰ ਵਿਲਸਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇਸ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜੇੜਾ ਪੰਡਿਤ ਅਤੇ ਕੱਟਰ ਜੈਨੀ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਜੈਨ ਧਰਮ ਛੁਡੌਣ ਵਾਲਾ ਮਧਵ ਹੀ ਸੀ, ਅਜੇਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਭਗਤੀ ਅਧਿਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੀ ਨਾਲ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਅਰ ਆਪਣੀ ਉਤਪਤੀ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਇਨਾਂ ਦਾ ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਸੁਕਲ ਵਰਣ, ਅਚੁਤ ਗੋਤ੍ਰ, ਅਦ੍ਵੈਤ

ਸਾਖਾ, ਉੜਪੀ ਵਿਚ ਮੁਖ ਗਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਨੀ ਵੈਸਨਵਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦੁਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਅਣੀਆਂ ਸਤਾਂ ਅਖਾੜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਗਤ ਹਨ । ਮੁਖ ਸਿਧਾਂਤ ਈਸ਼ੂਰ ਤਟਸਥ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ, ਮਾਯਾ ਜਗਤ ਰਚਦੀ ਹੈ; ਇਤ ਜਾਦਿ। ਮਤਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੱਖਣ ਅਰ ਬੰਗਾਲਵਿਚ ਅਧਿਕਹੈ। ਉਂਵ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਣ ਆਦਿਕਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਵੇ

ਬਾਵੇ ਬਾਬਾ ਨਾਮਦੇਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ, ਇਸਤੇ ਕੁਛ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨੀ

ਮਹਾਰਾਸਟ੍ਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੋਲਾ ਪੁਰ ਜਿਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਗਰ'ਪੰਡਰਪੁਰ' ਵਿਖੇ ਦਾਮਸ਼ੇਟ ਭਰਦ੍ਵਾਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ [] ਗੋਣਾ ਬਾਈ ਦੇ ਗ੍ਰਭੋਂ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੧੧ ਐਤਵਾਰ ੪ ੧੩੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕਾਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਨਾਉਂ ਨਾਮਦੇਵ ਰਖਿਆ। ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਬਚਾ ਹੋਣਹਾਰ ਕਿਹਾ। ਇਹ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਅਰਥਾਤ ਅੱਠਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ੦ਵਿਠਲ ੨ ਆਖਣ ਲਗ ਪਿਆ॥

ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਗੋਬਿੰਦਸੇਟ ਸਦਾਵਰਤੀ ਦੀ ਧੀ ਰਾਜਾਬਾਈ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ। ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਤ੍ਰੀਮਤ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਨ ਧੰਧਾਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਗਭਰੂ ਆਪਣੇ ਸਭੋਗੁਣ ਗੁਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਨ ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਲਬਾ ਲੱਬ ਹੀ ਪੂਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਰਾਜਾ ਬਾਈ, ਘਰ ਵਿਚ ਬਸਦੀ ਨੂੰ ੪ ਕਾਕੇ ੧ ਕਾਕੀ ਹੋਈ, ਘਰ ਵਿਚ ਸਭੋ ਅਨੰਦ ਸਨ, ਫਿਰ ਬੀ ਨਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਹੋਈ ਕਯੋਂਕਿ ਸਿੱਪ ਭਾਵੇਂ ਜਲ ਭਰੇ ਸਮੁਦ੍ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਬੀ ਸ੍ਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਬਿਨਾ ਭਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਉਂ ਸੋਚਕੇ ਵਿਸੋਭਾਖੇਚਰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਬੱਸ ਫਿਰ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਏ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਧੰਧਾਲ ਭੁਲ ਗਏ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੁਛ ਪਿਆਰਾ ਨਾ ਲਗੇ॥

ਪਿਤਾ ਠਾਕੁਰ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਦੁਧ ਦਾ ਭੋਗ ਲਗਾਵੇ ਤਾਂ ਦੇਖਕੇ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦਾ ਦਿਲ ਬੀ ਲਲਚਾਵੇ, ਭਈ ਮੈਂ ਬੀ ਇਸਤਰਾਂ ਪੂਜਾ

[] ਕਿਨੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਗੋਂਧੀ, ਕਿਸੇ ਲਛਮੀ ਵਿਧਵਾ ਅਰ ਧਾਮਦੇਵ ਨਾਨੇ ਆਦਿਦਾ ਪਾਲਨਾ ਗਲਤਖੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

੪ ਘੁਮਾਣਾ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ੧੪੨੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਤੋਂ ੯੪ ਸਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ ।

੦ਵਿਠਲ, ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਮਰਹੱਟੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹੈ॥

ਕਰਿਆ ਕਰਾਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਸੋ। ਪਿਉ ਨੇ ਆਖਯਾ ਬਚਾ ਤੂੰ ਅਜੇ ਨਿਆਣਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੁਝ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥

ਫਿਰ ਬਾਦ ਪਿਤਾ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਬੱਚਾ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸੇਵਾ ਤੈਂ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੋਊ ! ਸੁਣਕੇ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੱਕਦਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਕਦ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹੋ ? ਪਸ ! ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਉਠਕੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦਾ ਸਨਾਨ ਕਰਾਕੇ, ਤਾਜਾ ਦੁਧ ਲਿਆਕੇ, ਸੋਇਨੇ ਦੀ ਕਟੋਰੀ ਵਿਚ ਭਰਕੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਯਾ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪੀ ਜਾਓ !

ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਆਪ ਪਰੇਡੇ ਹੋਗਿਆ, ਮੁੜ ਫਿਰ ਵੇਖਿਆ ਜੋ ਪੀਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਘੰਟੀ ਬਜਾਕੇ ਕਿਹਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਦੁਧ ਪੀ ਜਾਓ ! ਫਿਰ ਬੀ ਜਦ ਨਾ ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਮੇਰੇ ਪਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਭਿਜਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਓਪਰਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ॥

ਤਦ ਫਿਰ ਆਖਯਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਮੈਂ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਦੁਧ ਪੀਵੋ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਖਫ਼ਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਧ ਨਹੀ ਪਿਲਾਯਾ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਪੀ ਛਡਿਆ ਹੈ ॥

ਇਤਨਾਂ ਸੁਣਕੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੁਧ ਪੀ ਲਿਆ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਥੋੜਾ ਦੁਧ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਕਟੋਰਾ ਹਥੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਤੇ ਆਖਯਾ ਸੀਤਪ੍ਰਸਾਦ ਰੋਜ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਦੁਧ ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਕਪਾਟ ਖੁਲ ਗਏ । ਇਹ ਆਮ ਛੁਹਰਤ ਹੋਗਈ, ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਲੁਕਾਈ ਟੁਟ ਪਈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਹੋਗਈ।

ਕਰਾਮਾਤ

ਜਿਸ ਛੱਪਰ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਬਾਬਾ ਭਜਨ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਅੱਗ ਲਗ ਕੇ ਸੜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਛੰਨ ਮੁੜ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬੰਨ ਦਿੱਤੀ ॥

ਅਜੇਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਦੇਖਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤ ਖਿਝੇ, ਵਕਤ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਚੁਗਲੀ ਖਾਧੀ ਕਿ ਇਹ ਬੜੀਆਂ ੨ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾਕੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੁਲਾਕੇ ਧਮਕਾਯਾ ਅਤੇ ਆਖਯਾ ਇਹ ਮੁਰਦਾ ਗਊ ਨੂੰ ਜੀਊਂਦੀ ਕਰਦੇ! ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਬਾਬੇ ਕਿਹਾ:-

"ਹਮਰਾ ਕੀਆ ਕਛੂ ਨ ਹੋਇ।
ਕਰ ਹੈ ਰਾਮ ਹੋਇ ਹੈ ਸੋਇ"

ਸੁਣਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਗੋਂ ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਹੋਯਾ ਅਰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਇਸਨੂੰ ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਤੁੜਵਾਓ ਪਰੰਤੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਘਟ ੨ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰੇ ਸਨ। "ਮੂਈ ਗਊ ਜਵਾਇਓਨ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਛਪਰ ਛਾਯਾ" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਗੋਂ ਭਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਈ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਪੰਢਰਪੁਰ ਤੇ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਲਾਂਭੇ ਇਕ ਪਿੰਡ "ਔਢਿਆਂ ०ਨਾਗ ਨਾਥ" ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਖੇ ਭੀੜ ਭਾੜ ਦੇਖਕੇ ਜਾ ਦਰਸਨ ਕੀਤਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਛੀਪੀ †ਛੀਪੀ ਕਹਕੇ ਅਗੋਂ ਵੜਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬੇ ਨੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪਿਛਾੜੀ ਆਣਕੇ ਆਸਣ ਜਮਾਯਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਹਨ, ਤਤ ਛਿਨ ਓਹ ਮੰਦਿਰ ਘੁੰਮਕੇ ਦਰਵਾਜਾ ਬਾਬੇ ਵਲ ਆਣ ਹੋਯਾ ॥ ਜਾਤ੍ਰਾ

ਬਾਬੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ "ਸਾਧੋ ਜਗ ਦਰਸਨ ਦਾ ਮੇਲਾ" ਇਸਤੇ ਰੰਮਤੇ ਹੋਕੇ ਫਿਰੀਏ ਤਾਂ ਕੁਛ ਜਗਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਵੇ ਤਦ ਦ੍ਵਾਰਕਾ, ਮਥੁਰਾ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ, ਮਾਰਵਾੜ ਬਾਣੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਜਾ ਸਨਾਨ ਕੀਤਾ। ਗੰਗਾ ਜੀ ਪਰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਮੇਲੇ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਉਠਾਯਾ।

ਫਿਰ ਪਰਤਕੇ ਭੂਤਪਿੰਡ ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਏਥੇ ਦੀ ਇਕ ਰੰਡੀ ਤੀਮੀ ਅੜੋਲੀ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਵਿਤ ਪੀੜ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਂਦੀ ਪਿਟਦੀ ਚਰਨੀ ਆਪਈ ਵਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ, ਨਾਮ ਬਹੋਰ ਦਾਸ ਰਖਿਆ। ਇਹ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦੋਨੋਂ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਏ ॥

ਏਥੋਂ ਤੁਰਕੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਮਰੜ ਭੱਟੀਵਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਠਹਰੇ ਏਥੇ ਇਕ ਛਪੜ ਪੁਟਵਾਯਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਤਕ ਨਾਮੇਆਣਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਏਥੇ ਦਾਂ ਸਿਖ ਜਲੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਮੁਖ ਹੋਯਾ। ਕਾਦੀਆਂ ਦਾ ਲਧਾ ਖਤ੍ਰੀ ਲੂਣ ਤੇਲ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦਾ, ਕਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਔਂਦੇ ਨੇ ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ, ਦਰਸਨ ਕਰਦੇ ਦੇ ਅੰਦੋਂ ਲਹਿਰ ਉਠੀ ਤਾਂ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਮਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਦਾ ਚਾਉ ਪਰ ਧਨ ਬਿਨ ਕੁਛ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਸਕੇ ਇਸਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਮੁਜਬ ਰੋਜ ਦੀ ਇਕ ਪਲੀ ਤੇਲ ਦੀ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਪੌਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਕੀਤਾ, ਚੇਰ ਚਿਰ ਇਹ ਨਿਯਮ ਨਿਭੌਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਰਾ ਤੇਲ ਵਿਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲੰਘ ਚਲਿਆ ਭਾਈ ਕੱਲ ਨੂੰ ਦੋ ਪਲੀਆਂ ਪਾ ਜਾਊਂ ?

०ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰੇਲ ਪਰ ਸਟੇਸਨ ਚੌਂਡੀ ਹੈ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਭਗਤ ਮਾਲ ਵਿਚ ਪੰਡਰ ਪੁਰ, ਘੁਮਾਣਾ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਅੰਏਰ, ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਟੋਡਾਂ ਲਿਖਆ ਹੈ ॥

†ਛੀਵੀ-ਛਾਪ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਹਾ।

ਲੰਘਦਾ ਦੇਖਕੇ ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਖਯਾ ਭਾਈ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਤੇਲ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕਾ 'ਗੋਬਿੰਦ ਭਾਉ ਭਗਤ ਦਾ ਭੁਖਾ' ਹੈ। ਬਸ ਫਿਰ ਲੱਧਾ ਚਰਨੀ ਢੇਹ ਪਿਆ। ਅਰ ਜਦ ਕੁੱਪੇ ਵਿਚੋਂ ਪਲੀ ਕਢੀ ਤਾਂ ਤੇਲ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਨਿਕਲੀ ਇਹ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇਖਕੇ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਲੱਧੇ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਉਪ੍ਰਾਮਤਾ ਦੇਖਕੇ ਬਾਬੇ ਕਿਹਾ ਅਜੇ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਲਧੇ ਆਖਯਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਦਾ ਵਚਨ ਤਾਂ ਸੱਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਵਧੇਰੇ ਜੰਜਾਲ ਨਾ ਵਧੇ ਇਕੋ ਹੀ ਪੁਤ੍ਰ ਹੋਵੇ। ਤਦ ਕਾਦੀਆਂ ਛੱਡਕੇ ਸੁਖੋ ਆਣ ਵਸਿਆ। ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਲਧੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਇਕੋ ਹੀ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਖੋ ਤੇ ਭਟੀਵਾਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ।ਸੁਖੋਵਾਲ ਲਧੇ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਹੈ॥

ਏਥੋਂ ਉਠਕੇ ਬਾਬੇ ਨੇ ਘੁਮਾਣਾ ਵਿਚ ਆਣ ਡੇਰਾ ਲਾਯਾ,ਇਹਜੰਗਲ ਸੀ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਘੁੰਮਦੇ ਆਣ ਵਸੇ ਇਸਤੇ ਨਾਮ ਘੁਮਾਣਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਿਆ। ਇਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਕੈਮ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੀਉਂ ਰਖੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਨੇ ਬਹੋਰਦਾਸ ਨੂੰ ਮਾਂ ਸਮੇਤ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ,ਇਹ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦੋਨੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ॥

ਬਾਬੇ ਨੇ ਜਲ ਦੀ ਤੰਗੀ ਦੇਖਕੇ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਖੁਦਵਾਯਾ, ਤਾਰਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦੁਖਯਾਰਾ ਕੇਸੋ ਖਤ੍ਰੀ ਖੂਨ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਨਾਲ ਡਾਢਾ ਦੁਖੀ ਹੋਯਾ,। ਇਕ ਦਿਨ ਓਸ ਆਪਣੀ ਤੀਮੀ ਪਾਸੋਂ ਪੀਣ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮੰਗਿਆ। ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਰੰਨ ਨੇ ਛੱਤੀ ਛੱਤੀ ਸੌ ਗਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ਇਉ ਕੇਸੋ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਚਰਨੀ ਆਣ ਪਿਆ ਉਸਨੂੰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਕਰਾਕੇ ਰਾਜੀ ਬਾਜੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਬੀ ਸੇਵਕ ਹੋਕੇ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਲਗਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਚਮਤਕਾਰ ਬਾਬੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਤ ਕਰਗਏ। ਅਜੇਹੀ ਸੋਭਾ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਕਮ ਤਕ ਪੁਜੀ ਤਾਂ ਦੋ ਸੌ ਘੁਮਾਉ ਜਮੀਨ ਮਾਫ ਕੀਤੀ। ਤਾਲ ਤੇ ਮੰਦਿਰ ਪੱਕਾ ਕਰਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਪਰੰਤੂ ਅਹਿਲਕਾਰ ਇਕੋ ਬਾਹੀ ਪੱਕੀ ਕਰਕੇ ਗਏ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆਏ।

ਪੱਟੀ ਦਾ ਰਾਧਾ ਅਜੇਹਾ ਰੋਗੀ ਹੋਯਾ ਕਿ ਬਚਣ ਦੀ ਕੁਝ ਅਮੈਦ ਨਹੀ ਸੀ। ਓਹ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਆਯਾ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗੋਤਾ ਲੁਆਕੇ ਰਾਜੀ ਕੀਤਾ,ਇਹ ਚੰਗਾ ਧਨਵਾਨ ਸੀ ਇਸਤੇ੧ਬਾਹੀ ਤਾਲਦੀ०ਇਸ

० ਬਾਬੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਬਾਹੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਬਾਕੀ ਬਾਹੀਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਣੀ ਚੰਦ ਕੌਰ ਨੇ ਕਰਾਈਆਂ ਅੰਦਰ ਦੀ ਬਾਰਾਂ ਦਰੀ ਸ: ਸਾਮਾਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਕੀ ਸੇਵ। ਪ੍ਰੇਮੀਆਂਕੀਤੀ।

ਪੱਕੀ ਕਰਾਈ । ਅਤੇ ਬਹੋਰਦਾਸ ਦਾ ਬਿਆਹ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਕਰਾਕੇ ਵਰ ਬਹੁ ਬਾਬੇ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਣਾਏ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪ ਪਰਮੇਸ੍ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਕਿਸੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਸਦੇ।

ਅੰਤ ਜਦ ਜਾਤਾ ਕਿ ਭਗਤੀ ਦੇ ਬੀਜ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਕੈਮ ਹੋਗਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਆਮ ਜੋੜ ਮੇਲ ਕਰਕੇ ਆਖਜਾ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮੀਓ ! ਸਰੀਰੀ ਮਿਲਾਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਵਸ਼ ਬਿਛੜਨਾ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਕਾਲ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ। ਧਰਮ ਪਰ ਸਰੀਰ ਬੀ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਡਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਦੇਖੋ ਸਾਡਾ ਭੀ ਹੁਣ ਚੋਲਾ ਪੁਰਾਨਾ ਹੈ,ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਭੂੰਗੜਮਾਟਾ ਕਰਕੇ ਲੇਟ ਗਏ,ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮਲੂਮ ਹੋਯਾ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹੀ ਪਈ ਹੈ॥

ਇਹ ਬਾਤ ੨ ਮਾਘ ੧੪੦੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈ, ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚ ਗਿਆ, ਅੰਤ ਬਹੋਰਦਾਸ ਆਦਿਕ ਸੇਵਕਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਵਿਧੀ ਵਤ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਥਾਨ ਪਰ ਬਹੋਰਦਾਸ ਆਦਿ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਦੇਹਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ, ਹੈ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਉਧਰ ਬਾਬਾ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਜਾਕੇ ਮਿਲਿਆ।

ਪਰਵਾਰ

ਮਾਂ ਗੋਣਾਬਾਈ, ਪਤਨੀ ਰਾਜਾਬਾਈ, ਪਿਤਾ ਦਾਮਸੇਟ, ਚਾਰੇ ਪੁਤ੍ਰ:– ੦ਨਰੈਣਦਾਸ, ਮਹਾਂਦੇਵ, ਗੋਬਿੰਦਦਾਸ, ਤੇ ਬਿਠਲਦਾਸ, ਚਾਰੇ ਨੂੰਹਾਂ:– ਲਾਡਾਈ, ਗੋਦਾਣੀ, ਯੇਸਾਈ, ਸਾਕ੍ਰਾਈ, ਪੁਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗਾਬਾਈ, ਭੈਣ ਆਉ-ਬਾਈ, ਟਹਿਲਣ ਜਾਨਾਬਾਈ।

ਇਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਹੋਰ ਆਂਢਗੁਆਂਢ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਨਵੇਕਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਧੀ ਪਾਈ॥

ਪੰਡਰਪੁਰ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਚੜਦੇ ਪਾਸੇ ਸਮਾਧ ਹੈ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਮੁਖ ਦਰਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਮਦੇਵ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹੈ। ਮੰਦਿਰ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਕੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਲ ਬਾਬੇ ਦੀ ਮਰਹਟੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਵਾਲੀ ਮੂਰਤ ਹੈ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ ਵੰਸ ਵਾਲੇ ਹੀ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ॥

ਇਧਰ ਪੁਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਦੇ ਬਾਦ ਇਹ ਚਾਰ:- ਲਧਾ, ਕੇਸੋ,

੦ਨਰੈਣਦਾਸ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁਕੰਦ ਇਸਦਾ ਫਿਰ ਕੇਸਵ ਹੋਯਾ । ਅਗੋਂ ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਿੰਦੀ ਸੰਤਾਨ ਲਧ ਹਰਾਈ॥

ਬਹੋਰੁ ਤੇ ਜਲੋ, ਸੇਵਕ ਸਨ। ਸਭਨਾ ਮਿਲਕੇ ਬਹੋਰੁ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਮੁਕ਼ਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਬੇ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਸੀ, ਸੋ ਬਹੋਰਦਾਸ ਨੂੰ ਸੇਲੀ ਟੋਪੀ ਦੇਕੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਪਰੰਤੂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਸਬਦ ਵਿਗੜਕੇ ਬਾਵਾ ਹੋਗਿਆ ਜਿਸਤੇ ਬਾਵੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਏ। ਇਉਂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਵੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

ਭੇਸ ਸੇਲੀ, ਟੋਪੀ, ਲਬਾਸ ਗ੍ਰਿਹਸਤਾਨਾ ਰਹਿਕੇ ਬਹੋਰਦਾਸ ਮਹੰਤ ਕਹੌਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੁਣ ਤਕ ਬਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇਕਰ ਭਾਉ ਨਾਲ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਵੇ ਕਾਰਭੇਟ ਲਿਆਕੇ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਹਰੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਾਵੇ ੩ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਇਕ ਭੋਗੀਕੇ ਦੂਜੇ ਰੱਖੇ ਕੇ, ਤੀਜੇ ਦਜਾਲਦਾਸ ਕੇ, ਪਹਲੇ ਦੋਨੋਂ ਬਾਵੇ ਬਹੋਰਦਾਸ ਦੇ ਬਿੰਦੀ, ਪਿਛਲੇ ਨਾਦੀ ਹਨ, ਦੇਹਰੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਬੀ ਆਏ ਜਾਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਦੇਹਰੇ ਵਿਚ ਟੋਪੀ ਪਾਈ ਬਾਬੇ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਰੀਤੀ

ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਿਲਾਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਸੇਲ੍ਹੀ ਸਿਰ ਪਰ ਟੋਪੀ ਪਹਿਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਕੁਛ ਪੱਗ ਬੀ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ ਓਸਨੂੰ ਬਾਵਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਰਹਿਕੇ ਬੀ ਮਠ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸੇਵਕ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਲੋਕ ਬਾਵੇ ਨਹੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ॥

ਵੇਦੀ, ਤੇਹਨ, ਭਲੇ, ਗੁਰੂ ਅੰਸ ਬੀ ਬਾਵੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਓਨਾਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਸਕਦਾ॥

ਬਾਉਲ ਪੰਥੀ

ਇਹ ਮਤ ਤੈਲੰਗ ਗੌੜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਤੇ ਕਈ ਗੌੜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ੬੪ ਭੇਦ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹਨ ਉਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਹੈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਮਹਾਪ੍ਰਭੂ ਚੈਤੰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰਜਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਬਾਨੀ ਦਾ ਕੁਛ ਪਤਾ ਨਹੀ ਲਗਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਛਿਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਹਰ ਜਗਾ ਤੇ ਆਪਨਾ ਮਤ ਦਸਣਾ ਅਛਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੀ ਹਰ ਸੂਰਤ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਢੂੰਡਣੇ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀ ਹੈ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਕਿਤੇ ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ

ਹੀ ਬਲਕੇ ਤਮਾਮ ਬਸਤੂਆਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਹੈ 'ਭਾਂਡਮੈਂ' ਵਹੀ ਹੈ, "ਬ੍ਰਹਮਾਂਡਮੈਂ"। ਚੰਦ੍ਰ, ਸੂਰਜ, ਅਗਨੀ, ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਬਿਸ਼ਨੂ, ਮਹੇਸ਼, ਗੋਲੋਕ, ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ, ਸਭ ਕੁਛ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚਦੇ ਦੇਵਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਇਨਾਂ ਦੀ ਬੜੀ (ਉਪਾਸ਼ਨਾ) ਇਬਾਦਤ ਹੈ, ਇਸ ਇਬਾਦਤ ਨੂੰ ਇਹ "ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਧਨ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸਾਧਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਬਾਤਾਂ ਜੇ ਖੋਲਕੇ ਲਿਖੀਏ ਤਾਂ ਭੈੜੀ ਬਾਤ ਜਾਪੇਗੀ, ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਨਾ ਸਾਰ ਹੈ ਕਿ ਬਾਉਲ ਪੰਥੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਜਦ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸਤਰਾਂ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਹੋਸ਼ ਤਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਆਪਣੀ ਲੀਲਾਵਿਚ ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਦਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਤੀ ਸਾਧਨ ਦੇ ਬਾਰੇ 'ਚਾਰਚੰਦ੍ਰਭੇਦ' ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਰੀਤੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਬਰਨਨ ਬੀ ਅਸ਼ਲੀਲ ਹੈ। ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਇਤਨਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਰਸਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚਾਰਚੀਜ਼ਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ:-

ਬੀਰਜ, ਰਜ, ਮਲ, ਤੇ ਮੂਤ੍ਰ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਮੁੜ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਅੰਦਰ ਕੁਛ ਬਾਹਰ ਕੁਛ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ। "ਲੋਕਾਂ ਮੈਂ ਲੋਕਾਚਾਰ ਅਰ ਸਤਗੁਰਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਆਚਾਰ" ਇਉਂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੋਂ ਜਾਹਰਾ ਤਿਲਕ ਮਾਲ, ਬਿਸ਼ਨੂ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਭੇਖ, ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੀ ਰਸਮਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਲਾਲ ਗੁਰੂ ਕਾ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਨਿਰੇ ਚੂਹੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਇਹ ਇਕ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ, ਕਈ ਸੋਚਦੇ ਹਨ, ਬਾਲਮੀਕ ਰਿਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਪਰਲਾ ਨਾਮ ਕਹਿਕੇ ਇਹ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਚੂਹੜੇ ਹੀ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੰਤ ਹਨ, ਇਹ ਲਾਲ ਬੇਗ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਇਕ ਭਜਨਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਬੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਪੂਜਣਾ ਚਾਹੇ ਸਿਰਫ ਕੰਧ ਤੇ ਹੀ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਰਖਨੇ ਰਖਕੇ ਮਠ ਮੰਨਕੇ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭੱਖ ਅਭੱਖ ਖਾਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਹੇ ਦਾ ਮਾਸ ਅਭਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਦੇਵ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਨਿਯਤ ਕਰਨੇਹਾਰਾ 'ਵਿਦੀਆ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ੨੬੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਣ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾਲ

ਆਪਣੀ ਉਦਰ ਪੂਰਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ 'ਅੜੀਆ' ਅਰ 'ਹਿਰੀਆ' ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਆਣ ਹੋਏ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਜੰਗਲੀ, ਕੋਲ, ਭੀਲ, ਨਾਯਕਾ, ਚੌਧਰਾ, ਆਦਿ ਕਈ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਰੇ ਗਏ ਅਰ ਕੁਛ ਨਾਮ ਦੇ ਹੇਰ ਫੇਰ ਨਾਲ ਸਭੀ ਜੰਗਲੀ ਮਨੁਖ ਉਸੀ ਇਕ "ਬਾਬਾਦੇਵ" ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਂਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਸਭ ਸੂਰਜ ਅਰ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਬੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ੩੨੫ ਈਸਵੀ ਵਿਚ (੨੬੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ) ਫਿਦੀਆ ਨੇ ਨਏ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਕਤ ਲੋਗ ਬਾਬਾਦੇਵ ਨਾਮਕ ਦੇਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਗਏ ॥

ਹੁਣ ਨਾ ਤੇ ਇਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਹੈ, ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ, ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਯਾ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ, ਕਿੰਤੂ ਕਿਸੀ ਬ੍ਰਿਛ ਯਾ ਪਰਬਤ ਪਰ ਨਿਸਚਾ ਕਰਕੇ ਹੋਲੀ ਯਾ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਦਿਨ ਨਸ਼ੀਲੀ (ਮਾਦਕ) ਚੀਜ ਨਾਲ, ਯਾਂ ਨਲਿਏਰ ਸੁਪਾਰੀ ਧਰਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਜੇੜ੍ਹੇ ਭੀਲ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕ ਹਨ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਪਸੂਆਂ ਦੀ ਅਰੋ-ਗਤਾ ਵਾਸਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ ਬਣਾਕੇ ਉਕਤ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਿਸੀ ਕਾਰਣ ਘਰ ਵਿਚ ਯਾ ਪਸੂਆਂ ਵਿਚ ਦੁਰਘਟਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਸਤੇ ਮਿਟੀ ਦਾ ਰਥ ਬਣਾਕੇ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਅਰਪਦੇ ਹਨ ॥

ਇਹ ਸਭ ਕੇਸ਼ ਅਰ ਸਰੀਰ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੀਰ ਅਰ ਕਮਾਨ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਬਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਨਾਂ ਦਾ ਅਚੂਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਿਸਫਲ ਕਦੇ ਨਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਰ ਇਕ ਹੀ ਸਮਯ ਚਾਰ ਬਾਣ ਛਡ ਸਕਦੇ ਹਨ॥

ਤਾਤਪ੍ਰਜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਲਯੁਗ ਦੇ ਸਵਜਸਾਂਚੀ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਬਿਭਚਾਰ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਚੌੜੀ ਕੋਪੀਨ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਉਹ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਦੋ ਦੋ ਫੁਟ ਲਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰ ਦੀ ਇਕ ਚਾਦਰ ਓਢਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮਥੇ ਉਪਰ ਛੋਟਾ ਰੁਮਾਲ ਬੀ ਬੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਜਾਤੀ ਬੰਧਨ ਏਥੋਂ ਤਕ ਤਕੜਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਬੜਾ ਧਨੀ ਬੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬੀ ਧੋਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਧੋਤੀ ਕਦੇ ਪਾਉਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੰਚੈਤ ਪਾਸੋਂ ਆਗਜਾ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਸਮਯ "ਰਾਮ ਰਾਮ" ਬੋਲਦੇ ਕਮਰ ਤਕ ਝੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਹੀ ਰਸਮ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜ੍ਹਾਂ ਵਡੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਖੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜੇੜ੍ਹੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬੜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਛੋ ਛੋ ਕੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘਟ

ਆਪਨੇ ਹਥਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਬਾਰ ਮਥੇ ਉਪਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਯ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਪਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਯਾ ਕਮਰ ਤਕ ਝੁਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਛੋਟੀ ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ.ਤਦ ਤਕ ਵਡੀ ਖੜੀ ਖੜੀ ਛੋਟੀ ਦੀ ਕਮਰ ਯਾ ਮਥੇ ਪਰ ਹਥ ਲਾ ਲਾ ਆਪਣੇ ਮਥੇ ਨੂੰ ਸਪਰਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਪੁਰਾਣੀ ਰੀਤੀ ਮੂਜਬ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਪ੍ਰਸਿਧ ਤਾਤੀਆ, ਬਿਜਨੀਆਂ ਤੇ ਛਿਤੀਆ ਆਦ ਭੀਲ ਬੀ ਇਸੀ ਮਤ ਦੇ ਸਨ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਮੈਂ ਮਧਭਾਰਤ ਦੇ ਅਲੀਰਾਜਪੁਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਮਿਲਿਆ, ਕਰੋਂਕਿ ਭੀਲਾਂ ਦੀ ਭਾਖਾ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ ਇਸਤੇ ਬਿਨਾ ਸਹਾਯਤਾ ਪਤਾ ਮਿਲਨਾ ਕਠਨ ਸੀ।

ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਕਈ "ਸ਼ਮੀ" ਦੇ ਬਿਛਨੂੰ ਭੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੂੰ ਸਮੜਾ ਦੇਵ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਾਤੀ ਬੰਧਨ ਏਥੋਂ ਤਕ ਦ੍ਰਿੜ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜਾ ਭਾੜੇ ਫਿਰਕੇ ਗੁਵਾ ਧੋਲਵੇ ਓਹੋ ਜਾਤੀਓਂ ਬਾਹਰ ਧਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਯਾਦਿ।

ਬੀਜ ਮਾਰਗੀ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਕੋਈਮਠ ਮੰਦਿਰ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀ ਪਰ ਚੋਲੀਮਤ ਯਾ ਵਾਂਮ ਮਾਰਗ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਾਖ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਹੀ ਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਅਧਿਕ ਬਾਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ੬੪ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੇਰ ਫੇਰ ਨਾਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ, ਇਕ ਆਦੀ ਬੀਜ ਮਾਰਗੀਏ ਦੂਸਰੇ ਵਿਚਦੇ ਬੀਜ ਮਾਰਗੀਏ। ਪਰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਭੇਦ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਲੇ ਬੀਜ ਮਾਰਗੀਏ ਭੋਗ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਬੀਰਜ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਚੋਲੀ ਮਤਵਾਲੇ ਨਹੀ ਪੀਂਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਬੀਜ ਮਾਰਗੀਏ ਆਖਦੇਹਨ ਕਿ:-

(ਮਾਤ੍ਰ ਜੋਨੀ ਪਰਿਤਜਜ ਵਿਹਰੇਤ ਸਰਬ ਯੋਨੀ ਸੁ।
ਵੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਸਮਾਨਤ ਗਣਕਾ ਇਵ।
ਏਕੈਵ ਸਾਂਭਵੀ ਮੁਦ੍ਰਾ ਗੁਪਤਾਕੁਲ ਵਧੂਰਿਵ।

ਇਕ ਮਾਂ ਦੀ ਯੋਨੀ ਛਡਕੇ ਹੋਰ ਚਾਹੇ (ਕੰਨਜਾਂ ਭੈਣ ਦੀ) ਬੀ ਕਰੋਂ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਰਮਣ ਕਰਣੀ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਅਨੰਦ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਵੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਤੇ ਪੁਰਾਣ ਇਹ ਸਭ ਵੇਸਵਾ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਜੇੜੀ ਸਾਂਭਵੀ ਮੁਦ੍ਰਾ ਹੈ ਇਹ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਵੌਹਟੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੁਪਤ ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ "ਗਜਾਨ ਸੰਕਲਨੀ" ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਏਸੇਤਰਾਂ ਵਾਂਮ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਦਸ ਮਹਾਂ ਵਿਦ੍ਯਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜੇੜਾ

ਮਤ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚੋਂ 'ਮਾਤੰਗੀ ਵਿਦਜਾ' ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ "ਮਾਤ੍ਰਮਪੀ ਨਤਜੇਤੇ" ਮਾਂ ਦੀ ਯੋਨੀ ਬੀ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਾਂ ਛਡੇ।

(ਭਾਵ)

ਬੀਜ ਮਾਰਗੀਆਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਬੀਰਜ ਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਰਜ ਤੇ ਹੀ ਸਭ ਚੀਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਪਨੇ ਘਰ ਦੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਕੰਨਜਾ ਮਾਂ ਭੈਣ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਸੰਤ ਪਾਸ ਘਲਕੇ ਉਸਸੇਜੋ ਬੀਰਜ ਮਿਲੇ ਸੋ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਵਿਚ ਭਰਵਾ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਮੰਦਿਰ ਜਿਸਨੂੰ "ਸਮਾਜ ਘਰ" ਆਖਦੇ ਹਨ ਲੈ ਔਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਕਲਾ ਪਖ ਦੀ ਚਤੁਰਦਸੀ ਦੇ ਦਿਨ ਇਨਾਂ ਦੀ ਚਕ੍ਰੀਆ ਮੰਡਲੀ ਕਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਚੇ ਆਸਨ ਤੇ ਧਰਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪਿਛੋਂ ਦੁਧ; ਦਹੀ, ਘ੍ਰਿਤ, ਤੇ ਸ਼ਹਿਤ ਵਿਚ ਮਿਲਾਕੇ ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ ਬਣੌਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਰਨਾਰ, ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਦੀ ਤਰਫਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬੀਰਜ ਮਾਰਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਮਹੰਤ ਘਰ-ਬਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਕਿਸੀ ਦਾ ਬਿਵਾਹ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੁਲਹਨੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਮਹੰਤ ਪਾਸ ਰਹਿਨ ਦੀ ਘਰੋਂ ਆਗਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਬੀਰਜ ਦੀ ਖਾਤ੍ਰ ਬੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥

ਬਿਹਾਰਬਿੰਦਾਬਨ ਮਤ

ਆਗਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਦਲਵਾਲੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਹਾਮਾਈ ਦੇ ਗਰਭ ਤੇ ੧੮੨੫ ਈ: ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕਾ ਪੈਦੇ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਬਿਹਾਰ ਬਿੰਦਾਬਨ ਰਖਜਾ, ਜਦ ਇਸ ਸੁਰਤ ਸੰਭਲੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੰਤ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਅਰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਨਿਤਪ੍ਰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ੨ ਦੇ ਮਨ ਵੈਰਾਗ ਉਤਪੰਨ ਹੋਗਯਾ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਅਮੀਰਚੰਦ ਵੇਦੀ ਪਾਸੋਂ ਵਾਹਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਦੀਖਜਾ ਪਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਥਾਪ ਲਿਆ । ਵਾਹਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਜਹਾ ਅਭਜਾਸ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰਤਾਪ ਫੈਲ ਗਿਆ, ਕਈ ਆਣਕੇ ਸਿਖ ਸਾਧ ਚੇਲੇ ਹੋ ਗਏ ॥

ਚੇਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਇਸਤਰਾਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਹੈ ਕਿ ਜਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਯਾ ਪੈਰ ਦਾ ਅੰਗੂਠਾ ਧੋਕੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਮਿਠਾ ਪਾਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਪੜਕੇ ਪਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪੀਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਕੋਈ ਕੇਸ, ਕੋਈ

ਮੁੰਡਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਫਿਰ ਇਸ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਪੁਸ-ਤਕ ਰਚੇ, ਕੁਛ ਸਮਯ ਦੇ ਬਾਦ ਆਪਣੀ ਨਿਜ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ'ਬਿਹਾਰਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨੀਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ, ਰਖਿਆ ਪਰੰਤੂ ਲੋਕੀ ਬਿਹਾਰ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਣੀਏ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਨ। ਫਿਰ ਇਕ ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਬਾਬਾ ਅਟਲ ਸਿੰਘ ਹੋਯਾ, ਉਸ ਵਧੇਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ:-

ਤਾਂ ਇਕ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬੀ ਕਾਯਮ ਹੋ ਗਿਆ ਜੇੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕੁੰਭਾਂ ਪਰ ਨਿਰਮਲ ਅਖਾੜੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਕਢਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਲੋਕੀ ਨਿਰਮਲ ਛੋਟਾ ਅਖਾੜਾ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਗਤੀ ਅਗਾਧ ਹੈ, ੧੮੭੬ ਈ: ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਅਜੋਧਯਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦਿਨ ਦਿਨ ਪੈਰ ਪਿਛਾਹਾਂ ਹੀ ਗਿਆ।

ਅਜੋਧਯਾ ਬਸਿਸਟ ਕੁੰਡ ਪਰ ਇਕ ਮਕਾਨ ਦੂਸਰਾ ਫੈਜਾਬਾਦ,ਤੀਸਰਾ ਨਿਵਾਦਾ ਜਿਲਾ ਵਸਤੀ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਬਿਹਾਰਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਨਿਮਨ ਢੰਗ ਪਰ ਹੈ:-

ਬਿਨ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਸਾਰਪਦ, ਜਿਸਕੋ ਕਹਾ ਪੂਰਣ ਸਭੀ।
ਯਹ ਬੂਝਿ ਜਿਨਕੋ ਮਿਲ ਗਈ, ਪਾਨਾ ਥਾ ਸੋ ਪਾਯਾ ਸਭੀ।
ਉਸ ਏਕ ਮੈਂ ਧੁਨ ਜੋ ਰਹੀ, ਸੂਖਮ ਸ੍ਵਰੂਪੀ ਲੇਖੀਏ।
ਮਨ ਚਿਤ ਸਭੀ ਅਸਥੂਲ ਉਤਪਤ ਰੂਪ ਅਬ ਜੋ ਦੇਖੀਏ।
ਸਥੂਲ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਪੁਨ ਸਭ ਕੋ ਅਨਾਦੀ ਜਾਨੀਏ।
ਨਿੱਤ ਉਤਪਤਿ ਜਸ ਮਨੁਖ ਕੀ ਜਗਤ ਐਸੇ ਜਾਨੀਏ।
ਸਬਦ ਕੇ ਅਭਯਾਸ ਸੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਏਕਾਗ੍ਰ ਕੀਜੀਏ।
ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਤੁਮ ਸੁਗਮ ਸੇ ਲੀਜੀਏ।
ਦੇਖੋ ਜੋ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸਾਧ ਕੇ ਫਿਰ ਅੰਤ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ।
ਜਬਲਗ ਨਾ ਚਿਤ ਥਿਰ ਹੋਇਗੀ ਪਾਵੈ ਨਹੀਂ ਅਵਕਾਸ਼ ਹੈ।
ਸਤਸੰਗ ਸੇਵਾ ਸਾਧੂ ਕੀ ਅਰ ਨਾਮ ਕਾ ਜਪ ਜਾਪ ਹੈ।
ਬੁਧਿ ਨਿਰਮਲ ਔਰ ਨਿਸ਼ਚਲ ਦੇਖੀਏ ਸਭ ਆਪ ਹੈ।
ਗਯਾਨ ਕੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਭੀ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਸੁਖ ਕਾਰਨੇ।
ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਕਾਗਰ ਨਾਦ ਮੇਂ ਸੁਖ ਸਭ ਲੀਆ ਹੈ ਸਾਧਨੇ।
ਹੰਸ ਨਾਦ ਜੋ ਹੈ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਮਹਿਮਾ ਸਬਦ ਕੀ ਗਾਰਹੀ।
ਸੰਤੋਂ ਕਾ ਯਹ ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਸਤਮਤ ਕਹੀ। ਇਤਯਾਦਿ॥

(ਬਿਹਾਰਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ੧੧੦)

ਬਿਹਾਰਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਬਤਰਕ ਦਾ ਸਕਾ ਛੋਟਾ

ਭਾਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੀ ਨੇਸ਼ਟਾ ਗੁਰੂਘਰ ਪਰ ਸੀ,ਇਨਾਂ ਦੀ ਬਾਕੀ ਮ੍ਰਿਜਾਦਾ ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਬ੍ਰਹਮਸਮਾਜ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਾਜਾ ਰਾਮਮੋਹਨ

ਜੀਵਨੀ

ਰਾਜਾਰਾਮਮੋਹਨ ਦਾ ਜਨਮ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਧਾਰਾ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਮਈ ੧੭੭੨ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਹੋਯਾ, ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ,ਪਟਨੇ ਅਰਬੀ, ਅਰ ਘਰ ਵਿਚ ਫਾਰਸੀ ਪੜੀ, ੧੫ ਸਾਲ ਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵਲੋਂ ਭ੍ਰਮ ਪੈ ਗਿਆ। ਘਰ ਤਿਆਗਕੇ ਬੌਧ ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਤਿੱਬਤ ਗਿਆ ਅਰ ਓਥੇ ਲਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜੁਲਕੇ ਪਿਛੇ ਪਰਤ ਫਿਰ ਕਾਸੀ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਈਸ੍ਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਹੋਯਾ। ਏਸੇ ਹੀ ਸਮਯ ਇਕ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ "ਤੋਫਤੁਲਮੁਬਾਹਦੀਨ" ਨਾਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ। ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਕਲਕੱਤੇ ਜਾਕੇ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ "ਆਤਮੀਯ" ਨਾਮ ਤੇ ਇਕ ਸਭਾ ਕੈਮ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਬਜਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਵੇਦਾਂਤ ਸੂਤ੍ਰ, ਮੁੰਡਕ, ਕੇਨ,ਕਠ ਅਰ ਈਸ਼ਾ ਵਾਸਜ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਰਬੰਗਾਲੀ ਅਨੁਵਾਦ ਛਪਵਾਯਾ। ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਦੀ ਵਜਾਖਜਾ ਕੀਤੀ। ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਈਸ਼ਰੋਪਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਯ ਪਰ ਪੋਥੀ ਲਿਖੀ, ਭਾਂਵੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਈਆਂ ਚੂੰ ਚਾਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਖੁੱਸਾ ਕੁਝ ਨਾ। ਫਿਰ ੧੮੧੧ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਆਪਦੇ ਕੋੜਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤੀਮੀ ਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਕੇ ਪ੍ਰਤਗਜਾ ਕੀਤੀ ਭਈ ਇਹ ਰਸਮ ਬੰਦ ਕਰਾਉਂਣੀ ਚਾਹੀਏ, ਤਦ ਸਰਕਾਰ ਅਗੇ ਵਾਹ ਵੇਲੇ ਕਰਕੇ ੧੮੨੯ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ ਬੰਦ ਪਰ ਕਾਨੂਨ ਪਾਸ ਕਰਵਾਯਾ। ਹੋਰ ਬੰਗਾਲੀ ਵਜਾਕਰਣ,ਅਰ ਪਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਪਰ ਬੀ ਪੋਥੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨ ਖਾਤ੍ਰ ਅਖ-ਬਾਰਾਂ, ਪੋਥੀਆਂ, ਬੰਗਾਲੀ, ਫਾਰਸੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ। ਅੰਜੀਲ ਦੀ ਅਸਲੀ ਭਾਖਾ ਪੜਨ ਖਾਤ੍ਰ ਗ੍ਰੀਕ, ਹੀਬ੍ਰੂ (ਯੂਨਾਨੀ ਵਾਹਿਬ੍ਰੂ) ਜਬਾਨਾਂ ਸਿਖੀਆਂ,ਫਿਰ ਨਿਤ ਕੂਟਸਥ ਜਗਤ ਕੇ ਉਤ੍ਰੈਪੰਨ ਕਰਤਾ ਅਰ ਪਾਲਨਹਾਰ ਈਸ੍ਵਰ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਵਾਸਤੇ ੨੦ ਅਗਸਤ ੧੮੨੮ ਈਃ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਮੰਦਿਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਏਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੈ ਅਰ ੧੮੪੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਕੈਮ ਹੋਯਾ॥

ਸਿਧਾਂਤ

ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਯਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੰਦਿਰ ਸਮਯ, ਯਾ ਜਾਤ ਕੁਜਾਤ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਨਹੀ, ਨਾਹੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਯਾ ਅਕਾਰ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਸੀ, ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸੇ ਨੇ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਓਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿੱਤ ਗਜਾਨ ਸ੍ਵਰੂਪ, ਅਨੰਤ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ, ਅਚਲ ਅਰ ਅਨੁਪਮ ਹੈ, ਓਸੇ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਲੋਕ ਅਰ ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਖੇ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਤ੍ਯਾਦੀ ਇਹ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ॥

ਸੋ ਐਸੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਾਜਾ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦ-ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਫੀਰ (ਦੂਤ) ਹੋਕੇ ਵੇਲਾਯਤ ਗਿਆ, ਓਥੇ ਚੰਗਾ ਮਾਨ ਹੋਯਾ, ਓਥੋਂ ਫਿਰ ਫ੍ਰਾਂਸ ਗਿਆ, ਅੰਤ ੨੭ ਸਤੰਬਰ ੧੮੩੩ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਕੰਟੋਲ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰੋਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਾ ਹੋਗਯਾ । ਉਕਤ ਰਾਜਾ ਦੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਸ਼ੀਘ੍ਰ ਵਿਦਾ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ੧੮੪੨ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਦੇਵੇਂਦ੍ਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁਕ ਖਲੋਤਾ। ਇਸਨੇ ਚੰਗੀ ਉਨਤੀ ਕੀਤੀ। ੧੮੪੫ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਖੇ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਂਟ ਛੂਟਕੇ ਇਕ ਪੋਥੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਲਗਾ ਅਰ ੧੮੪੭ ਈਸ੍ਵੀ ਤਕ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ੭੬੭ ਮਨੁਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਸਨ । ਫਿਰ ੧੮੫੮ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਖੇ ਬਾਬੂ ਕੇਸ਼ਵ-ਚੰਦ੍ਰ ਸੇਨ ਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਣ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਯਾ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਤਕ ਸਮਾਜ ਬੜੀ ਉਨਤੀ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਰ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਕਈ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਸ਼ਾਖਾਂ ਬੀ ਖੁਲ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਬੀ ਉਕਤ ਬਾਬੂ ਨੇ, ਟੈਗੋਰ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਭਾਰਾ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਯਾ। ਉਕਤ ਕੇਸ਼ਵ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਕਤਾ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਵਜਾਖਜਾਨ ਬੜਾ ਅਸਰਵਾਲਾ ਸੀ ਅੰਤ੧੮੮੪ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਕਾਲ ਦਾ ਗ੍ਰਾਸ ਹੋਯਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇ ਗਿਆ । ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਭ੍ਰਮ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਏਸੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਆਰਯ ਸਮਾਜ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਕਲਕੱਤਿਓਂ ਇਕ "ਤਤ੍ਵ ਬੋਧਿਨੀ ਪ੍ਰਤਿਕਾ" ਨਾਮ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਬੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ॥

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲੀ ਅਧਿਕ ਹਨ ੧੮੯੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੩੪੦੦ ਮਨੁਖ ਸਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੭੦੮ ਕਲਕਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ੧੯੧੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੫੫੦੪ ਮਨੁਖ

ਹੋਏ ਸਨ ॥

ਇਹ ਸਮਾਜ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮਾਜ ਆਦਿ ਫਟਕੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਹੋਗਏ ਹਨ, ਸੋ ਰਹੇ ॥

†ਬੋਧ ਮਤ

ਪਰਵਰਤਕ (ਗੋਤਮ ਸਿਧਾਰਥ ਸ਼ਾਕਜ ਸਿੰਘ) ਬੁਧ

ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਮਤ ਤੋਂ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੁਧ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਯਾ ਕਿ ਯੱਗ ਆਦਿਕ ਛੱਡਕੇ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਜਾਣ ਸੋ ਬੁਧ ਦੀ ਕਰਣੀ ਤੋਂ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਬੁਧ ਦਾ ਘ੍ਰਾਣਾ

ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਰਾਜਾ ਮਹਾ ਸੰਮਤ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਤੇ ੨੮੪੦੨੮ ਪੀੜੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਜਾ ਅੰਬ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪੁਰ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਰਾਜਾ ਦੇ ੪ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ੫ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਰਾਜਾ ਅੰਬ ਦੀ ਪਟਰਾਂਣੀ ਦਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਗਯਾ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਕ ਦਾਸੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਘਰ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਸਦੇ ਪੇਟੋਂ ਬੀ ਜੰਤ ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਪ੍ਰੇਮਵਸ ਰਾਜਾ ਨੇ ਦਾਸੀਰਾਣੀ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੇਰੇ ਹੀ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਕਰੂੰ। ਅੰਤ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਕੇ ਆਪਣੇ ਚਵਾਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਆਖਯਾ, ਬੱਚਾ! ਜਿਤਨਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਚਾਹੋ ਲੈਲਵੋ ਪਰੰਤੂ ਰਾਜ ਸਥਾਨ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਆਪਣੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕੈਮ ਕਰੋ, ਤਦ ਓਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਵਾਂਛਤ ਪਦਾਰਥ ਲੈਕੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲਿਆ। ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਪਿਤਾ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈਆਂ ਬਿਨਾ ਸਾਡੀ ਕੌਣ ਸਾਰ ਲਉ, ਇਸਤੇ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈਆਂ। ਇਉਂ ਸਭ ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਉਸਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆਏ ਜਿਥੇ ਕਪਲਮੁਨੀ ਤਪ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੁਨੀ ਨੇ ਇਨਾਂ ਦਾ ਤਪੋਬਲ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸਾਰਾ ਸਮਾਚਾਰ ਪਾਕੇ, ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਨਗਰ ਬਸਾਉਣ ਦੀ ਆਗਜਾ ਦਿਤੀ। ਸੋਈ ਨਗਰੀ ਬਸਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁਨੀ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ () ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ।

---

†ਸੰਕਰ ਦਿਗ ਵਿਜਯ ਸਰਗ ੧ ਪ੍ਰਿਸ਼ੁ ੨੮ ਸਲੋਕ ੬੫ ਵਿਦਨਾ ਰਣਸ੍ਵਾਮੀ ਕ੍ਰਿਤ ਛਾਪਾ ਪੂਨਾ ਵਿਚ ਜੈਨ ਤੇ ਬੋਧ ਇਕ ਮੰਨੇ ਹਨ ਸੋ ਗਲਤ ਹੈ।

() ਹੁਣ ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀ ਉਸਦਾ ਥੀਆ ਬਾਨ ਹੈ।

ਏਥੇ ਚਾਰੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨਲਗੇ। ਕੁਛਚਿਰ ਰਾਜਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਤੇਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂਦੇ ਬਿਵਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਪਰਸਪਰ ਬਾਤ ਚੀਤ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਹ ਨਿਰਨੇ ਹੋਯਾ, ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੀ ਕੰਨਜਾਂ ਦੂਸਰੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਦੇਣੀ, ਯਾ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਆਪ ਲੈਣੀ, ਅਛੀ ਨਹੀ ਕਿੰਤੂ ਕੁਛ ਦਬਾਉ ਘਟਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਭੈਣਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹਖਬਰ ਜਦ ਰਾਜਾ ਅੰਬ ਨੇ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਬੋਲ ਭੇਜਿਆ।

"ਸ਼ਕਾਵਤ ਭੋ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਾ, ਪਰਸ਼ਕਾਵਤ ਭੋ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਾ"

ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਰਾਜ ਪੁਤ੍ਰ ਤੁਸਾਂ ਅੱਛਾ ਕੀਤਾ, ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਰਖ ਲੀਤੀ।

ਅਰ ਤਦ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਕੁਲ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਾਕਜ ਹੋਗਯਾ। ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜਾ ਉੱਲਕਾ ਮੁਖ ਦੀ ਬੜੀ ਭੈਣ ਵਾ ਪਟਰਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ "ਪ੍ਰਿਯਾ" ਸੀ। ਬਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਇਸਨੂੰ ਸਫੈਦ ਕੁਸ਼ਟ ਹੋਗਯਾ ਜਿਸਤੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਧਨ ਸਮਗ੍ਰੀ ਦੇਕੇ ਬਣ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ।

ਇਸੇ ਜਮਾਨੇ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜਾਰਾਮ ਨੂੰ ਬੀ ਸ੍ਵੇਤ ਕੁਸ਼ਟ ਹੋਗਯਾ ਸੋ ਬੀ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇਕੇ ਓਸ ਬਣ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ, ਜਿਥੇ 'ਪ੍ਰਿਯਾ' ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੀ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਪੱਤ੍ਰ ਲਗਣ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਦਾ ਰੋਗ ਨਾਸ਼ ਹੋਗਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਰਾਜਾ ਪਿਛੇ ਨ ਪਰਤਿਆ,ਸਗੋਂ ਇਕ ਕੋਲ ਬ੍ਰਿਛ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਬਣਾਕੇ ਧਿਰਤਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ ਇਸੇਤਰਾਂ ਜਦ ਕੁਛ ਸਮਾ ਬਿਤੀਤ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ,ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਧੁਨ ਕੰਨੀ ਪਈ, ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਚੁਕੰਨਾ ਹੋਯਾ। ਅੰਤ ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਉਠਦੇ ਹੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਯਾ ਟੋਏ ਵਿਚੋਂ ਪਈ ਦੇਖਕੇ ਕਢੀ। ਫਿਰ ਕੱਠੇ ਰਹਣ ਲਗ ਪਏ। ਕਿਸੀ ਯਤਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਯਾ ਦਾ ਬੀ ਰੋਗ ਨਸ਼ਟ ਹੋਗਯਾ। ਹੁਣ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਸ ਮਿਸ ਬੈਠੇ, ਅਰ ਮੌਜਾ ਮਿਲ ਗਈ। ਫਿਰ ਇਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਜੋੜੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋਈ ਉਹ ਕੋਲੀ ਨਾਮ ਤੇ ਵੰਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਈ। ਇਸੀ ਜਮਾਨੇ ਤੋਂ ਕੋਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਯਾ। ਇਨਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ "ਦੇਵਦਾਹ" ਨਾਮ ਦੀ ਨਗ੍ਰੀ ਸੀ। ਸਮਾ ਪਾਇਕੇ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਸ਼ਾਕਜ ਵੰਸ ਵਿਚ ਬਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਈ। ਇਹ ਕਥਾ ਸ਼ਾਕਜ ਤੇ ਕੋਲੀ ਵੰਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਬੋਧ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ।

(ਵੰਸਾਵਲੀ)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੋਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਦ੍ਵਾਰੇ ਸ਼ਾਕਜ ਵੰਸ ਦੀ

੨੨੨੭੬੯ ਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਗਜਾਨਸੇਨ ()ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਯਾ (ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਸੇਨਜੀਤ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਾਕਯ ਘ੍ਰਾਣੇ ਦੀ ਕੰਨਯਾਂ ਨਾਲ ਬਿਆਹ ਚਾਹਿਆ, ਸ਼ਾਕਾਂ ਬੁਰੀ ਮੰਨਕੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਇਕ ਦਾਸੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਕਰਾਦਿਤਾ ਸੋਈ ਰਾਜਾ ਨੇ ਪਟਰਾਣੀ ਕਰ ਲੀਤੀ। ਪਟਰਾਣੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਵਿਰੁਧ ਨਾਮ ਦਾ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਇਸਨੇ ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਾਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿਤਾ। ਵਿਰੁਧ ਗੁੱਸਾ ਖਾਕੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਉਤਾਰਕੇ ਆਪ ਰਾਜਾ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਇਸੇ ਖਾਤਰ ਫਿਰ ਬੁਧ ਦੇ ਨਿਰਬਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕੋਲੀ ਤੇ ਸ਼ਾਕਾਂ ਵਿਚ ਘੋਰ ਯੁਧ ਹੋਕੇ ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਤਬਾਹ ਹੋਗਈ ਜੇੜ੍ਹੀ ਹੁਣ ਤਕ ਕਈ ਉਪ੍ਰਾਲੇ ਕਰਨ ਤੇ ਬੀ ਨਜਰੀ ਨਹੀਂ ਆਈ) ਇਸਤੇ ਸਿੰਘ ਹਨੁ ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਯਸੋ-ਧਰਾ ਨਾਮ ਦੀ ਕੰਨਯਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਗਜਾਨਸੇਨ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਕੋਲੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਾ ਦੇਵਦਾਹ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਕਯ ਨਾਮ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਬਿਆਹ ਯਸੋਧਰਾ ਨਾਲ ਹੋਯਾ। ਰਾਜਾ ਅਨੁਸ਼ਾਕਯ ਦੇ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਸੁਪ੍ਰਬੁਧ ਤੇ ਦੰਡਪਾਣੀ ਅਰ ਦੋ ਬੀਬੀਆਂ ਮਾਯਾਦੇਵੀ ਤੇ ਗੋਤਮੀ ਬੀ ਹੋਈਆਂ। ਸ਼ਾਕਯਵੰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਾਸਿੰਘ ਹਨੁ ਦੇ ੪ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇਠੇ ਕਾਕੇ ਅਰਥਾਤ ਯੁਵ-ਰਾਜ ਸੁਧੋਦਨ ਦਾ ਬਿਆਹ ਮਾਯਾ ਦੇਵੀ ਤੇ ਗੋਤਮੀ ਨਾਲ ਹੋਯਾ। ਤੇ ਕੁੜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਦਾ ਬਿਆਹ ਸੁਪ੍ਰਬੁਧ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ੫੪੩ ਸਾਲ ਬਿਕ੍ਰਮ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਾਕਯ ਵੰਸ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੁਧੋਦਨ ਤੇ ਕੋਲੀ ਵੰਸ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੁਪ੍ਰਬੁਧ ਸੀ॥

ਬੁਧ ਦਾ ਜਨਮ

ਰਾਜਾ ਸੁਧੋਦਨ ਦੀ ਪਟਰਾਣੀ ਮਾਯਾਦੇਵੀ ਪਿਛਲੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਗ੍ਰਭਵੰਤੀ ਹੋਈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਈ [ ]੫੦੦ ਕੋਈ ੪੭੫ ਕੋਈ ੬੭੯ ਸਾਲ ਬਿਕ੍ਰਮ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋਯਾ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ੫੬੦ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੇ ਮੁਤਾਬਕ ੬੧੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋਣਾ ਨਿਸਚੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸੀ ਰਿਵਾਜ ਮੂਜਬ ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਕਾਕਾ ਜਣਨ ਪਟਰਾਣੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਮਹੀ ਨਾਮ ਦੀ †ਲੂੰਬਣੀ ਬਾਟਕਾ ਵਿਚ

() ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦਾ ਨਸਟ ੪੦੦ ਈਸਵੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ,

[ ]ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਵੰਸ਼ ਨਾਮ ਦਾ ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਕ ਮਹਾ ਨਾਮ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਬੁਧ ੫੬੬ ਸਾਲ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਲਿਖਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਾਲੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ੫੧੬ ਜਾ ੫੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਤਾਮ੍ਰ ਪੱਤ੍ਰਾਂ ਲਿਠੀਆਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤਾ ਗਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ੪੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਜਾ ੪੮੦ ਈਸਵੀ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਬੀ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਵਾਦ ਰਹੇ॥

†ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਤੇ ਲੂੰਬਣੀ ੨੫ ਮੀਲ ਹੈ ਕਿਤੇ ੫੦ ਲੀ ਬੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ੬ ਲੀ ਦਾ ੧ਮੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

ਹੀ ੧੫ ਵੈਸਾਖ ਬਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਯਾ, ਸ਼ੋਕ ਕਿ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਮਾਯਾਦੇਵੀ ਮਰ ਗਈ ॥

ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਾਲਨ ਪੋਸਨ ਸੌਤੇਲੀ ਮਾਂ ਗੋਤਮੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਯਾ। ਜੋਤ-ਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਨਾਮ ਸਿਧਾਰਥ ਰਖਿਆ, ਗੋਤਮ ਇਸਦਾ ਗੋਤ੍ਰ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਜਣੇ ਸ਼ਾਕਯ ਸਿੰਘ ਬੀ ਸੱਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ੩੨ ਮੁਖ, ਸਮਾਨ ਤੇ ੮੦ ਲੱਛਨ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜਾ ਹੋਨ ਦੇ ਦੱਸੇ ਅਰ ਇਹ ਬੀ ਆਖ੍ਯਾ ਜੇ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਹੋਵੇਗਾ। ਸਭਤੋਂ ਵਧਕੇ ਇਹ ਬਾਤ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਰਸੀਆ ਨਹੀ ਹੋਊ। ਬਸ ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਯਾ ਪਰਪ੍ਰਬੰਧ ਅਜੇਹਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਕੰਨਾ ਤਕ ਦੁਖ ਦੀ ਕਣਸੋ ਬੀ ਨਾ ਪੁਜੇ ॥

ਜਦ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਤਕੜਾ ਹੋਯਾ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ, ਵਿਸ਼੍ਵਾ-ਮਿਤ੍ਰ ਯੋਗ੍ਯ ਅਧ੍ਯਾਪਕ ਦੀ ਪਾਠਸਾਲਾ ਵਿਚ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਵਿਦ੍ਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੀਤੀ। ੧੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰਾ ਵਿਚ ਯੁਵਰਾਜ ਦੇ ਬਿਆਹ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਈ। ਸੋ ਕੋਲ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਦੰਡਪਾਣੀ ਦੀ ਲੜਕੀ () ਯਸੋਧਰਾ ਨਾਲ ਸ੍ਵ-ਯੰਬਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਗ੍ਰਹਣ ਹੋਯਾ। ਵੋਹਟੀ ਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਗਭਰੂ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਭੀ ਗੁਆ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿਧਾਰਥ (ਬੁਧ) ਅਜੇਹਾ ਖਬਰ-ਦਾਰ ਪੜਨੋਂ ਨ ਹਟਿਆ, ਸਗੋਂ ਗਣਤ, ਵ੍ਯਾਕਰਣ, ਤਰਕ ਅਰ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਹੁਸ਼ਯਾਰ, ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਉਚਾ ਰਿਹਾ। ਬਿਔਕੜ ਬੀ ਸੋਲਾਂ ਸ਼ਿੰਗਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ ਰੰਗ ਢੰਗ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਸੁਣਖੀ ਹੂਰਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਮਾਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਅੱਖ ਪਾਈ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੜਕਦੀ। ਸੁਖ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗਭਰੂ ਦੀ ਮਨ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਹਸਦੀ ਤੁਸਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਖੇਲਦੀ ਮੱਲ-ਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ॥

ਇਕ ਦਿਨ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਘੁੰਡ ਲਾਹ ਦਿਤਾ ਭਾਂਵੇ ੦ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਕਿਹਾ ਬਹੂ ਬੱਚੀ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨਾ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਨੂੰਹਾਂ ਧੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀ, ਅਗੋਂ ਯੁਵਰਾਣੀ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ ਠੀਕ ਹੈ! ਪਰ ਜਦ ਤਕ ਮਨ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਬਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਢਕਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸੋ ਜਦ ਮੈਂ ਤਨੋ ਮਨੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਕਜੋਂ ਢੱਕਾਂ? ਇਉਂ ਘਰ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਕਾ ਹੋਯਾ,

()ਗੋਪਾ, ਉਤਪਲਵਰਣਾ, ਤੇ ਮਰਗੁਜਾ ਹੋਰ ਬੀ ਯੁਵਰਾਣੀਆਂ ਸਨ, ਕਈ ਯਸੋਧਰਾ ਦੇ ਹੀ ਉਪਨਾਂਮ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

੦ਇਸ ਪਾਸ ੬੦੦੦ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਿਵਾਸ ਸੀ ॥

ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ "ਰਾਹਲ" ਰਖਯਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਸੁਖ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਗੁਜਰਦਿਆਂ ਅਜੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੀਤਿਆ, ਸਿਧਾਰਥ ਦੇ ਚਚੇਰੇ ਭਾਈ ਆਨੰਦ ਤੇ ਦੇਵਦੱਤ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੋ ਖਲੋਤੇ, ਪਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਖੋਹ ਕੀ ਸਕਦੇ ਸਨ ? । ਇਕ ਦਿਨ ਦੇਵਦੱਤ ਨੇ ਇਕ ਕਬੂਤ੍ਰ ਨੂੰ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ, ਪੰਛੀ ਤੜਫਦਾ ਤੜਫਦਾ ਸਿਧਾਰਥ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਆ ਡਿਗਿਆ, ਤਤ ਛਿਨ ਸਿਧਾਰਥ ਨੇ ਫੜਕੇ ਤੀਰ ਕਢਕੇ ਕਬੂਤ੍ਰ ਦੇਖਯਾ ਜੋ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੋਯਾ ਤੜਫੇ, ਅਜੇ ਤਕ ਸਿਧਾਰਥ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੀਰ ਖੁੱਭਣ ਨਾਲ ਕਿਤਨੀਕ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਜਦ ਥੋੜੀ ਨੋਕ ਆਪਣੇ ਖੋਭਕੇ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਰੋਯਾ। ਏਥੋਂ ਕੁਛ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁਖ ਦਾ ਅੰਕੁਰ ਸਿਧਾਰਥ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਗ ਖਲੋਤਾ ॥

ਬਿਆਹ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਤਕ ਘਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇ, ਕਿਤੇ ਦੁਖ ਦੀ ਹਵਾ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝੁਲਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਦੀ ਰਾਜਾ ਵਲੋਂ ਆਗਯਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਹਵਾ ਖਾਣ ਜਾਣਾ ਕਿਹਾ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਫੌਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਡੌਂਡੀ ਪਿਟਵਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਯੁਵਰਾਜ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਦਾ ਚਿੰਨ ਨਾ ਹੋਣੇ ਪਾਵੇ, ਸੋ ਗਏ। ਜਦ ਹਵਾ ਖਾਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ ਜਿਸਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਦਿਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕੁੱਬਾ ਕੁੱਬਾ ਲਾਠੀ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਿਆ ਔਂਦਾ ਨਜ਼ਰੀ ਪਿਆ, ਸਾਰਥੀ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਇਹ ਅਜੇਹਾ ਕਯੋਂ ਹੈ ? ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਬੁੱਢਾਪਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਸਭ ਨੂੰ ਆਣ ਗ੍ਰਸਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਜਾਤੀ ਯਾਂ ਕੁਲ ਅਜੇਹੀ ਨਹੀ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾ ਸੰਤਾਵੇ। ਇਹ ਬਾਤ ਯੁਵਰਾਜ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੇਧ ਗਈ ਅਰ ਸਾਰਥੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਚਲ ਛੇਤੀ ਅਜੇਹੇ ਸਮਯ ਨੇ ਜੇ ਆ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਵਾ ਖੋਰੀਆਂ ਕਿਸ ਕੰਮ ?

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਤਪ ਦਾ ਦੁਖੀਆ ਦੇਖਯਾ, ਤੀਸਰੀ ਬਾਰ ਮਸਾਣਾਂ ਨੂੰ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਮੁਰਦਾ ਵੇਖਯਾ। ਜਦ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਆਖਯਾ ਇਹ ਪੁਤ੍ਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਨ ਮਾਲ ਛਡਕੇ ਅਕੇਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਸੰਬੰਧੀ ਫੂਕਦੇਣਗੇ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਧਿਕਾਰ ਹੈ ਐਸੇ ਸੁਖਾਂ ਪਰ ਜਿਨਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦਗਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਬਾਰ ਫੇਰ ਇਕ ਸੰਤ ਦੇਖਿਆ ਜੇੜਾ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਮਗਨ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਪੁਛਨੇ ਪਰ ਸਾਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਵਿਖੇ ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਤਯਾਗੀ ਮਹਾਤਮਾ ਆਤਮ ਦਰਸੀ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਕੇ ਉਦਰ ਪੂਰਨਾ ਕਰਕੇ ਕਲਯਾਣ ਦਾ ਸਾਧਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥

ਇਹ ਬਾਤ ਵਧੇਰੀ ਯਵਰਾਜ ਦੇ ਹ੍ਰਿਦੇ ਨੂੰ ਕਟ ਗਈ। ਅੰਤ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਗ੍ਰਿਸਤ ਛੱਡ ਕੇ ਹੀ ਜੇ ਠਛ ਬਣੇ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਰ ਇਹ ਤਾਂਘ ਉੱਗ ਖਲੋਤੀ ਕਿ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਉਪਾਵ ਢੂੰਢ'ਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਜ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਆਵੇ। ਬਸ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਜ ਰੋਜ ਸ਼ੱਟ ਵਜਦੀ ਰਹੇ, ਅਰ ਘਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਟੁੱਟਦਾ ਜ਼ਾਵੇ। ਕਿਥੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਨੰਦ, ਅਰ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਟਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ()ਮਜ਼ੇ, ਰਸ ਭਰੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰਸ,ਤੇ ਸ੍ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਦੇ ਫਰਰਾਟੇ। ਕਿਥੇ ਹੁਣ ਸਿਧਾਰਥ ਦਾ ਮਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਦਾ ਜਰਾ ਮਾਤ੍ਰ ਬੀ ਸ੍ਵਾਦ ਨਾ ਰਹੇ,ਵਿਚਾਰ, ਵੈਰਾਗ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ ਹੀ ਨਵਾਂ ਭੁਰਦਾ ਆਵੇ। ਅੰਤ ਇਕਦਿਨ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਲਿਆ,ਬਾਹਰ ਚਲਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਰਸਤਾ ਲੱਭੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਕਾਕੇ ਦੇ ਮੰਜੇ ਵਲ ਹੋਯਾ ਜੋ ਗਲ ਲਾਕੇ ਕਲੇਜਾ ਠੰਡਾ ਕਰਾਂ, ਅਰ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਕੇ ਚਲ ਪਵਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਫਿਰ ਮੇਲ ਹੋਵੇ ਯਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਕਾਕੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਪਾਸਾ ਵਟਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਇਕ ਹਥ ਬੱਚੇ ਦੇ ਉਪਰ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਦੇਕੇ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਸੇਜਾ ਉਪਰ ਸੁਤੀ ਪਈ ਸੀ ਤਾਂ ਮੱਲਕੜੇ ਪਿਛਾਂ ਹੀ ਪਰਤ ਆਯਾ, ਮਤਾਂ ਕਿਤੇ ਅਣਜਾਣ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸ਼ੋਰ ਪਾ ਬਹੇ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਅੱਜ ਦਿਨ ਕੁਛ ਨਾ ਬਣਿਆਂ॥

ਬੁੱਧ ਦਾ ਘਰੋਂ ਜਾਣਾ

ਅੰਤ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਰੋਜ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦ੍ਵਾਰਾ ਘੋੜਾ ਮੰਗਾਕੇ ਅਧੀ ਰਾਤ ਕਪਲਬਸਤੂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਜਾਣ ਸਾਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੇ ਧਿਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ- ਹੇ ਪਜਾਰੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ, ਕਪਲਬਸਤੂ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਤਦ ਤਕ ਨਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ, ਜਦ ਤਕ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੀ ਕੋਈ ਚੋਖੀ ਦਵਾਈ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਇਉਂ ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਦਿਨੇ ਸੂਰਜ ਚੜਦੇ ਨੂੰ ੧੮ ਕੋਸ ਜਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਘੋੜਿਓਂ ਉਤਰਕੇ ਲਗਾਮ ਚੰਡਕ ਦੇ ਹਥ ਦੇਕੇ ਰਤਨ ਜੜਤ ਭੂਸ਼ਨ ਉਤਾਰਕੇ ਬੀ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਕਥਾ "ਲਲਤ ਵਿਸਤ੍ਰ" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਚੰਡਕ ਨੂੰ ਪਿਛਾਹਾਂ ਮੋੜਿਆ ਉਥੇ•ਰਾਜਾ

() ਰਾਜਾ ਨੇ ਸਿਧਾਰਥ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨ ਯਾਦ ਆਵੇ ਇਸਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੌਤਕਹਾਰ ਭ੍ਰਮਤਾਂ ਹਾਸ ਵਿਲਾਸ ਕਰਨ ਹਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਛਡਿਆ ਸੀ ਜਿਧਰ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਕਰੇ ਕੌਤਕ ਹਾਸਠਾਰ ਹੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪਵੈ।

•ਰਾਜਾ ਸੁਧੋਦਨ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਯੋਗਨਾਲ ਪਿਛੋਂ ਭਸ਼ਰਦਾ ਫਿਰੇ ਜਿਥੇ ਕੁਛ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਦੇ ਕੌਤੇ ਥੀ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਮਿਲੇ ਉਥੇ ਕੁਛ ਨਾਂ ਕੁਛ ਯਾਦਗਾਰ ਖੜੀ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਚੈਤਯ (ਪਵਿਤ੍ਰ ਥੰਭਾ) ਖੜਾ ਕੀਤਾ, ਜੇਹੜਾ ਛੰਡਕ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ॥

ਹੁਣ ਜਦ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਯਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜਸੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤ੍ਰ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਮ੍ਰਿਗ ਚਰਮ ਲੈ ਲਏ ਅਰ ਫਿਰ ਬੈਸਾਲੀ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਬੈਸਾਲੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਭਕੇ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੜਨੇ ਆਰੰਭ ਦਿਤੇ। ਏਥੇ ਅਚਾਰਯ ਅਲਾਰਕਾ ਲਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ, ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਜਾਣਕੇ ਆਦਰ ਕੀਤਾ, ਇਸਦੇ ੩੦੦ ਵਿਦਯਾਰਥੀ ਸਿਖ ਸਨ। ਫਿਰ ਇਸ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਮਗਧਦੇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ ਆਯਾ ਅਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਅਭਯਾਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭਿਖਯਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਉਦਰ ਪੂਰਣਾ ਕਰੇ। ਜਦ ਭਿਖਯਾ ਲੈਣ ਜਾਵੇ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾਈ ਚੀਥੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਬਾਹਰ ਆਵੇ, ਦੇਖਣਹਾਰ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਣ, ਆਖਣ ਭਈ ਇਹ ਕੋਈ ਅਉਤਾਰੀ ਜੀਉ ਹੈ ॥

ਏਥੇ ਦਾ ਬਿੰਬਸਾਰ ਰਾਜਾ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇਖਕੇ ਅਸਚਰਯ ਰਹਿ ਗਯਾ, ਉਸ ਫਿਰ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਕੇ ਯੋਗਯ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ। ਸਿਧਾਰਥ ਪਾਂਡਵਗਿਰ ਦੀ ਢਾਲ ਪਰ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਬਿੰਬਸਾਰ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਹੁਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਅਣੋਖਾ ਹੀ ਆਨੰਦ ਪਾਯਾ, ਅਰ ਫਿਰ ਬਹੁਤੇ ਹੀ ਸੁਖ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਹੇ, ਪਰੰਤੂ ਤਯਾਗੀ ਸਿਧਾਰਥ ਦਾ ਮਨ ਕਦੋਂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ॥

ਸਗੋਂ ਫਿਰ ਬਿੰਬਸਾਰ ਬੀ ਬੋਧ ਹੋਗਯਾ, ਇਹ੧੫ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੋਂ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬੈਠਾ ੫੨ ਸਾਲ ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਬਿੰਬਸਾਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਤੇ ਸਿਧਾਰਥ ਦਾ ਪਿਤਾ ਦੋਨੋਂ ਆਪਸ ਮੈਂ ਮਿਤ੍ਰ ਸਨ, ਇਸਤੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਬੀ ਗਾੜ੍ਹੀ,ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੋਗਈ, ਪਰੰਤੂ ਬਿੰਬਸਾਰ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਸਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਕਯੋਂਕਿ ਪੁਤ੍ਰ ਬੁਧ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਧਾਰਥ ਨੂੰ ਬੀ ਉਸ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਚੇਲਾ ਹੋਗਯਾ ਸੀ। ਇਸਤਰਾਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ ਰਹਿਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਨਰੰਜਨਾ (ਫਲਗੂ) ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਰਵੇਲ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ੦ਬੁਧ ਗਯਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਰਕਤਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਏਥੇ ਆਣ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਉਰਵੇਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੁਜਾਤਾ ਸਿਧਾਰਥ ਦੀ ਚੇਲੀ ਹੋਗਈ, ਇਹ ਦਸ ਜਨਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਆਕੇ ਕੁਛ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕੁੜੀ ਦੀ ਦਾਸੀ ਰਾਧਾ ਨਾਮ ਦੀ ਮਰ ਗਈ

੦ਇਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨੋਂ ੭ ਮੀਲ ਹੈ ਬੁਧ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਜਪਾਨੋਂ ਆਈ ਹੋਈ ਦੇਖਣ ਜੋਗ ਹੈ।

ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਐਂਤ੍ਰੇਸਟੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਦਾ ਕਪੜਾ ਸੜਿਆ ਹੋਯਾ ਕੁਛ ਸਿਧਾਰਥ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਇਸ ਸੀ ਕੇ ਕੋਪੀਨ ਕਰ ਲੀਤੀ । ਇਸਤਰਾਂ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਿਧਾਰਥ ਆਪ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣਿਆ ਇਸਤਰਾਂ ਵਿਦਯਾਅਭ੍ਯਾਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਇਸੇ ਬਣ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ਕਠਨ ਤਪ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ। ੪ਤਪ ਵਿਚ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਠਨਾਈ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਰੇ ਭੁਖ ਤੇਹ ਦੇ ਧਰਤੀ ਪਰ ਮੂੰਹ ਭਾਰ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਚੇਲਿਆਂ ਜਾਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰ ਗਏ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਸੁਧ ਆਈ ਤਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ਅਰ ਸਰੀਰ ਸੁਕਕੇ ਪਿੰਜਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਯਾ। ਪਿਛੋਂ ਸੁਰਤ ਸੰਭਲਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਤਪਸਯਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਬੀ ਕੁਛ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀ ਜਾਪਦਾ, ਤਦ ਤਪਸਯਾ ਛੱਡ ਦਿਤੀ। ਚੇਲਿਆਂ ਸੋਚਿਆ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਠੀਕ ਨਹੀ ਰਿਹਾ ਤਦ ਓਹ ਬੀ ਚੁਪ ਚਾਪ ਚੋਰੀ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਬੜੇ। ਸਿਧਾਰਥ ਨੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਅੰਨ ਜਲ ਪਰਸਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁੜਕ ਆਯਾ । ਫਿਰ ਨੁਰੰਜਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬੋਧੀ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵਿਦਯਾ ਪੜਨ ਤੇ ਬੀ ਕੁਛ ਨਾ ਬਣਿਆ,ਤਪ ਕੀਤਾ ਬੀ ਨਿਸ਼ਫਲ ਗਯਾ,ਸਗੋਂ ਚੇਲੇ ਬੀ ਚੁਪ ਚਪਾਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ ਪਿਤਾ, ਅਰ ਸਨੇਹ ਲਿਪਟੀ ਰਾਣੀ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਦਾ ਸਹਾਈ ਕੁਟੰਬ, ਆਗਯਾਕਾਰਣੀ ਪ੍ਰਜਾ ਦੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਖਾਤਰ ਵਾਪਸ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਊਂ?

ਇਸਤਰਾਂ ਵਿਚਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਲੂਣੇ ਮਾਰਦਾ ਗੋਤਮ ਸਿਧਾਰਥ ਸ਼ਾਕਯ ਸਿੰਘ ੦ਕੁਛ ਚਿਰ ੧ਸਮਾਧੀ ਲਾਬੈਠਾ॥

ਬੁਧਤ੍ਵ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਅੰਤ ਅਖੀਆਂ ਅਗੋਂ ਅੰਧਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਅਰ ਬੁਧ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਈ। ਤਦ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਭਲਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਘਰ ਨੂੰ ਕਿਸਤਰਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿੰਤੂ ਕਿਸੀਤਰਾਂ ਬੀ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਣ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਯਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਮਯ ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਆਯੂ ੩੬ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠ ਬੁਧਤ੍ਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ਉਹ ()ਪਿਪਲ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੈ । ਬੋਧੀ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ 'ਬੋਧੀਦ੍ਰੁਮ' ਆਮ ਲੋਕ 'ਬੋਧੀ ਮੰਡ' ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਬੁਧ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੂ ਦੇ ੧੨੦੦ ਸੌਲ ਬਾਦ ੬੮੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਦਿਕਚੀਨੀ ਜਾਤ੍ਰੀ ਬੁਧ ਧਰਮ

੪ਕਠਨ ਤਪ ੬ ਸਾਲ ਤਕ ਕੀਤਾ ॥

੦ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ੨੪ ਘੰਟੇ ਆਸਨ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਰਿਹਾ।

੧ਬੁਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ "ਮਾਰ" ਨਾਮਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ॥

()ਰਾਜ ਗ੍ਰਿਹ ਤੇ ੪੫ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ।

ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਪੜਤਾਲਦਾ ਚੀਨੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਯਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ "ਹਯੂਨਸੈਂਗ" ਸੀ ਉਸਨੇ ਭੀ ਇਹ []ਬ੍ਰਿਛ ਦੇਖਯਾ ਅਰ "ਲਲਤਵਿਸਤ੍ਰ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਬ੍ਰਿਛ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ ਤੋਂ ੪੫ ਮੀਲ ਅਰ ਨੇਰੰਜਨਾ ਦੇ ਕ੍ਰੀਬ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਪੱਕੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦਾ ਬੀ ਲੇਖ ਹੈ, ਸੋ ਅਧਿਕ ਰਹੇ। ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਜ੍ਰਾਸਨੰ'ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਪਰ ਬੁਧ ਦੇਵ ਬੈਠਦਾ ਸੀ। ਬੁਧਭਗਵਾਨ ਚੱਤੇ ਪਹਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਕੁਛ ਬੀ ਨਹੀ ਬਣਦਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਦਾ ਮੁਖ ਧਰਮ ਹੈ, ਸੋ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਦਬ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬੁਧ ਦੇ ਅੱਠ ਸਤ

੧ ਸਤਵਿਸ੍ਵਾਸ, ੨ ਸਤਵਿਚਾਰ, ੩ ਸਤਵਾਕਯ, ੪ ਸਤਕਰਮ, ੫ਸਤਜੀਵਨ, ੬ ਸਤਯਤਨ,੭ ਸਤਚਿੰਤਨ, ੮ ਸਤਧਯਾਨ।

ਜੇੜ੍ਹਾ ਇਨਾਂ ਅੱਠਾਂ ਦਾ ਅਭਯਾਸ ਕਰੇ, ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਸਹਜ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਨਿਰੀ ਮਰਨੇ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀ ਪਾਈਦੀ ਕਿੰਤੂ ਨਿਰਬਾਣ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੇੜ੍ਹੀ ਪਾਪ ਅਰ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੇ ਨਾ ਰਹਿਣੇ ਪਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮਨੁਖ ਜੀਂਉਂਦਾ ਹੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਦਾ ਦੁਖ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸੀ ਤੇ ਜਿਨਾ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪਾ ਲੀਤੇ ਹੈ ਓਹ ੦ਬੋਧ ਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਬੀ ਉਚੇ ਹਨ।

ਇਸ ਜਨਮ ਵਿਚ ਜਿਤਨਾਦੁਖ ਭੋਗੀਦਾ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂਦਾ ਫਲ ਹੈ।ਇਸਦੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਅਰ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਦਾ ਉਪਾਉ ਤ੍ਰਿਸਨਾਂ ਦਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਤਯਾਦਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਬੁਧਦੇਵ ਨੇ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤੇ ਅਰ ਫਿਰ ਕਾਂਸ਼ੀ ਜਾਕੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਏਹੋ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ। ਸੋ ਓਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਬਕ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ੬੦ਚੇਲੇ ਹੋਗਏ ਤਦ ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਇਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ, ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਫਿਰ ਬੁਧ ਨੇ ਕਾਸ਼ੀ ਤੋਂ ਉਰਵਲਾ ਅਰ ਫਿਰ ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ ਆਣ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਫਲਤਾ ਪਾਈ। ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੜਾ

[]ਦੇਖੋ ਚੀਨੇ ਯਾਤ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਤ "ਸਿਯਾਕ੍ਰ" ਨਾਮ ਯਾਤ੍ਰਾ ਪੋਥੀ ਸੰਨ੍ਹੋ ੫੪੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਬੀਲਕ, ਏਡੀਸ਼ਨ ਜਿਲਦ ਦੇ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟ ੧੬।

੦ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ ਬੁਧਿਸਟ ਸੂਟਾਸ ਕ੍ਰਿਤ ਟੀ. ਡਬਲਯੂ. ਰਹਾਈਸ ਡੇਵਿਡ।

ਰਸਦਾਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਪਰ ਤਾਬੜਤੋੜ ਹੀ ਅਸਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਬੀ ਬੜੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਸਨ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਧਦੇਵ ਬਹੁਤ ਦਿਨ ਕਾਸ਼ੀ ਨਹੀ ਰਿਹਾ, ਭਾਵੇਂ ਓਥੇਬਹੁਤ ਚੇਲੇ ਬੀ ਹੋਏ ਪਰ ਤਾਂਬੀ ਗੰਗਾ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਖੇ ਤਥਾ ਕੌਸ਼ਲ ਦੇਸ ਦੀ ਸਰਵਸਤੀ ਨਗ੍ਰੀ ਵਿਚ ੪੦ ਸਾਲ ਦਾ ਜੀਵਣ ਸਮਾ ਵਧੇਰੇ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਉਕਤ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਬੀ ਸੇਵਕ ਹੋਣ ਤੇ ਸਹਾਯਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਾਲੇ ਕੌਸਲ ਦੇਸ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭਾਗ ਕਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਰਵਸਤੀ ਨਗ੍ਰੀ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਸੈਨਜੀਤ ਸੀ। ਸਰਵਸਤੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਧੁਨਕ ਫੈਜ਼ਾ ਬਾਦ (ਅਜੁਧਿਆ)ਦੇ ਹੀ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਹੋਊ।

ਓਧਰ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਸੁਧੋਦਨ ਬੀ ਹਿੰਮਤ ਹਾਰ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਯਸੋਧਰਾ ਬੀ ੦ ਸਤ ਸੁਧਾਂ ਭੁਲਾਕੇ ਦੀਵਾਨੀ ਜੇਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਜੇੜੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਢੂੰਡਣ ਵਾਸਤੇ ਬਾਰੀਬਾਰੀ ਦੂਤ ਭੇਜੇ ਸਨ,ਪਰੰਤੂਕੇਹੀ ਅਣੋਖੀ ਬਾਤ ਕਿ ਉਹ ਬੁਧ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਰਸੀਏ ਹੋਏ ਪਿਛੇ ਨਹੀ ਪਰਤੇ। ਅੰਤ ਹਾਰਕੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਕ ਮੰਤ੍ਰੀ ਭੇਜਿਆ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਚਰਕ ਸੀ, ਸੋ ਭੀ ਹੋ ਤਾਂ ਬੋਧ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਸੋ ਲੌਟਕੇ ਬੁਧ ਦਾ ਸਾਧੂ ਵੇਸ, ਤਪ ਸਾਧਨ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਜੋਂਕਾ ਤਜੋਂ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਸਮੇਤ ਦਸ ਗਿਆ॥

ਏਥੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ, ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦਾ ਹੀ ਆਪ ਉਠ ਨੱਠਾ, ਮੋਹਵਸ ਜਾਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਹੀ ਮਤ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਮਾਸੀ ਗੌਤਮੀ ਭਾਵ ਸੁਤੇਲੀ ਮਾਂ ਨੇ ਬੀ ਭੇਖ ਧਾਰਿਆ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੋ ਪਹਿਲ ਇਹੋ ਚੇਲੀ ਹੋਈ। ਅਰ ਫਿਰ ਕਪਲਬਸਤੁ ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ, ਤਦ ਫਿਰ ਰਾਜਾ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦਾਖੀ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਾਕਜ ਬੋਧ ਹੋਗਏ। ਸਰ ਮੁਚ ਕਈਆਂ ਮੰਤ ਵੇਸ ਬੀ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਬੁਧ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਬੀ ਭੇਖ ਲੈ ਲਿਆ, ਵਿਯੋਗੀ ਕਾਕੇ ਨੇ ਬੀ ਪਿਉ ਦਾ ਬਾਣਾ ਪਾਕੇ ਸਾਥ ਨਾ ਛਡਿਆ। ਇਹ ਬਾਤ ਅਨੁਮਾਨ ੫੨੫ ਈਸ੍ਵੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੋਈ। ਏਥੇ ਅਸੀ ਹੁਣ ਬੁਧ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਲੋਂ ਚੁਪ ਵਟਦੇ ਹਾਂ ਕਜੋਂਕਿ ਪੁਸਤਕ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਓਧਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਬੀ ਤਿੱਬਤ, ਨੈਪਾਲ, ਤਾਤਾਰ,

---

੦ ਧੀਰਜਧੁਧ ਦਿਵੇਕ ਬਲ ਗਤਿ ਮਤਿ ਔਸਰ ਬਾਤ ॥ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਿਛੁਰੇ ਗੋਯਖੀ ਭੂਲ ਗਈ ਸੁਧ ਸਾਤ ॥

ਮੰਗੋਲੀਆ, ਜਾਵਾ, ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ, ਅਸਾਮ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਲੰਕਾ, (ਸਿਲੋਨ) ਸਯਾਮ, ਮਲਾਯਾ, ਕੋਰੀਆ, ਮੰਚੂਰੀਆ, ਸਾਈਬੇਰੀਆਂ ਦਾ ਕੁਛ ਹਿਸਾ, ਬਾਹਲੀਕ (ਉਤ੍ਰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਚਿਤ੍ਰਾਲ ਅਰ ਬੁਖਾਰਾ) ਗੰਧਾਰ (ਕੰਧਾਰ ਉਤ੍ਰੀ ਅਰ ਪੂਰਬੀ ਗਜ਼ਨੀ ਏਥੇ ਆਰਯ ਰਾਜਾ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ ਸੋ ਇਤਯਾਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਨਾਂ ਏਥੋਂ ਤਕ ਸਫਲਤਾ ਪਾਈ ਕਿ ਬਾਹਲੀਕ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਹਣ ਤਕ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮਤ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਬੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਜੇਹੜਾ ਵੈਦਕ ਧਰਮ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕੁਛ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟਿਮ ਟਿਮਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸੋ ਧੁੰਦਲਾ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦਾ ਚਰਾਗ ਲਟ ਲਟ ਜਲਨੇ ਲਗਾ, ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕਰਨਹਾਰਾ ਹੋਗਿਆ। ਹੁਣ ਤਕ ਜਿਤਨੇ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਪਰ ਨਿਕਲੇ ਹਨ ਬੁਧ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਨਯਾਯ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਬੋਧ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਅਧਿਕ ਹਨ। ਅਜ ਕਲ ਬੁਧ ਧਰਮ ਯੂਰਪ ਅਮੇਰਿਕਾ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਫੈਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬਹੁਤੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਈਸਾਈ ਮਤ ਛਡਕੇ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਬੰਡੇ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਯੂਰਪ ਨਿਵਾਸੀ ਬੜੀ ਬੜੀ ਕਠਨਾਈ ਨਾਲ ਪਾਲੀ ਭਾਖਾ ਪੜ੍ਹਕੇ ਬੋਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਖੋਜ ਅਰ ਅਨੁਵਾਦ ✠ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਫ੍ਰੇਂਚ, ਜੇਰਮਨੀ ਆਦਿ ਭਾਖਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਬੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਧ ਮਤ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਉਤ੍ਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗੌਤਮ ਨੂੰ "ਗੌਡਮਾ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਬਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਵਿਗੜਕੇ ਗੌਡਮਾ ਦਾ ਅਭ੍ਰੰਸ਼ ਬਾਇ-ਬਲ ਵਾਲਾ ਗੌਡ(GOD) ਹੋਗਯਾ ਹੋਵੇ ਜੇੜਾ ਯੂਰਪ ਦਾ ਪਰਮੇਸ੍ਰ ਹੈ। ਉਪਲੀ ਕਥਾ ਅਸਾਂ ਬੀ ਕੁਛ ੦ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ॥

ਬੁਧ ਮਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਮਯ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਗਯਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਅਹਿੰਸਾ, ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕੋਚ, ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਝੂਠ ਨਾਂ ਬੋਲਨਾ, ਛਲ ਨਾਂ ਕਰਨਾ, ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾ ਦੇਣੀ, ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਪੀਣੇ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੀ ਸਮਯ ਪਰ ਭੋਜਨ ਖਾਵੇ। ਗੰਦੇ ਗੀਤ ਨਾ ਗਾਵੇ, ਨਾਹੀ ਨੱਚੇ। ਸੋਹਣੇ ਗਹਿਣੇ ਨਾਂ ਪਾਵੇ। ਅਤ੍ਰ ਨ ਲਾਵੇ। ਸਾਧੂ ਬਣੇ ਤਾ ਹੋਰ ਬੀ:-

ਗੁਦਗੁਦੀ ਸੇਜਾ ਤੇ ਨਾ ਸਵੇਂ, ਤਯਾਗੀ ਰਹੇ, ਇਤਯਾਦਿ ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ "ਫਿਲ੍ਹੋਕਲ ਰਿਲੀਜਨ ਪ੍ਰਿਸਟ ੩੪੩"। ਬੁਧ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਸੀ

✠ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ ਬਰਠਾਉਟ ਇੰਨਟ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਔਨ ਇੰਡੀਅਨ ਧਰਿਚਮ।

੦ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੇ ਬਾਰਥੈਟ ਮਈ ਸੇਂਟ ਹਿਲਾਈਰ ਕ੍ਰਿਤ 'ਬੁਧ ਕਾ ਧਰਮ' ਅਰ ਮਾਰਕਸਡਾਡੋਡ ਡੀ. ਡੀ. ਕ੍ਰਿਤ ਮੁਹੰਮਦ, ਬੁਧ ਅਰ ਈਸਾਆਦਿ।

ਪਰੰਤੂ ਏਨਾ ਉਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਟਾਖ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਯਗ ਵਿਚ *ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦਾਨ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ! ਅਰ ਵੇਦ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕ੍ਰਿਤ ਕਿਸਤਰਾਂ ਹਨ? ਜਦ ਇਨਾ ਵਿਚ ਅਜੇਹੇ ਹੱਤਜਾ ਕਾਰਕ ਕਰਮ ਹਨ, ਇਤਜਾਦੀ ਮਰਮ ਵੇਧੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਕ ਅਣੋਖੇ ਢੰਗ ਪਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਠਨ ਸੀ ਅਰ ਬੁਧ ਪਾਲੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਉਪ-ਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੇੜਾ ਸੁਖੈਨ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। "ਪ੍ਰਤਹਾਰਯ" ਨਾਮ ਦੀ ਸੂਤ੍ਰ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਸੇਨਜੀਤ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਜੇੜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਤੇ ਬੋਧਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਰਥ ਹੋਯਾ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਤਟਸਥੀ ਰਿਹਾ ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ।

ਬੁਧ ਨੇ ਯੋਗ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕੁਛ ਨਵੀਨ ਨਹੀ ਕਲਪੇ, ਕਿੰਤੂ ਓਹੋ ਜੇੜੇ ਪਹਿਲੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ। ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ "ਬੁਧ ਮਤ" ਪ੍ਰਿ: ੨੨੬ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਬੋਧ ਹੁਣ ਤਕ ਬੀ ਇਹ ਜਾਪ ०ਜਪਦੇ ਹਨ ਕਿ:- (੧ਓਂ ਮਾਨੇ ਪਦਮੇਹੂੰ ਓਂ)

ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਜਾਪਾਨ ਜਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਤਥਾ ਚੀਨ ਦੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ "ਓਮੀ ਨਮੋ ਦੇਵ ਯ," ਇਹਬਚਨ ਅਜ ਕਲ ਬੀ ਬੋਲਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਬੁਧ ਦਾ ਸੰਖਿਪਤ ਸਿਧਾਂਤ

ਸਭਨਾਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਰੀਰ, ਪੰਜ, ਗਯਾਨੇਂ ਦ੍ਰਯ, ਪੰਜ ਕਰਮੇਂਦ੍ਰਯ, ਪੰਜ ਮਹਾਂ ਭੂਤ, ਅਰ ਪੰਜ ਤਨਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਬਣਿਆ ਅਨਾਤਮਾਂ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਖੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜੇੜੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਹੈ ਏਹੋ ਸਭ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਨਾਮ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪਦ ਪਾਲਿਆ ਹੈ, ਓਹੀ ਮੁਨੀ, ਓਹੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਕਰਤਬ ਹੀ ਫਲ ਦੇਣਹਾਰਾ ਹੈ, ਪਿਛਲਾ ਏਥੇ, ਏਥੇ ਦਾ ਕੀਤਾ ਅਗੇ ਭੋਗਨਾ ਹੈ, ਨਿਰਬਾਣ ਆਪ ਹੀ ਪੁਰਖ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ, ਯੱਗ, ਵਲੀ, ਹੋਮ ਆਦਿ ਕਿਸੀ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਤਯਾਗ ਚਾਹੀਏ, ਇਤਯਾਦਿ।

ਫਲ

ਬੁਧ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬੜਾ ਫਲ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸ ਸਮਯ ਬੁਧ ਨੇ

---

*ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ ਫਿਸੀਕਲ ਰਿਲੀਜਨ ਪ੍ਰਿ ੯੫ ਕ੍ਰਿਤ ਮਾਕਸਮੂਲਰ ਭਾਖਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ।

०ਅਪਣੇ ਦੇਸ ਦੇ ਜੈਨੀ "ਨੋਮਕਾਰ" ਮੰਤ੍ਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਸੋ ਜੈਨੀਆਂ ਵਿਚ ਓਂ ਨੂੰ ਨੋਮੋਂ ਉਚਾ-ਰਣ ਦੀ ਮੁਢ ਤੋਂ ਰਸਮ ਹੈ।

੧ਓਂ ਰੂਪੀ ਮਣੀ ਪਦਮ (ਹ੍ਰਿਦਯ) ਮੇ ਹੀ ਨਿਸਚੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਯਾ ਉਸਨੂੰ "ਧਰਮ ਚਕ੍ਰ ਪਰਵਰਤਨ ਸੂਤਰ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸੇਵਕੀ ਭਾਉ ਵਿਖੇ ਆਗਏ। ਬੁਧ ਦੇ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੇਲੇ ਕਹੇ ਗਏ, ਇਕ ਸਾਧੂ, ਦੂਸਰੇ ਗ੍ਰਿਹੀ, ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ "ਸ਼੍ਰਾਮਨ" ਗ੍ਰੇਹੀਆਂ ਨੂੰ "ਆਵਪਾਬਸਕ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਮਗਧ ਦੇਸ ਦਾ ਬਿੰਬਸਾਰ ਰਾਜਾ ਜਦ ਆਵਪਾਬਸਕ ਬਣਿਆਂ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਬੇਲੁਬਨ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬਾਗ ਅਰਪਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੁਧ ਨੇ ਇਕ [ ] "ਬਿਹਾਰ" ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤਕ ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਜਮਾਨੇ ੬੪੦੦੦ (ਚੌਂਟ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਾਧੂ ਰਾਜਾ ਵਲੋਂ ਵਰੋਸਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਮੰਗਲ ਪੁਤ੍ਰ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਸਾਧੂ ਆਪਣਿਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਚੇਲਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸ਼੍ਰਾਮਨ ਬਣੇ ਅਰ ਸ਼ਿਵਦਤ ਨਾਮ ਇਕ ਭਾਰਾ ਧਨੀ ਆਵਪਾਬਸਕ ਬਣਿਆ, ਇਹ ਕੌਸ਼ਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਰਵਸਤੀ ਦਾ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਇਸਨੇ ਫਿਰ ਇਕ ਬੜਾ ਕੀਮਤੀ "ਬਿਹਾਰ" ਬਣਵਾਯਾ ਜੇੜ੍ਹਾ ਚੇਤਬਨ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਯਾ। ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤੋਦਨ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਆਨੰਦ ਬੁਧ ਦਾ ਸ਼੍ਰਾਮਨ ਹੋਯਾ, ਇਹ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ ਸੇਵਾਕਰਨੋਂ ਨਾ ਹਿਚਕਿਆ,ਅਧਿਕ ਰਹੇ॥

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਬੁਧ ਨਾਲ ਏਥੋਂ ਤਕ ਮੁਦੱਪਾ ਚੁੱਕੀ ਰਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਡਦੈਕਰ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਪ੍ਰਤਗਜਾ ਕਰਾ ਛੱਡੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁਧ ਧੁਆਡੇ ਪਿੰਡ ਨਾ ਅਉਣਾਂ ਪਾਵੇ। ਜਦ ਅਚਾਣਕ ਓਥੇ ਇਕਵਾਰ ਬਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸਾ ਰੋਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਤੇ ਬੁਧ ਭਿਖਜਾ ਵਲੋਂ ਬੀ ਰੁਕਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰੰਤੂ ਓਸ ਪਿੰਡ ਕਪਲਬਸਤੂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੀਹੋਈ ਸੀ,ਓਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੰਧ ਟੱਪਕੇ ਭੋਜਨ ਖੁਲਾਕੇ ਚੇਲੀਹੋਗਈ ਅਰ ਉਸ ਦ੍ਵਾਰਾ ਬੀ ਫਿਰ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਯਾ। ਬੁਧ ਚਤੁਰ ਮਾਸ ਦੇ ੪ ਮਹੀਨੇ ਠਹਿਰਕੇ ਅਰ ੮ ਮਹੀਨੇ ਫਿਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਕੁਸ਼ੀ‡ ਨਗ੍ਰ (ਕਸੀਆ ਜਿਲਾ ਗੋਰਖ ਪੁਰ) ਦੇ ਅਧ ਮੀਲ ਉਤ੍ਰ ਪਸਚਿਮ, ਅਚਿਰਾ-ਵਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਸ ਮਲਦੇਸ ਵਿਖੇ ਸਾਲ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਇਕ ਕੁੰਜ ਦੇ ਹੇਠ ਏਕਾ ਏਕੀ ਮੂਰਛਤ ਹੋਇ ਨ੍ਰਿਬਾਣ † ਪਾਈ।

ਲੰਕਾ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਾਤ ਸ਼ਤ੍ਰੁ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਰਾਜ ਸਾਲ ਵਿਖੇ ਬੁਧ ਨੇ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪਾਈ। ਤਿਬਤੀ ਦਲ ਦਾ ਵਿਚੌਰ ਹੈ ਕਿ ਬੁਧ ਦੀ ਅੰਤਜੇਸਟੀ ਕ੍ਰਿਯਾ (ਦਾਹ) ਬੜੀ ਧੂੰਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਬੜੇ ਰਾਜਾ

[ ] ਬਿਹਾਰ, ਬੁਧ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਦੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ॥

‡ ਕਪਲ ਬਸਤੂ ਦੇ ਪੂਰਬ ੮੦ ਮੀਲ ਪਰ।

† ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸੁਨਿਆਰ ਨੇ ਸੂਰ ਦਾ ਮਾਸ ਖੁਲਾਯਾ ਤਾਂ ਰੋਗੀ ਹੋ ਮਰੇ।

ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਸੰਸਾਰ ਮਾਤ੍ਰ ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਦੇ ਚਿੰਨ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਨੜੋਏ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਵਧਕੇ ਸੀ ॥

ਸੰਖਿਪਤ ਜੀਵਨ

ਬੁਧ ਦਾ ੧੯ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਖੇ ਬਿਆਹ ਹੋਯਾ, ੨੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਘਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ, ਬੁਧੱਤ੍ਰ ੩੬ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਖੇ ਪਾਯਾ। ਘਰ ਛਡਣੋਂ ੫੧ ਸਾਲ ਬਾਦ ੮੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਖੇ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਪਾਈ, ਜੋ ੪੭੭ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਮਹਾਤਮਾ ਬੁਧ ਦੀ ਲੋਥ ੮ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਦਾਹ ਕੀਤੀ, ਰਾਜਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੰਤਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਦੇਰੀ ਹੋਈ, ਦਾਹ ਕ੍ਰਿਯਾ ਤੇ ਬਾਦ ਹੱਡੀਆਂ ਅਰ ਖਾਕ ਦੇ ੮ ਭਾਗ ਕਰਕੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵੰਡੇ, ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਧਰੇ ਉਪਰ °ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਮਠ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ॥

ਏਸੇ ਸਾਲ ਬੋਧਾਂ ਦਾ ਰਾਜਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ ਭਾਰਾ ਅਕਠ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਰ ਬੁਧਦੇਵ ਦੇ †ਵਾਕਯ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ॥

ਇਸਦੇ ੧੦੦ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅਰਥਾਤ੩੭੭ਮਸੀਹ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬੈਸਾਲੀ ਵਿਚ ਬੋਧਾਂ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਮਾਗਮ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਸਮਯ ਮਗਧ ਵਿਚ ਸਿਸ਼ੂ-ਨਾਗਵੰਸ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਰਾਜ ਪਿਛੋਂ ਨੰਦਵੰਸ ਦਾ ਰਾਜ ੫੦ ਸਾਲ ਤਕ ਰਿਹਾ, ੩੦੦ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਚੰਦ੍ਰਗੁਪਤ ਚਣਕ ਦੀ ਸਹਾ-ਯਤਾ ਨਾਲ ਗਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ, ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਬਿੰਦੁਸਾਰ ਰਾਜਾ ਹੋਯਾ। ਇਸਦੇ ਸਮਯ ਤਕ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਬੁਧ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫੈਲਿਆ। ਫਿਰ ੨੫੯ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਮਗਧ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਯਦਰਸੀ ਦੇਵਪ੍ਰਿਯ *ਰਾਜਾ ਅਸ਼ੋਕ ਹੋਯਾ, ਇਹ ਰਾਜਾ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦਾ ਕੱਟਰ ਪਖਪਾਤੀ ਸੀ,ਇਸਦਾ ਰਾਜ ਨੇਪਾਲ, ਜੈਪੁਰ, ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਗੁਜਰਾਤ, ਤੇ ਉੜੀਸਾ ਤਕ ਸੀ,ਸੋ ਇਸਦੇ ਸਮਯ ਜਦ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਜੋੜ ਮੇਲ ਹੋਯਾ ਜੋ ੨੪੦ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸੀ ਬਸ, ਇਸ ਸਮਯ ਤਕ ਬੁਧ ਮਤ ਤਮਾਮ ਧਰਤੀ ਪਰ ਫੈਲ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਜਾ ਦਾ ਭਾਰੀ ਵਸੀਲਾ ਸੀ। ੧੯੧੭ ਈਸਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੧੦,੧੨,੧੯,੪੪੯ (ਦਸ ਕ੍ਰੋੜ ਬਾਰਾਂ ਲਖ ਉਨੀ ਹਜਾਰ

° ਬੁਧ ਮਤ ਬਾਰਵੀਂ ਸਤਾ ਬਦੀ ਤਕ ੧੩੦੦ ਸਾਲ ਤੇ ਉਪਰ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਬੁਧਮਤ ਦੇ ਅਖੀਰ ਜਲਸੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪੈਰ ਪਿਛਾਹਾਂ ਖਿਸਕਣ ਲਗਾ।

† ਬੁਧ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪ ਕੋਈ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ 'ਬੁਧਿਜ਼ਮ' ਮੋਨੀਅਰ ਵਿਲੀਅਮ ਦੀ ਰਚਿਤ ॥

* ਇਸ ਰਾਜਾ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ''ਧਰਮ ਸਿਖਯਾ''ਨਾਮ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪ੍ਰਿ: ੧੬੫ਪਰ ਦੇਖੋ

ਚਾਰ ਸੋ ਉਣੰਜਾ) ਬੋਧ ਹੋਏ ਸਨ।ਇਸ ਵਕਤ ਲੰਕਾ ਅਰ ਚੀਨ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ੪੫,੫੦੦੦੦੦੦ (ਪੈਂਤਾਲੀ ਕ੍ਰੋੜ ਪੰਜਾਹ ਲਖ) ਬੁਧ ਮਤ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਬੁਧ ਮਤ ਦੇ ਭੇਦ

ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਬੋਧਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਹਨ। ਸੌਤ੍ਰਾਂਤਿਕ, ਵੈਭਾਸਕ, ਯੋਗਾਚਾਰ, ਮਾਧਮਿਕ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬੋਧਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਗੁਫਾਂ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰਲੀ, ਅਜੰਤਾ, ਅਰ ਉਦੈਗਿਰੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਂ ਦੇਖਨੇ ਯੋਗ ਹਨ॥

ਚਿੰਨ

ਬੋਧ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ (ਸ੍ਰਾਵਨ) ਪੈਰ ਦੇ ਹੇਠ ਤਕ ਲਟਕਦਾ ਲਾਲ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਸਟਕਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਦ ਗਯਾ ਜੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨੇਪਾਲੀ ਕਈ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਪਰਚਾ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਸੁਸੀਲ ਅਰ ਸੋਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੁਧ ਦਾ ਇਕ ਦੰਦ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇਸ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਲੀ ਲੋਕ ਕਈ ਲਖ ਰੁਪਯਾ ਖ਼ਰਚ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਬੁਧਮਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਲੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਉਲਥਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੋਯਾ ਬੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥

ਬੈਰਾਗੀ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਤ੍ਰੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਖੇ, ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ, ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਬੈਰਾਗੀ ਵੈਸ਼ਨਵ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣ ਤੇ ਰਾਮਾਨੰਦੀ,ਅਰ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣ ਤੇ ਰਮਾਵਤ ਬੀ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਨੀ

ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਪੁੰਨਸੱਦਨ ਨਾਮੇਂ ਕਾਨ੍ਹਕੁਬਜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ, ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ੧੩੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸਪਤਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਬਾਲਜਾਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸ੍ਵਾਮੀਜੀ ਦੀ ਮਨੋਹਰ ਮੂਰਤੀ ਸੀ, ਦੇਖ ਚਾਖ ਕਰ ਸਭੋ ਮੋਹਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਸੁਖ ਨਾਲ ਸੁਰਤ ਸੰਭਲੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸੰਨਜਾਸੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਨਜਾਸ ਧਰਮ ਦੀ ਦੀਖਜਾ ਲੈਕੇ ਉਸਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਅਚਾਰੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜੇੜਾ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਸੀ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਥਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਹਾਕੂ ਅਗੇ ਲਿਖਿਆ ਕੁਰਸੀਨਾਮਾ ਹੈ।

੧. ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦਾ ਚੇਲਾ
੨. ਦੇਵਾਨੰਦ, ਇਸਦਾ
੩, ਹਰਿਆਨੰਦ, ਇਸਦਾ
੪. ਰਾਘਵਾਨੰਦ, ਇਸਦਾ
੫. ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਹੋਯਾ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਦਾ ਭਿੰਨ ਕਾਰਣ

ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਇਕ ਬਾਰ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਬਾਦ ਪਿਛੇ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਪੰਗਤ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਨੇ ਆਖਯਾ ਭਈ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੁਜ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਲ ਭੋਜਨ ਪੜਦੇ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਸੋ ਜਦ ਤੁਸੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਿਸਤਰਾਂ ਨਿਭਿਆ ਹੋਊ ? ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੁਝ ਉਤ੍ਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਸੀ, ਅਗੋਂ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਸਭਨਾਂ ਡਾਟ ਫਾਟ ਨਾਲ ਆਖਯਾ, ਬੱਸ ਜੀ ਬੱਸ ! ਪੰਗਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਓ ! ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਬੀ ਓਸੇ ਧੜੇ ਸੀ ਤਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦਜੀ ਨੇ ਇਹ ਅਯੋਗ੍ਯ ਬਾਤ ਮੰਨਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰੰਜ ਪਾਯਾ ਅਰ ਉਠਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਪੰਚ ਗੰਗਾ ਘਾਟ ਪਰ ਆਣ ਆਸਣ ਜਮਾਯਾ। ਓਥੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਮੂਜਬ ਕੁਛ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦੇਣੀ ਹੋਰਤਰਾਂ ਅਰੰਭੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰਇਕ ਜਾਤ ਦੇ ਚੇਲੇ ਕਰਨੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ਅਰ ਅਧਿਕ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਬੀ ਢਿੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਇਉਂ ਕੁਛ ਸਮਯ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਏਥੇ ਮਠ ਬੀ ਕੈਮ ਹੋਗਯਾ ਜੇੜਾ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵੇਲੇ ਤੁੜਵਾਯਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਉਂ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਭਿੰਨ ਹੋਗਈ, ਅੰਤ ੫੫ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੧੪੧੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਫਗਣ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸਪਤਮੀ ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੇ ਪ੍ਰਲੋਕਬਾਸ ਕੀਤਾ । ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਮਠ ਪਰ ਹੁਣ ਇੱਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵੇਦੀ ਹੈ, ਵੇਦੀ ਪਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨਪਾਦਕਾ ਹੈ । ਬੈਰਾਗੀ ਹੁਣ ਤਕ ਮਾਣ ਤਾਣ ਨਾਲ ਪੂਜਦੇ ਹਨ।

ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਮਠ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਚਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਪੰਚਾਯਤ ਦੀ ਆਗ੍ਯਾ ਸਭੋ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਮਠ ਦਾ ਭਾਵ

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਖੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੈਰਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਕ ਗ੍ਰਿਸਤੀ, ਦੂਸਰੇ ਬੈਰਾਗੀ, ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਬੈਰਾਗੀ ਬੀ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਡੇਰੇ-ਦਾਰ ਬੜੇ ਪੂਜ੍ਯ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥੀ, ਦੂਸਰੇ ਬਿਨਾ ਘਰ ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ, ਇਹ ਨਿਰੀ ਉਦਰ ਪੂਰਣਾ ਵਾਸਤੇ ਭਿਖ੍ਯਾ ਨਹੀ ਮੰਗਦੇ, ਕਿੰਤੂ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਇਉਂ

ਆਪਨਾ ਕੁਟੰਬ ਬੀ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਈ ਅਨੀਆਂ ਦੇ ਬੈਰਾਗੀ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਰਨੇਹਾਰ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਕਸਰ ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਯਾਤ੍ਰੀ ਬਹੁਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਵੇਕਲੀਆਂ ਜਗਾ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਨਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਵਾਸਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਪਰ ਅਸਥਾਈਆਂ, ਚੌਪਾੜਾਂ ਬੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਮਠ ਅਸਥਲ, ਮੰਦਿਰ ਤੇ ਅਖਾੜੇ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਰਾਗੀ ਬੁੱਢੇ ਹੋਕੇ ਅਕਸਰ ਇਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਭਜਨ ਅਥਵਾ ਹੁੱਕਾ ਤਮਾਕੂ ਗਾਂਜਾ ਸੁਲਫਾ ਪੀਕੇ, ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। "ਮਠ" ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਹਾਰੇ ਯਾ ਮਹੰਤ ਦੀ ਰਿਹੈਸ਼ੀ ਜਗਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰਫ ਮਹੰਤ ਦੀ ਗੱਦੀ, ਦੁਸਰੀ ਤਰਫ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਮੰਦਿਰ (ਸਥਾਨ) ਹੋਰ ਕੁਠਾਰ, ਭੰਡਾਰ, ਰਸੋਈਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਨਜ਼ਾਰੀ ਆਏ ਗਏ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮਸਾਲਾ ਬੀ ਹੁੰਦੀਹੈ। ਚੇਲੇ ਮਠ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਮੁਖ ਮਠ ਤੋਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਰੂਪ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਮਠ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੈਰਾਗੀ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮਠਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਕਦੇ ਸੱਚੇਬੈਰਾਗੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮਠ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਛਣ ਤੇ ਸਚਾ ਬੈਰਾਗੀ ਝਟ ਦਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਹਾਕੁ ਹਰਏਕ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣਾ ਗੋਤ ਜਾਤ ਯਾ ਖਾਨ ਦਾਨ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਠ ਬੜੇ ਬੜੇ,ਕਈ ਮਠ ਬੜੀ ਬੜੀ ਅਮਾਰਤਾਂ ਵਾਲੇ, ਤੇ ਕਈ ਦੋ ਚਾਰ ਛਪਰ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹੇ, ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਠਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਰਚ ਲੈਨ ਦੇਨ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨ੍ਰਿਬਾਹ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੂਰਤਾਂ ਹਨ। ਪਹਲੇ ਜਮਾਨੇ ਮੇਂ ਰਾਜਾ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਅਰਪਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਕੁਛ ਘਟ ਗਏ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਮਠਾਂਵਿਚ ਭਿਖਯਾ ਤੇ ਨ੍ਰਿਬਾਹ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਜੇ ਮਠਾਂ ਪਰ ਖਾਸ ਤਯੋਹਾਰ ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਜਿਆਂ ਵਿਚ ਲਖਾਂ ਰੁਪਯੇ ਦੀ ਜਾਇਦਾਤ ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਠਾਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਬਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨੌਕਰ ਕੋਈ ਯਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀ। ਹਰ ਰੋਜ ਘੰਟਾ ਘੜਿਆਲ ਬਜਾਕੇ ਧੂਪ ਦੀਪ ਆਰਤੀ ਪੂਜਾ ਰਸੋਈ ਚੇਲਗਾਨ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਦ ਕੋਈ ਗੱਦੀਨਿਸ਼ੀਨ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸਭ ਨਿਮੰਤ੍ਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।ਕਈਤਰਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਯੋਗ ਚੇਲਾ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,।

ਇਸਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਠਾਟ ਸਭ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸੋ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ।

ਇਸ਼ਟ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਤੀਰਥ,

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਬਾਨੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਸ੍ਵਾਮੀ, ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਤੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਹੀ ਬੀਜ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ। ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਤੇ ਸੀਤਾ ਦੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਈ ਅਕਠੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ, ਤੁਲਸੀ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਭੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੇਹਾਕੁ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰਾਧਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਪੂਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਜੁਧਜਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਤੀਰਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਜਗੰਨਾਥ ਆਦਿ ਮੰਦਿਰ ਤੇ ਤੀਰਥ ਬੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਡੰਡੌਤ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕਾਦਿ

-ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਨ ਸਮਯ ਜਯ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ, ਜੈ ਰਾਮ ਯਾ ਜਯ ਜਯ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਕਹਿਕੇ ਡੰਡੌਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਿਰ ਮੁਨੌਣ ਦੀ ਅਧਿਕ ਚਾਲ ਨਹੀ, ਪੰਜਕੇਸ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਕੰਠੀ ਅਥਵਾ ਹੀਰਾ (ਤੁਲਸੀ ਦਾ ੧ ਮਣਿਕਾ) ਗਲ ਵਿਚ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਸਰੀਰ ਪਰ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਰਾਮਾਨੁਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜਰਾ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਘਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਸੁਕਲ ਬ੍ਰਨ, ਅਚਯੁਤ ਗੋਤ੍ਰ, ਅਨੰਤ ਸ਼ਾਖਾਂ ਅਤੇ ਤੋਤ੍ਰਾਦੀ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਹੈ।

ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਵਾਸਤੇ ਧਾਮ, ਖਜੇਤ੍ਰ, ੩ਅਣੀ, ੩੬ ਦ੍ਵਾਰ, ੭ਅਖਾੜੇ, ਪੰਜ ਸੰਸਕਾਰ ਆਦਿ ਕਈ ਸੰਕੇਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਯਾਗ, ਗੋਦਾਵਰੀ, ਉਜੈਨ ਤੇ ਹਰਿਦ੍ਵਾਰ ਇਨਾਂ ਚੌਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਕੁੰਭ ਦੇ ਮੇਲੇ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਹਜਾਰਾਂ ਸਾਧੂ ਡੰਕਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਾਰਕੇ ਸਨਾਨ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਤਾਂ ਅਖਾੜਿਆਂ ਦੇ ਵਖਰੇ ਸਭਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇਹੇਕੁ ੧ ਨਿਰਬਾਣੀ ੨ ਨਿਰਮੋਹੀ ੩ ਖਾਕੀ, ੪ ਸੰਤੋਖੀ ੫ ਬਲਭਦ੍ਰੀ, ੬ ਟਾਟਅਬਰੀ, ਤੇ ੭ ਦਿਗਬਰੀ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਜ਼ਮਾਤ ਬੰਨਕੇ ਉਠ ਘੋੜੇ ਨਾਲ ਰਖਕੇ ਪੈਦਲ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਮੇਲਿਆਂ ਪਰ ਕਢਣ ਵਾਲੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕੀਮਤੀ ਜ਼ਰੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਨੂਮਾਨ ਦੂਸਰੀਤ੍ਰਫ ਗਰੁੜ ਯਾ ਸੂਰਜ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।ਦਿਗਬਰੀ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪਚਰੰਗੀ ਬਾਦਲਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪੀਲੇ ਜਰੀਦਾਰ, ਤੇ ਨਿਰਮੋਹੀ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਸਫੈਦ ਜਰੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨਾਂ ਅਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਤਾਕਾਂ ਪਚਰੰਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜੋ ਨਾਂਗਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਤੇ ਮਾਲਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਹੀ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀ ਰਖ ਸਕਦਾ। ਇਨਾਂ ਦਾਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਮਾਯਤ (ਅਖਾੜੇ)

ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ "ਛੋਰਾ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪਿਛੋਂ ੩ ਸਾਲ ਤਕ "ਬੰਦਗੀ ਦਾਰ" ਕਹੌਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਜਮਾਤ ਦੇ ਉਠ ਚਲੌਂਣੇ ਯਾ ਦਾਤੁਨ ਦੇਣਾ, ਯਾ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਞਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰਿੰਨ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਬੰਦਗੀਦਾਰ ਤੇ ਫਿਰ "ਹੁਰਦੰਗਾ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਿਰ ਪੂਜਾ ਤੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੀ ਚੁਕਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੁਰਦੰਗਾ ਰਹਿਕੇ ਨਾਂਗਾ ਭਾਵ ਅਖਾੜਮਲ, ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਫਿਰ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਡੰਕੇ ਸਮੇਤ ਜਮਾਤ ਬੰਨਕੇ ਕੇਸ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਕੇ,ਭਾਵ ਜਟਾਂ ਰਖਕੇ ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ ਵਿਖੇ ਫਿਰਦਾ ਅਤੇ ਸਭ ਮੇਲਿਆਂ ਪਰ ਆ ਦਰਸਨ ਦਿੰਦਾਂ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਬਾਦ ਫਿਰ "ਅਤੀਤ" ਸੰਗਜਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਅਤੀਤ ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਨੀਚੇ ਕਈ ਨਾਂਗੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਪਸਚਾਤ ਮਹਾਂ ਅਤੀਤ ਯਾ ਸਿਧਾਂਦਿ ਕਈਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਨਾਲ ਭੂਸ਼ਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਾਤ ਕਰਨ ਸਮਯ "ਹਮਾਰੇ *ਰਾਮ" ਹਰ ਗਲ ਬਾਤ ਨਾਲ ਕਹਿਕੇ ਬਾਤ ਚੀਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਚਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਭੋਜਨ ਬੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ॥

ਅਯੁਧਯਾ, ਜਗੰਨਾਥ, ਜਨਕਪੁਰ, ਬ੍ਰਹਮਪੁਰ, ਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਮਟਿਆਨੀ, ਹਾਜੀਪੁਰ, ਮੁਕੇਰੀਆਂ, ਪੰਡੋਰੀ, ਤੇ ਨਾਭੇ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਲਖਾਂ ਪਤੀ ਅਰ ਪਰਮਾਰਥੀ ਬੀ ਸਾਧੂ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਚਾਰੋਂ ਵਰਣ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਰਸੋਈ, ਪੂਜਾ ਦਾ ਕੰਮ ਬਿਨਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਹੀ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪੰਜ ਸੰਸਕਾਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਬੈਰਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਸੋ ੪ ਸੰਸਕਾਰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜਵਾਂ ਤਾਪ ਸੰਸਕਾਰ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਜਾਕੇ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਸੰਸਕਾਰ ਬਿਨਾ ਪੂਰਾ ਬੈਰਾਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਯੋਂਕਿ ਰਸੋਈ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਰ ਪੰਗਤੋਂ ਬੀ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ (ਵੈਸ਼ਨਵ) ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਨਹੀ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਨਾ ਹੋਣ, ਅਕਸਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਕੌੜ ਫੇਰਕੇ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਮੰਗਣ ਦੀ ਬੋਲੀ "ਸੀਤਾਰਾਮ" ਹੈ। ਕੌੜ ਨਾਲ ਘੰਟੇ ਬਾਂਧਨੇ ਦੀ ਰਸਮ ਹੈ, ਤਪਸ੍ਵੀਆਂ ਬਿਨਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਖਣੀ ਮਨਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਸੰਯੋਗੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਭਾਵੇਂ ਕਰੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਬੀ ਡੇਰੇਦਾਰ ਆਏ ਦਾ ਮਾਨ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਰ ਵੰਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਂਞ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

* ਰੁੱਛਾਂ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਬੀ ਨਾਲ ਰਹਿਕੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ॥

ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾਨੁਜੀ ਵਿਸ਼ਿਸ੍ਟਾਦ੍ਵੈਤ ਮਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੁਛ ਭੇਦ ਨਹੀ, ਹੋਰ ਸਭ ਰੀਤੀ ਓਹੋ ਹੇ । ਰਾਮਾ-ਨੰਦ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮਿਸਟ੍ ਬਾਰਲੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਟੀ.ਆਰ. ਮਕੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਕਤ ਬਲ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਪੱਖ ਵਾਦੀ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਧਰਮ ਰਖਣਾ, ਜੀਵਾਂ ਪਰ ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਮੁਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸੀ ॥

ਚੇਲੇ

ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਚੇਲੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਾਰਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ । ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬੀ ਕੈਮ ਕਰ ਲੀਤੀ, ਭਾਂਵੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਤੇ ਆਸ਼ਯ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਭੇਦ ਬੀ ਹੈ ਫਿਰ ਬੀ ਆਪਸ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ,ਇਹੀ ਅਸਚਰਯਤਾ ਹੈ । ਬਾਰਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ:—

੧ ਅਸਾਨੰਦ, ੨ ਕਬੀਰ, ੩ ਰਾਜਾਪੀਪਾ,੪ ਰਵਦਾਸ, ੫* ਸੁਖਾਨੰਦ, ੬ ਸੁਰੇਸ੍ਵਰਾਨੰਦ, ੭ ਭੁਵਾਨੰਦ, ੮ ਧੰਨਾ, ੯ ਸੈਨ, ੧੦ ਮਹਾਨੰਦ, ੧੧ ਪਰਮਾਨੰਦ, ੧੨ ਸਿਰੀਆਨੰਦ ॥

ਪਰੰਤੂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਨਾਂ ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਬੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਨੁਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਜਿਆਂ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਨਾਮ ਹੋਣ ? ਏਹੋ ਸਬੂਤ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦੇ ਹਰ ਜਾਤ ਦੇ ਚੇਲੇ ਕਰਨੇ ਪਰ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹਾ, ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ, ਰਾਜਾਪੀਪਾ ਰਜਪੂਤ, ਸੈਣ ਨਾਈ, ਧੰਨਾ ਜਟ ਸੀ; ਇਸੇ ਬਾਬਤ ਭਗਤਮਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮਾਨੰਦੀਆਂ ਮੈਂ ਜਾਤ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀ ਕਯੋਂਕਿ ਜਦ ਭਗ-ਵਾਨ ਨੇ ਮੱਛ ਕੱਛ ਵਗੈਰਹ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰੇ ਤਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਚਮਾਰ ਜੁਲਾਹੇ ਛੀਪੀ ਹੋਣੇ ਤਾਜੁਬ ਨਹੀ ਹਨ ॥

ਰਾਮ ਸਖੇ (ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ)

ਹੁਣ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰਾਮ ਸਖੇ ਸਾਧੂ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਵਿਹ ਬਹੁਤੀ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥਾਤ ਬਿਸ਼ਨਪਦਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਗੌਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਰੀਰ ਸੰਸਕਾਰ ਚੰਗਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ, ਮਥੇ ਪਰ ਬਿੰਦੂ ਪੀਲਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਛੇ "ਸ਼ਰਣ" ਪਦ ਅਵੱਸ਼ ਧਰਦੇ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਥਾਨ ਮੈਹਰ ਰਾਜ-ਧਾਨੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਮਧਰਅਲੀ ਕਵੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ ਜੇੜਾ ਰੀਵਾਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ॥

*ਸੁਖਾਨੰਦ ਬੈਰਾਗੀ ਹਨ ॥

ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ

ਇਲਾਕਾ ਪੁਣਛ, ਗ੍ਰਾਮ ਰਜੌਰੀ, ਰਾਮਦੇਵ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇ ਘਰ ੧੭੧੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਮ ਲਛਮਣਦੇਵ ਰੱਖਿਆ,ਸੋਲਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਚੇਲਾ ਜਾ ਹੋਯਾ, ਓਨਾਂ ਨਾਮ ਨਰੈਣਦਾਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ। ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਨਰ ਚੇਟਕ ਸਿਖਦਾ ਪੰਚਵਟੀ ਆਣ ਰਿਹਾ। ਏਥੇ ਭੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਰਾਮਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋਗਈ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਪਲ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ॥

ਇਸੇ ਸਥਾਨ ਇਕ ਬਾਰ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸੇਵਕ ਹੋਗਿਆ ਉਸ ਦਿਨ ਤੇ ਬੰਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਪਾਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆਯਾ ਤੁਰਕ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ ਮਚਾ ਦਿਤੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਕਰਕੇ ਦੁਰ-ਦਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮਾਰੇ। ਬੰਦੇ ਜੇਹਾ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਾ ਤਥਾ ਹਿੰਦ ਧਰਮ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ਕ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਊ।ਪਿਛੋਂ ਸੁਕੇਤ ਮੰਡੀ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾਲਿਆ ਜਿਸਤੇ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਵਿਰੁਧ ਹੋਗਿਆ ਤਦ ਪੰਥ ਦੇ ਦੋ ਧੜੇ ਹੋਗਏ ੧ ਤਤ੍ਵ ਖਾਲਸਾ ੨ ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ। ਅੰਤ ਬੰਦਾ ਬੀਰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਣਕੇ ੧੭੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਹਾਥੀਓਂ ਤੁੜਵਾਕੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ॥ ਹੁਣ ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਸੰਕੇਤ

ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਨਾ ਜੰਞੂ ਰਖਣਾ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਣੇ ਕਾਲੇ ਤੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਕਦੇ ਬੀ ਅੰਗ ਸਪ੍ਰਸ ਨਹੀ ਹੋਣ ਦੇਣੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਨੀਮਾ ਕਛਹਿਰਾ ਰਖਣਾ। ਦਰਸ਼ਨ ਜੀਕਾ ਖਾਲਸਾ ਦਰਸ਼ਨ ਜੀਕੀ ਫਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਸਮਯ ਬੋਲਣੀ ਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ। ਸਿੰਘ,ਦਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਅੰਤ ਕੋਈ ਇਕ ਪਦ ਹੋਵੇ। ਇਸਦਾ ਡੇਹਰਾ ਚੰਦ੍ਰ ਭਗਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਭਿੰਬਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਬੰਦਈ ਖਾਲਸਾ ਪੂਜਦੇ ਅਰ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਠਾਟਵਾਟ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ,ਭਗਤੇ ਦਾ ਮਤ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੰਗਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਫਫੜੇ ਪਿੰਡ ਅਲਦਿੱਤਾ ਸੰਧੂ ਜੱਟ ਚੌਧਰੀ

ਸੀ, ਉਸਦੇ ਘਰ ੧੬੪੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਲੜਕਾ ਹੋਯਾ ਨਾਮ ਬਹਿਲੋ ਰੱਖਿਆ। ਬਹਿਲੋ ਜਦ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੋਕੇ ਖੱਲੜ ਖੂੰਡੀ, ਅਰ ਮੁਸੱਲਾ ਪਾਸ ਰਖੇ ਨਾਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਸੁਲਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਅਗੂਆ ਬਣਕੇ ਨਗਾਹੇ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੇ ਜਾਯਾ ਕਰੇ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ੧੬੬੦ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਨਗਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪੰਜਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਣ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਇਸ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਜੀ ਲਲਚਾਯਾ ਭਈ ਕੁਛ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬੀ ਸੁਣੀਏ, ਇਉਂ ਵਿਚਾਰਕੇ ਜਦ ਆਣ ਬਚਨ ਵਿਲਾਸ ਸੁਣੇ, ਤਦ ਸੁਲਤਾਨ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜਕੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਗਯਾ, ਅਰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਣ ਰਿਹਾ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਪੁਰਖਾਰਥੀ ਸੀ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਕਰਦਾ ਰਿੱਸ ਨ ਲਗਨ ਦੇਵੇ ਚੁਕ ਆਵਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, ਆਵੇ ਵਾਸਤੇ ਕੂੜਾ ਕੰਡਾ ਛਿਛ ਪਤ ਢੋਂਦਾ ਸਿਰ ਤੋਂ ਇੰਨੂ ਤੇ ਟੋਕਰੀ ਨਾ ਲਾਹੇ, ਉਂਞ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਰਸੀਆ, ਹਰ ਵਕਤ ਮੂੰਹ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਜਰ ਆਵੇ, ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਰ "ਭਾਈ" ਦਾ ਪਦ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਕਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇਕੇ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਮਸੰਦ (ਮੁਖੀਆ) ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਦ ਇਸ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਜਾਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਚਾਟ ਚਟਾਕੇ ਚੇਲੇ ਕਰ ਲਿਆ ਇਸਤਰਾਂ ਇਸਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ "ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਦੇ ਸੇਵਕ" ਆਖਣ ਲਗ ਪਏ ਇਉਂ ਅਣੋਖੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਚਲ ਪਈ ॥

ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਆਪਦੇ ਪੋਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤੇ ਨੇ ਬੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ। ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਇਸਤੇ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਤਦ ਇਸਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭੂਤ ਮੰਡਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ, ਜਿੰਨ, ਪਿਸਾਚ, ਚੁੜੇਲ, ਆਦਿ ਸਭ ਇਸਦੇ ਆਗਯਾ ਵਿਚ ਹਾਜਰ ਰਹਿਣ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਚਾਹੇ ਚਿੰਬੜੇ ਨੂੰ ਕੱਢੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੇ ਚੰਬੇੜ ਦੇਵੇ । ਭੁਲਾ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਭੂਤਨਾ ਅਯੋਗ ਕੰਮ ਬਿਨਾ ਆਗਯਾ ਦੇ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਕੈਦ ਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਰਨਨ ਇਸਦਾ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ । ਰਹੋ। ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਭਗਤੇ ਦੀ ਸਿਖੀ ਫੈਲ ਗਈ, ਹੁਣ ਤਕ ਇਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਲੋਕ ਫਫੜੇ ਪਿੰਡ ਮੰਨਦੇ ਅਰ ਸੇਵਕ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਪੂਜਕ ਬੁਧੀ ਰਖਣਹਾਰ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੀ ਹਨ ॥

ਭਾਈ ਮੂਲੇ ਦਾ ਮਤ

ਪੰਜਾਬ ਲਾਇਨ ਪਰ ਬਠਿੰਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਰਤਨਸ਼ਾਹਬਾਣੀਆਂ ਬੜਾ ਧਨਵਾਨ ਬਸਦਾ ਸੀ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਹਨ, ਇਸਦੇ ੭੦ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਤਕ ਬੀ ਸੰਤਾਨ ਨਾ ਹੋਈ, ਇਸਤੇ ਗਭਰੂ ਵੌਟੀ ਦੋਨੋ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਬਾਰ ਜਦ ਬਠਿੰਦੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚੋਂ ਦਸਮੇਸ਼ੁਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕਾਨ੍ਹਾ ਦੇਉ ਕੱਢਕੇ ਸਰਹੰਦ ਵਾੜਨ ਆਏ ਤਾਂ ਘਰਵਾਲੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਸਭ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਪੂਰਨਹਾਰ ਹਨ, ਤੂੰ ਜਾਕੇ ਚਰਨੀ ਲਗ, ਭਲਾ ਜੇ ਕਿਤੇ ਜੜ ਹਰੀ ਹੋ ਪਵੇ। ਤਾਂ ਇਸ ਜਾ ਚਰਨ ਪਕੜੇ, ਗੁਰਾਂ ਵਰ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਸਤਰਾਂ ਤੇਰੇ ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਹਨ, ਅਜੇਹੀ ਚਿੱਟੀ ਬੋਦੀ ਵਾਲਾ ਤੇਰੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਊ। ਸੋ ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਇਸੇਤਰਾਂ ਦੀ ਚਿਟੀ ਬੋਦੀ ਸਮੇਤ ਬਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਨਾਮ ਮੂਲਾ ਰਖਯਾ ਤਕੜਾ ਹੋਕੇ ਬਣਜਬਿਆਪਾਰ ਕਰਦਾ, ਇਕ ਬਾਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਯਾ ਕਥਾ ਸਤਸੰਗ ਕਰਦੇ ਅਰ ਸੁਣਦੇ ਦਾ ਮਨ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਲ ਝੁਕ ਗਿਆ, ਤਦ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਰਸੀਆ ਹੋਯਾ, ਜੋ ਪਲ ਭਰ ਬੀ ਨਾ ਭੁਲਾਯਾ। ਅਰ ਜੋ ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਤੇ ਕਹੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੇਖਕੇ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਹੋ ਗਏ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ, ਗਲ ਕਾਹਦੀ ਪਟਲੇਸ੍ਵਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਲਾਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਬੀ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਯਾ। ਅੰਤ ਫਿਰ ਸਨਾਮ ਦਾ ਗੰਗਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੇਲਾ ਆਣ ਹੋਯਾ, ਇਹ ਬੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਭਾਈ ਮੂਲਾ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ। ਸਨਾਮ ਸ਼ਹਿਰ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੱਦੀ ਪਰ ਹੁਣ ਤਕ ਮੇਲਾ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਗੰਗੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਕਾਬਜ਼ ਹੈ। ਹਜਾਰਾਂ ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਅਰ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਮਨ ਵਾਂਛਤ ਕਾਮਨਾ ਪਾਕੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋਏ ਭਾਈ ਮੂਲੇ ਦੀ ਜੈਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਸੇਖ ਚਿੰਨ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਮੂਲੇ ਦੀ ਬੈਠਕ ਇਕ ਪਿੰਡ ਨਾਭੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਕਛ ਰਿਆਸਤੋਂ ਬੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਸੰਗਰੂਰ ਬੀ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਗੰਗੇ ਦੀ ਔਲਾਦ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਿੰਘ ਹਨ ਪਟਿਆਲਿਓਂ ਕਈ ਪਿੰਡ ਜਾਗੀਰ ਹਨ।

ਭਾਭਾਰਾਮ ਮਤ

ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ "ਮਤੀਆ" ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈ, ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਕੁਛ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਇਹ ਸਕਾਰ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਰ ਭਜਨ ਮੁੱਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ

ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਸੋ (ਗੁਜਰਾਤ) ਵਿਚ ਇਕ ਇਨਾਂ ਦਾ ਅੱਛਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ ਦੂਸਰਾ ਬਸੋ ਦੇ ਪਾਸ "ਹੂੰਣ" ਵਿਚ ਹੈ । ਓਥੇ ਬਰਤਮਾਨ ਮਹੰਤ ਟਣ ਛੋਰਕਾ ਹੈ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਪਾਟੀਦਾਰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਹੋਰ ਸਭ ਰੀਤੀ ਮਤੀਆ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਭਾਭਾਰਾਮ ਨੇ ਕੁਛ ਭਿੰਨ ਸ਼ਾਖ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਭੈਪਾਰਾਮ ਮਤ

ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਭੈਰੋਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭੈਰੋਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਲਾਲ ਸੰਧੂਰੀ ਤਿਲਕ ਮੱਥੇ ਪਰ ਕਰਨਾ, ਸਿਰ ਅਰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕੇਸ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਰਖਣੇ। ਲੱਕ ਵਿਚ ਘੁੰਗਰੂ, ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਜੰਜੀਰ ਪਾਕੇ ਨ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਅਰ ਭੈਰੋਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗੌਣੇ ਹੀ ਭਗਤੀ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ, ਇਕ ਘਰਬਾਰੀ, ਦੂਸਰੇ ਫਕੀਰ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਲੋਕ ਸੰਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਖੇ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀ।

ਮਤੀਆ-ਪਿਰਾਨਾ ਪੰਥ

ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਲੇਉਵਾ ਕੁਰਮੀ ੧੪੪੯ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਸੋ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਦੇ ਪਾਸ ਪਿਰਾਨਾਂ ਪਿੰਡ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰਾਤ ਜਾ ਠਹਰੇ ਓਥੇ ਇਕ ਇਮਾਮਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਉਸ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਤੁਸੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਨ੍ਹਾਕੇ ਜੋ ਫਲ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਸੋ ਏਥੇ ਹੀ ਪਾ ਲਵੋ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਈਆਂ ਵਚਨ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਲਿਆ ਓਹ ਨਾ ਗਏ ਓਥੇ ਮਨ ਵਾਂਛਤ ਫਲ ਪਾਏ ਅਰ ਓਹ ਸਭ ਇਮਾਮਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੰਸ ਵਾਲੇ ਕਹਾ ਕਰ ਪਿਰਾਨਾਂ ਪੰਥੀ ਯਾ ਮਤੀਆ ਪੰਥੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਏ । ਹੁਣ ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਰਾਂਨ, ਸਨੌਰ, ਅਤੇ ਭਾਭੋਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਗੱਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਪਰ ੦"ਕਾਕਾ" ਲੋਕ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਿਰਾਨਾ ਵਿਚ ਚਾਰ ਕਬਰਾਂ ਹਨ ਓਨਾਂ ਉਪਰ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕਲਸ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਕਬਰਾਂ ਅੰਦਰ ਹਨ ਇਕ ਬਾਹਰ, ਇਕ ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਮਾਮਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਂ ਫਾਤਮਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਬਾਹਰਲੀ ਹਾਜਰ ਬੇਗ ਦੀ ਹੈ ਸਭਨਾ ਉਪਰ ਕੀਮਤੀ ਦੋਸ਼ਾਲੇ ਓਢਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਹੀ ਉਚਾ ਚਿਟਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਪਰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪਤ੍ਰੇ ਮੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਹਰ ਰੋਜ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਆਰਤ ਹੁੰਦੀ ਤੇ

੦ਕਾਕਾ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਹਦੇ ਹਨ ॥

ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮਯ ਸੇਵਕ ਹਥ ਜੋੜ ਖਲੋਏ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਵੀਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਭਾਰਾ ਅਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਨਹੀ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਪੰਥ ਸਬੰਧੀ ਬਾਤ ਸਭੋ ਗੁਪਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਵਾਚਦੇ ਹਨ। ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਹੀਨੇ ਰੋਜੇ ਬੀ ਰਖਦੇ ਹਨ ॥

ਇਹ ਤਾਜੀਆ ਅਰ ਕਬ੍ਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਤਾਜੀਏ ਆਪ ਨਹੀ ਬਣੌਂਦੇ। ਚਾਂਦਣੀ ਦੂਜ ਨੂੰ ਸ੍ਰੇਸ਼੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਹੋਰ ਹੋਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਆਦਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਦਿਨ ਬੀ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਦਬਕੇ ਭਾਈ-ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਬੀ ਛਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। [1]ਮਾਦਕ ਸਭੋ ਦ੍ਰਵ ਬਰਜਦੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਗਾਂਜਾ, ਭੰਗ, ਤਮਾਕੂ, ਅਰ ਹਿੰਙ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ। ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਸੁੰਨਤ ਨਹੀ ਕਰੌਂਦੇ। ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੁਛ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮਛੀ ਮਾਰ, ਤਥਾ ਕੁਰਮੀ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। ਬੜੌਦਾ, ਸੂਰਤ, ਖਾਨਦੇਸ, ਖੰਭਾਤ, ਬੁਰ-ਹਾਨਪੁਰ ਕਚ ਅਰ ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਕਚ ਦੇਸਦੇ ਮੋਮਨ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਹਨ। ਥਾਨ ਪਤੀ ਅਰਥਾਤ ਕਾਕਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰ ਪਰ ਭਗਵਾਂ ਦਸਤਾਰਾ, ਹੋਰ ਲਬਾਸ ਸਫੈਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰੌਂਦੇ, ਕਾਕਾ ਰਾਜਸੀ ਠਾਠ ਡੰਕਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ੧੯੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਕਾਕਾ ਲਛਮਣਦਾਸ ਕਰਮਸੀ ਭਾਈ ਸੀ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧਿਕ ਹੈ ॥

ਮਲੂਕ ਦਾਸੀਏ

ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੜਾ ਮਾਨਿਕ ਪੁਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੰਸ ਵਿਚੋ ੧੬੮੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਮਲੂਕਦਾਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਅਰ ਜਦ ਸਜਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਰਾਮਾਨੰਦੀਯ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਕੀਲ੍ਹਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਆਣ ਹੋਯਾ। ਅਰ ਫਿਰ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਜਾਕੇ ਕੀਤੀ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਜਗੰਨਾਥ ਬੀ ਜਾ ਪੁੱਜਾ, ਓਥੇ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੈਲਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮਯ ਮਲੂਕ-ਦਾਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਹਰ ਇਕ ਯਾਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਬਾਰ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਮੁਰਾਰੀਦਾਸ ਨੇ, ਜੋੜਾ ਇਸਦੇ ਸਥਾਨੋਂ ੨੦ ਕੋਸ ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਵਲ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਹੈ, ਉਸ ਭੰਡਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਮਨੁਖ ਬਹੁਤ ਅਕਠੇ ਆਣ ਹੋਏ, ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

[1]ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ॥

ਤਦ ਇਹ ਬਾਤ ਮਲੂਕਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਣ ਲੀਤੀ। ਤਤ ਛਿਨ ਇਕ ਤੋੜੇ ਪਰ ਮੁਰਾਰੀਦਾਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖਕੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਰੋੜ ਦਿਤਾ ਅਰ ਕਿਹਾ ਹੇ ਗੰਗੇ! ਤੋੜਾ ਮੁਰਾਰੀਦਾਸ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਇ ਦੇ। ਮੁਰਾਰੀਦਾਸ ਆਪਣੇ ਘਾਟ ਪਰ ਸਨਾਨ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੋੜਾ ਪੈਰ ਨੂੰ ਜਾ ਲਗਾ, ਉਸ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਮਲੂਕਦਾਸ ਨੇ ਭੇਜਯਾ ਹੈ, ਉਸ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਭੰਡਾਰਾ ਅਟੁਟ ਵਰਤਾਯਾ, ਇਉਂ ਮਲੂਕਦਾਸ ਦਾ ਤੇਜ ਦਿਨ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਮਲੂਕਦਾਸ ਨੇ ਦਸ਼ਰਤਨ, ਅਰ ਗਿਆਨ ਬੋਧ ਨਾਮ ਗ੍ਰੰਥ ਬੀ ਰਚੇ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਕੇ ਲੋਕੀ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਕ ਮਲੂਕਦਾਸੀਏ ਨਾਮ ਤੇ ਮਤ ਆਣ ਉਘਾ ਹੋਯਾ। ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਮੁੱਖ ਗਦੀ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਕੇਸੀ ਘਾਟ ਉਤੇ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਮਹੰਤ ਹੁੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇਹ ਹਜਾਰਾਂ ਸਾਧੂ ਹਨ। ਮਲੂਕਦਾਸ ੧੭੩੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪ੪ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਰਾਹੀ ਹੋਯਾ। ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਦੋਹਾ ਇਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ:- ਦੋਹਰਾ

ਅਜਗਰ ਕਰੇ ਨ ਚਾਕਰੀ, ਪੰਖੀ ਕਰੇ ਨ ਕਾਮ।
ਦਾਸ ਮਲੂਕਾ ਕਹਿ ਗਏ,ਸਭ ਕੇ ਦਾਤਾ ਰਾਮ।

ਮਾਨਭਾਵ ਯਾ ਮਹਾਨਭਾਵ ਮਤ

ਮਹਾਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੈਠਨ ਸ਼ਹਰ ਵਿਚ ਜਦ ਰਾਜਾ ਚੰਦ੍ਰਸੇਨ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਰ ਹੇਮਾਦ੍ਰੀਪੰਤ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸੀ ਉਸੀ ਜਮਾਨੇ ਉਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰਗਤ 'ਛਿਵੇ' ਗਾਉਂ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਕੁਲਕਰਣੀ ਗੋਪਾਲਰਾਇਪੰਤ ਦੇ ਘਰ ਪੁਤ੍ਰ ੧੦੪੭ਈਸ੍ਵੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਨਾਮ ਸ੍ਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਖਿਆ। ਜਦ ਲੜਕਾਸਜਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਪਾਸੋਂ ਜੋਤਿਸ਼ ਕੁਛ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਲੋਕੀ 'ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਟ ਜੋਤਸ਼ੀ'ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਸਮਾਪਾਕੇ ਭੱਟ ਨੇ ਇੱਕਪ੍ਰੇਤ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਰ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਚਤਰਭੁਜ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਹੋਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਆ ਕਰਾਂ ਸੋਈਓ ਹੋਈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਤ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਕੇ ਆਖਿਆ, ਤੇਰਾ ਮਨ ਵਾਛਤ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਰ ਇਕ ਮੁਕਟ ਦਿਤਾ ਅਰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਜਦ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਚਤੁਰ ਭੁਜ ਰੂਪ ਸਭ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਊ। ਜਦ ਮੁਕਟ ਉਤਾਰੇਂਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਸਭਨੂੰ ਦਿਸੂ ਪਰੰਤੂ ਅਧਰਮ ਦਾ ਬਰਤਾਵ ਨਾ ਕਰਨਾ॥

ਇਸਤਰਾਂ ਮੁਕਟ ਲੈਕੇ ਭਟ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਯਾ, ਜਾਮੇ ਮੈਂ ਨਾ ਸਮਾਯਾ। ਉਹ ਮੁਕਟ ਜਦ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾਯਾ ਤਾਂ ਸਚ ਮੁਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ

ਰੂਪ ਸਭ ਨੂੰ ਦਿਸਦੀ ਆਯਾ। ਐਸਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਰ ਚਮਤਕਾਰ ਵੇਖਕੇ ਲੋਕੀ ਚੇਲੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਅੰਦਾਜ ੧੦੦੦੦ (ਦਸ ਹਜਾਰ ਤਕ) ਵਧੇ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ ਫਿਰ ਇਸ ਵਿਖੇ ਦੇ ਘਮੰਡ ਵਿਚ ਆਕੇ ਰਾਸ ਖੇਲਨੀ ਬੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਅਰੰਭੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤਰਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਬੁਰਾ ਨਜਰੀ ਔਣ ਲਗ ਪਿਆ ॥

ਇਹ ਸਭ ਮੁਕਟ ਆਦਿ ਦਾ ਭੇਤ ਪੇਠਣ ਦੇ ਰਾਜਾ ਚੰਦ੍ਰਸੇਨ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਹੇਮਾਦ੍ਰੀਪੰਤ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਜਾ ਦਸਿਆ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਉਸੀ ਵਕਤ ਭਟ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਰੂਪ ਦੇਖਿਆ ਅਰ ਅਚਰਯ ਰਹਿ ਗਿਆ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਾ ਗਣੇਸ਼ ਭਗਤ ਸੀ ਤਾਂ ਬੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੇ ਕਹੇ ਮੁਜਬ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਸਨਾਨ ਕਰੋ, ਭੋਜਨ ਏਥੇ ਹੀ ਕਰਨਾ ਇਤਜਾਦਿ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਕਿਹਾ, ਪਰੰਤੂ ਭੱਟ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਸਮਯ ਮੁਕਟ ਅਵੱਸ਼ ਉਤਾਰਨਾ ਪਊ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪੋਲ ਖੁਲ ਜਾਊ ਇਸਤੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪਰ ਕੁਝ ਬੀ ਧਯਾਨ ਨਾ ਦਿਤਾ

ਅੰਤ ਰਾਜਾ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨੇ ਪਰ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਜਬਰਨ ਮੁਕਟ ਉਤਾਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਭ ਪਾਜ ਉਘੜ ਗਿਆ ॥

ਛਲ ਕਪਟ ਦਾ ਭੇਸ ਬਨਾਵਟੀ ਜਾਣਕੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਭੱਟ ਅਰ ਉਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਅਰ ਸਿਰ ਮੁਨਵਾਕੇ ਕਾਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਾਇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਹਦੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ॥ ਤਦ ਤੇ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭੇਸ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੋ ਮਾਨਭਾਵ ਪੰਥੀ ਕਹਾਏ ॥

ਪ੍ਰਚਾਰ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਹਾਰਾਸਟ੍ਰ ਖਾਨਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਦਿਆਂ ਮਠਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਟ, ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ, ਆਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ ਸਾਧੂ ਕਾਲੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ ਯਾ ਕਾਲਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੋਰ ਬਸਤ੍ਰ ਪਰ ਲਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀ ਸ੍ਰੀ ਬਲਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ, ਅਰ ਮਹੰਤ ਪਾਸ ਰਾਜਸੀ ਚਿੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਡੰਕਾ, ਚੌਰ ਛੜੀ, ਅਰ ਪਾਲਕੀ ਛਤ੍ਰ ਆਦਿ। ਅਰ ਰੁਧਪੁਰ, ਫਲਟਨ, ਪੇਠਨ, ਕਰੰਜੇ ਅਰ ਦਰੀਆਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਮਠ ਹਨ ਹੋਰ ਨਰ ਮਠ, ਨਰਾਯਣ ਮਠ, ਰਿਸੀਮਠ, ਪਰਵਤਮਠ, ਅਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਠ ਇਹ ਉਪ-ਮਠਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਚੇਲੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਤੇ ਵਿਰਕਤ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਰਕਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਸਿਰ ਅਰ ਮੁੱਛਾਂ ਬੋਦੀ ਮੁਨਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਬਿਵਾਹ ਦਾ ਨਿਖੇਧ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਬਿਵਾਹ ਦੀ ਬਿਧੀ ਇਸਤਰਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਕਰੌਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਮੋਹਵੇ ਉਪਰ ਵਰ

ਆਪਣਾ ਬਸਤ੍ਰ ਰੱਖ ਦੇਵੇ । ਜੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਬਸਤ੍ਰ ਲਾਹ ਸਿਟੇ ਤਦ ਮਰਜੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਨਾਂ ਲਾਹੇ ਤਾਂ ਬਿਵਾਹ ਦੀ ਮਰਜੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਕੁਛ ਲੌਕਿਕ ਵਿਧੀ ਕਰਕੇ ਪਿਛੋਂ ਦੂਲਾ ਤੇ ਦੂਲਹਨੀ ਮਠ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਦੇ ਸਾਹਮਨੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਵਿਛੌਣੇ ਬਿਛਾਕੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਦੂਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ "ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਗੜ ਬੜ ਗੀਤਾ ਔਂਦਾ ਹੈ" ਅਗੋਂ ਦੂਲਹਨੀ ਆਖਦੀ ਹੈ "ਖੁਸ਼ੀ ਸੇ ਆਏ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਏ" ਤਦੋਂ ਫਿਰ ਦੋਨੋਂ ਘੁਟਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਬਿਵਾਹ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ॥

ਇਹ ਜੀਵ ਨਹੀ ਮਾਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਜੇ ਕਿਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਯਾ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਤਰਾਂ ਪਸ਼ੂ ਵਲੀ ਹੁੰਦੀ ਨਜਰ ਬੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਸਮਯ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ,ਦੋਬਾਰਾ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ,ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਬਾਰਤਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਲੀਲਾਮ੍ਰਿਤ,ਲੀਲਾ-ਮ੍ਰਿਤ ਸਿੰਧੂ, ਬਾਲਲੀਲਾ, ਗੋਪੀ ਵਿਲਾਸ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚਰਿਤ੍ਰਾਮ੍ਰਿਤ ਆਦਿ ਇਕ ਨਿਰਾਲੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਹਨ । ਜੇੜ੍ਹੀ ਵਿਦਯਾ ਧਰਮ ਧਾਰਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੀ ਬਾਤ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਇਸੇ ਤੇ ਇਨਾਂ ਦਾ 'ਮਹਾਨ ਭਾਵ' ਮਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਗ੍ਰਿਸਤ ਧਰਮ ਦੀ ਵਡਾਈਤੇ ਗੋਪਾਲ ਕਵੀ ਨੇ ਠੀਕ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ:—

(ਕਬਿੱਤ)

ਚਾਰ ਹੂੰ ਬਰਨ ਚਾਰਿ ਆਸ੍ਰਮ ਕੋ ਮੂਲ ਯਹੀ, ਯਾਹੀ ਤੇ ਸਕਲ ਆਬਾਦਾਨ ਹੋਤੀ ਬਸਤੀ । ਵੰਸ ਵਦਵਾਰ ਬਿਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਭੋਗਾਗਾਰ ਖੁਸ਼, ਰਹਿਤ ਹੈ ਜਾਮੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਜਬਰਦਸਤੀ । ਸੁ ਕਵਿ ਗੋਪਾਲ ਯਾਤੇ ਜਗਤ ਮੈਂ ਜੀਵੇ ਜੀਵ, ਸਦ ਸਭ ਹੀ ਕੀ ਭਇਓ ਕਰੇ ਪਰ ਵਸਤੀ । ਤਨ ਕੀ ਦਰੁਸਤੀ ਰਹੈ ਧਨ ਕੀ ਨਾ ਸੁਸਤੀ, ਤੌ ਪੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਬੀਚ ਸਰ ਬੋਪਰ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ।

ਮਹੂਵਾ

ਨੀਲ ਗਿਰੀ ਪਰਬਤ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਇਹ ਲੋਕ ਸਭ ਜੰਗਲੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਪਥਰ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਨਹੀ ਜਾਣਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਹ ਸੜਕਾਂ ਪਰ ਲਗੇ ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਪੂਜਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਇਹ ਜੰਗਲੀ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਮਾਜ ਹੈ ।

ਮਾਰਗੀ

ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਤਰਫ "ਮਾਰਗੀ" ਨਾਮ ਦੇ ਵੈਸ਼ਨੋਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਵੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾਂ ਬੈਰਾਗੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਚਾਣਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਉਸ ਪਾਸ ਕੁਛ ਉਤਮਪੁਸਤਕਾਂ ਸਨ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ੁਰ ਸਬੰਧੀ ਕੁਛ ਨਰਾਲੇ ਲੇਖ ਸਨ, ਕੁਛ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਤਤ੍ਵ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਉਹ ਮਾਰਗੀ ਕਹੌਣ ਲਗ ਪਏ। ਮਾਰਗੀ ਲੋਕ ਉਨਾਂ ਪੁਸ-ਤਕਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਅਰ ਪੂਜਦੇਹਨ, ਮਤ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਗੁਪਤ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਮਾਰਗੀ ਲੋਕ ਤਿਲਕ ਮਾਲਾ ਧਾਰਦੇ ਤੇ ਭਜਨ ਨਿਰਗੁਣ ਦੇਗੌਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਦਿ ਨਾਮਾਦੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦੇ ਹਨ, ਮਾਰਗ ਵਿਚੋਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਿਲਨੇ ਤੇ ਮਾਰਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਜ ਮਤ

ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅਸਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਮਹਾਪੁਰਖਜ ਹੋਯਾ, ਜੇੜਾ ਕਾਯਥ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ੧੩੭੦ ਸ਼ਕੇ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪਿਉ ਪਸ਼ਚਮੀ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਬਸਦਾ ਸੀ, ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਅਸਾਮ ਦੇਸ਼ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਯਾ ਪੜੀ, ਗਭਰੂ ਹੋਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦਾ, ਕਾਸ਼ੀ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਅਤੇ ਜਗੰਨਾਥ ਬੀ ਜਾ ਪਰਸਿਆ, ਇਸਿਤਰਾਂ ਨਵਦੀਪ (ਨਦੀਆ) ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਬੀ ਕੀਤੀ। ਅਰ ਏਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੇਤੰਨ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈਕੇ ਚੇਲਾ ਹੋਗਯਾ॥

ਓਥੋਂ ਘਰ ਆਕੇ ਕੁਛ ਸਮਾ ਪਾਇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਲੋਗ ਸੇਵਕ ਹੋਗਏ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੁਰ ਪਿਆ॥

ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਏਥੋਂ ਤਕ ਵਿਰੁਧ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਯਾ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਭੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀ ਸੀ ਲੈ ਸਕਦਾ, ਹਰ ਇਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਸੀ॥

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ "ਜਯਹਰੀ" ਨਾਮ ਬੋਲਕੇ ਹੀ ਚੇਲਾ ਬਣਾਇ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸ਼ੰਕਰਦੇਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਚੇਲਾ ਮਾਧੋ ਦੇਵ ਸੀ, ਜੇੜਾ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਯਾ।

ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਦੇ ਦੋ ਬ ਸਤਰ (ਅਖਾੜੇ) ਹਨ। ਇਕ ਨੌਂਗਾਂਉਂ ਜਿਲੇ ਦੇ ਬੜਾਦਵਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ, ਦੂਜਾ ਗੋਹਾਟੀ ਜਿਲੇ ਦੇ ਬੜਾਪੇਟਾ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਹੈ ਅਰ ਦੋਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ੨ ਨਾਮਘਰ ਭਾਵ ਨਾਗ੍ਰ ਆਦਿ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਮਘਰ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਗ੍ਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਮਾਸ਼ਗਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਜ਼ੁਬੀ ਨਾਟਕ ਦਿਖਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਭਜਨਾਲਯ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ੩੦ ਯਾ ੪੦ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਤਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੁੜਕੇ, ਪ੍ਰਾਤਾ, ਮਧਜਾਨ, ਅਤੇ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਹਰੀਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਨਾਗ੍ਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿੰਤੂ ਭਾਗਵਤ ਪੁਸਤਕ ਰਖਕੇ ਇਸਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਉਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਜੋੜਾ ਸੰਸਾਰ ਵਲੋਂ ਨ੍ਰਿਮੋਹ ਹੋਵੇ ਉਹ ਕੇਵਲੀਆਭਗਤ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੜ੍ਹਾਦਵਾ ਦੇ ਸਤਰ ਵਿਚ ਅਨੁਮਾਨ ਡੇਢ ਯਾ ਦੋ ਸੌ ਤਕ ਕੇਵਲੀਆਭਗਤ ਹੈ, ਬੜ੍ਹਾਪੇਟਾ ਦੇ ਸਤਰ ਵਿਚ ਬੀ ਕੇਵਲੀਆਭਗਤ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰਵਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਇਸ ਸਤਰ ਵਿਚ ਭਗਤਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕੀਰਤਨ ਸਮਯ ਬਾਹਰ ਬੈਠਕੇ ਸੁਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਸਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਤੇ ਮਾਧਵ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂਹਨ। ਭਾਵੇ ਸ਼ੰਕਰ ਦੇਵ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ ਪਰ ਚੇਲੇ ਇਸਦੀ ਚਰਨਪਾਦਕਾ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਇਸਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੂਜਦੇ ਅਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤਜੋਹਾਰ ਮਨਾਉਦੇ ਹਨ।

ਮਾਧਵੀ ਪੰਥ

ਇਸ ਪੰਥ ਦੀ ਥਾਪਣਾ ਕਰਨਹਾਰ ਮਾਧਵ ਕਾਨ੍ਯਕੁਬਜ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਹਾਮੀ ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਫਿਰ ਤੁਰਕੇ ਗੌਣ ਬਜੌਣ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਵਾਸਤੇ ਇਨਾਂ ਪਾਸ ਇਕ ,,ਬਲਿਆਨ,, ਨਾਮ ਦਾ ਜੰਤ੍ਰ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਿੰਨ ਨਹੀ।

ਮੀਰਾ ਪੰਥੀਏ

ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਮੇੜਤਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਸੀ, ਅਰ ਉਦਯਪੁਰ ਦੇ ਰਾਣਾ ਨਾਲ ਬਿਆਹੀ ਗਈ, ਰਾਣਾ ਸ਼ੈਵ ਸੀ, ਰਾਣੇ ਨੇ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ੈਵ ਮਤ ਦੀ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਸ਼ੈਵ ਮਤ ਵਲੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਇਸਤੇ ਰਾਣਾ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿਤੀ । ਅਰ ਮੀਰਾਂ ਬੀ ਘਰ ਦੇ ਧੰਧਾਲੋਂ ਨਿਪਟਾਰਾ ਪਾਕੇ ਰਣਛੋਰ ਨਾਮ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੂਰਤ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰਵਿਣ ਹੋਗਈ। ਅਰ ਕੁਛ ਦਿਨ ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ, ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ, ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਬੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਤਦ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਇਸਦੇ ਹਾਮੀ ਹੋਗਏ, ਸੋ ਸਭ ਮੀਰਾਂਪੰਥੀ ਕਹਾਏ, ਮੀਰਾਂ ਮਤ ਦੇ ਵੈਰਾਗੀ ਰਣਛੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ

ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਡਾਕੋਰ ਵਿਖੇ ਰਣਛੋੜ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਦਯਪੁਰ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਰਣਛੋੜ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂਬਾਈ ਦੀ ਇੱਕ ਥਾਂ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਮੁਸਲਮਾਨ (ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ)

ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਅੰਦਾਜ਼ ੬੦੦ ਈਸਵੀ ਤੇ ਤੁਰਿਆ, ਕਿਸਤਰਾਂ ਫੈਲਿਆ, ਕਿਸਤਰਾਂ ਵਧਿਆ, ਇਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਇਸਦੇ ਬਾਨੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਸੋ:-

ਜੀਵਨੀ

ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੱਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਬਦੁਲਮੁਤਲਿਬ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਬਦੁੱਲਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਕਈ ਜਮਾਯਤਾਂ ਵਸਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕੁਰੇਸ਼ ਨਾਮ ਦੀ ਜਮਾਯਤ ਮੁਖ ਸੀ। ਇਸੇ ਜਮਾਯਤ ਦਾ ਅਬਦੁਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਜਮਾਯਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੰਗਾ ਫਿਸਾਦ ਰਖਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਬਜਪਾਰ ਚਲਨ ਕਰਕੇ ਅਬਦੁਲਾ ਬਜੋਪਾਰੀ ਸੀ। ਇਕ ਬਾਰ ੫੭੦ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅਬਦੁਲਾ ਬਜਪਾਰ ਕਰਨ ਮਦੀਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗਯਾ, ਅਚਾਣਕ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਯਾ, ਇਸਦੀ ਅਮੀਨਾ ਨਾਮ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੰਡੀ ਹੋਗਈ, ਪਰੰਤੂ ਪੈਰ ਭਾਰੇ ਸਨ, ਸੋ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ੨੯ ਅਗਸਤ ਐਤਵਾਰ ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ੫੭੦ ਈਸਵੀ ੬੨੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਜਣੀ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੇਸੀ ਦਸਤੁਰ ਮੂਜਬ ਅਨੰਦ ਮਨਾਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਪ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਦਾਵਤ ਖੁਆਕੇ ਨਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਰਖਯਾ। ਪਰੰਤੂ ਬਹੁਤੇਰੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਅਮੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ "ਅਹਮਦ" ਰਖਯਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਫਿਰਸ਼ਤੇ ਦਸ ਗਏ ਸਨ, ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਭਾਵੇਂ ਮਾਂ ਨੇ ਦੁਧ ਚੁੰਘਾਯਾ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਹਾਲੀਮਾਂ ਦਾਈ ਨੇ ਹੀ ਪਾਲਨ ਪੋਸਨ ਕੀਤਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਜਦ ਛੇਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ +ਅਮੀਨਾਂ ਮਰਗਈ ਫਿਰ ਦਾਦੇ ਨੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਕ ਪਾਲਨ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਮੁਹੰਮਦ ੦ਅਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਦਾਦਾ ਬੀ ਅੰਨਾਂ ਹੋਕੇ ਮਰ ਗਯਾ। ਤਦ ਫਿਰ ਸਕਾ ਚਾਚਾ ਅਬੂਤਾਲਿਬ ਆਪਨੀ ਛਾਯਾ ਹੇਠ ਲੈ ਆਯਾ ਅਰ ਜਦ ਲੜਕਾ ੧੨ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਅਰਬਸਤਾਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬਕਰੀਆਂ, ਊਠਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰੇ ਅਰ ਚਾਰ ਲਿਆਵੇ। ਅਰਬ ਦੇਸ ਬਹੁਤਾ ਮਰੁਸਥਲ ਹੈ ਇਸਤੇ ਸੌਦਾਗਰੀ ਦਾ ਮਾਲ

+ਕਿਤੇ ਬਚਾ ਜਣਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਮਰੀ ਦਾ ਲੇਖ ਭੀ ਹੈ॥

0"ਮਦਾਰੀ ਜੁੰਨੂ ਯੁਦਤ" ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਹੁੰਮਦ ਦਾ ਪੇਟ ੪ ਬਾਰ ਚੀਰਿਆ ਪਹਲੇ ੬ ਯਾ ੧੦ ਫਿਰ ੪੦ ਯਾ ੫੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ॥

ਅਸਬਾਬ ਦੇਸ਼ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤਾ ਊਠਾਂ ਤੇ ਹੀ ਲੱਦਕੇ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਕਾਰਬਾਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਬੀ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਯਾ, ਇਸਤੇਕਰ ਬਜਪਾਰ ਦਾ ਢੰਗ ਬੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਗਯਾ। ਫਿਰ ਜਦ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਉਮਰ ੧੪ ਯਾ ੧੫ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਬੀਲਾ ਕੁਰੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੇ ਨਬੀਹਣਾਜਨ ਵਿਚ *ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ,ਚਾਚੇ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਬੀ ਜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਯਾ। ਫਿਰ ਹੋਰ ੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਕੋਈ ਅਣੋਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀ ਕੀਤਾ।

੨੫ ਸਾਲ ਦੀ ਹੀਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਰੀਆ ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਖਦੀਜਾ ਨਾਮ ਦੀ ਔਰਤ ਜਿਸਦੇ ਦੋ ਨਿਕਾਹ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਪਿਛਲਾ ਨਿਕੌੜ ਬੜਾ ਧਨ ਪਾਤ੍ਰੀ ਸੀ ਸੋ ਸਭ ਛਡਕੇਮਰ ਗਿਆ,ਇਸਤੇ ਖਦੀਜਾ ਮਾਲਦਾਰਸੀ,ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਕਰਿੰਦੇ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਜਾਪੀ,ਉਹ ਇਕ ਕਾਰਵਾਨ ਪਾਸੋਂਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਸੁਣਕੇ ਲਲਚਾਈ ਪਈ ਨੌਕਰ ਰਖ ਲਵਾਂ,ਜੇ ਕਦੇ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਾਂ ਦੂਣੀ ਤਨਖਾਹ ਦਿਆਂਗੀ। ਤਦ ਮੁਹੰਮਦ ਚਾਚੇ ਦੀ ਮਰਜੀ ਮੂਜਬ ਕਰਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਖੁਲਾਸ ਤੁਲ ਅੰਵਯਾ ਵਿਚ ਜਿਕ੍ਰ ਹੈ ਕਿ ਇਕਬਾਰ ਖਦੀਜਾਦਾਧਨ ਲੈਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਤਜਾਰਤ ਲਈ ਯਮਨ ਦੇਸ ਨੂੰ ਗਯਾ, ਓਥੋਂ ਮੁਨਾਫੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਨ ਵਿਧਿਆ ਸੋ ਸਭ ਆਣ ਖਦੀਜਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ,ਮਹੰਮਦ ਦੇ ਇਸ ਚੰਗੇਕੰਮਪਰ ਖਦੀਜਾ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਅੰਤ ਮਹੰਮਦ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਕਾਹ ਕਰਾ ਲਿਆ ਇਸ ਵਕਤ ਮੁਹੰਮਦ ੨੫ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਤੇ ਖਦੀਜਾ ੪੦ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਸ ਮਿਸ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਖਦੀਜਾ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ੪ਕਾਕੀਆਂ ੧ ਕਾਕਾ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਕਾਸਮ ਸੀ ਹੋਯਾ, ਪਰ ਕਾਕਾ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਤੇ ਅਲੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਭਤੀਜਾ ਸੀ।ਮਹੰਮਦ ਦਾ ਖਦੀਜਾ ਨਾਲ ਅਤਯੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ ਅਰ ਖਦੀਜਾ ਦਾ ਧਨ ਪਾਕੇ ੪੦ ਸਾਲ ਤਕ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਨਾਮੀ ਆਦਮੀ ਕਹਾਯਾ। ਖਦੀਜਾ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਮਹੰਮਦ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਮਜ਼ਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸਤੇ ਮਹੰਮਦ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਣੋਖਾ ਹੀ ਅਸਰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਅਰਵਿਚਾਰਿਆ ਮੈ ਬੀ ਕਿਤੇ ਪੈਗੰਬ੍ਰ ਹੋਵਾਂ॥

ਇਸ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਲੜਾਈ ਦੰਗੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਅਰਬੀ ਭਾਖਾ ਹੀ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਫਰਕ ਬੀ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਇਕ ਸਥਾਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਮੇਲੇ

---

*ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਤਵਾਰੀਖ ਅਰਬ ਵਿਚ ''ਹਰਬੁਲ ਫ਼ਿਜਾਰ'' ਨਾਮ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ॥

੧ਰੁਕੀਆਹ ੨ ਜ਼ੈਨਬ ੩ ਫ਼ਾਤਮਾ ੪ ਉਮਕਲਸੋਂ॥

ਭਰਦੇ ਸਨ ਅਰ ਬਿਆਪਾਰ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਰਬੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦਸ-ਤੂਰ ਸੀ ਮੇਲੇ ਅਰ ਤੀਰਥ ਕਰਦੇ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਰਖਦੇ ਸਨ । ਅਰਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਸਨ,ਇਕ ਇਕ ਜਮਾਤ ਦੇ ਕਈ ਗੋਤ੍ਰ ਸਨ, ਇਕਇਕਗੋਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕਈ ਕੁਲ ਸਨ ਜੇ ਕਦੇ ਕਿਸੀ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜਣਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਰਨੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੋਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਣਾ ਉਸਦੇ ਬਦਲੇ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਦਮੀ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਹਰ ਇਕ ਗੋਤ੍ਰ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਬਰਾਬਰ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਬੀ ਖੂਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਦੇ ਰੁਪਯਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਰਬ ਦੇ ਇਕ ਤ੍ਰਫ ਰੂਮ, ਦੂਜੀ ਤ੍ਰਫ ਫਾਰਸ ਇਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪਲਟਾ ਲੈਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜਨਹੀ ਸੀ। ਓਨਾਂ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦੀ ਬੀ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ। ਕਯੋਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਿਸ਼ਾਂਤ੍ਰ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਮਹੰਮਦ ਨੂੰ ਜਮਾਨੇ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਹਵਾ ਲਗ ਚੁਕੀ ਸੀ ਅਰਬਦੇਸ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਬਹੁਤੇ ਆਦਮੀ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਸਨ। ਤੇ ਹਜਰਤ ਆਪ ਬੀ ਕੁਛ ਪੜਿਆ ਹੋਯਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਬੁਧੀ ਅਜੇਹੀ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਬਾਤ ਜਯੋਂਕੀ ਤਯੋਂ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਨਿਹੈਤ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸੀ ॥ ਦੇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਾਸਤੇ ਹਜਰਤ ਨੇ ਕਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੋਚੀਆਂ, ਅੰਤ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਆਖਯਾ ਮੈਨੂੰ ਜਬ੍ਰਾਈਲ ਫ਼ੇਹਰਿਸਤਾ ਖੁਦਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਧਰਮ ਵਿਰੁਧ ਹੈ, ਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਸੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ, ਅਗੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ ਗੁਲਾਮ, ਅਬੂਤਾਲਬ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਅਲੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬਕ੍ਰ ਸਭ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਾਯਾ। ਭਾਵੇਂ ਹਾਲਤਕ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਚੁਪਚਾਪ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਫਿਰ ਬੀ ਹਜਰਤ ਦੇ ਮਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਹੋਗਏ । ਇਉਂ ਜਦ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲਗਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਹ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ੬੦੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਯਾ।

ਮੱਕੇ ਦੇ ਕਾਵੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਜੇਹੜੀਆਂ੩੬੦ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਨ ਸੋ ਸਭ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ,ਇਸ ਬਾਤੋਂ ਜਦ ਕੁਰੇਸ਼ੀ ਬਹੁਤ ਵਿਰੁਧ ਹੋ ਖਲੋਤੇ ਤਾਂ ਹਜਰਤ ਨੇ ਭਜ ਕੇ ੧੬ ਜੁਲਾਈ ੬੨੨ ਈਸ੍ਵੀ ਵੀਰਵਾਰ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਦੀਨੇ ਜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਏਹੋ ਹਿਜਰੀ ਸੰਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੈ।

ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮਕਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰ-ਵਾਏ। ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੀ ਉਮਰ ੭ਸਾਲ ਦੀ ਹੀ ਸੀ।

ਪਿਛੋਂ ਯਹੂਦਾ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਰਾਂ ਪਰ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਏ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਧਨ ਮਾਲ ਲੁਟਿਆ। ਕਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ ਲਿਖਕੇ ਪਤ੍ਰ ਭੇਜੇ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੁਛ ਧਿਆਨ ਤਕ ਭੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਮਿਸ੍ਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਦੋ ਲੌਂਡੀਆਂ ਇਕ ਖੱਚਰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਭੇਜੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਉਮਰ ਯੁਧ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਬੀਤੀ। ਅੰਤ ਖਦੀਜਾ ੬੫ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬਚੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਦੌਲਤ ਛੱਡਕੇ ਮਰਗਈ। ਉਸ ਧਨ ਨਾਲ ਮਹੰਮਦ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾਮੀ ਪੁਰਖ ਕਹਾਯਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਧ੍ਵਾ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਕੇ ੬੩੧ ਈਸਵੀ ੧੩ ਦਿਨ ਬੀਮਾਰ ਰਹਕੇ ਹਜਰਤ ਮਦੀਨੇ ਵਿੱਚ ਇੰਤਕਾਲ ਕਰ ਗਿਆ। ਪਿਛੇ ਕੁਛ ਬਕਰੇ ੪ ਉਂਟ ਬਰਕਾਰ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਸ, ਅਰ ਬੀਬੀ ਫਾਤਮਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਬੇਟੀ (ਜਿਸਦੀ ਅਲੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਕੇ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰ ਹਸਨ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਹੋਏ ਸਨ) ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਫਲ

ਹਜਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਅਰ ਹਠੀਲਾ ਸੂਰਬੀਰ ਜੋਧਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਮ ਤਥਾ ਅਰਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੇਸ ਅਰ ਮਿਸ੍ਰ ਦਾ ਅਧਿਕ ਹਿਸਾ ਹਜਰਤ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿਧਾਂਤ

ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਖੁਦਾ ਇਕ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੂਰ ਤੋਂ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖੁਦਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸਾ ਲੈ ਔਣ ਵਾਲਾ ਪੈਗੰਬਰ ਅਰ ਕੁਰਾਨ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕਲਾਮ ਹੈ।

ਕਾਵਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਦਿਰ ਇਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਟਕਲ ੨੫੦ ਕਰਮਾ ਲੰਮਾ, ਅਰ ੨੦੦ ਕਰਮਾਂ ਚੌੜਾ ਹੈ, ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਦਿਸ਼ਾਰੇ ਹਨ, ਓਥੇਪੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹੱਜ ਵਾਲੇ ਓਥੇਅਕਠੇ ਹੋਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਕੰਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ੧੯ ਫਾਟਕ ਹਨ, ਮਸਜਿਦ ਨਾਲੋਂ ਕਾਵਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ () ੩੬੦ ਮੂਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਸਾਲ ਭਰਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ ਰੋਜ ਇਕ ਇਕ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੱਕੇ (ਕਾਵੇ) ਵਿਚ ਆਕੇ ਲੋਕ ਕਾਲੇ ਪਥਰ ਦਾ ਚੁੰਮਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ੯੯ ‡ਨਾਮ ਪਰਮੇਸ੍ਰਰ ਦੇ ਹਨ, ਕਲਮਾ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ।

"ਅਸ਼ਹਦੋ ਅਨਲਾਇ ਲਾਹਾ ਇਲਿੱਲਾ ਮਹੰਮਦ ਰਸੂਲ ਲਿੱਲਾ"

() ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਮਹੇਸ੍ਰ ਮਹਾਦੇਵ ਉਥੇ ਹੈ।
‡ਨਾਮਾਂ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਕਿਤਾਬ ਗੰਜਲ ਅਰਬ।

(ਅਰਥ) ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਸਿਵਾਇ ਦੂਸਰਾ ਦੇਵਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀ ਹੈ ਅਰ ਮਹੰਮਦ ਇਸਦਾ ਪੈਗੰਬ੍ਰ (ਪੈਗਾਮ ਲਿਔਣ ਵਾਲਾ) ਹੈ।

ਨਿਯਮ

†ਖਤਨ-ਸੁੰਨਤ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਚ ਮੁਖ ਕਰਮ ਹਨ:–

੧ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਨਮਾਜ ਪੜਨੀ, ੨ ਖਰੈਤ ਕਰਨੀ, ੩ ਰੋਜੇ ਰਖਣੇ, ੪ ਹੱਜ ਕਰਨਾ, ੫ ਜਿਹਾਦ ਅਰਥਾਤ ਕਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾਂ। ਇਤ੍ਯਾਦਿ।

ਸ਼ੀਆ, ਸੁੰਨੀ ਆਦਿ ੭੨ ਭੇਦ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਭੇਦ ਇਸਤੋਂ ਬੀ ਅਧਿਕ ਹਨ, ਸੋ ਜੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਬਰਨਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਤਾਬ ਵਧਦੀ ਹੈ ਸਿਰਫ ਨਾਮਾਵਲੀ ਇਹੁ ਹੈ ਕਿ:–

੧ ਅਲਬੀਆ ੨ ਅਬਦੀਆ ੩ ਸ਼ਮੀਆ ੪ ਅਸਹਾਕੀਆ ੫ ਜ਼ਬਦੀਆ ੬ ਅਬਾਸੀਆ ੭ ਅਮਾਮੀਆ ੮ ਨਾਦਸੀਆ ੯ ਮਤਨਾਸਖੀਆ ੧੦ ਲਾਇਤੀਆ ੧੧ ਰਾਜਿਆ ੧੨ ਮਰਤਫੀਆ ੧੩ ਅਰਜ਼ਫੀਆ ੧੪ ਰਿਆਸੀਆ ੧੫ ਤਾਲਬੀਆ ੧੬ ਖਾਜ਼ਮੀਆ ੧੭ ਖਲੀਫੀਆ ੧੮ ਕੋਜ਼ੀਆ ੧੯ ਕਨਜੀਆ ੨੦ ਮੋਤਜਿਲਾ ੨੧ ਮੈਮੂਨੀਆ ੨੨ ਮਹੁਕਮੀਆ ੨੩ ਸਰਾਜੀਆ ੨੪ ਰਖਨੀਆ ੨੫ ਮੁਜਤਰੀਆ ੨੬ ਇਛਆਲੀਆ ੨੭ ਮਾਅਈਆ ੨੮ ਤਾਰਕੀਆ ੨੯ ਬਖਤੀਆ ੩੦ ਮਇਮਤੀਆ ੩੧ ਕਿਨਾਇਨੀਆ ੩੨ ਜੇਨੀਆ ੩੩ ਖੌਕੀਆ ੩੪ ਫਿਕਰੀਆ ੩੫ ਜਿਸਮੀਆ ੩੬ ਹੁਜਨੀਆ ੩੭ ਕਦਰੀਆ ੩੮ ਅਹਦੀਆ ੩੯ ਕਿਆਨੀਆ ੪੦ ਸਤੋਬੀਆ ੪੧ ਸ਼ਹਤਾਨੀਆ ੪੨ ਸਰੀਕੀਆ ੪੩ ਬਹਮੀਆ ੪੪ ਰੋਇਦੀਆ ੪੫ ਨਾਕਸੀਆ ੪੬ ਮੁਤਬਰੀਆ ੪੭ ਕਾਸਤੀਆ ੪੮ ਨਿਜਾਮੀਆ ੪੯ ਮਤੂਲਕੀਆ ੫੦ ਜਹੇਮੀਆ ੫੧ ਮੁਅਤਬੀਆ ੫੨ ਮਤਰਾਬਸੀਆ ੫੩ ਮਤਰਾਕਬੀਆ ੫੪ ਬਾਰਦੀਆ ੫੫ ਹਰਕੀਆ ੫੬ ਮਖਲੂਕੀਆ ੫੭ ਅਬਰੀਆ ੫੮ ਫਾਨੀਆ ੫੯ ਜਲ੍ਹਦਕੀਆ ੬੦ ਕਿਬਰੀਆ ੬੧ ਵਾਕਫੀਆ ੬੨ ਨਕਤੀਆ ੬੩ ਮਰਜੀਆ ੬੪ ਤਾਜਕੀਆ ੬੫ ਸ਼ਾਇਬੀਆ ੬੬ ਰਾਜੀਆ ੬੭ ਮਾਕੀਆ ੬੮ ਨਹਮੀਆ ੬੯ ਅਮਲੀਆ ੭੦ ਮਨਕੂਸੀਆ ੭੧ ਮੁਸਤੂਸੀਆ ੭੨ ਅਸੂਰੀਆ ੭੩ ਸ਼ਬਦੀਆ ੭੪ ਮੁਸਤਬੀਆ ੭੫ ਹਸ਼ਬੀਆ ੭੬ ਮਨਸੂਰੀਆ ੭੭ ਨਿਆਨੀਆ ੭੮ ਨਿਆਰੀਆ ੭੯ ਸਾਲਮੀਆ ੮੦ ਖਤਾਬੀਆ ੮੧ ਮਗਮਰੀਆ ੮੨ ਕਾਸ਼ਮੀਆ ੮੩ ਕਲਾਬੀਆ

† ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀ ਹੈ।

੮੪ ਸਿਸਤੈਨੀ ੮੫ ਖਾਰਜੀਆ ੮੬ ਅਸਹੀਜਲੀਆ ੮੭ ਤਰਫੀਆ ੮੮ ਨਿਸਾਰੀਆ ੮੯ ਤਮੀਮੀਆ ੯੦ ਹਾਜਮੀਆ ੯੧ ਅਜ਼ਾਖੀਆ ੯੨ ਜਜਲੀਆ ੯੩ ਜਾਰੋਬੀਆ ੯੪ ਮਰਜੀਆ ੯੫ ਸਾਲੀਆ ੯੬ ਜੁਨਸੀਆ ੯੭ ਹਜਲੀਆ ੯੮ ਵੇਰੀਆ ੯੯ ਸੂਫੀਆ ੧੦੦ ਬਹਾਬੀਆ ੧੦੧ ਕਰਾਮੀਆ ੧੦੨ ਹਾਲੀਆ ੧੦੩ ਬਾਤਨੀਆ ੧੦੪ ਅਬਾਹੀਆ ੧੦੫ ਬਰਾਹਮੀਆ ੧੦੬ ਅਸਅਰੀਆ ੧੦੭ ਸੁਫਿਸਤਾਨੀਆ ੧੦੮ ਫਿਲਾਸ਼ਫੀਆ ੧੦੯ ਸਮੀਨੀਆ ੧੧੦ ਮਹਬਸੀਆ ੧੧੧ ਮਦਾਰੀਆ ੧੧੨ ਸ਼ਹਰਬਰਦੀਆ ੧੧੩ ਕ਼ਾਦਰੀਆ ੧੧੪ ਚਿਸ਼ਤੀਆ ੧੧੫ ਨਕਸ਼ਬੰਦੀਆ ੧੧੬ ਕਲੰਦਰੀਆ ੧੧੭ ਗਲੀ ਪੈਗੰਬਰ,

ਅਸਲਾਮ ਦੇ ਬਿਹਤਰੀ ਅਸਬਾਬ ਦੇ ਪੈਰੋ:--

੧੧੮ ਸਦਾਸੁਹਾਗ ੧੧੯ ਬੇਨਵਾ ੧੨੦ ਪਾਕਰਹਮਾਨੀ ੧੨੧ ਕਰੀਨੀਆ ੧੨੨ ਅਜੀਜੀਆ ੧੨੩ ਜਲਾਲੀਆ ੧੨੪ ਆਲੀਆ ੧੨੫ ਫਰਨਾਲੀਆ ੧੨੬ ਹਸੀਨੀਆ ੧੨੭ ਕਰਾਬਤੀਆ ੧੨੮ ਮੁਬਾਰਕੀਆ ੧੨੯ ਸਤਮਤੀਆ ੧੩੦ ਇਮਾਰੀਆ ੧੩੧ ਮਖਤੂਰੀਆ ੧੩੨ ਮੋਸੀਆ ੧੩੩ ਸਿਲੇਮਾਠੀਆ ੧੩੪ ਤਿਬਰੀਆ ੧੩੫ ਨਿਆਮੀਆ ੧੩੬ ਯਾਕੂਬੀਆ ੧੩੭ ਸਮਰੀਆ ੧੩੮ ਯੂਨਾਨੀਆ ੧੩੯ ਬੁਖਾਰੀਆ ੧੪੦ ਗਿਲਾਨੀਆ ੧੪੧ ਸ਼ਬੀਆ ੧੪੨ ਹਨਫੀਆ ੧੪੩ ਮੁਆਬੀਆ ੧੪੪ ਮੁਰਾਸੀਆ ੧੪੫ ਜਬਾਨੀਆ ੧੪੬ ਹਾਸਮੀਆ ੧੪੭ ਸਾਫੀਆ ੧੪੮ ਮਾਲਕੀਆ ੧੪੯ ਜੰਬੇਲੀਆ ੧੫੦ ਰਿੰਦੀਆ ॥

ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਬੀ:–

੧੫੧ ਦਾਊਦੀਬਹੋਰਾ ੧੫੨ ਇੰਮਲੀਪੰਥ ੧੫੩ ਮੇਧਾਵੀਆ ੧੫੪ ਮੋਰੇਸਲਾਮ ੧੫੫ ਅਬਾਸੀ ੧੫੬ ਇਸਮਾਇਲੀ ਅਰਥਾਤ ਆਗਾ ਖਾਨੀ ੧੫੭ ਪੀਰਾਨਾ ਪੰਥ ॥

ਇਤਯਾਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭੇਦ ਹਨ, ਕੁਰਾਨ ਪਰ ਸਾਰੇ ਆ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ ਇਨਾਂ ਦੀ ਦੇਸਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ੧੯੧੧ ਈਸਵੀ ਦੀ ਮਰਦੁਮ ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ੩੪੨੦੯੩੬੫ ਮਨੁਖ ਅਰ ੩੧੮੮੩੮੧੨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ॥

ਯਹੂਦੀ ਮਤ (ਪਗੰਬਰ ਮੂਸਾ)

(ਯਹੂਦੀ ਧਰਮ ਬੀ ਬਰਤਮਾਨ ਸਮਯ ਵਿਖੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸਤੇ ਸੰਖਿਪਤ ਬਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ॥

ਮਿਸ੍ਰ ਦੇਸ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਮਿਸ੍ਰੀ ਯਹੂਦੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਅਖਵਾਉਂ-ਦੇ ਸਨ ਤੇ "ਟੈਗ੍ਰਿਸ" ਨਦੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ "ਹਿਬ੍ਰਜ਼ਇਸਰਾਇਲ" ਲੋਕ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣੇ ਲਗੀ, ਤਾਂ ਮਿਸ੍ਰ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਉਣ ਲਗਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਇਕ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਯਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੋਂ ਜਿਤਨੇ ਲੜਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਸਭ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਯਾ ਕਰਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਜਦ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਇਹ ਬਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਈ। ਤਦ ਫਿਰ ਲੀਵੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪੇਟੋਂ "ਜੋਚੀਵੇਦ" ਨਾਮ ਦਾ ਲੜਕਾ ੧੫੭੧ ਸਾਲ ਈਸ੍ਰੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਨਮਿਆਂ, ਉਸ ਬਚੇ ਦੀ ਰੱਖਯਾ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰੰਤੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਭਯ ਵਲੋਂ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਕੇ ਬਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਠੀਕਰੇ ਵਿਚ ਪਾਕੇ "ਨਾਇਲ" ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਝਾੜੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਆਈ। ਓਸੇ ਦਿਨ ਓਸੇ ਥਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਆਈ, ਉਹ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਹੱਸਦੀ ਕੁੱਦਦੀ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਕਦੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲੜਕਾ ਨਜ਼ਰੀ ਪਿਆ ਤਾਂ ਝੱਟ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ। ਅਰ ਰਹਿਮ ਦਿਲ ਹੋਈ। ਪਿਛੋਂ ਰਾਜ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਪਤਾ ਕੱਢਿਆ, ਉਸਦਾ ਗੁਨਾਹ ਮਾਫ ਕਰਾਕੇ ਫਿਰ ਬਚਾ ਓਸਨੂੰ ਪਾਲਨ ਪੋਸਨ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਜਦ ਪਲਕੇ ਲੜਕਾ ਗਭਰੂ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ "ਮੂਸਾ,ਮੂਸੇਸ" ਪੈ ਗਿਆ। ਮੂਸੇਸ਼ਸਬਦ ਦਾਅਰਥ ਹਿਬ੍ਰ ਭਾਖਾ ਵਿਖੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਯਾ ਯਾ ਪਾਣੀਓ ਕਢਿਆ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਰਾਜ ਪੁਤ੍ਰੀ ਉਸ ਬਚੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲੈਗਈ ਅਰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੀਤੀ ਮੁਜਬ ਸੁਸਿਖਯਤ ਕੀਤਾ। ਅਰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਾਯਾ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦ ਮੂਸਾ ਸਜਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਇਕ ਮਿਸ੍ਰੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਭੈ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਆਪਣਾ ਦੇਸ ਛਡਕੇ ਅਰਬਸਤਾਨ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ 'ਮਿਡੀਆਨ' ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਖੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਲੁਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਓਥੇ ਹੀ ਧਰਮ ਗੁਰੂ "ਜੇਥਰੋ" ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ ਜਿਸਦੇ ਪੇਟੋਂ "ਗੇਰਸੋਹੋਮ" ਨਾਮ ਦਾ ਲੜਕਾ ਬੀ ਹੋਯਾ। ਏਥੇ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ੮੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੂਸਾ ਬਕਰੇ ਚਾਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪਾਸ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਵਿਚੋਂ ਅਚਾਣਕ ਅੱਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰੀ ਪਈ, ਜਦ ਉਸ ਜ੍ਵਾਲਾ ਪਾਸ ਜਾਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਵਾਜ ਹੋਈ ਕਿ "ਤੂੰ

ਖੜਾ ਹੈਂ ਇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਦੇ, ਅਰ ਮਿਸ੍ਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਆਗਜਾ ਲੇਕੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰਥੇ ਲੈ ਜਾ, ਇਸ ਕੰਮ ਵਾਸਤੇ ਮੈ ਤੈਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ" ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮੂਸਾ ਚੁਕੰਨਾ ਹੋਯਾ, ਅਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਕੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ, ਪਿਛੋ ਆਪਣੇ ਭਾਈ "ਆਆਰੋਨੇ" ਸਮੇਤ ਮਿਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਜਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਲਾਲ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਲੰਘਕੇ ਅਰਬਸਤਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਯਾ, ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਿਨਾਈ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਆਗਿਆ ਓਥੇ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਠਹਿਰਾਕੇ ਓਨਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ "ਆਆਰੋਨੇ" ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਆਪ ਪੈਗੰਬਰ ਬਣਨ ਦੀ ਸੋਚਕੇ ਖੁਦਾ ਪਾਸੋਂ ਕਾਇਦਾ-ਨਿਯਮ ਲੈਣ ਗਿਆ ॥

ਏਧਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਬਲਵਾ ਮਚਾ ਦਿਤਾ, ਅਰ ਸਭਨਾਂ ਆਆਰੋਨੇਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਭਈ ਸਾਨੂੰ ਮੂਸਾ ਏਥੇ ਕਓਂ ਲਿਆਯਾ ? ਅਗੋਂ ਆਆਰੋਨੇ ਨੇ ਕੁਛ ਉਤ੍ਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਤਦ ਓਨਾਂ ਮਿਸ੍ਰੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਦ੍ਰਵਜ (ਸੋਨੇ) ਨੂੰ ਢਾਲਕੇ ਇਕ ਵੱਛਾ ਬਣਾਯਾ ਅਰ ਆਪ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਪੂਜਣ ਲਗੇ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਧੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਏ । ਜਦ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਚਾਰੋਂ ਤ੍ਰਫ ਪ੍ਰਦਖਣਾ ਭਜਨ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਤਦ ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਮੂਸਾ ਦੋ ਪਥਰਾਂ ਉਤੇ ਉਕਰਾਕੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਿਯਮ ਲੈ ਆਯਾ ਅਗੋਂ ਓਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਦੇਖਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਜਲ ਬਲ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋਗਯਾ। ਸਿਰੋਂ ਦੋਨੋਂ ਪੱਥਰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਾਲੇ ਪਟਕ ਦਿਤੇ, ਤਦ ਲੀਵੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮਨੁਖ ਜੇੜ੍ਹੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜੇੜ੍ਹੇ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਫਿਸਾਦ ਹੋਪਿਆ, ਅੰਤ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁਖ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਅਰ ਮੂਸੇ ਨੇ ਬੀ ਸੋਨੇ ਦੇ ਵੱਛੇ ਨੂੰ ਚਕਨਾ ਚੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪ ਮੁੜ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪਾਸ ਗਿਆ, ੪੦ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਫਿਰ ਨਿਯਮ ਦੇ ਪਥ੍ਰਰ ਲਿਖਵਾ ਲਿਆਯਾ। ਇਸਤਰਾਂ ਤਦ ਤੇ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜਜ ਨੂੰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਰਾਜ ਮੰਨਣ ਲਗ ਪਏ ॥

ਫਿਰ ਇਹ ਲੋਕ ਸਨਾਈ ਤੋਂ ਪਾਲੇਸਟਾਈਨ ਤ੍ਰਫ ਗਏ ਅਰ ਕਈ ਜਗਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਲਗੇ ਪਰੰਤੂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮੂਸਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਇਸਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਵਿਰੋਧ ਬੀ ਵਧਿਆ ਅਰ ਫਿਰ ਮੂਸਾ ਦਾ ਭਾਈ ਮਰ ਗਿਆ ਉਸਦੀ ਕਬਰ ਇਕ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਹੈ, ਇਕ ਬਾਰ ਕਿਸੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਲਗ ਭਗ (੨੪੦੦੦) ਚੌਵੀ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਇਉਂ ਆਪਤੀਆਂ ਬੀ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਬਣੇ ਰਹੇ ॥

ਜਦ ਮੂਸਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦਿਨ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਮ ਸਿਖਯਾ ਦੇਕੇ ਆਪ ਨੀਵੋਂ ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ੧੪੫੧ ਸਾਲ ਮਸੀਹ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ੧੨੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗਕੇ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਛਡ ਗਿਆ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ "ਤੌਰੇਤ, ਇੰਜੀਲ, ਜੰਬੂਰ" ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਮੂਸਾ ਨੇ ਇਕ ਇੰਜੀਲ ਹੀ ਬਣਾਈ॥

ਯੋਗੀ ਯਾ ਨਾਥ ਮਤ

ਇਹ ਸ਼ਿਵਜੀਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਫਿਰ ਭੀ ਯੋਗ ਵਿਖੇ ਜੁੜਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਯੋਗ ਦਾ ਬ੍ਰਨਨ ਪਾਤੰਜਲ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਪਰ ਹੀ ਭੋਜਬ੍ਰਿਤੀ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਅਜ ਕਲ ਹਠਪ੍ਰਦੀਪਿਕਾ, ਦਤਾਤ੍ਰੇਯਸੰਹਿਤਾ, ਗੋਰਖਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਯੋਗੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਸੋ ਕਿਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਨਾਥ ਮਤ ਕਨਪਾਟੇ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਸਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਸੋਈ ਬਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-ਬਹੁਤ ਸਮਾ ਗੁਜਰ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਥ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਯੋਗੀਰਾਜ ਪਰਮਹੰਸ ਹੋਯਾ, ਉਸਦ੍ਵਾਰਾ ਨਾਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਈ। ਇਹ ਯੋਗਾਭ੍ਯਾਸੀ ਸੀ, ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਆਦੀਨਾਥ ਸੰਭਰਨਾਥ ਮਤਸੇਂਦ੍ਰ ਨਾਥ ਆਦਿ ਹੋਏ, ਪਰੰਤੂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਉਘਾ ਕਰਨਹਾਰ ਗੋਰਖਨਾਥ ਹੋਯਾ, ਜਿਸਦਾ ਜਨਮ ਇਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:- ਇਕ ਬਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਪਾਰਬਤੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਗਿਆਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇਕ ਗਰਭਣੀ ਮੱਛੀ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ, ਅੰਤ ਉਸੇ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਯੋਗੀਰਾਜ ਮਤਸੇਂਦ੍ਰ (ਮਛੇਂਦ੍ਰ) ਨਾਥ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ, ਸਿਆਣਾ ਹੋਕੇ ਨਾਥ ਮਤ ਵਿਚ ਆਗਿਆ ਤਾਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਗਾਉਂ ਵਿਖੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਘਰੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਗਜਬ ਦੀ ਸੁਰਤਵੰਤ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤੀ, ਸੋਲਾਂ *ਸ਼ਿੰਗਾਰਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਅਰ ਆਪਣੀ ਟੌਪ ਟਾਪ ਵਿਚ ਭੀ ਜੋੜੀ ਘਟ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਭਿਖ੍ਯਾ ਲੈਕੇ ਸੰਧੂਰੇ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਈ, ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਭਿਖ੍ਯਾ ਦੇਕੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁਝ ਝਾਕਕੇ ਪਿਛਾਹਾਂ ਮੁੜੀ ਹੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਯੋਗੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਾਉ! ਅਨੰਦ ਅਰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਵਸਦੀ ਰਹੋ। ਅਗੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕਿਥੋਂ? ਤੁਸੀ ਯੋਗੀ ਜਨ ਸਾਧੂ ਹੀ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਨ-

*ਤ੍ਰੈ ਕਾਲੇ ਦੋ ਉਜਲੇ ਪਤਲੇ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ।
ਚਾਰ ਸਘਨ ਦੋ ਕਠਨ ਕਹ ਇਹ ਸੋਲਹਿ ਸਿੰਗਾਰ।

ਹਾਰੇ ਹੋ ਕੁਛ ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ? ਉਸੀ ਛਿਨ ਯੋਗੀਰਾਜ ਨੇ ਝੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਰਾਖ ਦੀ ਚੁਟਕੀ ਭਰਕੇ ਦਿਤੀ ਅਰ ਕਿਹਾ ਖਾਲੈ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਊ। ਉਸ ਰੰਨ ਨੇ ਇਹ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਇਕ ਛਨਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖ ਖਾਕੇ ਘਰ ਰਹੇਂਗੀ ?। ਕਯੋਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਟਾਮਣਹਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਤੂੰਤਾਂ ਜਹਾਨ ਵਿਚੋਂ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤ ਹੈਂ, ਜਿਸਤੋਂ ਰੰਨਾਂ ਭੀ ਮੋਹੀਆਂ ਤੇ ਕੋਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਭਲਾ ਆਦਮੀ ਫਿਰ ਨਾਥੜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਕਿਸਤਰਾਂ ਸਚਿਆਰੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਜੇ ਤੂੰ ਝੋਲੀ ਤੂੰਬੀ ਚੁਕਕੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜੀ।

ਅਜੇਹੀ ਪੇਚਦਾਰ ਉਸ ਰੰਨ ਦੀ ਗਲ ਬਾਤ ਸੁਣਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਉਹ ਖਾਕ ਜਿਥੇ ਗਊਆਂ ਦੇ ਗੋਹੇ ਦੀ ਰਾਖ ਦਾ ਢੇਰਸੀ ਉਸ ਪਰ ਫੈਂਕ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸਤਰਾਂ ਜਦ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਗੁਜਰੇ ਤਦ ਓਹੋ ਯੋਗੀ ਫਿਰ ਉਸੇ ਘਰ ਭਿਖ੍ਯਾ ਲੈਣ ਆਯਾ, ਤਾਂ ਓਹੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਭਿਖ੍ਯਾ ਲੈਕੇ ਆਈ,ਜਦ ਨਾਥ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲੜੀ ਤਾਂ ਯੋਗੀ ਨੇ ਆਖ੍ਯਾ, ਅਰੀ ਸਾਊ ! ਤੇਰਾ ਬੱਚਾ ਅੱਛਾ ਹੈ ?। ਸੁਣਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਖਲੋਤੀ ਰਹੀ, ਤਬ ਤਬ ਅੰਦ੍ਰੂਆਂ ਭਰੀਆਂ ਅਰ ਆਖਯਾ ਜੀ ਮੈਂ ਉਹ ਰਾਖ ਨਹੀ ਸੀ ਖਾਧੀ। ਯੋਗੀ ਰਾਜ ਸੁਣਕੇ ਉਸ ਰਾਖ ਦੇ ਢੇਰ ਦੀ ਤਰਫ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਅਵਾਜ਼ ਕੀਤੀ'ਅਲੱਖ' ਅਗੋਂ ਰਾਖ ਦੇ ਢੇਰੋਂ ਅਵਾਜ ਆਈ "ਅਦੇਸ" ਅਰਥਾਤ ਆਗਯਾ ਗੁਰੂ ਜੀ- ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਨਿਕਲ ਆਯਾ, ਅਰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਯੋਗੀ ਚੰਪਤ ਹੋਯਾ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਹਥ ਮਲਦੀ ਰਹਿ ਗਈ,ਇਸਤੇ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਖੁਰੀ ਪਿਛੇ ਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਫਿਰ ਏਹੋ ਮੁੰਡਾ ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਥ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਭਾਖਾ ਪੁਸਤਕ ਵਿਖੇ ਕਬੀਰ ਅਰ ਗੋਰਖ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਆਦੀ ਨਾਥ ਦਾਨਾਤੀ(ਪੋਤਾ) ਮਛੰਦ੍ਰਨਾਥ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਮੈਂ ਗੋਰਖ ਅਵਧੂਤ ਹਾਂ। ਜੇ ਇਹ ਗਲ ਸੱਚੀ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਗੋਰਖ ਹੋਯਾ, ਸੋ ਅਬੁਅਲਫਜ਼ਲ ਦੀ ਆਇਨਾ ਅਕਬਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਸੁਲ- ਤਾਨ ਸਿਕੰਦ੍ਰ ਲੋਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ। ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਨੋ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸ੍ਵੀ ਦੇ ਅੰਤ, ਯਾ ਸੋਲਵਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ॥

ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਪੁਰਖ ਸੀ ਇਸਦੇ ਰਚੇ ਗੋਰਖ ਸੰਹਿਤਾ, ਗੋਰਖ ਸਤਕ, ਗੋਰਖ ਕਲਪ, ਗੋਰਖ ਸਹੰਸ੍ਰ, ਆਦਿ ਪੁਸਤਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਖੇ ਹੁਣ ਤਕ ਵਿਦਮਾਨ ਹਨ। ਇਸੇਤਰਾਂ ਇਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬੀ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ।

ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬਰਨਨ "ਅਬੁਅਲ-ਫਜ਼ਲ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਦੇ ਪਾਸ ਬੀ ਗੋਰਖ ਖੇਤ੍ਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਹਰਦ੍ਵਾਰ ਵਿਖੇ ਬੀ ਇਕ ਗੁਫਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਗਾਲ ਪ੍ਰਾਤ ਹੁਗਲੀ ਜਿਲੇ ਵਿਖੇ ਦਮਦਮਾ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਗੋਰਖਬਾਸੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਖੇ ਗੋਰਖਨਾਥ, ਦਤਾਤ੍ਰੇਯ ਅਰ ਮਛੰਦ੍ਰਨਾਥ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਹਨ। ਅਰ ਸ਼ਿਵਕਾਲੀ ਹਨੂਮਾਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਬੀ ਹਨ। ਨੇਪਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ੰਭੂ-ਨਾਥ, ਪਸ਼ੁਪਤੀਨਾਥ, ਆਦਿ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਇਸੇ ਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਗੋਰਖਪੁਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਯੋਂਕਿ ਤ੍ਰੇਤਾਯੁਗ ਵਿਖੇ ਆਪ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਬਣਵਾਯਾ ਸੀ। ਅਲਾਉਲਦੀਨ ਨੇ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਮਸਜਿਦ ਬਣਾਯਾ, ਸੋ ਫਿਰ ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸੇ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਪਰ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਬਣਵਾਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬੀ ਮਸਜਿਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਢਾਹਕੇ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਮਤ ਦਿਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਮੰਦਿਰ ਤਾਮੀਰ ਕਰਾਯਾ, ਜੋੜਾ ਹੁਣ ਤਕ ਗੋਰਖਪੁਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਗੋਰਖ ਨੇ ਹੀ ਕੈਮ ਕੀਤਾ॥

ਰਿਆਸਤ ਨਸਿਵਾਰ ਵਿਖੇ "ਲਿੰਗ" ਨਾਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਸ਼ਿਵ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਨਾਥ ਭਾਵੇਂ ਖਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰੌਂਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਸੌਦਾਗਰੀ ਆਦਿ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਸੰਕੇਤ

"ਨਾਥ" ਪਦ ਨਾਮ ਦੇ ਅੰਤ ਅਵਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਹੰਤ ਨੂੰ "ਪੀਰ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ ਮੁਨਾਕੇ ਰਖਣ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਰਹੈਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਯੋਗੀ ਯਾ ਨਾਥਵਾੜਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਕੰਨ ਪਾੜਕੇ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਪਉਂਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਬਲੌਰ ਯਾ ਗੈਂਡੇ ਦੇ ਸਿੰਙ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਧਨੀ ਯਾ ਉਚ ਸ੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਨਾਥ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਬੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ਿਵ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਰ ਕਈ ਇਨਾਂ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦਰਸਨੀ ਯੋਗੀ ਬੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਪੌਣ ਸਮਯ "ਨਮੱਸ਼ ਸ਼ਿਵਾਯ" ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਬੀ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਯ ਜੋਤ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਜੋੜਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਮਦ ਮਾਸ ਖਾਣਾ ਕਿੰਗ ਦਾ ਸੁਣਨਾ, ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਸਮਾਧੀਮਗਨ ਰਹਿਣਾ ਇਕ ਭਾਰੀ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਗਲ ਵਿਚ ਸੇਲੀ ਅਰ ਨਾਦਾ ਰਖਣੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਜਟਾ ਵਿਭੂਤ ਬੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਇਨਾਂ ਦੇ ਬੀ ਕਈ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ

ਕੋਈ ਮੁੰਡਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਕੋਈ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਕੰਨ ਪਾੜਕੇ ਪੌਣ ਵਾਲਾ, ਅਰ ਕੋਈ ਜੋਤ ਮਾਰਗ ਵਿਖੇ ਜੋੜਨੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਯੋਗੀ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਯਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਕਈ ਤੀਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ ਹਿਤ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਬੜੀਆਂ ਜਾਇਦਾਤਾਂ ਅਰ ਮਕਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੰਗ, ਪੋਸਤ, ਮਦਰਾ, ਮਾਂਸ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਹੇਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੇਰੂ ਰੰਗੇ ਬਸਤ੍ਰ, ਅਰ ਕਈ ਚਿਟੇ, ਕਈ ਕਿੰਥਾ ਗੋਦੜੀ ਆਦਿ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਦੇਸ, ਅਦੇਸ ਹੈ, ਜਾਪ "ਅਲਖ" ਦਾ ਹੈ। ਉਂਞ ਨਾਥ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਬੜੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਵਾਲ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਬੋਹਰ ਦਾ ਵਧਕੇ ਹੈ॥

ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸ਼ਨਾ

ਯੋਗੀ ਲੋਕ ਭੈਰੋਂ, ਹਨੂਮਾਨ, ਅਰ ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਗੋਰਖਸ਼ਤਕ, ਗੋਰਖਸਹੰਸ੍ਰ, ਗੋਰਖਗੀਤਾ, ਗੋਰਖ ਕਲਪ, ਵਿਵੇਕ ਮਾਰਤੰਡ, ਅਰ ਨਾਥਲੀਲਾਮ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੰਗਾ ਆਦਿ ਤੀਰਥ ਅਰ ਕਈ ਮਠ ਬੀ ਪੂਜਜ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਚੌਰਾਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਨਾ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਆਸਨਾ ਦ੍ਵਾਰੇ ਯੋਗਜਾਭ੍ਯਾਸ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਲਗੇ ਰਹਣਾ ਨਿਯਮ ਹੈ॥

ਭੇਦ

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਭੇਦ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਆਈ ਪੰਥ ਸਭ ਤੋਂ ਉਂਚਾ ਹੈ ਸੋ:-

੧ ਆਈਪੰਥੀ, ੨ ਪਾਵਪੰਥ, ੩ ਹੇਤਪੰਥ, ੪ ਗਮਜਪੰਥ,੫ ਪਾਗਲ-ਪੰਥ, ੬ ਗੋਪਾਲਪੰਥ, ੭ ਕੰਥੜੀਪੰਥ, ੮ ਬਨਪੰਥ, ੯ ਧ੍ਵਜਪੰਥ, ੧੦ ਚੋਲੀਪੰਥ, ੧੧ ਰਾਵਲਪੰਥ, ਤੇ ੧੨ ਦਾਸਪੰਥ,

ਇਸੇਤਰਾਂ ੮੪ ਸਿਧ ਬੀ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਸੋ:-

੧ ਭੰਗ੍ਰ, ੨ ਸੰਗ੍ਰ, ੩ ਸੰਘ੍ਰ, ੪ ਮੰਘ੍ਰ, ੫ ਲੰਘ੍ਰ, ੬ ਦੰਗਰ, ੭ ਉਰਮ, ੮ ਧੁਰਮ, ੯ ਕਨੀਫਾ, ੧੦ ਹਨੀਫਾ, ੧੧ ਲਹਰੂਪਾ, ੧੨ ਹਾਜੀ-ਰਤਨ, ੧੩ ਪੂਰਨ, ੧੪ ਨਾਸਨ, ੧੫ ਬਿਬਾਬਿਲਕਾ, ੧੬ ਜਾਲਕਾ, ੧੭ ਖਿੰਥੜਾ, ੧੮ ਸੁਰਤਸਿਧ, ੧੯ ਨ੍ਰਿਤਸਿਧ, ੨੦ ਕੇਵਲਕਰਮ, ੨੧ ਸਮਰਤ, ੨੨ ਗੋਨਗਲ, ੨੩ ਅਮਰਨਿਧ, ੨੪ ਤਹਰਬੈਨ, ੨੫ ਗਾਇਐਨ, ੨੬ ਸੇਵਲਕਰਨ, ੨੭ ਅਉਘੜ, ੨੮ ਪਰਬਤਈਸਰ, ੨੯ ਭਰਥਰਿ, ੩੦ ਭਤਵੈ, ੩੧ ਕਨਕਾ, ੩੨ ਸੰਭੂ, ੩੩ ਅਛਾਦੈਨ, ੩੪ ਖਲਕਨਿਧ, ੩੫ ਪਿਪਲਕਾ, ੩੬ ਸਰਜ, ੩੭ ਗਿਰਬੋਧ, ੩੮ ਸਾਬਿਸ, ੩੯ ਕੋਸਕਰਨ, ੪੦ ਗੈਲਸਾ, ੪੧ ਗੈਲਧਾਰ, ੪੨ ਮੁਕਤੀਸਰ, ੪੩ ਚਲਨਿਲ, ੪੪ਚੁਨਬੋ, ੪੫ ਸੁਰਐਨ, ੪੬ ਸੰਧਸੈਨ, ੪੭ ਗਿਰਵੀਰ, ੪੮ ਜੋਤਲਗਨ, ੪੯ ਜੋਤ-

ਮਗਨ, ੫੦ ਬਿਮਲ ਜੋਤ, ੫੧ ਸੀਤਲਜਲ, ੫੨ ਅਘਰਘਨ, ੫੩ ਤੁਲਸ-ਜੋਗ, ੫੪ ਪ੍ਰਤਪੂਨ, ੫੫ ਅਕਾਲਨਿਰ, ੫੬ ਭੋਲਸਰ, ੫੭ ਰਾਮਕੁਵਰ, ੫੮ ਕਿਸਨਕੁਵਰ, ੫੯ ਬਿਸਨਪਤ, ੬੦ ਮਿਕ੍ਰਜੋਗ, ੬੧ ਬਰਮਜੋਗ, ੬੨ ਮੀਰਹੁਸੈਨੀ, ੬੩ ਮੀਰਮਿਬਾਲਕੰਧਾਰੀ, ੬੪ ਕਵਵਨੈਨ, ੬੫ ਨਲਵਨੈਨ, ੬੬ ਸੁਰਸਤੀ, ੬੭ ਗੁਰਧਨਸੈਨ, ੬੮ ਗੁਫਾਬਾਸੀ, ੬੯ ਅਬਨਾਸੀ, ੭੦ ਕਲਕਸੰਗੀ, ੭੧ ਏਕਸੰਗੀ, ੭੨ ਕੇਵਲਕਰਮੀ, ੭੩ ਕਰਮਨਾਸੀ, ੭੪ ਕਲਬਿਲਾਸੀ, ੭੫ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰੀ, ੭੬ ਜੋਗਵੰਤੀ, ੭੭ ਜੋਗਿਰਹਰੰ, ੭੮ ਦੀਸਪਰੰਗੀ, ੭੯ ਕਲੇਸਧ੍ਰੁਖੀ, ੮੦ ਬਹਰੀਮਜੋਗੀ, ੮੧ ਪਲਾਸਮੁਗਲ ਭੋਗੀ, ੮੨ ਕੰਦਰਜੋਗੀ, ੮੩ ਸੰਭਾਲਕਾਕਹੀਏ, ੮੪ ਜੋਗੀਬਚਿਤ੍ਰਗਹੀਏ ।

ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਨਾਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਭੇਦ ਹਨ:-

ਔਘੜ ਨਾਥ: -ਇਹ ਸੇਲੀ ਨਾਦੀ ਰਖਦੇ ਅਰ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਕੰਨੀ ਨਹੀਂ ਪੌਂਦੇ ॥

ਮਛੰਦ੍ ਨਾਥੀਏ:-ਇਹ ਸਾਰੰਗੀ ਬਜਾਕੇ ਗੀਤ ਗਾਕੇ ਭਿਖਯਾ ਮੰਗਦੇ ਸਮਯ ਭੈਰੋਂ ਦਾ ਨਾਮ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਫਿਰ ਬੀ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਨਹੀ ਪੌਂਦੇ। ਡੋਰੀਹਾਰ ਯੋਗੀ:- ਇਹ ਡੋਰੀ ਭਾਵ ਸੂਤ ਦੇ ਕਪੜੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਡੋਰੀਹਾਰ ਯੋਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਕਨੀਪਾ ਯੋਗੀ:--ਇਹ ਬੀਨ ਬਜਾਕੇ ਸਪ ਦਿਖਲਾਕੇ ਉਦਰ ਪੂਰਣਾ ਕਰਦੇ ਅਰ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਇਕ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਕੰਨ ਪਾਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੋ ਕਨੀਪਾ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਰਤਰੀ ਹਰੀ ਯੋਗੀ:-ਇਹ ਭਰਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਅਘੋਰੀ ਪੰਥੀ ਯੋਗੀ:--ਜੇੜ੍ਹੇ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਅਘੋਰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਿ-ਰਤ ਹੋਣ ਓਹ ਘੋਰ ਪੰਥੀ ਯੋਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭੇਦ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨੀ ਮੁੰਦ੍ਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਭ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ ਘੋਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਵਖਰੇ ਰਾਮ ਪੰਥੀ ਯੋਗੀ, ਸਿਧੀ ਕਰਾਨੀ ਯੋਗੀ, ਆਦਿ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ ॥

ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀ ਅਲੇਖੀਆ, ਮੋਨੀ ਠਾਰੇ-ਸ਼੍ਵਰੀ, ਫਿਰਾਹੋ, ਦੂਧਾ ਧਾਰੀ ਅਰ ਹੋਰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰੀ ਹਨ ॥

ਯੋਗਨੀ ਯਾ ਨਾਥਨੀ

ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਨਯਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਅਵਧੂਤਾਨੀਆਂ ਹਨ, ਏਸੇਤਰਾਂ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਯੋਗਨੀਆਂ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਥਨੀਆਂ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ,ਹਨ। ਇਹ ਬੀ ਭਗਵੇਂ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਕੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ॥

ਸੰਯੋਗੀ ਸੰਨਯਾਸੀ ਘਰਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਯੋਗੀ ਬੀ ਘਰਬਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੰਯੋਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ਆਦਿ ੨ ॥

ਰਵੀ ਭਾਣ ਮਤ

ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਬੜੋਦਾ ਰਾਜ ਦੇ "ਸ਼ੇਰਖੀ" ਪਿੰਡੋਂ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਬੀਜ ਪਯਾ ਹੈ। ਇਕ 'ਰਵੀ' ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਫਿਰ "ਭਾਣ" ਨਾਮ ਦਾ ਉਸਦਾ ਚੇਲਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਇਉਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕੈਮ ਹੋਗਈ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਖੰਭਾਲੀਆ, ਅਹਮਦਾਬਾਦ, ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਅਰ ਭਾਠੀਏ ਲੁਹਾਣੇ ਹੀ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਪੁਰਖ ਸੇਵਕ ਅਧਿਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਰੇਵਾਦਾਸ ਹੋਯਾ ਫਿਰ ਰਾਧਕਾ ਦਾਸ, ਬੱਸ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਇਸਨੂੰ ਅੱਛੀ ਉਨਤੀ ਵਿਚ ਆਂਦਾ। ਪਹਲੇ ਮੂਰਤੀ ਵਗੈਰਹ ਕੁਛ ਨਹੀ ਸੀ ਕੇਵਲ ਰਵੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਹੀ ਪੂਜਦੇ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਰਾਧਕਾਦਾਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਸਟ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ। ਪ੍ਰਤਿਸਟਾ ਸਮਯ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਬੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅੰਤ ਰਾਧਕਾਦਾਸ ਦੀ ਮਨ ਚਿਤਵੀ ਹੀ ਹੋਈ। ਰਾਧਕਾਦਾਸ ਪੰਡਿਤ ਸੀ ਅਰ ਯੋਗ ਭੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਖ੍ਰਚਕੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ, ਅਰ ਰਾਮੇਸ੍ਵਰ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਬਣਵਾਯਾ ਤੇ ਰਵੀਭਾਣ ਸਾਗਰ ਨਾਮ ਦਾ ਤਾਲ ਖੁਦਵਾਯਾ ਇਸਤੋਂ ਨਜਾਰਾ "ਰਵੀਭਾਣਚਰਿਤ੍ਰਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਧਰਮੋਪਦੇਸ਼ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕ ਬੀ ਰਚੇ ਪਰੰਤੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਰਵੀਭਾਣ ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਈ। ਇਹ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਮਹੰਤ ਦੇ ਨਾਮ ਪਿਛੇ "ਸਾਹਿਬ" ਜਰੂਰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ "ਮੁਨੀ" ਯਾ "ਪ੍ਰਸਾਦ" ਪਦ ਅਧਿਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸੰਨਯਾਸੀ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਖਾ ਸੂਤ੍ਰ ਨਹੀ ਰਖਦੇ ਕੇਸਰ ਦਾ ਤਿਲਕ ਅਰ ਕੰਠੀ, ਕੰਨ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਮਣਿਕਾ ਪਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਜਿਸਤਰਾਂ ਭਾਟੀਏ ਲੁਹਾਣੇ ਹਨ ਓਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ॥

ਬੜੋਦਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ "ਵਾਜਵਾ" ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ, ਓਥੋਂ ਸੇਰਖੀ ੧੦ ਮੀਲ ਹੈ ਇਹ ਛੋਟਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗਾਉਂ ਹੈ, ਇਕ ਨਾਲੀ ਦੇ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਰਸਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਥਾਨ ਉਚੀ ਜਗਾ ਪਰ ਹੈ ਸ਼ਮਾਧ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਤਥਾ ਰਾਮਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪਤ੍ਰੇ ਚੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਆਦਿ ਤਯੋਹਾਰਾਂ ਪਰ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਦੇਹਾਤੀ ਲੋਗ ਬੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਭਜਨ

ਗਾਕੇ ਸਮਾਧ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਚਾੜਦੇ ਹਨ, ਸਥਾਨ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ,ਮੰਦਿਰ ਵਲੋਂ ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਅੰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਮਿਲਾਪੜੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ॥

ਰਾਮੇਸ੍ਰ

ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਸ਼ੈਵ ਹਨ

"ਅਭੀਨਵ ਗੁਪਤਾਚਾਰਯ ਪ੍ਰਤਭਿਗਯਾਮਤ" ਵਾਲੇ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਾ ਆਦਿ ਖਾਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅਜਰੱਤ੍ਵ ਵਾ ਅਮਰੱਤ੍ਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਾਰੇ ਆਦਿ ਦਾ ਮਾਰਨ, ਮੂਰਛਨ ਦਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਕਹਿਕੇ ਉਸਦਾ ਉਪਯੋਗ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਪਾਰੇ ਦੇ ਦ੍ਰਸ਼ਨ, ਦਾਨ, ਪੂਜਨ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਰੇ ਦੇ ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਗ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਕਾਂਸ਼ੀ ਆਦਿ ਦੇ ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਗ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧਕੇ ਹੈ। ਪਾਰੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪਾਤਕੀ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਨੇ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਪਾਰੇ ਨੂੰ ਰਸ ਕਹਿ ਕਰ "ਰਸੋਵੈ ਬ੍ਰਹਮ" ਇਸ ਸ੍ਰੁਤੀ ਵਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਧਯਾਤਮ ਵਿਦ੍ਯਾ ਵਾਲੇ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਅਧਯਾਤਮਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਗੋਸਾਂਈ, ਸਾਧੂ, ਅਰ ਸੰਨਯਾਸੀ ਅਧਿਕ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ, ਭਸਮ, ਅਤੇ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਧਾਰਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਯਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ॥

ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਾਮਚਰਨ

ਇਲਾਕਾ ਜੈਪੁਰ ਸੂਰਸੇਨ ਗਾਂਉ ਵਿਖੇ ੧੭੭੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਾਮ-ਚਰਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਜਦ ਸੁਰਤ ਸੰਭਲੀ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾਂ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂੰਮੀ ਛੱਡਕੇ, ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦ "ਦਾਤੜਾ" ਇਲਾਕਾ ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਚ ਆਯਾ, ਤਾਂ ਏਥੇ ਇਕ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸਾਧ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੋਗਿਆ। ਫਿਰ ਬੀ ਰਮਤਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦ ਉਦਯਪੁਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ "ਭੀਲਵਾੜ" ਪਿੰਡ ਆਯਾ ਤਾਂ ਏਥੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਕ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ ॥

ਇਸੇ ਸਮਯ ਵਿਚ ਉਦੇਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮਸਿੰਘ ਸੀ, ਇਹ ਰਾਜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ (ਸ਼ਕੈਤ) ਕਰਕੇ ਰਾਮਚਰਨ ਨੂੰ ਸੰਤਾਪ ਦੇਣ ਲਗਾ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮਚਰਣ ਬੀ ਡਰ ਉਠਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਏਸੇ ਸਮਾਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਭੀਮਸਿੰਘ ਸੀ ਸੋ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਇਹ ਰਾਮਚਰਣ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੋਯਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਰਾਮਚਰਣ ਨੂੰ ਲਿਔਣ ਖਾਤਰ ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਬਾਰ ਭੇਜੇ, ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨਾ ਚੜੇ, ਉਂਞ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰਕੇ, ਅਨੁਮਾਨ ੧੮੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਆਣ ਦਰਸਨ ਦਿਤਾ ਅਰ ਰਾਜਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨਪਾਤ੍ਰ ਹੋਯਾ ਅਰ ਦੋ ਸਾਲ ਤਕ ਤਾਂ ਏਥੇ ਅਪ੍ਰਸਿਧ ਰਿਹਾ ਪਰ ਰਾਮ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ॥

ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਧਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬਾਣੀਆਂ ਰਾਮਚਰਣ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਖਲੋਤਾ, ਇਹ ਭੁਲਵਾੜ ਵਿਖੇ ਰਾਜਾ ਦਾ ਨਾਯਬ ਸੀ। ਨਾਯਬ ਨੇ ਸੰਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਖਾਤਰ ਇਕ °ਸਿੰਙੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਘਲਿਆ। ਇਹ ਖਬਰ ਜਦ ਸੰਤ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਆਈ ਤਾਂ ਡਰਨਾ ਕੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਲੱਭਕੇ ਸਿੰਙੀ ਅਗੇ ਜਾ ਸਿਰ ਕੀਤਾ ਅਰ ਆਖਯਾ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕੱਟਕੇ ਆਪਣਾਪ੍ਰਣ ਪੂਰਾ ਕਰਲੈ ਪਰੰਤੂ ਯਾਦ ਰਖ,ਕਿ ਜਿਸ ਸ੍ਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਉਸਦੀ ਆਗਯਾ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਲੈਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਸਾਧੂ ਦੀ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਸਿੰਙੀ ਦਾ ਮਨ ਪਿਘਲ ਗਿਆ, ਉਸ ਚਰਣੀ ਪੈਕੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ, ਇਉਂ ਫਿਰ ਸੰਤ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਗਯਾ। ਨਾਲੇ ਨਿਤ ਦਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਭਜਣਾ, ਸੁਣ ਦੇਖਕੇ ਬੀ ਲੋਕੀ ਆਨ ਜਗਯਾਸੂ ਹੋਏ, ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ,ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਆਣ ਹੋਏ ਤਾਂ ੧੮੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਖੇ "ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ" ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀ। ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨਕੇ ੭੯ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗਕੇ ੧੮੫੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਾਮਚਰਣ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਦਾਹ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਵਿਖੇ ਹੋਯਾ। ਆਯੂ ਵਿਚ ੩੬,੨,੫੦ (ਛਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਸੌ ਪੰਜਾਹ) ਸ਼ਬਦ ਰਚੇ, ਪਿਛੋਂ ਰਾਮਜਨ ਨਾਮ ਦਾ ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ ਹੋਯਾ। ਇਹ "ਸਰਸਨ" ਪਿੰਡ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ, ਅਰ ੧੮੨੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਾਮਚਰਣ ਦਾ ਚਰਨਸੇਵਕ ਹੋਯਾ। ਅੰਤ ੧੨ ਸਾਲ ੨ ਮਹੀਨੇ ੬ ਦਿਨ ਮਹੰਤੀ ਪੁਰ ਰਹਿਕੇ ੧੮੬੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਰਾਹੀ ਹੋਯਾ। ਇਸਨੇ ੧੮੦੦੦ (ਅਠਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ) ਸਬਦ ਰਚੇ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਮਹੰਤ ਦੂਲਾਰਾਮ

°ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਹਾਰੀ ਸਿੰਙੀ ਇਕ ਜਾਤ ਇਸ ਰਜਵਾੜੇ ਵਿਖੇ ਹੈ ॥

ਹੋਯਾ, ਇਹ ੧੮੩੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਰਾਮਸਨੇਹੀ ਮਤ ਦਾ ਹਾਮੀ ਹੋਯਾ, ਅਰ ੪੮ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ੧੮੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ੧੦੦੦੦ (ਦਸ ਹਜਾਰ) ਸਬਦ ੪੦੦੦ (ਚਾਰ ਹਜਾਰ) ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਚੌਥਾ ਮਹੰਤ ਛਤ੍ਰਦਾਸ ਹੋਯਾ, ਇਹ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਹੀ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਆਯਾ, ਅਰ ੧੮੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੋਂ ੧੮੮੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ਮਹੰਤ ਰਿਹਾ, ਇਸਨੇ ੧੦੦੦ (ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ)ਸਬਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਨਟੈਣਦਾਸ ਮਹੰਤ ਕਹਾਯਾ। ਇਤ੍ਯਾਦਿ॥

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ, ਨਮੂਨੇ ਹਨ:-

ਰਾਮਚਰਣ ਕ੍ਰਿਤ

"ਮਹਿਮਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੀ, ਸੁਣੋ ਸ੍ਰਵਣ ਚਿਤ ਲਾਇ।
ਰਾਮਚਰਣ ਰਸਨਾ ਰਟੋਂ, ਕ੍ਰਮ ਸਕਲ ਝੜ ਜਾਇ।
ਜਿਨ ਜਿਨ ਸੁਮਰਿਆ ਨਾਮ ਕੂੰ, ਸੋ ਭਵ ਉਤਰਿਆ ਪਾਰ।
ਰਾਮਚਰਣ ਜੋ ਵੀਸਰਿਆ, ਸੋਈ ਜਮ ਕੇ ਦ੍ਵਾਰ"।

ਸੰਤਦਾਸ ਕ੍ਰਿਤ

"ਭਰਮ ਰੋਗ ਤਬਹੀ ਮਿਟਿਆ, ਰਟਿਆ ਨਿਰੰਜਨਰਾਇ।
ਤਬ ਜਮ ਕਾ ਕਾਗਦ ਫਟਿਆ,ਕਟਿਆ ਕਰਮ ਤਬ ਜਾਇ" ਇਤ੍ਯਾਦਿ।

(ਸਾਖੀ ੬)

ਉਕਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕ ਮਾਨ ਕਰਕੇ ਪੂਜਦੇ ਅਰ ਨਮਸ-ਕਾਰਾਦਿ ਡੰਡਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

(ਸੰਕੇਤ)

ਇਨਾਂ ਦਾ ਜਦ ਕੋਈ ਮਹੰਤ ਮਰੇ, ਉਸਦੇ ਥਾਂ ਦੂਸਰਾ ਨਿਯਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਹੀ ਅਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਭ ਥਾਂਵਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਚੇਲੇ ਤੇ ਸਾਧੂ ਆਣ ਜੁੜਦੇ ਹਨ,ਤਦ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:-

"ਆਏ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਦੇ ਸੰਤ, ਜਾਕੋ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਪੰਥ"

ਇਸ ਜੋੜ ਮੇਲ ਵਿਚ ਯੋਗ ਚੇਲਾ ਚੁਣਕੇ ਮਰੇ ਦੇ ਤੇਰਵੇਂ ਦਿਨ ਮਹੰਤ ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਪੁਰ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਮਹੰਤ ਸੰਤ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ "ਰਾਮਸਰੀ" ਨਾਮ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਭੰਡਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹੰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਹੀਨਾ ਖੰਡ ਸਿਖੀ ਸੇਵਕੀ ਵਿਚ ਬੀ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥

(ਰੀਤੀ)

ਰਾਮਸਨੇਹੀ ਬੈਰਾਗੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਇਸਤਰਾਂ ਪਰ ਹਨ ਕਿ:-

ਇਸਤ੍ਰੀ ਬਿਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਭੋਗ ਬੀ ਨਾਂ ਕਰਨਾ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿਚ ਬਦਪਰ੍ਹੇਜ਼ੀ ਨਾਂ ਕਰਨੀ। ਥੋੜੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਕੋਚ, ਸਰੀਰ ਲਿੱਸਾ ਰਖਣਾ, ਫਲ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਤ੍ਯਾਗ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਪੜਨੇ, ਦਯਾ ਧਰਮ ਕਰਨਾ। ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਫਾਈ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ। ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਰ ਅਹੰਕਾਰ, ਤਯਾਗਣੇ । ਸੰਸਾਰਕ ਦੰਧਾਲ, ਝੂਠ, ਛਲ, ਚੋਰੀ ਨਾਂ ਕਰਨੀ। ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ੇ, ਸਵਾਰੀ ਪਰ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਜੁੱਤੀ ਪੈਣੀ, ਸੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦੇਖਣਾ,ਭੂਖਣ ਪੈਣੇ, ਅਤ੍ਰ ਲਗੌਣਾ, ਬਹੁਤ ਮਨੇ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਦਾ ਬਲ ਪੌਰਖ ਵਧਕੇ ਭੋਗਾਂ ਵਲ ਮਨ ਤੁਰੇ ਓਹ ਸਭ ਬਰਜਣੇ। ਰੁਪਯਾ ਪੈਸਾ ਲੈਣਾ, ਜੀਵ ਹੱਤ੍ਯਾ ਕਰਨੀ, ਅਕੱਲੇ ਏਕਾਂਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਬੈਠਨਾ ਬੀ ਮਨਾ ਹੈ। ਟ੍ਹਕਾ ਪੀਣਾ, ਨਸਵਾਰ, ਭੰਗ ਅਫੀਮ, ਸਭ ਮਨੇ ਹਨ। ਦਵਾਈ ਬਣੌਣੀ ਮਨਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਰੋਗ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਬਣਾਈ ਖਾਣੀ ਮਨਾ ਨਹੀ ਹੈ॥

(ਚਿੰਨ੍ਹ,

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਮਾਲਾ ਪੌਂਦੇ, ਅਰ ਮੱਥੇ ਪੁਰ ਸਫੇਦ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ, ਅਰ ਮਹਾਂ ਦੇ ਦਾਣੇ ਮਾਫਕ ਇਕ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਕੰਠੀ ਪਹਿਰਨੇ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ। ਸਾਧੂਜਨ ਸੁਪਾਰੀ ਦਾ ਰੰਗਆ ਭਗਵਾਂ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਦੇ ਹਨ। ਕਾਠ ਦੇ ਕਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ, ਮਿੱਟੀ ਯਾ ਪੱਥਰ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਛਕਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਏਥੋਂ ਤਕ ਵਚਾਉ ਹੈ ਕਿ ਦੀਵਾ ਬਾਲਕੇ ਉਸੀ ਵਕਤ ਫੂੱਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਤੁਰਨ ਵਕਤ ਖੇਸ ਝਾਲਕੇ ਪੈਰ ਧਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਜੀਵ ਦੱਬਕੇ ਨਾ ਮਰ ਜਾਵੇ । ਹਾੜ ਦੀ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਤੋਂ ਕਤਕ ਦੀ ਪੰਦ੍ਰਵੀਂ ਤਕ ਚੌਮਾਸਾ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਖੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੰਤੂ ਆਣ ਜਮਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਦਬਕੇ ਨਾ ਮਰ ਜਾਣ। ਇਕਾਦਸੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜਾਗਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਅਵੱਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਿਖ ਜਦ ਪ੍ਰਦੇਸ ਨੂੰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾੜੀ ਦੇ ਰੋਮ ਯਾ ਨਖੂਨ ਲਹਾਕੇ ਸਾਥ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਥਾਂ ਇਹ ਧੋ ਧਾਕੇ ਪੀ ਛਡਦਾ ਹੈ॥

ਪ੍ਰਬੰਧ

ਰਾਮਚਰਣ ਦੇ ੧੨ ਚੇਲੇ ਸਨ, ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇ, ਕਦੇ ਕੋਈ ਮਰ

ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਹੋਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰਕੇ ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਰਾਬਰ ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੀ ਏਨਾਂ ਦੇ ਏਹੋ ਰੀਤੀ ਹੈ। ਜੋ:-

ਇਕ ਚੇਲਾ ਕਾਰਬਾਰੀ, ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ ਮਕਾਨ ਦੇ ਅਨਾਜ ਵਗੈਰਹ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਅਰ ਮਹੰਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ ਚੀਜਾਂ ਦਾ ਬਰਤਾ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਕੁਠਾਰੀ, ਇਹ ਮਠ ਦੇ ਸਭ ਸਮਾਨ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਰਖਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਬਸਤ੍ਰ ਕੰਬਲ ਜੋੜੇ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਚੇਹੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਂਭਦਾ ਤੇ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਤੀਸਰਾ ਚੇਲਾ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਚਾਲ ਚਲਨ ਦੀ ਤਕ ਧਜਾਨ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਸਾਧੂ ਦਾ ਜਾਣਾ ਔਣਾ ਹੋਰ ਰਮਜ਼ ਇਸ਼ਾਰਾ ਬੀ ਪੜਤਾਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ ਸਿਖਯਾ ਸਿਖਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਛੇਵਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਦਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਵਾਂ ਇਨਾਂ ਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਜੇਠਾ ਬ੍ਰਿਧ ਅਰ ਨੇਕ ਚਲਨ ਅਰ ਪਵਿਤ੍ਰਾਤਮਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾਹੈ। ਬਾਕੀ ਪੰਜ ਚੇਲੇ, "ਪੰਚ" ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਚ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਸੱਤਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਤਿੰਨ ਚੇਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਾਂ "ਪੰਚ" ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਹੋਣ ਸਮਯ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਪਲਟ ਕੇ ਨਵਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ ਬੋਦੀਓਂ ਬਿਨਾ ਸਭ ਕੇਸ ਮੁੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧੂ ਵਿਦੇਹੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਗਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਸਰੇ ਮੋਨੀ, ਇਹ ਕੁਛ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ,ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਬੀ ਸਾਧੂ ਤੇ ਮਹੰਤ ਕਹਾ ਸੱਕਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਵਿਦੇਹੀ ਅਰ ਮੋਨੀ ਨਹੀ ਕਹਾ ਸਕਦੇ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਸਾਧੁਣੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਹਲੇ ਪਤੀ ਪੁਤ੍ਰਾਦਿ ਸਭ ਤਰਕ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਦੀਖਯਾ

ਹਿੰਦ ਮਾਤ੍ਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜਾਤੀਆਂ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਦੀਖਯਾ ਦੇਣੀ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਵਾਲੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਮਹੰਤ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਬੈਰਾਗੀ ਹਰ ਦੇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੇਲੇ ਬਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਘਲਦੇ ਹਨ। ਨਮੇਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੌਣ ਅਰ ਸਮਝੌਣ ਵਾਸਤੇ ਉਕਤ ਸੱਤਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ੪੦ ਦਿਨ ਤਕ ਸਿਖਯਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ॥

ਦੇਵਤਾ (ਇਸ਼ਟ)

ਰਾਮਸਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ (ਇਸ਼੍ਟ) ਰਾਮ ਹੈ, ਰਾਮ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ ਅਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੈ। ਇਹ ਅਕੱਲਾ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼੍ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇਸਥਿਤੀ ਅਰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਹਾਰਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭੇਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸਨੂੰ

ਜੇਹਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇਵੇ ਓਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਭਲਾਈ ਹੈ। ਪੁਰਖ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਸਭ ਕੁਛ ਉਸੇ ਦੀ ਇਛਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੀਵਾਤਮਾ ਉਸੇ ਰਾਮ ਰੂਪ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਅੰਸ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਜਨ ਭਾਵ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਗਯਾਤਾ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਬੁਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤਾਂ ਛੁਟ ਨਹੀ ਸੱਕਦੇ। ਅਗਯਾਨੀ ਕੁਛ ਪਾਪ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪਾਠ, ਤਪੱਸਯਾ ਅਰ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਨਾਹੀ ਬਣਾਂਵਦੇ ਨਾਹੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ ਇਸਤੇ ਇਨਾਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੋੜ੍ਹਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚ ਗੋਤਾ ਮਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਦੀ ਜਲ ਦੀ ਕੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਜੋੜ੍ਹਾ ਸ੍ਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੇ ਧਯਾਨ ਵਿਖੇ ਮਸਤ ਹੈ, ਓਹ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਯੋਂ ਕਰੇ। ਹੋਰ ਮਤ ਦੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਗਪੌੜੇ ਬੀ ਮਾਰ ਸੱਕਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਲਾ ਫੜਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਆਖਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਖਾਤਰ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਧਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਪ੍ਰਾਤਾ ਅਰ ਸੰਧਯਾ ਨੂੰ ਅਵਸ ਹੀ ਭਜਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਤੇ ਅਕੱਠੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀ ਆ ਸਕਦੇ। ਨਾਲੇ ਜੇ ਆਜਾਣ ਤਾਂ ਭਜਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤਕ ਵਿਚੋਂ ਉਠਕੇ ਘਰ ਨਹੀ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸਾਧੂਜਨ ਅੱਧੀ ਰਾਤੋਂ ਹੀ ਉਠਕੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਾਤਾ ਪਹਿਰ ਤਕ ਵਿਚੇ ਹੀ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਬੀ ਕੁਛ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਆਕੇ ਭਜਨ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਉਂ ਦਿਨ ਦੀ ਭਜਨ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਪਹਿਰ ਵਕਤ ਫਿਰ ਭਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਧਯਾ ਨੂੰ ਫਿਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਅਵੱਸਕ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸਮਯ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀ ਆ ਸਕਦੀਆਂ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚ ਅਕੱਠਾ ਬੈਠਨਾ ਮਿਲਕੇ ਭਜਨ ਗੌਣਾਂ ਕਤਈ ਮਨਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਆਦਿ ਜਦ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਧੂ ਜਨ ਕੁਛ ਚਿਰ ਧਯਾਨ ਨਿਮਗਨ ਹੁੰਦੇ, ਯਾ ਮਾਲਾ ਫੇਰਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਭਜਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਸਾਧੂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਨਾਂ ਘੁੱਟ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਭਰ ਸੱਕਦੇ ਹਨ। ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ "ਰਾਮਦ੍ਵਾਰਾ" ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਦਾ ਰਾਮਦ੍ਵਾਰਾ ਬੜਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤੇ ਸੁੰਦ੍ਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੈਪੁਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਮੇਰਤੇ, ਨਗੌਰ, ਉਦੇਪੁਰ, ਚਿਤੌੜ, ਭਲਵਾੜਾ, ਟੌਂਕ, ਬੂੰਦੀ, ਤੇ ਕੋਟਾ ਵਗੈਰਹ ਵਿਖੇ ਬੀ ਰਾਮਦ੍ਵਾਰੇ ਹਨ ।

(ਮੇਲੇ ਮੁਸਾਹਬੇ)

ਰਾਮਸਨੇਹੀ ਲੋਕ ਹੋਲੀ, ਦੀਵਾਲੀ, ਆਦਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਕਿੰਤੂ ਫੱਗਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜੈਪੁਰ ਵਿਖੇ ਫੂਲਡੋਲ ਦਾ ਤਯੋ ਹਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਾਧੂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਆਣ ਜੁੜਦੇ ਹਨ । ਬੈਰਾਗੀ ਜਨ ਇਕ ਸਾਲ ਜੇ ਨਾ ਔਣ ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਅਵੱਸ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਰਾਮ ਮਹੰਤ ਇਹ ਰਸਮ ਕਰ ਗਯਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਸਾਧੂ ਦੋ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵਧ ਨਾਂ ਰਹੇ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਿਥੇ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਬੈਰਾਗੀ ਬਹੁਤ ਰਹਿਣ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲ ਚਲਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਹਰ ਪਿੰਡ ੧ ਯਾ ੨ ਅਫਸਰ ਸਾਧੂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅਧਿਕ ਹੇਲ ਮੇਲ ਨਹੀ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਸਤਰਾਂ ਇਸ ਮੇਲੇ ਪਰ ਬਦਲੀਆਂ ਸ਼ਦਲੀਆਂ ਬੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦ ਦੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਫੂਲ ਡੋਲ ਤਯੋਹਾਰ ਮਨਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਇਸਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਾਮ "ਕੇਵਲ ਫੂਲਡੋਲ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਯੋਹਾਰ ਪਰ ਉਦੇਪੁਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਜੈਪੁਰ, ਬੂੰਦੀ ਅਰ ਕੋਟਾ, ਆਦਿ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦੇ ਫਕਣ ਭਾਵ ਭੰਡਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹਜਾਰ ਹਜਾਰ ਰੁਪਯਾ ਬੀ ਅਉਂਦਾ ਹੈ । ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਸਾਧੂ ਇਸੀ ਮੇਲੇ ਪਰ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਲਿਆਕੇ ਪੰਚ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਦੋਖੀ ਠਹਿਰੇ ਤਾਂ ਬੋਦੀ ਕੱਟਕੇ, ਮਾਲਾ ਤੋੜਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਓਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਅਵਗੁਣ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਬੀ ਖਿਮਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਗੁਨਾਹੀ ਸੰਤ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਜਾਣਾ, ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਭੋਜਨ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ॥

ਹੋਰ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਗੁਜਰਾਤ, ਬੰਬਈ, ਸੂਰਤ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਪੂਨਾਂ, ਕਾਸ਼ੀ ਅਰ ਅਹਮਦਾਬਾਦ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੋਟੀ ਆਪ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ, ਸੇਵਕਾਂ ਦਿਓਂ ਆਈ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੰਮ ਧੰਧਾ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਆਪਣਾ ਧਨ ਦੇਕੇ ਬਣਜ ਬਿਉਪਾਰ ਗ੍ਰੇਹੀ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ॥

ਰਾਮ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ

ਰਾਮਦਾਸਕੇ

ਮਾਰਵਾੜ ਦੇ "ਖੇੜਾਪਾ" ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਾਖ ਹੈ । ਇਹ ਓਹੋ ਰੰਗ ਢੰਗ ਸਭ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜੇਹਾ ਸ਼ਾਹਪੁਰੇ ਵਾਲੇ, ਪਰੰਤੂ ਇਤਨਾ ਭੇਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭੂਖਣ ਤੇ ਜੁਤੀ ਪੌਂਦੇ,ਆਪ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੇ,ਤੇ ਖੇਤੀ ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਇਸਤਰਾਂ ਪਰ ਹੈ ਕਿ:-

ਰਾਮਦਾਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਵੈਰ ਸੀ, ਇਸਦੀਆਂ ਦੋ ਵਹੁਟੀਆਂ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਤਾਂ ਇਹ ਔਘੜ ਬਣਕੇ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਰਾਮਦੇਵ ਦਾ *'ਕਾਮੜੀ' ਬਣ ਗਿਆ, ਅਰ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗੌਂਟਾ ਬਜੌਂਦਾ ਰਮਤਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਇਕ ਬਾਰ •ਸੀਥਲ ਵਿਚ ਰਾਮਦਾਸ ਜੋੜਾ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸੀ, ਓਸਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਓਸਨੇ ਰਾਮਦੇਵ ਦਾ ਪੰਥ ਸੁਣਾਕੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਖੇੜਾਪੇ ਗਾਉਂ ਵਿਚ ਜਗਾ ਕੈਮ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:-

"ਪੰਡਿਤਾਈ ਪਾਨੇ ਪੜੀ ਔ ਪੂਰਬਲੇ ਪਾਪ।
ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਿਮਰਿਆਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਗਿਓ ਰੀਤੋ ਆਪ" ਇਤਯਾਦਿ ੨।

ਇਨਾ ਦੇ ਅੰਤਜ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਬੀ ਚੇਲੇ ਹੋਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕੂੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜੂਠ ਖਾਣੀ ਮਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪਹਿਲੇ ਕੇਸਾਂ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਰੋਡੇ ਹੋਗਏ ਹਨ। ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀ ਰਾਮਦ੍ਵਾਰਾ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ॥

ਰਾਮ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਸਾਖ ਦਰਿਆਈ ਹਨ

ਇਹ ਇਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਗਰਭ ਹੋਗਿਆ, ਓਹ ਮਾਰੀ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਬੱਚਾ ਜਣਕੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁਟ ਆਈ। ਤਾਂਤੜਤੋੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਪੇਂਜੇ ਨੇ ਕੱਢਕੇ ਪਾਲ ਲਿਆ। ਸਮਾ ਪਾਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਰਾਮਸਨੇਹੀ ਹੋਗਯਾ, ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਦਰਿਆਈ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਕੈਮ ਕੀਤੀ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਮੇਰਤੇ ਹੈ, ਸ਼ਾਖਾਂ ਇੰਦੌਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਗੀਜ ਆਦਿ ਵਿਖੇ ਹਨ, ਰੀਤੀ ਕੁਛ ਤਾਂ ਨਿਰਾਲੀ ਕੁਛ ਸ਼ਾਹ-ਪੁਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ॥

ਰਾਮ ਨਿਵਾਜੀਏ

ਬੰਨੂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਸਤੀਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤਾ ਇਕ ਪੰਥ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਨਿਵਾਜ ਪੜਕੇ ਸਿਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ਼ਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੈ॥

---

*ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵਿਚ ਚਮਾਰ ਲੋਕ ਭਗਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਓਢਕੇ ਰਾਮਦੇਵ ਆਦਿ ਦੇ ਗੀਤ ਗੌਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਬਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ਚਮਾਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਾਮੜੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ

•ਇਹ ਜੋਧ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਹੈ॥

ਰਾਧਾਬਲਭੀ

ਬਲਭ ਮਤ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰਗਤ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਲੋਕ ਕੋਈ ਕੋਈ ਪਸ਼ੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਖਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ॥

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮਥੁਰਾ ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਮੰਦਿਰ ਬੀ ਹਨ। ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਅਰ ਬਲਭਮਤ ਦੀ ਤਿਲਕ ਛਾਪ, ਕੰਠੀ ਦਰਸ਼ਨ, ਰੀਤੀ ਅਚਾਰ ਬਿਉਹਾਰ ਸਭੋ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਭੇਦ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਧਾਬਲਭੀ ਪੂਜਾ, ਭੋਗ, ਆਰਤੀ ਸਿੰਗਾਰ ਅਰ ਸੈਨ ਆਦਿ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਧਾ ਦਾ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਚਾਰਯ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਅਰ ਗੋਸਾਂਈ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਦੇ ਦਿਨ ਜੇੜਾ ਅਚਾਰਯ ਹੋਵੇ ਓਹ ਯਸੋਦਾ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਪਾਲਨੇ ਝੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਿਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਅਜੇਹੇ ਸਮਯ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਿਨ ਕਈ ਗੁਸਾਂਈ ਮੁੱਛਾਂ ਮੁਨਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਨਹੀਂ ਮੁਨਾਂਉਂਦੇ, ਪਰੰਤੂ ਘੁੰਡ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁੱਛਾਂ ਢੱਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪੁਰਖ ਹੋਕੇ ਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਭੇਸ਼ ਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਦੂਸਰੇ ਮਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਰਾਮਕਿਸ਼ਨ ਮਿਸ਼ਨ (ਸੇਵਾ ਆਸ਼੍ਰਮ) ਮਤ

ਇਹ ਮਤ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨਕੁਮਾਰ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਰਾਮ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਕੁਮਾਰ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਲਿਖਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ॥

ਜੀਵਨੀ

ਇਕ ਪਿੰਡ ਕਾਮਾਰਪੁਕਰ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਗਲੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਜਹਾਨਾਂ ਬਾਦੋਂ ੪ ਕੋਸ਼ ਪਸਚਮ, ਬਰਦਬਾਨੋਂ ੧੬ ਕੋਸ਼ ਦੱਖਣ, ਤਾਰਕੇਸਰੋਂ ੧੨ ਕੋਸ ਪਸਚਮ, ਘੰਟਾਲ ਤੇ ੮ ਕੋਸ ਉਤ੍ਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਖੁਦੀਰਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਸ਼ਕੇ †੧੭੫੬ ਸੌਰ ੧੦ ਫਗਣ ਸੁਕਲ੨ ਬੁਧਵਾਰ ਰਾਮ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਯਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਮ ਗਦਾਧਰ ਰਖਿਆ, ਪਰ ਲੋਕੀ ਗਦਾਈ ਗਦਾਈ ਸਦਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਜਦ ਬਾਲਕ ਸੀ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਮੋਹਤ ਹੋ ਜਾਯਾ ਕਰਨ। ਜੇੜਾ ਮਰਦ ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੇਖੇ ਝੱਟ ਕੁਛੜ ਲੈਣ ਦੀ ਕਰੇ, ਨਹੀ ਮਾਲੂਮ ਇਹ ਕੀ ਤਾਜੁਬ ਸੀ, ਇਹ ਬੀ ਸਭ ਦੇ ਗਲ ਜਾ ਚਿੰਬੜੇ, ਘਰ

† ਬੰਗਾਲ ਸੰ: ੧੨੪੨, ਈ: ੧੮੩੫ ਫਰਵਰੀ ਅਰ ੧੮੮੨ ਵਿਕ੍ਰਮੀ ॥

ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਵਸਤੀ ਦੀਆਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਛਡਕੇ ਬੀ ਦਿਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਬਾਰ ਝਾਤ ਪਾਜਾਯਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਛ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇਣ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਗਦਾਈ ਲਈ ਬੀ ਲੈਔਣ, ਇਹ ਬੀ ਛੂਤ ਪਾਤ ਬਿਨਾ ਖਾਕੇ ਹਸਦਾ ਤੁਸਦਾ ਰਹੇ। ਗਦਾਈ ਸੁਖ ਨਾਲ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਬ ਦੇ ਘਰੀਂ ਖੇਡ ਮੱਲ ਆਵੇ ਉਂਦ ਸਭ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਰਖੇ, ਜਯੋਂ ਜਯੋਂ ਤਕੜਾ ਹੁੰਦਾ ਗਯਾ ਬਲ ਬੁਧੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਫਿਰ ਮਾਪਿਆਂ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਯਾ, ਇਹ ਮਨ ਲਾਕੇ ਕੁਝ ਬੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ, ਸਗੋਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਨਾ ਠਹਰਨ ਦੇਵੇ, ਆਪ ਚਤੋ ਪਹਰ ਖੇਡ ਵਿਚ ਭੁੜਕਦਾ ਰਹੇ, ਜੋੜਨਾ ਘਟਾਉਣਾ ਵਗੈਰਹ ਗਣਤ ਕੁਛ ਬੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਕੁਝ ਅਜੇਹੀ ਰਵਤ, ਜਿਸਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਆਪ ਰਖੇ ਹੋਰਨਾ ਤੇ ਬੀ ਰਖਾਵੇ। ਗਦਾਈ ਦੇ ੩ ਭਾਈ ੨ ਭੈਣਾ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਲਾਡਲਾ ਸੀ। ਵਡੇ ਭਾਈ ਰਾਮਕੁਮਾਰ ਨੇ ਕਾਮਾਰਪੁਕਰ ਵਿਚ ੧ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਖੋਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਨੇਂਉਦੇ, ਸਦੇ, ਵਧੇਹੇ ਅਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਕਾਰਣ ੧੬ ਯਾ ੧੭ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗਦਾਈ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਨਾਲ ਕਲਕਤੇ ਨੂੰ ਨੇਉਂਦੇ ਗਯਾ ਪਰ ਓਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਓਥੇ ਬੀ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਵਿਚ ਬੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ ਸਗੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਆਖਣ ਲਗਾ ਜਿਸ ਵਿਦ੍ਯਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕੇਲਾ ਚੌਲ ਲੜ ਬੰਨਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਦ੍ਯਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ ਹੈ। ਬੰਗਾਲੀ ਸੰ: ੧੨੫੯ ਵਿਚ ਸਨਾਨ ਯਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਦਿਨ ਕਲਕਤੇ ਦੇ ਜਾਨ ਬਜਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਣੀ ਰਾਸਮਣੀ ਨੇ ੦ਦਖਣੇਸ੍ਵਰ ਨਾਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਖਰਚਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ (ਚੱਠ) ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਬੜੇ ਠਾਟ ਵਾਟ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਰਾਮ-ਕੁਮਾਰ ਉਸਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਨਿਯਤ ਹੋਯਾ। ਇਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਗਦਾਈ ਨੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਅੰਨ ਜਲ ਨਾ ਪਰਸਿਆ ਸੰਧ੍ਯਾ ਨੂੰ ਇਕ ਪੈਸੇ ਦੀ ()ਲਾਈ ਖਾਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁਟ ਭਰ ਛਡਿਆ ਫਿਰ ਕਲਕਤੇ ਆਗਿਯਾ। ਇਸਦੇ ੬ ਯਾ ੭ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਭਰਾ ਨੇ ਸਦ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਗਿਯਾ, ਫਿਰ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਯਾ॥

ਭਾਵੇਂ ਗਦਾਈ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਫਿਰ ਬੀ ਭਾਈ ਨੇ ਓਹੋ ਪੂਜਾ ਭਾਰ ਇਸਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਾ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਅਜੇਹੀ ਇਕ ਟਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦਿਕਾਵੇ, ਲੋਕੀ ਦੇਖਕੇ ਅਚੰਭਾ ਹੋਯਾ ਕਰਨ ਅਰ ਆਖਣ ਭਈ ਇਹ

੦ਭੁਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲ॥
()ਕਲਕਤੇ ਦੇ ੫ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ॥

ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਉਤਾਰੀ ਜੀਉ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਗਨ ਕਦੇ ਕਦੇ ਵਿਸੁਧ ਹੋਯ' ਡਿਗ ਬੀ ਪਵੇ, ਅਜੇਹੀ ਦੀਵਾਨੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਪੁਜਾ ਭਾਰ ਆਪਦੇ ਭਾਣਜੇ ਹ੍ਰਿਦੇਰਾਮ ਨੇ ਆਣ ਸਾਂਭਿਆ, ਉਸ ਸਮਯ ਗਦਾਈ ਦੀ ਉਮਰ ਲਗ ਭਗ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸੀ, ਓਧਰ ਪਿਉ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਦ ਲਿਆ, ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ। ਕਾਮਾਰਪੁਕਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਜੈਰਾਮ ਵਾਸ਼ੀ ਸੀ, ਏਥੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਦੀ ਕੰਨਯਾਂ ਜੇੜੀ ੫ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋਗਯਾ। ਬਿਵਾਹ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਘਰ ਰਹਿਕੇ ਫਿਰ ਦਖਣੇਸ਼ੁਰ ਵਲ ਪਰਤ ਆਯਾ ਅਰ ਏਥੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਭੁਲਾਕੇ ਬਾਵਲੇ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕਦੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਹਿਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਕਦੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਜਾਪੇ ਪਰੰਤੂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਯਾਲ ਭਈ ਇਹ ਪਾਗਲ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਸਤ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਹ †ਮਾਤਾ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੇ ਕਿ ਹੇ ਮਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਿਖ੍ਯਾ ਦੇਹ! ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ ਕੀਤਾ, ਬੱਚਾ ਕਣਕ, ਕਾਮਨੀ ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਛਡਦੇ। ਤਦ ਇਸ ਰੁਪਯਾ ਪੈਸਾ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤ੍ਯਾਗਕੇ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਹਿਤ ਕਈ ਚਿਰ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਦੇ ਝਾੜੂ ਲੈਕੇ ਪਾਖਾਨਾ ਝਾੜੇ, ਕਦੇ ਮੰਗਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੂਠੀਆਂ ਪੱਤਲਾਂ ਸਿਰ ਧਰਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਰੋੜੇ॥

ਅਜੇਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਆਣ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਜਾਣਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਣਜੇ ਹ੍ਰਿਦੇ ਨੂੰ ਆਖ੍ਯਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਤਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਨੇ ਪੂਰਨ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਜਾਣਿਆ ਕ੍ਯੋਂਕਿ ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਪੰਡਿਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਸਭਨਾ ਵਿਚ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਤਮਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਤੋਤਾਪੁਰੀ ਪਾਸੋਂ ਯੋਗਅਭ੍ਯਾਸ ਦੀ ਦੀਖ੍ਯਾ ਲਈ, ਜਿਸ ਦ੍ਵਾਰੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਤਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ, ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਤੋਤਾਪੁਰੀ ਅਸਚਰਯ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਰ ਆਖਣ ਲਗਾ ਮੈਂ ੪੦ ਸਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਏਥੋਂ ਤਕ ਪੁਜਾ ਸਾਂ, ਫਿਰ ੧੧ ਮਹੀਨੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਨਹੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਬੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠਹਰਦਾ। ਇਸੇ ਪਾਸੋਂ ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸੰਨਯਾਸ ਦੀ ਦੀਖ੍ਯਾ ਪਾਈ। ਪਹਿਲ ਪਹਿਲ ਗੁਰੂ ਨੇ ਹੀ "ਪਰਮਹੰਸ" ਕਹਿਕੇ ਬੁਲਾਯਾ ਫਿਰ ਹਰ ਇਕ ਧਰਮਾ ਵਿਚੋਂ ਸਿਖ੍ਯਾ ਲੀਤੀ। ਪਹਿਲੋਂ ਜਯਪੁਰ ਦੇ ਨਾਰਾਯਣ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਨੇ

† ਦੇਵਾਲੇ ਵਿਚ ਦੇਵੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਅਗੇ

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲਿਆ ਇਹ ਨਜਾਯ ਦਾ ਪੰਡਿਤ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਪਰਮਹੰਸ ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਥੁਰਾਬਾਬੂ ਦਾ ਅੱਸੀ ਹਜਾਰ ਰੁਪਯਾ ਖਰਚ ਆਯਾ। ਅਧਿਕ ਰਹੋ॥

ਜਦ ਪੰਡ ਈਸ਼੍ਵਰਚੰਦ੍ਰ, ਵਿਦਯਾਸਾਗਰ, ਕੇਸ਼੍ਵਚੰਦ੍ਰਸੇਨ, ਪ੍ਰਤਾਪਚੰਦ੍ਰ, ਮੌਜਮਦਾਰ, ਤੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ, ਯੋਗ ਚੇਲੇ ਹੋਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮਯ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਰੇ ਕਿ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਸਖ੍ਯਾਤਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਦੋ ਬੀ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਇਕ ਹੀ ਹੈ । ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸਤ੍ਯ, ਜਗਤ ਦਾ ਮਿਥ੍ਯਤ੍ਵ ਸਮਾਨ ਪੁਰਖ ਵਾਸਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਨੇਤੀ ਨੇਤੀ ਕਹੇ ਆ ਨਹੀ ਸਕਦਾ ਕਿੰਤੂ ਮਨੁਖ ਭਾਵ ਨੂੰ ਤਿਆਗਕੇ ਨ੍ਰਿਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹੀ ਉਹ ਨਿਰਗੁਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ॥

ਇਸ ਸਮਯ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ੍ਯ ਵਿਵੇਕ ਤਥਾ ਨਿਸਕਾਮ ਕਰਮ ਕਠਿਨ ਹਨ, ਜਿਸਤਰਾਂ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਤੀਬ੍ਰ ਤਾਪਾਂ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਮੂਲ ਦਾ ਕਾੜ੍ਹਾ ਗੁਣ ਕਾਰ ਨਹੀ ਹੋਸਕਦਾ, ਜੇਹੀ ਜਲਦੀ ਅਸਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਦਵਾਈ ਵਿਸੇਤਹਾਂ ਇਸ ਸਮਯ ਵਿਖੇ ਅਸਕਤ ਸੰਸਾਰ ਗ੍ਰਸਤ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਕਾਮ ਕਰਮ ਦਾ ਵਿਵੇਕਾਦਿਕਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਉਂਣਾ ਪਥਰ ਵਿਚ ਮਾਨੋਂ ਕਿੱਲ ਗਡਣਾ ਹੈ। ਤੂੰਬੀ ਭਾਵੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਕਿ[illegible]ੀ ਬੀ ਤੀਰਥੀਂ ਧੋਤੀ ਜਾਵੇ, ਕੌੜੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਬਸ ਸਭ ਉਪਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਉਪਾਵ, ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਕੇ ਪ੍ਰਮੇਸ੍ਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਅਰ ਸਮਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨਾ । ਸੋ ਅਨਾਥਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਦਿ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਤ੍ਯਾਦੀ॥

ਉਪਦੇਸ ਅਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਬੰਗਾਲੀ ਸੰਨ ੧੨੯੩ ਸਾਲ ਦੇ ਸੌਰ੩੧ ਸਾਵਣ ਅਰ ੧੬ ਅਗਸਤ ੧੮੮੬ ਈਸ੍ਵੀ ਐਤਵਾਰ ੧ ਬਜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਗਿਆ। ਜੀਵਨੀ ਵਿਖੇ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਫਲ ਪੌਰਖ ਲਿਖੇ ਹਨ ਸੋ ਰਹੋ॥ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਨੇ ਅਧਿਕ ਫੈਲਾਯਾ, ਬੰਗਾਲ ਅਰ ਯੁਕਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਨਾਂ ਦੇ ਮਠ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਅਰ ਗ੍ਰਿਸਤ ਦੀ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਨਹੀ ਹੋਸਕਦੀ, ਬਸਤ੍ਰਾਦਿ ਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਕੁਛ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਪਰੋਪਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਸਮਝ ਹਸਤ ਪਤਾਲ, ਦਵਾਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜੇਹਾਕੁ ਕਨਖਲ, ਪ੍ਰਯਾਗ, ਆਦਿ ਵਿਚ ਹਨ, ਖੋਲਕੇ ਦਵਾਈ ਧਰਮਾਰਥ ਵੰਡਦੇ ਅਰ ਚੰਦ ਦ੍ਵਾਰਾ ਧਨ ਸੰਗ੍ਰੈ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ,ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਨਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਕੁਛ ਵਿਦ੍ਯਾ ਬੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਤੋਂ ਨਜਾਰਾ ਇਕ ਯੋਗਾਭ੍ਯਾਸ ਹੀ ਇਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ॥

ਰਾਇਦਾਸ (ਯਾ ਰਵਿਦਾਸ) ਮਤ

ਰਵਿਦਾਸ ਦਾ ਬਰਨਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚਬੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਇਦਾਸ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਇਸਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਰਵਦਾ-ਸੀਏ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਚੇਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਚਮਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਸਰੇ ਚਮਾਰਾਂ ਨਾਲ ਖਾਣ ਪੀਣ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ।

ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਭਗਤਮਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਹਰਰੋਜ਼ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭੋਗ ਵਾਸਤੇ ਚੁਟਕੀ ਆਟਾ ਮੰਗਕੇ ਲਿਔਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਕੇ ਇਕ ਬਣੀਏਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਭਿਖਯਾ ਲੈਕੇ ਵਾਪਸ ਹੋ ਆਯਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਬਣੀਆਂ ਚਮਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੂਦ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ॥

ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਆਟੇ ਦਾ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਗਾ, ਆਪ ਭੋਜਨ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਸਮਾਧੀ ਮਗਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਨਾਰਾਇਣ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਨਾ ਆਏ ਤਾਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਗੀ ?। ਝਟ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਅਜ ਤੂੰ ਭਿਖਯਾ ਕਿਥੋਂ ਲੈਆਯਾ ਹੈਂ ? ਉਸ ਸਬ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਕਿਹਾ। ਤਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵੰਤ ਹੋਕੇ 'ਜਾ ਚਮਾਰ ਕੇ ਚਮਾਰ ਹੋ' ਕਿਹਾ॥

ਇਸ ਸ੍ਰਾਪ ਤੇ ਮਰ ਕਰ ਰਵਦਾਸ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਚਮਾਰਾਂ ਨੇ ਬਚੇ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਇਦਾਸ ਰਖਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਸਬ ਖਬਰ ਰਹੀ, ਕਯੋਂਕਿ:-

ਦੋਹਾ:-

'ਭਗਤ ਬੀਜ ਪਲਟੇ ਨਹੀਂ', ਜੋ ਜੁਗ ਜਾਇ ਅਨੰਤ।
ਊਚ ਨੀਚ ਗ੍ਰਹ ਔ ਤਰੇ, ਤਉ ਸੰਤ ਕੋ ਸੰਤ।'

ਰਾਇਦਾਸ ਆਪਣੀ ਚਾਮਾਰਨ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਨਾ ਚੁੰਘੇ, ਤਾਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਮੁਰਝਾਏ, ਅੰਤ ਦੋਹਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਪਾਸ ਨਿਵੇਦਨ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਚਮਾਰ ਦੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਸਹਜ ਦੇਕੇ ਭਗਤ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੰਤ੍ਰ ਸੁਣਾਯਾ ਅਰ ਬੱਚਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਕੇ ਹਸਦਾ ਤੇ ਭੁੜਕਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਗਾਂ ਵਿਖੇ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਨਹੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲਗੇ, ਅੰਤ ਉਸੀ ਵਕਤ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਗ ਪਿਆ।

ਇਸੇਤਰਾਂ ਜਦ ਰਾਇਦਾਸ ਬੜਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਚਮਾਰਾਂ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਕਰਨੇ ਲਗ

ਪਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਨ ਤਨ ਵਿਚ ਓਹੀ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਯਾ। ਜੁੱਤੀ ਜੋੜਾ ਜੋ ਕੁਛ ਬਨਾਕੇ ਤੇ ਜੋ ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਸੋ ਸਭ ਸਾਧਾਂ ਸਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲਾ ਪਿਲਾ ਦੇਣੇ,ਇਉਂ ਨਿਬਾਹ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ॥

ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਕੁਛ ਸਮਯ ਪਿਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅੰਨ ਦਾ ਕਾਲ ਪੈਗਿਆ, ਤਮਾਮ ਜਿਨਸ ਮੈਂਹਗੀ ਹੋਗਈ, ਪੈਸਾ ਹਥ ਨਾ ਆਵੇ, ਸਾਧ ਸੰਤ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਔਣ ਜਿਸਤੇ ਬਹੁਤ ਲਾਚਾਰੀ ਹੋਈ॥

ਇਸ ਸਮਯ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਇਕ ਭਗਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਆਏ ਰਾਤ ਰਹੇ ਦਿਨੇ ਕਿਹਾ ਆਪਦੇ ਤਾਂ ਭਗਤਜਨ ਬਹੁਤ ਔਂਦ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਇਹ 'ਪਾਰਸ' ਪਿਆ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਛੁਹਾਯਾ ਲੋਹਾ ਸੋਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਖੋ, ਕੰਮ ਆਊ। ਤਾਂ ਰਾਵਿਦਾਸ ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਕਿ:—

ਕਾਸ਼ੀ ਊਪਰ ਬਾਜਰੀ, ਪਰੇ ਅਚਾਨਕ ਆਇ।
ਤਾਂਤੇ ਨਿਰਭਯ ਠੀਕਰਾ, ਸੰਤਨ ਸਦਾ ਸੁਹਾਇ।'

ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਟਾਲਾ ਵਾਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ, ਉਹ ਬਦੋ ਬਦੀ ਰਖਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਫਿਰ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਆਏ ਦੇਖਯਾ ਤਾਂ ਪਾਰਸ ਓਥੇ ਦਾ ਓਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਢੇਰ ਲਾਯਾ, ਆਪ ਰਮ ਗਏ। ਰਾਵਿਦਾਸ ਚੁਕਣ ਦੇ ਥਾਂ, ਉਲਟਾ ਬਹੁਤ ਰੰਜ ਹੋਯਾ ਕਿ ਇਹ ਧਨ ਸਮਗ੍ਰੀ ਸਭੋ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਧਯਾਨ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਦੇਣਹਾਰੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਭਗਤ ਦਾ ਰੰਜ ਹਟੌਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਮੋਹਰਾਂ ਚੁੱਕ ਲੈ, ਕਿਸੀ ਸਾਧ ਸੰਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਯਾ ਦੇਵ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਖ਼ਰਚ ਦੇ। ਭਗਤ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਮੂਜਬ ਚੁਕਲਈਆਂ, ਅਰ ਇਕ ਦੇਵਾਲਯ ਬਣਾਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਪਧਰਾ ਦਿਤੇ। ਧੂਪ ਦੀਪ ਆਰਤੀ ਦੀ ਟਹਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਇਸਤੇ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਮ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਯਾ॥

ਇਕ ਚਮਾਰ ਨੂੰ ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੁੰਦੇ ਦੇਖਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਜਦ ਓਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਓਥੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪਾਸ ਜਾ ਨਾਲਸ਼ ਕੀਤੀ—ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪਦੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਅਨਰਥ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ,ਦੇਖੋ ਨੀਚਾਂ ਦਾ ਮਾਨ ਉਚਾਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ? ਜਦ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਰਹੇਗੀ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ੧ ਕਾਲ, ੨ ਮ੍ਰਿਤੂ, ਤੇ ੩ ਭਯ ਭਰਪੂਰ ਹੋਕੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਤ੍ਯਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ॥

ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸਲ ਬਾਤ ਕੀ ਹੈ ? ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਇਕ

ਚਮਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਾਲਗਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਉਸਦਾ ਨਿਵੇਦ ਪਰਸ਼ਾਦ ਵੰਡਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਸਨੂੰ ਕਢਕੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਧਰਮ ਰਖਯਾ ਕੀਜੀਏ ॥

ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਾਲਿਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਫੌਰਨ ਪਾਪੀ ਚਮਾਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਭਗਤ ਰਾਜਾ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਯਾ, ਰਾਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦਾ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਨਾਂ ਪੂਜ, ਛਡਦੇ ! । ਰਾਇਦਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਨਿਹੱਕ ਮੇਰੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਸਾਮਨੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਰਖ ਦਿੰਨਾਂ ਹਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਹ ਬਾਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ, ਤਾਂ ਭਗਤ ਨੇ ਚੰਗੀ ਗਦੀ ਬਣਾਕੇ ਉਪਰ ਠਾਕਰ ਜੀ ਰਖ ਦਿਤੇ ॥

ਜਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੁੱਕਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਹਿਲੇ ਬੀ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਕਿਹਾ ਇਹ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਭਜਨ ਸਤੁਤੀ ਵੇਦ ਪਾਠ ਗਾਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ, ਫਿਰ ਬੀ ਨਾ ਹਿਲੇ ॥

ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਭਗਤ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਭਗਤ ਝਟ ਠਾਕਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠਕੇ ਸਤੁਤੀ ਕਰਨ ਲਗਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਛਲਕੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਭਗਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਵੜਿਆ ॥

ਰਾਜਾ ਸਮੇਤ ਲੋਕ ਹੱਕੇ ਬੱਕੇ ਰਹਿਗਏ, ਇਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਪਾਏ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਨੇ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਰਾਇਦਾਸ ਅਸਲ ਪਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਭਗਤ ਹੈ। ਤਦ ਰਾਜਾ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦੀ ਨਾਲਸ਼ ਖਾਰਜ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਗੇ ਨੂੰ ਭਗਤ ਪਾਸ ਕੋਈ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਕੰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਾਹੀ ਕੁਛ ਕਹੋ ਖਬਰਦਾਰ !

ਰਵਿਦਾਸ ਭਗਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਕ ਇਹ ਬੀ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਝਾਲੀ ਨਾਮੀ ਚਤੌੜ ਦੀ ਇਕ ਰਾਣੀ ਨੇ ਰਾਇਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ। ਵੇਖੋ ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹੋਕੇ ਚਮਾਰ ਤੋਂ ਮੰਤ੍ਰ ਲਿਆ, ਚੇਲੀ ਹੋਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਥਾਪਿਆ, ਇਉਂ ਸੋਚਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਸ ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਖਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਖਲੋਤੇ। ਨੌਬਤ ਏਥੋਂ ਤਕ ਆਈ ਕਿ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਬੀ ਸਹਸਾ ਹੋਗਿਆ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਨੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਤ੍ਰ ਲਿਖ਼ਯਾ ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਸਹਾਯਕ ਹੋਵੋ ? । ਰਾਇਦਾਸ ਨੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਤੂੰ-ਡਰਮਤ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਤਰਾਂ ਕਰਨਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਬ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਨੂੰ ਦਾਵਤ ਜਿਮੌਣ ਦੀ ਰਸਮ ਕਰਨੀ, ਮੈਂ ਇਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਪੋਲ ਖੋਲਦਿਆਂਗਾ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਕੇ ਦਾਵਤ

ਜਿਮੌਣਦਾ ਦਿਨ ਨੀਯਤ ਕਰਕੇ ਸਭ ਬੁਲਾਲਏ । ਜਦ ਭੋਜਨ ਜੀਵਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ੦ਸਭ ਬੈਠ ਗਏ,ਦੋ ਚਾਰ ਗ੍ਰਾਸ ਖਾ ਚੁਕੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੋ ਦੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਰਾਇਦਾਸ ਬੈਠਾ ਜੇਉਂ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇਖਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਬੁਧੀ ਛਡਕੇ ਭਗਤ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਦੀ ਬੀ ਰਹਿ ਆਈ ॥

ਇਸ ਕਾਰਣ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇਖਕੇ ਰਾਇਦਾਸ ਦੇ ਸਭ ਚੇਲੇ ਹੋਏ,ਉਹ ਰਵਿ-ਦਾਸੀਏ ਸਦਾਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਿਛੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਮਾਰ ਜਾਤ ਹੀ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਹੋਈ । ਭਾਂਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਤਿਲਕ ਛਾਪ ਹੋਊ ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾ ਬਰਤਾਵ ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨਾਲ ਹੋਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖ ਰਵਿਦਾਸੀਏ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ,ਕੰਮ ਓਹੋ ਚਮਾਰਾਂ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆਂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਧੂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ । ਸਾਧੂਗੇਰੁਵੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਨਦੇ ਤੇ ਦੀਖਯਾ ਮੰਤ੍ਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ॥

ਰਾਮ ਬੱਲਭੀ ਮਤ

ਕਰਤਾਭਜਾ ਮਤ ਦੇ ਹਾਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਮਸਰਨ ਪਾਲ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਰਾਮ ਬੱਲਭ ਮਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ । 'ਪੰਜਘਰਾਂ' ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਰਾਮਬਲੱਭ ਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਹੀ ਮਤ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਯਾ। ਪੰਜਘਰਾ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਸ਼ਿਵਰਾਤ੍ਰੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਰਾਮਬੱਲਭ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਹਰਇਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਅਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਭ ਮਿਲਕੇ ਪੁਰਾਨ ਅਰ ਕੁਰਾਨ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਜਾਨਨਾ ਮੁਖ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਦਾ ਧਨ ਅਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਲੈਣਾ ਤਾਂ ਕੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਝਾਕਦੇ ਬੀ ਨਹੀ ॥

ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਸਭ ਕਰਤਾਭਜਾ ਮਤ ਦੀ ਹੈ ॥

ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਦੀਏ

ਇਹ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖ ਹੈ। ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਛ ਤਿਲਕ ਵਿਚ ਹੀ ਫਰਕ ਹੈ, ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਓਹੋ ਹੈ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਠ ਗੋਰਖ ਪੁਰ ਜਿਲੇ ਵਿਚ ਹੈ ॥

੦ਪੰਗਤ੧੬੮ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸੀ ਦੇਖੋ ੫੩ ਪਾਵਨ ਪਿ: ੬੫

ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ

ਸ਼ਹਿਰ ਆਗਰਾ ਦੀ ਪੰਨੀਗਲੀ ਵਿਖੇ ੧੮੭੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਭਾਦ੍ਰੋ ਵਦੀ ੮ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲਵਾਲੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਹਾ ਮਾਈ ਦੇ ਗਰਭੋਂ ਸ਼ਿਵਦਯਾਲ ਸਿੰਘ ਖਤ੍ਰੀ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ ॥

ਸਮਝ ਸਿਰ ਜਦ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਰਾਧਾਬਾਈ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਹੋਯਾ, ਓਥੇ ਹੀ ਫਿਰ ਗੁਰਦ੍ਵਾਰੇ ਮਾਈ ਥਾਨ ਦੇ ਮਹੰਤ •ਦਯਾ ਸਿੰਘ (ਇਸਦਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਕਟਈ ਯੋਗੀਰਾਜ ਨਿਰਮਲਾ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਬੇਕ ਸਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸੀ) ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਪੜ੍ਹਦੇ ਦਾ ਹੀ ਮਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਲ ਅਧਿਕ ਝੁਕ ਗਿਆ, ਇਸਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਰੀਝ ਵਧਦੀ ਗਈ ਤਦ ਉਕਤ ਮਹੰਤ ਪਾਸੋਂ ਕੁਛ ਸੁਤ ਸਬਦ ਦਾ ਅਭ੍ਯਾਸ ਸਿਖਕੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਹੀ ਏਕਾਂਤ ਬੈਠਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰ ਲਿਆ, ਇਉਂ ੧੫ ਸਾਲ ਅਭ੍ਯਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ੧੭ ਸਾਲ ਤਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਮਤ ਭਾਵ ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ ਮਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ()ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ੧੮੬੧ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਆਮ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਚੀਆਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਮ "*ਸਾਰਵਚਨਗਦਯ," ਦੂਜੀ ਦਾ ਨਾਮ "*ਸਾਰਵਚਨਪਦਯ," ਜਦ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਤਾਂ "ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ" ਨਾਮ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਧਾਬਾਈ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਸ਼ਿਵਦਯਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੋ ਉਸਦਾ ਮਤ ॥

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ ਕਿੰਤੂ ਆਤਮਧਾਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਧਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਉਦਗਮਨ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਆਮੀ ਹੈ, ਇਉਂ ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ ਨਾਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਇਹ ਕਬੀਰ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:—

ਕਬੀਰ ਧਾਰਾ ਅਗਮ ਕੀ, ਸਤਿਗੁਰ ਦਈ ਲਖਾਇ।
ਉਲਟ ਤਾਂਹਿ ਸੁਮਰਨ ਕਰੋ, ਸੁਆਮੀ ਸੰਗ ਮਿਲਾਇ।

•ਇਸੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀਤਲ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਾਬਾ ਭੌਸਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਦ੍ਵਾਰੇ ਦਾ ਮਹੰਤ ਹੋਯਾ, ਅਰ ੧੮੫੭ ਈਸਵੀ ਦੇ ਗਦਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂ ਮਦਦ ਦਿਤੀ। ਸਰਕਾਰੋਂ ਦੋ ਪਿੰਡ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਪੰਚੈਤੀ ਅਖਾੜਾ ਨਿਰਮਲਾ ਨੇ ਵਲੈਤ ਤਕ ਕੀਤਾ ਅੰਤ ਹਾਰ ਗਿਆ ॥

()ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ—
Ceneus India 1901 vol xvi Part 1 Report by R. Burn I.C. S.

*ਇਹ ਦੋਨੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ੧੮੨੫ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਕਾਦਸਾਲਿਗਰਾਮ ਨੇ ਛਪਵਾਕੇ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੀਤੀਆਂ

ਧਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਰਾਧਾ ਹੋਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਵਾਮੀ ਮਿਲਕੇ "ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ" ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋਈ ਸੁਮਰਨ ਕਰੋ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ੧੯੩੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਹਾੜ ਵਦੀ ੧ ਆਗਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤ ਪਾਈ, ਸਮਾਧ ਸ੍ਵਾਮੀ ਬਾਗ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ॥

ਪਿਛੋਂ ਆਪਦਾ ਮੁਖ ਚੇਲਾ ਰਾਇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਕਾਯਸਥ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਯਾ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ ੧੮੨੮ ਈਸ੍ਵੀ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਯਥ ਘ੍ਰਾਣੇ ਵਿਖੇ ਹੋਯਾ । ਅਰ ੧੮੫੮ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਸਤਸੰਗੀ ਭਾਵ ਚੇਲਾ ਹੋਯਾ। ੧੮੭੮ ਈ: ਤੋਂ ੧੮੯੮ ਈਸ੍ਵੀ ਤਕ ੨੦ ਸਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਦੋਨੋਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾਈਆਂ। ਅਰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚੀਆਂ, ਸੋ:-

(੧) ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ੪ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ (ਹਿੰਦੀ)
(੨) ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਣੀ ੬ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ (ਹਿੰਦੀ)
(੩) ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)

ਇਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਚੀਆਂ। ਇਸਦੇ ਸਮਯ ਇਹ ਮਤ ਚੰਗਾ ਉਘਾ ਹੋਯਾ ਕਯੋਂਕਿ ਆਪ ਪਸਚਮੋਤ੍ਰ ਦਾ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਸੀ, ਕਈ ਕੰਮ ਸਫਾਰਸ਼ਾਂ ਅਰ ਮੁਲਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਬੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਾਰਣ ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਬੜੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ। ਅੰਤ ੧੮੯੮ ਈਸ੍ਵੀ ਆਗਰਾ ਦੀ ਪਿਪਲ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤ ਪਾਈ, ਓਥੇ ਹੀ ਸਮਾਧ ਹੈ। ਮਕਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਢੰਗ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਹੈ॥

ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਸ਼ੰਕਰ ਮਿਸ੍ਰ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ, ਇਹ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੁਲੋਂ ੧੮੬੧ ਈਸ੍ਵੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਅਰ ੧੮੮੫ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਚ ਰਾਇ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਦਾ ਸਤਸੰਗੀ (ਚੇਲਾ) ਹੋਯਾ। ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਕੁਛ ਦਿਨ ਕਰਾਚੀ, ਅਰ ਹੈਦਰਾ ਬਾਦ ਰਹਿਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਅੰਤ ੧੯੦੭ ਈਸ੍ਵੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਰਾਹੀ ਹੋਯਾ। ਇਸਦਾ ਬਣਾਯਾ ਮੁਖ ਗ੍ਰੰਥ: Discourses on Radhaswamifaith. (ਡਿਸਕੋਰਸਿਜ਼ ਆਨ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਫੇਥ) ਰਾਧਾ ਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ, ਸੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੈ,

ਇਸਦੀ ਸਮਾਧ ਸ੍ਵਾਮੀਬਾਗ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਪਰ ਕਾਮਤਾਪ੍ਰਸਾਦ ਬੈਠਾ, ਹੁਣ ਕਛ ਗੱਦੀ ਬਾਰੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਮਤ ਭੇਦ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਨੰਦਸਰੂਪ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਆਗਰੇ ਹੈ ॥

ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ੨ ਸਿਧਾਂਤ
(ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਰ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨ ਚੇਤੰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਭਵ ਹੈ, ਇਸ ਚੇਤੰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੈ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਵਿਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਕਾਸ਼ ਵਿਖੇ ਦੋ ਸਥਾਨ ਸੀਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਸ਼ਕਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਹੋਰ ਕਿਸੀ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ ਤਕ ਫੈਲਕੇ ਵਹ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਓਹPositive Paleਅਰਥਾਤ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਅਰ ਜਿਸ ਥਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਧਾਰਾ ਫੈਲਕੇ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਔਂਦੀ ਹੈ ਓਹ Negative Pale. ਅਰਥਾਤ ਸੱਤਾ ਰਿਕਤ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੈ ਸਿਰ ਦੀ ਤਰਫ ਦਾ ਭਾਗ ਨਿਰੰਤ੍ਰ ਸੱਤਾ ਸਥਾਨ ਹੈ ਅਰ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਫ ਦਾ ਭਾਗ ਸੱਤਾ ਰਿਕਤ ਸਥਾਨ ਹੈ॥

ਸ੍ਰਿਸ੍ਰੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ੀ ਤਿੰਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਬੜਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੁਧ, ਚੇਤੰਨ, ਅਧਜਾਤਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਨਿਰਮਿਤ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਭਾਗ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਅਧਜਾਤਮ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ਅਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਗੌਣ। ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ, ਅਧਜਾਤਮ ਸ਼ਕਤੀ ਗੌਣ,ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਦਜਾਲੂ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ। ਤੀਸਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਿੰਡ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਕ ਇਕ ਭਾਗ ਦੇ ਛੇ ਛੇ ਖੰਡ ਹਨ, ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਛੇਖੰਡ:–

੧ (ਦਜਾਲੂ ਦੇਸ਼)

੧,ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ ਧਾਮ, ੨ ਅਗਮਪੁਰੀ, ੩ ਅਲਖਪੁਰੀ, ੪ ਅਨਾਮੀ ਪੁਰੀ, ੫ ਸਤਜਲੋਕ, ੬ ਭ੍ਰਮਰ ਗੁਫਾ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧-੨-੩ ਇਹ ਖੰਡ ਸ਼ਬਦ ਧਾਰਾ ਦੇ ਬਣੇ ਹਨ। ੪-੫-੬ ਅਧਜਾਤਮਧਾਰਾ ਦੇ । ੧-੨-੩ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਪਰਮਹੰਸ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ੪-੫-੬ ਦੇ ਹੰਸ,ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਇਹ ਹਨ:– ੧ ਰਾਧਾਸੁਆਮੀ ਦਜਾਲੂ । ੨ ਅਗਮ ਪੁਰਖ, ੩ ਅਲਖ ਪੁਰਖ । ੪ ਅਨਾਮੀ ਪੁਰਖ, ੫ ਸਤਜ-ਪੁਰਖ, ੬ ਸੁਹੰਗਦੇਵ, ਇਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਅਰ ਮ੍ਰਿਤੂ ਨਹੀ ਹੈ॥

ਸਤਜ ਲੋਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਅਰ ਅਧਜਾਤਮਧਾਰਾ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਗਯਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਦੇਸ਼ ਇਹ ਫਿਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋਗਈਆਂ ਹਨ । ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਥਵਾ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰ ਮਾਯਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਅਭਿਹਿਤ ਹੈ । ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਹੇਠ

ਇਕ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲਾ ਮਹਾ ਸੁਨਸ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬੀ ੬ ਸੂਖਮ ਖੰਡ, ਅਰ ਸੂਖਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਹਨ:--

੨ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ

ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਰ ਆਦਜਾ (ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ) ਨਿਰਮਿਤ ਭਾਗ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਦਾ ਖੰਡ, ਮਹਾਸੁਨਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਖੰਡ ਦੇ ਖਾਸ ਹੈ। ਇਹ ਅਖਰ ਪੁਰਖ ਦਾ ਲੋਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ਧਾਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਰਖ ਅਰ ਆਤਮਧਾਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਜੇੜਾ ਸੰਬੰਧ ਜੀਵ ਦਾ ਮਨੁਖ ਦੇ ਮਨ ਅਰ ਸ਼ਰੀਰ ਨਾਲ ਹੈ, ਓਹੋ ਸੰਬੰਧ ਅਖਰ ਪੁਰਖ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਨਾਲ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਆਤਮ ਪਦ ਦਾ ਲੋਕ ਹੈ। ਇਸ ਪਦ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਮਹਾਤਮਾ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਖਰ ਪੁਰਖ, ਪੁਰਖ (ਕਾਲਪੁਰਖ) ਅਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ, ਉਸਨੂੰ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ੬ ਖੰਡ ਬਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਦੇ ਉਦਗਮਨ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਫ ਇਹ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਂ ਬਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਤਿੰਨ ਥਾਂ ਮੇਰੂ, ਸਮੇਰੂ, ਅਰ ਕੈਲਾਸ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸ਼ਬਦਧਾਰਾ ਅਰ ਆਤਮਧਾਰਾ, ਜੇੜੀ ਸਤਜ ਲੋਕੋਂ ਆਈ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲੇ ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਥਵਾ ਪੁਰਖ, ਅਰ ਆਦਜਾਵਾ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਅਰ ਮਾਯਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹੁਣ ਬਣੇ। ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਤੇ ਹੇਠ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਂ ਮਿਲਕੇ ਚਲੀਆਂ।ਇਸੇਤਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰ ਮਾਯਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਂ ਹੇਠ ਉਤਰੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਓਹ ਧਾਰਾਂ ਠਹਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹ 'ਸਹਸ੍ਰਦਲਕਮਲ' ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਂ ਉਤਰਨੇ ਤੇ ਇਕ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਬੰਕ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਧਾਰਾਂ ਸਤੋ, ਰਜੋ, ਤਮੋਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਤਯਾਦੀ॥

ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਅਗੇ ਵਧੇ ਤਾਂ ਨਰਾਇਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁਤ੍ਰ—ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸ਼ਨੂ, ਅਰ ਸ਼ਿਵ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਲੋਕ ਹੋਏ। ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ੬ ਖੰਡ ਇਹ ਹਨ:--

੧ ਮੇਰੂ, ੨ ਸੁਮੇਰੂ, ੩ ਕੈਲਾਸ, ੪ ਬਿਸ਼ਨੂਲੋਕ, ੫ ਬ੍ਰਹਮਲੋਕ, ਅਰ ੬ ਸ਼ਿਵਲੋਕ। ੧-੨-੩ ਇਨਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਹੰਸ, ਹੰਸਣੀ, ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਖਮਧਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਮੈ ਹੋਕੇ ਇੜਾ (ਖੱਬੀ ਤਰਫ) ਪਿੰਗਲਾ (ਸੱਜੀ ਤਰਫ) ਅਰ ਸੁਖਮਣਾ (ਵਿਚ ਦਾ ਭਾਗ) ਹਨ। ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾ ਧਾਰਾਂ ਰਸਤੇ ਆਤਮਸ਼ਕਤੀ, ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਦੇ ਹੇਠ ਦੇ ਹਿਸਿਆਂ

ਵਿਖੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ॥

ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਦੇ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪੰਜ ਗਜਾਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਬੀ ਹਨ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਉਪਰ ਮਹਾ ਸੁੰਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਓਸੇਤਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਹੇਠ ਬੀ ਸੁੰਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ,ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਖੇ ਬੀ ਕੁਝ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਹੇਠ ਦੇ ਭਾਗ ਵਿਖੇ ਅਰਥਾਤ ਤੀਸਰੇ ਭਾਗ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਉਪਰ ਦੇ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਛੇਕ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਖੁੱਲਾ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਤੀਜਾ ਤਿਲ ਯਾ ਨੇਤ੍ਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਦ੍ਵਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਰ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਆਤਮਧਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਔਂਦੀ ਹੈ ॥

੩ ਪਿੰਡ

ਇਸ ਵਿਖੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਭਾਗ ਚੰਦ੍ਰਲੋਕ ਹੈ । ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਆਤਮਾ ਧਾਰਾ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਖੇ ਉਤਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਹੇਠ ਅਰ ਸੂਰਜ ਲੋਕ ਦੇ ਉਪਰ ਹੈ।ਸੂਰਜ ਲੋਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਭਾਗ ਹੈ ॥ ਇਸਦੇ ਹੇਠ ਦੇ ੩-੪-੫ ਅਰ ੬ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ:--

ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀਲੋਕ, ਸ਼ਨੀਲੋਕ, ਤੇ ਬਰਣਲੋਕ,। ਜਿਸਤਰਾਂ ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਹੇਠ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਓਸੇਤਰਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਸੁਧਆਤਮਲੋਕ ਦੇ ਹੇਠ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਲਯ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਤਮ ਲੋਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਲਯ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਦ ਤਿੰਨੇ ਗੁਣ ਪੰਜੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ੮੪ ਧਾਰਾਂ ਹੋਈਆਂ । ਅਰਥਾਤ ੭੫ ਧਾਰਾਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀਆਂ, ਅਰ ੯ ਗੁਣਾਂ ਦੀਆਂ। ਇਨਾਂ ੮੪ ਧਾਰਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਇਨਾ ਨੂੰ ਚੌਰਾਸੀ ਲਖ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਸਭ ਚਰਾਚਰ ਜੀਵ ਇਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੋ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ:- ਜੇਰ, ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਪਸੂ ਆਦਿ, ਅੰਡ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਆਦਿ, ਸ੍ਵੇਦਜ (ਪਸੀਨੇ ਤੇ) ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੂੰਆਂ ਆਦਿ। ਉਤਭਿਜ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਫੋੜਕੇ) ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਿਛ ਆਦਿ, ਇਨਾਂ ੮੪ ਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਜੋਤੀ, ਅਰ ਨਿਰੰਜਨ ਤੋਂ ਬੀ ਧਾਰਾ ਆਈਆਂ ਸੋ ਇਛਾ ਅਰ ਮਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ। ਅਰ ਸੋ ਹ੍ਰਿਦੇ ਚਕ੍ਰ ਵਿਚ ਵਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਕੰਠ ਅਰ ਭ੍ਰੂਮਧ ਚਕ੍ਰ ਵਿਖੇ ਬੀ ਹਨ। ਨਾਭੀ ਵਿਖੇ ਬਿਸ਼ਨੂੰ, ਸਿਸਨ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਅਰ ਅਪਾਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਵਿਖੇ ਸ਼ਿਵ ਹਨ । ਇਨਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਰਹਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤਤ੍ਵ ਦੇ ਬਣੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਰੀਰ ਸਥੂਲ, ਸੂਖਮ, ਅਰ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਇਤਯਾਦਿ ੨ ॥

ਜਿਸਤਰਾਂ ਤੀਸਰੇ ਖੰਡ ਵਿਖੇ ਛੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਓਸੇਤਰਾਂ ਮਨੁਖ ਵਿਚ ਭੀ ੬ ਚਕ੍ਰ ਹਨ। ਜੇੜੇ ਓਨਾਂ ਓਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ:—

੧ ਪਿੰਡ

੧. ਸੰਸਾਰਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ..........	ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਰੀਰ
੨. ਚੰਦ੍ਰਲੋਕ...	ਭ੍ਰਮਰ ਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਆਗਯਾ
੩. ਸੂਰਜ ਲੋਕ............	ਕੰਠਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੁਧ
੪. ਪ੍ਰਿਥਵੀਲੋਕ............	ਹ੍ਰਿਦੇਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਅਨਹਦ
੫. ਬ੍ਰਿਹਸਪਤੀ ਲੋਕ......	ਨਾਭੀਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਮਣੀ ਪੂਰਕ
੬. ਸ਼ਨੀਲੋਕ......	ਲਿੰਗ ਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਵਾਧਿਸ੍ਥਾਨ
੭. ਬਰੁਣ ਲੋਕ......	ਗੁਦਾਚਕ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਅਧਾਰ

੨ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ

੧ ਮੇਰੂ ੨ ਸੁਮੇਰੂ ੩ ਕੈਲਾਸ ੪ ਬਿਸ਼ਨੂੰਲੋਕ ੫ ਬ੍ਰਹਮਲੋਕ ੬ ਸ਼ਿਵਲੋਕ	ਭਾਵ ਮਨੁਖ ਦੇ ਮਥੇ ਦੇ ਅਧੇ ਭਾਗ ਵਿਖੇ, ਛੇ ਛੇਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਾ ਭਾਗ ਓਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਜਸਿਕ ਤਤ੍ਵ (ਅਰਥਾਤ Grey Matter ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ)।

੩ ਦਯਾਲੁਦੇਸ਼

੧ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀਧਾਮ ੨ ਅਗਮਲੋਕ ੩ ਅਲਖਲੋਕ ੪ ਅਨਾਮੀਲੋਕ ੫ ਸਤਜਲੋਕ ੬ ਭ੍ਰਮਰਗੁਫਾ	ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਥੇ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅਧੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ੬ ਛੇਕ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਓਹ ਅਧਾ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਤ੍ਵਿਕ ਤਤ੍ਵ (ਅਰਥਾਤ White matter) ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ।

ਅਵਿਤਾਰ

ਦਯਾਲੂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਅਰ ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਅਪਨੇ ਸਥਾਨੋਂ ਉਪਰ ਚੜਨ ਦਾ ਬਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਇਸਤੇ ਕੋਈ ਮਹਤਸਾਲੀ ਅਵਤਾਰ ਹੋਵੇ ਤਦੇ ਮੁਕਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨ

੧ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਨਾਮ ਦਾ ਭਜਨ

੨ ਰਾਧਾਸੁਾਮੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਧਿਆਨ

੩ ਆਤਮਧਾਰਾ ਸਬਦ ਦਾ ਸੁਨਨਾ

ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਦੀ ਅਧਿਕ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸਤੇ ਰਾਧਾਸੁਾਮੀ ਧਾਮ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਗੁਰੂ ਚਾਹੀਏ।

ਪਹਿਲਾ ਸਾਧਨ

ਸਬਦ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ:–(੧) ਅਧਯਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਤਰਫ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਅਕਰਖਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। (੨) ਸਾਰੀਰਕ ਅਰ:ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਬਦ, ਜੋੜੇ ਅਧਯਾਤਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ॥

ਦੂਸਰਾ ਸਾਧਨ

ਮਨੁਖ ਰੂਪ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ, ਉਸਦੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਖਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਧਯਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਯੋਂਕਿ ਜਿਸਤਰਾਂ ਜੇਹਾ ਚੇਹਰਾ ਹੋਵੇ ਓਹ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੀ ਓਸੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਕੋਈ ਮਨੁਖ ਹਸਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਬੀ ਹਸਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਯਾਦਿ॥

ਸਤਸੰਗ

ਸਤਸੰਗ ਦੇ ਸਮਯ ਗੁਰੂ ਉਚੇ ਆਸਨ ਪਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਜਿਸਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਸ਼ਨ ਹੋਵੇ। ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਭਜਨਾ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਗਉਣ-ਇਹ ਸਭ ਭਜਨ ਰਾਧਾਸੁਾਮੀ ਦੇ ਗੁਣਾਨੁਵਾਦ ਮਯ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਰਾਧਾਸੁਾਮੀ ਅਗੇ ਮੋਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥

ਤੀਸਰਾ ਸਾਧਨ

ਮਨ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਦਾ ਜਪ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਚਾਰ ਧਰਮ

ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਸਾਧਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਤਮ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਕਰਖਣ ਬਾਹਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਤਰਫ ਨਾ ਹੋਵੇ॥

ਅਨੁਸ਼੍ਠਾਨ

ਹਰ ਇਕ ਬਸਤੂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਪਰਸ ਹੋਯਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ, ਅਰ ਯੋਗ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਸਹਾਯਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਓਢਿਆ ਹੋਯਾ ਬਸਤ੍ਰ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਜੂਠਾ ਭੋਜਨ, ੦ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੀਤਾ ਜਲ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾ ਦਾ ਧੋਣ, ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਨ ਕਰੇ॥

੦ਚਰਣ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਨਾ ਹੈ ਕਿ--
“ਪੀਕਦਾਨ ਲੇ ਪੀਕ ਕਰਾਵੇ। ਫਿਰ ਪੀਕ ਚੁਕ ਆਪ ਹੀ ਜਾਵੈ”।

ਸਾਧੂ

ਜੇੜ੍ਹੇ ਆਪਣੀ ਅਜੀਵਕਾ ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਘਰ ਬਾਰ ਛਡ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਰ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸ੍ਾਨ ਵਿਚ ਰਹਣ ਓਹ ਸਾਧੂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਯਮ ਪਾਲਨ:--

(੧) ਬਿਅਰਥ ਇਧਰ ਉਧਰ ਨਾ ਫਿਰਨਾ।
(੨) ਜੇ ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਆਗਜਾ ਲਵੇ।
(੩) ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਆਗਜਾਪਤ੍ਰ ਛਪੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸੋ ਲੈਕੇ ਜਾਵੇ।
(੪) ਰੁਪਯਾ ਪੈਸਾ ਨਾ ਲਵੇ।
(੫) ਜੇ ਕੋਈ ਬੁਲਾਵੇ ਤਾਂ ਖ਼ਰਚ ਖੁਰਾਕ ਹੀ ਲਵੇ, ਵੱਧ ਨਾ ਲਵੇ।
(੬) ਹਰ ਰੋਜ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਰਹੇ।
(੭) ਹਰ ਰੋਜ ਦੋ ਬਾਰ ਯੋਗ ਸਾਧਨ ਕਰੇ।
(੮) ਸਤਸੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ।
(੯) ਪਰਸ੍ਵਾਰਥੋਂ ਬਿਨਾ ਬਾਹਰ ਨਾ ਜਾਣਾ।
(੧੦) ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਰਹਿਣਾ।
(੧੧) ਗੇਰੂ ਰੰਗੇ ਕਪੜੇ ਨਾ ਪਹਿਰੇ।

ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਅਧਿਕਸੰਗ੍ਰਹ ਕਬੀਰ, ਦੂਲਨ, ਜਗਜੀਵਨ, ਚਰਨ ਦਾਸ, ਤੁਲਸੀ, ਦਾਦੂ, ਸੂਰਦਾਸ, ਨਾਭਾ, ਇਰਾਨੀਸੂਫੀ, ਅਰ ਮੌਲਾਨਾ ਰੂਮ ਦੇ ਬਚਨਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ੧੮੯੧ ਈਸ੍ਵੀ ਦੀ ਮਨੁਖ ਗਣਨਾ ਵਿਚ ੧੭੬੪੩ ਮਨੁਖ ਰਾਧਾਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਨ॥

ਤੀਰਥ, ਬ੍ਰਤ, ਮੂਰਤੀਪੂਜਾ, ਪਾਠ, ਹੋਮ, ਅਰ ਜਪ ਤਪ ਕੁਛ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ, ਨਾਹੀ ਇਨਾਂ ਦ੍ਵਾਰੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਸੁਧ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਮਦ ਮਾਂਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਮੁਖ ਸਥਾਨ ਆਗਰੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਯਾਗ, ਕਾਂਸ਼ੀ, ਗਾਜੀਪੁਰ ਆਦਿ, ਸ਼ਾਖਾਂ ਕਈ ਥਾਂਈ ਹਨ। ਚੇਲੇ ਸਾਧੂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਦੋਨਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਪਰ ਕੁਛ ਭੀ ਹੂੰ ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ॥

ਰੁੱਦ੍ਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ

[ਸ਼ੁਧਾਦ੍ਵੈਤ ਵਾ ਪੁਸ਼੍ਟੀ ਮਾਰਗ]

ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਨਾਮ ਰੁੱਦ੍ਰਸੰਪ੍ਰਦਾਇ, ਸੁਧਾਦ੍ਵੈਤ ਅਥਵਾ ਪੁਸਟੀ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਬਲਭ ਦੇ

ਨਾਮ ਤੇ ਯਾ ਗੋਕੁਲੀ ਗੁਸਾਈ ਨਾਮ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਇਹ ਪਰ ਦਿਨ ਦੀ ਬਾਲ ਗੁਪਾਲ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤਾਂ ੦ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਬਲਭ ਇਸ ਵਿਚ ਆਯਾ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਿਆ ॥

ਬਲਭ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤੰਤ

ਦਖਣ ਵਿਚ ਚੰਪਾਰਣ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬਣ ਹੈ, ਉਹ ਮਹਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ੫ ਮੀਲ ਪਰ ਹੈ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਰਾਇਪੁਰ ਨਗਰ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ੩੫ ਮੀਲ ਹੈ। ਰਾਇਪੁਰ ਤੇ ਧਮਤਰੀ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਲਾਇਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਅਭਨਪੁਰ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਉਸਤੇ ਅਗੇ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ "ਰਾਜਿਮ" ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਰਾਜੀਵਲੋਚਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਇਪੁਰ ਤੇ ੨੮ ਮੀਲ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਦੀ ਚੰਪਾਰਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਨਯਾਂ ਪਾਰਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਜਾਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਉਤਮ ਧਰਮਸਾਲਾ (ਸਰਾਇ) ਹੈ। ਇਹ ਦੇਵਕੀ ਨੰਦਨਾਚਾਰਯ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਰਾਇਬਹਾਦੁਰ ਬੰਸੀ ਲਾਲ ਅਮੀਰ ਚੰਦ ਨੇ ਬਣਵਾਈ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਸਿੱਧੀ ਕੱਚੀ ਸੜਕ ਚੰਪਾਰਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਾਟ ਸਭੋ ੭ ਮੀਲ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਹੁਣ ਚੰਪਾਰਣ ਨੂੰ ਚਾਂਪਾਝਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਪੁਰਾਣੇ ਲੋਕ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ੫੦੦ ਸੌ ਸਾਲ ਹੋਏ ਤਦ ਏਥੇ ਬੜਾ ਸੰਘਣਾ ਬਣ, ਤਮਾਲ, ਪਲਾਸ, ਅੰਬ ਸਾਗਵਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਝੁੰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਬੀ ਸੂਰਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਸ਼ੇਰ, ਬਘਜਾੜ, ਆਦਿ ਹਿੰਸਕ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਕੀ ਮਜਾਲ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਵਿਚਰਦੀ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਚੰਬੇ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਬਹੁਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੰਪਾਰਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨ ਚੰਬੇ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਨਾਹੀ ਸੰਘਣਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ 'ਚੰਪੇਸ੍ਵਰ ਮਹਾਦੇਵ ਦਾ' ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਪਰ ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਦੀ ਬੈਠਕ ਹੈ, ਉਸ ਤੇ ਇਕ *ਫਰਲਾਂਗ ਪਰ ਇਕ ਨਾਲਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥

ਭਾਂਵੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਨਾਹੀ ਸੜਕਾਂ, ਨਾਹੀ ਨਿਧੜਕਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਂ ਬੀ ਬਹੁਤੇ ਜਾਤ੍ਰੀ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਚੰਪਾਰਣ, ਚਿਤ੍ਰਕੂਟ ਆਦਿ ਵਿਚਦੀ ਹੀ ਕਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਯਾ ਜਾਯਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ॥

੦ਦੇਖੋ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ॥
*੧੧੦ ਗਜ਼ ਦੂਰ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ੧੫੩੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਯਵਨਾ ਦੇ ਉਪਦ੍ਰਵ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਬਹੁਤਾ ਪੀੜਤ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਛੋਡਕੇ ਵਿਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਉਠ ਨਠੇ। ਏਸੇ ਵਿਪਦਾ ਵਿੱਚ ਤੈਲੰਗਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਂਕਰਵੱਲੀ, ਗਾਂਉ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਭਰਦ੍ਵਾਜ ਗੋਤ੍ਰ ਦਾ ਲਛਮਣ ਭੱਟ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਥੀ, ਆਪਣੀ ਇਲਮਾਗਾਰੂ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕਾਂਸੀ ਜਾ ਵੜਾਂ। ਇਲਮਾਗਾਰੂ ਗਰਭ ਸਮੇਤ, ਬਲਕੇ ਦਿਨ ਬੀ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਦ ਚੰਪਾਰਣ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੧੧ ਐਤਵਾਰ ੧੫੩੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਇਲਮਾਗਾਰੂ ਦਾ ਗਰਭ ਗਿਰ ਗਿਆ। ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਾਣ ਪਜਾਰੇ ਜਾਣਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਜਾ ਵੜੇ, ਬਚੇ ਦਾ ਧਯਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਲੀਲਾ ਨੇ ਗਰਭ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕੀਤੀ ॥

ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਯਵਨ ਉਪੱਦ੍ਰਵ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਯਾ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਚੰਪਾਰਣ ਦੇਖਕੇ ਮਾਂ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ ਤੇ ਦੁਧ ਸ੍ਰਵ ਆਯਾ, ਸੀਨਾ ਉਮੰਗ ਨਾਲ ਭਰ ਆਯਾ, ਵਿਪਤਾ ਵਲੋਂ ਸੋਚਕੇ ਡਬ ਡਬ ਹੰਝੂ ਚੁਇ ਆਏ। ਇਸੇ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਦ ਜਰਾਕੁ ਅਗਾਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ ਵਿਚ ਅਗਨੀ ਦੇਵਤਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖਤ ਇਕ ਬਾਲਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਿਆ। ਤਦ ਮਾਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਸੀਨੇ ਲਾਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਪਾਈ, ਓਸ ਵੇਲੇ ਅਗਨੀ ਦੇਵਤਾ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨੇ ਪਰ ਬਾਲਕ ਗੋਦੀ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਓਥੇ ਸੁਪਨਾ ਆਯਾ ਕਿ ਬੱਚਾ ਧੁਆਡਾ ਹੀ ਹੈ ਇਸਦਾ ਪਾਲਨ ਪੋਸਨ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਲਭ ਦਾ ਜਨਮ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਪਾਰਣ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ ਇਸਦੇ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬੀ ਵਸਦਾ ਹੈ॥

ਬਲਭ ਸਯਾਣਾ ਹੋਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪੰ: ਮਾਧਵਾਨੰਦਤੀਰਥ ਤ੍ਰਿਦੰਡੀ ਪਾਸ ਵਿਦਯਾ ਪੜਦਾ ਰਿਹਾ, ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ੪ ਵੇਦ ੬ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ੧੮ ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ ਪੜ ਲੀਤੇ ਅਰ ੧੫੪੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਬਲਭ ਦਿਗ ਬਿਜਯ ਹਿਤ ਤੁਰਿਆ, ਪੰਡਰਪੁਰ, ਤ੍ਰਿਅੰਬਕ, ਤੇ ਉਜੈਨ ਹੁੰਦਾ ਬ੍ਰਿਜ ਵਿਖੇ ਆਯਾ। ਕਈ ਚਿਰ ਰਹਿਕੇ ਫਿਰ ਸੋਰੋਂ ਅਯੁਧਯਾ, ਨੈਮੀਖਾਰੰਣ ਹੋਕੇ ਕਾਸ਼ੀ, ਗਯਾ, ਜਗੰਨਾਥ ਥਾਣੀਂ ਦਖਣ ਗਿਆ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ੧੫੫੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤਕ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਗਬਿਜਯ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਦੂਸਰੀ ਬਾਰ ਬ੍ਰਿਜ ਦੇ ਗੋਵਰਧਨ ਪਰਬਤ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਸ੍ਵਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਥਾਪਤਿ ਕੀਤਾ। ਬਲਭ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਬਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਕੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮਤ ਦਾ ਅਤਯੰਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਰ ਭਗਤਮਾਲਵਿਚ ਬਰਨਨ ਹੈ ਕਿਇਕ ਦਿਨ ਬਿਜਯਨਗ੍ਰ ਵਿਖ ਗਿਆ, ਓਥੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਸੀ। ਭੇਦ ਇਹ ਉਹ

ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਤਾਰੀਖ ਵਿਚ "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਇਲੋ" ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਅਰ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ੧੫੨੦ ਈਃ ਵਿਚ ਗਦੀ ਪਰ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ੈਵਾਂ ਤੇ ਬੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਰਥ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਧਰ ਬੈਸਨਵਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ ਬਲਭ ਬੀ ਹੋਗਿਆ। ਅੰਤ ਸ਼ੈਵ ਹਾਰ ਗਏ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਬੈਸ਼ਨਵਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਨ ਕੀਤਾ, ਯੋਗਯਤਾਨੁਸਾਰ ਪਦਵੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਲਭ ਨੂੰ "ਅਚਾਰਯ" ਪਦਵੀ ਮਿਲੀ, ਤਦ ਤੋਂ ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਏਥੋਂ ਫਿਰ ਉਜੈਨ ਆਯਾ, ਅਰ ਸਪਰਾਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪਿਪਲ ਦੇ ਬ੍ਰਿਛ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆ ਕਰੇ, ਇਹ ਸਥਾਨ ਹੁਣ ਤਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਬਲਭ ਦੀ ਬੈਠਕ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਬੈਠਕਾਂ ਹਨ,ਮਥੁਰਾ ਵਿਚ ਬੀ ਇਕ ਬੈਠਕ ਹੈ। ਚਨਾਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ੨ ਮੀਲ ਇਕ ਖੂਹ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਚਾਰਯ ਕੂਆ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਮਠ ਬੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਬਲਭ ਏਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੰਤ ਯਾਤ੍ਰਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬਲਭ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਵਿਚ ਮੁੜ ਆਯਾ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਬਲਭ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਬੀ ਰਸਤਾ ਹਥ ਆਯਾ॥

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਪਸ ਆਏ ਨੂੰ ਸਾਵਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਬਾਵਨ ਦੂਜ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਦਰਸਨ ਦਿੱਤਾ,ਅਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਲਗੁਪਾਲ ਯਾ ਗੁਪਾਲਲਾਲ ਦੀ ਮੂਰਤ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਢੰਗ ਨਜਾਰੇ ਹਨ,ਬਲਭ ਦੀ ਇਹ ਪੂਜਾ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਗਈ ਜੇੜੀ ਅਜ ਤਕ ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਲਭ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਜੇਠਨਬਰ ਨਾਮ ਸਥਾਨ ਮੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤਕ ਇਕ ਮਠ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ੧੫੮੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੨ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਹਨੂਮਾਨ ਘਾਟ ਤੇ ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਉਤਰਿਆ, ਜਦ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਗੋਤਾ ਲਾਯਾ ਤਦ ਇਕ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਨਿਕਲੀ, ਉਸ ਲਾਟ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ॥

ਪੂਜਾ ਸੇਵਾ

ਬਲਭਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ, ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗੋਪਾਲ,ਰਾਧਾਕ੍ਰਿਸ਼ਨ,ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਿਤਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਭਾਂਤ ੨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੂਰਤੀ ਪਿਤੱਲ ਵਗੈਰਹ ਧਾਂਤ ਦੀਆਂ, ਅਰ ਬਾਜੇ ਉਚ ਮੂੰਨੀ ਦਿਆਂ ਮੰਦਿਰ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਸੋਨੇ ਦੀ ਬੀ ਮੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,ਇਸਤੇ ਭਿੰਨ ੨ ਸਮਯ ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਦਿਨ ਭੋਗ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅੱਠ ਵਾਰ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੇਹਾਕੁ:-

(੧) ਮੰਗਲ–ਪ੍ਰਾਤਾਕਾਲ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਛੌਨੇ ਤੋਂ ਉਠਾਕੇ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੁਆਕੇ ਬਸਤ੍ਰ ਉਢਾਕੇ, ਆਸਨ ਉਤੇ ਬਿਠਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਪ੍ਰਾਤਾ ਦਾ ਭੋਗ ਲਗਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਛੋਟੀ ਹਾਜਰੀ ਖੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਮਣੇ ਪਾਨ ਰਖੇ ਤੇ ਦੀਵਾ ਜਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ॥

(੨ ਸ਼ਿੰਗਾਰ--ਅਨੁਮਾਨ ੪ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜੇ, ਤੇਲ ਚੰਦਨ ਕਪੂਰ ਆਦਿ ਸੁਗੰਧਤ ਪਦਾਰਥ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੇ ਮਲਕੇ ਫਿਰ ਨਏ ਕਪੜੇ ਪਹਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਜ ਧਜਕੇ ਫਿਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ॥

(੩) ਅਨੁਮਾਨ ੬ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜੇ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਆਲੇ ਦਾ ਭੇਸ ਬਦਲਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਬਣ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਚਿਰੌਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

(੪) ਰਾਜ ਭੋਗ–ਦਿਨ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਬਜੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਗਊਆਂ ਚਰਾਕੇ ਪਿਛੇ ਪਰਤੇ ਔਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਤੇ ਹੁਣ ਓਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜ ਭੋਗ ਭਾਵ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਰਹੇ। ਤਦ ਫਿਰ ਉਤਮ ਉਤਮ ਪਦਾਰਥ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੇ ਭੋਜਨ ਜਿਉਂ ਚੁਕਣੇ ਪਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੀਆਂ ਚੀਜਾਂ ਸੇਵਕ ਸੇਵਕਣਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਛ ਭਾਗ ਧਨੀ ਰਈਸਾਂ ਦੇ ਘਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਨਾਲ ਭੋਗ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥

(੫) ਅਸਥਾਪਨ-ਭੋਗ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਅਸਥਾਪਨ ਭਾਵ ਨੀਂਦ ਤੇ ਜਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੬) ਭੋਗ–ਨੀਂਦ ਤੇ ਉਠਨ ਦੇ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਿਛੋਂ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਜਲ ਪਾਨ ਭਾਵ ਟਿਫਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

(੭) ਸੰਧਯਾ-ਸੂਰਜ ਅਸਤੇ ਹੋਏ ਪਿਛੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਆਰਤੀ ਪੂਜਾ ਹੋਕੇ ਦਿਨ ਦੀ ਪੌਸ਼ਾਕ ਉਤਾਰਕੇ ਰਾਤ ਦੀ ਪਹਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

(੮) ਸੈਨ–ਅੰਦਾਜ ੬ ਘੜੀ ਰਾਤ ਹੋ ਜਾਣੇ ਪਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਪਲੰਘ ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸੇਵਕ ਪੁਜਾਰੀ ਉਸਤਤੀ ਦੇ ਸਤੋਤ੍ਰ ਪੜਦੇ ਹਨ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਇਸ ਭਾਵ ਤੇ ਜਲ, ਪਾਨ ਦਾਨ, ਦਾਤੁਨ ਵਗੈਰਹ ਸਭ ਪਾਸ ਰਖਕੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਤਖਤੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥

ਤਜੌਹਾਰ

ਬਲਭਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਤਜੌਹਾਰ ਮਨਾਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਦੇ, ਕਈ ਤਰਾਂ ਦਾ ਭੋਜਨ ਖਾਣ ਪੀਣ, ਨਾਚ ਤੇ ਗੀਤ ਬੜੀ ਧੂੰਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ

ਤਯੋਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਥ ਜਾਤ੍ਰਾ, ਰਾਸ ਜਾਤ੍ਰਾ, ਜਨਮਾਸ਼ਟਮੀ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਰਥਜਾਤ੍ਰਾ ਜਾਦੇ ਬੰਗਾਲ, ਹਿੰਦ ਮੈਂ ਰਾਸ਼ ਜਾਤ੍ਰਾ,ਅਰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜਨਮਾਸ੍ਟਮੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥

ਮਾਲਾ ਤਿਲਕਾਦਿ

ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਦੋ ਉਰਧਪੁੰਡ੍ਰ ਤਿਲਕ ਭਾਵ ਖੜੀ ਲਕੀਰ ਖਿਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਨੱਕ ਦੀ ਜੜ ਤਕ ਲਿਆਕੇ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ ਵਾਂਗ ਬਣਾਕੇ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਲ ਗੋਲ ਟੀਕਾਟੀਕੇ ਬੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀਵੈਸਨਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਲੋਗ ਬੀ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਵਗੈਰਾ ਦੇ ਠੱਪੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੀ ਸਮਯ ਉਹ ਠੱਪੇ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਦਾਗ ਬੀ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਲ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਕੰਠੀ, ਹਥ ਵਿਚ ਤੁਲਸੀ ਦਾ ਜਪ ਮਾਲਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮਯ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰ ਜਯ ਗੋਪਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਗੋਲੋਕ ਧਾਮ ਵਿਖੇ ਬਿਰਾਜਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਧਾਮ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਨਜ਼ਾਰਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਬੈਕੁੰਠ ਨਾਲੋਂ ਬੀ ਪੰਜਾਹ ਕ੍ਰੋੜ ਜੋਜਨ, ਅਰਥਾਤ (੪੦੦੦੦੦੦੦੦੦ ਚਾਰ ਅਰਬ ਮੀਲ) ਉੱਚਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਕੈਲਾਸ,ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਬੈਕੁੰਠਭਵਨ ਬੇਸ਼ਕ ਨਾਸ਼ੀ ਹੋਵੇ,ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਜੀ ਦਾ ਗੋਲੋਕ ਧਾਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਚਲ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਲੋਕਧਾਮ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲੇ ਵੱਦਲ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕਾਲਾ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੋਬਨ ਹੈ, ਮਣੀਆਂ ਕਰਕੇ ਵਿਭੂਸ਼ਤ,ਪੀਤ ਪਟ ਧਾਰੀ,ਮੁਰਲੀ ਧਾਰਨਹਾਰਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਯਾ ਰਹਿਤ ਨਿਰਗੁਣ ਹੈ ਅਰ ਸਭੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵ, ਨਰ ਪਸ਼ੂ ਸਭ ਓਸੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਸਭਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥

ਉਸਦੇ ਸੱਜੇ ਬਾਜੂ ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ, ਖੱਬੇ ਤੇ ਲਛਮੀ, ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਦੁਰਗਾ, ਰਸਨਾ ਤੇ ਸਵਿੱਤ੍ਰੀ, ਇੱਛਾ ਤੇ ਕਾਮਦੇਵ, ਬਾਂਏ ਅੰਗ ਤੇ ਰਤੀ, ਰਾਧਾ ਦੇ ਰੋਮ ਕੂਪ ਤੇ ਤੀਹ ਕ੍ਰੋੜ ਗੋਪੀ,ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਰੋਮ ਕੂਪ ਤੇ ਤੀਹ ਕ੍ਰੋੜ ਗੋਪ,ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਦੇ ਗਾਇ ਬੈਲ ਵੱਛੇ ਸਭ ਪਹਿਲੇ ਗੋਲੋਕ ਦੇ ਰਹਣੇ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਤਯਾਦੀ ੨ ॥

ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਖਾਂ

ਬਲਭ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲਛਮੀਬਾਈ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਕਾਕੇ ਬਿਠਲਨਾਥ ਤੇ ਗੋਪੀਨਾਥ ਹੋਏ। ਪਿਉ ਦੀ ਗੱਦੀ ਬਾਬਤ ਇਨਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਸਾਦ ਹੋ ਪਯਾ, ਅੰਤ ਗੋਪੀ ਮਰ ਗਯਾ, ਗੱਦੀ ਪਿਛੋਂ ਬਿਠਲ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੋਈ। ਬਲਭ ਦਾ ਪਦ ਸ੍ਰੀ ਅਚਾਰਯ ਸੀ, ਹੁਣ ਬਿਠਲ ਦਾ ਪਦ ਸ੍ਰੀ

ਗੋਸਾਂਈ ਹੋਯਾ। ਅਗੇ ਬਿਠਲ ਦੇ ਬੀ ੪ ਕਾਕੀਆਂ ਤੇ ੭ ਕਾਕੇ ਹੋਏ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ:–

੧ ਗਿਰਧਰਰਾਇ, ੨ ਗੋਵਿੰਦਰਾਇ, ੩ ਬਾਲਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ੪ ਗੋਕੁਲ ਨਾਥ, ੫ ਘਨਸ਼ਾਮ, ੬ ਰਘੁਨਾਥ, ਤੇ ੭ ਯਦੁਨਾਥ। ਇਹ ਬੀ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸਾਰਥੀ ਹੋਏ, ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਗੱਦੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਕੈਤ (ਤਿਲਕਾਯਤ) ਆਖਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਸ਼ਾਖਾਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੋਟੀ ਮੋਟੀ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚ ਫਰਕ ਬੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੋਕੁਲਨਾਥ ਦੇ ਚੇਲੇ ਜ਼ਰਾ ਨਹੀਂ ਭਿਜਦੇ, ਉਹ ਬਾਕੀ ਦਿਆਂ ਛੇਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਆਕੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ॥

ਪੁਸ਼ਟੀ ਮਾਰਗ

ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕਥਨਾਨੁਸਾਰ ਸ਼ਰੀਰ ਪਰ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦਾ ਦੁਖ ਸਹਿਨਾ ਭਾਰੀ ਤਪੱਸਯਾ ਤੇ ਪੁੰਨ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਬਲਭ ਇਸ ਕਥਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਕਹਣਾ ਯਾ ਕਰਨਾ ਇਕ ਅਹਮਕਪੁਣਾ ਹੈ। ਬਲਕੇ ਅੱਛਾ ਖਾਣਾ, ਅੱਛਾ ਰਹਣਾ, ਅੱਛਾ ਭੋਗਣਾ, ਫਿਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਇਕ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਰ ਉਤਮ ਧਰਮ ਹੈ। ਬਲਭ ਦੀ ਇਹ ਸਿਖ੍ਯਾ ਪੁਸ਼ਟੀਮਾਰਗ ਕਹਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਾਲੇ ਇਸਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਇੰਦ੍ਰਜਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਗੋਸਾਈਆਂ ਨੂੰ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਸਾਈਂ ਘਰਬਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਬਲਭ ਨੇ ਜੇੜ੍ਹਾ ਪਹਲੇ ਤ੍ਯਾਗੀ ਸੀ ਪਿਛੋਂ ਠਾਕੁਰ ਜੀਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਬਿਵਾਹ ਕਰਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਡਰ? ਇਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਸੇਵਕ ਗੁਸਾਂਈ ਮਹਾਰਾਜਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਖਾਣੇ, ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਉਤਮ ਬਸਤੂਆਂ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਚੇਲਿਆਂ ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾਂ ਦਾ ਭਾਰਾ ਦਬਾਉ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤਨ*ਮਨ ਧਨ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਮਰਪਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਵਿਚ ਏਥੋਂ ਤਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਸਭੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਭੇ ਗੋਪੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਹਨ; ਸੋ ਗੁਰੂ ਨਾ ਕਿ ਚੇਲੇ ਦੇ ਹੀ ਤਨ ਧਨ ਪਰ ਗੁਮਾਨ ਰਖਣ, ਸਗੋਂ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰ ਜਿਸਤਰਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਨੂੰ ਝੂਲਾ ਝੁਲਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇਤਰਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਗੋਸਾਂਈ ਜੀ ਨੂੰ ਝੂਲਾ ਝੁਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਚਬਾਏ ਪਾਨ ਬੀ ਜਰਾ ਅਗੇ

*ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਸਭ ਸਉਪਿ ਗੁਰ ਕਉ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਪਾਈਐ ॥

ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਰਨ ਧੋ ਕਰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਪਰ ਇਸਤੋਂ ਵਖਰਾ ਜਦ ਤਕ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਦੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਸੀਨਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਤਦ ਤਕ ਪੂਰਨ ਭਗਤਣੀਆਂ ਨਹੀ ਕਹਾ ਸਕਦੀਆਂ॥

ਅਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀਦੀ ਪਧਰਾਵਨੀ ਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇੜ੍ਹਾ ਕਰੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰਤ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਝਾਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਦੀ ਵਲ ਗੌਰਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇਖਣ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹੁ॥ ਕਈ ਬਿਵਾਹ ਸਮਯ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਫੇਰੇ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਸਾਂਈ ਪਾਣੀ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੀ ਕਿਸੀ ਸੇਵਕ ਦੇ ਮਰਨੇ ਪਰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਦੇ ਹਨ॥

ਜੇ ਕਦੇ ਕਿਸੀ ਦੇ ਘਰ ਕੇਸਰੀਆ ਸਨਾਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਗੰਧਤ ਵਟਣਾ ਮਲਕੇ ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਪਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਵੱਟੇ ਪਰ ਬੈਠਾਕੇ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਨਾਨ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਸਾਂਈ ਜੀ ਧੋਤੀ ਓਥੇ ਸੁੱਟਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉਸ ਜਲ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੇਵਕਣੀਂ ਆਚਮਨ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਸਿਰ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧਤ ਪਾਨ ਦਿੰਦੇ,ਉਸਦੀ ਪੀਕ,ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਕਟੋਰੀ ਸੇਵਕ ਮੂੰਹ ਅਗੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਗਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸੇਵਕ ਸੇਵਕਣੀਂ ਖਾਸ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਜਾਣਕੇ ਵੰਡਦੇ ਹਨ॥

ਪੁਸਤਕ ਰਚਨਾ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਮਤ ਭਾਗਵਤ ਹੈ ਜਿਸ ਪਰ ਸੁਤ੍ਰ ਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ ਬਲਭਾਚਾਰਯ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕੁਛ ਭਾਗ ਦਾ ਭਾਸ਼੍ਯ ਇਸੇ ਕੀਤਾ। ਇਸਤੇ ਨਜਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਰਹੱਸਜ। ਭਗਵਤਲੀਲਾ ਰਹੱਸਜ, ਏਕਾਂਤ੍ਰਰਹੱਸਜ, ਦੀਪਨਿਬੰਧੁ, ਪੁਸ਼੍ਟੀਪ੍ਰਵਾਹਮ੍ਰਿਯਾਦਾ, ਆਦਿ ਰਚੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਡਿਤ ਲੋਕ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ,ਹੋਰ ਸਭ ਦੇ ਸਮਝਣ ਯੋਗਯ ਨਹੀਂ॥

੧. ਬਿਸ਼ਨੁ ਪਦ, ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਨੁ ਦੀ ਸਤੁਤੀ ਦੇ ਪਦ ਹਨ ਕਰਤਾ ਬਲਭ ਹੈ।

੨. ਬ੍ਰਿਜ ਬਿਲਾਸ-ਇਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਕਹੀ ਹੈ,ਕਰਤਾ ਬ੍ਰਿਜਬਾਸੀਦਾਸ॥

੩. ਅਸ੍ਟਛਾਪ-ਇਸ ਵਿਚ ਬਲਭ ਦੇ ੮ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਨ ਹੈ॥

੪. ਬਾਰਤਾ–ਇਸ ਵਿਚ ਬਲਭ ਤੇ ਇਸਦੇ ੮੪ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਬ੍ਰਨਨ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਹੈ,ਜਿਸਦਾ ਕੁਛ ਨਮੂਨਾ ਬੀ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹੈ:–

੧ ਕਨੌਜ ਦਾ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲਾ ਦਾਮੋਦਰਦਾਸ ਸ੍ਰੀ ਬਲ੍ਹਭ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਇਸ ਕੋਠਰੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਖੋਲ ਦੇ, ਉਸਰਾਤ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਦਾਸੀ ਨੇ ਤਖਤੇ ਖੋਲ ਦਿਤੇ, ਆਪ ਪੱਖਾ ਝੋਲਦੀ ਰਹੀ, ਪ੍ਰਾਤਾ ਦਾਮੋਦਰ ਨੂੰ ਇਹ ਬਾਤ ਮਾਲੂਮ ਹੋਗਈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਵੌਟੀ ਨੂੰ ਰੰਜ ਹੋਯਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਜੋਂ ਨਾਂ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਹਾਜਰ ਹੋਈ ?

ਠਾਕਰ ਜੀ ਅੰਦਰ ਦੀ ਜਾਨਣਹਾਰੇ ਸਨ, ਭਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਦਾਸੀ ਤੇ ਨਿਰਾਜ ਕਜੋਂ ਹੁੰਨਾ ਹੈਂ,ਤੂੰ ਇਕ ਕੋਠਰੀ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਛਡਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਹੀ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਕਹਿਕੇ ਤਖਤੇ ਖੁਲਵਾਏ ਸਨ। ਤੂੰ ਆਪ ਠੰਢੀਆਂ ਠਾਰ ਬਾਵਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਮਜੇ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਗਤ ਨੇ ਕਸਮ ਖਾਧੀ ਕਿ ਹੁਣ ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਠਾਕਰ ਜੀ ਦਾਨਮਾ ਮੰਦਿਰ ਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ ਤਦ ਤੀਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਾ ਛਕਾਂਗਾ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਲਾ ਤੂੰ ਕਸਮ ਖਾਂਦਾ ਹੈਂ ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ ? ਬਿਨਾ ਭੋਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਕਿਸਤਰਾਂ ਰਹਿਣਗੇ ? ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਦਾਮੋਦਰ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਚੱਛਾ ਫਲ ਫੁਲ ਖਾਕੇ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰ ਲਮਾਂਗੇ (ਤਾਂ ਭਗਤ ਨੇ ਇਸੇ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਇਕ ਨਮਾਂ ਮੰਦਿਰ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ) ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕੀਤਾ॥

੨--ਇਕ ਮਰਹਠੀਬਾਈ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਭਗਤਣੀ ਸੀ, ਇਸਨੂੰ ਠਾਕਰ ਜੀ ਖੇਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਤੀਮੀ ਸਬਜੀ ਵੇਚਣ ਆਈ, ਬਾਈ ਨੇ ਉਹ ਨਾ ਦੇਖੀ ਉਹ ਜਦ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਜਿਦ ਪੈਗਏ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਬਜੀ ਲੈਦੇ, ਬਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਗ ਵਾਲੀ ਆਵੇਗੀ ਤਾਂ ਲੈ ਦਿਆਂਗੀ, ਠਾਕੁਰ ਬੋਲੇ ਦੇਖ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਗਈ ਹੈ, ਬਾਈ ਕਿਹਾ ਭਲਾ ਹੋਯਾ ਕੀ ਹੋਰ ਵਥੇਰੀਆਂ ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਬਾਈ ਦੀ ਇਹ ਗਲ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਭਾਈ ਝਟ ਆਪਣੇ ਆਸਨ ਤੋਂ ਕੁਦ ਪਏ,ਸਬਜੀ ਵਾਲੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਰਿੜ੍ਹਗਏ,ਲਿਆਕੇ ਬਾਈ ਪਾਸੋਂ ਸਬਜੀ ਖ੍ਰੀਦ ਕਰਾ ਲਈ॥

੩–ਰਾਣਾਬਜਾਸ, ਅਰ ਜਗੰਨਾਥ ਇਹ ਬਲਭ ਦੇ ਦੋਨੋ ਚੇਲੇ ਕਿਸੇ ਘਾਟ ਤੇ ਨ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤਣੀ ਆਪਣੇ ਮਰੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਤੀ ਹੋਣ ਲਗੀ ਸੀ, ਦੇਖਕੇ ਜਗੰਨਾਥ, ਨੇ ਰਾਣਾਬਜਾਸ ਪਾਸੋਂ

ਪੁੱਛਿਆ ਭਈ ਸਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਰਵਾਜ ਹੈ ? ਤਾਂ ਰਾਣੇ ਬਜਾਸ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਰਦੇ ਪਿਛੇ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦ੍ਰਤਾਈ ਨੂੰ ਡੋਬ ਦੇਣਾ ? ਰਾਜ- ਪੂਤਣੀ ਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ.ਦੇਖਕੇ ਸਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਫੇਰ ਕਿਸੀ ਦਿਨ ਦਰਸਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਤੁਸਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਸਿਰ ਕਜੋਂ ਹਿਲਾਯਾ ਸੀ ? ਸਾਧੂ ਕਿਹਾ ਮੁਰਦੇ ਪਿਛੇ ਯੋਬਨ ਖੋ ਦੇਣਾ ਇਸਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਰ ਅਫਸੋਸ ਕੀ ਹੈ ? ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਸ੍ਰੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਰਹੁ। ਬਸ ਫਿਰ ਮੰਤ੍ਰ ਲੈਕੇ ਰਾਜਪੂਤਣੀ ਠਾਕੁਰ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਕਣ ਬਣ ਗਈ। ਇਤਯਾਦੀ ੨॥

ਮਠ ਆਦਿ

ਬਣੀਏ, ਭਟੀਆ ਲੋਕ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਹਨ। ਗੁਜ ਰਾਤ, ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਇਸਦੇ ਸੇਵਕ ਹਨ, ਹੋਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸਦੇ ਸੇਵਕ ਧਨ ਪਾਤ੍ਰ ਹਨ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਪ੍ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ,ਪਰੰਤੂ ਮਥੁਰਾ, ਬਿੰਦ੍ਰਾਬਨ ਵਿਖੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮਠ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਬੀ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮਠ ਹਨ, ਲਾਲ ਜੀ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਜੀਉਦਾ ਮੰਦਿਰ ਇਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਆਮਦਣੀ ਹੈ, ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਸੇਠ ਲੋਗ ਹਰ ਹੁੰਡੀ ਪਰ ਇਕ ਪੈਸਾ, ਬਜਾਜ ਲੋਗ ਹਰ ਥਾਨ ਪਿਛੇ ਦੋ ਪੈਸੇ, ਇਨਾਂ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕਢਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਗੰਨਾਥ ਤੇ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਦੋ ਬੜੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥ ਹਨ। ਅਜਮੇਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਜੀ ਦਾ ਮਠ ਸਭ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਤੇ ਮਾਲਦਾਰ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮਠ ਦਾ ਠਾਕਰ ਪਹਿਲੇ ਮਥੁਰਾ ਮੇਂ ਸੀ, ਔਰੰਗਜੇਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦ ਮਥੁਰਾ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਤੋੜਨੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਠਾਕੁਰ ਭਜਕੇ ਅਜਮੇਰ ਚਲਾ ਆਯਾ। ਹਰ ਬਲਭਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ੧ ਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਤੇ ਦ੍ਵਾਰਕਾ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ॥

ਲਸ਼ਕਰੀ

ਇਸ ਮਤ ਦੀ ਮੁਖ ਗੱਦੀ ਅਯੋਧ੍ਯਾ ਹੈ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਿਲਕ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ, ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਰਸਮ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਹੈ॥

ਲਿੰਗਾਯਤ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ

ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਕਲਜਾਣ ਪਤਨ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬੀਜਲ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਜਦ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਜੋਰ ਅਧਿਕ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਦ ੧੧੬੦ ਈਸ੍ਵੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਾਸਬ

ਨਾਮ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟੌਣ ਹਿਤ ਅਰ ਸ਼ਿਵਮਤ ਫੈਲਾਉਣ ਨੂੰ ਲਿੰਗਾਯਤ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਰਚੀ ॥

ਜੀਵਨੀ

ਤੈਲੰਗ (ਮਰਹੱਟਾ) ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੇਲਗਾਮ ਜ਼ਿਲਾ ਦੇ ਭਾਗਵਾਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ੈਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ "ਮਹਾਦੇਵ ਭੱਟ" ਦੇ ਘਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਮਦ ਲੰਬਿਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਵਸਦੀ ਗਭਰੂ ਨਾਲ ਕਈ ਚਿਰ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਹੱਸਦੀ ਤੁਸਦੀ ਰਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਕੁਖ ਨਾ ਹਰੀ ਹੋਈ। ਇਸਕਰਕੇ ਦੋਨੋ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਣਕ ਮਦਲੰਬਿਕਾ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ (ਥਣਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ ਦੇਖੇ, ਤਾਂ ਭੱਟ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਯਾ ਜਾਮੇ ਮੇਂ ਨਾ ਸਮਾਯਾ। ਇਉ ਦੇਖਕੇ ਬਜੰਮ ਦੇ ਦਿਨ ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਹੀ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਗੁਜਰ ਗਏ, ਫਿਰ ਬੀ ਪ੍ਰਸਵ ਨਾ ਹੋਯਾ। ਸਗੋਂ ਮਦਲੰਬਿਕਾ ਦੇ ਢਿਡ ਪੀੜ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ, ਤਦ ਦੋਨੋ ਜਣੇ ਡਰਦੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਅਰਾਧਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਉਸ ਰਾਤ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਬਾਹਨ ਨੰਦੀਗਣ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਆਣ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਢਰਰੋਂ ਮੈਂ ਹੀ ਹੋਵਾਂਗਾ, ਅਰ ਬੀਰ ਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਾਂਗਾ ॥

ਤਦ ੧੧੪੨ ਈਸਵੀ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਯਾ। ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਸੁਪਨੇ ਮੂਜਬ "ਬਿਖਭ" ਰੱਖਯਾ, ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਬਾਸਬ ਬੀ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਜਨਮ ਤੇ ਹੀ ਇਸਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਲਿੰਗ ਲਟਕਦਾ ਸੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਦੇ ਪਲੋਸਦੇ ਕਾਕਾ ੧੮ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਯਾ, ਤਾਂ ਪਿਉ ਨੇ ਯਗਯੋ ਪਵੀਤ ਪਉਣ ਨੂੰ ਬੜਾ ਅਕੱਠ ਕੀਤਾ। ਅਕਸਰ ਜਨੇਊ ਪਉਣ ਸਮਯ ਸੂਰਯ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਕੁਛ ਪੂਜਾ ਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਬਾਸਬ ਨੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਮਣੇ, ਉਸ ਭਾਰੇ ਅਕੱਠ ਵਿਚ ਗੱਜਕੇ ਆਖਿਆ, "ਭਈ ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਅਰ ਬਰਣਾਸ਼੍ਰਮਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਦੀ ਕੁਛ ਲੋੜ ਨਹੀ, ਮੈ ਬੀਰਸ਼ੈਵ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਨਮਿਆਂ ਹਾਂ ਏਸੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੂੰ ਇਸਤੇ ਮੈ ਸ਼ਿਵ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਮੰਤ੍ਰ ਗ੍ਰਹਨ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ"। ਐਸਾ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕੀ ਤ੍ਰਾਵਾਂ ਤੋਲ ਰਹਿ ਗਏ॥

ਇਸੇਤਰਾਂ ਬ੍ਰਿਖਭ ਨੇ ਹੋਰ ਬੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਤਰਕਣਾਂ ਕੀਤੀ। ਜਿਸਤਰਾਂ ਸੂਰਯ, ਅਗਨੀ, ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤਾ, ਦਾ ਪੂਜਨ ਜਾਤ, ਪਾਤ, ਤੀਰਥ, ਬ੍ਰਤ, ਸੌਚ, ਅਸੌਚ, ਸ਼ਾਧ, ਖਿਆਹ ਅਰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਆਦਿ ਸਭ ਤਰਕ ਕੀਤੇ ॥

ਬ੍ਰਿਖਭ ਜਦ ਪੜ ਲਿਖਕੇ ਸਜਾਣਾ ਹੋਯਾ ਤਾਂ ਕਲਯਾਨ ਪਤਨ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਰ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਜਾ ਹੋਯਾ ॥

ਇਸ ਸਮਯ ਜੋੜਾ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ ਸੋ ਇਸਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਦਬ ਗਿਆ, ਅਰ ਸ਼ਿਵਧਰਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਗਿਆ। ਬਾਸਬਪੁਰਾਣ ਨਾਮੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਹੈ। ਸੋ ਲਿੰਗਾਯਤ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੇਖਣੇ ਯੋਗ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਲਿੰਗਾਯਤ ਮਤ ਵਿਖੇ ਆਗਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਬਸਤ੍ਰ ਵਿਚ ਬੰਨਕੇ ਯਾ ਡੱਬੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਗ ਗਲ ਵਿਚ ਲਟਕਾ ਛਡਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਾਇਕੇ ਕਮਰ ਯਾ ਲਕ ਵਿਚ ਪਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਬਿਧਵਾ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਅਰ ਪੁਰਖ ਮਥੇ ਦੇ ਰੋਮ ਮੁਨਾ ਛਡਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੇ ਨੰਦੀਗਣ ਨੂੰ ਭਜਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਵ ਲਿੰਗ ਨੂੰ ਦਿਖਾਏ ਯਾ ਛੁਹਾਏ ਬਗੈਰ ਕਦੇ ਜਲ ਤਕ ਬੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ। ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਬਾਰ ਨ੍ਹਾ ਧੋਕੇ ਵਿਭੂਤ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਤੀ ਦੋਖ ਯਾ ਰਜਸ੍ਵਲਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਚਕ੍ਰਾਂਕਤਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਭੀ ਤਤੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਦਾਗਦੇ ਹਨ। ਮਰੇ ਪਿਛੋਂ ਪਾਪ ਸਮਝਕੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦੇ। ਸਗੋਂ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਅਰ ਫੁਲਾਂ ਮਾਲਾਂ ਨਾਲ ਭੂਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਅਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਾਜੇ ਆਦਿ ਬਜਾਕੇ ਗੀਤ ਨਾਚ ਆਦਿ ਕੌਤਕ ਬੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿਠੀ ਲਿਖਕੇ ਬੰਨਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਹੇ ਸ਼ਿਵਜੀ! ਆਪਣੇ ਇਸ ਭਗਤ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦੇਣਾ" ਇਤਯਾਦਿ। ਤਦ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਯੋਗਤਾ ਮੂਜਬ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਧਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਨਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਧਰਮਗੁਰੂ ਚਿਠੀ ਪਰ ਹਸਤਾਖਰ ਬੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ॥

ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਰੁਦ੍ਰ ਟਪਈਆ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਰਖ ਹੋਚੁਕਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਘਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਫੈਲਾਯਾ। ਉਸਦੀ ਸਮਾਧ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਹੈ ਓਥੇ ਲਿੰਗਾਯਤ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ, ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜਾ ਵਲੋਂ ਧਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥

ਰੀਤੀ

ਬਾਸਬ ਨੇ ਪੁਰਖ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਯਾ ਗਲ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਰਖਣੇ ਦਸੇ, ਗੁਰੂ, ਲਿੰਗ, ਤੇ ਲਿੰਗਾਯਤ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਨ। ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਅਰ ਵਿਭੂਤ ਧਾਰਨਾ ਬੀ ਪੁੰਨ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਬੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੀਖਯਾ ਦੇ ਸਮਯ, ਗੁਰੂ "ਨਮੋਸ਼ਿਵਾਯ" ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਚੇਲੇ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਫੂਕਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਹਥ ਵਿਚ ਯਾ ਗਲ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਬੰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੋਬਾਰਾ ਸ਼ਾਦੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ

ਹਨ। ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਜਲਾਉਣ ਦ ਥਾਂ ਦਬਾ ਦੇਣਾ ਸ੍ਰੇਸਟ ਆਖਕੇ ਦਬਦੇ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਤੀ, ਪਤੀ ਨਾਲ ਜੇੜੀ ਜਲਦੀ ਸੀ ਓਹ ਜੀਵਦੀ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨਾਲ ਦਬਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਿਵਾਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਪਰੰਤੂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਬੀ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ੍ਰੀਮਤਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਘਟ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ॥

ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਾਜੇ ਥਾਂ ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਿਰਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਨ। ਬਾਜੇ ਭਿਖਿਆ ਦ੍ਵਾਰੇ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਘੰਟੀਆਂ ਬੰਨਕੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਮਠਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬੀ ਹਨ, ਬਾਜੇ ਕੌਡੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਨ੍ਹ ਸਜਾਕੇ ਦਿਖਲਾਕਰ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਲੀ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਘਟ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਅਰ ਕਿਦਾਰਨਾਥ ਦੇ ਪਾਂਡੇ ਇਸੇ ਮਤ ਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਰਹੈਸੀ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਜੰਗਮਵਾੜੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਲ ਪਰਮਾ ਅਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ੧੧੬੮ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸੰਗਮੇਸੁਰ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੇ ਲਿੰਗ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਖਭ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛਡ ਗਿਆ, ਉਸ ਲਿੰਗ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੀਕ ਛੇਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਹੁਤੇ ਲਿੰਗਾਯਤ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਲਿੰਗਾਯਤ ਮਾਧਵ ਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰ ਮਾਧਵ ਮਤ ਵਾਲੇ ਲਿੰਗਾਯਤਾਂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ ਕਰਨ ਤੇ ਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਗ ਨਿਜ਼ਾਮ, ਮੈਸੂਰ, ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਰਗ, ਰਾਜ ਮਹੇਂਦ੍ਰੀ ਅਰ ਮਦਰਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਤਿਜਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿੰਗਾਯਤ ਯਾਂ ਲਿੰਗੀ-ਕਿਤ ਤਥਾ ਜੰਗਮ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਕ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬਲਕੇ ਪੂਜਣੇ ਯੋਗ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ॥

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹਵਾਲ ਵੰਗਵਾਸਨੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਬਿਧ ਬਦਨੀ ਦੇਵੀ ਆਪਣੇ ਲਵੰਗਲਤਾ ਨਾਮ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਠੀਕ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਮਦਰਾਸ ਵਿਖੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਰਹਿਕੇ ਜਾਂਚਦੀ ਰਹੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਪਰ ਗੋਪਾਲ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ ਸੋ:-

ਕਬਿਤ

ਘਰ ਕੋ ਰਖਾਵੈ ਸੁਖ ਸੰਪਤ ਵਧਾਵੈ ਕਾਮ,
ਤਪਤ ਮਿਟਾਵੈ ਚਿਤ ਚਿੰਤਾ ਕੋ ਨਸਾਵੈ ਸੈ।
ਭੋਜਨ ਜਮਾਵੈ ਨਿਤ ਸੁਖ ਮੈ ਗਵਾਵੈ ਦਿਨ,
ਹਿਤ ਉਪਜਾਵੈ ਹਿਯੇ ਕੁਸਲ ਮਨਾਵੈ ਸੈ।
ਉਦਮ ਲਗਾਵੈ ਜਗ ਯਸ਼ ਕਹਾਵੈ ਸੰਤ,

ਦੁਖਨ ਨਸਾਵੈ ਭਲੀ ਟਹਲ ਕਮਾਵੈ ਜੋ।
ਸੁਕਵਿ ਗੁਪਾਲ ਘਰ ਐਸੀ ਨਾਰਿ ਆਵੈ ਜੋਪੈ,
ਜੀਵਤ ਹੀ ਜਗ ਮੈ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਨਰ ਪਾਵੈ ਜੋ।

ਵਾਮ ਮਾਰਗ

ਇਹ ਮਤ ਸ਼ੈਵਮਤ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੈ ਅਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਤ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸਭ ਦਾਹਣੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਤੁਸੀ ਵਾਮੇ ਚਲੋ। ਇਸਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਵਾਮਮਾਰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਨਾਂ ਦੀ ਮੁਖ ਕ੍ਰਿਯਾ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਮਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ੫ ਮੰਮੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਯਥਾ:-

ਮਦਯੰ, ਮਾਂਸੰਚ, ਮੀਨੰਚ, ਮੁਦ੍ਰਾ, ਮੈਥੁਨ, ਮੇਵਚ।
ਇਤੇ ਪੰਚ ਮਕਾਰਾ ਸੁਰ, ਮੋਖ ਦਾ ਹੀ ਯੁਗੇ ਯੁਗੇ।
(ਦੇਖੋ ਕਾਲੀ ਤੰਤ੍ਰ)

ਮਦ ਪਾਨ, ਮਾਸ ਖਾਣਾ, ਮਛਲੀਖਾਣੀ, ਮੁਦ੍ਰਾ, ਪੂਰੀ ਕਚੌਰੀ ਆਦਿ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਯੋਨੀ ਯਾ ਲਿੰਗ ਦੇ ਅਕਾਰ ਬਣਾਕੇ ਖਾਣੇ ਤੇ ਮੈਥੁਨ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਪੰਜ ਮਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਮੰਮੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸੇਵਨ ਕਰਨੇ ਹੀ ਯੁਗ ਯੁਗ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਦੇਣਹਾਰੇ ਹਨ॥

ਏਥੇ ਪੁਰਖ ਸਭ ਸ਼ਿਵਜੀ ਰੂਪ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਭ ਪਾਰਬਤੀ ਰੂਪ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:-

"ਅਹੰਭੈਰਵਸ, ਤ੍ਵੰਭੈਰਵੀਹਜਾ ਵਯੋਰਸਤੁ ਸੰਗਮਾ"

ਮੈਂ ਭੈਰਵ, ਤੂੰ ਭੈਰਵੀ, ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਇਕ ਉਮਰ, ਇਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੋਵੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਦੇ ਦੋਸ਼ ਨਹੀ ਮੰਨਦੇ ਕਯੋਂਕਿ ਇਨਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ:-

ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੇ ਭੈਰਵੀਚਕ੍ਰੇ ਸਰਬੇ ਬਰਣਾ ਦ੍ਵਿਜਾਤਯਃ॥
ਨਿਵ੍ਰਿਤੇਭੈਰਵੀ ਚਕ੍ਰੇ ਸਰਬੇ ਬਰਣਾ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ।
(ਕੁਲਾਰਣਵ ਤੰਤ੍ਰੇ)

ਭੈਰਵੀ ਚਕ੍ਰ ਵਿਖੇ ਜਦ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਚੰਡਾਲ ਪ੍ਰਯੰਤ ਦੀ ਦ੍ਵਿਜ ਸੰਗਯਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਰ ਜਦ ਭੈਰਵੀ ਚਕ੍ਰ ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਬਰਣ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਬਾਤਾਂ ਕੁਲਾਰਣਵ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਭੈਰਵੀ ਚਕ੍ਰ ਵਿਖੇ ਵਾਮਮਾਰਗੀ ਲੋਗ ਧਰਤੀ ਅਥਵਾ ਫੱਟੇ ਪਰ ਇਕ

ਤ੍ਰਿਕੋਣਬਿੰਦੂ, ਚਤੁਕੋਣ, ਗੋਲਾਕਾਰ, ਬਣਾਕੇ ਉਸਤੇ ਮਦ ਦਾ ਘੜਾ ਰਖਕੇ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜਦੇ ਹਨ ਕਿ:–

"ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਾਪੰ ਵਿਮੋਚਬ"

ਹੇ ਮਦ! ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿ ਦੇ ਸਰਾਪ ਮੋਚਨਹਾਰੀ ਹੈਂ। ਫਿਰ ਇਕ ਗੁਪਤ ਸਥਾਨ ਬਣਾਯਾ ਹੋਯਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਾਮ ਮਾਰਗੀਆਂ ਦੇ ਸਿਵਾਯ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਓਥੇ ਫਿਰ ਸਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਮਾਸ ਅਰ ਵੜੇ ਇਕ ਥਾਲੀ ਵਿਖੇ ਧਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਰ ਉਸ ਸਮਯ ਉਸ ਮਦ ਦੇ ਪਯਾਲੇ ਨੂੰ ਜੇੜਾ ਉਨਾਂ ਦਾ ਅਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਭੈਰਵੋਹੰ" "ਸ਼ਿਵੋਹੰ" ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਭੈਰਵ ਹਾਂ, ਸ਼ਿਵ ਹਾਂ,ਇਸਤਰਾਂ ਕਹਿਕੇ ਪੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸੇ ਜੂਠੇ ਪਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਿਸੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੰਗੀ ਕਰਕੇ ਯਾ ਪੁਰਖ ਨੰਗਾ ਕਰਕੇ ਹਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਫੜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਦੇਵੀ ਅਰ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਮਹਾਦੇਵ ਧਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪਰ ਇਸਤਰਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ:–

"ਓਂ ਜੰਘਾਂ ਤਰਾਲੇ ਵਿਮਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲੇ ਅਧੋ ਮੁਖੀ ਕੇਸ਼ ਬਨੇ ਬਸੰਤੀ,
ਸੈਹੰਪਾਤ੍ਰ ਮਾਂ ਭਗ ਨਾਮ ਦੇਵੀ ਦੰਤੰ ਬਿਨਾ ਖਾਦਤੀ ਵਿਸ਼੍ਵਨਾਥੰ"

ਤਦ ਫਿਰ ਉਸ ਜੂਠੇ ਪਯਾਲੇ ਵਿਚ ਉਸੀਤਰਾਂ ਕ੍ਰਮ ਸੇ ਮਦ ਪੀ ਪੀਕੇ ਉਨਮਤ ਹੋਕੇ ਚਾਹੇ ਕਿਸੀ ਦੀ ਮਾਂ ਭੈਣ ਕੰਨਯਾਂ ਕਯੋਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਮਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਰ ਜੇੜਾ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਢਾ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਯੋਂਕਿ:–

ਪਾਸ਼ ਬੱਧੋ ਭਵੇਤ ਜੀਵ: ਪਾਸ਼ ਮੁਕਤਾ ਸਦਾ ਸ਼ਿਵ: ।

(ਗਜਾਨਸੰਕਲਨੀ ਤੰਤ੍ਰ, ਸਲੋਕ ੪੭)

ਜੇੜਾ ਲੋਕਲੱਜਾ, ਸਾਸ਼ਤ੍ਰਲੱਜਾ, ਕੁਲਲੱਜਾ, ਦੇਸ਼ ਲੱਜਾ, ਆਦਿ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜੀਵ ਹੈ, ਅਰ ਜੇੜਾ ਇਸਤੇ ਨਿਰਲੱਜ ਹੋਕੇ ਚਲੇ ਓਹੋ ਸਦਾ ਸ਼ਿਵ ਹੈ। ਬੱਸ ਇਸਤੇ ਪਰੇ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ, ਇਤਯਾਦਿ ਗੱਲਾਂ ਗਜਾਨ ਸੰਕਲਨੀਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਅਰ ਜਦ ਨਸ਼ਾ ਚੜ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਜੋ ਕੈ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਕੈ ਦੀ ਬਸਤੂ ਨੂੰ ਜੇੜਾ ਖਾ ਜਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਸਿਧ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਬਾਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:–

"ਹਾਲਾਂ ਪਿਵਤੀ ਦੀਖਤਸਜ,ਮੈਂ ਦਿਰੇ ਸੁਪਤੋ ਨਿਸਾਯੰ ਗਵਿਕਾਗ੍ਰਹੇਖੁ ਵਿਰਾਜ ਤੇ ਕੌਲ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ।" ਇਤਯਾਦੀ॥

ਜੇੜ੍ਹਾਦੀਖਤ ਅਰਥਾਤ ਕਲਾਲ ਦੇ ਘਰ ਜਾਕੇ ਬੋਤਲ ਤੇ ਬੋਤਲ ਚੜ੍ਹਾ ਜਾਵੇ ਅਰ ਫਿਰ ਰੰਡੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੌਂ ਰਹੇ, ਇਤਜਾਦਿ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਯਾ ਲੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਹ ਸਬ ਨਾਲੋਂ ਵਧਕੇ ਚਕ੍ਰ ਵਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਅਰਥਾਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਜੋਂਕਿ:-

ਪੀਤ੍ਵਾ ਪੀਤ੍ਵਾ ਪੁਨ: ਪੀਤ੍ਵਾ, ਯਾਵਤ ਪਤਤੀ ਭੂਤਲੇ।
ਪੁਨ ਰੁਥਾਯ ਵੈ ਪੀਤ੍ਵਾ,ਪੁਨਰ ਜਨਮ ਨ ਵਿਦਜਤੇ।
(ਮਹਾਂਨ੍ਰਿਬਾਣਤੰਤ੍ਰੇ)

ਜਦ ਤਕ ਜਿਮੀਨ ਉਤੇ ਵਿਹੋਸ਼ ਹੋਕੇ ਨ ਡਿਗੇ ਤਦ ਤਕ ਮਦ ਦੇ ਪਜਾਲੇ ਤੇ ਪਜਾਲੇ ਪੀਵੀ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਜਮੀਨ ਤੋਂ ਉਠਾਕੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੀ ਤਕ ਪਿਲਾਵੇ, ਇਸਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਨਾਲ ਮਰੇ ਤਾਂ ਮੁੜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਖੇ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿੰਤੂ ਕਲਜਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂ ਨ੍ਰਿਬਾਣ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ॥

ਅਰ 'ਉਡੀਸ ਤੰਤ੍ਰ' ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ੍ਰੇਸਟ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ:- ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਰੋਂ ਤ੍ਰਫ ਆਲੇ ਹੋਣ, ਉਨਾਂ ਆਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਦ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਧਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਪਹਿਲੇ ਆਲੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੋਤਲ ਪੀਕੇ, ਦੂਸਰੇ ਵਲ ਜਾਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪੀਕੇ ਤੀਜੇ ਵਲ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬੀ ਬੋਤਲ ਗਟਕਾ ਲਵੇ ਫਿਰ ਚੌਥੇ ਵਲ ਜਾਕੇ ਖੜਾ ਖੜਾ ਤਦੋਂ ਤਕ ਮਦ ਪੀਵੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤਕ ਲਕੜੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਆਕੜਕੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਨਾ ਡਿਗ ਪਵੇ। ਜਦ ਨਸ਼ਾ ਉਤਰੇ ਤਾਂ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਫਿਰ ਪੀਕੇ ਡਿਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਤੀਸਰੀ ਬਾਰ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੀਕੇ ਗਿਰ ਪਵੇ ਉਸਦਾ ਫਿਰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਮੁਕਤ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ॥

ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਮਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਰਾਧਨ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਪੰਚ ਮਕਾਰਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਬੀ ਸਿਧ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ॥

ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਮੱਥ ਪਰ ਚੰਦਨ ਲਗਾਕੇ ਭੈਰਵ ਭੈਰਵੀ ਸਮਾਨ ਸਜਕੇ ਚਕ੍ਰਾਕਾਰ ਹੋਕੇ ਇਕ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ, ਇਨਾਂ ਵਿਚ ੯ ਕੰਨਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੀ ਇਕ ਨੂੰ ਮੱਧ ਬੈਠਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਖਜਾਤ ਦੇਵੀ ਸਮਝਕੇ ਮਦ, ਮਾਂਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰੇ, ਨੌ ਕੰਨਜਾਂ ਦੀ ਨਾਮਾਵਲੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-

੧ ਨਟੀ, ੨ ਕਪਾਲੀ, ੩ ਵੇਸਵਾ,੪ ਧੋਬਿਨ,੫ ਨੈਣ,੬ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ,
੭ ਸੂਦ੍ਰਕੰਨਜਾ, ੮ ਗੋਪਾਂ ਦੀ ਧੀ ਅਰ ੯ ਮਾਲਨ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ
(ਦੇਖੋ ਗੁਪਤਸਾਧਨ ਤੰਤ੍ਰ ਪ੍ਰਥਮ ਪਟਲ)

ਇਨਾਂ ਨਵਾਂ ਨੂੰ "ਕੁਲ ਕੰਨਿਆਂ" ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਫੇੜੀਆਂ ਪਰਾਏ ਪੁਰਖਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਸੋ ਸਭੇ "ਕੁਲਾਂਗਨਾਂ" ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇਹੜੀ ਰੂਪਵੰਤੀ ਕਹੇਕਾਰ ਹੋਵੇ ਓਸੇ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰਨਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਸੋਈਓ ਸਿਧੀ ਦੇਣਹਾਰਾ ਹੈ ॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਮਤ ਵਿਚ ਦਸ ਮਹਾਂ ਵਿਦਜਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ ॥ ਅਰ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ:-

ਰਜਸ੍ਵਲਾ ਪੁਸ਼ਕਰੰ ਤੀਰਥੰ ਚੰਡਾਲੀ ਤੂ ਸ੍ਵਯੰ ਕਾਂਸ਼ੀ ਚਰਮਕਾਰੀ
ਪ੍ਰਯਾਗਃਸ੍ਯਾਦ੍ਰਜ ਕੀ ਮਥੁਰਾ ਮਤਾ ਅਯੋਧ੍ਯਾ ਪੁਕੱਸਕੀ ਪ੍ਰੋਕਤਾ॥
(ਰੁਦ੍ਰਯਾਮਲ ਤੰਤ੍ਰੇ)

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਜਸ੍ਵਲਾ ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਂਗਮ ਕਰਨੇ ਤੇ ਮਾਨੋ ਪੁਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਤੇ ਹਾਂ, ਚੰਡਾਲੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਖੇ ਮਾਨੋ ਕਾਸ਼ੀ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਹੋਈ ਕਜੋਂਕਿ ਉਹ ਆਪਹੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਚਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਤੇ ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਯਾਗ ਸਨਾਨ ਹੋਯਾ ਹੈ। ਧੋਬੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨੇ ਤੇ ਮਾਨੋ ਮਥੁਰਾ ਪਰਸੀ ਗਈ, ਕੰਜਰੀ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਕਰਨੇ ਤੇ ਮਾਨੋ ਅਯੋਧਜਾ ਤੀਰਥ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਬਾਤਾ ਰੁਦ੍ਰਯਾਮਲ ਤੰਤ੍ਰ ਵਿਖੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ॥

ਇਸਮਤ ਵਿਖੇ ਮਦ ਦਾ ਨਾਮ ਤੀਰਥ ਹੈ, ਮਾਂਸਦਾ ਨਾਂਮ ਸ਼ੁੱਧੀ, ਪੁਸ਼ਪ ਮਛੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਜਲ ਤੂੰਬੀ ; ਮੁਦ੍ਰਾ ਦਾ ਨਾਮ ਚਤੁਰਥੀ ਅਰ ਮੈਥੁਨ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਚਮੀ। ਹੋਰ ਗੰਢੇ ਲਸਨ ਆਦਿ ਸਭ ਦੇ ਨਾਮ ਬੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਨ। ਅਰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਇਸ ਮਤ ਵਾਲੇ ਕੌਲ, ਆਦ੍ਰਬੀਰ, ਸਾਂਭਵ, ਅਰ ਗਣ ਆਦ ਸੱਦਦੇ ਹਨ। ਜੇੜਾ ਵਾਮ ਮਾਰਗ ਮਤ ਵਿਖੇ ਨ ਹੋਵੇ ਉਸਨੂੰ 'ਕੰਟਕ' 'ਵਿਮੁਖ' ਅਰ ਸ਼ੁਸ਼ਕ ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ ਦਸਦੇ ਹਨ ॥

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਘਰਬਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰਬੀ ਅਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਭੈਰਵੀ ਚਕ੍ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਿਰਤਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸੂਰਜ ਚੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਭ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦੇਹਨ। ਗੁਪਤ ਰਹਿਣਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥

ਇਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੀਰਥ ਅਸਾਮ ਵਿਖੇ ਕਮਖਜਾਦੇਵੀ, ਮਦ੍ਰਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮੀਨਾਖੀਦੇਵੀ ਆਦਿ ਹਨ ਅਰ ਬਿੰਧਜਾਚਲੀ, ਬਰਤਲਾਮੁਖੀ, ਕਾਲੀ, ਜ੍ਵਾਲਾਮੁਖੀ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਜ ਦੇਵ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਭੇਦ ਹਨ ਜੇਹੇਕ:-

ਬੀਜ ਮਾਰਗੀ, ਕੌਲ, ਕੜਾਰੀ, ਅਚਾਰ ਭੇਦ, ਮਾਤਾ, ਪੰਥੀ ਕੂੰਡਾਪੰਥੀ,

ਅਘੋਰੀ, ਉਨਮਤਭੈਰਵ, ਤੇ ਸੀਤਲਾਪੰਥੀ, ਆਦਿ ਇਹ ਸਭ ਵਾਮਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੀਅੰਗ ਹਨ।ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਤਾਪਵਾਨ ਦਾ ਬਿਵਹਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਹਾਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਅੰਤਃਸ਼ਾਕਤਾ ਵਹੀ ਸ਼ੈਵਾ ਸਭਾ ਮਧੇ ਚ ਵੈਸਨਵਾਃ।
ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਧਰਾ ਕੌਲਾ ਵਿਚਰੰਤੀ ਮਹੀ ਤਲੇ। (ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ)

ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਾਕਤ ਅਰਥਾਤ ਵਾਮ ਮਾਰਗੀ, ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੈਵ ਅਰਥਾਤ ਰੁਦ੍ਰਾਛ ਭਸਮ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਰ ਸਭਾ ਵਿਖੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਕਹਾਵੇ ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ ਕਹੇ ਇਤਯਾਦੀ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਧਾਰਣਕਰਕੇ ਕੌਲ (ਵਾਮ ਮਾਰਗੀ) ਧਰਤੀ ਵਿਖੇ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਇਹ ਲੋਕ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ ਆਦਿ ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਤੰਤ੍ਰ ੬੪ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੰਗ, ਦਖਣ, ਅਰ *ਨੈਪਾਲ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਭੱਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੇਖ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਹੈ,ਦੇਖਣਾ ਯਾ ਪੜਨਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖ ਲਵੋ:-

ਅਚਾਰਭੇਦ, ਗੁਪਤ ਸਾਧਨ, ਸਜਾਮਾਰਹਸਜ, ਪ੍ਰਾਣਤੋਸ਼ਨੀ, ਕੁਲਾਰਣਵ, ਨਿਰੁੱਤ੍ਰ, ਯੋਗਨੀ, ਕਾਲੀ, ਅਤੇ ਨਿਤਜ ਤੰਤ੍ਰ ਆਦਿ, ਇਨਾਂ ਤੰਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਤ ਹਾਲ ਪੜਨਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਖਾ ਦੀ "ਸਤਜਾਸਤਜ ਵਿਚਾਰ" ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇਖੋ॥

ਵਾਮ ਮਾਰਗੀ ਸਾਧੂ

ਇਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਠੀਆ ਵਾੜ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਥ ਵਿਚ ਕਾਠ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਮਥੇ ਪਰ ਪੀਲਾ ਤਿਲਕ ਧਾਰਦੇ ਹਨ। ਤੰਬੂਰੇ ਯਾ ਇਕਤਾਰੇ ਪਰ ਮੋਰ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਖੰਭ ਬੰਨਕੇ ਬਜਾਕੇ ਭਜਨ ਗੌਂਦੇ ਅਰ ਭਿਖ਼ਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਮਜੀਰਾ ਉਛਾਲਦੀਆਂ ਤੇ ਬਜੌਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਸੇਵਾ ਵਲੋਂ ਇਨਾ ਦੇ ਮਰਦ ਰੋਕਦੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਕਯੋਂਕਿ ਇਹ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ:-

ਕਾਮੀ ਸਾਧੂ ਸੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ, ਲੋਭੀ ਵਾਮਨ ਜਾਨ।
ਕ੍ਰੋਧੀ ਸੋ ਨ੍ਰਿਸਿੰਘ ਹੈ, ਨਹੀ ਭਗਤਿ ਮੈ ਹਾਨ।

ਪਰੰਤੂ ਆਏ ਅਤਿਥੀਦਾ ਮਾਨਕਰਦੇ, ਅਰ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ॥

ਵਿਸ਼ਨੂਪੰਥ

ਜੰਮਾਜੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਭਗਤ ਨੇ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪੰਥ ਦੀ ਥਾਪਣਾ ਕੀਤੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾਯ ਹੋਰ ਕੁਛ ਕਰਤੱਵ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ

* ਨੇਪਾਲ ਯਾਤ੍ਰਾ ਸਮਯ ਮੈ ਉੱਥੋਂ ਕਈ ਭੇਦ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤੇ ਪਰੰਤੂ ਪਤਾ ਨਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ।

ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿੰਤੂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਬੈਠਾਲਕੇ ਦੱਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਰਾਨ ਅਰ ਪੁਰਾਣ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ॥

ਵਿਠਲ ਭਗਤ

ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਰਹੱਟਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਖੇ ਹੈ ਫਿਰ ਬੀ ਗੁਜਰਾਤ, ਕਰ-ਣਾਟ,ਅਤੇ ਹੋਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਂਦਾ ਹੈ॥

ਦੂਸਰਾ ਨਾਮ "ਵੈਸ਼ਨਵਬੀਰ" ਅਤੇ ਤੀਸਰਾ ਬੌਧਵੈਸ਼ਨਵ ਬੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਨਾਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਪੰਡੂਰੰਗ ਵਿਠਲ ਹੈ,ਰੰਗਵਿਠਲ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਨਵਵਾਂ ਅਵਿਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਨੂੰ ਬੌਧ ਵੈਸ਼ਨਵ ਬੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦਖਣ ਵਿਚ ਭੀਮਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਮਾਂਡੀ ਦੇ ਪਛਮ ਪੰਢਰਪੁਰ ਵਿਠਲ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਤੀਰਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤੀਰਥ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਜੇਹੜੇ ਹੋਰ ਤੀਰਥਾਂ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਓਹ ਹੀਰਾ ਛਡਕੇ ਰੇਤ ਫੜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਬਿਜਯ, ਪੰਡੂ ਰੰਗ ਮਹਾਤਮ ਅਰ ਹਰੀਬਿਜਯ ਆਦਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ,ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਸਾਸਤ੍ਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪੰਡਲਕ ਨਾਮ ਇਕ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੋਢੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਈਸਾ ਦੀ ੧੪ ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੈ ਸੀ। ਇਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਜਯ ਦਾ ਪਯਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੂਜਕ ਦਾ ਭਜਨ ਹੈ। ਇਹ ਪਯਾਰ ਦੋਤ੍ਰਫਾ ਕਹੌਂਦਾ ਹੈ, ਪੂਜਯ ਤੇ ਪੂਜਕ ਨੂੰ ਅਰ ਪੂਜਕ ਤੇ ਪੂਜਯ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਇਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਬਾਰ ਛਡਕੇ ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨਾ ਕੁਛ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਬੀ ਕਈ ਤਿਆਗਦੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਬੀ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਗੀ ਘਟ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਂਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਗਾਲੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਤ ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਚਰਨ ਪਾਦਿਕਾ ਪੂਜਦੇ ਹਨ, ਕਈਕੁ ਚਰਨ ਪਾਦਕਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਸਮਯ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਸਮਯ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦਾ ਅਧੋਪਾਤਨ ਹੋਯਾ ਸੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮਥੇ ਪਰ ਦੋ ਚਿਟੀਆਂ ਰੇਖਾਂ ਕਢਦੇ ਹਨ ਅਰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਗਯਾਨੀ ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਏ ਪਰੰਤੂ ਗਯਾਨਦੇਵ ਤੇ ਤੁਕਾਰਾਮ ਹੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ, ਇਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਭੰਗਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ । ਰਸਕ, ਮਾਰਮਿਕ, ਕਾਵ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੇ,ਪਰੰਤੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਜਲ ਵਿਚ

ਤੁਬਾ ਦਿਤੇ,ਓਹ੦ਅਭੰਗ ਨਈਆਂ ਦੇ ਕੰਠ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਸਟ ਨਾ ਹੋਏ ਹੁਣ ਤਕ ਮਰਹਟਾ ਦੇਸ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥

ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪ੍ਦਾਇ ਯਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਮਤ

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਵਿਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਕਦ ਤੁਰੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਬੀ ਇਸ ਪੂਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿਸ਼ਨੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਯੋਂਕਿ ਇਸਨੇ ਚਾਰ ਵੇਦ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਢੀ ਕਿ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਭਗਤੀ ਅਰ ਨਾਮ ਸੁਮਰਨ ਬਗੈਰ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਸਕਦੀ । ਇਉਂ ਸੋਚਕੇ ਵਿਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਵਲ ਰੁਝ ਗਿਆ ਅਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਇਸ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਆਰੰਭਿਆ । ਇਸਨੇ ਏਹੋ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ੍ਵਾਸ ਕਰਾਯਾ ਕਿ ਸਿਵਾਇ ਵਿਸਨੂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪੂਜਾ ਸਭ ਨਿਸਫਲ ਹੈ ॥

ਇਕ ਬਾਰ ਬਹੁਤੇ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ਜਗੰਨਾਥ ਜਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦਿਨ ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਯੋਹਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਭੀੜਭਾੜ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸੀ ॥

ਸ੍ਵਾਮੀ ਨੇ ਭੀੜ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਇਕ ਰੁਖ ਹੇਠ ਆਣ ਆਸਣ ਲਾਯਾ । ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਓਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਜਗੰਨਾਥ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਆਣਕੇ ਦਰ-ਸ਼ਨ ਦਿਤਾ । ਇਹ ਅਚੰਭਾ ਦੇਖਕੇ ਸਿਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਜਾਣ ਲਿਆ ਅਰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਅਰ ਬਹੁਤੇ ਚੇਲੇ ਚਾਟੜੇ ਹੋਗਏ, ਸੋ ਸਭੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੂਜਕ ਅਰ ਸੋਈ "ਵਿਸ਼ਨੂ ਸ੍ਵਾਮੀਏ" ਕਹਾਏ । ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੁਛ ਪੁਸਤਕ ਦੇਖਨੇ ਵਿਖੇ ਨਹੀਂ ਆਏ,ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਹੈ ਇਸਤੇ ਸੰਪ੍ਦਾਇ ਦੀ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਵਿਸਨੂ ਸ੍ਵਾਮੀ ਆਪਣੀ ਸੰਪ੍ਦਾਇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ । ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬੈਰਾਗੀ ਬਣੌਂਦਾ ਸੀ, ਆਮ ਗ੍ਰਿਸਤੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਸੰਪ੍ਦਾਇ ਦਾ ਦਰ ਬੰਦ ਸੀ । ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸ੍ਵਾਮੀ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦਾ ਚੇਲਾ ਗਜਾਨਦੇਵ ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨ ਹੋਯਾ । ਇਸਦੇ ਫਿਰ ਦੋ ਵੇਲੇ ਨਾਮਦੇਵ ਤੇ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਹੋਏ ਸੋ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਏ । ਇਸਨੇ ਬ੍ਯਾਸ ਸੂਤ੍ਰਾਂ ਪਰ ਭਾਸ਼ਯ ਬੀ ਕੀਤਾ ਅੰਤ ਸੰਨਯਾਸ ਧਾਰਕੇ ਆਯੂ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸੰਤ੍ਰ ਦੇ ਸਿਖ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਹਰਾਯਾ, ਤਦ ਤੇ ਮਤ ਢਿੱਲਾ ਪਿਆ । ਪਿਛੋਂ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਇਸੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਮਤ ਭੇਦ ਨਾਲ ਬਲਭ ਹੋਯਾ । (ਵੇਖੋ ਬਲਭ ਸੰਪ੍ਦਾਇ)

ਇਤਿ ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਣ (ਸਮਾਪਤੰ)

੦ਅਭੰਗ ਮਰਹੱਟਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਪਵਿਤ੍ਰ ਛਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੁਸਤਕ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਅਰ ਟੀਕਾ ਦੇ ਹੋਰ ਬੀ ਹਨ ਸੋ:—

੧ ਸੁਰਦਰਪਣ ਸਟੀਕ ⎫ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸੁਰ ਵੇਖਣੇ ਦੇ
੨ ਸੰਭੁਜ ਹਰਿ ਸੁਰੋਦਯ ⎭ ਵਿਚਾਰ ਪਰ ਹਨ ॥
੩ ਖਾਲਸਾ ਬਿਵਾਹ ਪੱਧਤਿ, ਇਹ ਗੁਰਮਤ ਬਿਵਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਪਰ ਹੈ।
੪ ਨਿਰਮਲ ਕੋਸ਼ ੫ ਨਿਰਮਲ ਪ੍ਰਬੋਧ ⎫ ਇਹ ਛੇ ਵੈਦਕ
੬ ਨਿਰਮਲ ਵੈਦਕ ੭ ਨਿਰਮਲ ਸੰਹਿਤਾ ⎬ ਵਿਖੇ ਦੇ ਨਿਰਾਲੇ
੮ ਖੀਸੇ ਦਾ ਹਕੀਮ ੯ ਬਾਲ ਚਕਿਤਸਾ ⎭ ਢੰਗ ਦੇ ਹਨ ॥
੧੦ ਭ੍ਰਮ ਭੇਦਨ—ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਸ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਹੈ।
੧੧ ਟਕੇ ਮਣ ਮੁਕਤੀ—ਰਾਧਾ ਸੁਾਮੀ ਮਤ ਦੇ ਖੰਡਨ ਪਰ ਹੈ।
੧੨ ਯਤੀਨਿਦਾਨ ⎫ ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਪਰ ਟੀਕੇ,
੧੩ ਮੇਘ ਬਿਨੋਦ ⎬ ਦੇਖਨੇ ਯੋਗਯ ਹਨ ॥
੧੪ ਬਿਆਧਬਿਨਾਸ਼ਕ ⎭
੧੫ ਮਨੁਸਿੰਮ੍ਰਿਤੀ—ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੈ।
੧੬ ਰਤੀਚੰਦ੍ਰੋਦਯ—ਕਾਵਯ ਦਾ ਢੰਗ ਨਿਰਾਲਾ ਹੈ।
੧੭ ਐਂਗਲੋਮੰਣੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹੈ।
੧੮ ਕਥਾ ਪੂਰਨਮਾਸੀ,ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਕਥਾ, ਤੇ ਮਹਾਤਮ ਹੈ।
੧੯ ਸੰਧਯਾ ਵਿਧੀ—ਸੰਧਯਾ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਹੈ।
੨੦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਮਿਲਾਪ—ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਨ ਦਾ ਤ੍ਰੀਕਾ।
੨੧ ਸ਼ਿੰਗਾਰਸ਼ਤਕ, ਭਰਤਰੀ ਦੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸ਼ਤਕ ਦਾ ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ।
੨੨ ਨਨਕਾਣਾਸਾਹਿਬ ਗਾਇਡ—ਨਨਕਾਣਾਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ
੨੩ ਦਰਬਾਰ ਗਾਇਡ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ
੨੪ ਸੁਖਮਨੀ ਸਟੀਕ
੨੫ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ
੨੬ ਰਹਿਰਾਸ ਸਟੀਕ (ਪੂਰੀ ਪੰਜ ਟੀਬੀ ਸਟੀਕ)
੨੭ ਅਧਯਾਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਟੀਕ—ਵੇਦਾਂਤ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਪੂਰਬ ਗ੍ਰੰਥ।
੨੮ ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਟੀਕ
੨੯ ਨਿਰਮਲ ਭੂਸ਼ਨ—ਭੇਖ ਨਿਰਮਲੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਵੈਦਕ ਭੰਡਾਰ ⎫ ਨਿਵੇਦਕ:—
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ⎬ ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾਸਿੰਘ ਸਕਤ੍ਰ
੧—੧੦—੨੬ ⎭ (ਅਖਾੜਾ ਪੰਚੈਤੀ ਨਿਰਮਲਾ)

ਸੂਚਨਾ

ਸਜਨੋ ! ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀ ਬਾਤ ਯਾਦ ਕਰਾ ਦੇਣੀ ਅਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਇਹ ਦੇਸ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਪੁਰਖ, ਕਿਤਨੇ ਸ਼ਹਰ, ਕਿਤਨੇ ਗਾਮ, ਕਿਤਨੀ ਜਮੀਨ ਅਰ ਕਿਤਨੇ ਘਰ ਹਨ, ਇਤਯਾਦੀ ਇਹ ਸਭ ਵੇਰਵਾ ਸ਼ੀਘ੍ਰਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਰਹਿਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਕਦੇ ਦੋਬਾਰਾ ਛਪਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦਾ ਪਤਾ:-

ਮਹੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ

ਵੈਦਕ ਭੰਡਾਰ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਨਾਮੁਰਾਦ ਅਫੀਮ ਲਈ ਜੰਗੀ ਤੋਪ

ਬੰਧਨ ਮੁਕਤ ਗੋਲੀਆਂ

ਇਨਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਨਾ ਦਸਤ, ਨਾ ਮਰੋੜ ਨਾ ਹੱਡ ਖੁਸਨੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਪੱਦ੍ਰਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਚੇਹਰਾ ਪਹਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਲਾਲ ਸ਼ਿੰਗ੍ਰਫ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਛਡ ਚੁਕੇ ਹਨ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਕੀਮਤ ੧੨ ਗੋਲੀਆਂ ੧)

ਰਸਾਇਣੀ ਧਾਰ

੨੨ ਰੋਗਾਂ ਲਈ ਇਕ ਹੀ ਅਕਸੀਰ ਅਤੇ ਸਿਧ ਔਸ਼ਧੀ ਹੈ ਪੇਟ ਦਰਦ, ਸਿਰ ਦਰਦ ਹੈਜ਼ਾ ਆਦਿ ਰੋਗਾਂ ਲਈ ਸਿਧ ਹੈ ਪੂਰੀ ਬਿਧੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ ਫੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ॥।) ਡਾਕ:ਮਸੂਲ ਗਾਹਕ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹੈ।

ਮਿਲਨ ਦਾ ਪਤਾ ਏਹ ਹੈ:-

ਭਾਈ ਬੂੜ ਸਿੰਘ ਸੋਨੀ ਵੈਦ ਤਰਨਤਾਰਨ

ਸਰਦਾਰ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਦੇ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਦ੍ਵਾਰਾ
"ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰੈਸ" ਸ੍ਰੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਵਿਖੇ
ਛਪਿਆ.

ਪਹਿਲੀਵਾਰ ੧੦੦੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੨੬